001 NOVAS

TEXT: P[ompeu] F[abra], *LA*, any III, núm. 11 (30.XI.1891), pàg. 349-351.
EDICIÓ: *Esmenes*: 42 galeta | Galeta ‖

La Esquella de la Torratxa del 14 publica la poesía qu'el nostro company Sr. Casellas va llegir a cân Parés el dia del *vernissage* dels quadros d'en Rusiñol y d'en Casas. La copia de *La Vanguardia*, però no ha sapigut copiar-la am la meteixa ortografía, l'ortografía de *L'Avenç*, de la qual és un decidit partidari el Sr. Casellas; y la poesía ha surtit am l'ortografía de *La Esquella*, plena d'*abs* y *pèls*, amb una confusió d'accents extraordinaria, carregada d'apòstrofs, fins am versos curts; en una paraula, malmesa.

Usa *La Esquella* dos accents, l'agut y el grave; sols que no hem pugut may endevinar las sevas reglas d'accentuació. Nosaltros usem l'accent grave en las vocals obertas, l'agut en las tancadas; altros ho fan al revés, y altros no emplean més que l'accent agut; *La Esquella* té un sistema d'accentuació propi, qu'ella es deu entendre, suposem. Perquè no comprenem qu'haventse cambiat *be* (*é* tancada) en *bè*, *vostè* (*e* oberta) en *vosté*, no hagin sufert cambi *sé* y *papé*, per exemple. Aixís ens trobem am qu'un meteix sò, l'*e* tancada, porta l'accent agut en *sé* y el grave en *bè*, y en cambi qu'el meteix accent qu'en *sé* està sobre una vocal tancada, estigui sobre una d'oberta en *qué*, aixís com l'accent grave, qu'es troba sobre una vocal tancada en *bè*, s'usi per indicar-ne una d'*àtona* en la paraula *pel* (pron. *pœl*), qu'escriuen *pèl* per diferenciar-la del substantiu *pel*, mot tònic. Va sense dir, que portan accent la preposició *a*, la conjunció *o*, paraulas com *trobem* y *sabem*, y els adverbis *quan* y *com* en els meteixos casos que s'accentuan els castellans correspondents, *cuando* y *como*.

L'accentuació és dolenta; és pitjor l'apostrofació. En l'original no hi havia cap apòstrof prepositiu; la copia de *La Esquella* n'està plena:

> ja'm dispensarán si'ls supto
> .....
> de si'l sol se'n va á la posta
> .....
> ve y'ns surt ab l'acudit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

.....
y's fan anys y's viu felís

El Sr. Casellas s'hauria guardat ben be prou de llegir aquêts dos últims versos com els ha escrits el corrector. Y encare, si no fos més qu'això... tothom n'abusa tant, de l'apòstrof prepositiu! Qu'acabi una paraula am vocal, y la següent sigui apostrofable; no hi fa res qu'entre els dos mots hi hagi d'haver una pausa, per llarga que sigui, tant llarga qu'exigeixi un signe ortogràfic, fins un punt: la vocal de la segona paraula és elidida, una consonant queda sense apoyo, impronunciable, però apareix l'apòstrof prepositiu! *La Esquella* va més enllà: no vulguent transigir amb els articles *el* y *els*, havia de substituir-los per *lo* y *los*; però no ha gosat o no ha vulgut fer-ho en tots els casos, y en compte de *el* y *els* apareixen *'l* y *'ls*, adhuc al començament d'un vers y entre consonants:

'ns va dar imaginació
'ls mestres de l'art aquet
'l molí de la Galeta
no poseu may més 'ls peus
per tots 'ls sigles. Amen
que 'ls vells 'ns van ensenyar

Aquestos versos són curts, aquestos versos són impronunciables; tot per evitar els articles *el* y *els*. Y com si en la malmesa poesía del Sr. Casellas, no hi hagués encare prou apòstrofs, s'han descuydat precisament de corretgir-nos en casos en què nosaltros usem apòstrof y ells no el solen emplear: no ens han cambiat cap *a l'* en *al*.

Hem dit que la poesía del Sr. Casellas havia surtit carregada d'apòstrofs; de comas, hauriam hagut de dir. Perquè *La Esquella*, en compte d'apòstrofs posa comas al revés, exactement com qualsevol diari castellà, que no hà de tenir aquêts signes a las caixas. Y tot està ple de comas al revés; fins el pronom *us* en porta sempre una al devant... en cambi el *que* no gosa de vegadas a pendre-la, y are el veyem am la coma al derrera, com en *qu'á pesar...* ó *qu'en las crónicas...*, are sencer, com en *que ab tela...*

Qui els fa ficar a corretgir, an els de *La Esquella*?

Que no estava ben escrit *provar* am *v* y *abans* am *b*? No podian anar *constitueix* y *riuen*, aixis com estavan escrits, sense cap *h*? Està més ben escrit *musseu* que *museu*? Hem d'escriure l'adverbi *tant* sense *t* final, quand modifica a un adjectiu? Hem d'escriure *'l* y *'ls* en compte dels articles *el* y *els*?

No han perdonat cap *el*, cap *am*, cap *ç*. Permor de donar uniformitat al

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

periòdic? Calia, allavors, fer constar que s'havia modificat l'ortografía, tot y corretgir be, dins del sistema de *La Esquella*. Ens sab greu, molt greu, que *La Esquella* ens posi en el cas d'haver-li de dir qu'ho fa malament, precisament *La Esquella*, que nosaltros ens veyam ya al costat nostro tant aviat com haguessim indicat las nostras reformas lingüísticas, reformas naturalistas, racionalíssimas. *La Esquella* las rebutja fins a no respectar-las quand las troba acceptadas en un escrit que copii, y tot treyent-las, fins es descuyda de fer-ho be, dintre el seu sistema. Desfigura la nostra ortografía, y la poesía surt am disbarats grossos, tant grossos que no creyem que puguin o solguin cometre els de *La Esquella*. Aquestos disbarats, qualsevol pot creure'ls patrocinats per *L'Avenç*, ahont s'han publicat diferents treballs del Sr. Casellas. Són fets expressament, aquêts disbarats grossos? Y lo que més ens estranya és que lo que no han pugut respectar en la poesía del Sr. Casellas, ho respectin en la de l'Apeles Mestres, ahont hi hà *ces* trencadas, hi hà *ams*, y hi hà *els*.

No ens podem queixar, perxò: *La Esquella* no vol transigir gens am lo nostro, es complau en desfigurar els versos d'un nostro collaborador, potser am l'intenció de fer el vuyt al voltant de las nostras reformas, y en el meteix número del 14, pel mer fet de publicar la poesía de l'Apeles Mestres tal com aquêt l'ha escrita, apareixen reformas nostras y apareixen adoptadas per un poeta illustre, que desde el *Gaziel* s'ha posat obertament al costat nostro.

Ⓕ 25-28 Els versos citats corresponen respectivament als versos número 27, 46, 81 i 91 del poema al·ludit segons apareix reproduït a Casellas (1891). ‖ 40-45 Els versos citats corresponen respectivament als versos número 75, 104, 127, 124, 141, 165 del poema al·ludit segons apareix reproduït a Casellas (1891). Cal remarcar que el vers 127 és una al·lusió a la pintura de Renoir *Le Moulin de la Galette* (1876).

Ⓝ 2 Sobre aquest *vernissage*, celebrat el 5.XI.1891, amb assistència, entre molts altres, de Fabra, vg. Casacuberta (1997: 59-68). Sobre la poesia de Casellas (1891), vg. Castellanos (1983: I, 76, n. 13), que també la reprodueix (1983: II, 311-315). ‖ 7 La mateixa poesia havia aparegut ja, en l'ortografia aquí blasmada per Fabra, a *LV* (Casellas 1891). Sobre la coincidència, en la qüestió de l'ortografia, de Casellas amb el grup de *L'Avenç*, vg. Castellanos (1983: I, 107, n. 30). ‖ 75 Per una completa relació d'aquests treballs, vg. Maria Capdevila i Maria Carme Illa (1995: 85-86, ítems 212-218). ‖ 79 Al mateix núm. 670 de *LET* on apareixia la poesia susdita de Casellas, se'n publicava una altra, amb motiu d'idèntica avinentesa del *vernissage*, de Mestres (1891b). ‖ 85 A l'«Entre parèntesis» que feia de nota proemial de l'autor –Apel·les Mestres– al seu llibre de poemes, il·lustrat per ell mateix, *Gaziel*, es podia llegir: «[...] accepto desde ara en principi la ortografía fonètic-etimològica proposada per la revista *L'Avenç* y tan concienciosament estudiada pels senyors Casas-Carbó y Fabra» (Mestres 1891a: [6]).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Cicle de conferències pronunciades al Centre Excursionista de Catalunya per Jaume Massó Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra, entre el 12.XI i el 19.XII.1891, en el marc de la «Campanya Lingüística de *L'Avenç*» i sota la denominació genèrica d'«Antecedents, Teoría general, Solucions Practicas».

TEXT: *LA*, any III, núm. 12 (31.XII.1891), pàg. 381-385.

EDICIÓ: *Esmenes*: 44 (enfonía:] (eufonía: ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: A continuació del títol d'aquesta primera conferència de Fabra, i en nota a peu de plana, s'indica que: «Per falta de temps el conferenciant no va puguer ocupar-se sinó d'aquestos dos punts, havent de renunciar a l'estudi de las radicals y d'algunas terminacions».

Extracte

Terminacions àtonas del present de subjuntiu. En català oriental la vocal àtona de las terminacions del subjuntiu és *i* en tots els verbs: *porti, portis, portin*; *perdi, perdis, perdin.* L'*a* s'usa encare en alguns verbs irregulars: *diga, cregas, façan.* Però són més usadas qu'aquestas formas amb *a*, las amb *i*: *digui, creguis, facin.* Alguns creuen qu'és més correcte escriure amb *e* els subjuntius de la primera y amb *a* (?) els de la segona y tercera: *porte, tema, servesca, haja* (però també *hage*). Y no obstant aquestas formas amb *e* y amb *a*, usadas antigament, no són per cap motiu preferibles a las amb *i*, qu'ademés de tenir l'aventatge de ser las empleadas en la majoría de regions de llengua catalana, són el resultat necessari de las lleys que regeixen en sílaba àtona la transformació de las vocals llatinas en catalanas.

Set són las vocals *tònicas* catalanas: *à, è, é, ò, ó, ú.* En el quadro de las vocals castellanas hi hà un sol sò intermitj (*e*) entre l'*a* y l'*i* y un sol sò intermitj (*o*) entre l'*a* y l'*u*. El català, com el francès, l'italià y el portuguès, té dugas *e* y dugas *o*, és a dir dugas vocals intermitjas en cada radi, l'*è* y l'*é* en el radi de l'*í* y l'*ò* y l'*ó* en el de l'*ú*. El català y l'espanyol es pot ben be dir que no tenen cap vocal idèntica; las intermitjas (*e, o*) són diferents en las dugas llenguas, l'*a* catalana és més oberta que l'*a* castellana, y l'*i* y l'*ú* són menos puras en català qu'en espanyol; y en sílaba àtona, l'*í* y l'*u* catalanas són encare més foscas que quand van accentuadas. Prop del vèrtice *à* del triàngul, entre l'*à*, l'*è* y l'*ò*, deu situar-se la vocal fosca *œ* (*a* de *blavor*, *e* de *vellot*), vocal ben distinta de l'*à* y qu'és la vocal predominant del català oriental. Aquesta *œ* ve a formar amb els dos matisos foscos de l'*i* y de l'*u*, com un triàngul de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vocals àtonas dintre del triàngul de las set vocals tònicas. En sílaba àtona no són possibles més que las vocals del triàngul interior, l'*œ*, l'*i* y l'*u*.

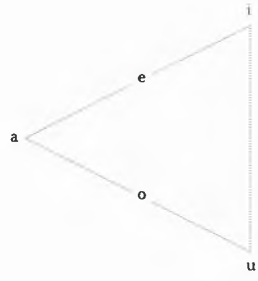

Vocals castellanas

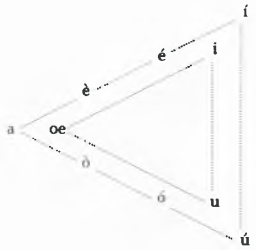

Vocals catalanas

Al convertir-se un mot llatí en novo-llatí, la vocal tònica subsisteix més o menos alterada y conserva l'accent. Tot lo que segueix an aquesta vocal, tot lo *post-tònic*, sufreix modificacions considerables, sobretot en el francès, el provençal y el català. En aquestos idiomas cauen totas las vocals de las desinencias llatinas, que l'italià y l'espanyol conservan. *Cœlum*, fran. *ciel*, cat. *cel*, it. y esp. *cielo*; *brevem*, fran. *bref*, cat. *breu*, it. y esp. *breve*; *perdit*, fran. y cat. *perd*, it. *perde*, español *pierde*. Sols subsisteix l'*a*, qu'el francès debilita en *e*, y el català en *œ*. En català, doncs, l'única vocal de desinencia que per regla no cau, és pronunciada *œ*; y tota altra vocal que per eufonía hà de subsistir, és cambiada en *œ*: *dignum*, *digne*, pron. *dignœ*; *capere*, *cabre*, pron. *càbrœ*; *currit*, *corre* pron. *córrœ*. Sols per motius de diferenciació pot la vocal de la desinencia llatina cambiar-se en una de las altras àtonas, *i* o *u*. No sent possible fòra de sílaba accentuada (català oriental), cap més altra vocal que las tres del triàngul interior, quand no pot en *œ*, la vocal llatina hà de cambiar-se en *i* o *u*; y en aquêt cas, las vocals del radi *i* (*e*, *i*) donan naturalment *i*, y las del radi *u* (*o*, *u*) donan *u*.

En llatí la terminació de la primera persona del singular del present d'indicatiu és *o*. Aquesta *o* no pot caure en una infinitat de verbs (eufonía: *menjo*, *corro*), y la regularetat fa que subsisteixi adhuc en aquells verbs en què era possible la cayguda y en els quals fins ja havia tingut lloch (*am*, *ador*, *record*). Cambiant-se en *œ*, no s'haurian diferenciat la primera y tercera personas, distintas en llatí, y la vocal, *o*, del radi *u*, dóna *u*: *porto*, pron. *pòrtu*. En cambi en la terminació masculina dels adjectius, l'*o*, quand no cau, és *œ* y no *u*, confonent-se així el masculí y el femení (*dignos*, *dignes* pron. *dicnœs*, com el femení). En aquêt cas la diferenciació no s'imposava, haventhi com hi hà en llatí una infinitat d'adjectius que no diferencian el femení del masculí (*admirabilis*, *prudens*). Però vegi's lo que passa amb els adjectius

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

qu'en singular fan la diferenciació per cayguda de l'*o* (*fosc, fosca*), y en plural hàn de conservar la vocal (eufonía) devant de l'*s*. És la vocal eufònica l'*œ*? No; és l'*u*, (*foscos, foscas*) perquè en aquêt cas la diferenciació s'imposa, ya que té lloch en el singular.

L'*e* de las terminacions del present de subjuntiu dels verbs llatins de tema en *a*, no pot caure sempre (eufonía y diferenciació) y subsisteix en tots els verbs fins en aquells en els quals era possible la cayguda (*Deu lo guard*). Cambiant-se en *œ*, no es diferenciaria el subjuntiu de l'indicatiu, y així com en el present d'indicatiu, l'*o* del radi *u*, donava *u*, en el subjuntiu, l'*e*, del radi *i*, dóna *i*: *porti, menji*. Així, la terminació del present de subjuntiu dels verbs en *ar*, és *i*, y aquesta *i* acaba per ser la terminació d'aquell temps en tots els verbs catalans; per analogía amb els verbs en *ar*, tots els demés verbs fan el present de subjuntiu en *i* (*venci, dormi, llegeixi, rigui*). Adhuc l'imperfet de subjuntiu (extensió d'un cambi fònic, el d'*œ* en *i*) cambia l'*e* en *i* (*vencessis, diguessis*). En aquêt temps, en el qual el cambi no és necessari, els gironins conservan encare las terminacions amb *œ*, (*vencesses, diguesses*) perfectament admissibles; y a Barcelona meteix, en el present, quand la diferenciació no ha exigit el cambi, las formas amb *œ* s'han conservat al costat de las amb *i* (*diga, digui*; *faça, faci*). Però aquestas formas amb *œ*, menos regulars, van cayent en desús: la vocal *i* tendeix a ser la característica única del subjuntiu català, característica modal que convé a tots els verbs y a tots els temps del modo subjuntiu.

Alguns escriuen amb *e* las terminacions del present de subjuntiu dels verbs en *ar*: *porte, parte*. Aquestas formas amb *e*, com se diferencian en la pronunciació de las formas d'indicatiu amb *a*, tenint l'*a* y l'*e* el meteix sò en sílaba àtona? Perquè ditas formas no las podem pas pronunciar amb *e* clara, y pronunciant-las com cal (*porte*, pron. *pòrtœ*, com *home* pron. *òmœ* y no pas *òmé*), se confonen veus qu'el català parlat diferencia. Els qu'emplean aquestas formas *impronunciables*, per dir-ho així, la rahó més grossa que poden dar en defensa de las meteixas, és que són las del català clàssic, que no usava may las amb *i*. Els antichs escrivian *e*. Sabem com pronunciavan aquesta *e*, els catalans orientals?

Quand un sò o una combinació de sons, sufreix un cambi, aquêt és general, es verifica en tota classe de paraulas; però sempre tarda a apareixe en las terminacions del verb. En el nom, en las lletras radicals del verb, el cambi es fa més fàcilment; en las terminacions del verb la força d'evolució troba resistencias: la forma més nova, definitiva, té de lluytar am la forma anterior, intermitja, ya fixada. Un bon exemple d'això trobem en la diptonguisació de la segona persona del plural en el verb català. Immediatament derrera de vocal tònica, la *d*, final per cayguda de la desinencia llatina, es

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cambia en *u*. *Gradum, grau*; *cadit, cau*; *pedem, peu*; *credit, creu*; *nidum, niu*. La dental *d* passa a *u* per l'intermitj d'un sò silbant dental, *s*, *ts*; la forma intermitja entre *cred* (de *credit*) y *creu* es *credz*. *Crudum* dóna *cruu*, després *cru* (contracció), y avuy existeix encare *crusos*, qu'és el plural de la forma *crus* intermitja entre *crud* y *cruu*. El cambi de *ts* (grupo intermitj) en *u* comença a mitjos del sigle XII y és general en tota classe de paraulas a mitjos del XIII. Tenint lloch aquêt cambi (*ts=u*), las terminacions de la segona persona del plural, *ats, ets, its* (de las llatinas *atis, etis, itis*, per cayguda de la vocal post-tonica *i*), forçosament hàn de cambiar-se en *au, eu, iu*. En aquestas terminacions la diptongació és retardada, las formas amb *u* tenen de lluytar am las am *ts* ya fixadas, y quand han vençut en el llenguatge parlat (últims del XIV), es troban encare am la resistencia de la llengua escrita a usar formas novas més apartadas de las llatinas. Durant tot el sigle XV es troban las dugas formas, las amb *u* y las am *ts*, conservant-se encare traças de las últimas els vint anys primers del sigle XVI.

Fixada en el subjuntiu la terminació intermitja *e*, pronunciada més o menos fosca, la definitiva en el dialecte oriental, la terminació *i*, havia de tardar a apareixe en la llengua escrita. Mes tart l'influencia valenciana (dialecte occidental) havia d'impossibilitar el cambi d'*e* en *i*. Y aixins en la llengua antiga no veyem *quasi* may (*agi*, sigle XIV) formas amb *i*; y per això alguns volen escriure amb *e* las terminacions del present de subjuntiu dels verbs en *ar*. Quina hà de ser la vocal característica d'aquêt temps en els altros verbs? Perquè els antichs tant aviat escriuen *e* com *a* en las terminacions subjuntivas dels verbs de la segona y tercera. Quand en Ballot escriu la seva gramàtica, la terminació *i* és general en totas las comarcas del domini de las 118
vocals foscas; però en Ballot, no fent gens de cas d'aquesta terminació tant general y lògica, estableix el seu sistema de conjugació, escullint de las dissemblants formas antigas, las més pròximas a las castellanas y fins inventa formas, com més diferents de las del llenguatge parlat millor. En el seu sistema els verbs en *ar* fan el subjuntiu en *e*, y els de las altras conjugacions, en *a*, sempre *a*: *ame, tema, culla, servesca*. En Bofarull, tot rebutjant per vul- 124
gars las formas vivas, que tanta regularetat ofereixen, adopta el sistema d'en Ballot; però adonant-se de qu'amb aquêt sistema, resultan formas extravagants y impossibles (*fujam, servescam*, però el meteix Bofarull diu *tema, cumpla*), posa devant dels paradigmas de las conjugacions regulars, una advertencia indigna d'un gramàtic, ahont diu que quand una forma resulti, per subjectar-la a regla, massa extranya, se la pot substituir per la que li sembli be a l'escriptor (!). El sistema de Ballot es inacceptable, y són inacceptables las formas antigas del subjuntiu, no ben fixadas en molts verbs de la segona y tercera conjugació, y no es compren que hi hagi encare qui usi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aquestas formas, preferint-las a las del llenguatge parlat, las quals ofereixen una regularetat molt més grand y són las únicas possibles dintre del català oriental.

S'ha dit que las formas amb *i* són una corrupció de las formas amb *e*, ben fixadas en el català dels sigles XIV y XV. També las terminacions *au, eu, iu* de la segona persona venian a ser una corrupció de las terminacions quasi llatinas *ats, ets, its*. Totas las formas novo-llatinas, no són més qu'una corrupció de las llatinas corresponents. El llenguatge evoluciona, y la corrupció d'una llengua (llatí), la corrupció de certas formas per fixadas que siguin (las amb *e*), la qual obeheixi a lleys generals, dóna una altra llengua (francès), dóna altres formas (las amb *i*), tant aptas per l'expressió del pensament y tant dignas de ser escritas com la llengua *mare*, com las formas intermitjas, are mortas, inútils, impossibles. El cambi d'*e* en *i* en el subjuntiu està ben explicat; la lley fònica qu'el determina és la més potent, la més característica del català oriental, podria dir-se qu'és la seva força generadora y conservadora (en sílaba àtona no són possibles més que las tres vocals *æ, i, u*), y els efectes d'aquesta força no poden ser més precisos, més regulars: ella ens ha donat una característica única pel subjuntiu. Y aquêt cambi d'*e* en *i* s'hauria verificat en la llengua escrita encare que no s'hagués descuydat el seu cultiu, sempre qu'el dialecte oriental hagués predominat; y és innegable qu'aquêt dialecte, el de Barcelona, és avuy el més important. La llengua escrita hauria pogut resistir molt temps, las formas amb *i* haurian acabat per imposar-se. La llengua francesa (dialecte del centre) que feya l'imperfet d'indicatiu en *oie*, per influencias normandas (*oi* fran. = *ei* normand) cambia aquesta terminació en *eie*, y un cop fet el cambi en la llengua parlada, la llengua escrita es resisteix llarch temps, continuant-se escrivint *ois* per compte d'*ais*. Avuy dia s'escriu *ais*.

R de l'infinitiu.– Els infinitius llatins en *ere* breu (*pérdere*) dislocan constantment l'accent en espanyol (*perdér*); en català, lo meteix qu'en francès y italià conservan l'accent llatí (cat. y fran. *perdre*, it. *perdere*). El català y el francès, que suprimeixen l'*e* final de las terminacions d'infinitiu llatinas (llat. *portáre*, cat. *portar*, fran. *porter*; *habere*, cat. *haver*, fran. *avoir*; *vestire*, cat. *vestir*, fran. *vétir*), la conservan sempre en els verbs de la tercera llatina (*ere* breu), que no dislocan d'accent, y suprimeixen, en cambi, l'altra *e*, l'*e* que precedeix a l'*r*. Aixís tenim en català: *perdre*, de *perdere*; *cabre*, de *capere*; *rompre*, de *rumpere*; *permetre*, de *permittere*; *vivere*, dóna *viure*, (fran. *vivre*); *scribere, escriure*; *credere, creure*; *cadere, caure*; *absolvere*, dóna *absoldre* (per *absolre*, la *d* és eufònica; compari's el fran. *absoudre*), *vendere, vendre. Vencere*, dóna *vençre*; si no es cambia el so de la *c* (com en fran.: *vaincre*), si no és possible l'interposició d'una consonant eufònica d'enllaç, o

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hà de deixar de caure l'*e* penúltima o té de caure l'*r* (eufonía; compari's am *pendre*, per *prendre*, gerundi *prenent*); d'aquí las formas *vèncere*, gironina, y *vence*, barcelonina. Anàlogament *crescere* dóna *créixere* y *creixe*; *cognoscere*, *conèixere* y *coneixe* (el francès cambia la *c* en *t*: *croître*, *connaître*). En *vence*, *creixe* y *coneixe*, com en *planye*, *estrenye* y *corre*, l'*e* pron. *æ*, que se sent a la fi del mot, és l'*e* final llatina, l'*e* de derrera l'*r*, la vocal constantment subsistent de la terminació *ere* breu, sempre que no es disloca l'accent. L'*e* (àtona) que sent a la fi de *vence*, *creixe* y *coneixe* és l'*e* de derrera l'*r* (caiguda per eufonía), no com l'*e* (tònica) que sent a la fi d'*haver* (pron. *æbè*), qu'es l'*e* anterior a l'*r* devinguda final (pronunciació) per mudesa de l'*r* (*paper*, *carrer*); és com l'*e* de *perdre*, *viure* y *absoldre*. Quand a l'infinitiu se junta un pronom, derrera l'*e* (tònica) d'*haver* (pron. *æbè*) apareix l'*r*; may apareix l'*r* derrera l'*e* (àtona) de *vence*, com no apareix may derrera l'*e* (àtona) de *perdre*: *haverla*, *vencela*, no *vencerla*, *perdrela*, no *perdrerla*. Alguns diuen *vencerla*, també hi havia qui deya *perdrerla*, aquell temps en què s'escrivian amb *r* final, com en castellà, tots els infinitius (Ballot, Bofarull). Dihem: *portarla*, *vestirla*, *haverla*, *durla* y dihem: *pèrdrela*, *vèurela*, *vèncela*, *conèixela*; escriguem: *portar*, *vestir*, *haver*, *dur*, y *perdre*, *veure*, *vence* y *coneixe*. 189

Va haverhi un temps que va estar de moda escriure amb *r* final tots els infinitius: *perdrer*, *viurer*, *vencer*. Are s'escriu sense *r* *perdre* y *viure*, en els quals se sent l'*r* de l'infinitiu; en cambi s'escriu amb *r* final *vencer* y *creixer*, *coneixer*, *estrenyer*, etc., sense dupte perquè repugna escriure sense *r* un infinitiu. Y es pot dir: no sent possible el xoc de *ç*, *x* o *ny* amb *r*, es verifica en aquestos verbs una metàtesis, y *vençre*, per exemple, dóna *vèncer*, pron. *bènsæ* (*r* muda com en *haver*). Derrera de l'*e* àtona hi hà una *r*?, per què no apareix aquesta *r* quand s'afixa un pronom?, com s'explica *vèncela*? No, l'*e* àtona que se sent a la fi de *vence* és l'*e* final llatina, y l'*r* qu'ha caygut precedia an aquesta *e*, no la seguia, y per això no apareix may, com en *haver* quand deixa de ser final (*haverhi*). Es pot dir encare: *portar* fa el futur *portar-é*; *servir*, *servir-é*; *perdre*, *perdr-é*, *vencer* dóna *vencer-é*; com s'explica *venceré* de *vence*? Es té de tenir en compte qu'el futur novo-llatí (infinitiu am las veus del present d'indicatiu d'*haver* posposadas) és de formació antiquíssima; es forma, no de l'infinitiu actual, sinó d'una forma d'infinitiu qu'en molts verbs no havia de ser la definitiva. Format el futur, l'infinitiu y el futur poden sufrir cada un separadament modificacions qu'els allunyin. Fran.: de *recever*, *recerverai*; *recever* dóna després *recevoir*; *receverai*, *recevrai*; aquêt futur no es forma pas directament de la forma actual de l'infinitiu (*recevoir*). Anàlogament, de *vèncere* (forma viva a Girona) es forma *vencer-é*, com de *perdre*, *perdr-é*. Més tart, l'*e* penúltima cau en l'infinitiu (*e* post-tònica) y subsisteix en el futur (*e* no post-tònica). Els que no s'explican

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

venceré de *vence*, com explican *hauré* d'*haver*, *voldré* de *voler*, y en francès, *saurai* de *savoir*, *voudrai* de *vouloir* y *serai* d'*être*?

Ⓕ 118 Ballot y Torres (1814). ‖ 124-131 Fa referència a Bofarull i Blanch (1867: 5); el passatge al·ludit d'aquesta fa: «En el caso de encontrarse una voz que por sujetarla á regla haya de parecer estraña ó anticuada [...] y esto basta para resolverlo el buen sentido de cada cual [...]». ‖ 189 Vegeu n. a lín. 118 i a lín. 124-131.

003 Afixos pronominals y teoria de l'apostrof

CONTEXT: Cicle de conferències pronunciades al Centre Excursionista de Catalunya per Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra, entre el 12.XI i el 19.XII.1891, en el marc de la «Campanya Lingüística de *L'Avenç*» i sota la denominació genèrica de «Antecedents, Teoría General, Solucions Practicas».

TEXT: *LA*, any III, núm. 12 (31.XII.1891), pàg. 385-389.

EDICIÓ: *Esmenes*: 7 procedeixen] precedeixen | 103-104 *em* y *m*, són] *em* y *m* són ‖

Els pronoms catalans *me*, *te*, *se*, *nos*, *vos* (dels acusatius llatins *me*, *te*, *se*, *nos*, *vos*) són monosílabs àtones y es pronuncian per consegüent (català oriental): *mœ*, *tœ*, *sœ*, *nuz* y *buz*. No tenint accent propi, no poden may pronunciar-se aislats, hàn de pronunciar-se apoyant-se en la paraula anterior o en la següent; y que conservin la seva forma primitiva o que la presentin més o menos alterada, depen de com acabi o de com comenci el mot que segueixen o precedeixen y amb el qual van íntimament units.

Devant d'una veu començada am vocal, *me*, *te*, *se*, elideixen l'*e*, y la consonant (*m*, *t*, *s*) forma sílaba directa am la vocal causant de l'elisió: *mestima*, *taixecas*, *sadorm*. Quand segueix *i* o *u* àtonas, pot subsistir l'*e* d'aquells pronoms (lo més comú és que caygui), y allavoras l'afixo queda també estretament unit amb el mot següent, formant l'*e* diptongo am l'*i* y l'*u* que precedeix: *te obrirà*, pron. *tœubrirà* (millor dit, *t'obrirà*).

me (m')	m ..... em
te (t')	t ..... et
se (s')	s ..... es
lo (l')	l ..... el
ne (n')	n ..... en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nos	ns ..... ens
vos	us ..... *eus*
los	ls ..... els
hi	*hi=y* ..... *heu*
ho	*ho=u* ..... *heu*

la (l'), las, li.

Quand *me, te, se, nos* y *vos*, s'apoyan en la paraula anterior, la seva vocal, l'*e* dels tres primers, l'*o* dels dos últims, ve a ser una vocal post-tònica, y el català, que com el francès y el provençal, elideix las vocals de las desinencias llatinas, tendirà a suprimir-la. Efectivament veyem que *me, te, se* (no seguint vocal), *nos, vos*, es reduheixen a *m, t, s, ns, us* (per *vs*), quand segueixen a una veu acabada am vocal: *què me = que m*, com *timet = te-me = te-m*; *no nos* dóna *no ns*, com l'acusatiu llatí *bo-nos* dóna *bo-ns*; *no vos, no us*, com l'acusatiu *novos, nous*. Derrera de consonant subsisteix la vocal d'aquestos pronoms, que tenen aixís dos formas: *me, te, se, nos, vos* y *m, t, s, ns, us*.

Aquestas últimas formas, terminadas en consonant, sense vocal, són, per dir-ho aixís, més *catalanas*; dintre del català van millor que las altras, sent la tendencia del nostro idioma la contracció, la supressió de las vocals post-tònicas llatinas; y per això aquestas formas han anat com empenyent a las altras, tendint a substituir-las pertot. Derrera consonant, al començament de frase, derrera una pausa, són actualment molt més usadas aquestas formas que las senceras, *me, te, se, nos* y *vos*; y com que són impronunciables sense l'apoyo d'una vocal anterior, prenen una *æ* eufònica, y es forman els mots *em, et, es* y *ens* (pron. *æm, æt, æz, ænz*). La vocal eufònica és innecessaria en la forma *us*. Exemples: *em senten, et veu, ens coneix*.

Aixins tenim *em* y *me, et* y *te, es* y *se*, com tenim *en* y *ne, el* y *lo*; y tenim *ens* y *nos, us* y *vos*, com tenim *els* y *los*; y *ne* y *lo* són *n'* y *l'* devant de vocal, *l* y *n* en el meteix cas que *me, m*. El quadro d'afixos compren tres series completas que podriam anomenar serie *me*, serie *m*, serie *em*. Fins *us*, que no necessita l'*æ* eufònica qu'exigeixen *m, t, s* y *ns, n, l* y *ls*, pot pendre-la, per analogia amb aquestas formas, y la forma *eus* és freqüent en el llenguatge de Barcelona. Aquesta *æ* eufònica la veyem també en els afixos *hi* y *ho*, qu'es pronuncian *y, u* derrera de vocal (compari's am *m, t*, etc.: *no hi vaig*, pron. *nóybàig*; *no ho diguis*, pron. *nóudiguiz*); *y* y *u*, prenent l'*æ* eufònica, donan las formas *hey* y *heu*, la primera usadíssima derrera de la conjunció *y*: *y hey hà vegadas*.

En un cas s'usan, es pot dir constantment, las formas de la serie *me*:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

immediatament derrera del verb quand aquêt acaba en consonant o *u*: *portar-me, pren-ne, treu-lo, mirant-nos, ajeu-los.* En cap més cas s'usan las formas *nos, vos, los* y *lo* sencer (*lo* es *l'* devant de vocal) (frases fetas: *Déu lo faça bo, Déu vos guard*). *Me, te, se, ne,* ya són més usadas: forçosament, devant d'un altro afixo: *me la pren*; freqüentment, derrera d'alguns adverbis com *ahont, com, quand* (*com te dius?, quand se perd*), derrera d'un diptongo amb *y* o *u* final (*may se parla*) y el *se* devant d'un verb començat amb *s* (*se sent*). *Hi* y *ho* van be en tots els casos, lo meteix qu'els afixos *la* (*l'* devant de vocal), *las* y *li.*

Las formas *em, et, es, el, ens* y *els* no són usadas per dingú; fins havian arribat alguns a no usar may *en.* En cambi molts acceptan *us* derrera consonant, és a dir una forma de la serie *em* no precedint vocal; per què no las altras, am la seva vocal eufònica? Es diu que fan *mal efecte,* las formas de la serie *em*; falta de costum de veure-las escritas. No acceptan-las sí, que resultan combinacions d'afixos extranyas, inintelligibles de vegadas. Exemples: *nos lo durà, vos los pren, los lo faig* (*els el faig*), *los los envio* (*els els envio*). Y com que las combinacions *los lo* y *los los* no diuen res, els escriptors, no adonant-se de qu'empobrian la llengua, anant-s'en a lo més vulgar, posan a cada pas *los hi* en compte d'*els el* (*le leur*) o *els els* (*les leur*), que, com se veu, significan tota una altra cosa qu'*els hi* (*les lui*).

S'abusa de l'apòstrof prepositiu (*no'm cridi*)... y ben mirat, en molts casos, *'m* ve a ser *em,* escriure *'m* és acceptar *em.*

Si es pregunta an els qu'usan l'apòstrof prepositiu, què significa l'apòstrof en *'m,* tots, quasi tots, responen: l'apòstrof representa aquí una vocal suprimida, l'*e* de la paraula *me.* Suprimim l'*e* derrera y posem l'apòstrof devant? En això som originals. En totas las llenguas es posa l'apòstrof en el lloch de la vocal o lletras suprimidas (fran. *l'homme, s'il vient*; it. *c'è, ch'i'son forse...*; port. *lh'o*; inglès, *do not = don't, it is = 't is, I will take = I'll take*; argot parisenc *c'est qu'les p'tit's fill's qu'a pas d'papa*; aleman, *wie geht's, Ich wollt', ich wär' ein Fisch*). Escriuen: *lo vehi'm crida.* Si l'apòstrof representa una vocal suprimida, no seria millor escriure *lo vehi m'crida*? Alguns ho han fet aixís, no usant may l'apòstrof prepositiu; y han hagut d'escriure *l's* y *n's.* Nosaltres en el *'m* no hi sabem veure *me,* hi veyem *em.*

Admeti's la convenció de que l'apòstrof no indiqui una elisió; que sols s'escrigui entre las formas de la serie *m* y la paraula anterior, per indicar, un cop separadas d'aquesta paraula, la seva íntima unió amb ella, unió qu'ha permès la cayguda de la vocal post-tònica llatina. Aixís *'m* no és *em,* és el *m* dels antichs, *no'm* es el *nom* d'abans; l'apòstrof no és signe d'elisió, serveix per indicar l'unió de dos mots que modernament no podian continuar escrivint-se junts; y està justificat l'empleu de *'m* tot no acceptant l'*em.* Are és

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

clar que sols s'hà d'usar *'m* quand sigui possible l'unió íntima de l'afixo am la veu qu'el precedeix y permet la seva pronunciació (*m*) sense l'apoyo d'una vocal eufònica; quand se pugui provar qu'el *me* llatí ha perdut l'*e* per ser post-tònic, per pronunciar-se apoyat en la paraula anterior: *no'm porti* (antich, *nom porte*). Escriure *'m*, no *me*, quand no és possible l'unió am la paraula anterior, quand entre aquesta y l'afixo s'hà de fer una pausa, per exemple, és emplear *em*; perquè las formas *em* no són sinó las formas *m*, *em* y *m* són la meteixa forma, *em* és *m* no puguent-se apoyar en la vocal anterior; usar *'m* quand no el podem apoyar en la vocal anterior, és usar inconscientment *em*, posi's allí hont se vulgui l'apòstrof. *Vingui; 'm dirà lo que vol...* és *vingui; em dirà lo que vol.* Y tots els escriptors usan a cada pas l'apòstrof prepositiu derrera dels signes de puntuació.

vostre pare, 'ls va dir, quan ja 'ls alsava
vina; 'm fa horror.
Ah! No. 'M dormia.

(Guimerà)

passa...'s pert...y ell torna
Si una de las minyonas de casa'm dona algún recado, 'm sembla...

(Soler)

Aquella tarde, 'ls[1] Foix estavan de *gaudeamus*. En Giró, 'l *bull-dog*, estrenava la seva torra de Pedralbes, y 'ls havía convidat.
–Bé... noya... ¿'m vols explicar...

(Oller)

...girant-los, empero, 'l coll enseguida...

(Bofarull)

Y ell «Ma terra», 'm respongué
–¿Per què?– 'T diré...

(Collell)

En tots aquestos exemples ens trobem am formas de la serie *em*, escritas malament; *L'Avenç* no ha fet més qu'escriure be aquestas formas que ya tot-hom empleava, sens dupte inconscientment. Poden fer mal efecte quand no s'hi està acostumat, però si se las emplea, y tot-hom ho fa, és necessari escriure-las com cal, no d'una manera vergonyant. Y si *'m* ve a ser *em*, l'ús

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

extraordinari qu'avuy dia es fa de l'apòstrof prepositiu ve a confirmar lo més amunt dit de que las formas *m* han anat substituint a las en *me*, talment que tots las escriuen sempre qu'es creuen que poden servir-se de l'apòstrof prepositiu. Y és tal la repugnancia qu'an algú deuen haver fet las formas *me*, qu'es troban escritas (en el text d'una gramàtica) cosas com las següents:

> Per regla general s' forman l's aumentatius
> L' nom, 'l verb y...
> Aquest conexement primordial ns' l' dona l' diccionari

L'apòstrof és un signe d'elisió; s'indicarà tota elisió deixant d'escriure la vocal qu'en la pronunciació s'ha elidit y substituint-la per un apòstrof? Sent tant freqüent l'elisió, indicant-la sempre, s'ompliria d'apòstrofs tot y es dificultaria l'escriptura. Per exemple, hauriam d'escriure: *ar'estav'aquí, vindré-'mb ell, no'stigui'stret, un'estora'stes'aqui*; els francesos no escriuen pas *les douz'apôtres, la petit'enfant*. En cambi en certs casos és necessari l'apòstrof: amb ell diferenciem en lo escrit *l'estret* (*l'étroit*) de *lo estret* (*ce qui est étroit*); y els antichs feyan ya l'elisió: *lespasa, dagost, salegren*.

L'apòstrof està indicat (compari's amb el francès) com a signe d'elisió en els monosílabs àtones en els casos en què van tant íntimament units am la paraula següent o anterior (verb), qu'és impossible pronunciar-los separats. Per això apostrofem *me, te, se, ne, lo* (aixins com *de* y *que*) devant de vocal y en cambi, las formas *em, et, es, en, el, ens, els*, no las apostrofem derrera de vocal, de la qual poden sempre separar-se (inconstancia d'elisió, que fa que no s'indiqui aquesta en lo escrit), en no sent quand segueixen al verb (*vegi's*) (1).

Nosaltros estudiem preferentment la llengua parlada: a formular-ne la gramàtica és ahont van encaminadas las nostras investigacions. Altros creuen més convenient fer la gramàtica històrica. Més convenient no ho és: és sí útil, perquè, si es fa be, trobarem en ella l'explicació de l'estat actual de la nostra llengua, tot aprenent-la en els seus estats anteriors. Però els estudis històrics no deuen fer-se am la pretensió de què la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la *gramàtica* del modern català literari. Abandonar formas vivas per altras d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors, sense fer més perfet el nostro idioma, dificultaria extraordinariament la popularisació de la llengua escrita. Hem de depurar y enriquir el vocabulari y la sintaxis, però las formas actuals y la pronunciació oriental hàn de ser definitivament adoptadas, per la seva innegable superioritat. Això és lo que va fent *L'Avenç*. Are es presenta la qüestió ortografica. El sistema actual és molt defectuós, y s'hi hàn d'introduhir moltas innovacions si

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

es vol qu'el nostro idioma tingui una bona ortografía. El sistema actual de *L'Avenç* no és pas encare el definitiu.

(1) L'article té las meteixas formas que l'acusatiu de tercera persona: *lo, l, el, los, ls, els.*

(1) Per falta de temps, el Sr. Fabra no va puguer donar a la teoría de l'apòstrof tota l'extensió que mereix.

004 La reforma lingüística

CONTEXT: A continuació del títol d'aquest escrit, i en nota a peu de plana, es llegeix: «Tenint en compte l'importancia que té per Catalunya el problema lingüístic que *L'Avenç* ha plantejat, obrim aquesta secció especial, ont, además d'explicar las reformas qu'anem successivament adoptant, ens ocuparem de las controversias qu'aquestas suscitin y del camí que vagin fent dintre del camp de la literatura catalana».

TEXT: P[ompeu] F[abra], *LA*, segona època, any IV, núm. 1 (1.1892), pàg. 28-29.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: SM 006 el donen per error com a anònim.

La *b* d'*obtenir* sona com la *p* d'*optimisme*; la *g* de *regne*, com la *c* de *tècnic*; la *d* d'*admiro*, com la *t* d'*atmòsfera*. Formant sílaba am la vocal anterior, las suaus (*b, g, d*) se pronuncian com las fortas corresponents (*p, c, t*). És a dir, en sílaba inversa, en què no són possibles els sons suaus *b, g, d*, el so *p* pod venir representat per *p* y per *b*; el so *c*, per *c* y per *g*; el so *t*, per *t* y per *d*. Tot-hom escriu am *p captar, inepte* y *cripta*, y am *b abstracte, obtenir* y *subjecte*; am *c delicte* y *acció*, y am *g digne* y *fragment*; am *t atmòsfera* y *atlàntic*, y am *d administrar* y *advers*.

Las lletras *b, g, d* representan els sons *p, c, t* en una infinitat de paraulas, y així com s'escriu *adob* (pron. *adop*) am *b* final, podrian escriure's am *g* final *grog* y *llarg* (femení *groga, llarga*) y am *d* final *fred* y *sord* (femení *freda, sorda*), pronunciant-se en aquestas paraulas la *g c*, com en *fragment*, y la *d t*, com en *advers*. No es fa així: en fi de paraula no s'escriu may *g*, no s'escriu may *d*: sempre *t*, sempre *c*, y la *c* seguida constantment d'una *h*. Tot escrivint-se *cop* y *adob*, tenint en compte els derivats *copet, adobar*, s'escriu am *t* final (com *mort*, que fa el femení *morta*) *sord*, que fa el femení *sorda*, y es fan acabar am *ch*, lo meteix *poc*, femení *poca*, que *grog*, femení *groga*. Per què no las hem d'emplear, la *d* y la *g* gutural finals? El seu empleu facilitaria el coneixement dels derivats, contribuiria a la claretat, y tot, sense dificultar per res la pronunciació ni introduhir cap convenció nova, tenint, com tenim en català, qu'els sons forts són ya representats per *b, g* o *d* en una infinitat de paraulas. Establerta la regla de pronunciació segons la qual en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sílaba inversa las suaus (*b, g, d*) sonan fortas (*p, c, t*), quin inconvenient hi hà en emplear la *d* y la *g* gutural en fi de paraula, com s'hi emplea ya la *b*?

La dental final se representa sempre per *t*. Pronunciant-se en sílaba inversa la *d t* (*advers*), no seria millor escriure *sord* (*sourd*), *vuid* (*vide*), *perd, àcid, sòlid*, que *sort, vuit, pert, àcit, sòlit*? *Sord* y *vuid*, escrits am *t*, no es distingeixen de *sort*, substantiu, y de *vuit*, numeral. Y escriure am *t perd*, de *perdre*, y *àcid* y *sòlid*! Per què no *advers*?

La gutural final se representa sempre per *ch*. No seria una simplificació la supressió de l'*h* final, completament inútil? Quin servey fa en paraulas com *arc, blanc, artístic, òptic*? El *ch* final hauria de treure's de pertot, y allavoras apareixerian en fi de paraula la *c*, desempellegada, y la *g*: la *c* en paraulas com *xic, poc, suc, blanc, trenc, solc* y *arc*, y la *g* en paraulas com *antig, fog, feixug, fang, preng, absolg* y *llarg*. No és millor escriure *beg* (*je bois*), *rig* (*je ris*), *mog* (*je meus*), *sang, pròleg*, que *bech, ric* y *moch, sanch, pròlech*? *Beg, rig, mog*, escrits am *ch*, no es distingeixen dels noms *bec, ric* y *moc*, escrits també am *ch*. Y escriure am *c* (*ch*) *sang* y *pròleg*! Per què no *digne*?

Rompem d'una vegada motllos inservibles. Per què sempre *t*?, per què sempre *ch*? No es pot pas continuar escrivint *àcid* y *líquid* am *t*, *sang* y *diàleg* am *ch*, y *cònic* y *telegràfic* amb *h*. Nosaltros, desde are, usarem la *d* y la *g* gutural finals; de manera que la dental explosiva final (*t*) vindrà representada, en unas paraulas per *t* y en altras per *d*, y la gutural (*c*), en unas per *c* y en altras per *g*.

El *ch* final serà cambiat en *c* o en *g*, y els derivats (el femení en els noms) ens indicaràn en quins mots s'hà d'escriure *c* y en quins *g*. En una paraula, escriurem am *c* final els mots en els quals haviam ya suprimit l'*h* (*L'Avenç*, volum del 1891), y escriurem am *g* els que fins are haviam escrit am *ch*. Vegi's l'article d'en Casas-Carbó sobre la gutural final, insertat en el número de desembre del 1890. La reforma proposada en aquest article, y acceptada desseguida per *L'Avenç*, és a dir, la supressió de l'*h* final en paraulas com *arc* y *poc*, es completarà are am l'empleu de la *g* gutural en fi de paraula.

La *t* final serà cambiada en *d* en bon nombre de paraulas, com *fred, sòlid, esplèndit, verd, sord, cobard, perd, acud*. Els derivats ens donaràn l'ortografía del primitiu, y en els sufixos ens servirà de guía l'etimología. Aixís, escriurem *sord* y *fort, amabilitat* y *solicitud*.

Pròximament publicarem una llista de las paraulas que, segons el nostro sistema ortogràfic, hàn de ser escritas am *d* y *g* finals.

Ⓕ 47-48 Fa referència a l'adopció d'aquesta norma ortogràfica per *L'Avenç* ja des de l'any 1891 i a partir de la proposta feta per Casas-Carbó (1890); vg. n. a lín. 49-50. ‖ 49-50 Casas-Carbó (1890).

Ⓝ 57-58 Vegeu, *infra*, **014** per a la *d* final i **013** per a la *g* final.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Imprès a continuació de l'anterior.

TEXT: P[ompeu] F[abra], *LA*, segona època, any IV, núm. 1 (1.1892), pàg. 29-30.

EDICIÓ: La nota d'autor va numerada en xifra romana entre parèntesis dins el cos del text, com a l'original.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: SM 006 el donen per error com a anònim.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Un digne parió de l'altro, el nou article que mossen Collell ens *endreça*! Es titula «Entesos». El canonge ja sab qu'el nostro sistema és propi dels *temps de llibertat*.

Perquè, per mossen Collell, de la *diatriba* de *L'Avenç*, lo més substanciós, el *pot de la confitura*, està en el pàrrafo en el qual li dihem que no el volem per mestre perquè no considerem sinó las lliçons que tenen fonament científic; pàrrafo disparat com *bolet de cerbatana*, en el qual se li ve a dir: –No sou cap autoritat. En temps de llibertat, deseu-vos.– Mossen Collell ha trobat el *pot de la confitura*: això són uns heretges... *entesos*. Are em sentiràn. Y el prebere, si a Deu plau, dedicarà una serie d'articles a provar l'inanitat y falta de consistencia del nou sistema ortogràfic propri dels temps de llibertat. Tot, fent completament cas omís del Sr. Massó, que desde el trípode d'una presumptuosa suficiencia, en llog de dar-li alguna rahó científica, *eructa una reconada de bilis*.

Rahó científica, quina volia que se li des? Escriu un article en el qual no ens fa cap objecció seria y vol que se li donguin rahons científicas. De què? De las nostras reformas? No n'hem fet cap que no hagi sigut explicada: no las hem pas d'explicar dugas vegadas. Y per defensar-las s'haurian pugut donar rahons científicas si se las hagués atacadas am rahons científicas, y res més poca solta que l'article de *La Veu de Catalunya*.

S'ens diu que venim a pertorbar una uniformitat ya quasi obtinguda; que la nostra campanya sols servirà per acabar d'*enmaranyar* la confusió que regna en la manera d'escriure en català; qu'enganyem a la gent; que tot ho fem per singularisar-nos; que lo nostro és un derivatiu qu'aflaqueix... Contestin-t-ho am rahons científicas tot això!

Nosaltros li fem veure qu'es contradiu; que falta a la veritat al començament del seu article; qu'en la seva prosa hi hà construccions detestables y taras ortogràficas a dojo; qu'escriure com ell fa no és cap *reconstituyent que vigorisi... Reconada de bilis*!

Mossen Collell *enrage*, y el seu llenguatge s'en ressent. El nostro sistema

li feya l'efecte de que li havian *castrat* l'idioma català. Are el nostro sistema és una criatura esguerrada y setmesona, y en Massó és el *menor padre de todos* d'eixa criatura qu'ens ha surtit en forma de revolució ortogràfica, y tots nosaltros som deixebles que no tenim gens de corretja, y uns presumits, y uns *payassos*. Oh la *payassada* que perpetrarem en lo *Centre Excursionista*! Diu que li vam llegir el seu article en una forma indigna de gent que vol passar per seria y estudiosa: no vam fer més que llegir-lo am la pronunciació que requeria l'empleu de formas com *vigorisen*. Això sí: l'article, llegit amb aquesta pronunciació y recalcant els atacs sense solta qu'en ell s'ens dirigian, va tenir tot un èxit: va fer riure. Y per xò mossen Collell *enrage*.

Are vindràn els articles dedicats a provar l'inanitat y falta de consistencia del nostro sistema. Per aquestos articles qu'are ens promet hauria hagut de començar mossen Collell y atacar científicament el nostro sistema, sense ficar-se a dir si era una provatura passatgera, o un capritxo personal, o un engany en què feyam caure fins autors genials, o un bizantinisme de cercar guinguetas ortogràficas per matar el temps; y allavoras ni el *menor padre de todos* li hauria *endreçat* cap carta, ni nosaltros, deixebles presumits que tenim tant poca corretja, li hauriam llegit el seu article en el *Centre Excursionista*. En vista de lo qual, y de las *destemplanças* de *L'Avenç*, mossen Collell, tot indignat, exclama: «Crega 'l nostre colega que per est camí no hem de seguirlo».

Bons propòsits. Perquè, la veritat, en articles de caràcter científic, com ho hàn de ser els que, si Deu plau, s'ens *endreçaràn*, allò de parlar de *reconadas de bilis* no aniria gens be. Y *est* camí que no hà de seguir (Deu ho faci!) és el seu; el camí per ont se las va empendre en el seu primer article y d'ont encare no ha sapigut apartar-se en el segón; camí per ont mitj ens ha fet anar a nosaltros quand, a atacs com els d'ell, en Massó va haver de respondre amb una carta cantant-li las veritats. *Est* camí és ben be el seu, y per *est* camí, ho hem de reconeixe, mossen Collell ens deixaria sempre enderrera, molt enderrera: massa qu'ens recordem d'aquell seu article «Hulans, ferreu los cavalls!» (I) publicat arran de la mort d'en Victor Hugo, en el qual arribava a anomenar *canyet de las bestias majors del radicalisme* el llog aont devia ser enterrat el genial poeta (!).

(I) Vegi's *La Veu del Montserrat* del 30 de maig de 1885 [any VIII, núm. 22, pàg. 169-170].

Ⓔ 1 Les paraules i les expressions es corresponen amb tantes altres d'extretes en reproducció més o menys literal de l'article de Collell (1892) impugnat.

Ⓕ 2 Collell (1892). ‖ 50-51 Collell (1892: 15) ‖ 62 El passatge sencer del fragment citat per Fabra fa: «Per ço li importava tant a la Masonería seqüestrar lo cadáver de Victor Hugo, per dar á tot lo mon l'escándol d'uns funerals civils que fossen l'apoteósis del materialisme, y pendre á la religió un temple per ferne'l canyet de las bestias majors del radicalisme» (Collell 1885: 170).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 4 La «*diatriba* de *L'Avenç*» –així la qualifica Mn. Collell (1892: 14)– al·ludida és l'article anònim, per bé que clarament atribuïble a Jaume Massó i Torrents (1891b), aparegut a *LA*, sota el títol de «Novas». Massó hi replicava l'article de Collell (1891) en el qual el canonge vigatà arremetia contra les reformes lingüístiques de la revista exposades en el cicle de conferències que, sobre aquesta qüestió, tenia lloc aquell desembre de 1891 al Centre Excursionista de Catalunya. ‖ 42 Articles que no arribà a escriure mai; vg. Requesens i Piqué (1994: 96, n. en asterisc).

006 Sobre la reforma lingüística y ortográfica

TEXT: *LV* (22.III.1892), pàg. 4ac.

En la escuela me enseñaron pésimamente una lengua que nunca he logrado hablar bien y que jamás escribiré con soltura. En cambio, no me enseñaron ni a leer ni a escribir la mía. Al salir de la escuela, sabía escribir al dictado el castellano, en que no hubiera podido redactar dos líneas, y no sabía escribir las palabras del idioma en que hablaba. Por la lectura de periódicos catalanes, conocía la pronunciación de los grupos *ny, ch* é *ig* finales, *tx* y de algunas consonantes; con lo cual, e ignorando el valor de las vocales catalanas, así como que existiesen en catalán otras consonantes mudas que la que lo es en castellano, la *h*, leía el catalán bastante mal, como lo leen la mayoría de los catalanes y no pocos catalanistas; no sabía siquiera deletrear sus palabras. No podía, pues, escribirlo sin estudiarlo. A cada paso se presentaban dificultades ortográficas, y no era suficiente un procedimiento por lo cual resolvía muchas: yo no escribía nunca *ñ*, no escribía *ch* por *tx* o *ig*, escribía constantemente *h* después de *c* final; pero fuera de estos casos, escribía el catalán con el sistema ortográfico de la lengua española. Por ejemplo, escribía *cavall* con *b* porque con *b* se escribe *caballo* en castellano, y por análoga razón, con *v* el adjetivo *immobil*, que escribía *inmóvil*, exactamente como en castellano, con *v*, *n* y acento agudo, como lo escriben hoy día casi todos nuestros escritores. Estudié el catalán con la gramática de Bofarull y Blanch. 19

Entonces supe que en el lenguaje literario el artículo masculino era siempre *lo*; que podía decírse *mía, tua, sua* por *meva, teva, seva*, pero en manera alguna *em, et, ens* por *me, te, nos*; que debía escribirse *parlam, parlau, parlás*, en lugar de *parlem, parleu, parlés*; que el subjuntivo de los verbos de la primera conjugación terminaba en *e*, como en castellano, etcétera, etc. Cuanto a ortografía, era bueno el cómodo procedimiento citado: podía continuar escribiendo *caball* e *inmóvil*.

No tardé en ver que las reglas dadas por Bofarull y Blanch no eran seguidas por todos; en libros y periódicos encontraba una infinidad de pala-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

30 bras escritas de distinta manera que en el diccionario de Labernia. Escribían muchos con *v cavall, govern, provar,* y otras palabras escritas con *b* en dicho diccionario; en cambio, empleaban otros la *b* en voces como *haver, parlava, escrivint, devent,* que Bofarull escribía con *v*; y en ningún otro punto había uniformidad. Escribíase *atribuhir, dihem, creuhen, riuhen,* y *atribuir, diem, creuen, riuen*; *véurer, absóldrer, pérdrer, conéixer,* y *veure, absoldre, perdre* y *coneixe*; *maig, puig, desitj, mitj,* y *matx, putx, desitx, mitx.* No había uniformidad ni en el uso de la *b* y la *v,* ni el de la *r* final, ni en el de *ig, tx* y *tj.* Escribíase *sab* y *sap, quatre* y *cuatre, hivern* e *ivern, ayre* y *aire, endolsir* y *endolcir.* No todos apostrofaban como Bofarull, no todos seguían sus sistema de acentuación. Algunos llegaban a usar una letra que no existe en el alfabeto castellano, la ç... Yo seguí por mucho tiempo escribiendo con el sistema de Bofarull, que era el que había aprendido (rutina): no comprendía que hubiera quien escribiese un infinitivo sin *r* final, y con *v,* palabras como *cavall* (español, *caballo*; latín, *caballus*).

¿Y por qué escribían algunos *les, cases,* por *las, casas,* haciendo terminar en *es* los plurales de los nombres acabados en *a* en el singular? Ni en la morfología había uniformidad. Cada cual conjugaba el verbo a su manera; escribíase *parlassen* y *parlessin, parlam* y *parlem, parle, dorma, servesca* y *parli, dormi, serveixi.* Y en la conjugación, casi sin darme cuenta de ello, naturalmente, viendo empleadas por muchos escritores formas del lenguaje hablado, las formas vivas que yo había usado antes de estudiar la gramática de Bofarull y Blanch, dejé de seguir a estos gramáticos, y volví a escribir aquellas formas, que sólo había dejado de emplear por creerlas excluidas del lenguaje literario. ¿Por qué las habían excluido los citados gramáticos? ¿Habían estado acertados en su sistema de conjugación? ¿Lo habían estado en lo demás? Leí detenidamente su gramática, y la desilusión fué completa. Los mismos autores condenaban su sistema de conjugación en una *regla*
57 que decía así: «En el caso de encontrarse una voz que por sujetarla a regla haya de parecer extraña ó anticuada, prefiérase siempre –y esto basta resolverlo el buen sentido de cada cual– la que está en uso comunmente, aun cuando sea contraria a la misma regla». Hasta entonces había escrito en todo según el sistema ortográfico de Bofarull; en adelante, no podía continuar rechazando tal o cual grafía por el mero hecho de no conformarse con las reglas dadas por este gramático, el cual no era ya para mí una autoridad indiscutible. ¿Tenían razón los que escribían *cavall* con *v* y sin *r* ciertos infinitivos como *veure, pendre,* etc? Y al mismo tiempo que la autoridad de Bofarull iba menguando, debilitábase la influencia castellana con el estudio de otras lenguas neo-latinas: en francés había una infinidad de infinitivos no acabados en *r*; *caballo* era *cheval* en francés, *cavallo* en italiano; el fran-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cés y el portugués usaban la letra ç... El castellano ya no debía servirme de guía en lo sucesivo.

No existiendo un sistema ortográfico seguido por todos, en cada palabra de ortografía dudosa, era necesario decidirse por esta o aquella grafia: no podía escribirse al mismo tiempo *creure* y *créurer*, *mateix* y *meteix*, *casas* y *cases*. ¿Cómo hacerlo con acierto en determinada palabra, sin tener guía alguno, sin saber regla alguna? ¿Cómo debía escribirse *cavall*, por ejemplo? ¿Con *v*, como antiguamente? En latín era *caballus* con *b*. ¿Con *b*, como en Labernia, por exigirlo así la etimología, según Bofarull? Entonces, ¿por qué 77
se escribían con *v haver* (latín, *habere*) y *portava* (latín *portabat*)? Para establecer una buena regla, era necesario estudiar la correspondencia de las labiales latinas y catalanas: a la *p* latina no siempre corresponde la *p* catalana; a la *b* podía muy bien no corresponder siempre la *b*. Sólo estudiando, llegarían quizás a establecerse reglas ortográficas que lograsen ser admitidas por todos. ¿Estudiar no era trabajar para llegar a una uniformidad ortográfica? Parece que no, según algunos: esta uniformidad se lograría por una especie de votación entre los principales escritores, en la cual debería responderse a preguntas como esta: ¿Cómo debe escribirse *meteix*? No se lograría de otro modo; estudiar no era un medio para lograr la uniformidad deseada; al contrario, estudiando se viene a ver que mucho de lo aceptado por todos, de aquello en que precisamente hay uniformidad, es malo, inaceptable, y acaban por proponerse reformas como la de *L'Avenç*, reformas radicales, contraproducentes, cuando todo podría arreglarse con sólo una simple votación, conforme nos decía no ha mucho un conocido escritor catalán. Estudiando no debía tardar en verse que la moderna ortografía catalana es *demasiado* castellana. Tenemos el mismo sistema de acentuación que la lengua castellana; hacemos del acento el mismo uso que los castellanos y lo empleamos en los mismos casos; cuando la Academia Española introduce una modificación es inmediatamente introducida en el catalán; la Academia de Buenas Letras suprime el acento grave; acentuamos la preposición *a* que es átona. Representamos el sonido de *ll* con el mismo signo que en castellano, dos *l*, y pronunciamos con doble *l* una porción de palabras, como *collegi*, *carretella*, las cuales deben escribirse *col·legi*, *carretel·la*, ya que la doble *l* sirve para representar un sonido distinto del de la doble *l*. En catalán pronunciamos *immortal*, *commoure*, etc. con dos *m*; en latín tienen estas voces dos *m*; era natural escribirlas con dos *m*, como en francés, italiano, portugués e *inglés*... la mayoría de nuestros escritores las escriben con *nm*, como en castellano, siguiendo la regla de Bofarull que dice: «No se 106
doblará nunca la *m*; sólo *cuando el sonido lo exija*, se pondrá una *n* antes, v. gr.: *inmens*, *inmóvil*». Hé ahí nuestra ortografía: es la castellana con cuatro

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

convenciones impropias de estos tiempos y un sistema de apostrofación que llega a dificultar la lectura de nuestra lengua, ya que según él se marcan elisiones imposibles. ¡Y creen algunos que lo único que hay que hacer para
112 bien de nuestra literatura, es «ponerse de acuerdo sobre la forma de escribir *les* o *las*, *vaig* o *vatx*, *meteix* o *mateix*, *baixo* o *baxo* y otras fruslerías en que discrepamos». Como si, por otra parte, no discrepáramos más que en cuestiones ortográficas. ¿No discrepamos en algo más importante? ¿Estamos todos acordes sobre cuál ha de ser el moderno catalán literario? Concretándonos a la conjugación, notamos discrepancias como las que más arriba he indicado: consideran unos como vulgarísimas formas que otros admiten como literarias. Como en ortografía era preciso decidirse por esta o aquella grafía, aquí lo era también decidirse por esta o aquella forma: la morfologia fué objeto de mis estudios, como lo era la ortografía, y debía serlo más tarde la sintaxis.

También mis estudios de morfología y sintaxis debían dar pésimos resultados; puesto que conociendo nuestro idioma, era imposible seguir desechando del lenguaje escrito muchas formas y construcciones que todos los escritores consideraban vulgares o defectuosas. Mis estudios fueron encaminados, ya desde un principio, a la formación de una gramática española catalana, una gramática como las que sirven para aprender el francés, el italiano, etc., en la cual se empezaría por explicar la pronunciación del catalán y se presentaría su sistema gramatical, omitiéndose las reglas sintácticas comunes a las dos lenguas, así como toda definición impropia de una gramática comparada. Hice la gramática del catalán literario més generalmente usado; pero ya acabada, sólo me satisficieron dos capítulos de la misma, el del nombre y el del verbo, en los cuales no me apartaba lo más mínimo del lenguaje hablado: las gramáticas francesas me enseñaban el idioma que hablan los franceses; mi gramática no enseñaba el idioma que hablan los catalanes. Y poco a poco fuí sustituyendo sus reglas arbitrarias por las del lenguaje hablado, aceptando todas las formas y partículas de éste, acabando
39 por formar la gramática del mismo. Un compendio de ella es mi «Ensayo de Gramática de Catalán moderno», obra cuyo principal objeto es la exposición del sistema gramatical del catalán oriental. ¿Conociendo el sistema gramatical de este dialecto, podía preferir al idioma hablado por la mayoria de catalanes, este catalán *académico* en uso, algunas de cuyas formas llegan a ser impronunciables?

He querido explicar como he llegado a ser partidario de una reforma lingüística y ortográfica. El desacuerdo de nuestros escritores me llevó a estudiar nuestra lengua y la ortografía de la misma, con el deseo de adoptar el mejor sistema y de contribuir a la unificación tan deseada. El estudio dete-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nido de las mismas me ha hecho ver cuán defectuosa es nuestra ortografia, cuán regular el sistema gramatical de nuestro dialecto. Y por eso soy partidario de una reforma ortográfica y creo que el moderno catalán literario no ha de ser otro que el hablado, depurados su vocabulario y sintaxis.

Quien no vea que se discrepa en algo más que en la manera de escribir unas pocas palabras y no quiera reconocer que mucho de aquello en que no se discrepa es defectuoso e inaceptable, como el empleo de ciertas convenciones ortográficas castellanas, podrá creer que lo más conveniente y patriótico es ponerse de acuerdo sobre la manera de escribir *les* o *las*, *meteix* o *mateix*. Para mí, para mis compañeros de *L'Avenç* es más conveniente, mucho más patriótico no menospreciar el idioma que hablamos, y estudiarlo con cariño; procurar dar a conocer toda la regularidad de su sistema gramatical; no consentir que se substituyan sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas, impronunciables algunas; trabajar para depurar y enriquecer su vocabulario y su sintaxis, y darle una ortografía propia, *menos* castellana, más en harmonía con la manera de ser de nuestra lengua.

Ⓕ 19 Bofarull i Blanch (1867). ‖ 30 Labèrnia i Esteller (1839-1840). ‖ 57-60 Bofarull i Blanch (1867: 32); a l'original la darrera frase citada fa: «aun cuando sea contra la misma regla». ‖ 77 Per ocurrències de la grafia *caball*, Bofarull i Blanch (1867: 12, 13, 15, 68). ‖ 106-108 Bofarull i Blanch (1867: 97); la lectura exacta de l'original és: «Nunca se doblará [la lletra *m*]: sólo cuando el sonido lo exija, se pondrá ántes de ella una *n*, v. g. *inmens, inmaculada, inmunitat, inmóvil*». ‖ 112-114 Citació quasi literal extreta del paràgraf final de l'article d'Omar y Barrera (1892). ‖ 139-140 Fabra (1891).

007 Una lliçó de gramatica i una contestació

TEXT: *Cat*, núm. 8 (24.II.1900), pàg. 70ac.

Agafem una frase en que hi hagi un complement circumstancial de lloc: *Hem vist un ase a l'hort den Caselles. Hem vist*, verb; *un ase*, complement directe; *a l'hort den Caselles*, complement circumstancial.

Suposem que ja s'ha parlat de *l'hort* i que volem anunciar el fet d'haver *vist un ase* en aquest *hort* de que ja s'ha parlat. Direm: *Hi hem vist un ase. Hi* reemplaça aqui al complement circumstancial. *Hi* vol dir: en el lloc citat, *a l'hort den Caselles*. La particula *hi* completa l'oració, fa de complement directe; *hi*, complement circumstancial.

Sempre suposant que ja s'ha parlat de *l'hort*, podriem també dir: *Hi*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hem vist un ase, a l'hort den Caselles. A l'hort den Caselles és aqui sobreposat. Diem *hi hem vist un ase* igual que en el cas anterior; però després, pera recalcar el lloc de l'acció o pera precisar la referencia de la particula *hi*, afegim les paraules *a l'hort den Caselles*, ja representades per *hi*. Aquestes paraules són com un parentesi, un explicatiu.

També podriem dir, sempre suposant que ja s'ha parlat de *l'hort*: *A l'hort den Caselles, hi hem vist un ase.* Aqui, com en els dos casos anteriors, l'oració completa és *hi hem vist un ase*; les demés paraules hi són sobreposades. Diem *hi hem vist un ase*, com en el segon cas; però abans hem volgut cridar l'atenció de l'oient sobre l lloc de l'acció; i és com si diguessim: alli, en el lloc de que estem parlant, precisament en aquell hort, ha passat el fet que contem. Aquí també *a l'hort den Caselles* és un explicatiu.

En cap dels dos ultims casos se podria prescindir de la particula *hi*, perquè l'oració està construida sense l complement *a l'hort den Caselles*; aquestes paraules hi estan reemplaçades per *hi*, i si apareixen ho fan a manera d'explicatiu del vertader complement, que és *hi*.

Suposem finalment que no s'ha parlat encara de *l'hort den Caselles* i que volem començar la frase pel complement circumstancial. No podem dir en cap manera: *hi hem vist un ase.* Aquí no podem prescindir de dir *a l'hort den Caselles*, i aquestes paraules no podrien esser considerades com un explicatiu. Direm: *a l'hort den Caselles hem vist un ase. Hem vist*, verb; *un ase*, complement directe; *a l'hort*, etc., complement circumstancial. Llogicament hi ha d'haver aquí un *hi*? No; perquè l lloc de l'acció ja ve indicat pel complement circumstancial. L'ús l'exigeix? No; mil cops hem sentit, a ciutat i a fòra, frases com aquesta sense *hi*.

S'hi pot usar *hi*? Si, en certs casos; l'ús ho permet. Però usar-lo sistematicament és una barroeria, és falcar inutilment el llenguatge, donar-li una pesadesa intolerable. L'abus de l'*hi* acusa una incultura gramatical extraordinaria. Però aqui hi ha qui escriu *aquella casa aon hi vam anar tots tres.* També hi ha qui diu: *hi vaig anar-hi.* I algun dia sortirà algú que defensarà aquesta construcció.

Si no s diu *a l'hort den Caselles, hi* és necessari; no emplear-lo fóra un castellanisme. Però quan en l'oració hi ha ja un complement circumstancial (no un explicatiu), *hi* no és en cap manera necessari; fins és més correcte no usar-lo, i l'ús corrent no s'hi oposa, *afortunadament.* Seria aquesta supressió de *hi* en el llenguatge parlat un castellanisme? Si ho fos, hauriem de beneir l'influencia castellana, que ns hauria ensenyat a parlar més correctament el català. Però és clar que no ho és.

48 De la cronica del rei en Jaume: *en aquel loch hon s'encontraren trobam un cavaller.* I si això és català, també ho és: *a l'hort den Caselles hem vist*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un ase que bramava. I també ho és: *en «La Veu de Catalunya» llegim una crítica.*

El Sr. Morató s'ha equivocat dient que aquesta última frase no està en bon català i que s'hi tenia d'afegir un *hi.* Però si creu tenir raó, pot empendre una tasca ben patriotica: posar en bon català les nostres croniques migevals. 52

I tornant a les paraules *colera, xocar* i *flotar,* direm que l Sr. Morató ns sembla massa exigent. Ell és qui ha parlat primer d'aquestes paraules qualificant-les de castellanismes. Per què vol que siguem nosaltres els primers que ns fiquem en demostracions? Ell té la paraula.

Com que l Sr. Morató ja ha dat proves de tenir molt pit, no creiem que pugui tenir por d'endinsar-se en una qüestió delicadissima, i esperem que no trigarà gaire a fer-nos assaber alguna cosa sobre les paraules *colera, xocar* i *flotar.*

Potser no li serà completament inutil pera l seu treball filologic, que li recordem que l francès posseeix les paraules *colère, choquer* i *flotter*; que l'italià posseeix *collera* i *flottare*; i que *cholera* és una paraula llatina que ls italians, els francesos, els espanyols i els portuguesos han cregut igualment convenient introduir en els llurs respectius idiomes.

Serà curiós apendre com el català no té l mateix dret que ls demés idiomes a emmanllevar una paraula de la llengua mare.

Ⓕ 48-49 Jaume I (1873: 105). ‖ 52 Morató i Grau (1900b).

Ⓝ 52 Morató replica a l'article de Fabra «Noves», publicat a *Cat* (10.II.1900) sota el pseudònim d'E[steve] A[rnau] (vegeu, *infra,* 020) justificant-se de les possibles incorreccions comeses atribuint-ho a les presses pròpies de la confecció de tot diari. I retreu com a exemple d'incorrecció la primera frase de l'article al·ludit d'Esteve Arnau: «Per això' m guardaré de seguir ab la *Catalonia* 'l procediment que segueix ella ab mi, limitantme á citar la primera ratlla del seu solt. Diu així: "En *La Veu de Catalunya* del 6, llegim una crítica..." Cosa que, per estar escrita en catalá, havia de dir: "En *La Veu de Catalunya* del 6, *hi* llegim una crítica..." Ja veu la *Catalonia* com en treballs de periódich es molt difícil no cometre faltas». Tot el present article de Fabra, que apareix signat aquest cop amb les seves inicials, P. F., no és sinó una argumentació destinada a rebatre les objeccions de Morató.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

008 CONJUGACIÓ DEL VERB CATALÀ

DATA: 3.XII.1891 | LLOC: Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya | CONTEXT: Es tracta de la versió reportada de 002.

TEXT: *BCEC* (X-XII.1891), pàg. 241.

Doná lo dia 3 de Desembre D. Pompeu Fabra la tercera conferencia de la «Campanya llingüística de *L'Avenç*». Lo dit senyor, aprés de algunas consideracions de carácter general referents a la formació de las llenguas neo-llatines, s'ocupá concretament en la manera de resoldre, dintre la fonètica del catalá oriental, un punt de morfologia prou important per la llengua; tal és, la terminació en *i* del present de subjunctiu. Segons lo dit senyor sostingué, dona major superioritat a la referida terminació que no a la *e* usada al subjuntiu dels verbs acabant al infinitu en *ar*, perque la troba incompatible moltas vegadas ab la fonètica oriental, y per establir major diferencia entre l'indicatiu y lo subjunctiu. També tractá extensament en la mateixa conferencia sobre la *r* del infinitiu, y en especial d'aquella que alguns posan al final dels verbs que acaban en *re*, la qual hi sobra del tot.

009 FORMAS DELS AFIXOS PRONOMINALS Y TEORÍA DE L'APÒSTROF

DATA: 19.XII.1891 | LLOC: Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya | CONTEXT: Es tracta de la versió reportada de 003.

TEXT: *BCEC* (X-XII.1891), pàg. 242.

Tocá lo torn de la conferencia que devia donar En Pompeu Fabra en aquest Centre, lo 19 de Desembre. En ella parlá lo referit senyor dels *afixos pronominals catalans y teoría del apòstrof*. Perque demostrá que haventse de pronunciar los pronoms *me, te, se, nos, vos*, acompanyantse ab la paraula anterior o ab la següent, segons que aquella o aquesta sia acabada o començada en vocal, perden la vocal per no tenir accent propi, y formen sílaba directa ab la vocal causant de la elisió: però que darrera consonant, o al començament de frase, trobantse desamparadas d'una vocal anterior, deuen pendre una *e* eufònica, de hon se formen los mots *em, et, es, ens*. No obstant reco-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

negué que en algun cas s'usen las primeras formas: immediatament darrera los verbs acabats en *r*, darrera los adverbis, *hont*, *com*, *quant*, darrera un diptongo ab *y* o *u*, davant un altre afixo, en algunas frases fetas encara vuy usades, y en algun altre cas. Després demostrá la manera d'usar l'apòstrof catalá, fent comparacions ab las demés llengües d'Europa, que també lo tenen, las quals posen aquell constantment al lloch de la vocal suprimida: y si be lo dit senyor per falta de temps no pogué donar á la teoría del apòstrof tota la extensió deguda, encara va extendres en algunas consideracions sobre quina hauria d'ésser, a son parer, la gramática del modern catalá literari.

010 La reforma lingüística

DATA: 30.VI.1892 | LLOC: Barcelona, Lliga de Catalunya | CONTEXT: Conferència sobre els verbs irregulars catalans.

TEXT: **a** *LA*, segona època, any IV, núm. 7 (VII.1892), pàg. 222-224 | ALTRES VERSIONS: **1** *LV* (1.VII.1892), pàg. 2c.

L'ultim die del juny passat, en la *Lliga de Catalunya*, el nostro company Fabra va donar una conferencia en què es va ocupar principalment de la conjugació dels verbs irregulars catalans.

Am grand nombre d'exemples va fer veure el conferenciant l'origen de les diferents radicals en dits verbs i com cada radical comprèn les meteixes veus en tots ells: tal veu té constantment la radical del present d'infinitiu; tal altra, la del gerundi; tal altra, la de la primera persona del singular del present d'indicatiu. L'estudi dels verbs irregulars fet per en Fabra facilita considerablement la conjugació dels meteixos. Part d'aquest estudi es troba compendiat en el seu *Ensayo de Gramática de Catalán Moderno*.

El punt escullit per a la seva conferencia va dar ocasió al nostro company per a criticar als gramatics catalans, els quals no han fet sinó traduir o copiar la gramatica castellana, i a tants i tants catalanistes que no s'adonen d'influencia castellana sinó quand se tracta de trobar dolent el llenguatge parlat.

Segons el conferenciant, l'objecte principal dels gramatics catalans auria agut de ser establir una bona diferenciació de la nostra llengua i l'espanyola. L'aurien agut d'establir, si no com bons catalans desitjosos de diferenciar ben be el nostro del poble castellà, com regulars gramatics a lo menos, ja que l'obligació de qui escriu la gramatica comparada de dugues

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengües semblables és marcar les diferencies qu'aquestes presenten. Ells no han fet res per a establir aquella diferenciació. En les seves obres han deixat de consignar innombrables diferencies analogiques, sintactiques i *fonetiques* de les dugues llengües catalana i espanyola; i han fet encare pitjor: amb els seus sistemes ortografics n'han esborrat no poques.

Un exemple.

El present d'infinitiu llatí pod acabar en *áre, ére, íre* o *ere* breu (*cantáre, habére, vestíre, pérdere*). En espanyol, *áre* és *ár* (*cantar*); *ére, ér* (*haber*); *íre, ír* (*vestir*); i en els verbs en *ere* breu l'accent se disloca: *ere* breu dóna *ér*, lo meteix que l'*ere* llarg; *pérdere* dóna *perdér*, terminat en *ér* com *habér*, de *habére*. Aixís en espanyol el present d'infinitiu sols pod acabar de tres maneres: en *ár*, en *ér* o en *ir*. En italià i francès els verbs en *ere* breu no disloquen l'accent, i en conseqüencia el present d'infinitiu en aquestes llengües pod acabar de quatre maneres distintes: en *áre, ére, íre* i *ere* breu (o *re*) en italià (*cantàre, avère, vestìre, pèrdere*); en *er* (pron. *è*), *oir, ir* i *re* en francès (*chanter, avoir, vêtir, perdre*). El català no fa com l'espanyol, fa com l'italià i el francès: tampoc disloca l'accent en els verbs en *ere* breu, i hi hà infinitius en *àr*, en *èr*, en *ir* i en *re* (*cantar, aver, vestir, perdre*). *Pèrdere*, espanyol *perdér*, és *perdre*; *rúmpere*, espanyol *rompér*, és *rompre*; *vèndere*, espanyol *vendér*, és *vendre*. En espanyol tots els infinitius són aguts: en català n'hi hà una infinitat que no ho són. (Primera diferencia.) Sols *ére* llarg dóna *èr* (*aver, valer*), i encare en molts verbs veiem l'*ére* llarg comportant-se com *ere* breu i donant *re*, cambi d'accent que s'observa en alguns verbs italians i francesos (*rispòndere, répondre*; *rìdere, rire*; *mòvere*) i qu'és precisament contrari al que té llog en espanyol en els verbs en *ere* breu. Exemples: *respondre, riure, moure, deure, seure, veure*.

L'espanyol perd l'*e* final llatina en tots els infinitius; el català no: com el francès, la perd en els infinitius en què l'*r* va precedida de vocal tonica (*áre, ére, íre*), no la perd en els verbs en *ere* breu, en els quals desapareix l'altra *e*, la de devant de l'*r*. (Segona diferencia.) *Pèrdere* és *perd're*; *mòlere, mol're*, i després *moldre*. En molts verbs com *víncere*, en què ni sense ni am l'intercalació d'una *d* eufonica és possible la pronunciació de l'*r* sense l'*e* que la precedeix, la caiguda d'aquesta *e* determina la de l'*r* (*víncere=venç're*, pron. *vence*), avent-se conservat dita *e* en algunes comarques (*vèncere*, forma gironina). Aixís tenim en català un grand nombre de verbs en què l'infinitiu té dugues formes, una contracta i l'altra plena. Tenint en compte els quants verbs, com *dur*, en els quals la terminació està reduida a la sola *r* (la forma *dure* és local), veiem que, aixís com els verbs de la conjugació *e* en espanyol acaben tots en *ér*, en català poden acabar en *èr, re, e* (o *ere*) i *r*. Exemple: *valer, perdre, vence* (o *vèncere*) i *dur*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En espanyol l'*r* final mai deixa de pronunciar-se: en català l'*r* és muda en tots els verbs que hi acaben (en francès sols ho és en els verbs en *er*: *parler*, pron. *parlé*). Exemples: *parlar, valer, llegir, dur*; pron. *pœrlà, bœlè, llœgí, dú.* (Tercera diferencia.)

Cap de les diferencies enumerades són consignades en les nostres gramatiques catalanes. Bofarull diu: Hi hà tres conjugacions. Perteneixen a la primera els verbs acabats en *ar*, com *amar*; a la segona els acabats en *er*, com *témer*; a la tercera els acabats en *ir*, com *cumplir*. Sols per l'exemple *témer* s'endevina qu'en català hi hà infinitius que no són aguts. I si moltes diferencies no són consignades, altres fins esborrades les veiem. Ballot, Bofarull, fan acabar am *r* tots els infinitius. No hi acaben tots en castellà?

Els nostros gramatics ens duien per ben mals camins. Ja ens n'hem anat apartant un poc; però quantes coses no fem sota l'influencia castellana! Aquesta influencia no la sabem veure sinó en el vocabulari. Però els que més criden contre el llenguatge parlat per les moltes paraules castellanes qu'emplea, són els primers en no admetre en el pronom i en el verb més que les formes menos dissemblants de les espanyoles, en rebutjar construccions que la llengua oficial rebutji, fins en trobar *dolenta* aquesta nostra bona fonetica oriental, a la qual es deu més qu'a res la resistencia qu'el català oposa a l'espanyol. No escriuen el català d'are perquè és massa castellà, diuen. Pod-ser el rebutjen perquè no ho és prou.

Hi hà dugues gramatiques. L'una és l'art de parlar i d'escriure correctament una llengua; l'altra, l'estudi dels elements d'un llenguatge, i es pod escriure de l'idioma més incult, del *patois* més corromput. En Fabra ha escrit la del català oriental: la seva obra *Ensayo de Gramática de Catalán Moderno* és l'estudi del sistema gramatical del nostro dialecte. Quand va sortir aquesta obra, un filoleg, en qui semblen creure tots els catalanistes, va criticar l'autor perquè aquêt no justificava cap regla amb exemples trets dels bons escriptors. És que dit filoleg desconeixia l'accepció moderna del mot *gramatica*? No es pod pas creure. És qu'ell va veure en l'obra del nostro company alguna cosa més qu'un simple estudi del nostro dialecte: va veure qu'aquella, al meteix temps que fer-lo coneixe, tenia per objecte provar la bondat del dialecte oriental, i va endevinar els proposits de l'autor i dels de *L'Avenç*: fer d'aquêt dialecte la moderna llengua literaria. Per això, sense cap mica de dupte, dit filoleg va parlar d'autoritats i de les obligacions del gramatic, com si tingués al devant una *gramatica* am pretensions de ser ja desde are l'art de parlar i escriure correctament la moderna llengua catalana. Efectivament, en Fabra va vulguer provar la bondat del nostro dialecte. I per això ha desagradat el seu llibre, del qu'apenes s'ha ocupat ningú.

El modern vocabulari català està tot acastellanat. Els de *L'Avenç* treba-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llem per a conseguir la seva depuració i el seu enriquiment. Però no s'ens pod veure. Hem preferit el dialecte més antagonic de l'espanyol, ens hem esforçat a provar la seva bondat, volem donar-li una ortografia que no sigui copia ridicula de la castellana, i això és el nostro tort. Perquè els que, devant d'una paraula que pugui semblar castellana, criden contra l'influencia de l'espanyol; devant d'una construcció, per bona que sigui, si no existeix en castellà; devant d'una forma, per logica que sigui, si el castellà no la té; fins devant d'un sò qu'el castellà no posseeixi, en compte d'estar-ne satisfets, criden contre la corrupció qu'ha malmès la nostra llengua; i més que pel seu vocabulari acastellanat, rebutjen el nostro dialecte oriental perquè té aquella construcció, aquella forma, aquell sò gens castellans, els quals viuen i viuran, malgrat ells, mentres el català no agi vingut a ser un mer *patois* espanyol. Com ells, més qu'ells, nosaltros treballem per a depurar el vocabulari català. No venen am nosaltros perque són encare uns acastellanats.

Això ho va fer veure ben clar en Fabra en la seva conferencia. Segons ell, és preferible el llenguatge parlat, carregat i tot de paraules castellanes, an el català construit a la castellana que veiem en molts llibres i periodics. Construccions catalanes sumament expressives les veiem sovint substituides per altres molt menos precises a què té d'acudir el castellà per careixe de certes particules. A alguns escriptors sembla qu'els repugni usar les particules *hi* i *en*, que tanta precisió donen a la nostra llengua. Tot per influencia castellana! I an aquesta influencia es deu, més qu'a re, la repugnancia que se sent per certes formes del llenguatge parlat, la preferencia que molts han donat a la fonetica occidental sobre l'oriental, i l'oposició qu'es fa a les nostres reformes ortografiques, essencialment anti-castellanistes.

Que l'influencia castellana es deixa sentir en el llenguatge escrit tant o més qu'en el llenguatge parlat, i qu'an ella es deu en part que les nostres reformes siguin mal vistes per la majoria dels catalanistes, això ho va vulguer fer veure el nostro company, convençut, com nosaltros, de qu'el die qu'els catalanistes de veres s'adonguessin d'aquella influencia, ho ferien tot per combatre-la i llavors vindrien am nosaltros.

Altres versions

1

Ayer noche, en el salón de actos de la «Lliga de Cataluña» dio don Pompeyo Fabra una conferencia sobre los verbos irregulares catalanes.

Explicó los dos conceptos de definición de gramática, el clásico y el científico

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

y estudió con ejemplos prácticos las modificaciones que las vocales latinas sufren en los idiomas neo-latinos, haciendo observar que el catalán guarda en este punto más analogías con el francés y el italiano que con la lengua castellana.

Censuró a los que rechazan algunas palabras que se encuentran en el dialecto oriental, sustituyéndolas por otras anticuadas, y en cambio en sintaxis, morfología y fonética, siguen las reglas del castellano.

Ⓕ 87 Ferrer y Carrió (1891).

1.3 Textos anònims atribuïbles

011 La reforma lingüística

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 1 (1.1892), pàg. 30-32.

En la revista *La España Regional*, del 26 de desembre de 1891, el senyor don Ignasi Ferrer y Carrió ha publicat un article titulat: «La tradición ortográfica de la lengua catalana, á propósito de discusiones y una obra recientes». 2

Després d'enumerar algunas de las lleys qu'han regit las transformacions dels sons llatins en catalans, el Sr. Ferrer y Carrió defineix la tradició ortogràfica en un paragraf que copiem:

«Ahora bien: el cumplimiento de todas esas leyes y los trazos característicos de la fonología catalana han determinado su correspondencia en la ortografía, y esta correspondencia la consiguiente tradición, lo cual significa que la lengua, con el tiempo transcurrido, ha impreso su sello distintivo en el vestido ó ropaje con el cual se ha presentado desde que es, literariamente hablando, y que, por lo tanto, ahí hay que acudir para conocer, por una parte, la tradición, y, por otra, los rasgos fisionómicos. ¿En dónde podremos observarlos debidamente? En los autores admitidos como clásicos en la edad que se considera de oro para nuestra literatura materna, y en los documentos publicados en aquella época, porque hemos de suponer para unos y para otros una ley ortográfica general; suposición que no carece de fundamento, cuando la observación atenta nos dice que, en efecto, una era la ortografía usada en una y otra clase de escritos. La ley de entonces es la que ha continuado siguiéndose en más ó en menos, y ella es la que ha constituído la tradición ortográfica catalana». 7

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nosaltros no seguim aquesta tradició. Això ya és anar malament. Però fem més: deixem de seguir la tradició per acceptar formas modernas, y al fer l'estudi del català modern, del català *tal com se parla*, no veyem qu'el català occidental és tant modern com l'oriental, únic qu'hem estudiat, y encare, segons sembla, malament.

El Sr. Ferrer y Carrió ens fa adonar que no seguim la tradició. No la seguirem may, si, per seguir-la, hem d'escriure una llengua que no sigui *ben be* la nostra, qu'emplei altras formas, que fins exigeixi una pronunciació diferent. Volem escriure el català *tal com se parla.*

Que no hem vist qu'el dialecte occidental és tant modern com l'oriental? Prou, qu'ho hem vist: ya no parlariam de *dos* dialectes; dialectes de l'existencia dels quals sembla duptar el Sr. Ferrer y Carrió. D'aquestos dos dialectes existents, l'oriental és molt més important que l'altro, és parlat per molts més catalans, és el llenguatge de la capital y de la major part de poblacions importants de Catalunya, y absorbeix visiblement l'occidental. Nosaltros hem estudiat tots dos dialectes, *tots dos*. El nostro, l'oriental, s'ens ha presentat molt més uniforme, molt més regular, molt més característic, y l'hem preferit. El Sr. Ferrer y Carrió en deduheix que per nosaltros el català parlat pels occidentals dèu ser un català poc català. No: és senzillament un dialecte que perd devant d'un altro més vigorós y ya més important, el qual irresistiblement vencerà. Y com que la *llengua literaria moderna* no hà de ser un *pastitxo* dels dos dialectes, havent d'optar per l'un o l'altro, no hem pas de dar la preferencia al dialecte occidental: l'hem de donar sense cap mica de dupte a l'altro, al dialecte més fort, més característic, més oposat al castellà.

Però ni estudiar-lo be hem sapigut, aquêt dialecte nostro, permor del qual ni la tradició ni l'*ús* dels bons escriptors hem respectat! El Sr. Ferrer y Carrió ens diu que no coneixem encare gayre be las sevas lleys fònicas, y ens recomana que l'estudiem am més atenció. Pod-ser allavoras veurem qu'el català oriental no és tant ric de vocals com ens creyam. Nosaltros admetem l'existencia d'una vocal fosca, qu'en Casas anomena vocal neutra y qu'en l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, d'en Fabra, en la *pronunciació figurada*, ve indicada per *a*: el so de l'*e* d'*home* y de l'*a* de *poma*. El Sr. Ferrer y Carrió nega qu'existeixi tal so: l'*e* de *pare* és una *a*. Digui-li *a*, digui-li vocal neutra, l'*e* de *pare* no té el meteix so de l'*a* de la primera sílaba: l'*e* àtona (com l'*a* àtona) és un so fosc que no és pas el de l'*a* tònica, clar y obert. Tenen molt diferent pronunciació *em* y *ham*, *que* y *ca*, l'*a* de *camí* y l'*a* primera de *cama*. Aquêt so fosc pod anomenar-s'el *a*: perfectament. Tindrem *a* àtona y *a* tònica com tenim *e* oberta y *e* tancada, totas dugas ditas *e*, sense que siguin per xò la meteixa vocal, el meteix so. Però anomeni-s'el *a*, anomeni-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

s'el vocal neutra, existeix en català un so que no és cap de las set vocals *à, è, é, ò, ó, i, u.* Y no és veritat que pretenguem escriure amb *æ* final las paraulas acabadas am la vocal fosca. El Sr. Ferrer y Carrió no ha vist que sols empleavam aquell signe en la *pronunciació figurada*: no ens ha llegit am tota l'atenció. 64

Pel Sr. Ferrer y Carrió tot això de vocals àtonas y tònicas y de considerar com a vocals diferents els vuit sons ben determinats qu'el català oriental posseheix, són especulacions fonètiques, «especulaciones fonéticas que nos llevan á un alambicamiento que hace imposible, no ya todo estudio, sino toda discusión sobre el particular...». Per què? «...porque, si hemos de escribir *an*, porque así, al parecer, existe en la pronunciación, también habremos de escribir *amá, parlá, sentí, fé*, infinitivos, porque en Barcelona no suena la *r* final en este caso, y hemos de introducir otras modificaciones que, lejos de caracterizar el catalán, servirán sólo para desnaturalizarle». Escriure *amá, parlá, sentí, fé*, sense *r*, no caracterisaria el català? Cap més llengua llatina suprimeix l'*r* final de tots els verbs. Y per què no es pod escriure *parlar* y pronunciar *parlà*, com s'escriu *camp* y es pronuncia *cam*? Y què té que veure amb una qüestió ortogràfica (de si s'hà d'escriure o no una lletra muda) l'empleu de la partícula *an*? Ni sisquera som nosaltros els únics que l'usem: tots els escriptors l'usan, pocs escrivint-la com nosaltros (Aguiló), els més amb accent y apòstrof (*á n'* o *á 'n*); accent que no escau sobre una vocal àtona, apòstrof que no marca cap elisió. Pod-ser el Sr. Ferrer y Carrió vol dir qu'el disbarat està en escriure *an* en compte d'*á n'*. Aixís si qu'escriure *an* seria com una *reforma* ortogràfica; però qué tindria que veure allavoras l'empleu d'*an* per *á n'* am las especulacions fonètiques de què s'ens parla més amunt? 69 71

Podrem anar malament fent de la tradició el cas qu'en fem, preferint un dialecte a l'altro; però el català oriental, objecte preferent dels nostros estudis, el coneixem més qu'el Sr. Ferrer y Carrió no es pensa. L'hem estudiat atentament, y no ens calen nous estudis per sapiguer que posseheix la vocal fosca qu'ell li nega. El Sr. Ferrer y Carrió és qui no coneix be el nostro dialecte, impedint-li arribar a coneixe'l el no vulguer veure cap fet que li sembli contradir la tradició. Y aquesta tradició, que tant ens hem de mirar a seguir, la segueix ell quand escriu amb *as* el plural de noms terminats amb *a* en el singular?

Ⓕ 2-3 Ferrer y Carrió (1891). ‖ 7-21 Ferrer y Carrió (1891: 450-451). ‖ 64 Ferrer y Carrió (1891: 452). ‖ 69-71, 71-75 Ferrer y Carrió (1891: 453).

Ⓝ 53 En un text d'atribució plausible a Fabra, aquest pot referir-se a si mateix en virtut d'una sil·lepsi oratòria, com és aquí el cas i també a, *infra*, 018.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *LA*, any IV, núm. 3 (III.1892), pàg. 93-94.

EDICIÓ: Es tracta del tercer dels quatre apartats apareguts en aquest número de *LA* sota l'epígraf susdit.

1 Nou article del Sr. Ferrer i Carrió en la revista *La España Regional* del mes de febrer.

S'ens torna a dir que tant modern és el català occidental com l'oriental, i s'ens fa a saber de més que ni l'un ni l'altro són moderns, que no són *nous*, que no daten d'avui. I qu'el català oriental no és modern ho sab ben be en Casas, qu'ha trobat *rastro de su existencia* en el sigle XIV o XV, com ell meteix, el Sr. Ferrer, n'ha trobat en un «*Tratado de Manuscritos*», publicat en 1753, i en una obra antiquissima, la «*Grammaire catalane-française*», de J. Puiggarí, publicada l'any... 1852. Doncs hem fet molt mal fet d'anomenar català *modern* el català parlat avui die en la part oriental de Catalunya.

Nosaltros, amb aquêt nom, voliam significar *modern* català literari, *nou* català literari, com ho serà, efectivament, nou i modern, si logra imposar-se, aquêt *vell* català oriental, que precisament nosaltros hem sigut dels primers en no considerar com fill de causes de corrupció *recents*. La fins are llengua literaria ¿no rebutja els articles *el*, *els*, els pronoms *em*, *es*, *ens*, els subjuntius amb *i* (*parli*)? Doncs és *nou*, és *modern* català literari el català de *L'Avenç*, tot i sent parlat de molt antig, tot lo antig qu'el Sr. Ferrer i Carrió vulgui.

Qu'ell ho vol, això de lo antig, per a dir-nos: si el català oriental no és modern, hà de tenir una tradició, i proveu qu'aquesta tradició és tot altra que la tradició de l'occidental i que la tradició, la bona tradició de què io us parlava en el meu primer article. I més avall, en nom d'aquesta tradició, el Sr. Ferrer ens diu que no perteneixen a la llengua catalana la preposició *am* i el pronom reflexiu *es*. Doncs, a quina? La majoria de catalans diem aquestes dugues paraules. No hi fa re: *am* i *es* no són catalanes perquè no hi hà cap llei qu'expliqui com la preposició llatina *ab* s'ha convertit en *am*, i el reflexiu *se*, en *es*. Les lleis de transformació! Com s'han establert aquestes lleis? Observant els fets, en vista dels quals s'han formulat. Que les lleis establertes no expliquen certs fets? Senyal que no són bones. No: *ens* no es diu, no és català, perquè no sé per què ni com el *nos* llatí s'ha pugut convertir en *ens*. El cas és que s'hi ha convertit. Qui el nega aquêt fet, qu'els catalans diem *ens*? I que no ens cal pas dir qu'*ens* i *es* no són mots estrangers, que són fets aquí, mots catalans, ben catalans. Sr. Ferrer, això de negar un fet!... Ia sabem qu'ens dirà qu'*am* i *ens* no són mots literaris, que no s'expli-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

quen per les lleis de transformació del català literari... Amb això el meteix Sr. Ferrer ens prova lo que volia que li provessim: que la tradició del català oriental, en el qual existeixen, en virtut de lleis ben conegudes, mots com *ens* i *es*, es tot altra que la bona tradició, d'aquella *qué es el faro que nos ilumina á través de los tiempos y que es la piedra de toque para distinguir lo catalán de lo que no lo es*, etcetera, etc... 37

I prou. S'ens diuen coses de ben poca importancia. Qu'amb això seguim la tradició!... Ia ho sabiam. Qu'amb allò la seguim!... Molt be. Senzillament anem escrivint el català oriental, i procurem depurar-lo, enriquir-lo i escriure'l amb una ortografia més propria. L'estudiem i en trobem les lleis. I no ens preocupa gaire si li escau molt o poc el calificatiu de *modern*.

Ⓕ 1 Ferrer y Carrió (1892). ‖ 37-39 El passatge complet de la citació adduïda fa: «Esta tradición, que es el faro que nos ilumina á través de los tiempos y que es la que nos da la piedra de toque para distinguir lo catalán de lo que no lo es, nos ilustra para poder reconocer las formas que en todas las lenguas aparecen alrededor de la que se considera y se toma como fundamental» (Ferrer y Carrió 1892: 70-71).

013 La reforma lingüística

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 4 (IV.1892), pàg. 125.

En fi de paraula la major part dels escriptors moderns, per a representar la gutural, no posen mai *c* ni *g*, sinó *ch*. Així és qu'escriuen am *ch*, *artistic* i *eroic*, *sang* i *proleg*. En cambi nosaltros, no podent admetre aquesta costum ortografica, que no ve justificada ni per la tradició, ni per l'etimologia, ni per la derivació, escrivim *c* o *g*, mai *ch*: *c*, en paraules com *poc* (poca), *bosc* (bosquet), *visc* (visqués); *g*, en paraules com *grog* (groga), *ofeg* (ofegar), *ving* (vingués). Sobre aquêt punt remetem als nostros lectors a l'estudi *La gutural final*, publicat en *L'Avenç* de Desembre de 1890, i a la nota lingüistica publicada en el primer número d'aquest any. Are, per a facilitar l'aplicació de la nostra regla ortografica, publiquem les següents llistes: 7 9

Noms. Llista dels noms més usats terminats am *g*:

Abrig	diptong	manyog
Afalag	dobleg	monoleg
alberg	drag	mustig

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

amarg
amig
analeg
aneg
antig
antropofag
apleg
apoleg
arabig
areg
areng
arpag
arxipelag
arrepleg
astroleg
boïg
brug
carreg
cartilag
castig
cataleg
ceg
centrifug
decaleg
dialeg
enemig
epileg
esbufeg
esofag
esparreg
espeteg
estosseg
fang
fastig
fatig
feixug
filoleg
fog
freg
garrig
gemeg
greg
grog
jog (fr. *jeu*)
llampeg
llarg
lleg
llog
maneg
manyag
naufrag
oblong
ofeg
pedagog
pessig
pleg
porug
preg
presseg
prodig
proleg
rebreg
reg
reneg (*rœnéc*)
reneg (*rènœc*)
roseg
rosseg
rusteg
sacrileg
sang
sarcofag
seg (subst.)
ubag
xafag
xarug

Verbs. En la primera persona del present d'indicatiu la gutural és sempre *g*, excepte en *visc* (subjuntiu: *visqui, visqués*). Així escrivim: *creg, coneg, dig, clog, mog, dug, pug, ving, preng, valg*, etc.

Ⓕ 7-8 Casas-Carbó (1890: 282-283). ‖ 9 Vegeu, *supra*, 004.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 6 (VI.1892), pàg. 190.

En silaba inversa al sò de *p* pod ser representat per *p* o per *b* (*optic, obté, cop, adob*), i el sò de *k*, per *c* o per *g* (*tecnic, regne, poc, grog, blanc, sang*). Analogament el sò de *t* pod ser representat, en silaba inversa, per *t* o per *d*. Exemples: *atmosfera, admirar, tret, fred, virtut, quietud, cert, verd* (vegi's el numero de janer d'aquest any).

P, B.– S'escriuen am *b* els prefixos llatins *ab, ob, sub*. Exemples: *abjecte, abstracte, objecte, obtenir, subjecte*. En fi de paraula s'escriu generalment *p*, excepte *adob, alarb, balb, barb, corb, destorb, verb, cab* (de *cabre*), *sab* (de *saber*), *reb* (de *rebre*), i alguna altra veu.

C, G.– S'escriu *c* devant de *c* o de *t*, i *g* devant de qualsevol altra consonant. Exemples: *acte, subjecte, accent, acció, regne, fragment*. Excepcions: *dracma, tecnic* i altres veus d'origen greg. En fi de paraula s'escriu *c* o *g*, servint de guia els derivats (vegi's el numero d'abril d'aquest any).

T. D.– En mitj de paraula s'escriu *t*, excepte en el prefixo llatí *ad*. Exemples: *atmosfera, aritmetica, dotze; advocat, advers, admirar*.

En fi de paraula s'escriu generalment *t*. Escrivim *d* en els mots qu'a continuació enumerem.

NOMS. S'escriuen am *d* final:

(*a*) *Blad, fad, fred, crid, umid, sud* i els substantius femenins en *ut* (exemples: *aptitud, inquietud, longitud, plenitud, sollicitud, vicissitud*), excepte *salut, virtut, joventut, senectut*.

(*b*) Els següents en *id* breu: *acid, arid, avid, calid, candid, esplendid, estupid, fetid, fluid, impavid, insipid, intrepid, invalid, limpid, liquid, livid, lucid, morbid, orrid, oxid, palid, perfid, provid, rapid, rigid, solid, sordid, timid, torrid, valid, vuid* (francès *vide*).

(*c*) *Erald, grand* i els següents en *rd*: *acord, babord, baiard, baluard, bard, bastard, bigard, billard, bord, card, cobard, dard, esguard, estendard, estribord, gallard, isard, llagard, llard, llord, lord, nasard, nord, petard, pillard, record, renard, resguard, retard, sord* (francès *sourd*), *sicard, tord, trasbord, verd*.

VERBS. S'escriuen am *d*: *acud, acuds* (d'*acudir*), *perd, perds* (de *perdre*), *pod, pods* (de *poder*), *pud, puds* (de *pudir*), *ajud* (per *ajudi*), *guard* (per *guardi*).

PARTICULES. *Quand, tard*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 10 (x.1892), pàg. 318-319.

EDICIÓ: Les notes d'autor van numerades en xifres romanes entre parèntesis dins el cos del text, com a l'original.

Per a l'ús de l'*m* i de l'*n* en silaba inversa segueixen regles diferents el francès, l'italià, el portuguès i l'espanyol. El català, ja no s'hà de dir, segueix les de l'espanyol: els nostros *catalanistes*, els veiem contredir l'etimologia i la pronunciació per a seguir les regles del castellà. El sò d'*m* en silaba inversa repugna an aquest idioma, que sols conserva l'*m* llatina devant de *b* i de *p*. Devant d'una altra *m* per força s'hà de cambiar l'*m* en *n*: ho exigeix així la fonetica castellana, i per això s'escriu en castellà *inmenso, conmover*, malgrat *immensus, commovere*. En català la pronunciació no exigeix tal cambi, ben al contrari; però el fem: tot-om escriu *inmens, inmoral, conmoure, conmemorar*. Per què no doblem l'*m*? La doblen els francesos, els italians, els portuguesos... Els catalans ens en guardarem bé prou: els castellans no la doblen. Això és una raó; no en cal cap altra: no es fa cap cas de la pronunciació i de l'etimologia. D'etimologia, s'en parlarà quand els de *L'Avenç* tractin de suprimir l'*h*, qu'els castellans no han suprimit; de pronunciació, quand sigui qüestió de posar impediments a l'ús de la *ç* final, lletra qu'els castellans no usen. L'influencia castellana és forta: ella, més que cap altra cosa, fa que repugnin tant les nostres reformes, descastellanisadores. La reforma que proposem en aquêt numero repugnarà segurament als qu'encare no s'han adonat qu'és un disbarat això d'escriure *nm* en compte de l'*m* doble, ja fa anys acceptada per la *Real Academia de Buenas Letras*. Dita reforma és la d'escriure *m* devant d'*f* quand aquesta representa un *ph* llatí i d'escriure sempre amb *m* el prefixe llatí *circum*.

El català permet el sò *m* devant del sò *f*: pronunciem més aviat *camfora, amfibi*, que *canfora, anfibi*. Per què no hem d'escriure *m* devant d'*f*, quand aquesta *m* sigui etimologica? En llatí s'escriu *n* devant d'*f*, *m* devant de *ph*. Quand l'*f* catalana representa un *ph*, per què no hem de conservar l'*m* del mot llatí, si en aquêt mot el català pronuncia millor *m* qu'*n*? Pronunciem *camfora* amb *m*; la paraula té *m* en llatí; per què auriam d'escriure-la amb *n*? Ja tot-om escriu *triomfar*. En el Labernia trobem escrits *amfiteatre, amfibi, camfora*, etc. Acceptada l'*m* en aquestes paraules, acceptem-la en totes les qu'es troben en el seu cas. ¿No repugnarà aquesta generalisació de l'ús de l'*m* devant d'*f*, que diferenciarà un xic més el nostro sistema ortografic del de la llengua castellana?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Actualment cambiem en *n* l'*m* del prefixe llatí *circum* en els meteixos casos qu'els castellans fan el cambi d'*m* en *n*. Escrivim, per exemple, *circunferencia, circunnavegació*. En català no s'imposa dit cambi. Per què no hem de conservar l'*m* llatina? Conservant-la, seguim l'etimologia, sense escriure per això cap combinació impossible o dificil de pronunciar. Exemples: *circumferencia, circumnavegació, circumspecció, circumloqui*.

El català, i en això es diferencia notablement de l'espanyol, pronuncia sovint *m* devant d'*s*: tenim *prempsa, llamps, pams*, i tots els plurals dels noms acabats amb *mp* i *m*. Pronuncia també *m* devant de *t* i *ci*, *m* que s'escriu *mp*: *prompte, redempció*. Aquêt sò d'*m* devant de *t* i *ci* tendeix a desapareixe, pod-ser per influencia castellana, i per xò convé fixar l'ús d'*mp* devant d'aquelles lletres. Convé fixar-lo, no sols perquè la pronunciació no és bona guia per al seu ús, sinó també perquè s'abusa d'aquêt grupo, que, presentant una lletra muda, pod contribuir a *fer estrany*, com l'*h* de *Joseph* i de *chor*. Bo és que no es vulgui escriure *pronte, redentor*; però no s'escrigui tampoc *temptar, primpcep* (*tentare, princeps*). Més valdria guardar l'*mp* per al mot *simptoma*, que tot-om escriu *sintoma*.

Per a l'ús de les nasals medials en silaba inversa poden dar-se les següents regles:

1.ª Devant de *b, p, m* (I) i *f*, s'escriurà *m*. Exemples: *embrutar, ombra; ample, rompre; immens, immoral, commoure, commemorar; amfibi, emfatic, triomfar*.

Excepció: *n* devant d'*f*. S'escriuran amb *n, con, en, in* inicials. Exemples: *conflicte, confondre, confluent; enfortir, enfilar, enfonzar; influir, inflar, infinit*. Però: *emfasis, emfragma, emfiteusis*.

2.ª Devant de les demés consonants s'escriurà generalment *n*. Exemples: *branca, venço, ofendre, prengui, angel, menjo, enlairar, enllestir, conna, onra, pensa, cantar, enveja, senzill*.

Excepcions:

a. El prefixe *circum* s'escriurà sempre amb *m*: *circumflexe, circumvalació*.

b. Devant de *t* i *ci* s'escriu *mp* en els mots següents: *assumpció, assumpto, compte, consumpció, exempció, exempt, imprempta, peremptori, presumpció, prompte, redempció, redemptor, simptoma, sumptuari, sumptuós* i algun altro. *Comte*, sense *p*, és *conde* espanyol, *comte* francès. Devant d'*s* s'escriu *mp* en el mot *prempsa*. (II)

c. Devant d'*n* s'escriu *m* quand ho exigeix la pronunciació: *imne, condemnar*.

d. S'escriuen amb *m*: *centumvir, decemvir, tramvia, somriure*, etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Devant de consonant, amb *m* (*mp*) i *n* (*nt*) es representen els quatre sòns nasals qu'el català posseeix en silaba inversa: *m* deu sonar sempre *m*; però *n*, que generalment sona *n*, té el sò d'*ny* devant de *ge, gi, j, x* i *ll*; el sò d'*n* gutural (ɣ nasal) devant de *g* i *c* guturals, *gu* i *qu*, el sò d'*m* devant de *v* pronunciada com *b*.

(I) Devant de la terminació *ment* s'escriu *nt*, que sona *n: constantment.*

(II) Devant d'*s* final s'escriu *m, mp, n* o *nt. M* i *mp* sonen *m*; *n* i *nt* sonen *n*. Exemples: *pams, consums, llamps, romps, mans, tents, cants, sents.*

Ⓕ 20 Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1884). ‖ 29 Labèrnia i Esteller (1839-1840).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

016 NOVES

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 10 (x.1892), pàg. 320.

EDICIÓ: Es tracta del segon dels dos apartats apareguts en aquest número de *LA* sota l'epígraf susdit.

Els catalans d'Espanya que van a Perpinyà poden apendre-hi el francès desde la llengua nostra. Aquesta facilitat no existeix en els collegis de Catalunya per apendre el castellà. Pod-ser això ajuda a fer-nos-lo dificil. M. Llantà, professor en el *Collegi de Perpinyà*, rossellonès amig de la seva llengua i de les lletres dels nostros països, es troba en el cas de fer coneixe bé el francès an els nois catalans, sense la interposició del castellà. An alguns obrers dels Pirineusençà que per perfeccionar un ofici o per campar-se la vida han anat a raure a la capital del Rosselló, els han sigut de força utilitat,
9 abans d'internar-se per França, les lliçons de M. Llantà.

Ⓝ 9 Llantà no consta a Capeille (1914). Cabria aventurar la possibilitat que es tractés d'un mestre que se servís, a les seves classes, de les *Leçons pratiques de Grammaire faites à l'école d'adultes de Perpignan, dans lesquelles l'orthographe d'usage est enseignée au moyen de la langue catalane par M. J. Mattes* (Mattes 1844), «sous-directeur de l'École Normale primaire des Pyrénées-Orientales», un típic manual escolar destinat a inculcar la llengua oficial imposada entre una població al·loglota del qual es féu com a mínim una segona edició el 1866; vg. MS 2138.

TEXT: *LA*, segona època, any IV, núm. 12 (XII.1892), pàg. 384.

Llegim en *Lo Teatro Català*:

«La reforma lingüística ha de discutirse de debó; y, mentrestant, no ens considerém obligats á aceptá 'l criteri particular de ningú. Tant 'l autor de 'l article en qüestió, com los senyors redactors de *L'Avenç*, que ab gran zel volen fer innovacions, demostran haber estudiat l'assumpto aquet ab molt cuidado; pero 'ls resultats de sos estudis donan solucions diferens y fins oposadas en certs cassos.

»Nosaltres, avuy per avuy, no volem apartarnos de la gramática de Bufarull y Blanch, perque creyem que mentres una autoritat reconeguda no la reformi, es la que déu ser aceptada en Catalunya.

»Potser un altre día entrarem en aquet terreno, per veurer si 's fa alguna cosa útil péra la ensenyansa oficial de nostra llengua».

Ja ho pod deixar corre *Lo Teatro Català*: mentres no surti una autoritat reconeguda qu'ens digui com hem d'escriure, tot seran criteris particulars que dingú es considerarà obligat a acceptar. Què s'en treuria de discutir de debò la reforma lingüistica? Dingú vol saber lo qu'es diu, sinó qui ho diu, i aquêt té de ser una autoritat. Els meteixos de *Lo Teatro Català* diuen que seguiran la gramatica d'en Bofarull i d'en Blanch, mentres una autoritat reconeguda no la reformi. Una autoritat! Què és una autoritat? Un Bofarull? un Blanch?

Pobres senyors! Es van lluir am la llur gramatica! Eren autoritats, ells, que fins ignoraven les lleis més fonamentals de la nostra fonologia? Els de *Lo Teatro Català*, avui per avui, es consideren obligats a acceptar el llur criteri, tant particular, i segueixen la llur gramatica, aquella mal anomenada gramatica, tant dolenta, tant inutil, fins ridicula, irreformable. N'hi hà prou am dir que no parla dels verbs en *eixo* (com *exigir*, *traduir*, *influir*, *patir*, *ferir*, etc.) i que té un sistema de conjugació tant mal fet, qu'els meteixos autors se van fer carreg de la seva insuficiencia al formular aqueixa regla: «En el caso de encontrarse voz que por sujetarse á regla haya de parecer estraña ó anticuada, prefiérase siempre (*y esto basta, para resolverlo, el buen sentido de cada cual*) la que está en uso comúnmente, *aun cuando sea contra la misma regla...*». Mentres esperin l'autoritat reconeguda qu'ha de venir a reformar aquesta gramatica immillorable, am bon guia aniran els redactors de *Lo Teatro Català*! Avui per avui, ja deuen saber que *ho* és article, que *en* és pronom demostratiu, que *quin* equival al *quien* castellà, etc., etc.

Encare, que sembla que no són deixebles gaire aprofitats d'aquells mes-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tres: en les quantes ratlles qu'hem copiat veiem un *ens* per un *nos*, un *considerem* per un *consideram*, un *aquet* per un *aquest*, i no pocs apostrofs prepositius en casos qu'els mestres l'usen pospositiu. Això ja és apartar-se de la gramatica d'en Bofarull i d'en Blanch, qu'ells no volen deixar de seguir mentres no aparegui l'autoritat reformadora, la qual, si no és autoritat de per riure, no permeterà, s'en pod estar ben segur, que s'escrigui *accepta* amb una sola *c*, ni *casos* am dugues *ss*, ni *veure* amb *r* final, ni *per-a* amb accent agut sobre l'*e*, com ho fan actualment els de *Lo Teatro Català*, are seguint, are deixant de seguir aquelles dugues autoritats *indiscutibles*: en Bofarull i en Blanch.

Ⓕ 2-12 La citació, reproduïda literalment, és una nota de redacció de la revista, inserida just a continuació (pàg. 5-6) de l'article d'Ali-Ben-Noab-Tun [pseud. d'Antoni Bulbena i Tusell] (1892: 4-5). ‖ 19 Bofarull i Blanch (1867). ‖ 28-31 Citació literal d'un passatge de Bofarull i Blanch (1867:32); vg., *supra*, 002.

018 Contestació a *Lo Teatro Catalá*

CONTEXT: El títol d'aquest text va precedit de l'epígraf «Revista General».

TEXT: *LA*, segona època, any V, núm. 3 (15.II.1893), pàg. 48.

Al peu d'un article d'un tal Ali-ben-noab-tun, publicat en el numero 105 de *Lo Teatro Català*, va posar la redacció d'aquesta revista una nota que varem
3 copiar i comentar en *L'Avenç* de Desembre de l'any passat.

L'objecte de l'article era demostrar que *teyatre* és millor que *teatre* i
5 molt més que *teatro*. *L'Avenç* no escriu mai *teatro*, sinó *teatre*, i en Fabra, en el seu *Ensayo de Gramática de catalán moderno*, ha consignat les dugues maneres de resoldre's el xoc d'una *e* atona amb un *a* tonica o atona, fent veure al meteix temps quina era la manera qu'estava més d'acord amb el geni de la nostra llengua. L'article no ens deia res de nou, i no ens vam creure obligats a ocupar-nos-en.

La nota sí qu'ens va semblar digna de ser comentada, i la vam comentar com se mereixia. Are els de *Lo Teatro Català* ens venen dient que vam
13 fer-ho per a evitar discussions amb el tal Ali-ben-noab-tun. N'hem dit quatre de fresques an en Bofarull i an en Blanch, hem passat forta repulsa an els redactors d'aquella revista, tot per por de discutir, si hem de creure an aquêts redactors mal intencionats. Seria ben curiós que la por de discutir ens agués agafat, a nosaltros, are, a proposit d'un article que, escrit en un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

català més com cal i espurgat d'inexactituds de tecnicisme gramatical i d'algunes apreciacions secundaries, nosaltros meteixos auriam pugut firmar. Ja ens hem espantat un cop a la vida!

Què deia la nota? Qu'els de *Lo Teatro Català* no acceptarien cap reforma que no fos patrocinada per una *autoritat reconeguda*; que per are les uniques autoritats eren en Bofarull i en Blanch; i qu'ells, els redactors de dita revista, no *volien apartar-se* de la gramatica d'aquestos dos senyors.

¿Què vam dir nosaltros an aquesta nota? Qu'amb això d'autoritats reconegudes i de mirar, no lo qu'es diu, sinó qui ho diu, no s'anirà en llog; qu'en Bofarull i en Blanch, aqueixes dugues autoritats reconegudes, avien fet una gramatica molt dolenta; i qu'els meteixos de *Lo Teatre Català*, que no volien *apartar-se* d'aquesta gramatica, se n'aparten a cada pas.

I què contesten els de *Lo Teatro Català?* Indignats perquè gosem a dir que la gramatica de tots uns academics és dolentissima, ens parlen de qu'ens han donat una forta fiblada, ens presenten com desitjosos de dir-ne quatre de fresques an aquells academics, ens confessen qu'efectivament no segueixen en tot aquelles dugues autoritats, de les quals no volien apartar-se gens ni mica; ens aconsellen una serie de passos a fer per a que l'Academia i el Cos d'adjunts es dignin ocupar-se de reformes lingüistiques, i ens diuen qu'hem tingut por, por de discutir amb l'Ali-ben-noab-tun, a qui auriam pugut dir: –D'acord, Sr. Bulbena. 38

Nosaltros preguntavam: què és una autoritat? An això ens han respost: l'Academia. Ah si l'Academia i el Cos d'adjunts ens donguessin la raó i adoptessin les nostres reformes! Nosaltros anavam fent, anavam treballant, i no ens adonavam que tot lo que feiam, estudis, articles, la gramatica i tot, era re si no mereixia l'aprovació d'un dels Bofarulls d'are. Els de *Lo Teatro Català* ens aconsellen que cerquem aquesta aprovació, a lo qual els hem de respondre que no creiem en autoritats reconegudes. L'ortografia de l'Academia està bastant ben feta dintre el seu sistema, i en Fabra la va adoptar en la seva gramatica. La gramatica d'en Bofarull i en Blanch la trobem detestable, i no tenim prou boca per dir: és detestable. Que parlin aquestes autoritats reconegudes, i veurem. No les creiem infallibles: al contrari, les creiem bastant incapaces.

Repetim-ho: amb això d'autoritats reconegudes no s'anirà mai enllog. Que la gramatica dels senyors Bofarull i Blanch és dolenta, no cal repetir-ho, com tampoc qu'els de *Lo Teatro Català* s'en separen, cosa qu'ells meteixos 53
reconeixen.

I are, qu'escriguin com vulguin; que, tot esperant l'autoritat reformadora, continuin posant *accepto* amb una *c* i *casos* am doble *s*, *veure* am *r* final i *pera* amb un accent sobre l'*e*, etc., etc.; que facin tots els disbarats que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

creguin necessaris per acabar d'omplir de grops la seva prosa; però que no diguin qu'hem tingut por devant d'una discussió amb el seu collaborador Ali-ben-noab-tun, que por de discutir no en pod pas tenir qui cerca la veritat i està disposat a rectificar-se sempre qu'el convencin que va errat, sigui o no sigui autoritat reconeguda qui li faci veure que va per mal camí.

Ⓕ 3 Vegeu, *supra*, a 017 l'anotació corresponent. ‖ 53-54 Vegeu el paràgraf final de la nota de redacció de *LTC* citada, *infra*, n. a lín. 38: «[...] y encara que en general donem preferencia á la gramática de Bofarull y Blanch, no anem á ulls cluchs, y com veyem que en alguns punts se descuida de practicar sas propias reglas, nosaltres procurem aplicarlas en nostres escrits, menos en limitadíssimas ocasions. Per aixo posem *acepto*, *véurer*, *cassos*, *pèra*, etc.» (Ali-ben-noab-tun 1893: 3-4).

Ⓝ 5 Vegeu, *supra*, 011, n. a lín. 53. ‖ 13 En una nota de redacció, sota l'epígraf genèric de «Polémica» (Ali-ben-noab-tun 1893: 3-4), es podia llegir a *LTC* una rèplica al text de *LA* de XII.1892; vg., *supra*, 017. ‖ 38 Cal remarcar la ironia consistent a desvelar indirectament el nom real que encobreix el pseudònim emprat; vg., *supra*, 017, n. a lín. 2-12.

1.4 Textos sota el pseudònim d'Esteve Arnau

019 L'ensenyança de la llengua francesa a l'Institut de Barcelona

TEXT: *LA*, segona època, núm. 1 (15.I.1893), pàg. 5-7 [I-II]; núm. 2 (31.I.1893), pàg. 24-28 [III]; núm. 3 (15.II.1893), pàg. 40-43 [IV]; núm. 4 (28.II.1893), pàg. 58-62 [V]; núm. 8 (30.IV.1893), pàg. 122-126 [VI-VII].

EDICIÓ: Les notes d'autor i les que corresponen a textos per ell citats són indicades amb asterisc i disposades al final del text. *Esmenes*: 1 *S'ha restablert la xifra romana d'ordre a la primera part.* | 1092 En cambio] El cambio [*d'acord amb Littré (1893-1869: VII)*] ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Murgades (2005).

I

Per a formar-se una idea de com s'ensenya el francès an els alumnes de segona ensenyança, basta fullejar les gramatiques franceses que s'han anat donant aquêts anys. Del 88 ençà se n'han donat unes quantes. Totes són exquisides.

El curs de 88 a 89 l'obra de text de francès era la gramatica de M. Chartrou; després ha sigut obra de text la de l'*abbé* Miracle, i el curs passat ja ho era la del Sr. Bosque. L'obra de M. Chartrou va servir l'any que M.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Chartrou va ser catedratic; la de l'*abbé* Miracle, els dos anys escassos que l'*abbé* Miracle va ser-ho; la del Sr. Bosque serveix desde que ho és el Sr. Bosque. Cada professor té la *seva* gramatica i el *seu* llibre de lectura. Entereu-vos dels llibres que successivament han anat servint d'obra de text de tal o qual assignatura, i ja sabeu els noms dels catedratics que successivament l'han explicada. Es dóna el cas qu'un catedratic faci comprar cada any una nova obra, sempre d'ell. No es dóna el de qu'un catedratic adopti l'obra del que l'ha precedit. Tres mestres de francès, tres gramatiques... i tres llibres de lectura.

Si mai arribés a ser catedratic de francès, jo també feria la meva gramatica, perquè creg que les fetes no serveixen. Però la meva no s'assemblaria de res an aquestes. Les dels nostros catedratics, disbarat més o menos, diuen totes lo meteix i de la meteixa manera, i un hà de creure que no és el trobar dolentes les altres lo que decideix a cada mestre a fer comprar la seva. La gramatica del Sr. Bosque no té més qu'un avantatge sobre les de M. Chartrou i de l'*abbé* Miracle: el d'estar adaptada al programa del Sr. Bosque. Aixís, actualment, no s'en coneix pas de millor: facilita extraordinariament l'aprovació de l'assignatura.

Amb aquêts cambis d'obres igualment dolentes, no s'hi guanya res. Coneg qui té el Chartrou, el Miracle i el Bosque, les tres gramatiques, tantes com fills seus han estudiat el francès. Cada gramatica la comprava am l'illusió de que no podia ser tant dolenta com la comprada l'any passat, i li sortia pitjor. No guanyava res amb el cambi d'obra. Cap dels seus nois sab una paraula de francès, i ell té a casa un feix de llibres inutils. Ja sab lo qu'els *sobresalientes* dels seus fills li costen!

En els instituts el francès s'*ensenya* en dos anys. Hi hà l'assignatura *francés 1.º* i l'assignatura *francés 2.º*. I aquí a Barcelona les coses estan arreglades de manera qu'al comprar un l'obra de text de la primera, ja deu comprar el de la segona: en un meteix volum van els dos cursos. Si un, l'any següent, hà de cursar el segon any en un altro institut, de re li serveix el llibre comprat a Barcelona i que va pagar car, com a llibre que devia servir per dos cursos. N'hà de comprar un altro, el del mestre del nou institut, i lo més probable és qu'aquest altro contindrà també els dos cursos i serà igualment car. Però no us penseu are qu'an això d'aver d'adquirir dos primers i dos segons cursos hi estiguin sols exposats els que surten d'una ciutat per a anar a una altra: no movent-vos de Barcelona aureu de fer-ho, si us cambien el catedratic. L'any 88 compreu la gramatica de M. Chartrou, que conté primer i segon curs, i l'any següent heu de comprar la de l'*abbé* Miracle, que també conté els dos cursos. I ja no és sols el pare de dos o més xicots el que fa feix de llibres: el d'un sol pod trobar-se aver agut de comprar dugues gramati-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ques completes, dos llibres de lectura i quatre programes. Perquè cada mestre us ven junts els programes de les dugues assignatures, en un sol volum, que us costarà poc, una pesseta. Am cambi de catedratic, sols els programes us costen dugues pessetes.

El catedratic nou no us deixarà pas aprofitar les segones parts de la gramatica, del llibre de lectura i del programa que us avien de servir per dos anys, i us farà pendre noves obres, també completes com les del catedratic anterior, encare que per res agueu de fer servir les primeres parts. ¿I quand el nou professor, vingut a mitj curs, ni tant solament espera qu'aquêt acabi per a fer donar els seus llibres? S'ha dat aquêt cas, i no fa gaire. L'impacient a qui em refereixo és l'actual catedratic de francès, el Sr. Bosque, a qui devia trigar el donar a coneixe per aquí a Barcelona les seves excellentes obres.

El Sr. Bosque ens arriba del sud per allà a l'abril. Tot-om tenia el Miracle, qu'els estudiants de primer curs avien comprat l'octubre, ja am la por, com és de suposar, de que sols els serviria per un sol any, esperant-se, com s'esperava, un catedratic nou. Lo qu'ells no es temien era qu'aquêt catedratic nou, vingut quasi a l'acabar el curs, no tingués paciencia per esperar el vinent, i que lo meteix seria arribar a Barcelona que posar-se a explicar am la seva obra. Aixís, aquella gramatica de l'*abbé* Miracle, qu'avia de servir per dos cursos, no va servir ni per un, ni pel primer, an els molts que no van voler exposar-se a un disgust en els examens.

L'istiu del 91, l'estudiant aprovat de primer any de francès, a l'anar a començar el segon, té dugues gramatiques *completes*. L'una no li ha servit de res, l'altra li ha donat l'aprovació del primer any i li servirà pel segon mentres no vingui un altro mestre. I no es queixa encare, el pobre estudiant, perquè pensa que l'impaciencia del Sr. Bosque sols ha fet que la gramatica qu'auria de comprar are, la comprés cinc mesos abans. Illusions! El Sr. Bosque, mentres tant, preparava una sintaxis, i el segon curs l'obra de text avia de ser aquesta sintaxis en compte de la del llibre ja comprat per l'estudiant. Ja no calia cambi de catedratic per a que hi hagués cambi de llibre.

I vinga comprar obres! Hî sentit a més d'un pare exclamar-se: «És un escandol! És un escandol!». Però tot-om compra el nou llibre i està d'allò més content si el noi obté una bona calificació a fi de curs. Parlen d'escandol quand s'adonen que sempre hàn d'estar comprant. «És un escandol!» exclamen. I encare no s'adonen de lo pitjor: de que compren matzines, de qu'aquelles obres qu'els fan gemegar per lo cares, malmeten els llurs fills. D'això no se n'adonen. I és trist pensar que les meteixes matzines, més barates, pod-ser no els ferien cridar tant, pod-ser no els ferien cridar gens. No són barates, i tot-om s'exclama: «És un escandol!». Efectivament; però el més

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

grand escandol és qu'obres com les gramatiques dels nostros catedratics de francès agin pogut arribar a ser obres de text a l'Institut.

No exagero: és un escandol! Fullejeu-les, fullejem-les junts, aquestes gramatiques. Precisament m'hî proposat fer-vos-les coneixe. Són el Chartrou, el Miracle i el Bosque. L'enumerar-les m'ha dut a parlar de coses ben repugnants de que no pensava fer esment. Per xò, no està per demés que les sapigueu. Que tot contribueixi a aumentar el fastig, i qu'arribi aviat el die de treure'ns de sobre tanta plepa!

Ja sabeu, doncs, de què es tracta: de fer-vos coneixe les excellencies de les gramatiques franceses que s'han donat aquêts cinc anys en el nostro Institut. És tasca relativament facil i no poc interessant. An els catalans ens és massa necessari saber el francès per a que no ens interessin els llibres qu'ens donen per a apendre'l.

II

Això de que l'immensa majoria d'obres de text del nostro Institut siguin dolentes, és mal antig, ve de lluny, d'ençà que cada catedratic pod fer donar el llibre que li plagui, que ben poques vegades deixa de ser el seu. De les qu'em va tocar comprar a mi, que també sog *batxiller*, com tot-om, en recordo unes quantes detestables: la *Geografia* i les *Istories* d'en Fornes, la *Poetica* 107
d'en Cortejon, la *Filosofia* d'en Miguel, la *Fisica* d'en Bonet... Quin mal no 108
han fet aquestes obres a la nostra joventut! Han fet més que fer-li perdre el temps: l'han malmesa, li han omplert el cap de bestieses i inexactituds. Són gaire millors les obres d'are? No: es guanya en una assignatura, es perd en l'altra. La *Fisica* de l'Escriche, que no coneg, deu ser infinitament superior a 112
la d'en Bonet, no hi hà cap dupte. Però les gramatiques franceses d'aquêts anys són tant dolentes com ho podia ser qualsevol d'aquelles obres del meu temps.

Ja seria ora qu'es fes una campanya ferma i decidida contre aquesta trepa de gent inepta qu'empestifa els nostros establiments docents, analisant-los les obres, posant-los-les a la vergonya. Però, qui és capaç de començar-la en mitj de la grand indiferencia am la qual es mira tot lo qu'es refereix a ensenyança? Quin resultat practic donaria aquesta campanya? El mal és antig i arrelat. S'el podrà mai fer desapareixe?

Mentres tant, an el nostro Institut, per exemple, s'anirà ensenyant el francès am la gramatica del Sr. Bosque, i anirà avent-hi batxillers que no sabran una paraula d'una llengua que tot-om auria de coneixe. Malgrat lo qual un no gosa a desitjar que s'en vagi l'actual catedratic, per allò de qu'el seu successor ens podria sortir amb una gramatica encare més dolenta.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Pensem que derrera del Chartrou ens va venir el Miracle, i derrera d'aquêt el Bosque, i que sempre hi hà un pitjor.

Feia temps que sentia parlar de les gramatiques franceses dels nostros catedratics. Em deien qu'eren dolentes, recordava les obres d'en Fornes i d'en Bonet, i pensava fer-m'en carreg. Are les coneg, les hî llegides. Pod-ser no em recordo prou d'aquelles obres; però m'han semblat pitjors qu'elles les gramatiques franceses.

En totes hi hà moltissima palla (un futaral de definicions i regles perfectament inutils) i poc gra, i aquêt, tarat: regles mal dades, inintelligibles, fins erronies, entre les quals, alguns disbarats inaudits.

Que palla! En cap gramatica deixa d'aver-hi les definicions de les parts de la gramatica, de l'alfabet, de les lletres, de les parts de l'oració, dels accidents de les variables, de les diferents classes d'adjectius, de les diferents classes de verbs, de les diferents classes de proposicions. En alguna, fins hi trobem les etimologies dels noms de les parts de l'oració. I en totes elles omplen planes i planes regles sintactiques comuns a les dugues llengues francesa i espanyola.

Que regles estrafetes! En les gramatiques qu'hî fullejat, tot, lo qu'és palla i lo que no és palla, tot és matosser. Particularment la part en la qual s'explica la pronunciació francesa, és una desgracia en totes elles. Impossible treure l'aigua clara d'aquell conjunt desordenat de regles, unes de lectura, altres d'ortografia, altres de producció de sòns. En totes elles el desordre, el desgavell, és tan grand, qu'un pod creure que són llibres fets a corre-cuita, sense mirar-s'hi gaire, com llibres que de totes maneres s'hàn de vendre i qu'ha convingut tenir enllestits en un temps dat.

III

Chartrou

54 No es confongui Chartrou amb Chantreau. El Chantreau, am tots els defectes que pugui tenir, és de lo milloret que tenim en qüestió de gramatiques franceses. És antig i encare fa servei. El Chartrou és, com aquell qui diu, d'are, i ja no es ven. Es va vendre molt quand era obra de text: avui ja dingú s'en recorda. I a les ores, com are, si bé per diferentes raons, convenia no confondre les dugues gramatiques. El meteix Chartrou va fer per a la ultima pagina de la seva obra aquestos versos:

> Lecteur, ne confonds pas les noms *Chartrou*, *Chantreau*:
> L'un termine par *trou*, l'autre finit par *eau*;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Et si l'*eau* par hasard un jour dans le *trou* tombe,
En bon frère le *trou* préparera la tombe,
Lui réservant le *char* accompagné de *chant*
Afin qu'il puisse *aller ad patres* triomphant.

Perquè Mr. Chartrou, ademés de moltes altres coses que trobareu especificades a la portada de la seva gramatica, era poeta. En el seu *Recueil Littéraire*, llibre de lectura de quand ell era catedratic, hi hà no pocs sonets seus alternant am poesies dels millors poetes francesos. En aquella meteixa portada, assota d'un *Preclarum est opus adolescentes docere*, hi hà aquêts quatre versos, que venen a ser, junt amb els de l'ultima pagina, dignes cap i peus de la gramatica: 168

Instruire la jeuneusse est un digne et noble art...
Jeune homme applique-toi: l'admirable nature
De ses lois aux mortels offre la source pure
Qui révèle un seul ÊTRE et confond le hasard

La primera part del Chartrou (Lectura i Prosodia) comença amb un «Alfabeto francés, en el que se notan las diferencias de pronunciación de ambas lenguas». Segons aquest alfabet, *é, è, ê, ai* i *ei* sonen *e*, és a dir, *e* castellana (!); *an, en, in, on* i *un* sonen respectivament *an, an, en, on* i *e* muda amb N (!!); i *am, em, im, om* i *um* se pronuncien respectivament *am, am, em, om* i *e* muda amb M (!!!). De manera que, per l'alfabet o *cartilla*, l'alumne es queda sense saber qu'en francès existeixen *e* de la serie *i* diferents de la castellana i quatre vocals nasals, que l'espanyol no coneix. Encare suspitarà menos l'existencia de aquêts sòns francesos després d'aver llegit la primera nota explicativa, que diu aixís: «*E* muda y las letras *u, v, j, ch, z*, no tienen en Castellano *consonancia* correspondiente, por lo que precisa la viva voz.» Lo qual sembla voler dir que, fòra de l'*e* muda i de l'*u* francesa, el francès no té altres vocals que les castellanes. ¿Com suspitarà, doncs, mai l'alumne que *am* i *em*, qu'en l'alfabet aprèn a pronunciar *am*, no sonen *am*, sinó que representen una vocal nasal, és a dir, un sò que no tindria corresponent en castellà?

En les notes explicatives no és esmenada l'errada de la *cartilla*: *an* sona *an*, *am* sona *am*, etc. En la pàgina 8 llegim: «En final de verbo, *tion* suena com en castellano». I en la pagina 10: «Este *diptongo* (*ien*) suena generalmente como en castellano. Sin embargo, suena como *ian* en las palabras *orient, escient, client...*» Vêus-aquí tot lo qu'el Chartrou ens diu sobre les vocals nasals franceses, afegint-hi això altro: «*Amp, amps, emps.* En estas tres finales de dicción no suena nunca la *p*, y la *m* suena *n* NASAL».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Respecte a la pronunciació de l'*e* accentuada, res en totes les notes explicatives. Més endevant, en la pagina 15, aprenem qu'existeix una *e* oberta, que «suena con la boca muy abierta», i una *e* oberta i llarga, sòns no consignats en la *cartilla* i dels quals no s'ens avia parlat en la primera nota explicativa: l'*e* amb accent agut (*é*) és l'*e* tancada, que M. Chartrou fa equivaldre a la castellana; amb accent grave (*è*) és l'*e* oberta; amb accent circumflexe (*ê*) és l'*e* oberta i llarga. Res més: ni una paraula de quina *e* francesa representen els dos grupos *ai* i *ei*; i si no fos per una regla *ortografica* que hi hà a la pagina 16, i per la pronunciació figurada d'alguns mots acabats amb *er* (pagina 14), dingú ensumaria que l'*e* sense accent pod deixar de ser muda.

La regla *ortografica* és aquesta: «Se acentuará la *e*, en francés, siempre que suene *e* española (vol dir *e* oberta o tancada), siendo además final de sílaba». Regla completada per aquesta altra: «Se usará del acento agudo (´) siempre que la sílaba siguiente no sea muda; y si lo fuere se usará el acento grave (`)». *Décevoir, déjeter, éperon, médecin, prévenir*, podrien servir d'exemples an aquesta regla. En quant a la primera, lo unic que s'hi aprèn de bo és que l'*e* sense accent pod representar una *e* oberta o tancada, de lo qual no es parla en llog més (!).

Si les *e* de la serie *i*, que M. Chartrou anomena castellanes, estan tant mal estudiades, pitjor ho estan encare les *e* mudes. Sembla que no n'hi agi més qu'una, i és dificil endevinar si amb això d'*e* muda vol designar-se l'*e* sense accent (signe), lo qual seria un disbarat (exemples: *cher, les*), o la vocal francesa (sò) que l'autor defineix aixís: «*E* muda, se pronuncia con los labios casi cerrados y produce un sonido oscuro». Segons el Chartrou, *Dieu, aveu, milieu*, aurien de pronunciar-se *di, av, mili*. Llegiu, si no, la *cartilla*: porta que *eu* se pronuncia com *e* muda, i en una nota: «*E* muda final de dicción se calla siempre».

Amb el Chartrou ignorem fins l'existencia de sis o set vocals franceses. En quant a les consonants, no creg que se n'agi oblidat cap, perquè fins n'ha inventat una. En conjunt estan millor estudiades que les vocals, sense qu'això vulgui dir qu'en les notes explicatives dedicades al llur estudi deixi d'aver-hi disbarats a dojo.

La nota septima és un *chef-d'œuvre*. Comença aixís: «*X*. Dicha letra tiene dos pronunciaciones, una fuerte y otra suave», i en la meteixa nota es veu qu'en té quatre i pod ser muda. Tota ella és una desgracia. Per mostra: el qu'*x* soni *ss* en *soixante* és considerat com excepció d'una regla que diu: «*X* es fuerte y suena *qs*: 1º En los nombre propios. 2º En principio y fin de dicción. 3º En medio de dicción, *cuando va seguida de consonante*».

Aquesta nota septima va precedida de la sis i seguida de la vuit, és a dir, precedida d'una nota en la qual hi hà aquêt disbarat: «En final de verbo, *tion*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

suena como en castellano», i aquesta bestiesa: «*T* suena como en castellano comprendiendo las palabras acabadas en *tique*»; i seguida d'una altra en la qual es diu que *ch* sona *q* en les paraules de derivació llatina, com efectivament succeeix en *chaleur, chameau, cheval, chèvre*, etc., etc. Com se veu, no és la septima l'unica nota explicativa estrafeta: ho és més que les altres perquè és més llarga, senzillament.

Després de l'alfabet i les notes explicatives (Lectura), ve la Prosodia, definida així: «Prosodia significa canto, armonía, y trata de las diferentes inflexiones de la voz en las sílabas y de la relación hablada que existe entre dos voces francesas consecutivas». En la Prosodia van compreses les dugues regles *ortografiques* que més amunt hî copiat i es parla de l'accent *grafic*, de l'apostrof, del guió, de la *cédille*, de la dieresis, del parentesis i de tots els signes *ortografics*. No cal dir, doncs, que la *Prosodia* és digna companya de la *Lectura*, am lo qual resulta superior tota la primera part del Chartrou.

I les altres tres parts! També són exquisides.

D'aquestes en diré ben poca cosa: pensava no parlar-ne. Creg impossible i per altra part inutil fer un estudi detingut d'obres com el Chartrou, el Miracle i el Bosque. Per a convence's que són uns veritables nyaps, basta fullejar-les, llegir-les per alt; si massa es vol, estudiar-ne una sola part. Fentho així, no més qu'així, un les veu prou dolentes, un se troba prou embafat. No cal, i seria insuportable, fer més. Jo no hî he fet pas més. De cada gramatica no hî llegit detingudament més qu'una part, la que tracta de la pronunciació, qu'és la primera; i no pensava dir una paraula de les altres, qu'hî fullejat tant sols. Però en aquestes, llegides per alt i tot, es troben tals coses qu'un no pod estar-se de parlar-ne, fins a riscos de fer-se pesat. En parlaré am moderació. Però penseu qu'els nostros estudiants s'han agut d'empassar aquestes obres, l'incomplerta lectura de les quals és capaç de marejar i fastiguejar a qualsevol, i qu'una d'elles és encare obra de text.

Traduint l'analogia d'una gramatica francesa es té feta l'analogia d'una gramatica espanyola francesa; i m'estranya que fins en aquesta part es trobin disbarats en les obres dels nostros catedratics de francès. Mentres posen les regles tal com les dóna qualsevol gramatica elemental francesa, bé, si no es té en compte el mal castellà en què aquelles apareixen; però quand l'autor vol dir alguna cosa pel seu compte, disbarat segur. I els disbarats abunden. En el Chartrou hi hà ademés omissions incomprensibles, com la de la formació del femení en els substantius i de l'ús del *ci* i del *là* derrera dels noms precedits de l'adjectiu demostratiu (*cet homme-ci, cet homme-là*).

Tot fullejant l'analogia del Chartrou: «*Bétail*, ganado, no tiene forma de plural, por ser colectivo». Hi hà *bestiaux*. «Los adjetivos que en el masculino terminan en *ot*, duplican la consonante final y toman *e* muda para feme-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nino (*sin excepción*)». Exemple: *Sot, sotte*; però *dévot, dévote*; *falot, falote*; *manchot, manchote*, etc. Aquesta regla: «El plural de los adjetivos se forma, en general, con añadir una *s* al singular», amb aquesta excepció: «Los adjetivos *bleu, fou, mou*, hacen en el plural masculino *fous, mous, bleus*». Regles com aquesta: «El pronombre *dont* concierta en francés con la palabra que precede y no con la que sigue».

I en el verb? En la pagina 60 s'ens diu que la radical dels verbs models de *totes* les conjugacions és invariable, i en la 65, que *recevoir* cambia la radical *recev* en *reçoiv*; i això altro, qu'és un bon disbarat, si es vol dir, com sembla, que la perdua de l'*ev* té llog en tots aquells temps i *persones* en què l'*ev* no subsisteix invariable ni cambiat en *oiv*: «En el verbo *recevoir*, la radical *recev* pierde *ev* (!) en ciertos tiempos y personas, como se puede echar de ver». En els verbs de la primera pod aver-hi també cambis de lletres radicals. Una de les regles referents an aquêts cambis és dignissima de ser coneguda per lo ben redactada: «*En los infinitivos* de la primera conjugación, cuya penúltima vocal es *é* cerrada ó *e* muda, como *espérer, peser*, dicha *é* ó *e* se convierte en *è* abierta cuando la sílaba que sigue *acaba* en *e* muda» (*j'espère*). Afegim que M. Chartrou observa que dita regla *exclou* els verbs en *éler* i *éter*, els quals, segons ell meteix ensenya, cambien *él* i *ét* en *èl* i *èt* devant d'*e* muda (*répéter, je répète*).

Però allí aont se revela la *traça* del mestre és en l'estudi dels pronoms personals. La llista dels meteixos no pod ser més ordenada, més clara. Vêusla aquí:

SINGULAR DE AMBOS GÉNEROS

Je, me, moi: yo, me, mí (el 1º, sujeto; los demás, complementos).
Exemple de *moi* no complement: *Moi je pleure...*

Tu, te, toi: tú, te, ti (id.).
Il, elle: él, ella (el 1º sujeto, y el 2º sujeto ó complemento).
Il i *elle* són de *ambos géneros*?

PLURAL DE AMBOS GÉNEROS

Nous: nosotros, nosotras, nos (sujeto y complemento).
Vous: vosotros, vosotras, vos (id.).
I *os* espanyol no és també *vous*?

Ils, eux: ellos (el 1º sujeto y el 2º complemento).
Exemple d'*eux* no complement: *Eux chantaient...*

290 Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Elles: ellas (sujeto y complemento).
Ils, eux i *elles* són de *ambos géneros*?

SINGULAR MASCULINO
Aquí hi auria d'aver l'*il* i el *lui* no datiu.

Le: le, lo (complemento directo de verbo).
Le no sempre és masculí.

SINGULAR FEMENINO
Aquí hi auria d'aver el pronom *elle*.

La: la (complemento directo de verbo).

SINGULAR DE AMBOS GÉNEROS
Per segona vegada.

Lui: le (complemento indirecto de verbo).
Precedit de preposició no és pas de *ambos géneros*: *Jean? J'ai parlé avec lui. Marie? J'ai parlé avec elle* no pas *avec lui.*
Lui no complement: *lui dormait.* En aquêt cas tampoc és de *ambos géneros.*

PLURAL DE AMBOS GÉNEROS
Per segona vegada.

Entre les advertencies que venen derrera de la llista, n'hi hà dugues de notables. La 4.ª: «Los pronombres *en, y*, se anteponen inmediatamente al verbo, y se usan siempre que se ha hablado de personas ó cosas»; i la 5.ª: «En contestación a una pregunta, *yo, tú, él, ellos*, se traducen por *moi, toi, lui, eux*; y cuando en una misma frase hay comparación de personas, el primer pronombre se expresa con pronombre sujeto; y el segundo, con pronombre complemento».

La sintaxis és llarga i incompleta. La meitat són regles sintactiques comuns a les dugues llengues francesa i espanyola, entre les quals estan diluides les que no ho són, i l'altra meitat són regles d'acord del particip passat amb el complement, del verb amb el collectiu, regles de formació del plural en els noms compostos, i altres, sintactiques unes, *analogiques* altres, que trobareu infinitament més ben explicades en qualsevol gramatica elemental francesa. I l'estudi de les preposicions ocupa quatre miserables planes!

Parts *notables* de la sintaxis Chartrou: «Género de algunos sustantivos;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

colocación del adjetivo calificativo; sustantivos compuestos y *concordancia* de sus diferentes partes»; etc., etc.

L'ortografia és ben minça. Comença a la pagina 189 i, am tot i explicar-s'hi l'ús dels signes de puntuació i aver-hi un llarg tema, a la pagina 197 un se troba ja amb aquells versos que tanquen l'obra:

> Lecteur, ne confonds pas les noms *Chartrou, Chantreau*:
> L'un termine par *trou*; l'autre finit par *eau*...

Un llibre com el Chartrou ha sigut obra de text. Un curs, tot-om ha agut de comprar-la. An els pobres alumnes de l'Institut no sols els era necessaria per als examens: els ho era fins per a poder assistir a classe, perquè al principi del curs no es permetia entrar a qui no dugués la gramatica. I els alumnes es venjaven, un cop a dintre, parlant alt, cridant, cantant, picant de peus, tirant boles, barallant-se, fent un xibarri indescriptible. I al carrer el seguien xiulant-lo. I els més grands no el deixaven tranquil ni a casa seva, aont l'anaven a trobar mentres sopava, amoinant-lo amb queixes, enternint-lo amb prometences d'espiar els esbalotadors de la classe. Així es venjaven. I diuen qu'un die que li van fer a classe un escandol sense precedent, al sortir-ne va caure al carrer meteix i va morir a les poques ores.

Pobre Chartrou! Els seus successors l'han fet anyorable.

IV

Miracle

El Miracle és un llibre tot estrafet, desgavellat, ple de disbarats, atapait de palla, traspuant tot ell la pedanteria de l'autor.

Els tituls de les quatre parts en què està dividit són els següents: «1.º Conjugaisons. Verbes auxiliaires, réguliers, irréguliers et défectifs. 2.º Premier cours (pronunciació i analogia). 3.º Deuxième partie (inutil cercar la *première*). Syntaxe. 4.º Segundo curso. Ejercicios de traducción del castellano al francés. 1890-1891».

La primera part és bilingüe; la segona, malgrat el titul, està escrita en castellà; la tercera, en francès; l'ultima, en espanyol, com la segona; i totes plegades porten un titul francès: *Manuel de langue française adapté au programme officiel d'examen...* Obra de *Mr. l'abbé Augustin Miracle*, impresa a l'*Imprimerie de Jacques Jepús, Rue Notariat*, de venda a la *Librairie Antoine J. Bastinos, Rue de Pelayo, Barcelone.*

El desgavell i el desordre d'aquêt llibre, un els endevina tot seguit que l'o-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bre, sols llegint els tituls de les parts en què es divideix. Així meteix, l'excés de palla, el cumul de disbarats que hi troba qui s'entreté a fullejar-lo, són previstos encare un no agafa el programa o llegeix la primera pagina de l'obra.

En el Miracle tot són definicions, etimologies, divisions i classificacions. La primera lliçó del primer curs comença: «*Pronunciación francesa.* Definición». L'ultima lliçó del segon curs comença: «*De la ponctuation.* Définissez la ponctuation». I d'aquella lliçó primera an aquesta ultima, rara és la lliçó del programa que no demani alguna definició. Tot el Miracle és un seguit de definicions: definicions de les parts de la gramatica, de les parts de l'oració, de totes les veus del tecnicisme gramatical; definicions de tot: de la pronunciació francesa, de l'alfabet, de les vocals, de les consonants, fins de l'accent circumflexe i de la paraula *gutural.*

I quines definicions! Us en triaré una dotzena:

«*Pronunciación francesa.* Es la acción y efecto de pronunciar las letras, sílabas y palabras propias del idioma francés, en un tono y con las particulares inflexiones de la voz que constituyen el acento con que se distingue cada nación ó provincia en el modo de hablar.

»*Alfabeto.* La reunión de todos los signos ó letras de un mismo idioma para formar las palabras y expresar luego los conceptos en orden al mismo.

»*Fonética.* Es aquella parte de la gramática en que se estudian los sonidos de las letras, las modificaciones y transformaciones que *las mismas* pueden ofrecer.

»*Diptongo.* Es la reunión de dos vocales, ó *dos sonidos juntos*, que, *formando una sílaba*, se pronuncian distintamente, *pero en un solo tiempo.*

»*Definición de la palabra gutural.* Llámanse así, de la latina *guttur*, garganta, en francés *gosier*, por ser éste el órgano vocal donde tales consonantes se producen.

»*Género.* En general es la propiedad que tienen los nombres de expresar el sexo á que pertenecen.

»*Género gramatical.* Es la particular modificación que reciben determinados nombres incapaces de una determinacion sexual.

»*Imperativo.* El *imperativo*, del latín *imperativus*, derivado de *imperare*, es el que manda ó aconseja la acción.

»*Conjugación.* Conjugar un verbo es unir sucesivamente á una radical invariable todas las transformaciones que le imprimen los accidentes gramaticales del mismo.

»*Adverbio.* Es una palabra indeclinable que se une al nombre, pero más generalmente al verbo, aumentando, disminuyendo ó modificando su significación.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

»*Adjetivo calificativo* (primera definició). El calificativo indica las cualidades que son inherentes á las cosas.

»*Adjetivo calificativo* (segona definició). Es una palabra *declinable* que, unida al sustantivo, expresa las cualidades de la persona ó cosa.»

Vêus-aquí dotze definicions del Miracle. N'hi hà dugues de l'adjectiu qualificatiu. També n'auria pogut copiar dugues de l'article, de les vocals senzilles, de l'accent circumflexe, etc. L'*abbé* Miracle defineix alguns casos dugues vegades, qüestió de que hi agi força definicions. I n'hi hà! Copiar-les, totes am les corresponents divisions i etimologies, seria copiar mitj llibre.

Les divisions són tantes com les definicions. S'en troben a cada plana: divisió de la pronunciació francesa, divisió de l'alfabet, divisió de la lexicologia, divisió de cada part de l'oració, de cada accident gramatical, de cada classe de lletres; divisió del diptong... Un munt de divisions i subdivisions! I quines divisions! L'alfabet es divideix en vint-i-cinc lletres; la lexicologia, en dèu parts de l'oració; tot adjectiu qualificatiu, en tres graus.

I les etimologies? Les trobem escampades per tot el llibre, acabant-lo d'atapair de fullaraca. «*Artículo.* Procede de la palabra *articulus*, diminutivo de *artus*, miembro, que significa *miembro...*». «*Adjetivo.* Procede de la voz latina *adjicere*, añadir...». «*Conjugación.* Proviene del latín *conjugare...*». En l'adverbi: «Estos adverbios (els de llog) responden á las preguntas de *où*, en donde ó á donde, derivado del latín *ubi* o *quo*, *d'où*, *de donde*, derivado de *unde*, y *par où*, *por donde*, de *quà*». És excellent aquest ultim paragrafet! També hi hà etimologies gregues: la dels omonims, la dels paronims, la dels sinonims... Aquesta llueix i tot caracters gregs: «*Sinónimo.* Se deriva de dos voces griegas, σύν, *syn*, que significa *con*, y de *onyma*, ὄνομα, ú *onoma*, nombre».

Definicions, divisions, etimologies! Treieu-les: quin llibre més escarrancit no queda! Totes les gramatiques dels nostros catedratics de francès estan plenes de palla; però la de l'*abbé* Miracle n'está plena a vessar: el poc gra hi desapareix sota aquell munt exorbitant de definicions, divisions i etimologies. Lliçons senceres són fetes exclusivament de fullaraca. Vêus-en aquí unes quantes:

«Lección 13. *Lexicología ó estudio de las palabras.* Definición. Objeto. División. División de las partes de la Oración. Variables. Invariables. – *Del nombre.* Definición del nombre. División. Nombre sustantivo. Accidentes gramaticales. – *Género de los nombres.* Definición del género. Género gramatical. División.

»Lección 31. *Naturaleza del verbo.* Definición. División. Verbo adjetivo. Formas del verbo. Explicación en sus respectivas divisiones: radical, terminación, personas, tiempos. Modo: definición. División. Infinitivo. Participio. Indicativo.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

»Lección 32. *Etimología y definición* (!). Imperativo. Etimología y definición. Modo condicional. – *De la conjugación.* Etimología. Definición. Objeto de la conjugación. Tiempo. Clasificación. División de los tiempos. Primitivos. Derivados. Compuestos. Número de los tiempos.

»Première leçon. (Segon curs: *Syntaxe.*) Qu'est-ce que la syntaxe? –Division de la syntaxe. – Qu'appelle-t-on syntaxe des mots? des propositions? – Quel est l'objet de la syntaxe? – Etymologie du mot phrase. – Qu'appelle-t-on phrase? – Quels sont les éléments de la phrase?

»2.me leçon. Qu'est-ce que l'analyse? – Combien y a-t-il de sortes d'analyse? – Qu'est-ce que l'analyse logique? l'analyse figurée? – Qu'appelle-t-on proposition? – Quels sont les éléments de toute proposition? – Combien y a-t-il de sortes de compléments? – Qu'appelle-t-on complément determinatif? direct? indirect? circonstanciel? – Donnez des exemples.

»3.me leçon. Combien y a-t-il de sortes de propositions? – Qu'appelle-t-on proposition simple? composée? absolue? relative? – Qu'est-ce que la proposition principale? – Combien de sortes de propositions principales y a-t-il? – Qu'appelle-t-on proposition incidente? – Combien y a-t-il de sortes de propositions incidentes? – Qu'est-ce qu'une proposition déterminative? explicative? Exemples. – Donnez des exemples.»

Palla, tot això és palla! I l'alumne tenia qu'apendre's totes aquestes definicions, totes aquestes divisions, totes aquestes etimologies! El programa les hi demanava, i avia d'empassar-se-les per a provar que sabia el francès.

Am tot aquest enfarfeg de fullaraca, quin francès aprenia? Vejam un xic com ens explica la pronunciació francesa *Mr. l'abbé* Miracle.

La *definició* qu'en dóna ja la coneixeu; la *divisió* qu'en fa és deliciosa: «La pronunciación francesa, considerada en globo, ofrece dos maneras ó acentos, que se llaman pronunciación del *Norte*, ó sea el IDIOMA D'OÏL, y pronunciación del *Sur ó Mediodía*, conocida por el idioma ó LENGUA D'OC».

La pronunciació és explicada en les dèu primeres lliçons del primer curs i en unes quantes regles que l'autor intercala entre la primera i la segona part del seu llibre, «como á preliminares para la pronta y fácil lectura». Estan separades aquestes regles en quatre grupos: vocals simples, vocal *i* (!), vocals compostes, consonants. N'hi hà bastantes de dolentes. Les dugues referents a la *i* diuen aixís: 1.ª «La *i* seguida de dos *mm* ó dos *nn* no tiene variación, y por lo general se pronuncia sola» (?). 2.ª «Siempre que la *i* esté precedida de otra vocal y lleve dos puntos ó el signo de la diéresis, en este y *otros casos* las vocales se pronuncian cada una distintamente».

Divideix l'*abbé* Miracle les vocals en llargues i breus, en simples i compostes. Quines són llargues? quines són breus? Una regla de la lliçó primera ens diu qu'és llarga la penultima vocal de tota paraula acabada amb *e*, *es*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

o *ent* mudes, i en la lliçó tercera veiem que són breus l'*a* de *tache* i la de *calme*. Una regla de la lliçó segona ens diu qu'és llarga tota vocal que porti circumflexe, i l'*e* de *forêt* no és pas més llarga que l'*e* d'*hiver*, la qual no està compresa ni en aquesta ni aquella regla. L'estudi de la quantitat de les vocals franceses no pod ser, doncs, més incomplet: no cerqueu cap més regla general que les dugues citades. La segona divisió de les vocals en simples i compostes no té cap importancia.

E és *muda*, *tancada* o *oberta*.

És *muda* l'*e* sense accent «y sin consonante á la derecha que articule con ella» (lliçó 4.ª), i l'*e* de les terminacions *e*, *es* i *ent* (lliçó 1.ª). Quin sò té aquesta *e* muda? L'autor ens diu que té un sò *debil* i *particular* o és completament muda. En la paraula *journée* té aquell sò, en la paraula *athée* és perfectament muda (!).

És *tancada* l'*e* amb accent agut i l'*e* de les terminacions *er* i *ez* («por ser en estos casos muda la consonante respectiva»), la de les paraules *mes*, *tes*, *ces*, *des*, *ses*, *les*, *es*, i la dels compostos *lesquels*, *desquels*, etc. I en la pagina 1.ª, regla 3.ª, el meteix autor ens diu que l'*e* d'aquells monosillabs és *oberta* (!!).

En la lliçó quarta, no és *oberta* més que l'*e* amb accent grave i l'*e* de la *sufixa et*. I les *e* de *bel*, *net*, *amer*, *vert*, etc.? Queden sense *classificar*.

«*O*. A veces tiene un sonido abierto y breve; otras, cerrado, *sin que jamás pierda el que le es propio*». Quin d'aquells dos sòns té l'*o* d'*encore*? Ni l'un ni l'altro: és oberta i llarga.

L'*i* pod ser llarga i breu. En cambi, no s'ens parla dels dos sòns que pod tenir en francès la lletra *a* (*pâte*, *vague*), els quals, per altra part, poden ser, l'un i l'altro, més o menos llargs. La vocal *i* està molt estudiada en el Miracle: en la lliçó quarta se li dediquen quatre regles, i en *las preliminares* dugues, formant un grupo a part. No és estrany, doncs, que s'en diguin bastants disbarats. En cambi, de la vocal *y* (*analyse*), de la qual no s'en resa en tota la lliçó quarta, no s'en diu cap.

Però la vocal més mal tractada és la *u*. És muda en *guerre* i *guérir*, no més qu'en *guerre* i *guérir*, i sona en la sillaba *gui*... com efectivament pod veure's en *guichet*, *guignon*, *guirlande*, *guitare*, etc., etc. Com se pronuncien *gué*, *guêpe*, *guêtre*? Per què s'usa la dieresis en *exiguë* i *aiguë*? Tampoc es diu que pugui ser muda la *u* derrera de *q* (*quatre*, *quelle*) i en la sillaba *gua* (*naviguâmes*), la qual sona *goua* en les veus d'origen espanyol o italià. Exemple: LINGUAL, que ve del llatí. I la pronunciació figurada de les veus *guerre* i *guérir* és *gherre* i *ghérir*, com si els lectors fossin italians o aguessin d'estar enterats de les convencions empleades en el diccionari d'en Littré.

No es dóna idea de les vocals nasals: en *an*, per exemple, l'alumne hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

veu una vocal (*a*) i una consonant (*n*) pronunciada de certa manera, una cosa com l'*an* de la paraula catalana *fang*, i no una sola vocal representada am dos signes com la *ou* o la *eu*. Llegiu la primera regla sobre l'*e* nasal (lliçó 6.ª): «Esta vocal, articulada á la derecha con *m* ó *n*, cambia en *a*, pronunciándose la consonante nasalmente...». En la pagina 1.ª, regla 9.ª, es diu: «La *m* nasal tiene sonido de *n*». Una regla sobre l'*e* nasal dificil d'entendre és la següent: «Las voces *em* y *en* mudan su sonido en *an* (sempre vocal + consonant!) y conservan la nasalidad en las palabras compuestas de la preposición *en*, en razón de que la sílaba *em*, por ser procedente de la preposición latina *in*, no toma *m*, sino que ésta cambia en *n* solamente por eufonía».

L'estudi de les consonants és desordenat i incomplet. Us en daré a coneixe un sol paragraf, l'últim de la lliçó 8.ª, i aurem acabat. Diu així: «Cuando las dos *ll* están precedidas de una *i* en medio ó fin de dicción, requiere la doble consonante, se pronuncia *líquida*, absorbiendo la *i* siempre que le antecede otra vocal, y su pronunciación és la *ll* española».

Are prou. Am lo dit basta per a qu'un se faci carreg de l'obra: seria un no acabar l'anar consignant els disbarats escampats per tot el llibre. Ni calia dir tant; perquè tot, disbarats, excés de palla, desgavell enorme, tot és previst encare un no obra el llibre, llegint-ne no més la pagina primera; i auria bastat, per lo qu'em proposo, copiar sense cap comentari aquesta pagina exquisida, que fins després de dit lo dit no pug estar-me de fer-vos coneixe:

VERBOS AUXILIARES

*Avoir y ÊTRE**

AVOIR. –Proviene del verbo latino *habere*, y en el mismo idioma francés ha sufrido notables alteraciones.

En el siglo X se escribía: Bel *avret-elle avait*, corps, belle-zour anima, Eulal. Qued *avuisset* de nos christus mercit. – Si cum il semper solt *haveir*.– Fragm. de Valenc., pag. 468. – En el XI. *Ce que il avereit pris*.– Lois de Guill, 6.– En el XII. Tant que Dieu *voille* du champ *aienz* (esto es, *ayons*) l'onor.– Ronc., pag. 108.– En el XIII. Sire, *fis*-je gran volonté, cuya traducción es: j'ai grand désir.– *La Rose*. 2225: – En el XVI. *Aurai, auras*, pero se pronunciaba, según *Beze, arai, aras*.– Los del siglo XVII, dice *Dangeau*, escribían *ayant, ayons, ayez*, pero pronunciaban *a-iant, a-ions, a-iez*.**

El futuro *aurai* y el condicional *aurais* tienen su origen de *avoir*, ó sea del infinitivo junto con el presente *ai* y con la terminación del imperfecto *ais* en el segundo tiempo, pero cambiándose en ambos la letra radical *v* en *u* y añadiendo á continuación por anteposición la *r* final.***

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Del verbo Ser, ÊTRE

Etimología de la voz *Être*. –Procede del infinitivo *esse*, del verbo sustantivo latino *sum* (cuyas dos radicales son *es* y *fu*), y más bien del latín vulgar *essere*, usado en italiano sin la menor alteración.

De la palabra *essere* (igual á *es-se-re*, forma verbal compuesta de la raíz *es*, más el sufijo *se* y otro sufijo *re*, que se añade á la forma *esse*, por analogía con los verbos terminados en *e-re*) resultó la antigua forma *essere*, y por la síncope de *e*, entre consonante, la igual á *esre*. La cacofonía del grupo *sr* exigió la epéntesis de la *s* en consonante *t*, de donde los franceses tomaron la antigua forma de *estre*, y posteriormente la de *être*.

Així és el Miracle, com aquesta plana: desgavellat, bunyol, atapait de palla, traspuant tot ell la pedanteria de l'autor.

V

Bosque

La gramatica del Sr. Bosque l'hî tinguda per primer cop a les mans deu fer prop de dos anys, a casa d'un amig que té un noi en camí de ser batxiller. Aviat deurà ser-ho, i el pare n'estarà ben cofoi; però per aquells dies, quand el Bosque va venir soptadament a substituir an el Miracle, el pobre amig meu estava ben disgustat. Ell ja sabia que les obres de text solien ser cares i dolentes, i prou veia de temps qu'els llibres del noi grand no servien per al petit; però mai auria pugut somiar que li sortissin amb una nova gramatica a ultims de curs, quand el noi ja se n'avia après una altra, comprometent així la qualificació del seu fill. Va vulguer que jo vegés la gramatica feta comprar tant a desora; i mentres el bon pare s'exclamava pensant en el *sobresaliente* que pod-ser deixaria de tenir el seu noi permor d'un cambi d'obra tant inesperat, jo examinava el llibre, un llibrot antipatic, mal imprès, mal relligat, tirat en un paper de lo més ordinari, i car, am tot això; i tot fullejant-lo anava descobrint-hi coses delicioses, qu'em convencien qu'es tractava de tot un llibre de catedratic.

Aquell llibre és el qu'are ens toca fullejar. Sempre més me n'avia recordat i en tenia un bon record; però are, que l'hî examinat més detingudament, me n'hî acabat de fer ben bé carreg. És excellent: guanya an el Chartrou i an el Miracle... i sembla impossible: aparegut desinvoltament a ultims de curs, are ferà dos anys, encare avui die segueix donant-se en mitj de la grand indiferencia de tot-hom. Més o menos disfreçat, per por d'anar a l'encant, conti-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nua sent l'obra de text de l'assignatura de francès primer, i continuarà sentho, per desgracia dels pobres estudiants i vergonya dels pares, fins qu'ens vingui un altro catedratic am la seva corresponent gramatica, la qual, per dolenta que sigui, no ho serà mai tant com la qu'anem a fullejar.

Jo em recordava d'uns *Preliminares*, aont se parlava de l'escriptura jeroglifica i de l'Egipte, i de l'India, i de Moisès, i aont se deia que totes les llengues modernes se deriven de l'ebreu. No em recordava bé si eren en la gramatica que vaig coneixe tot sentint les malediccions i queixes del meu amig, o en una altra de tantes gramatiques dolentes i pretencioses com hî tingut desgraciadament ocasió de coneixe. Són en el Bosque, i fins s'hi parla de *pintura d'idees*, i de *regles filosofiques* i d'*algebra*; i van precedits, dignament precedits, d'aquestes *Dos palabras*, que tampoc desmereixen de la gramatica:

«Jamás se conseguirá una inteligencia, ni mediana siquiera, de una lengua, si no se posee un caudal no vulgar de conocimientos gramaticales.» 627

Això sembla escrit per al Sr. Bosque, que diu que *león* és *nombre propio.*

«En nuestra España se enseñan las ciencias, las letras, las artes, la economía, la política, todo (?), menos la Gramática española; por eso son tantos los que no consiguen hablar, ni mucho menos escribir con corrección.»

El Bosque n'és una prova, com veurem ben aviat.

Y are ve lo millor, el llog comú de sempre, imperdonable en un mestre de francès, i qu'ha de fer riure a tot-om que conegui un poc tant sols la literatura francesa d'aquêt sigle:

«Pero la necesidad del conocimiento de la Gramática se hace sentir, en mucho mayor grado, tratándose de una lengua *tan pobre* como la francesa. Pobreza que la obliga a multiplicar los giros y sentidos de unas mismas voces para llegar á expresar ideas diferentes, y no pocas veces opuestas.»

I continua aixís:

«En la presente obra, que llamaríamos con más propiedad *Ensayo*, hemos huído del sistema empírico como insuficiente, é intentado no plantear ninguna regla sin explicar, hasta donde nos ha sido posible, la razón filosófica de la misma.»

I acaba amb aquestes paraules:

«Al atrevernos á la publicación de este libro, no nos ha impulsado *otro móvil* que el de aportar nuestra modesta piedra (llegiu pedregada) al edificio de la enseñanza, edificio que otros más inteligentes se encargarán de llevar á su feliz coronamiento.»

Examinem una estona la *modesta piedra aportada* pel Sr. Bosque, i fixem-nos especialment en la seva primera part, en la *Prosodia.*

És curta, té dèu planes escasses, i en ella s'estudien els accents, l'apostrof i tots els signes ortografics. I, no obstant i explicar-s'hi tot això i ser tant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

curta, de palla no n'hi falta: n'hi hà ben bé una plana. Ben comptat, en l'esquifida *Prosodia* del Bosque hi hà unes *cinc* planes destinades a l'estudi de la pronunciació francesa, *cinc* miserables planes. I lo prodigiós és qu'en tant poques planes i tant petites hi agin capigut tants disbarats. Són tants, qu'un s'hi perd al tractar de triar-los. Són tants com ratlles: una munió imponent i compacta. Acumulats allí, en aquelles quantes planes, al principi de la gramatica, són com l'avant-guarda brillant d'aquell reguitzell interminable de disbarats que fan del Bosque un model d'obres de text.

No veient-me am cor de fer una tria, vaig a copiar tota aquesta primera part del Bosque. És curteta i és cosa bona. Tot passant revista als innombrables disbarats, fixeu-vos també en l'exposició: no pod-ser més clara i *ordenada.*

«Pronunciación francesa de las letras. – *Vocales simples.* – *a* se pronuncia como en español, *a.* – *e.* Muda, no se pronuncia. – *i* se pronuncia como en español, *i.* – *o* se pronuncia como en español, *o.* – *u* se pronuncia colocando la boca como para silbar. Es un silbido gutural (*viva voz*). – *y* se pronuncia como en español, *y.*»

L'*e* anomenada *muda* es *pronuncia* en una infinitat de casos. Segons el Bosque, *crevé, tenir, devenir, j'ouvre, ce que je ne veux pas,* deurien pronunciar-se: *crvé, tnir, dvnir, jufr, skjn-vö-pa.*

El francès té dugues *os,* i l'espanyol, una. No poden pas ser totes dugues *os* franceses (vocals diferents) iguals a una meteixa *o* castellana. Precisament ni l'una ni l'altra ho són: *chose* (tancada), *encore* (oberta), *cosa* (espanyola)... Però això ja és mirar massa prim, perquè també podria dir-se qu'el francès té dugues *as,* i que no es comprèn per què l'autor diu que l'*i* es pronuncia com l'*i* espanyola, i l'*y* com l'*y* castellana. És qu'estableix alguna diferencia entre l'*i* i l'*y* espanyoles? És qu'aqueixa diferencia és la meteixa qu'existeix entre l'*i* i l'*y* franceses?

«*Observaciones.*– Hay en francés tres ées. – *e* muda. *Homme* = *hom* (no és muda l'*h*?). – *é* cerrada ó aguda, como la española. *Café* = *café.* – *è* abierta ó grave. *Excès.* Se pronuncia abriendo más la boca. Es un término medio entre *a* y *e.* – *ê* circunfleja. *Tempête.* Igual que la anterior, pero más larga» (no sempre).

I l'*e* muda? No la perfectament muda, que no és més qu'un signe sense valor (*eau*), sinó el sò anomenat *e* muda, el tenuissim *eu* que se sent en *mené*? No s'en parla, i és un sò tant freqüent en francès!

«*Vocales compuestas.* – *au* = *o.* (Quina *o*? És veritat que no més n'hi hà una?) *Couteau* = *cutó,* cuchillo. – *eu* = combinación de *e* y *u* reunidas. (Si vol dir en lo escrit, no calia qu'ho digués: ja es veu. Si vol dir en la pronunciació, fals.) *Feu,* fuego (*viva voz*). – *ou* = *u. Fou,* léase *fu,* loco. (Això està

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bé.) – *ai* = *e*. (Quina *e*? Perquè de *es* el meteix autor n'admet varies. La tancada, l'oberta, la muda?) *Plaisant*, léase *plesán* (!), chusco. *–ei* = *e* (Quina *e*?). *Peine* = *pen*, pena.» (Tal com pronuncia l'alumne l'*n* de *pen*, pronunciarà la de *plesán* i ferà un bon bunyol.)

A continuació són considerats com a vocals els grupos *oi* i *oy*, *ay* en *payer* i *ey* en... no posa exemple. I desseguida diu:

«La *y* griega, como se ve, equivale á dos *íes* (ja no és igual a l'*y* espanyola, doncs); pero cuando es final ó *forma sílaba ella sola*, equivale á una *i* latina. *Il y va* = *il y va*. (Igualtat evident!) *Ney* = *ne*. *Ferry* = *ferrí*.» (¿I l'*y* de *physique*, *idylle*, *système*, etc., etc., que no és final ni *forma sílaba ella sola*, com se pronuncia? Es pronuncia dugues *íes*?)

Ultima observació:

«La *e* sin acento es muda ante cualquier vocal. *Eau* se pronuncia *o*; *eai* se pronuncia *e*, etc.». I quand va devant de consonant? i quand és final? no és muda allavores? no s'ens avia dit qu'ho era sempre?

«*Consonantes*. –La *b*, *d*, *f*, *h*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *q*, *r*, *x*, se pronuncian como en castellano». Ja anirem veient que no sempre.

«La *c* suena como *s* delante de *e*, *i*. *Cicéron* = *Siserón*, y como *q* en todos los demás casos». (Quina puntuació!) Exemples de la regla anterior: *estomac*, *blanc*, *cygne*, *cylindre*, etc., en què no sona pas *q*.

«La *g* es igual á una *ch* muy suave delante *e*, *i* ó *y*, y *gue* (?) en todos los demás casos. *Gymnase*, gimnasio; *général*, general; *gond*, gozne. – Cuando es final se pronuncia como *q* al unirla á la vocal que da principio á la palabra siguiente...». I quand la paraula següent comença en consonant? Com se pronuncien aislades les paraules *sang*, *rang* i *étang*?

«La *h* es muda y no se pronuncia. *Homme* = *hom* (??). Ó aspirada, y entonces suena como la *j* suave andaluza. La viva voz es necesaria». (Aquesta puntuació!)

«La *s* es suave entre vocales. *Poison* (*viva voz*), veneno. Y es fuerte cuando va duplicada. *Poisson* = *puazón* (!) pescado».

Tornem-hi. El primer cop de llegir aquêt paragraf, a pesar del «Ó aspirada» de l'anterior, vaig llegir: «*y* griega es fuerte cuando va duplicada». És ben veritat lo que diu el Sr. Bosque en les *Dos palabras* que van al devant de la seva gramatica.

L'*s* és suau entre vocals, i forta quand és doble. I en els demés casos? (*scène*, *sourd*, *transitif*, *bas*.)

«La *t* tiene dos sonidos: es *s* cuando va delante de *i* seguida de *o* ú *e* muda. *Nation* = *nasión*; *peripetie* = *peripesí*. Delante de *é* cerrada y después de *s* ó *x* se pronuncia como *t*. *Gestion* = *gestión*; *pitié* = *pitié*; *mixtion* = *mixtión*.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La *t* sona *t* en molts més casos. Lo qu'ha vulgut dir el Sr. Bosque és que deixa de sonar *s* devant d'*i* seguida d'*o*, quand va precedida de *s* o *x* (*gestion, mixtion*); i que si sona *s* devant d'*i* seguida d'*e* muda (*peripetie*), sona *t* devant d'*i* seguida d'*e* tancada (*pitié*). Però tal com s'expressa, no se sab quina és la pronunciació general de la *t*. Fixeu-vos, amés, que diu qu'en *pitié*, la *t* va devant d'*e* tancada, en compte de dir, devant d'*i* seguida d'*e* tancada. Una petita falta de redacció. (Vegi's *Dos palabras*.)

Per altra part, i això és lo pitjor, les insuficients i mal escrites regles són falses totes dugues. La *t* sona *t* en *chantions, jetions, partie*, i en aquestes paraules va devant d'*i* seguida d'*o* o d'*e* muda. La *t* sona *s* en *initié, balbutié*, i en aquestes paraules va devant d'*i* seguida d'*e* tancada. I ni sisquera té la lletra *t* la meteixa pronunciació (qu'es podria entendre qu'és la castellana) en els casos no consignats en les dugues regles del Bosque: sona *t* en *tienne*, *s* en *initial*, i és muda en *combat*.

«La *x* suena *qs* en los nombres propios...– *Sin embargo*, suena *s* en los adjetivos numerales: *soixante* = *suasant*... (No pas en *deuxième, sixième* i *dixième*.) –Es muda en los adjetivos en *eux* y *oux*. (No més?). Suena como *gs* (vol dir *g* i *s* suau) en medio de una voz cuando le sigue vocal ó *h* (l'*x* de *axiome* no sona pas com la d'*exemple*). – En algunos nombres propios se pronuncia como *s*...». I aquesta era una de les consonants qu'es pronunciava com en castellà!

«La *ch* es una consonante que pudiera llamarse compuesta (!). Suena como nuestra *ch*, pero más larga y suavizada. *Cheval, chameau*. –Suena como *q* cuando le sigue *l* o *r*... *También* en los nombres procedentes del griego, del latín y del hebreo: *Machabée, écho, chœur*». No procedeixen també del llatí *cheval* i *chameau*?

Després s'indica la pronunciació de *ph, gn, ill* i *il* final precedit de vocal. Diu: «*Il*, final de voz, se pronuncia como *ll* española, siempre que va precedida de *otra* vocal»; i a continuació: «En medio de una voz se duplica la *l*». No ho enteng.

Consonants nasals:

«*M* y *n* suenan como en español cuando se pronuncian delante de vocal...». I devant de consonant o en fi de paraula? Amés, en *enivrer, enarbrer*, etc., *n* devant de vocal no sona com en castellà.

«*Imm* hace sonar las dos *mm*». El lector, que no coneix la regla de les consonants dobles ni sab qu'el grupo *im* no seguit de vocal indiqui generalment una vocal nasal, no sabrà d'ont ve que li surtin am que *imm* sona *i* i dugues *mm*.

Més avall diu: «*Emm* suena como en español...». Però si el grupo *emm* no existeix en cap paraula castellana! Que vol dir que sona *e* i dugues *mm*?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

És clar, dirà el lector qu'ignora la pronunciació de *emmagasiner, emmancher, emménager, emmener*, etc., etc.

«*Enn* suena como en castellano en *ennemi, Mayenne...*». Fals, perquè l'*n* no sona doble en francès i sí en castellà (*ennegrecer*).

«Se pronuncia *an* en las voces siguientes: *ennui, ennoblir...*». Tampoc és veritat: *ennui* no sona *a-nüí*: sona *ã-nüí.*

«*Ien* se pronuncia generalmente casi com en castellano...». No n'hi hà poca de diferencia de la paraula francesa *bien* a la paraula espanyola *bien*! En aquella s'hi senten tres sòns: (*b-i-ẽ)*; en aquesta, quatre (*b-i-é-n*). I continua: «...pero suena *ian* en *Orient, client*, etc.». També és fals.

«La *u* es muda después de la *q*, á la que acompaña siempre como en castellano (com pod veure's en *cinq, coq*, etc.). – Sin embargo, se pronuncia la *u* en *quatuor*, etc., etc.». I no és també muda la *u* derrera la *g* en una infinitat de paraules? (*guêtre, narguant*).

«Todas las voces son agudas. – En francés puede decirse que no hay cuantidad (ni poc ni gaire!), es decir, que todas las sílabas tienen igual valor menos la última, que es en la que carga el acento». L'autor confon la quantitat amb l'accent tonic, qu'és molt confondre.

«La única excepción és la *e* muda final, que no se cuenta como sílaba y entonces el acento cae sobre la penúltima». Que l'*e* final no es compta com a sillaba? *Quatre* és monosillab? I, aplicant rigorosament aquesta regla, com llegiran els versos de la traducció els pobres alumnes de segon any? Vêus-aquí un alexandrí que tindria solament set sillabes:

Tremble, m'a-t-elle dit, fille digne de moi

«Y lo mismo si la *e* final va seguida de *s*». L'enllaç d'aquesta regla am l'anterior és una altra prova de lo que diu el Sr. Bosque en les *Dos palabras.* I això de que una *e* final vagi seguida d'una *s*? I si l'*e* de l'ultima silaba va seguida de *nt* en la tercera persona del plural d'un verb, no és també atona?

«La *e* sin acento seguida de dos consonantes, se pronuncia como *é. Cette* = *sét*; *Mariette* = *Mariét*». No és cert: l'*e* primera de *cette* no sona com l'*e* de *café.* I l'*e* de *marchent*?

«La *e* final, cuando va seguida (?) de *t, d, r, z*, se pronuncia aguda: *coussinet* = *cusiné*; *nez* = *né*; *marcher* = *marché*». És igual a *é* l'*e* de *nez* i *marcher*, i l'*e* de *pied*, però no ho és la de *coussinet*: la de *coussinet* és com la de *cette* i *Mariette.*

I l'*e* sense accent devant de qualsevol altra consonant final (*ciel, avec*)? I l'*e* sense accent devant d'*x*? I l'*e* sense accent devant d'*m* i *n*?

I tornant a les consonants, després d'aquêt desgraciat parentesis dedicat

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a les vocals, es tracta de l'enllaç (*liaison*) sense aver-se parlat de la mudesa de les consonants finals. El lector sols sab qu'és muda l'*x* dels adjectius en *eux* i en *oux*, i, per alguns exemples, unes quantes consonants en quatre o cinc paraules, cosa que ja li devia aver estranyat de no trobar explicada; i, sense tenir més explicacions de la mudesa de les consonants finals, se li diu qu'aquestes es pronuncien quand la paraula següent comença am vocal o *h* muda. És cert que més avall se li fa saber que de vegades són mudes... l'*l* i l'*r* finals. Precisament l'*l* i l'*r*. El qu'ho siguin la *c*, la *d*, la *p*, la *s*, la *t*, etc., s'ha d'endevinar per aquesta regla: «La *b*, *f*, *k*, suenan *siempre* cuando son finales».

Fins aquí les cinc planes a què em referia. A la *pronunciación francesa de la letras* segueix l'*estudi* dels accents, i es parla de l'apostrof, del guió, de la *cédille* i de la dieresis, *ni més ni menos* qu'en la *Prosodia* del Chartrou.

«*Acentos*.– Hay en francés tres acentos, que hemos ya indicado al hablar de las diversas ées. – Haremos una observación importante. El acento es en francés más bien ortográfico que prosódico (l'alumne es queda tan enterat). – Ya hemos visto que la *e* varía de sonido según el acento que lleva (lo que no hem vist tant clar és com varia de sò segons la mena de sillaba en què es troba). – En las demás vocales cambia el significado de la palabra, pero no el sonido (*Vôtre* no sona pas com *votre*; *bât* no sona pas com *bat*. Además, en *âtre*, *île*, *cône* i *déjà* no cambia el significat de cap paraula.) – La *e* puede llevar los tres acentos. – Las demás vocales sólo sufren el acento grave y el circunflejo (no pas l'*i* i l'*o*)...».

En la *Prosodia* del Bosque hi hà dugues regles *ortografiques* sobre l'ús dels accents, *les meteixes* de la *Prosodia* del Chartrou: «El acento agudo (*é*) se coloca sobre la *e* cuando se pronuncia como la española y es final de sílaba... –Pero si va seguida (s'entén l'*e* que sona com l'espanyola) de otra *e* muda en la sílaba siguiente, se cambia el acento agudo en grave (*è*)...». Llavors l'*è* oberta ja no és un terme mitj entre l'*a* i l'*e*, com deia el meteix senyor Bosque, sinó l'*e* espanyola. Per altra part, veiem una infinitat de paraules que tenen *é* amb accent agut devant d'una sillaba que té *e* muda: *déjeter*, *médecin*, *prélever*, etc.

A continuació, i en el meteix capitul, el capitul en què es tracta dels accents, hi hà aquêt paragraf deliciós: «Consonantes (cont-sonans) no tienen sonido propio y son, como los bemoles y sostenidos en música, modificaciones del sonido de las vocales».

I acaba dit capitul d'aquesta manera: «Las consonantes se pronuncian lo mismo antes que después de vocal. – Se exceptuan la *c*, la *g*, la *r*, la *s* y la *t*, cuya pronunciación se ha indicado, y la *m* y *n*, que *se leen gangueando* cuando son fin de sílaba...». (Pobres vocals nasals!)

I de l'ultima plana de la *Prosodia* del Bosque no en vui copiar més qu'u-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

na regla: «En la *e* se reemplaza la crema con el acento». *Poète* en compte de *poëte*. Molt bé; però, i *ciguë*, *aiguë* i *exiguë*? Pod-ser sí que l'Academia francesa, en la seva nova ortografia, escriurà *ciguè*, *aiguè* i *exiguè*!

Vêus-aquí la primera part del Bosque, l'avant-guarda imponent de que us parlava.

Deveu estar fatigats. Penseu en els pobres estudiants qu'es tenen d'apendre de memoria tots aquêts disbarats i els de les altres parts. I no s'em digui qu'hî mirat massa prim: els llibres destinats a l'ensenyança hàn de ser perfectes. I, ademés, qu'hî vulgut provar que no exagerava quand deia qu'en la primera part del Bosque hi avia tants disbarats com ratlles.

VI

Encare el Bosque

L'enumeració dels disbarats que hi arriba a aver en la gramatica del Sr. Bosque exigiria un volum tant gros com la meteixa gramatica: aquesta inapreciable obra de text en conté a dojo. Desde les *Dos palabras*, seguides d'aquells *Preliminares* en els quals es parla de tot, de l'algebra i de l'ebreu, de l'India i de Moisès, de la pintura, de les idees i de la procedencia *semitica* de les llengues modernes, fins an aquella ortografia en la qual es parla del cambi per assimilació de la consonant del prefixe llatí en llatí meteix, i en la qual es tracta de la *particula en* dintre de l'estudi dels prefixes, d'un cap de llibre a l'altro, els disbarats es toquen, en aquell seguit de planes sempre matosseres; en certes bandes, apinyats, un sobre l'altro, com en la primera part, que tracta de la pronunciació, i en algunes pagines de l'ortografia; en altres, més escampats, separats per planes de paradigmes o per planes de palla.

Al començament de la segona part ens fa a saber l'autor que *león* és un nom propri. Amb aquêt disbarat comença l'*Analogia*, que segueix an aquella *Prosodia* tant atapaïda de disbarats que no hi hà ratlla en què no n'hi agi un; i devant d'aquêt disbarat, el lector, espatarrat i fatigat pels de la primera part, ja comprèn que l'autor no el deixarà pas reposar gaire en les altres tres parts de l'obra; i, efectivament, tot seguit s'en troben d'altros i d'altros, fins a l'acabament.

«Los nombres acabados en *al* cambian la terminación *al* en *aux* para formar el plural. Se exceptúan los nombres de animales...». Com *cheval*, per exemple: *cheval* fa *chevaux*.

«Los monosílabos pierden, por eufonía, la *e* ó la *a* cuando les sigue una vocal ó *h* muda, y se reemplazan dichas letras con un apóstrofo». Efectivament: *il v'éteindre* en compte de *il va éteindre*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Los adjetivos que terminan por una vocal seguida de *l, n, s* ó *t*, duplican esta última letra antes de tomar la *e*». Efectivament: *soûl, soûle*; *espagnol, espagnole*; *plein, pleine*; *commun, commune*; *français, française*; *niais, niaise*; *plat, plate*; *falot, falote*, etc., etc.

«*Que*, qué cosa, se traduce por *quoi*». Exemple: *que veux-tu?*

I aixins fins a les ultimes pagines, ont no falta la seva regla estrafeta, com aquesta: «Se escribe *y* en lugar de *i* en *toda* palabra de origen griego» (*philosophie*, per exemple). Aixins: de disbarat en disbarat, reposant quand venen les conjugacions, trobant-se tot sovint am planes senceres de palla, algunes com la següent, qu'escau d'allò més bé a un *Ensayo* de gramatica francesa, *dedicado á los alumnos de los institutos, escuelas especiales y seminarios*:

«Algunos gramáticos añaden otra especie de verbo, el *neutro*, que quiere decir ni uno ni otro; o, de otro modo, un verbo que no es activo ni pasivo.

»No podemos admitir esa clasificación, pues creemos que todo verbo tiene que ser forzosamente activo ó pasivo. Es cierto que los verbos *morir, nacer, caer*, y otros pocos, sólo tienen un sujeto aparente: *tú mueres, aquél cae*; porque *tú* no es el agente del acto de morir, sino que es la víctima, es paciente, ni *aquél* hace otra cosa que *recibir* una caída. Estos verbos son realmente pasivos con sujeto oculto. La oración *yo caí* es igual á *me hicieron caer. Moriremos* es tanto como *la muerte se apoderará de nosotros.*

»Por eso en muchos casos expresamos esas ideas de un modo más filosófico, y decimos *La muerte le sorprendió*, en vez de decir *Murió*. Porque esos verbos contienen en sí un sujeto real, y el aparente no es más que un régimen.

»Pueden compararse á los verbos latinos *pœnitet, pudet, piget*, que quieren régimen de persona en acusativo y cuyo sujeto está entrañado en el mismo verbo, que se descompone: *pœnitet me*, en *pœnitentia tenet me*; *pudet me*, en *pudor tenet me*; *piget*, en *pigritia tenet.* De modo que el sujeto es *pœnitentia, pudor, pigritia.*»

En el Bosque retrobem la pedanteria del Miracle. L'autor no vol «plantear ninguna regla sin explicar la razón filosófica de la misma». I un bon exemple en veiem a la pagina 25, aont diu aixís: «Siendo el plural idea de varios, supone rigurosamente el singular que es su *raíz*. El plural se forma, *por lo tanto*, del singular, *por las reglas siguientes...*».

En el Bosque retrobem la pedanteria del Miracle. Am pagines com la qu'hem copiat, am les etimologies i les definicions inutils qu'hi abunden, amb això de parlar tant de filosofia i de greg i de llatí, el Bosque ens recorda el Miracle. Però, encare més qu'an el Miracle, el Bosque ens recorda an el Chartrou, i ens el recorda desde les primeres pagines.

Aquestes primeres pagines! La Prosodia del Bosque! Quin *chef-d'œuvre*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Quina prova de fins aont se pod arribar en llibres que s'hàn de comprar per força! Són unes quantes pagines que llegeixo a tot-om, inutilment, ja ho sé, am l'ensopiment que hi hà, però qu'em permeten dir pestes d'aquestos catedratics qu'odio i d'aquestos pares qu'es neguitejaran per un centim perdut i am la major indiferencia deixen malmetre els seus fills, que s'hàn d'empassar aquestes matzines oficials, per're, per a tenir titul, que, si serveix per alguna cosa més que per a satisfer vanitats ridicules, és per a entrar en una facultat, aont continuarà l'imposició d'obres dolentes i cares.

Aquestes primeres pagines exquisides del Bosque! Els hî dedicat un llarg article, ont les hî copiades senceres, i encare em sembla que no n'hî dit res, i encare podria dedicâls-en més d'un tant llarg com aquell. M'han parlat d'una gramatica francesa dolentissima qu'es dóna en una escola especial de Barcelona, la més dolenta que s'agi escrit, segons diuen. Jo me l'imagino tota com la *Prosodia* del Bosque; no pug creure que hi agi un pitjor. I amb el greu de no dir-ne tot lo que voldria aver-ne dit, solament tornaré a ocupar-m'en are per a fer veure com ja desde les quatre seves primeres pagines el Bosque ens recorda el llibre de M. Chartrou.

En el Bosque, després d'indicar-se la pronunciació de la *s*, la *t* i la *x*, fent un salt enderrera en l'alfabet, s'explica la de la doble *l*, i de seguida la de la doble *m* i doble *n*, i a continuació la de la *u* derrera de *q*. I en les notes explicatives del Chartrou, en les quals s'indica la pronunciació de les consonants franceses, l'ordre alfabetic es troba alterat de la *meteixa* manera: la doble *l*, la doble *m* i la doble *n*, van derrera de la *s*, la *t* i la *x*, i acaba l'*estudi* de les consonants am la pronunciació del grupo *qu*. Aquesta coincidencia és natural per altra part: es veu qu'els dos autors van voler explicar primer les consonants senzilles i després els grupos de consonants o de consonants i vocals, tals com *ch*, *ill*, *imm*, etc., etc. Però a les consonants segueix en el Bosque l'accent tonic, i en el Chartrou segueix també l'accent tonic a les notes explicatives ont se tracta de les consonants; i en el Bosque com en el Chartrou, derrera de l'accent s'*estudia* la *liaison*; derrera d'aquesta, els accents; i derrera dels accents, respecte els quals es donen les meteixes regles *ortografiques*, se parla de varis signes ortografics, dels meteixos, posats en el meteix ordre: apostrof, guió, *cédille*, dieresis.

Per aquesta coincidencia en el desordre i en el ficar en la *Prosodia* coses d'*ortografia*, va fer-me recordar el Bosque an el Chartrou, que avia fullejat el meteix die, i s'em va ocorre comparar detingudament les Prosodies dels dos mestres de francès. Comparant comparant, hî nat descobrint massa coincidències: coincidencia en els exemples... i en els disbarats.

La *x* és la consonant més mal tractada en el Chartrou. També ho és en el Bosque. El Chartrou comença dient que sona *qs* en els noms propris.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Exemples: *Xénophon, Alexandre*, etc. El Bosque comença amb aquesta regla: «La *x* suena *qs* en los nombres propios: *Xénophon* = *Qsenofón*; *Alexandre* = *Aleqsándr*». I tots dos, el Chartrou i el Bosque, acaben am la meteixa observació: *x* sona *s* en *Bruxelles* i *Auxerre*. Dóna el Chartrou com a regla que la *x* sona *gz* entre vocals, sent així que sols sona suau en el prefixe *ex*; i el Bosque també dóna la meteixa regla. El Chartrou no diu que sigui muda més qu'en els adjectius acabats en *eux* y *oux*, i diu el Bosque: «Es muda en los adjetivos en *eux* y en *oux*». Per fi, el Chartrou posa el *soixante* com excepció d'una regla de la qual no és excepció; i lo meteix fa el Bosque.

És més: en el Bosque hi hà més disbarats qu'en el Chartrou, i molts són deguts a omissions de regles d'aquesta ultima gramatica. Un exemple. El Chartrou, tot tractant de les consonants, explica la pronunciació de les vocals *e* i *i* devant d'*m* i d'*n* dobles, que fa excepció a la regla general de pronunciació de l'*e* i de l'*i* devant de consonant nasal; però ja abans, en un quadro que hi hà al principi de la gramatica, ha donat aquella regla, mal dada per cert. El Bosque explica també la pronunciació excepcional de l'*e* i de l'*i* devant de consonant nasal duplicada, i l'explica de la meteixa manera qu'el Chartrou, i, com en el Chartrou, tot tractant de les consonants; però en el Bosque no hi hà quadro, i en llog se troba la regla general. Fa l'efecte com si el Sr. Bosque agués anat copiant el Chartrou, i al trobar-se am les regles de pronunciació de les vocals *e* i *i* devant d'*m* o *n* dobles les agués copiades, sense recordar-se qu'avia suprimit el quadro, i, per lo tant, no donava en tot el llibre la regla general de què són excepcions aquelles regles.

Tornant a l'*x*, diu el Chartrou: «*X* es fuerte y suena *qs*: 1.º En los nombres propios; 2.º En principio y fin de dicción; 3.º En medio de dicción cuando va seguida de consonante... Excepción: En *six*, *dix*... la *x* suena *s* castellana...». Efectivament, *dix* i *six* són excepcions de la segona regla. Diu el Bosque: «La *x* suena como *qs* en los nombres propios. *Sin embargo*, suena como *s* en los adjetivos numerales *dix* y *six*...» (!).

En l'estudi de les consonants el Bosque i el Chartrou diuen qu'*x* és muda en els adjectius en *eux* i *oux*; però a lo menos el Chartrou dóna més endevant la regla següent: «Las consonantes finales *c*, *d*, *g*, *p*, *s*, *t*, *x*, *z*, se callan cuando la voz siguiente no empieza por vocal ó *h* muda». Aquesta regla no l'hî trobada en el Bosque. Doncs l'*x* final deu aver de pronunciar-se, segons el Bosque, en tots els mots que no siguin els adjectius en *eux* i en *oux*, dels quals se li va ocorre parlar a monsieur Chartrou en la desgraciada nota explicativa dedicada a l'*x*.

El Sr. Bosque ha *tingut present* el Chartrou al compondre la seva gramatica? Sembla que sí. O que tots dos, el catedratic castellà i el francès, s'han *inspirat* en la *meteixa* gramatica d'un tercer, i en aquest ultim cas el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Sr. Bosque ho auria fet encare molt pitjor qu'aquell infeliç M. Chartrou. En no sent qu'es cregui que són purament casuals totes aquestes coincidencies de què hî parlat, i que, ja dig, em van fer recordar el Chartrou tot llegint el Bosque, que per altros conceptes em recordava el Miracle. Encare que no fos per res més, una cosa establiria ja un fort lligam entre les tres gramatiques que successivament s'han donat aquestos anys en el nostro Institut: el ser extraordinariament dolentes.

El Bosque és dolent, dolent de confiança. Figureu-vos una gramatica francesa en què no es parla de les vocals nasals. Tot lo més que s'en diu és que l'*m* i l'*n* «se leen *gangueando* cuando son *fin* de sílaba.» Endevinarà el lector que la primera sillaba de *conte* sona com la primera de *comble*? Que *on* i *om* són *una vocal* i la meteixa vocal? I això qu'el Sr. Bosque en diu llegir l'*m* i l'*n gangueando* no té llog no més que quand l'*m* i l'*n* són finals de sillaba? No sona com el singular *vin*, el plural *vins*, en què l'*n* no és final de sillaba? Fins a l'ultim detall ha de fer-ho malament el Sr. Bosque: l'immens disbarat, això de dir que l'*m* i l'*n* es llegeixen *gangueando*, per ser més rodó, hà d'estar mal redactat. I amb el Bosque es queda un sense saber que *en* sona com *an*, *in* com *ain*, i *un* com *eun*. *Cousin* sona com *cousine*, sols qu'en aquell l'*n* es pronuncia *gangueando*; *un*, com *une*; *prend*, com *prenne* (!!).

Perxò, continua donant-se aquesta obra detestable. Desde qu'el Sr. Bosque és a Barcelona, s'ha fet una *nova edició* de l'*Ensayo*. Això sí: cambiant l'odre de les parts i afegint-hi el llibre de lectura, se n'ha fet un llibre *nou*, tot sent el meteix *Ensayo*; un llibre bastant voluminós qu'es deixa molt bé comprar per qui ja té a casa la primera edició. Preu, 16 pessetes. Am la *Syntaxe* de segon any, 20 pessetes.

Perquè l'estudiant de francès compra dugues sintaxis: la de l'*Ensayo* (2.ª part) i la de segon curs. La primera serveix per a fer més gruixut el volum, segurament. I la segona? Deu ser per a no desavesar a l'estudiant de comprar un llibre, al menos, per cada assignatura.

Io la coneg molt poc, aquesta *Syntaxe*. M'han dit que ve a ser un *arreglo* francès de la *Sintaxis* de l'*Ensayo*, i deu ser veritat. Tot fullejant-la, un die que vaig anar a cân Bastinos a enterar-me dels preus d'algunes obres de text, vaig trobar-hi molts paragrafs qu'em semblava que ja avia llegit, i la *Syntaxe* era el primer cop que la tenia a les mans. És que segurament els avia llegits en l'*Ensayo*.

«En général les adjectifs qualificatifs doivent se placer après le nom qu'ils qualifient. Cette règle doit surtout s'observer dans les cas suivants: 1.º Les adjectifs qui indiquen la couleur ou la forme des noms... 2.º Les participes et les adjectifs derivés des verbes... 3.º Les adjectifs scientifiques... Cette règle est souvent négligée par les poètes...».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Paragraf de la *Syntaxe*, fullejada a cân Bastinos, fet copiar més tard per posar-lo al costat d'aquest altro qu'es troba en l'*Ensayo*:

«Los adjetivos calificativos que se posponen al nombre son: 1.º Los de color y forma... 2.º Los participios pasados y adjetivos derivados de verbos... 3.º Los de las ciencias matemáticas... En estilo elevado y en la poesía se anteponen algunos adjetivos...».

I com aquestos dos, molts altros.

Llegeixo en el Chartrou:

«Se pospone al sustantivo: 1.º los adjetivos que expresan colores; 2.º los participios y adjetivos acabados en *eur* derivados de verbos; 3.º los adjetivos que entran en la ciencia matématica...».

VII

Pels llibres fullejats es pod formar una idea de quins catedratics de francès hem tingut aquêts ultims anys. D'en Chartrou an en Bosque hem anat de mal en pitjor. M. Chartrou era francès, i a la classe avia d'esmenar bona cosa el mal fet per la seva gramatica mal redactada: francès, no podia pas pronunciar el francès segons les regles estrafetes de la seva *Prosodia.* Però el Sr. Bosque és castellà, i hi hà tants disbarats en la seva gramatica i tants que no són deguts solament a la *poca traça* de l'autor! És clar qu'el Sr. Bosque no pronunciarà *cr'vé*, ni *vin* amb *i* i *n gangueando*, com ensenya la seva gramatica; però pronunciarà bé l'*e* muda de *crevé* i l'*e* nasal de *vin*? Els seus alumnes sentiran el francès ben pronunciat a la seva classe? M. Chartrou sabia el francès, però no sabia ensenyar-lo. El senyor Bosque sab sisquera el francès?

Lo qu'es pod assegurar és que no és dingú, que no serveix per mestre, que ni sab escriure. L'autor de l'*Ensayo* pod saber el francès com el sab quansevol tronxo emigrat uns quants anys a França, però no pod ensenyar-lo perquè no sab ni tan sols de gramatica. L'emigrat podrà arribar a parlar bé el francès, però no podrà mai ser-ne mestre, com no podria tampoc ser-ho del seu propri idioma. Però a Espanya, l'emigrat pod arribar a tenir una catedra.

Quand acabaran tants abusos? Els professors privats o són Bosques aixelats o no gosen piular; els directors de col·legi no volen indisposar-se am l'Institut; els pares no es preocupen gens ni mica de l'educació dels llurs fills, i és lluny, molt lluny, el die qu'ens veurem lliures de tanta plepa. S'ha de fer molt escandol. Dels meus articles n'espero ben poca cosa; però han fet un xic d'escandol, se n'ha parlat, i han fet pensar a molts en la conveniencia de fer una campanya contre l'Institut i l'Universitat. Allavors pod-ser parlaré d'algun altro catedratic del nostro Institut de segona ensenyança.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

* Cal fixar-se també en el desgavell tipogràfic.

** Aujourd'hui c'est une prononciation fautive, esto es, defectuosa, incierta: il faut dire *é-iant, é-ions, é-iez*. – A Paris le peuple prononce *eü* ou *évu*, au lieu de *u* (*eu*); c'est un archaïsme, *uso de la voz ó frase anticuada con afectación*, sur lequel on débattait encore au XVII siècle; la prononciation *u* est aujourd'hui la seule correcte.

*** El cambio de *v* en *u* se nota en *solvo*, que hace *solutus*. 1092

Ⓔ 290 El text comprès inclusivament entre «si es vol dir» fins a «cambiat en *oiv*» és restituït aquí d'acord amb l'esmena feta per Fabra (1893c) al següent número en denunciar el bordó comès en aquest.

Ⓕ 7 Chartrou (1886), Miracle Carbonell (1890). ‖ 8 Bosque y Aniento (1882). ‖ 107 Fórnes y Bon (1883, 1871 i 1878). ‖ 108 Cortejón (1879, 1885 i 1890), Bonet y Bonfill (1868). ‖ 112 Escriche y Mieg (1891). ‖ 154 Chantreau (1816). ‖ 168-169 Chartrou (1884). ‖ 540 Littré (1863-1869). ‖ 627-650 Tret de dos breus paràgrafs sobre la divisió de l'obra, els altres aquí reproduïts per Fabra, en citació pràcticament literal (es descuida només de l'adjectiu «natural» entre «feliz» i «coronamiento»), constitueixen la totalitat d'aquest epígraf introductori sota el títol de «Dos Palabras» que encapçala el manual de Bosque en l'edició apareguda a Castelló de la Plana (1882: 5-6); unes «Dos Palabras» que manquen tanmateix en l'edició citada de Barcelona, posterior en un any, segons hem vist, a la publicació del present article de Fabra. Cal suposar que l'autor les deuria retirar de les reedicions posteriors en veure-les tan sarcàsticament posades en evidència i entredit per Fabra?

Ⓝ 8 L'exemplar de Chartrou (1886) (el seu autor no apareix consignat ni a l'*Enciclopedia Espasa* ni al Palau) és el conservat a la Biblioteca del Centre de Lectura de Reus, sota la signatura 431.6 Bos–8; a la Biblioteca de Catalunya, l'exemplar que hi ha, sota la signatura A 43-8º - 99, és el *Compendio de gramática francesa* (1894). Fabra deu consultar una edició que per simple raó cronològica ha de ser anterior a aquesta última, però també possiblement posterior a la de 1882, és a dir, una d'intermèdia, probablement impresa amb motiu del salt com a catedràtic del tal Bosque de l'Institut de Castelló de la Plana al de Barcelona. ‖ 108 Sobre Clemente Cortejon, titllat tanmateix per Carles Riba de «mestre meu inoblidable», vg. les referències que hi aporta Medina (1989: I, 15 i 157, n. 11). Quant a «la filosofia d'en Miguel», sense més referències no ha estat possible en aquest cas identificar ni el personatge ni l'obra. Francisco Bonet, nascut el 1815 i mort el 1889, era, segons l'*Enciclopedia Espasa*, el catedràtic de física i química de l'Institut de Barcelona des del 1862. ‖ 154 SM 1114 donen una relació detallada de les múltiples reedicions d'aquest manual als Països Catalans, fins a l'any 1908, del qual afirmen que es tracta de la «prim[era] ed[ició] coneguda en terres cat[alanes] d'un manual que serà gairebé exclusiu a Espanya durant molts decennis per estudiar fr[ancès]». ‖ 366 Segons l'*Enciclopedia Espasa*, que l'entra erròniament per *Chartron* en lloc de *Chartrou*, aquest personatge, que abans de professor a Barcelona havia estat també professor de francès a l'Institut d'Alacant, va morir el 1889. ‖ 767-768 *Enarbrer* és un tecnicisme no recollit en diccionaris com el *GLa* o el *GRo*, però sí al Littré (1863-1869), el diccionari tot just citat per Fabra, que el defineix en els següents termes: «Terme d'horlogerie. Monter et river une roue ou un pignon sur l'arbre qui doit les porter».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *Cat*, núm. 6 (10.II.1900), pàg. 54bc.

EDICIÓ: A diferència dels altres textos signats amb el pseudònim d'Esteve Arnau, i reproduïts a Murgades (2005), aquest va aparèixer signat només amb les inicials del pseudònim: E. A., però no per això és d'atribució menys inequívoca.

En *La Veu de Catalunya* del 6, llegim una crítica de *Els sepulcres blancs*, den
2 Brossa, feta pel Sr. Morató. La *Catalonia* ha publicat ja una crítica d'aquest
3 drama deguda an en Perés i no s'ocuparia pas ara de la del Sr. Morató si no fos que l seu autor tot criticant, no solament el fons del drama, sinó l seu llenguatge, retreu an en Brossa l'empleu de paraules castellanes com *flotar* per *surar*, *colera* per *enuig* i *xocar* per *topar*, cosa que ns ha causat una sorpresa gran de la part d'un senyor que escriu un català no gaire recomenable i sobre tot ple de castellanismes.

Un escriptor tant escrupolós com el Sr. Morató, com s'explica que emplei paraules com *menos*, *género* i *verdadera*? Aquestes paraules són ben castellanes; les poden usar molts escriptors catalans i fins dels més corectes, interinament, de por d'escriure un català poc intel·ligible pera l públic; però mai un senyor que troba dolentes paraules com *flotar*, *colera* i *xocar*. No parlem de castellanismes com *refundint-se* per *refonent-se* i *quan menos*, que són verament esgarrifosos.

No hi fa res: sempre és bo saber que tenim un escriptor més que s preocupa seriosament de la descastellanisació de la nostra llengua. Sinó que és trist que, malgrat la seva lloable antipatia als castellanismes, se n'hi escapin tants, i acompanyats de faltes de gramatica! No volem dir faltes, séns dubte *insignificants*, com *moguent-se* per *movent-se*; volem dir faltes graves de sintaxi, com la d'emplear *doncs* en lloc de *puix*.

Copiem de l'article del Sr. Morató: «Además d'això, el senyor Brossa s'ha embrancat en un problema que aquí no capfica a ningú, cosa que li trauria tota mena d'utilitat, si pogués ser útil la propaganda d'ideas perniciosas com las qu'exposa en *En els sepulcres blancs*». El Sr. Morató no deu haver estat aquí prou feliç en l'expressió del seu pensament. Això de «cosa que li trauria tota mena d'utilitat» se refereix al problema, al Sr. Brossa o al drama? És un incís o que és, ja que està entre comes? I tot plegat no diu lo contrari de lo que l Sr. Morató s proposava? Un model d'estil, el paragraf que acabem de copiar!

I lo més notable és que *flotar*, *colera* i *xocar* són paraules catalanes.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

*

Ja cauen gotes.– La Renaixensa, tota indignada de veure en l'aparador d'una 32
llibreria, l'una al costat de l'altra, una obreta sobre *El Guerra* i l'obra incommensurable del president de l'Academia de Bones Lletres de Barcelona, s'exclama:

> Lo dimontri de la casualitat! La *cornúpeta* obra estava exposada al aparador al 36
> bell costat dels monumentals *Origens históríchs de Catalunya* del meu estimadíssim mestre, 'l doctor D. Joseph Balari y Jovany. Quin contrassentit! Quin despropósit! Quin sarcasme! Quina profanació! La una escrita á sanchs calentas; l'altra á sanch freda, que es la sanch que gastan los sabis. Aquella brollada *expontáneament* en un lloch ahont las *copiyas* y las *cañas* hi devian abundar més que l'aygua; aquesta filla del travall pacientíssim del benedictí, *reflexivament* pulida y sospesada en la soletat del home de ciencia. En la primera s'hi gravarán, aixís las suadas grapas del *chulapón* com las sensuals aromas del enguantat gomós, y fácil, molt fácil que encare serveixi d'adorno prop lo mirall d'alguna *hermosa*; en la última hi clavarém los ulls los que cerquém los espirituals plahers de la Ciencia y professém á nostra Terra un amor intensíssim.

L'obra del Sr. Balari és efectivament d'una grandaria considerable, i comprenem que sigui l'objecte d'una admiració profonda. Nosaltres potser no sabriem trobar els espirituals plaers de la ciencia en una abocada de *papeletas* mal aprofitades; però regoneixem que *Los Orígenes históricos de Cataluña* i el seu solemnial autor són una obra de ciencia i un home de ciencia dignes d'Espanya, i comprenem l'admiració del diari catalanista sota l'influencia del marc, i la seva patriotica indignació davant d'aquesta profanació, d'aquest sarcasme: una obreta *chulapesca* venint a posar-se *casualment* al costat de l'obra del mestre en l'aparador d'una llibreria!

Recomanem a *La Renaixensa* la lectura dels articles que pensem publicar aviat sobre algunes de les obres del Sr. Balari, les quals han estat, per 59
cert, molt ben judicades a França i a Alemanya. Llavors veurà tota l'insignificancia de la petita ensopegada de que s'ha complagut a parlar algun malvolent, aquella ensopegada a proposit d'un Llobregat que corria tranquil·lament per l'Empordà a l'insabuda del savi catedratic.

Al Sr. Balari, en la seva obra, se li va escapar posar, copiant-ho den Madoz, que la vila de Peralada estava situada a la vora esquerra del riu Llobregat. Però va adonar-se a temps que l Llobregat, que no s mou de la provincia de Barcelona, no podia passar per Peralada, del partit de Figueres, i va poder posar aquesta nota sota la fe d'errades: «En la página tal, se lee: La 68

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

villa de Peralada está situada en la margen izquierda del río Llobregat. Esto fue copiado del *Diccionario* de Madoz, y no se rectificó por inadvertencia. El Llobregat se encuentra á gran distancia de la citada villa». Més tard, massa
72 tard, li ha sortit un altre Llobregat, al senyor Balari, el Llobregat del Diccionari den Madoz, i aquest passa precisament per Peralada.

És una ensopegada ben petita, però anirà esbombant-se; i per això troben oportuníssims els elogis de *La Renaixensa.* I ens plau infinitament veure l diari catalanista encensar a qui, desde la presidencia de l'Academia, fa tot el castellanisme possible fins arribar a posar entrabancs als membres que voldrien llegir els llurs discursos en català.

És en veritat desagradable veure certs llibres en els aparadors de les nostres llibreries; però ho fóra molt més i fins perillós que s volgués donar a certes obres un prestigi que l seu valor real no justifica en cap manera.

Ⓕ 2 Morató i Grau (1900a). ‖ 3 Domènec Perés (1900). ‖ 36-47 *Ren,* núm. 8066 (2.II.1900), pàg. 742-743. El llibre de tauromàquia aquí citat i impugnat era el de Redondo (1899); l'altre és Balari y Jovany (1899). ‖ 68-71 La «Fe de erratas» al·ludida és en Balari y Jovany (1899: 42). ‖ 72-73 Madoz (1849).

Ⓝ 32 Aquest títol sembla una anticipació, en clau igualment jocosa, de la revista humorística *Ja Plou,* de la qual apareixerien, segons Torrent i Tasis (1966: I, 424), només dos números, el primer, el desembre d'aquell any 1900, la redacció dels quals, segons apunta Givanel i Mas (1934) –i recullen Torrent i Tasis (1966: ibíd.)–, era a càrrec d'«una de les personalitats més destacades del grup de *L'Avenç*». ‖ 59-60 Afirmació evidentment antifràstica. Vegeu, a tall de mostra, alguns dels comentaris de Morel-Fatio en la seva ressenya de Balari y Jovany (1890): «...les tentatives étymologiques de M. Balari sont dépourvues de toute valeur. Il suffit dire qu'il tire *mata* du participe c o m a t a, supposant que le sens primitif de *mata* est chevelure, et que c'est par métaphore qu'on a nommé *mata* un buisson ou une bruyère; qu'il rattache *canto* à c a n u t u s, sans se demander comment le premier *u* a pu disparaître et ignorant d'ailleurs l'existence de c a n t h u s. Dans un autre passage, *guija* est expliqué par l'adjectif *gris,* etc. Tout cela ne soutient pas l'examen. Nous regrettons d'avoir à le dire à M. Balari, qui est un professeur sérieux et plein de bonnes intentions, mais ses travaux linguistiques, comme ceux d'ailleurs qui se publient dans toute l'Espagne, pèchent par la base» (Morel-Fatio 1891).

021 L'ensenyança oficial a Catalunya

TEXT: *Cat,* núm. 9 (3.III.1900), pàg. 76.

El programa oficial de l'assignatura de francès

Per fi sembla que l Govern espanyol tracta de fer anar un xic drets als catedratics dels instituts. Aquest any ha publicat els programes de les assigna-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tures dels dos primers cursos del batxillerat, i sembla que s proposa anar publicant successivament els de les demés assignatures. Si això va endavant, s'haurà acabat allò de fer cada catedratic el programa al seu gust, i el trafic escandalós d'obres de text haurà rebut un cop de mort.

Ja no hi haurà programes exigint una obra de text determinada, sinó un sol programa de cada assignatura pera tots els instituts d'Espanya; i les obres de text s'hauran de conformar al programa oficial, seran revisades per una junta consultiva i s'hauran de vendre a bon mercat.

És clar que no s pot respondre de l'excel·lencia de les noves obres, que escriuran professors espanyols i revisarà una junta espanyola; però s'ha d'esperar que no arribaran mai a esser tant inconcebiblement dolentes com la majoria de les actuals i que, al menys, seran més curtes i no atenyeran preus exorbitants.

Sobre tot no passarà l que passa ara, que un estudiant que té de cambiar d'institut ha de cambiar de programes, de llibres i fins sembla que d'assignatures. Perquè és curiosissim veure quines preguntes arriben a pensarse ls nostres catedratics am l'objecte de fer indispensable una obra de text determinada. Un professor de llatí exigeix a nens de dèu anys el coneixement d'arrels gregues i sanscrites. Un altre els demana quin va esser el primer gramatic que va posar l'interjecció entre les parts de l'oració. En tal institut els estudiants de francès han d'apendre que la llengua francesa prové de l'hebreu, i en tal altre, que prové *a priori* del sanscrit, servint d'intermediaris el llatí i el celta.

Ens hem, doncs, d'alegrar que l Govern fixi les preguntes que deuen contenir els programes. Al menys s'evitarà així que ls pobres xicots que estudien en els nostres instituts, perdin el temps i la salut i les ganes d'estudiar havent d'apendre de cor coses superiors que no poden compendre, d'omplir-se l cap de bestieses i de carregar-se la memoria d'un nombre aclaparador de definicions.

I com que, entre ls programes publicats aquest any pel Govern, hi ha l de l'assignatura de francès primer curs, els que coneixen les gramatiques franceses que s donen en els instituts, compendran la gran satisfacció am que havem vist l'aparició dels programes oficials els que ns interessem en l'ensenyament del francès a Catalunya. Quan un recorda ls disbarats que s troben en aquelles gramatiques, la palla que les atapaeix, aquella munió imponent de definicions i de contra-definicions i d'etimologies, un no pot sinó saludar amb un gran goig l'aparició d'un programa que ve a esser com una escombrada de tanta bruticia.

Desgraciadament, el programa oficial és lluny d'esser immillorable. Cap de les gramatiques hispano-franceses que coneixem, i en coneixem moltes,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

explica com cal la pronuncia francesa, totes contenen regles antiquades o erronies, en donen d'insignificants i n'ometen d'importantissimes; i un hauria esperat que l programa oficial vingués a posar remei al mal i no que fos senzillament com una copia de l'index d'una qualsevol de les nostres gramatiques, copies les unes de les altres.

El francès posseeix, per exemple, una *e* oberta i una *e* tancada. Això ho sap tot-hom, totes les gramatiques franceses ho ensenyen. Però també posseeix, llargues o breus, una *o* oberta i una *o* tancada, una *a* oberta i una *a* tancada, un *eu* obert i un *eu* tancat; i les gramatiques hispano-franceses, que parlen extensissimament de les dugues *es*, apenes diuen res de les dugues *os* ni de les dugues *as*, atribuint sempre la llur diferencia de timbres a una diferencia de quantitat; i cap, absolutament cap, parla de les dugues pronunciacions de la combinació *eu*. Doncs bé, el programa oficial demana les classes de *e*; però no les classes de *o*, les de *a* ni les de *eu*.

Totes les vocals franceses, excepte la *e* tancada i la *e* sorda, poden esser llargues i breus. La *a* i la *o* tancades no són sempre llargues, com la *a* i la *o* obertes no són sempre curtes. Trobem *a* tancada llarga en *phrase*; però *a* tancada curta en *cas*; *a* oberta curta en *patte*; però *a* oberta llarga en *rare*. La *o* tancada és llarga en *côte*, i curta en *dos*; la *o* oberta és curta en *sol*, i llarga en *corps*. La combinació *eu* pot representar un sò tancat i llarg (*creuse*), tancat i curt (*peu*), obert i llarg (*peur*), i obert i curt (*seul*). Les quatre vocals nasals poden també esser llargues i curtes. Tot això serà nou a més d'un lector. Què trobem sobre la quantitat de les vocals en les gramatiques franceses? Una regla dient que l'accent circumflexe fa llargues totes les vocals. I hi ha tantes vocals que porten accent circumflexe i són curtes! Se us parla també de quantitat a proposit dels dos timbres de la *a* i de la *o*, ensenyantvos que quan són llargues són tancades, i quan són curtes obertes. Potser també se us parla de quantitat a proposit de la supressió de la terminació femenina *e*. Però cap gramatica us parla de la influencia de la *r* i de la *s* sobre la quantitat de la vocal anterior; cap us diu re sobre la quantitat de les vocals nasals, cap us posa la regla general sobre la quantitat de les vocals finals; cap us ensenya aquest fet: que l francès posseeix setze vocals i que solament dugues no són susceptibles d'allargament. I en el programa oficial, què hi trobem sobre la quantitat de les vocals? Una sola pregunta: «Cómo debe pronunciarse una vocal cuando lleve acento circunflejo».

Però si l programa oficial té ls seus defectes, això no vol dir que no haguem de celebrar i molt la seva aparició. No cal sinó pensar que ha d'estalviar a l'alumne l'estudi d'un nombre aclaparador de definicions i d'etimologies, de regles i de regletes, d'excepcions i d'excepcions d'excepcions. Puix suposem que ls catedratics no exigiran pas, com a resposta a les pre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

guntes elementars del programa oficial, l'enfarfec laberintic de regles i d'excepcions de les llurs gramatiques incommensurables.

Tenim davant nostre una col·lecció d'aquestes gramatiques. N'agafem una qualsevol. No cal dir si és la de Girona o la de Tarragona: una qualsevol. L'obrim i topem amb el capitol que tracta dels accents. Comença així: «Los acentos son *prosódicos* si modifican el TONO de la voz, y *ortográficos* si cambian el valor gramatical de la SÍLABA acentuada sin alterar la entonación». I a continuació d'aquestes dugues definicions memorables: «El acento prosódico, que puede ser agudo, grave ó circunflejo, altera siempre el sonido de la *e*, pero no el de las otras vocales...». Fals! En la paraula *jeûne* (dejuni), per exemple, *eu* accentuat representa un sò diferent del que té *eu* sense accent en la paraula *jeune* (jove); i en cambi *prêt* escrit amb accent circumflexe se pronuncia amb *e* oberta exactament com s'hi pronunciaria encara que no portés aquest accent. Però això és una petita inexactitut, ben explicable en qui, posant entre ls exemples d'accent ortografic la preposició *dès*, diu, al costat mateix, que l'accent grave sobre la *e* és sempre prosodic. Una observació: com exemple d'accent grave posa *rêve*!

En la mateixa obra, una mica més avall, trobem aquesta definició de l'apostrof: «Llámase apóstrofo una virgulilla que se coloca en lugar de la *a*, *e*, *i* EN LOS MONOSÍLABOS formados con dichas letras, suprimidas para EVITAR EL CHOQUE DE DOS VOCALES CUANDO LA PALABRA SIGUIENTE EMPIEZA POR VOCAL Ó *h* MUDA». I assota, com exemples, *entr'acte* i *grand'mère*: l'apostrof empleat en un polisilab, l'apostrof empleat davant de consonant!

Més avall trobem que la *e* primera de *femme* és nasal i que no ho és la *e* de *doyen*. Que la *e* de *femme* se cambia en *a* i que la de *doyen* no s'hi cambia, l'autor ho té arregat desseguida: la *e* de *femme* és nasal, la *e* de *doyen* no és nasal. Tothom sap que, efectivament, la *e* de *doyen* és nasal i que no ho és la de *femme*.

No cal seguir endavant. Els disbarats van succeint-se així, sense interrupció. I com aquesta gramatica són, si fa no fa, totes les altres.

Hem de celebrar, doncs, la publicació del programa oficial de francès, d'un programa que ve a inutilisar totes aquestes gramatiques infectes, a deslliurar als estudiants d'uns programes impossibles, a fer, en fi, una bona escombrada de tot aquest podrimaner de llibres dolents, inflats i desvergonyidament cars.

I sols podem deplorar que l'escombrada no hagi agafat als catedratics.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *LVC* (16.IV.1913), ed. del v., pàg. 3cd.

EDICIÓ: *Esmenes*: 1-2 la proposició castellana] la preposició castellana ‖

El català escrit disposava d'un mot amb què traduíem invariablement la preposició castellana *para*. Aquest mot era *pera*, que molts, al llegir, reemplaçaven per la preposició simple *per* i altres pronunciaven *pèra*. L'Institut ha descomposat aquest mot en dos, *per* i *a*; i això ha estat per a molts un motiu d'estranyesa: que a *una sola* paraula castellana faci hom correspondre *dues* paraules catalanes.

La preposició que fins are la majoría, no tots, escrivíem *pera* i des d'are, seguint l'Institut, escriurem *per a*, és nada, i això convé molt tenir-ho en compte, de la juxtaposició de les dues preposicions llatines *per* i *ad*. Certament que aquest fet, ell sol, no ens obliga pas a escriure *per a* en dos mots: tothom escriu en un sol mot *avant*, *dins*, *aprop*, els quals provenen de *ab ante*, *de intus*, *ad prope*. Però és evident que el fet d'ésser la nostra preposició un compost dels dos mots *per* i *a*, fa possible ortografiar-la *per a*; puix quan dues paraules, juxtaposant-se, formen un compost, aquest no s'escriu pas sempre en una sola paraula, sinó que molt sovint és escrit sense ajuntar els seus dos components: així veiem als castellans escriure *sobre todo* on els francesos escriuen *surtout*.

L'objecció principal que s'ha fet a la grafía *per a* és aquesta: si la llengua ha emprat en tot temps la grafía *pera*, ¿per què separar ara els dos elements d'un compost, que era una preposició més del català, la preposició corresponent a la castellana *para*? I aquí està l'equivocació: a creure que *per a* és una grafía nova, quan la «innovació» de l'Institut o, millor dit, dels escriptors moderns que ja de temps escrivíen *per a*, no és cap grafía nova, sinó arcàica. En efecte, els nostres autors antics escrivíen normalment *per a*, i teníen talment el sentiment que aquesta preposició se componía de les dues preposicions *per* i *a*, que sovint, davant dos o més termes coordinats, expressaven una sola vegada l'element *per* tot repetint l'element *a* davant de cada terme; així, escrivíen «per a mi e als meus, per al Rey e als duchs».

Altrament, *per a* no és cap cosa insòlita dins el català; el català posseeix ja tota una serie de preposicions compostes el segón element de les quals és la preposició *a*: *fins a*, *cap a*, *dret a*; i si *per a* té una significació ben diferent de *per*, també *fins a* té tota una altra significació que el simple *fins*, igual a *àdhuc*. En canvi, *pera* sí que és un mot sense parió dins la nostra llengua: un polisíl·lab aton. En català tota paraula de dues o més síl·labes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en té una d'accentuada; quan la preposició àtona *per* s'ajunta a la conjunció àtona *que* per formar el mot conjuntiu *perquè*, veiem un dels dos components esdevenir tònic; el dissíl·lab creat presenta una síl·laba accentuada. Així, el català no té polisíl·labs àtons; *pera* sería l'únic. I per això precisament, mentre s'ha usat *pera*, era tan freqüent sentir-lo llegir *pèra*.

La grafía *per a* no té en realitat altre defecte que el d'anar contra un costum ortogràfic arreladíssim. Però tants costums de la llengua moderna ens ha calgut i ens caldrà encara anar abandonant! Aquest *pera* mateix, que ara escrivim *per a*, ¿no tenim l'habitut de fer-lo servir com a traducció única del *para* castellà? Doncs, vet-aquí una habitut que també ens caldrà segurament contradir, traduint *para* no pas sempre mitjansant la preposició composta *per a*, sinó molt sovint mitjançant la preposició simple *per*.

Els antics, en efecte, no empleaven mai *per a*, sinó *per* davant d'un infinitiu expressant l'objecte d'una acció expressada per un verb anterior, objecte que és al mateix temps el motiu de la dita acció; així, no escrivíen, com fem ara, *vingueren per a veure-la*, sinó *vingueren per veure-la*. Doncs, en una proposició com aquesta, ens cal traduir *para* per la preposició simple *per*, si és que hem de preferir a la imitació del castellà, la dels nostres autors antics.

Anàlogament ens caldría bandejar *per a que* com a conjunció final. En català *perquè* és i ha estat sempre, a semblança del *perchè* italià, conjunció final al mateix temps que causal; significa igualment *para que* i *porque*. L'empleu del *perquè*, com a conjunció final, pot en certs casos donar lloc a confusions; però aquestes confusions poden fàcilment evitar-se sense necessitat de recórrer a *pera que* o *per a que*, ja que disposem d'altres conjuncions finals, tals com *a fi que* i *per tal que*.

Bò és que hàgim començat desfent el polisíl·lab aton *pera*; però cal completar aquesta «reforma» bandejant la preposició composta en tots aquells casos en què els antics usaven *per* i en què l'empleu de *pera* pot, doncs, considerar-se com un castellanisme.

023 El sò de *l* doble

TEXT: *LVC* (30.IV.1913), ed. del v., pàg. 1ef-2a.

Encara que alguns hagin nomenat «nova ortografía» les Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, és la veritat que aquestes Normes no contenen absolutament cap veritable innovació: l'Institut, en cada cas, no ha fet sinó adoptar, d'entre els diferents sistemes en ús, el que ha considerat

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

preferible. I al seu propòsit de no introduir la més petita innovació, es deu precisament que alguna de les qüestions objecte de les Normes no hagi pot-ser estat resolta d'una manera definitiva.

No ho ha estat segurament la de la representació de la *l* doble. La Norma setena estableix, en efecte, que aquest sò serà escrit *l·l* «mentres no's convingui a representar la *l* palatal (la *l* de *gall, palla, esquella*) altrament que amb el símbol *ll*». *l·l* apareix així com a una solució provisional: s'escriurà *intel·ligencia, expel·lir, col·legi*, etc., en tant que no's disposi d'un nou símbol per a la *l* palatal. Jo afegiría: o en tant que no's trobi una manera de separar les dues *l* menys imperfecta que l'intercalació d'un guionet o d'un punt volat.

L'Institut ha volgut mantenir, amb raó, la *l* doble etimològica en els mots catalans corresponents als llatins *intelligentia, expellere, collegium*, etc.; el signe natural i l'etimològic de la *l* doble essent *ll*, els tals mots hauríen d'ésser escrits *intelligencia, expellir, collegi*, etc.; però el símbol *ll* serveix ja per a representar un altre sò, el de la *l* palatal (per exemple, en *gall, palla, esquella*), i la seva adopció per a la representació de la *l* doble podría donar origen a faltes de lectura, a pronuncies erronies: volent evitar aquest perill, l'Institut ha pensat llavors en la conveniencia de representar la *l* palatal altrament que amb el símbol *ll*, ço que permetría de representar la *l* doble amb el seu signe natural *ll* (*intelligencia*), com la *m* doble és representada per *mm* (*immens*) i la *n* doble per *nn* (*innecessari*); però es trobava que la *l* palatal és escrita unànimement *ll*, malgrat haver-se ja en distintes ocasions proposat altres símbols (*ly* per M. Casas, *l* trencada per P. Fabra), i de altra part, que la *l* doble ja era escrita pels seus partidaris amb el signe *l-l* o *l·l*; per l'Institut, evidentment, la millor solució hauría estat l'empleu d'un símbol nou per a la *l* palatal i del símbol *ll* per a la *l* doble; però, en el seu propòsit de no introduir cap innovació, li ha calgut renunciar a aquesta solució, i llavors ha adoptat, d'entre les diferents solucions actuals, la que li ha semblat preferible i que era indubtablement la millor: la d'escriure *intel·ligencia, expel·lir, col·legi*, etc. No ho ha fet, però, sense deixar entreveure que no el satisfà prou la solució adoptada i que el seu desig hauría estat poder escriure *intelligencia, expellir, collegi*, etc.

És innegable que la solució actual té el defecte de seccionar estranyament les paraules. Quan un mot és un compost de dos mots, si s'escriu intercalant un guionet entre'ls seus dos components (*escanya-pobres*), la separació d'aquests no fa cap mal efecte: a una banda i l'altra del guionet apareix un mot sencer; la divisió gràfica correspòn a una divisió lògica. Però el punt o el guionet intercalat entre les dues *l* divideix el mot en dos troços que no són cap paraula, que no signifiquen rès; i fa un efecte tot estrany veure una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

paraula així fragmentada. Si el signe intercalat és un guionet, la paraula té l'aire d'un compost sense ser-ho; el punt evita això, però no evita l'espaiat; la paraula apareix igualment seccionada.

Ja alguns, tot adoptant les Normes, han fet notar aquest defecte de la solució actual; és indubtable que l'Institut també l'ha vist; altrament, no hauría vacil·lat a adoptar-la com a definitiva. Però aquesta solució és, amb tot, infinitament superior a la que s'havía ja anat generalitzant d'una manera deplorable: la d'escriure *inteligencia, expelir, colegi*, amb una sola *l*. Renunciar a la *l* doble en l'escriptura era resignar-se a perdre un sò tradicional dins la nostra llengua, donar-lo per perdut quan encara no ho és del tot i quan encara s'és potser a temps de reaccionar contra aquesta simplificació del sò *l·l* en *l*, que devem a l'acció pertorbadora del castellà.

Els nostres autors antics, a l'introduir al català un mot llatí proveit de *l* doble, conservaren aquesta *l* doble; així, escriviren *intelligencia, apellar, collegi*. I durant segles el diàgraf *ll* conservà en aquests mots el seu sò originari *l·l*, fins que darrerament, sota la influencia del castellà, ens hem posat a reemplaçar-hi la *l* doble tradicional per la *l* senzilla castellana; o, millor dit, hem anat substituint els mots que eren una catalanització dels mots llatins *intelligentia, appellare, collegius*, per mots que són una catalanització dels mots castellans *inteligencia, apelar, colegio*. Les formes que els mots llatins havíen rebut en català van així perdent-se, les transcripcions catalanes van substituint-se per transcripcions castellanes, *l·l* (*intelligencia*) es canvia en *l* (*inteligencia*), el nexe *mpt* (*símptoma*) tendeix a ésser reemplaçat per *nt* (*síntoma*), la *tz* transcripció de la *z* grega (*agonitzar*), tendeix a ésser reemplaçat per *s* (*agonisar*). Assistim, doncs, a una desnacionalització dels nostres mots savis; i aquesta desnacionalització cal combatre-la reintroduint sistemàticament en el llenguatge escrit les formes catalanes en l'esperança que l'ortografía no deixarà de reaccionar sobre la pronunciació i deturarà l'acció pertorbadora de la llengua oficial. 59

L'Institut ha fet, doncs, molt bé decantant-se a la conservació de la *l* doble en els mots savis. La grafía adoptada pot no ésser prou satisfactoria, però quina altra de millor podía adoptar-se que no exigís l'establiment d'un símbol nou o d'un nou diàgraf? L'Institut, no volent ni devent, ara com ara, pensar en introduir una convenció ortogràfica nova, no podía sinó escullir entre les dues grafíes *l·l* i *ll*, i s'ha decidit per la primera, que té sobre la segona l'aventatge de no poder donar naixença a pronuncies errònies. 79

Que la solució actual no és del tot satisfactoria? Tant se val. La cosa important era escriure les dues *l*. Més tard, si convé, ja's veurà de trobar un mitjà d'escriure-les menys separades o sense la més petita separació, com les dues *m* de *immens* o les dues *n* de *innecessari*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ 59, 79 *Diàgraf*: forma emprada en lloc de *dígraf*, que és la que quedaria amb aquest sentit fixada al *DGLC*, en què es donen, en les entrades respectives, la definició adequada a cadascun de tots dos mots.

Ⓕ 29 Al·ludeix a l'article de Melcior Cases (1903), el cognom del qual Fabra transcriu possiblement per error amb *-as* final; i a Fabra (1903, 1912).

024 Combinacions de verb i afixe. – Guionets i apòstrofs

TEXT: *LVC* (8.VI.1913), ed. del m., pàg. 2cd.

De les llengües novo-llatines les unes escriuen les combinacions de verb i afixe en una sola paraula (*dile, digli*), les altres intercalen un guionet entre'l verb i el pronom afixat (*dize-lhe, dis-lui*). El català feia les dues coses: hi havía partidaris d'escriure *diguesli, fesho, duumhi*, etc., i partidaris d'escriure *digues-li, fes-ho, duu-m'hi*, etc. Aquesta segona manera d'escriure les dites combinacions, oferint en català considerables aventatges, ja podía preveure's que l'Institut l'adoptaría en les seves Normes, com talment ho ha fet, introduint-hi, però, una petita modificació: la de reemplaçar el guionet per un apòstrof quan l'afixe que's troba en contacte amb el verb revesteix una forma asil·làbica. Segons l'Institut, cal, doncs, escriure *portar-me, portant-me-la, portar-me'n*, com ja feien els partidaris del guionet, però no *porta-m, porta-ns-el*, sinó *porta'm, porta'ns-el*.

No cal retreure aquí tots els aventatges de separar el verb i els diferents pronoms afixats, siga amb guionets, siga amb apòstrofs. Són prou coneguts de tots els que s'interessen seriosament per l'ortografía catalana; fa més de vint anys que s'introduí en la nostra llengua l'ús del guionet en les combinacions del verb i afixe, i abunden els treballs gramaticals, on se demostra plenament la bondat del sistema ara adoptat per l'Institut.

Aquest sistema facilita extraordinariament la lectura, fent impossible tota pronuncia erronia, tota grafía equívoca: *rentis* és un subjuntiu present; *renti's*, la combinació de l'imperatiu *rentis* amb el pronom reflexiu *se*; *portin* és un present de subjuntiu o imperatiu; *porti'n*, la combinació de l'imperatiu *porti* amb el pronom-adverbi *ne*; *digui'ns-ho* és la combinació de *digui, nos* i *ho*, i es pronuncía *diguinzo*; *diguin-s'ho*, la combinació de *diguin, se* i *ho*, i es pronuncía *diguinço*.

En *vúlgasho* i *vúlguesho*, l'escriptura no'ns revela la composició diferent dels dos mots, ni la pronuncia diferent de les dúes *s*; no'ns diu gens que *vúlgasho* conté tres paraules, mentre que *vúlguesho* no'n conté sinó dues, ni ens diu gens que la *s* de *vúlgasho* és una *s* forta com la de *soca*, mentre que la *s*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de *vúlguesho* és una *s* suau com la de *cosa*. Escriguem, en canvi, *vulga-s'ho* i *vulgues-ho* i immediatament apareix a la vista la composició diferent de les dues combinacions, i veiem tot seguit el valor diferent que cal donar a les dues *s*: *vulga-s'ho* és la combinació de l'imperatiu *vulga*, el reflexiu *se* i el pronom *ho*, i la *s* que precedeix la *h* és una *s* forta com tota *s* inicial de paraula (com la *s* de *s'entèn, soca*); *vulgues-ho* és la combinació de l'imperatiu *vulgues* i el pronom *ho*, i la *s* que precedeix la *h* és una *s* suau com tota *s* final de paraula a l'enllaçar-se amb una vocal següent (com per exemple la *s* de *bons* en la combinació *bons homes*). I encara les dues combinacions *vúlgasho* i *vúlguesho* no resulten gràficament idèntiques gracies a escriure's *vulga* amb *a* i *vulgues* amb *e*; però en combinacions tals com *mirinsho, fàcinsel, portinhi*, rès, si no és el context, no ens indica si representen *miri'ns-ho* o *mirin-s'ho, faci'ns-el* o *facin-se'l, porti-n'hi* o *portin-hi*.

Encara té un altre aventatge l'empleu del guionet o de l'apòstrof entre'l verb i els pronoms afixats: el d'evitar un gran nombre de formes incorrectes habituals en el llenguatge parlat. Aquell qui escriu el verb i el pronom junts fàcilment es deixarà anar a escriure combinacions tals com *vestèixeles, cúlleli, dónansela*; però que tracti d'escriure aquestes combinacions separant-ne els diferents elements amb guionets o apòstrofs, i tot seguit s'adonarà que contenen una «e» de més, que les combinacions correctes són *vesteix-les, cull-li, dóna'ns-la*. És un fet freqüentíssim que tal autor que's guardaría prou d'escriure *no'ns-e la dón*a, escrigui, en canvi, *dónansela*, no adonant-se que intercala una *e* entre'ls dos pronoms *'ns* i *la*. L'empleu del guionet o de l'apòstrof, obligant a descomposar les combinacions de verb i afixes, evita el perill de caure en semblants incorreccions. Una altra incorrecció freqüent era la supressió d'una *t* en combinacions com *portant-t'ho, anant-te'n*; una altra, escriure *entenemse, renteuse, va portanse* en lloc de *entenem-nos, renteu-vos* o *renteu's, va portar-nos*.

Però l'empleu de les formes *'m, 't, 'l*, etc., com a afixes (Norma 23) oferi- 58
ría, al costat dels seus aventatges, greus inconvenients si, contra ço que pres-
criu la Norma 19, continuéssim escrivint *'m, 't, 'l*, etc., darrera de tota parau- 60
la acabada en vocal; per exemple, en casos com *la noia'l coneix, porta'l llibre*. L'empleu de *'m, 't, 'l*, etc., adés com a afixes (*porta'l demà*), adés com a mots independents (*porta'l llibre*), donaría lloc a nombroses construccions equívoques: *veure'ls bons* podría significar *verles buenos* i *ver los buenos*. Si en el primer cas escrivim *veure'ls bons*, en el segón hem d'escriure *veure els bons*, segons prescriu la Norma 19. Malauradament són molts els que semblen haver-la oblidada, no adonant-se que l'oblit d'aquesta Norma perjudica extraordinariament la Norma 23, referent als pronoms afixats. No sabríem com recomanar prou als escriptors i als correctors d'impremta que posin un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

compte especial en l'aplicació de la dita Norma, segons la qual l'apòstrof prepositiu és reduit a les combinacions de pronoms àtons, a les combinacions de preposició i article i a les combinacions de verb i afixe!

Ⓕ 58 Heus aquí el text de la norma 23: «Se separarà mitjançant un guionet el verb dels pronoms àtons afixats. Ex.: *donar-me, enviar-nos, rentar-te, mirar-nos, recordar-se, comprar-lo, escoltar-la, entendre-la, fer-los, cosir-les, escriure-les, dir-li, escriure-li, venir-ne, pensar-hi, dir-ho*; *mirant-me, escrivint-nos, llevant-te, adormint-vos, asseient-se, cremant-lo, evaporant-la, veient-los, dissolent-les, dient-li, parlant-ne, anant-hi, fent-ho*; *escolteu-me, plany-me, promet-nos, ajup-te, vesteix-te, renteu-vos, cull-lo, duu-lo, cus-la, absol-los, feu-les, digui-li, parlem-ne, parleu-ne, parlin-ne, prenho, vés-hi*; *dóna-me-la, dóna-me'l, vés-te'n, vés-te-n'hi, digui-me'ls, digui-me-les, portant-t'hi, vagi-se'n, digues-ho, digui-s'ho.* / Se substituirà el guionet per un apòstrof en el cas de seguir al verb una forma enclítica asil·làbica: *rebre'm, remetre'ns, deure't, vendre'l, viure'n, escolti'm, renta't, miri's, puja'l, parli'n*; *digui'ns-ho, porta'ls-hi, dóna'ls-en, aneu's-en*». ‖ 60 Heus aquí el text de la norma 19: «Darrera de vocal que no sigui una *i* o una *u* pertanyents a un diftong decreixent, s'usaràn les formes sil·làbiques. Ex.: *Porti els llibres, Els papers i els llibres.* Excepcions: Seràn usades les asil·làbiques (*m, t,* etc.) dins les combinacions de verb i pronom (*mira'm*), dins les combinacions de dos o més pronoms àtons (*me'n dóna*), dins les combinacions de preposició i article (*entre'ls dits*) i, facultativament, darrera d'alguns monosíl·labs (tals com *que, no*); i en tots aquests casos s'escriuràn acostades a la paraula anterior i separades d'ella mitjançant un apòstrof».

1.5 Text del curs de gramàtica catalana al CEC

025

CONTEXT: Durant cinc mesos, de desembre del 1899 fins a abril del 1900, Fabra va impartir al Centre Excursionista de Catalunya un curs de gramàtica catalana en setze sessions.

EDICIÓ: S'edita aquí, en primer lloc (**025 a**), la breu notícia dels principals punts tractats en cadascuna d'elles, segons apareix succintament referenciada en els oportuns números del *BCEC*, i, en segon lloc (**025 b**), amb valor de text reportat i, com a tal, de prou gruix per ser incorporat en la present edició d'*Obres completes*, es reprodueix l'«extracte» corresponent a les tres primeres d'aquestes «lliçons».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: Són indicades en el cos del text editat.

TEXT: *BCEC*, any X, núm. 61 (II.1900), pàg. 69 [lliçons 1-3] i pàg. 72 [lliçons 4-5]; núm. 62 (III.1900), pàg. 96 [lliçons 6-9]; núm. 63 (IV.1900), pàg. 120 [lliçons 10-13]; núm. 64 (V.1900), pàg. 144 [lliçons 14-16].

EDICIÓ: Amb valor de taula analítica, s'editen els índexs del curs tal com van aparèixer consignats als números successius del butlletí de l'entitat; en el primer hi ha un breu text de presentació aquí omès.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En les lliçons 1.ª, 2.ª y 3.ª (dies 22 de Desembre de 1899, 3 y 10 de Janer de 1900) tractà especialment de fonologia.

Estudi de les vocals y de les consonants. Vocals y consonants catalanes. Modificacions de les vocals y de les consonants: diptongació, monoftongació, debilitació, vocalisació, caiguda, geminació, etc. Representació gràfica de les vocals y de les consonants catalanes. Qüestions ortogràfiques. Deficiencies de l'ortografia actual.

Veus-aquí de lo que tractà en les lliçons 4.ª y 5.ª (17 y 24 Janer).

Cambis fonètichs. Fenòmens de debilitació, de palatalisació, d'assimilació, de dissimilació, etc. Lleys de transformació. Historia d'algunes paraules novo-llatines. Formacions degudes a l'analogia. Alternancies y formes correlatives. Cambis de radical. Femenins trets de masculins y masculins trets de femenins. Plurals trets de singulars y singulars trets de plurals.

6.ª lliçó (31 de Janer). Qüestió de les *as* y de les *es*. Plurals dels noms en *a*. La *a* posttònica llatina en català. Català antich. Dialecte occidental y balear.– Influencia castellana.– Gramàtichs desde Ballot.

7.ª (7 de Febrer). Ortografia de les vocals àtones.– Etimologia. Lleys de transformació. Pertorbacions: assimilacions (*balança*), dissimilacions (*veïna*), cambis de prefixe (*aixam*), etc.– Analogia amb el castellà.– Derivació (*peuet* de *péu*; *Pauet* de *Pau*).– Derivats y pseudo-derivats.– Mots savis. Radicals verbals (*grónxa-gronxar*, *púnxa-punxar*). Alternancies (*vulga*, però *volguem*).

8.ª (dia 14 [febrer]). Ortografia de les consonants.– Etimologia (CŒLU, *cel*). Cambis fonètichs (HABERE, *haver*). Pertorbacions (NASOS, *nassos*). Mots savis (*prohibir*, *mobil*).– Analogia ab el castellà. Castellanismes (*gobern*, *movil*, en lloch de *govern*, *mobil*).– Perill de les regles mecàniques fundades en la pronunciació (*adhessió*, per *adhesió*).– Arcaismes (*ch* final, *y*).– Lletres mudes.

9.ª (dia 21 [febrer]). Formació del femení. Desinencia *a*.– Adjectius fle-

xibles (*car, cara*). Adjectius en *t*, en *c* y en *s*. Adjectius en vocal accentuada. Adjectiu en *tx*. Adjectius en *e*.– Adjectius no flexibles (*gran*).

10.ª lliçó (dia 7 [març]). Formació del plural. Desinencia *s*. Disjuntives *e* antiga y *o* moderna. Desinencia *os* substituint *s* y *es* antichs. Plurals en *ns*. Plurals dels noms en *a*.

11.ª lliçó (dia 14 [març]). Terminacions verbals. Qüestió de les *as* y de les *es* en el verb (*penses, pensen*; *pensaves, pensavem*, etc.; *pugues, puguen*). Terminació o (*penso*). Terminacions de present *am, au* (*pensam, pensau*). Subjuntius en *i* (*pensi, pensis, pensin*). Terminació de pretèrit *ás* (*pensás*).

12.ª lliçó (dia 21 [març]). Comparació de les terminacions verbals antigues ab les actuals.

13.ª lliçó (dia 28 [març]). Radical verbal, formes fortes y dèbils. Radical de les formes fortes y de les dèbils.– Radicals guturalisats. Radicals en *c* convertible en *gu* (*crec, cregués*). Radicals en *sc* (*cresc, cresqués*). Verbs incoatius (*florir*).

14.ª lliçó, dia 4 [abril].– Article y pronoms personals àtons.– Origen y ortografia de les formes reduides (*l, ls*, etc.). Apostrof.– Formes reforçades (*el, els*, etc.)– Combinacions de pronoms àtons y de preposició y article. Contraccions.– Pronoms posposats al verb. Empleu del guió entre'l verb y el pronom.

15.ª lliçó, dia 11 [abril].– Combinacions del datiu del pronom personal de tercera persona ab l'acusatiu del mateix pronom. Substitució de *hi* a *li*. Substitució de *els hi* al datiu plural y a les combinacions *els el, els la, els els, els les* y *els ho. Els en hi* per *els en, n'hi* per *li'n*, etc.

53 16.ª y última lliçó, dia 25 [abril].– Castellanisació del català. Descastellanisació per cambi de terminació y de sufixe. Castellanismes sintàctics. Empleu de la preposició *a* davant del complement directe. Empleu de *doncs* per *puix*, etc.

Ⓝ 53 Constitueix el report d'aquesta lliçó, *infra*, 050.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 22.XII.1899, 3 i 10.I.1900 | LLOC: Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya.
TEXT: *BCEC*, núm. 61 (II.1900), pàg. 69-72.
EDICIÓ: Amb valor de text reportat s'edita aquí l'única constància escrita que ens ha pervingut d'aquest curs. L'«extracte de lo que sobre aquesta capital qüestió va dir» és de les tres primeres sessions, i en el núm. 61 del *BCEC* és reproduït a continuació de la relació de continguts d'aquestes sessions i precedeix la relació de continguts de les sessions 4 i 5; vg., *supra*, 025 a.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CLASSIFICACIÓ TRIANGULAR. Tenint en compte l'l llur efecte acústic, les vocals poden disposar-se en triàngul, els vèrtex del qual són ocupats per les vocals *à* catalana, *i* francesa y *ou* francesa (*u*). Dins del triàngul, les vocals se disposen en series que convergeixen totes en el vèrtex *à*. Una serie és la palatal, que conté la *i* francesa y totes les vocals compreses entre la *à* y aquesta *i*, tals com la *a* francesa de *bat*, la *e* oberta, la *e* castellana, la *e* tancada, la *i* inglesa de *bid*. Una altra serie és la labial, que conté la *ou* francesa (*u*) y totes les vocals compreses entre la *à* y aquesta *u*, tals com la *a* francesa de *bât*, la *o* oberta, la *o* castellana, la *o* tancada, la *u* inglesa de *full*. Una tercera serie, intermitja entre la palatal y la labial, conté la *u* francesa (*ü*, vocal intermitja entre la *i* y la *ou* franceses) y totes les vocals compreses entre la *à* y aquesta *ü*: la *a* castellana, la *a* catalana de *cabell*, la *eu* francesa de *jeune*, la *eu* francesa de *jeûne*, la *ü* alemanya.

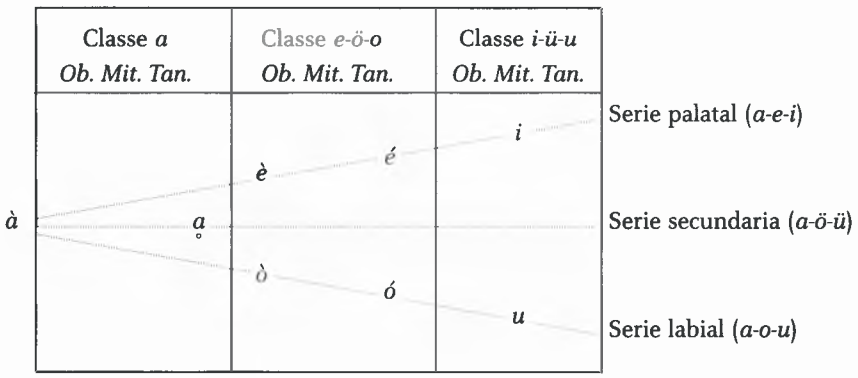

Cada serie pot dividir-se en tres classes: Classe I: en la serie palatal conté les vocal compreses entre la *à* y la *e* francesa de *père*; en la labial, les compreses entre la *à* y la *o* francesa de *encore*; en la secundaria, les compreses entre la *à* y la *eu* francesa (*ö*) de *jeune*. Classe II: En la serie palatal

conté les *e*, desde la de *père* a la de *pré*; en la labial, les *o*, desde la de *encore* a la de *côte*; en la secundaria, les *ö*, desde la *eu* de *jeune* a la *eu* de *jeûne*. Classe III: En la serie palatal conté les *i*, desde la *i* inglesa de *bid* a la *i* francesa de *prix*; en la labial, les *u*, desde la *u* inglesa de *full* a la *ou* francesa de *tout*; en la secundaria, les *ü*, desde la *ü* alemanya de *füllen* a la *u* francesa de *pu*.

Dins de cada classe, s'anomenen *obertes* les vocals que s'acosten a la *à* y *tancades* les que se n'allunyen. Així en la classe II, la *e* de *père* és una *e* oberta, la de *pré*, una *e* tancada. La *e* castellana és una *e* mitja. Se comprèn que una *e* pot esser més o menys tancada; la *e* de *meu* és més tancada que la *e* de *vell*.

Vocals catalanes. Se compten generalment vuit vocals catalanes, que són les que figuren en el quadro I, en el qual s'ha adoptat la classificació triangular explicada. Totes vuit són també vocals portugueses; però cap és vocal castellana, essent les vocals castellanes: una *a* entre *à* y *a*, una *e* entre *è* y *é*, una *o* entre *ò* y *ó*, y una *i* y una *u* tancades, diferents de la *i* y de la *u* catalanes normals, que tiren més aviat a obertes.

El dialecte de Barcelona posseeix indubtablement més vocals que les que figuren en el quadro I: 1.er La *a* y la *e* atones no s pronuncien sempre *a*; en certs casos, encara no ben determinats, *a* o *e* atones representen una vocal que podriem situar en una nova serie intermitja entre la secundaria y la palatal y en la qual figuren la *e* francesa de *le*, la *e* alemanya de *gabe*. Ex.: la *a* final de *baixava*, diferent de la *a* pretònica, que és una *a̟*. 2.on Algunes vocals, si no totes, adquireixen un timbre especial davant de *u* y de *l* guturalisada; pot assegurar-se l'existencia davant d'aquestos dos fonemes, d'una *a* labialisada (*brau*) y d'una *é* y d'una *ó* més tancades que la *é* y la *ó* normals (*meu, pou*); però l'influencia de la *u* y de la *l* sobre *è, ò, i* y *u* no és encara prou estudiada.

		CONTINUES			MOMENTANIES	
		Liquides	Nasals	Fricatives	Explosives	Implosives
Guturals			ɳ ——	γ ——	*g* —— *k*	*g!* —— *k!*
Palatals		*ļ* ——	*ņ* ——	*j* —— *x*	[*dj*] —— [*tx*]	*ḍ!* —— *ṭ!*
Gingivals	I	*r, rr* ——		[*z*] —— *s*	[*dz*] —— [*ts*]	
	II	*l*, λ ——	*n* ——	δ ——	*d* —— *t*	*d!* —— *t!*
Labio-dentals				[*v*] —— *f*		
Bilabials			*m* ——	β ——	*b* —— *p*	*b!* —— *p!*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Classificació formativa. Per la manera de produir-se, se divideixen les consonants en classes. El quadro 2 conté cinch classes de consonants: *líquides, nasals, fricatives, explosives* i *implosives*. Pera la producció de les consonants és necessari que s'estableixi un contacte o una aproximació gran entre dos òrguens bucals: les *explosives* són produides per l'expulsió de l'aire després de la separació súbita de dos òrguens bucals, entre'ls quals s'havia establert un contacte perfet (*pa*); les *fricatives*, per la fricció de l'aire constret a passar pel canal format per l'aproximació de dos òrguens bucals (*sa*). Si'l contacte és perfet, però abans de la separació dels dos òrguens ja l'aire ha adquirit ressonancia en les fosses nasals, tenim una consonant *nasal* (*ma*). Si'l contacte no és perfet y els òrguens factors intercepten el passatge de l'aire en un punt i el deixen lliure en un altre, tenim una liquida (*la*). Les *implosives* són produides per l'expulsió de l'aire abans d'establir-se'l contacte perfet (*ap*).

Classificació generica. Les consonants se divideixen en *sonores* y *sordes*, segons que en la llur producció concorri o no la vibració de les cordes vocals. Són sonores *ja, za*; sordes *xa, sa*. En el quadro 2, les sonores van a l'esquerra de les ratlles horitzontals negres, i les sordes, a la dreta.

Classificació organica. Segons els òrguens que intervenen en la llur producció, se divideixen les consonants en series: *guturals, palatals*, etc. El quadro 2 conté: *Guturals* proferides am l'arrel de la llengua en la part posterior del paladar dur. *Palatals*, amb el dors de la llengua en la volta del paladar. *Gingivals*, am la punta de la llengua en les genives superiors (I am la vora anterior de la llengua en la part interna de les genives; II amb la punta mateix de la llengua en les genives). *Labio-dentals*, amb el llavi inferior en les dents superiors. *Bilabials*, amb el llavi inferior en el superior.

Consonants catalanes. Són les que figuren en el quadro 2, en el qual s'han disposat tenint en compte les classificacions anteriors.

l̡ – representa la *ll* de *llop*.

ʎ – una *l* guturalisada, la *l* de *mil*.

ɳ – la *n* de *blanca*.

n̡ – *ny*.

ɣ – la *g* de *sega* diferent de la *g* de *fanga*.

ð – la *d* de *seda* diferent de la *d* de *renda*.

β – la *b* de *rebi* diferent de la *b* de *cambi*.

[*dj*], [*tx*] – la *g* de *metge* (*g* italiana de *gelo*) i la *x* de *cotxe* (*c* italiana de *cielo*), diferents de la *g* de *vegi* i de la *x* de *coixa*: són diftongs consonàntichs constituits per una explosiva seguida de la fricativa homorgànica. En *metge* i en *cotxe*, trobem *dj* i *tx* geminades, és a dir, precedides de les implosives

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

homorgàniques (*d!, t!*) representades per la lletra *t*: *mèddja̤, kòttxa̤* (Cf. l'italià *maggio, faccia*).

[*dz*], [*ts*] – la *z* de *dotze* (*z* italiana de *zero*) i la *s* de *tots* (*z* italiana de *zio*), diferents de la *z* de *catorze* i de la *s* de *fals*. En *dotze* i en *tots*, trobem *dz* i *ts* geminades (cf. l'italià *mezzo, piazza*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

2. Textos, en castellà, de presentació i descripció de la llengua catalana

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

No li van caure pas els anells, a Fabra, per avenir-se, en pro del millor coneixement i divulgació de la llengua catalana, a escriure en la llengua oficial d'Espanya, demogràficament també la més nombrosa de totes les parlades a la península Ibèrica.

Així és com, el 1912, publica en castellà la que, des del punt de vista estrictament lingüístic i descriptiu, és la seva més important gramàtica (Fabra 1912).

La reproducció d'uns quants paràgrafs d'aquesta obra, en forma d'article autònom de revista (**026**), dóna fe de la tal voluntat difusora en la llengua dominant.

Els textos número **027** i **028** responen a idèntic propòsit, en el recer de sengles monogràfics (relatius) publicats per revistes madrilenyes amb ànim de donar a conèixer la realitat catalana.

Sens dubte, però, la contribució més important de Fabra en espanyol a l'estudi i a la comprensió de la llengua catalana és el llarg article que elabora per a l'*Enciclopedia Espasa* (**029**), una empresa editorial originada altrament a Catalunya.[1]

1. Vegeu Murgades (2008: 93-94) per les raons que n'abonen l'atribució inequívoca a Fabra.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: La publicació en què apareix **a** és la primera *RdC*, fundada per Antoni Rovira i Virgili, amb l'ajut d'altres col·laboradors d'*EPC*, de la qual van sortir tretze números entre el 13.IV i el 26.VI.1912. Tot i funcionar perfectament, amb el títol sobreposat, com a article autònom –i d'aquí que se l'editi com a tal–, en realitat, **a** no és més que la reproducció, a tall de mostra anticipada –i segons adverteix una nota prèvia de la redacció–, d'uns quants paràgrafs del «Prólogo» de Fabra (2005: 447-462) a la seva *Gramática de la lengua catalana* de 1912, que apareixeria el setembre d'aquell mateix any.

TEXT: **a** *RdC*, any I, núm. 9 (29.V.1912), pàg. 138-139 | ALTRES TESTIMONIS: **b** «Prólogo» a *Gramática catalana*, Barcelona, Tipografia L'Avenç, 1912, pàg. V-XX.

EDICIÓ: *Esmenes*: 49 *la taula en la* QUE] *la taula* EN LA QUE | 49 *hi havia llum,*] *hi havia un llum,* **b** ||

No existe actualmente ninguna gramática catalana para uso de los castellanos; y, en realidad, apenas hace falta, pues contados serán los españoles de lengua castellana que sientan deseos de conocer un idioma que es hablado por más de tres millones y medio de españoles y cuenta con autores como Llull y Auzias March entre los antiguos, y como Maragall y Verdaguer entre los modernos.

Es más: no sólo son poquísimos los que fuera de Cataluña y demás regiones de lengua catalana, conocen y leen este segundo idioma hispánico, sino que, en general, no se tiene la menor idea de su categoría dentro la familia de los lenguajes románicos y se sabe bien poco acerca de su extensión geográfica, literatura e importancia política en la edad media. Suele considerársele, en efecto, como uno de tantos dialectos hablados en distintas regiones de España –el dialecto de las cuatro provincias catalanas–, un idioma poco más que rural que recientemente se ha querido elevar a lengua escrita; y no falta quien cree que es un mero dialecto del castellano, del que difiere tan sólo por algunas voces, por esta o aquella desinencia y por la pronunciación de algunas letras.

Bien pocos saben que, en la clasificación de los idiomas neolatinos, el catalán ocupa un lugar análogo al del castellano, portugués o francés, puesto que, conforme reconocen hoy los romanistas, existe un dominio lingüís- 19
tico catalán como existen los dominios lingüísticos castellano, portugués y francés, y dentro de aquel dominio se ha producido una lengua literaria, lo que permite hablar de una *lengua* catalana como se habla de una lengua castellana, de una lengua portuguesa y de una lengua francesa.

Pocos saben también que el idioma catalán, en sus distintas variedades,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

no sólo se habla en Cataluña, sino en las Baleares y en la mayor parte del antiguo reino de Valencia; es decir, que el valenciano, el mallorquín, el menorquín y el ibicenco son dialectos catalanes, como lo son el rosellonés
28 en Francia y el alguerés en Italia. Cierto que la generalidad de los valencianos y baleares pretenden no hablar catalán, empeñándose en designar exclusivamente con este nombre el catalán hablado en Cataluña; pero es indudable que catalanes, valencianos y baleares hablan dialectos pertenecientes a un mismo dominio lingüístico, dialectos de una misma lengua literaria, la lengua en que un día escribieron el catalán Muntaner, el valenciano Auzias March y el mallorquín Llull; y esa lengua debe indiscutiblemente llamarse *catalana* –y así la denominan todos los filólogos nacionales y extranjeros–, como se denomina *castellana* la que se extiende por el centro de la península desde el Cantábrico al estrecho, abarcando, además del castellano propiamente dicho, el andaluz, el leonés y otros dialectos.

Mientras la mayoría de los españoles continúen calificando despectivamente de *dialecto* la lengua catalana, no es de esperar que sientan deseos de estudiarla y conocer su literatura. Parece, sin embargo, que existe ya un cierto número de intelectuales castellanos que no desdeñan leer a los autores catalanes y que se ha sentido por algunos la falta de una gramática catalana para uso de los castellanos: eso nos movió a escribir el presente libro; pero han de ser, en realidad, tan pocos los castellanos que lo utilicen, que quizás no nos habríamos decidido a publicarlo si no hubiésemos pensado que un estudio comparativo de las dos lenguas hispánicas podía ser también útil a los catalanes en la obra de purificación de su idioma, perseguida con más ardor que acierto. Nuestra creencia de que este libro ha de tener muchos más lectores catalanes que castellanos ha sido causa de que figuren tal vez en él algunos párrafos que sólo puedan interesar a los primeros; con todo, creemos que no deja por ello de cumplir el objeto para que fué escrito: el de dotar a la literatura castellana de una gramática en que los españoles e hispano-americanos que no conocen el catalán puedan aprender los principios elementales de esta lengua.

...

La Sintaxis ha sido la parte cuya redacción ha ofrecido mayores dificultades, pues muy a menudo no hemos podido dar como normales las construcciones adoptadas por la mayoría de los escritores. En sintaxis ocurre un hecho curioso: el de que, en pleno período de *descastellanización*, los castellanismos sintácticos son quizás más frecuentes en el lenguaje escrito que en el hablado. Eso se debe a que muchos catalanes, al escribir, se van a imitar la construcción del castellano, lengua en que han hecho su educación literaria

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

y que continúan leyendo preferentemente, y también es debido a que los castellanismos sintácticos son muy a menudo difíciles de descubrir: una voz como *pues* salta a la vista que es un castellanismo; en cambio, nadie sospecha que lo es una frase como *la taula* EN LA QUE *hi havia llum*, formada de 49
voces que son todas perfectamente catalanas. Las diferencias sintácticas entre las lenguas neolatinas son, en general, menores que las morfológicas y fonéticas y no se acentúan y fijan sino gracias a la existencia de una literatura importante; una lengua como la catalana, que dejó de cultivarse durante varios siglos, debía forzosamente, bajo la influencia del castellano, ir asimilándose sus giros y construcciones, poco diferentes, en general, de los del catalán antiguo; en la mayoría de los casos, sin embargo, el lenguaje hablado ha mantenido tenazmente las construcciones antiguas junto a las importadas; pero, en tales casos, la mayoría de los escritores catalanes, influídos por el castellano, lejos de adoptar sistemáticamente las primeras, emplean con preferencia las segundas, incurriendo así inadvertidamente en un castellanismo. Cuando esto ocurre, no hemos dudado en separarnos de ellos, dando la preferencia a la construcción tradicional aun en el caso de ser ya ésta menos frecuente que la importada. La antigua construcción *amb la condició* QUE *no ho digueu*, por ejemplo, persiste todavía en la lengua hablada junto a 64
la construcción *amb la condició* DE QUE *no ho digueu*, imitación de *con la con-* 65
dición DE QUE *no lo digáis*; ésta es la empleada casi exclusivamente por los autores actuales y es ya quizás más frecuente que aquélla en el lenguaje hablado; pero, siendo la primera perfectamente viva, no hemos dudado en darle la preferencia sobre la segunda, copia precisamente de una construcción por la cual el castellano se separa de las demás lenguas neolatinas.

Si en casos análogos al citado no hemos dudado en dar como normales construcciones que apenas se encuentran usadas por los escritores modernos, en cambio no hemos adoptado como tales otras que son, por el contrario, empleadas por muchos autores, pero que han caído completamente en desuso, no ya en Barcelona, sino en la mayor parte del dominio lingüístico catalán. En general, estas construcciones arcaicas han sido propuestas para substituir a las actuales por creerse que son éstas debidas a la influencia del castellano; pero, en la mayoría de los casos, las construcciones modernas, que ya muy difícilmente podrían desterrarse de la lengua hablada, deben considerarse, más que como una servil imitación de las castellanas correspondientes, como el resultado de un proceso lingüístico paralelo al que ha dado origen a dichas construcciones castellanas; así, *he vist una casa* por *he vista una casa*, no es seguramente, como pretenden algunos, una imitación de *he visto una casa*, sino el resultado de una tendencia, que se observa en todas las lenguas neolatinas, a hacer invariable el participio pasado precedi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

do de HABERE o sus sucedáneos, y que ha hecho que, en una proposición como la citada, no se haga concordar el participio con el complemento directo, no solamente en castellano (*he visto una casa*), sinó en portugués (*tenho visto uma casa*), en francés (*j'ai vu une maison*), en rumano (*am vazut o casa*) y en una infinidad de dialectos románicos, y que pueda análogamente dejarse invariable en italiano y, como en éste, en catalán, en que, ya en lo antiguo, son frecuentísimos los casos de invariabilidad del participio. *He vist una casa* es, pues, construcción catalana, que, rara al principio, se ha ido luego generalizando y ha acabado por eliminar a la primitiva en Barcelona y la mayor parte del dominio catalán; y lo único que habrá hecho en todo caso la influencia del castellano es favorecer dicha eliminación. Ahora bien, de las dos construcciones igualmente catalanas, *he vist una casa*, y *he vista una casa*, actual la primera y arcaica la segunda, nosotros hemos citado en lugar preferente la primera, y así hemos procedido en todos los casos análogos a éste.

Ⓥ 19 b: hoy todos los romanistas, ‖ 64, 65 b: *no ·u digueu,* ‖

Ⓝ 28-35 Sobre els estira-i-arronsa en la redacció d'aquest passatge, vg. les cartes de Fabra a Casas-Carbó i a Massó i Torrents datades entre el 8 i el 27.IV.1912 (Fabra 2011: 254-256, doc. 115, 122-124).

027 La lengua

CONTEXT: L'article forma part d'un número monogràfic dedicat a Catalunya per la revista *Es* –fundada per Ortega y Gasset un any i mig abans– sota el títol genèric de «¿Qué es el catalanismo?», amb col·laboracions de Francesc Cambó, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Fèlix Escalas, Ramon Coll i Rodés, Joaquim Folch i Torres, Lluís Nicolau d'Olwer, Joan Ventosa i Calvell, Marcel·lí Domingo i Alexandre Plana, amb la reproducció a més d'un text d'Enric Prat de la Riba sobre la nació i de l'*Himne Ibèric* de Joan Maragall en traducció a l'espanyol («Himno de los Hispanos») de Gloria Giner García.

TEXT: *Es*, any II, núm. 74 (22.VI.1916), pàg. 18-19.

La evolución distinta que ha experimentado el latín vulgar en las varias regiones donde un día lo impusieran los colonizadores romanos, ha producido los diferentes idiomas románicos actuales. Uno de estos idiomas es el castellano; otro, es el catalán; el catalán es el romance de Cataluña, como el castellano es el romance de Castilla; entre ambos idiomas no hay otro parentesco que su origen común.

Al clasificarse las hablas románicas atendiendo a sus analogías y diferencias, aparece un dominio lingüístico castellano, como hay otro provenzal,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

otro francés, otro francoprovenzal, etc. El catalán, con todas sus variedades dialectales, cae fuera de aquel dominio; constituye un dominio aparte.

Existen indudablemente grandes analogías entre el catalán y el castellano; pero no son mayores que las que existen entre otros idiomas neolatinos, y ni siquiera son tan grandes como las que hay entre el castellano y el portugués o entre el catalán y el provenzal antiguo. El castellano se parece, incontestablemente, más al portugués que al catalán; y éste, muchísimo más al provenzal que al castellano.

La evolución que han sufrido los sonidos latinos en el catalán difiere en muchos puntos de la que han experimentado en castellano. Limitémonos a notar, por lo que respecta a las vocales, que mientras el castellano conserva (como el portugués) las vocales de las sílabas finales en forma de *a, e* u *o* (salvo la *e* detrás de determinadas consonantes), el catalán (como el provenzal y el francés) las suprime todas, excepto la *a* (así, a *oro* corresponde *or*; a *siete, set*); y que mientras aquél convierte regularmente la *é* y la *ó* breves latinas en los diptongos *ie* y *ue* (ej.: *piedra, rueda*), ésta las conserva siempre sin diptongar (ej.: *pedra, roda*), lo que no hacen ni el francés, ni el italiano, ni aun el mismo provenzal. De todos los idiomas neolatinos el catalán es el que se separa más del castellano en el tratamiento de dichas vocales, hasta el punto de que en los pocos casos en que el castellano las conserva intactas (ej.: *pecho, ojo*), el catalán las cambia respectivamente en *i* y *u* (ej.: *pit, ull*).

Del tratamiento distinto que han experimentado en ambos idiomas diferentes consonantes y grupos de consonantes latinos, da una idea la comparación de voces como *luce* y *lluu, lino* y *lli, llueve* y *plou, huevo* y *ou, hoz* y *falç, ocho* y *vuit, hice* y *fiu, nace* y *neix, fresno* y *freixe, macho* y *mascle, mucho* y *molt, yerno* y *gendre, enjambrar* y *eixamenar, recibe* y *rep, veo* y *veig, ojo* y *ull, mango* y *mànec, yedra* y *eura, echar* y *gitar, liendre* y *llémena...*

Al mismo tiempo que se producen en las voces latinas las divergencias fonéticas que ponen de manifiesto estos ejemplos, modificándose a menudo de diversa manera sus significados, los sustantivos adoptan no pocas veces géneros diferentes, la flexión se desenvuelve de distinta manera. El verbo catalán *prendre*, de igual origen que el castellano *prender*, significa *tomar*; *treure, fillol, civada*, correspondientes a *traer, hijuelo, cebada*, significan *sacar, ahijado, avena. Diente* es masculino, su correspondiente, *dent*, es femenino; *frente* es femenino, su correspondiente, *front*, es masculino. La primera persona del plural pierde en catalán (como en provenzal) su *s* final, que conserva el castellano (al igual que el portugués y el francés): *perdemos* es *perdem*; *perdíamos, perdíem.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si el catalán y el castellano dan a veces significados distintos a palabras del mismo origen, con mucha mayor frecuencia expresan una misma idea con vocablos de origen distinto; por ejemplo, *querer* se traduce por *voler*; *vacío*, por *buit*; *queso*, por *formatge*; *jabalí*, por *senglar*; *trigo*, por *blat*; a los pronombres castellanos *nadie* y *nada* corresponden los pronombres catalanes *ningú* y *res*; a las preposiciones *con*, *hacia* y *hasta*, las voces *amb*, *cap* y *fins*.

El número extraordinario de vocablos catalanes no parecidos a sus sinónimos castellanos, demuestra cuán errónea es la afirmación de aquéllos que dicen que el catalán se entiende perfectamente sin necesidad de estudiarlo. Para cualquier castellano que no conozca más que su propia lengua, han de ser evidentemente ininteligibles voces como *galta*, *avenc*, *clot*, *parany*, *aixecar*, *eixerit*, *esvoranc*, *badall*, *rost*, *manyà*, de las cuales el catalán posee a centenares.

La flexión verbal catalana difiere profundamente de la castellana y portuguesa. A las desinencias *-mos* e *-is*, comunes a estos idiomas, opone las desinencias *-m* (con pérdida irregular de la *s* final latina) y *-u*; a las desinencias *-o*, *-aste*, *ásteis*, etc., del perfecto, las desinencias *-á*, *-ares*, *-áreu*, etc. Carece del futuro de subjuntivo y presenta un pretérito perifrástico formado con voces procedentes de *vadere* y el infinitivo (*va perdre*: *perdió*). En el presente de infinitivo distingue las cuatro conjugaciones latinas (como el francés, el provenzal y el italiano), a diferencia del castellano y el portugués, que dan la misma terminación, *er*, a los verbos de la segunda y tercera latinas. Como aquellos idiomas y separándose de éstos, posee el catalán la llamada conjugación incoativa, que adopta para la mayoría de sus verbos en *ir*: el indicativo de *dormir* es *dorm*; pero el de *florir*, *exigir*, *aplaudir*, es *floreix*, *exigeix*, *aplaudeix*. El castellano presenta pocos perfectos derivados de los latinos en *-ui*, y en ellos la *u*, atraída por la vocal de la radical, acaba por fundirse con ella (ej.: *hubo*; en portugués, *houve*); en catalán, por el contrario, dichos perfectos son numerosísimos, y en ellos la *u* se ha consonantificado en *gu* (como en provenzal); así, *hagué*, hubo; *degué*, debió; *mogué*, movió; *valgué*, valió; *rigué*, rió; *corregué*, corrió, etc., etc.

La sintaxis catalana difiere también en muchos puntos de la castellana: a *He visto a tu hermana* opone *He vist ta germana* (sin preposición); a *Los tengo nuevos* opone *En tinc de nous*; a *Vivo en París* opone *Visc a París*; a *Llegaron a aquella casa* opone *Arribaren en aquella casa*; a *La he visto* (con participio invariable) opone *L'he vista* (en que el participio concuerda con el complemento directo); tiene una negación simple y una compuesta (*no... pas*); conserva los pronombres *hi*, *en* y *hom*, correspondientes a *y*, *en* y *on*, franceses.

El catalán se elevó en la Edad Media a la categoría de lengua escrita, exactamente como el castellano. En el siglo XII ya aparecen algunos docu-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mentos redactados enteramente en catalán (por ej., el juramento feudal del conde de Pallars, entre los años 1110 y 1123), aunque el primer texto literario conocido data de principios del XIII (libro de Homilías de Organyà). En la segunda mitad de este siglo se había ya generalizado el uso del catalán en sustitución del latín, y en los dos siglos siguientes llegó a adquirir una gran importancia política y literaria, ocupando entre las lenguas medievales un rango análogo al de sus hermanas hispánicas, el castellano y el portugués. Pero ya a comienzos del siglo XVI empezó para el catalán un período de decadencia literaria y política, que debía durar hasta muy entrado el siglo XIX. Durante este largo período, el castellano fué sustituyendo al catalán como lengua de cultura, y éste vió castellanizarse profundamente su léxico y su sintaxis. 89 91

Al iniciarse el renacimiento literario, los catalanes (como los valencianos y baleares) son un pueblo bilingüe, hablan en catalán y escriben en castellano, y su lenguaje se encuentra empobrecido, fragmentado y desfigurado por innumerables castellanismos. Pero, al mismo tiempo que se desenvuelve su literatura y va reconquistando, dentro de su dominio lingüístico, el lugar que cediera al castellano, se opera en él un trabajo de depuración tan grande, que hoy día se escribe ya por algunos en un catalán en que el número de castellanismos subsistentes no excede al de los galicismos que notamos, por ejemplo, en el castellano y el portugués actuales.

El catalán es hablado por unos cuatro millones de personas. Sus límites actuales son aproximadamente los mismos que en la Edad Media. Sólo ha retrocedido en su extremo meridional, ya que en la segunda mitad del siglo XIII se hablaba en Murcia, y hoy el castellano se extiende hasta algo más al Norte de Orihuela. La frontera entre el catalán y el castellano cae dentro del reino de Valencia; en cambio, toda Cataluña, excepto el Valle de Arán, pertenece al dominio lingüístico del catalán, y éste rebasa en todas partes la frontera catalanoaragonesa. El catalán se habla, pues, en la parte oriental de las provincias de Alicante, Valencia y Castellón de la Plana, en las regiones fronterizas de las provincias de Teruel, Zaragoza y Huesca y en la totalidad de las provincias catalanas, con excepción del mencionado Valle de Arán. Háblase, además, en las Islas Baleares y, fuera de España, en el departamento francés de los Pirineos Orientales y en la ciudad Sarda de Alguer.

Ⓝ 89-90 Quan Fabra publica el present article feia només vuit anys de l'exhumació i publicació per primera vegada per Miret i Sans (1904) del document aquí al·ludit; vg. Moran Ocerinjauregui (1992-1993). ‖ 91 Les *Homilies* foren exhumades i publicades per primera vegada també per Miret i Sans (1904).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Sota l'epígraf genèric de «La Vida Catalana», a més de l'article aquí editat de Fabra, n'apareixia un de Josep Pla sobre «Enrique Casanovas. Escultor de Cataluña», pàg. 17-18.

TEXT: *EF* (27.I.1920), pàg. 17.

Con los dialectos romances se pueden formar grupos naturales, atendiendo a sus analogías y diferencias. El territorio en que se hablan dialectos procedentes del latín vulgar aparece, así, dividido en grandes dominios lingüísticos, más o menos homogéneos, en cada uno de los cuales los dialectos se consideran como subdivisiones de una *lengua* romance. La península ibérica contiene tres de estos grandes dominios: el occidental o galaico-portugués, el central o castellano y el oriental, que comprende Cataluña, las islas Baleares y las regiones del reino de Valencia que no pertenecen al dominio castellano. Cataluña representa dentro de este tercer dominio lingüístico hispánico lo que Castilla dentro del castellano, y esto justifica la denominación de *catalán* con que es designado por todos los romanistas modernos.

Las divergencias dialectales que existen en este dominio son mucho menos importantes que las que presentan otros dominios, por ejemplo el francés o el italiano. El catalán es una de las lenguas romances más homogéneas, y es tan absurdo hablar de una *lengua* valenciana o de una *lengua* mallorquina, como lo sería hablar de una *lengua* andaluza o de una *lengua* aragonesa. Ni siquiera, en una primera subdivisión de la lengua catalana, aparece ésta dividida en catalán propiamente dicho, valenciano y balear, sino en catalán occidental y catalán oriental. Al primero de estos grandes dialectos pertenecen la provincia de Lérida, la región de Tortosa y Valencia, y al segundo, lo restante de Cataluña y las islas Baleares. El catalán de la región de Tortosa, por ejemplo, es mucho más parecido al *valenciano* de Castellón que al *catalán* del Campo de Tarragona (oriental), y aun dentro del catalán occidental, el tortosino es más parecido al valenciano que al leridano.

El dominio catalán (o si se quiere catalano-valenciano-balear) comprende las cuatro provincias del principado de Cataluña, con excepción del Valle de Arán, en que se habla un dialecto gascón; la mayor parte de las provincias de Castellón de la Plana y Alicante, la parte oriental de la provincia de Valencia, una zona estrecha de Aragón (provincias de Huesca, Zaragoza y Teruel), las islas Baleares, y fuera de España, el departamento francés de los Pirineos orientales, con excepción de unos Municipios septentrionales, y la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ciudad de Alguero en la isla de Cerdeña. Su extensión es de unos 60.000 kilómetros cuadrados y cuenta con algo más de cuatro millones de habitantes.

En el mapa adjunto se ha marcado la frontera del catalán continental, que, comenzando en el estanque de Salses, en Francia, termina en Santa Pola, en la provincia de Alicante. A lo largo de la frontera lingüística catalano-castellana, si exceptuamos la región pirinaica, el paso del castellano al catalán es brusco, sin zonas intermedias en que se hablen lenguajes de transición. Otra característica de esta frontera es su estabilidad, pues no parece haber variado sino en su extremo meridional, a ser cierto que antes pertenecían al dominio catalán Orihuela y Murcia, actualmente castellanas.

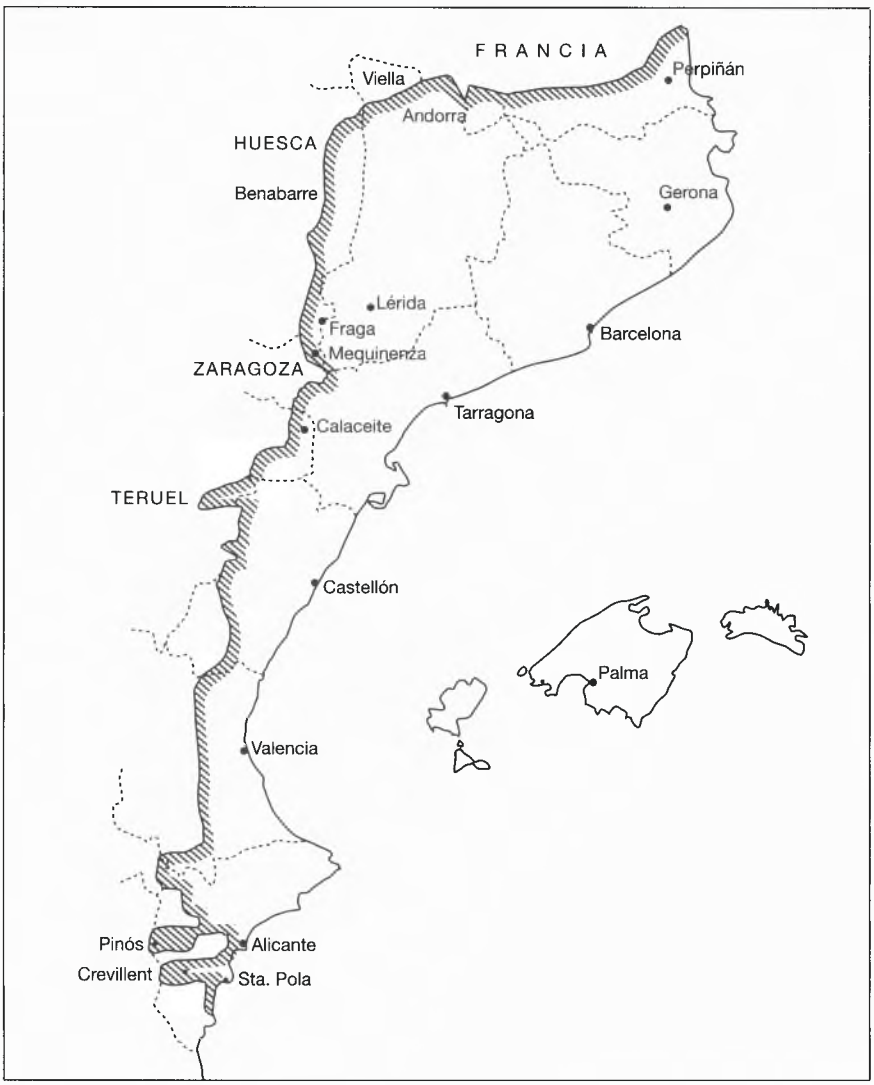

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: El text, com tots els articles de l'*Enciclopedia Espasa*, apareix sense signar. Sobre les raons que el fan atribuïble a Fabra, vg. Murgades (2008: 87-96, esp. 93-94, n. 8-11).

TEXT: *Enciclopedia Universal Ilustrada Espasa-Calpe*, Barcelona, tom XXI [íntegrament dedicat a la veu *España*] [1923], pàg. 444-450.

EDICIÓ: El text no estableix cap distinció tipogràfica entre el primer epígraf –que serveix també de títol genèric– i els epígrafs ulteriors que hi apareixen. *Esmenes*: 569 *hèsta*, etc.)] *hèsta*, fiesta, etc.) ‖

El catalán y sus análogos. La denominación que mejor conviene al idioma de los naturales de Cataluña, las Baleares y una gran parte del reino de Valencia es la de *catalán*, por más que tropieza con el inconveniente de que con ella suele hoy designarse exclusivamente el catalán de Cataluña. Los primeros autores que en la Edad Media citan el catalán señalándolo como una lengua distinta de los trovadores, llámanlo *català* o *catalanesch*, y *lengua catalana* (*langue catalane*, *katalanische Sprache*) lo denominan hoy todos los romanistas y con ellos todos aquellos catalanes que tienen conciencia de la unidad lingüística de las tierras catalanas, valencianas y baleáricas.

El catalán es hablado por unos 4.000.000 de personas. Las diferencias existentes entre las variedades dialectales de la lengua catalana son mucho menos importantes de lo que se cree ordinariamente y no son obstáculo para que un catalán del N. de Cataluña, por ejemplo, entienda sin grandes
14 dificultades a un valenciano de Alicante. Milá y Fontanals, fundándose en la diversa pronunciación que en las distintas regiones de lengua catalana se da a las vocales de las sílabas no acentuadas, dividió dichas variedades en tres grupos o dialectos capitales, que denominó catalán oriental, catalán occidental y balear. Pertenecen al primero aquellas variedades que en las sílabas débiles pronuncian la *o* como la *u* y confunden la *e* con la *a*. En el habla de Barcelona, que pertenece al dialecto oriental, voces como *cosí*, primo, y *rodó*, redondo, se pronuncian como si estuvieran escritas *cusí* y *rudó*; *formatge*, queso, consuena con *platja*, playa; son voces homófonas *follet*, duende, y *fullet*, hojita; *tauler*, tablero, y *teuler*, tejero. Constituyen el catalán occidental las variedades dialectales habladas en la parte occidental de Cataluña y en el reino de Valencia, las cuales no confunden en las sílabas débiles la *e* con la *a* ni la *o* con la *u*, que conservan el mismo valor que en castellano. El balear ocupa una situación intermedia entre estos dos dialectos, en cuanto confunde en las sílabas no acentuadas las dos vocales *e* y *a*, exactamente como el catalán oriental, pero distingue la *o* y la *u* como el catalán occiden-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tal. Hase constatado, además, que a la *e* cerrada del latín vulgar (procedente de la *e* larga y de la *i* breve del latín clásico) corresponde una *e* abierta en las variedades orientales, una *e* cerrada en las occidentales y una vocal neutra análoga a la *i* inglesa de *fir*, en las baleáricas.

He ahí otras diferencias de orden fonético que se notan entre las distintas variedades dialectales de la lengua catalana: los grupos latinos *li, le, c'l* y *t'l*, cuyo reflejo castellano es *j*, han dado *ll* en unas variedades (catalán central, valenciano), *i* en otras (catalán nororiental, balear); así, *palla*, paja; *ull*, ojo; *vell*, viejo, son pronunciados *paya, uy, vey*, en las Baleares y en el NE. de Cataluña; en un gran número de regiones, la *b* y la *v* se confunden como en castellano; en otras (Baleares, comarca de Tarragona, Alicante) la *v* se distingue de la *b*, pronunciándose labiodental como en francés o en italiano; la consonante *j*, que suena en unas regiones como la *j* francesa de *janvier*, es pronunciada en otras como la *g* italiana de *gennaio*; en la *x* del catalán de Barcelona (igual a la *ch* francesa de *chant*) se encuentran confundidas dos consonantes originariamente distintas, la *ch* francesa de *chant* y la *ch* inglesa de *church*, que el valenciano conserva representándolas respectivamente por *x* y *ch*; el catalán de la ciudad de Valencia y su comarca ha substituído las dos consonantes sonoras *z* (igual a la *z* francesa de *zero*) y *j* (igual a la *g* italiana de *gennaio*) de las otras variedades valencianas por las sordas correspondientes *s* (igual a la *s* francesa de *sage*) y *ch* (igual a la *ch* inglesa de *church*); el valenciano conserva la *r* final que el catalán de Cataluña y el balear han suprimido en un gran número de palabras; el rosellonés cambia la *o* cerrada en *u*, diciendo, por ejemplo, *minyuna* en lugar de *minyona*.

Los sonidos de que se compone la lengua catalana según la pronunciación normal de Barcelona, son: *a, i, u*; una *e* abierta y una *e* cerrada análogas respectivamente a la *è* francesa de *après* y a la *é* francesa de *bonté*; una *o* abierta y una *o* cerrada análogas respectivamente a la *o* francesa de *corps* y a la *ô* francesa de *plutôt*; una vocal neutra análoga a la *a* inglesa de *beggar*; las tres oclusivas sordas *c, t* y *p*; *g, d* y *b*, que, como en castellano, pueden ser plosivas o fricativas; *x* y *j* análogas respectivamente a *ch* y *j* francesas en voces como *chant* y *janvier*; *tx* y *tj* iguales respectivamente a *cc* y *gg* italianas en voces como *uccello* y *oggi*; *s* y *z* análogas respectivamente a *s* y *z* francesas de *sage* y *zéro*; *ts* y *tz* iguales respectivamente a *zz* italiana de *pozzo* y a *zz* italiana de *rozzo*; *f* igual a *f* castellana; las nasales *m, n* y *ny* equivalentes a *m, n* y *ñ* castellanas; *l* y *ll*; *r* y *rr*, y las semivocales *i* y *u*.

Por lo que respecta a las vocales, es de notar que las dos *ee* y las dos *oo* son sentidas por los catalanes como vocales perfectamene distintas, hasta el punto de que son muchas las voces que sólo se distinguen de otras por el diferente sonido de su *e* o de su *o* tónicas; por ejemplo, *bè*, cordero, y *bé*, bien;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

després, despendido, y *després*, después; *jòc*, juego, y *jóc*, gacho; *òs*, hueso, y *ós*, oso. Estas cuatro vocales, así como la *a*, no se encuentran más que en las sílabas acentuadas; en las sílabas débiles, el barcelonés no emplea más que las dos vocales extremas *i* y *u* muy débilmente articuladas y su *e* neutra, análoga como se ha dicho a la *a* inglesa de *beggar*; *o* es pronunciada *u*; *e* (con contadas excepciones) y *a* son pronunciadas *e* neutra. Esta pronunciación obscura de las vocales átonas, característica del catalán oriental, le separa sobre manera del castellano, haciéndole mucho menos inteligible para los españoles no catalanes que los dialectos occidentales, en los cuales las vocales de las sílabas débiles conservan la misma sonoridad que en castellano. El catalán posee un gran número de diptongos decrecientes (*ai, ei, oi, ui, au, eu, iu, ou*); en cambio, las dos vocales *i* y *u* seguidas de vocal no forman generalmente diptongo con ésta, de manera que los diptongos crecientes son muy raros, contrariamente a lo que ocurre en castellano; voces como *saviesa*, sabiduría; *impetuós*, impetuoso, son pronunciadas *sa-vi-e-sa, im-pe-tu-ós.*

El sistema consonántico del catalán difiere considerablemente del del castellano actual. Son ajenas al catalán las dos consonantes castellanas *j* y *z* y, en cambio, posee las dos paladiales *x* y *j*, que el castellano perdió reemplazándolas por su *j* velar; las dos consonantes dobles *ts* y *tz* y presenta en abundancia las dos consonantes sonoras (*z* y *tj*) correspondientes a las sordas *s* y *ch*; además, su *l* sensiblemente distinta de la castellana, la cual es una lingual pura, como la francesa, a diferencia de la catalana, que es una *l* velarizada como la inglesa. El catalán coincide con el castellano y el portugués en poseer dos *r* perfectamente distintas (la *r* de *razón* y la *r* de *corazón*) y dos variedades de *b, d* y *g*, la oclusiva (por ejemplo, la *b* de *cambio*) y la fricativa (por ejemplo la *b* de *rabo*); pero, mientras el castellano da a estas consonantes el sonido fricativo cuando se hallan en sílaba inversa, el catalán las pronuncia en este caso plosivas, confundiéndolas en fin de palabra con las sordas correspondientes *p, t* y *c*: *verb*, verbo; *càndid*, cándido; *sacríleg*, sacrílego, se pronuncian como si estuvieran escritos *verp, càndit, sacrílec.* A diferencia del castellano, el catalán presenta un gran número de consonantes geminadas: son muchas las voces con *nn, mm* y *l·l* (ejemplo: *innat*, innato; *commoure*, conmover; *col·legi*, colegio); las consonantes *b, p, g* y *c* entre vocal y *l* suenan comúnmente *bb, pp, gg* y *cc* (ejemplo: *poble*, pueblo; *triple, regla, miracle*, milagro); las consonantes intervocálicas *tx, tj, ts* y *tz* son también geminadas; los grupos *tm, tn, tl* y *tll* suenan ordinariamente *mm, nn, l·l, ll·ll* (ejemplo: *setmana*, semana; *ametlla*, almendra), y esta asimilación de la dental a la consonante siguiente se encuentra a menudo aun en las voces sabias como *atlas, aritmètica, ètnic.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El catalán posee muchas convenciones ortográficas comunes con el castellano; así, representa el sonido velar de la *c* y de la *g* ante *e, i*, por *qu* y *gu* (*esquena*, espalda, *guineu*, zorra), el sonido de la *l* paladial por *ll* (*gall*, gallo), el de la *r* de *razón* por *rr* entre vocales (*terra*, tierra); en cambio, el sonido de la *n* paladial, que el castellano escribe con *ñ*, es representado en catalán por el diágrafo *ny* (*bany*, baño), el sonido de *ch* por *tx* (*cotxe*, coche), y las semiconsonantes *y* y *hu* por *i* y *u* (*noia*, muchacha; *peuet*, piececito). Como en francés, el sonido sordo de *s* es representado por *ss*, y el de *z*, ordinariamente por *s* entre vocales (*tassa*, taza, en francés *tasse*; *cosí*, primo, en francés *cousin*), y la *c* ante *e, i* y la *ç* suenan exactamente como la *s* de *sabó* o la *ss* de *tassa* (*cel*, cielo, en francés *ciel*; *lliçó*, lección, en francés, *leçon*). Como en francés, la paladial sonora que se oye, por ejemplo en la voz inglesa *azure*, es representada por *j* y el mismo sonido se da a la *g* ante *e, i* (*jove*, joven, en francés *jeune*; *gendre*, yerno, en francés *gendre*); pero la sorda correspondiente, que los franceses escriben con *ch* (*chose*), es representada en catalán por *x* (*xai*, cordero), convención que ofrece el portugués (*xarope*), así como el castellano antiguo. Son característicos del catalán los diágrafos *ny, tx, tj, tg* y *tz* y los grupos gráficos *aig, eig, ig, oig* y *uig* en representación de los grupos fónicos *ach, ech, ich, och* y *uch* (*maig*, mayo; *passeig*, paseo; *mig*, medio, que riman con *despatx*, despacho; *llevetx*, lebeche; *esquitx*, salpicadura).

Conviene advertir que el catalán no tiene todavía una ortografía uniforme. La ortografía catalana había conservado hasta nuestros días una infinidad de rasgos medievales, tales como la intercalación de una *h* entre vocales contiguas (*atribuhir, cahos*), el empleo de la *y* por la *i* en los grupos *ai, ei, oi* y *ui* (*ayre, reyna*), una *h* paragógica a toda *c* final (*conich, disch*); y al intentarse por algunos la supresión de estas convenciones, otros se opusieron tenazmente a ello, originándose así numerosas divergencias, a las que vinieron a añadirse las suscitadas al emprenderse la obra de descastellanización de la ortografía catalana, que si había continuado aferrada a ciertas convenciones medievales, había en cambio sufrido no pocas alteraciones debidas a la influencia de la castellana. A ésta se debía, por ejemplo, el cambio de *e* por *a* en una infinidad de formas nominales y verbales (*cosas, pensas*, en lugar de *coses, penses*, por la influencia de las formas castellanas *cosas, piensas*). Los que intentaron restablecer la *e* en estas formas, provocaron una cuestión ruidosa, dividiéndose los escritores catalanes en dos bandos, los partidarios de las *es* y los partidarios de las *aes*, hasta que por fin triunfaron los primeros. Como ésta, han desaparecido ya otras divergencias; pero son todavía muchas las cuestiones ortográficas en que no han llegado a ponerse de acuerdo todos los escritores catalanes. Sin embargo, en estos últimos años y principalmente desde la publicación de las *Normes ortogràfiques* del *Institut*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'Estudis Catalans, se ha avanzado mucho en la obra de uniformación de la ortografía catalana, ya que la mayor parte de las publicaciones e imprentas han adoptado el sistema propuesto por aquella corporación.

La principal diferencia que se nota entre las formas catalanas y las castellanas es debida al distinto tratamiento que en ambas lenguas han experimentado las vocales latinas de las sílabas finales, pues mientras en castellano subsisten todas en forma de *a*, *e* u *o*, salvo la *e* detrás de determinadas consonantes, en catalán se suprimen todas, excepto la *a*. De ahí que a la mayor parte de las voces castellanas terminadas en *e* y *o* corresponden voces catalanas terminadas en consonante y con una sílaba menos que sus equivalentes castellanas: seco, *sec*; cepo, *cep*; escrito, *escrit*; ramo, *ram*; año, *any*; solo, *sol*; valle, *vall*; oro, *or*; peso, *pes*; brazo, *braç*; canto, *cant*; corte, *cort*; mosto, *most*. La caída de las vocales finales produjo algunos cambios en las consonantes anteriores: la *n* precedida de vocal cayó a su vez (pan, *pa*; viene, *ve*; fin, *fi*; fino, *fi*; carbón, *carbó*; uno, *u*) y ciertas consonantes, entre ellas la *v*, se cambiaron en *u* (nave, *nau*; nieve, *neu*; vive, *viu*; vivo, *viu*; nuevo, *nou*; nueve, *nou*). Las vocales finales latinas *e*, *i*, *o* y *u* no dejaron de elidirse sino detrás de los grupos *pr*, *pl* y análogos y en aquellos esdrújulos del latín vulgar en los cuales el catalán dejó caer la vocal penúltima; pero en ambos casos a las dos vocales *e* y *o* del castellano opone el catalán (salvo raras excepciones) una vocal única, como el francés: la *e*. De ahí, no sólo doce, *dotze*; padre, *pare*; doble, *doble*; sino negro, *negre*; cabestro, *cabestre*; cuatro, *quatre*; pueblo, *poble*; yerno, *gendre*; templo, *temple*. Cuanto a la *a* latina de las sílabas finales, que el castellano conserva en todos los casos, el catalán la cambia en *e* cuando le sigue otro fonema: a las formas del singular *tierra*, *puerta*, corresponden las formas *terra*, *porta*; pero a las formas del plural *tierras*, *puertas*, corresponden las formas *terres*, *portes*; a *comienza*, *piensa*, corresponden *comença*, *pensa*; a *comienzas*, *comienzan*, *piensas*, *piensan*, corresponden *comences*, *comencen*, *penses*, *pensen*.

El cambio más notable que ha experimentado el vocalismo latino en castellano es la diptongación que han sufrido en esta lengua las dos vocales *e* y *o* breves en las sílabas acentuadas. Ahora bien, de todas las lenguas neolatinas, el catalán es la que se separa más del castellano en el tratamiento de dichas vocales, pues mientras éste las convierte casi siempre en *ié* y *ué*, aquél las conserva sin diptongar en todos los casos: miel, *mel*; siete, *set*; piedra, *pedra*; tierra, *terra*; viento, *vent*; rueda, *roda*; prueba, *prova*; muere, *mor*; grueso, *gros*; cuerno, *corn*. La oposición entre el catalán y el castellano en el tratamiento de la *e* y *o* breves acentuadas llega hasta el punto de que en el único caso en que el castellano conserva intactas estas vocales (ante *ct*, *x*, etc.), el catalán las cambia en *i*, *u*: pecho, *pit*; espejo, *espill*; seis, *sis*; ojo, *ull*; hoja, *fulla*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

De la *c* y la *g* paladiales en que se convirtieron la *c* y la *g* latinas ante *e* ó *i*, la primera ha dado en castellano *c* igual a *th* inglesa de *think* y en catalán *c* igual a *s*, y la segunda ha caído en castellano y se ha convertido en *g* igual a *j* francesa, en catalán: cielo, *cel*; ciudad, *ciutat*; hiela *gela*; yerno, *gendre*; hermano, *germà*. La *j* latina da *y* o *j* velar en castellano y *j* paladial en catalán: ya, *ja*; yace, *jau*; juego, *jòc*; jueves, *dijous*. Se separa también el catalán del castellano en el tratamiento de la *f* inicial latina, que conserva, al paso que el castellano la suprime; así, tenemos hierro, *ferro*; humo, *fum*; horno, *forn*; hilo, *fil*; hoja, *fulla*. Cuanto al tratamiento de las consonantes iniciales, merece notarse, además, que el catalán conserva los grupos *pl*, *fl*, *cl*, que el castellano transforma en *ll*, y palataliza en cambio la *l* inicial, que el castellano conserva intacta: llano, *plà*; lleno, *plè*; llama, *flama*; llave, *clau*; lana, *llana*; luna, *lluna*; lino, *lli*; libra, *lliura*; leña, *llenya*; lobo, *llop*.

En los dos órdenes de transformaciones que han modificado más profundamente el consonantismo latino, la debilitación de las consonantes precedidas de vocal y la formación de consonantes paladiales, el catalán y el castellano presentan diferencias considerables. El catalán coincide con el castellano en la simplificación de las consonantes dobles latinas: en ambas lenguas, *cc*, *tt*, etc., se convierten en *c*, *t*, etc. (vaca, *vaca*, en latín *vacca*; gota, *gota*, en latín *gutta*), y la *l* y la *n* dobles dan respectivamente *ll* y *ñ* y *ny* (gallo, *gall*, año, *any*). El catalán coincide también con el castellano en el tratamiento de las sordas *c*, *t* y *p* latinas, las cuales cambia, como éste, en las sonoras *g*, *d* y *b*; pero este cambio se encuentra limitado por el hecho de conservarse los sonidos sordos en fin de palabra; así, amiga, *amiga*; pueden, *poden*; loba, *lloba*; amigo, *amic*; puede, *pot*; lobo, *llop*. Las dos lenguas presentan ya una mayor diferencia en los reflejos de las otras dos sordas latinas *s* y *c* paladial (*c* ante *e*, *i*), pues mientras el castellano moderno ofrece como representantes de estas consonantes una *s* y una *c* sordas, el catalán ha cambiado la primera en una *s* sonora y ha dejado caer completamente la segunda: vecina, *veïna*; racimo, *raïm*; placer, *plaer*; lucir, *lluir*. Cuanto al tratamiento de las oclusivas sonoras latinas *g*, *d* y *b*, que ora caen, ora persisten, nótase que el catalán deja caer la *d* con más frecuencia que el castellano (sudor, *suor*; anidar, *niar*; cruda, *crúa*), que suprime en cambio la *g* paladial (*g* ante *e*, *i*) menos a menudo que éste (freir, *fregir*; huir, *fugir*; saín, *sagí*), y sobre todo que presenta *v* como representante de la *b* latina, lo que hace que a *b* castellana corresponda *v* catalana en un gran número de palabras: gobierno, *govern*; haba, *fava*; haber, *haver*; prueba, *prova*; taberna, *taverna*; caballo, *cavall*. Un hecho notabilísimo de la fonética catalana es la conversión de la *d* y la *c* paladial latinas en *u* cuando se han encontrado en fin de palabra como consecuencia de la supresión de las vocales finales:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nido, *niu*; grado, *grau*; cree (en latín *credet*), *creu*; yace, *jau*; dice, *diu*; diez (en latín *decem*), *deu*.

En el latín vulgar se produjeron diferentes consonantes paladiales, se palatalizaron, por ejemplo, los grupos *cl, x, gn*, los grupos *cl* y *tl* resultantes de la supresión de la *u* en voces como *óculus, vétulus*, y la mayoría de las consonantes ante una *i* consonante, procedente de la consonantificación de una *i* o *e* en voces como *filia, palea* o de la palatalización de una *g* en voces como *plangit*. Alguna de estas combinaciones ha dado idénticos resultados en catalán y en castellano; *gn, ni* y *ne* han dado *ñ* o *ny* en ambos idiomas (leña, *llenya*; viña, *vinya*); pero no así la mayor parte de ellas: *ct* ha dado *ch* en castellano, *it* o *t* en catalán: leche, *llet*; dicho, *dit*; lucha, *lluita*; *x, ssi* y *sse* han dado *j* en castellano, *ix* en catalán: madeja, *madeixa*; boj, *boix*; bajar, *baixar*; *cl, tl, li* y *le* han dado *j* en castellano, *ll* en catalán: ojo, *ull*; viejo, *vell*; ajo, *all*; paja, *palla*; *j, di, gi*, y algunas veces *bi, vi*, han dado en castellano *y* o han caído, se han transformado en catalán en *j* o *ig*: mayor, *major*; ayudar, *ajudar*; vaya, *vaja*; mayo, *maig*; rayo, *raig*; haya, *faig*; vea, *veja*; veo, *veig*; los grupos *ci, ce, chi, qui*, etc., han dado *z* en castellano, *ç* en catalán: calzar, *calçar*; brazo, *braç*; lazo, *llaç*; los grupos *ti* y *te* han dado los mismos reflejos que los anteriores (alzar, *alçar*; marzo, *març*), pero, cuando intervocálicos, fueron tratados en catalán como la *d* intervocálica latina, es decir, cayeron entre vocales y se convirtieron en *u* en fin de dicción: razón, *raó*; atizar, *atiar*; pozo, *pou*; precio, *preu*; el grupo *sc* ante *e, i*, ha dado *c* o *z* en castellano, *ix* en catalán: crece, *creix*; aparece, *apareix*; pez, *peix*.

En castellano la *l* latina ante consonante se cambia algunas veces en *u*, que se combina con una *a* anterior dando *o* como representante de *al* latino, o se palataliza convirtiéndose el grupo *lt* en *ch*: *otro* (en latín *alter*), *hoz, topo, mucho* (en latín *multus*), *escucha, cuchillo*. Las voces catalanas correspondientes conservan la *l* latina (*altre, falç, talp, molt, escolta, coltell*); en cambio, el catalán deja caer la *l* en muchas voces en que el castellano la mantiene: palmo, *pam*; golpe, *cop*; pulpo, *pop*; olmo, *om*. El grupo *nd* se conserva en castellano y se reduce a *n* en catalán: manda, *mana*; mundo, *món*; vende, *ven*; cuando, *quan*. Cuando la desaparición de una vocal pone en contacto dos consonantes, los grupos resultantes se resuelven a menudo de distinta manera en las dos lenguas: si la segunda consonante es una *c* paladial, ésta da *c* en castellano, z en catalán (once, *onze*; doncella, *donzella*; doce, *dotze*); como representante de *n'r* el castellano prefiere *nr*, el catalán *ndr* (tierno, *tendre*; yerno, *gendre*; viernes, *divendres*). En las lenguas neolatinas no son raros los cambios de *r* en *l* y viceversa, las transposiciones de *r*, las adiciones de *n, m*, o *r*; y en estos fenómenos el catalán y el castellano ofrecen también numerosas divergencias: vergel, *verger*; árbol, *arbre*, tinieblas,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tenebres; peregrino, *pelegrí*; surco, *solc*; fragua, *farga*; palabra, *paraula*; tesoro, *tresor*; estrella, *estela*; langosta, *llagosta*; enjuto, *eixut*; escabel, *escambell*.

El catalán, al adoptar voces latinas y griegas suprime la terminaciones *us*, *um* o las cambia en *e*, conserva la *l* doble, distingue la *ss* de la *s*, conserva los grupos *mpt*, *mf* y *mm*: tumulto, *tumult*; estricto, *estricte*; colegio, *col·legi*; posible, *possible*; redentor, *redemptor*; linfa, *limfa*; inmenso, *immens*.

Entre las múltiples e interesantes particularidades de carácter morfológico y sintáctico del catalán, que sería prolijo exponer y comentar, citemos: la modificación de la radical en muchos adjetivos de dos terminaciones; la variedad notable de formas que pueden revestir los pronombres átonos; la carencia de futuro de subjuntivo y del imperfecto en *-ra* del mismo modo, en el verbo, así como la frecuencia de la terminación en *-c* del indicativo y en *-ga*, *gui* del subjuntivo; la presencia incoativa de *eix* en determinadas personas de la mayor parte de verbos de la 3.ª conjugación; la vitalidad de ciertos sufijos como *-et*, *-er*, *-or*, etc., para formaciones de determinada significación; la posesión de los pronombres *ne*, *hi*, *ho*, *llur*, *hom*, *tothom*, *altri*; el uso de la perífrasis *el qual* respondiendo al castellano *cuyo*, etc., etc.

Valenciano. La variedad idiomática del antiguo reino de Valencia, catalana, histórica y lingüísticamente, ha sido considerada con frecuencia como una lengua *per se* por los habitantes de la región. La explicación de este hecho, que hasta ahora no ha sabido encontrar la ciencia, debe buscarse seguramente en el hondo sentimiento de amor hacia *la terreta* que caracteriza a los valencianos. Escrito el valenciano en una ortografía sistemática a base científica, no se distingue esencialmente de cualquier otro dialecto de la lengua catalana. Las diferencias que lo separan de ésta, notabilísimas por cierto, radican en la pronunciación. Los dialectos principales que encontramos en el antiguo reino, según el resultado de las últimas publicaciones y estudios, son el *castellonés*, el *valenciano* y el *alicantino*, cuyos nombres tomamos del nombre de las tres provincias. No quiere en modo alguno decir esto que el actual límite oficial de las provincias coincida estrictamente con el de los dialectos, pues éstos, aquí como en todas partes, siguen un camino de evolución que radica en la psicología y en la historia de las razas, que no puede cambiar ni alterar esencialmente una ley o un proyecto burocrático cualquiera. Así, pues, estos dialectos abarcan sólo aproximadamente las provincias de Castellón de la Plana, Valencia y Alicante. El primero y el tercero tienen rasgos parecidísimos entre sí, y el segundo se diferencia sólo esencialmente de ellos por pequeñas particularidades que anotaremos convenientemente.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tomando el latín como base, constatamos los siguientes fenómenos que caracterizan el valenciano, distinguiéndolo así del *catalán central.*

Fonética. Las dos vocales átonas *a* y *e* suenan distintas, sin confundirse nunca en el sonido neutro y confuso del catalán (port*a*, c*a*vall, g*e*lar). La *v* (procedente de V o de B entre vocales) y la *b* (procedente de B no entre vocales o de P entre vocales) se mantienen también distintas, con su pronunciación labiodental y bilabial, respectivamente (*v*ent, con*v*é, o*v*ella, oli*v*a, *b*o, car*b*ó, llo*b*a, ne*b*ot).

Al sonido de la *j* catalana (procedente de J, G delante de E, O, I, D + I), comparable a la del francés, oponen los dialectos valencianos extremos una pronunciación análoga a la del italiano que figuradamente podemos representar por *tj* (*jacomum,* *tj*aume; *junium,* *tj*uny; *majorem,* mat*j*or; *jenuarium,* *tj*iner; *genuculum,* *tj*enoll; *generum,* *tj*endre; *marginem,* mar*tj*e; *angelum,* an*tj*el; *rubea,* ro*tj*a; *leviarium,* lleu*tj*er). La R final no desaparece nunca en la pronunciación en la mayoría de las localidades (*florem,* flor; *securum,* segur; *cantare,* cantar; *dormire,* dormir); análogamente, los grupos consonánticos finales *lt, nt,* son pronunciados *lt, nt,* no *l, n* (*multum,* mo*lt*; *ventum,* ve*nt*). Siguiendo a una vocal *bl* y *gl* son pronunciados con una *b* fricativa, a la castellana, no ofreciendo, por consiguiente, el fonema doble de *bb* y de *gg* que se nota en el catalán de Barcelona [*duplum,* do*bl*e (no do*bbl*e), *diabolum,* dia*bl*e (no dia*bbl*e), *saeculum,* si*gl*e (no si*ggl*e)]. La E cerrada del latín vulgar (ē, ĭ del clásico) se refleja en la pronunciación también cerrada que reflejan estos dialectos (*crista,* cr*é*sta; *ovicula,* ov*é*lla; *siccum,* s*é*c; *moneta,* mon*é*da; *tela,* t*é*la; *credet,* cr*é*u). En cuanto a la E abierta, si bien una buena parte de ejemplos inducen a creer en una conservación de esta vocal (*decem,* d*è*u; *septem,* s*è*t; *hibernum,* iv*è*rn), algunas excepciones conocidas haciendo *é,* complican la cuestión (*Deum,* d*é*u; *ventum,* v*é*nt; *leporem,* ll*é*bre) y no permiten establecer una regla fonética bien determinada. Estas son las particularidades fonéticas principales que pueden considerarse de uso general en todos los dialectos valencianos extremos. Pero al lado de éstas se constatan otras interesantísimas para la ciencia filológica, las cuales aparecen reducidas y con frecuencia aisladas en su extensión geográfica. Así, por ejemplo, la RN final, que se reduce a *r* y la *d* intervocálica (procedente de T) que desaparece totalmente en el habla de Elche y de los pueblos vecinos (*furnum,* for; *carnem,* car; *hibernum,* iver; *rota,* roa; *vita,* via; *catena,* caena; *natare,* naar). Este último fenómeno aparece también en el resto del territorio, si bien solamente en condiciones y ejemplos determinados, constituyendo regla fija en los afijos -ATA y -ATOREM (*laboratorem,* llauraor; *carne salata,* cansaláa). De un modo análogo desaparece todo rastro de la *g* catalana intervocálica (procedente de C), cuando le sigue inmediatamente alguna de las

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vocales *a, o, u* (*jocare*, juar; *lactuca*, lletúa; *acucula*, aulla). En los últimos pueblos de la frontera occidental de Alicante se nota el cambio de *ou* en *au* (*bovem, bou bau*; *novum, nou nau*) y más hacia el S. la asimilación de la *s* final (que se pronuncia como la *ch* francesa) a una *ll* o *ñ* precedentes (*cavallos*, cavall*ch*; *pugnos*, puñ*ch*), asimilación que tiene un reflejo curioso y evidente en el nombre de la ciudad de Elche. Pero al lado de las particularidades anotadas de extensión reducida, y haciendo caso omiso de algunas otras de menor importancia (por ejemplo, la pronunciación suave de *p* y *t* finales delante de vocal: *la serp és negra*, la ser*b* és negra; *pot anar*, po*d* anar) son verdaderamente notables, y tanto para el filólogo como para el psicólogo tienen especial interés los casos de la llamada *harmonía vocálica*. Ésta se presenta en diferentes localidades y con los más curiosos aspectos: así, por ejemplo, en Pinós, Bocairente, Albaida y Gandía la vocal final *a* que se pronuncia normalmente *a* se convierte en *o* abierta cuando la vocal tónica es una *o* abierta (cas*a*, taul*a*, pero rod*o*, escol*o*); en Petrel, Gandía, Játiva, Albaida y otros puntos se verifica lo dicho con la *e* abierta (cas*a*, taul*a*, rod*a*, escol*a*, pero terr*e*, serr*e*, sendr*e*); en fin, en otras poblaciones, como Santa Pola, Alicante, Monóvar, Alberique y Relleu, se constatan las dos leyes a la vez, la de la *o* y la de la *e* (cas*a*, taul*a*, pero rod*o*, escol*o*; terr*e*, serr*e*, sendr*e*), por no hablar de Pego, Cocentaina y de Alcoy, Sueca y Cullera, donde la pronunciación de *o* y de *e*, respectivamente, se ha generalizado en todos los femeninos, prescindiendo de la naturaleza que pueda tener la vocal tónica. Todos los cambios fonéticos que acabamos de notar traspasan, como puede verse fijándose en el nombre de las localidades, los límites oficiales de las provincias y parecen estar encerrados aproximadamente entre los ríos Segura y Júcar. A partir de éste, en cambio, aparece una variante dialectal que los valencianos llaman *parlar apitxat* y que podría considerarse como el *valenciano* propiamente tal, por ser la modalidad hablada en la capital de Valencia y presentarse en una extensión geográfica compacta sin solución de continuidad hasta más allá del Turia. La característica del *parlar apitxat* es la pronunciación fuerte de las consonantes pronunciadas como suaves en los dialectos de Alicante y de Castellón. Lingüísticamente corresponden unas y otras a un grupo romance de consonantes, a una *s* latina entre vocales, a una *g* seguida de *e, i*, o a una *j* en posición medial o inicial o bien a una consonante en hiatus (*duodecim*, dot*s*e, no dot*z*e; *quindecim*, quin*s*e, no quin*z*e; *casa*, cas*s*a; *causa*, cos*s*a; *jocum*, *ch*oc; *juvenem*, *ch*obe; *geneculum*, *ch*inoll; *generum*, *ch*endre; *leviarium*, llauc*h*er; *adjutare*, ac*h*udar). Característica es también del *parlar apitxat* la confusión de *v* y *b* en el lenguaje hablado que no conoce más que la *b* como el catalán (*bibere*, *b*eure; *capillum*, ca*b*ell; *cavallum*, ca*b*all; *faba*, fa*b*a; *vacca*, *b*aca; *vita*, *b*ida; *privare*, pri-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

*b*ar). Y así, la escritura corriente de *beure* y *cabell*, por una parte, y de *fava, vaca, vida, privar*, por otra, no es otra cosa que un signo ortográfico que tiene sus raíces en una época histórica de la lengua.

Por lo que toca a la *morfología*, son dignos de notarse, dentro del valenciano, los hechos siguientes: conservación de los plurales terminados en *-ens* (hom*ens*, rav*ens*, marj*ens*), de los grupos consonánticos *-sts, -scs* en el plural (tri*sts*, bo*scs*), del perfecto simple (*aní, diguí, cantí*), limitada esta particularidad a Valencia y su huerta y al extremo S. del dominio en Elche y pueblos circundantes. Conservan, además, los dialectos valencianos el imperfecto en *-ra* (canta*ra*, mori*ra*, volgue*ra*, en vez del cant*és*, mor*ís*, volgu*és* desaparecido), las terminaciones *-am* y *-au* (creg*am*, dig*am*) y las desinencias *-e, -es, -en, -a* en el subjuntivo (cant*e*, cant*es*, cant*en*; creg*a*, creg*ues*, creg*uen*), diferenciándose también del catalán en las terminaciones *-ixc, -ixes, -ix, -ixen* (*florixc, florixes, florix, florixen*) de los incoativos que este último hace en *-eixu, -eixes, -eix, -eixen*. Es digna de mención la primera persona del singular del presente de indicativo del verbo *haber*, que hace *yó he* con la *o* de *yo* cerrada. Fuera de lo expuesto, es una particularidad morfológica del valenciano la terminación *c* que originariamente procedente de verbos como *dico, duco* ha adquirido una extensión considerable cuya influencia se hace sentir en una buena parte del sistema verbal: *múic*, yo muero; *óxc*, yo oigo; *vullc*, yo quiero; *óbric*, yo abro; *dórc*, yo duermo; *véc*, yo veo, etc., con las correspondientes personas del subjuntivo *múiga, óxga, vúllga, óbriga, dórga, vega*. En cuanto al valenciano de Castellón, faltan todavía estudios analíticos y metódicos que permitan esbozar sus particularidades.

La multitud de fenómenos anotados del valenciano no son seguramente arbitrarios. En términos generales, puede decirse que reflejan un estado arcaico de lengua que se acerca a la que debería hablarse en Cataluña a mediados del siglo XIII y que pasó al antiguo reino con las huestes conquistadoras de Jaime I. Este estado arcaico del idioma en su fonética apreciable solamente en el lenguaje hablado, salta asimismo a la vista en el lenguaje escrito de los autores modernos, sobre todo por lo que al vocabulario se refiere. Una multitud de palabras de uso corriente en el habla cotidiana de la región valentina (*espill*, espejo; *destall*, destajo; *ruscá*, colada; *vesprá*, tarde; *llauraor*, labrador; *amollar*, aflojar; *morros*, labios; *noure*, hacer mella; *teulaí*, gorrión; *pesombre*, pesadilla; *moll*, blando; *gosea*, pereza; *abadía*, casa rectoral; *rinot*, rana; *llavar*, lavar; *llavanera*, lavandera, etc., etc.), resulta poco menos que desconocida del catalán moderno. Esta parte referente al léxico, la única que da hoy un cierto matiz de diferencia respecto del catalán, no la ofrecía en la Edad Media, época en que, por una parte, la lengua literaria poseía su unidad y, por otra, las variedades dialectales no habían lle-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gado a pronunciarse como al presente, debido al hecho de no haberse diseminado los núcleos de población, creando nuevos centros de relación y aislándose de otros para gravitar hacia nuevas esferas de las cuales tenían que recibir su influencia.

Mallorquín. Tan sólo impropiamente hablando se da corrientemente el nombre de *mallorquín* al lenguaje hablado por los habitantes de las Baleares. En rigor, debiera aquél llamarse *baleárico* o *balear*, y así el concepto resultaría más en acuerdo con la denominación geográfica. La acepción de *mallorquín* responde sin duda a la importancia indiscutible que tiene en todos los órdenes la isla mayor, de Mallorca, sobre las de Ibiza y Menorca. Es bueno, no obstante, hacer constar que, con todo y pertenecer el *habla balear* al mismo núcleo lingüístico del catalán, del cual deriva, ofrece variantes que justifican su distribución en otros tantos dialectos. Estudiados éstos de cerca, nos ofrecen, principalmente por lo que se refiere al de Mallorca, la visión de un estado arcaico del catalán conservado hasta nuestros días, sin que la influencia misma del catalán literario se haya impuesto en él de una manera sensible.

A continuación se resumen las características de dicho dialecto como el más importante del grupo balear, ya que el de Menorca, y particularmente el de Ibiza, muestran una mayor aproximación al catalán central. Así, en el dominio de la fonética, la particularidad más interesante y que merece por ello ser consignada en primer término es la articulación paladial de *k* (*c* delante de *a*). La impresión acústica que hace dicho sonido es el de una *k* seguida de *i* (*kiávall*, caballo; *kiá*, perro, etc.). Nótese también que si bien se dice que el sonido palatal de *k* es característico del mallorquín, no debe entenderse en el sentido de ser dicho fenómeno conocido en todos los puntos de la isla. Aquí, como en todas las regiones dialectales, los fenómenos que se llaman raros o curiosos se presentan las más de las veces aislados geográficamente, y si, como en el mallorquín sucede, se dan como típicos del dialecto, es debido al hecho de ser conocidos en el centro o en la capital y a su mayor o menor extensión dentro del territorio. Así, este fenómeno puede observarse en la capital misma de Mallorca, en Palma, y, además, en Valldemosa, Marratxí, Felanitx, Manacor, Pollensa y algunos otros puntos. No menos interesante que el caso que acabamos de consignar es el de la pronunciación de una *e* obscura o neutra (señalémosla por *ae*) en posición tónica de la palabra. Dicha *e* tiene aproximadamente el valor fónico de la *a* catalana en *María*, de la *eu* francesa en *peu* o de la *e* alemana en *vater*, y como constató K. Brekke, corresponde siempre a palabras que tenían en latín una ĭ o una ē. Ejemplos: *craesta*, crista; *saera*, cera, etc. La pronunciación de esta *aé* es quivalente a la *è* abierta del catalán central en las mismas circunstan-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cias. La pronunciación de la *a* tónica matizada de *e* en la mayoría de las localidades cuando la consonante precedente es una paladial y la conversión de dicha *a* en *è* abierta en algunas pocas, tales como Son Servera y Felanitx, es otro de los casos fonéticos notables del mallorquín (*llèdre*, ladrón; *kèze*, casa; *père*, padre, etc.). Bastante extendido se encuentra también el fenómeno de la conversión de la *o* átona en *u* cuando la vocal tónica siguiente es una *i* o una *u*: *mulí*, molino; *murí*, morir, etc., *costum, custum*, costumbre, que en determinados puntos, en Manacor, por ejemplo, suenan *molí, morí*, etc., y la pronunciación de la *a* final como *o* en el lenguaje del vulgo; *frúito*, fruta; *siréro*, cereza, etc., en vez de *fruita, siréra*, etc. Puede darse como normal en el mallorquín la disimilación de la consonante paladial *ñ* escrita *ny* y de *tj tx* (escrita *ig*) seguidas de *s* en plurales como *anys, punys, bonys*; *puigs, boigs*, que se pronuncian *ains, puins, boins, puis, bois*, etc., no siendo desconocidas las formas *putxos, botjos*, etc., que tanto concurren en el catalán central al lado de *puits, buits*, etc., de sus variedades dialectales. Consígnese, además, como normal del mallorquín, el cambio de la *k* de vocablos como *sak* (sac), *fik* (fic), *fok* (foc), etc., en *t* cuando dicha consonante va seguida de *s*, esto es, en los plurales que hacen *sats, fits, fots*, etc. De orden análoga a lo expuesto es la conversión de la *x, ix* (= *ch* francesa) en *i* y de la *ll* en *l* (este último circunscrito a unas 12 localidades) cuando la palabra siguiente empieza por consonante. Así, *calaix gran, aquex cavall*, se cambian en *calai gran, aquei cavall*, etc., *capell nou, cavall gras*, se cambian en *capel nou, caval gras*, etc., produciéndose *calaix, aqueix, moix*, etc., al ser enunciados solos o dentro de la frase juntos a una palabra que empieza por una vocal. No es menos característica de nuestro dialecto la pronunciación de *n* en vez de *m* delante de consonante labial (*convidá*, no *comvidá*; *ton pare*, no *tom pare*; *tenpestat*, no *tempestat*, etc.), la conservación de los finales en *-ar, -er, -or, -ir*, sin el menor rastro de la *r* etimológica *amó*, amor; *favó*, favor, etc., en Mallorca. Estos son, en resumen, los puntos capitales que hay que tener en cuenta sobre la pronunciación corriente del mallorquín actual, por no hablar de la distinción todavía existente entre la pronunciación de la *v* y de la *b* análogamente a lo que se observa en los dialectos valencianos extremos; de la pérdida de la *a* final en palabras como *paciencia, iglesia*, etc., pronunciadas *pasiénsi, ezglézi*, etc., fenómeno conocido también de los dialectos rosellonenses y de varias localidades de la Cataluña oriental, y de la conversión en *o* o *u* de la *a* precedida de *u* a la final: *áigo, pásco*, etc., en algunos puntos, y *áigu, páscu*, etc. (agua, pascua), en otros. La flexión verbal ofrece las siguientes particularidades: ausencia de la vocal desinencial en la primera persona de los presentes de indicativo y subjuntivo en ejemplos como *cant*, canto; *umpl*, etc. Conservación de las desinencias *-am, -au* (pro-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cedentes de *-amus, -atis*), por ejemplo: *cantám cantáu, manám manáu*, etc. Terminación en *-im, -is* de las personas cuarta y quinta del indicativo de algunos verbos, tales como *veure, creure, dur, fer*, que hacen *véim, véis*; *creim, créis*; *dúim, dúis*; *féim, féis*, etc. En el terreno de la morfología una de las particularidades más interesantes del mallorquín la constituye el artículo determinado procedente del latín *ipse* y la multiplicidad de formas en que se presenta. Las formas del artículo que podríamos llamar espontáneas son: *es* o *s* para el masculino; *sa* o *s* para el femenino singular, *es* y *ses* para el plural, según que la palabra siguiente empieza por consonante o por vocal. Ejemplos: *es pare* (el padre), *es fill* (el hijo), *s'homo* (el hombre), *s'ase* (el asno), *sa dòna* (la mujer), *s'ànima* (el alma), *s'ego* (la yegua), *es pares* (los padres), *es cavalls* (los caballos), *ses taules* (las mesas), *ses dònes* (las mujeres). Al lado de estas formas espontáneas hay las condicionadas. Las más características de estas *et* (*et senyors*, los señores; *et sacs*, los sacos) y *er* (*er vici*, el vicio; *er meu*, el mío), por no citar las demás modalidades fónicas de la *s=z, t=d*, que concurren siempre al contacto de una consonante sonora. Debe tenerse en cuenta, no obstante, que al lado de las formas típicas *es, sa*, con sus variantes, existen también en Palma-Manacor las correspondientes al latín *ille*, esto es, *el, la*, como en el catalán literario. Pero éstas, consideradas por los dialectólogos como restos de una influencia medieval del catalán oficial y continental, puede decirse que tienen exclusivamente su aplicación delante de palabras que expresan para los indígenas una idea de superioridad o de unidad indiscutibles: *el bisbe* y no *es bisbe* (el obispo), *el rei* y no *es rei* (el rey), *la mare de Deu* y no *sa mare de Deu* (la Virgen), etc. La generalización de *el, la, les* y la consiguiente ausencia de *es, sa* se constata solamente en Pollensa.

Aranés. Aunque políticamente el Arán pertenece a España, a la lengua hablada corrientemente en el Valle, pertenece a la Gascuña. El dialecto gascón, y por ende el dialecto aranés, tiene la particularidad de ofrecer un estado de lengua, que no ha pasado por una evolución seguida y continuada a través de los siglos, como otros idiomas. Una prueba de ello nos la dan los textos más antiguos que, como comprueba Luchaire, presentan ya los rasgos que todavía hoy lo caracterizan. Consignemos los siguientes: las consonantes finales románicas *ll* se convierten en un sonido palatal explosivo que representamos por *ch*: *vitellum, bedéch* (becerro), *pullum, puch* (pollo), etc., y, en cambio, los nexos *c'l, -l + i̯* que en catalán dan regularmente *y*, se convierten en *ll*: *ocullum, gwell* (ojo), *veruculum, borróll* (cerrojo), etc. El mismo resultado *ch* que constatamos para la *-ll* encontramos correspondiendo a la *t* final: *cognatum, cuñách* (cuñado), *veritatem, bertách* (verdad), etc. Téngase, no obstante, en cuenta y ello es otra particularidad del aranés, que los fenó-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

menos indicados se verifican solamente en la forma singular de las palabras, mientras que en la forma plural la *ch* se vuelve *t* (+ sing.) y la *ll* se simplifica en *l* (+ sing.). Así tenemos: *bedéch* (sing.), *bedéts* (pl.), *puch* (sing.), *puts* (pl.), *cuñach* (sing.), *cuñats* (pl.), *bertách* (sing.), *bertats* (pl.), etc. La *ll* latina entre vocales aparece evolucionada a *r*: gallina, *garía*, etc., y otros a los cuales no puede dejar de añadirse el artículo determinado *éra* o *ér* (procedente de ILLAM), *éra imatge*, la imagen; *éra músca*, la mosca, etc., que en su forma masculina singular ofrece multitud de variantes según sea la naturaleza del sonido con que comienza la palabra siguiente: *étj autá*, el altar, *éch ormátge*, el queso, *éc cán*, el can o perro, etc. Las consonantes *b* y *v* presentan una especie de *u* (en realidad una consonante bilabiovelar) como reflejo: *auém*, *habemus* (tenemos), *iuérn*, *hibernum* (invierno), etc. La *f* inicial da una consonante fuertemente aspirada que es fácilmente confundible con la *j* del castellano: *hénna*, *femina* (hembra), *heréda*, *frigida* (fría), *hiéstra*, *fenestra* (ventana), etc. La *n* final románica tiene el valor de nasal gutural, sonando como *nk* aproximadamente: *carbúnk*, carbón, *cutúnk*, algodón, etc., y desaparece cuando está entre vocales: *prüa*, pruna; *lüa*, luna, etc. En cuanto al vocalismo, fuera de una regularidad constante en la conservación de la cualidad primitiva de la *é* y de la *è* (*abélla*, abeja; *crésta*, cresta; *èrba*, hierba; *bèspa*, avispa; *hèsta*, fiesta, etc.) y de la *ò* (*ròda*, rueda; *hònt*, fuente), hay que notar el resultado de la *ó* que se convierte en *u*: *púch*, pollo; *búca*, boca; etc., y el de la *u* larga que da el sonido *ü* del francés: *hüm*, humo; *pür*, puro; *madüra*, etc.

569

Estas son las principales características fonéticas del gascón del Valle de Arán. Con ello, no obstante, no quiere significarse que sean igualmente comunes a todas las localidades que lo constituyen, pues en muchas de ellas los citados fenómenos ya han desaparecido (si es que antes existieron) ante la influencia del castellano por una parte y del catalán o *pallarés*, como le llaman los araneses, por otra. Así, por ejemplo, la consonante aspirada *h* está limitada actualmente a la región baja del Arán que comprende los pueblos de Bosost, Bausen, Les y Caneján; la nasal-velar *nk*, a diferencia del centro y de la parte baja del Valle, es desconocida en la región alta (Garós, Artíes, Gessa, Salardú, Uña, Tredós, Bagergue), donde se dice *pa*, pan; *bi*, vino; *bu*, bueno; *ma*, mano; en lugar de *pank*, *bink*, *bunk*, *mank*, etc. Y eso que ocurre en el dominio de la fonética puede observarse igualmente en el de la morfología. Así tenemos que, por ejemplo, las segundas personas del plural de los verbos (derivadas de las finales *-atis*, *-etis*) conservan su etapa antigua *-ats* y *-ets* (*anats*, *hauets*, *portats*, *didíets*) en el centro y en la parte alta, presentándose simplificadas en *-at*, *-et* (*anat*, *hauet*, *portat*, *didiet*) en la parte baja y paralelamente los participios pasados hacen en aquélla *cantát*, *puirit*, *pluigút*, mientras que en ésta terminan en *ch*: *cantách*, *purich*, *pluigúch*. Dada la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

situación del territorio aranés y sus condiciones históricas, se explica fácilmente que el vocabulario corriente no ofrezca un carácter genuinamente gascón. El francés y el catalán y en parte también el castellano, han dejado sentir fuertemente en él la influencia respectiva.

Alguerés. El dialecto *alguerés* es hablado hoy por una colonia que no pasa de unos 10.000 habitantes. El alguerés está con relación al catalán tomado como tipo lingüístico, como está el valenciano o el mallorquín. Uno y otro representan una etapa viviente de la lengua arcaica arrancada del tronco común en una época dada de la historia y llevada por los colonizadores a otras tierras donde ha arraigado y crecido siguiendo una trayectoria de evolución especial externa según las circunstancias. Pero esta evolución especial en el dialecto catalán de Alguer, como en el de otros puntos concernientes al idioma, no ha llegado a tan alto grado de desarrollo que haya desfigurado completamente el primitivo carácter del habla local. Prueba de ello es, sin duda, entre otras, que nuevos estudios comparativos podrán aducir, el hecho de haber podido fijar P. Guarnerio la procedencia de los moradores de Alguer con sólo analizar un caso lingüístico tan sencillo como es el de la pronunciación de las vocales átonas. Así, el citado autor, después de haber observado que en el alguerés moderno, como en el dialecto de Barcelona, toda *e* u *o* átona se convierte respectivamente en *a* o *u*, concluye que fueron procedentes de Barcelona los primeros colonos establecidos en Alguer en 1354, durante el reinado de don Pedro *el Ceremonioso*, conclusión que apoya el hecho conocido de haber sido la ciudad de Alguer llamada con el sobrenombre de *Barceloneta* por los antiguos. Obsérvese, no obstante, que la apreciación lingüística de Guarnerio es errónea por lo que se refiere a la *e*, porque esta vocal no se convierte en *a* en el catalán central, sino que se convierte en una vocal neutra muy floja. Por lo demás, esta conversión de la *e* en *a* es una de las características vocálicas más notables del alguerés: *damá* (catalán *demá*), *parilj* (catal. *perill*), *prasó* (catal. *presó*), *masura* (catal. *mesura*), *vanir* (catal. *venir*), *varé* (catal. *verí*), *famelja* (catal. *femella*), *cragut* (catal. *cregut*), *nabot* (catal. *nebot*), *capaljá* (catal. *capellá*), *éssar* (catal. *ésser*), *cunésar* (catal. *coneixer*), *para* (catal. *pare*), *mara* (catal. *mare*), *frara* (catal. *frare*), *proba* (catal. *pobre*), *caura* (catal. *caure*), *oma* (catal. *home*), *mestra* (catal. *mestre*), *metja* (catal. *metge*), etc. Fuera de esta particularidad, no hay que notar otra, como no sea una gran regularidad en la conservación de las vocales tónicas en su cualidad de cerradas o abiertas según sean largas o breves las correspondientes de origen latino. Esto, que puede decirse en términos generales de los dialectos extremos del catalán, ofrece en el central multitud de desviaciones principalmente por lo que toca a la *e* latina larga (cerrada) que se convierte en *e* abierta, pero que permanece cerrada en el

605

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

alguerés: *téra*, catal. *tèla* (tela); *agé*, catal. *havér* (haber); *curésma*, catal. *quarèsma* (cuaresma); *caréna*, catal. *carèna* (carena); *tarré*, catal. *tarrèr* (terreno); *varé*, catal. *verèno* (veneno); *varéma*, catal. *verèma* (vendimia); *burét*, catal. *bolèt* (seta); *méza*, catal. *mèsa* (mesa); *francés*, catal. *francès* (francés), etc. Por otra parte, y respecto de la *o* breve tónica seguida de dos consonantes, la primera de las cuales es una nasal, la pronuncia el alguerés con toda regularidad como cerrada, mientras que el catalán central se inclina a la pronunciación abierta *aspònja*, catal. *espònja* (esponja); *mónja*, catal. *mònja* (monja); *raspónc*, catal. *respònc* (respondo); etc., apartándose así del paralelismo que debiera guardar con la *e* breve (*vént, témps, dént, sént*, etc.) en el cual coinciden. En su consonantismo ofrece el alguerés algunas particularidades totalmente propias, no conocidas de los demás dialectos catalanes. Sobre manera notables son en este respecto los cambios históricos sufridos por la *t* y la *l* latinas en posición intervocálica: ambas se confunden hoy regularmente en una *r*: *naral* (Navidad), *natale*; *carena, catena*; *llaram, loetamen*; *parella, patella*; *ara, ala*; *scara, scala*. Las modificaciones, además, que sufren algunas consonantes como la *tr* de una parte y la *r* seguida de otra consonante por otra, no son de menor importancia que las anotadas y acaban de imprimir un rasgo especial al dialecto. Así, la *tr* se convierte frecuentemente en *rr* (*pullitro, pujerru*; *petra, perra*; etc.) y la *r* + cons. en *l* (*carne, caln*; *sarmentum, salment*). A esto puede añadirse el cambio en *r* manifestado regularmente por la *l*, pero sólo cuando la palabra no contiene otra *r* en cuyo caso la consonante no se altera: *crau, clavum*; *frama, flamma*. Expuestas las características fonéticas del alguerés, cabe notar tan sólo la desaparición de la consonante final de palabra átona en expresiones como *to lus cavals* (catal. *tots els cavalls*), *tota las donas* (catal. *totes les dònes*), etc. En cuanto a la morfología, son particularmente notables las formas masculinas *lu, lus* (catal. *el, els*) del artículo y las de los pronombres personales *meu, mea* (sing.), *meus, meas* o *mías* (pl.), *ton, tona* (sing.), *tous, tuas* (pl.), *sou, soa* (sing.), que suenan en catalán *meu, meva*; *teu, teva*; *seu, seva*. La conjugación ofrece también particularidades que separan al alguerés del catalán continental; entre ellas y como principales son dignas de notarse el presente de indicativo del verbo *ser* que se conjuga: *so, ses, es, sem, seu, so* o *son*. Los demás verbos forman dicho tiempo como sigue:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cantar	beure	dormir	finir
cant	*bec*	*drom*	*falnéx*
cantas	*beus*	*dromis*	*falnexas*
canta	*beu*	*drom*	*falnex*
cantém	*bajem*	*drumim*	*falnéxam*
cantau	*bajeu*	*drumiu*	*falnexiu*
cantan	*beun*	*dromin*	*falnexen*

En todo el resto de la conjugación se suceden multitud de variantes y de contaminaciones de forma, la mayor parte de las cuales tienen sus raíces en el indicativo. Como especiales del imperfecto de indicativo deben citarse las terminaciones *-ava* (*amava*), *-eva* (*rieva* = reía), *-iva* (*santiva* = sentía). De éstas solamente la primera correspondiendo al latín *-abam*, vive en el catalán del cual han desaparecido las otras que todo lo más son conocidas de los dialectos confinantes con el aragonés.

Rosellonés. El Rosellón, pequeña provincia de tierra catalana en el departamento de los Pirineos Orientales, formó parte del principado de Cataluña del año 884 al 1162 y del 1213 al 1242 con condes propios. Pasado al reino de Mallorca en 1276 a la muerte de Jaime I *el Conquistador*, hasta 1344, volvió al reinado de Aragón y fué conquistado por Francia en 1642.

De la lengua hablada en el Rosellón desde el siglo IX dan testimonio los contratos feudales de la época en los que abundan las formaciones románicas por las que se trasluce la estructura peculiar. En los siglos X, XI y XII el catalán del Rosellón se nos manifiesta ya en la poesía popular de los *goigs*. Fuera de esto, los documentos de carácter literario (*vidas de santos*, *Misterios*) no aparecen hasta el siglo XIV. Después de la anexión a Francia, y a pesar de producciones esporádicas escritas en rosellonés, éste va convirtiéndose en un *patois* por la gran influencia de la lengua literaria del país vecino. En los últimos tiempos, y respondiendo principalmente al renacimiento literario de Cataluña, no han faltado en el Rosellón buenos paladines de su historia y de su lengua. Es difícil ver hasta dónde podrán llegar prácticamente sus esfuerzos. La vitalidad del rosellonés, con todo, está enormemente amenazada por la preponderancia del francés.

Son rasgos característicos del catalán actual del Rosellón: la terminación *-i* del presente indicativo y primera del imperfecto de los verbos (*canti*, *parli*, *cantavi*, *parlavi*, etc.); la pronunciación *u* de la vocal final *o* (*cantú* por *cantó*, *Canigú* por *Canigó*, etc); la desaparición de la *-n* de los plurales (*hortolás* por *hortolans*, *mas* por *mans*, etc.). Por lo demás, las diferencias entre el catalán del Rosellón y el catalán literario de Barcelona no son muy importantes. El lector puede hacerse cargo de lo que pueda interesarle en este res-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

703 pecto consultando los materiales cartográficos del monumental *Atlas linguistique de la France* y, por vía de conclusión, las notas bibliográficas referentes al artículo sobre el catalán.

Ⓔ 89 Cas inequívoc de bordó; un intent de reconstrucció, per analogia amb el context anterior, fóra: «las dos consonantes dobles *ts* y *tz* [son poco usuales en catalán] y [éste]» etc.

Ⓕ 14 Milá i Fontanals (1875: 713). ‖ 467 Brekke (1888). ‖ 541 Luchaire (1879). ‖ 605 Guarnerio (1886). ‖ 703-704 Gilliéron, Paris i Edmont (1902-1923).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3. Textos de divulgació gramatical

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

En el present apartat s'apleguen textos prou diferents entre si per bé que tots ells subsumibles, d'una manera o altra, dins la denominació aquí utilitzada: textos de divulgació gramatical.

El primer –sempre segons l'ordenació cronològica– (030) és sens dubte el de nivell expositiu i específic més elevat, amatent a l'elucidació de determinats supòsits subjacents a l'adopció d'algunes convencions ortogràfiques.

El segon (031) és un text desglossable –i desglossat– en el que no són sinó diferents exemples d'una sola pràctica en la correcció d'originals.

El tercer (032) és un text doble amb valor de corol·lari d'una sèrie no reproduïda en la present edició d'*Obres completes*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Text relativament insòlit, per tal com és evidentment fragmentari i perquè es mou entre el tecnicisme i la divulgació, explicable possiblement tot ell en el marc de l'anècdota reportada per Joan Oliver (1968: 61), després recollida, parcialment i amb variants, a Mir (1998: 119-122): amb motiu d'uns Jocs Florals celebrats a Sabadell el 1920 –no el 1922, com creu recordar Oliver–, aquest i altres de la seva colla van aconseguir dels prohoms de la Lliga Regionalista de la ciutat que els tals Jocs fossin dotats amb una substanciosa aportació en metàl·lic, la qual, en la modalitat dedicada a un estudi de tema lingüístic, fou oferta per endavant a Fabra, qui, després de resistir-s'hi («Són molts diners [...] I no tinc res a punt que s'ho valgui»), deuria acabar acceptant a canvi d'aquest escrit.

TEXT: Joventut Nacionalista, Sabadell: *Concurs literari 1920*, pàg. 21-26.

EDICIÓ: *Esmenes*: 14 *dones,*] *donas,* | 44-45 afeblida i efemenida.] afeblida i efeminada. ‖

1. Ortografia

Capítol 1

Lletres que són pronunciades idènticament en el dialecte central, però que continuen pronunciant-se distintament en altres dialectes.

(*Qüestió de les* AS *i de les* ES)

El català oriental (amb el balear) confon des d'antic la *a* i la *e* inaccentuades, ço que explica les vacil·lacions ortogràfiques entre les dues lletres *a* i *e* que constatem des de l'edat mitjana. Durant la decadència la lletra *a* es generalitza, en substitució d'una *e* antiga, en les terminacions nominals i verbals en què una *e* catalana correspon a una *a* llatina. Així, hom fa terminar en *as* els plurals dels noms en *a*; i, en els temps en què la tercera persona del singular termina en *a*, hom escriu *a* davant les desinències *s*, *m*, *u* i *n*: els plurals de *casa, dona, àvia*, etc., són escrits *casas, donas*, etc.; en el present d'indicatiu del verb *cantar*, hom escriu *cantas, cantan*; en l'imperfet d'indicatiu, *cantavas, cantàvam, cantàvau, cantavan*; en el present de subjuntiu del verb *perdre*, hom escriu *perdas, perdan*, etc. El sistema de Bofarull consagra totes aquestes formes amb *a*.

Als plurals *casas, donas*, etc., Aguiló i d'altres prefereixen *cases, dones*, etc., al·legant que en català antic el plural dels noms en *a* termina normal-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment en *es*. Els conreadors de la llengua catalana es divideixen llavors en dos camps: els partidaris dels plurals en *as* i els partidaris dels plurals en *es*. Aquesta fou la causa principal que el sistema de Bofarull no esdevingués unànimement adoptat; en front dels que acceptaven integralment aquest sistema, hi hagué sempre els que se'n separaven almenys pel fet d'admetre la *e* en els plurals dels noms en *a*. La qüestió anomenada de les *as* i de les *es* promogué acalorades discussions i ha restat cèlebre en la història del català del vuit cents.

La resolució d'aquesta qüestió fou retardada pel fet d'haver estat plantejada malament. Oblidant que en el català oriental la *a* i la *e* inaccentuades es confonen en un so únic, que no és ni una *a* ni una *e*, i que per tant *casas* i *cases* hi són dues grafies homòfones (com ho són *taulada*, derivat de *taula*, i *teulada* derivat de *teula*), hom cregué que la diferència gràfica entre *casas* i *cases* era l'expressió d'una diferència morfològica, *casas* essent la forma del català central i *cases* una forma arcaica i dialectal (lleidatana, valenciana, etc.). Els partidaris dels plurals en *as* i els dels plurals en *es*, ho eren per les mateixes raons que, en la primera persona del present d'indicatiu, hi podria haver partidaris de la forma *canto* (actual) i partidaris de la forma *cant* (arcaica). Els partidaris dels plurals en *as* creien estar d'acord amb el català actual; els partidaris dels plurals en *es* eren uns arcaïtzants.

Aquells no solament rebutjaven els plurals en *es* com a arcaics sinó que els consideraven inferiors en absolut als plurals en *as*: segons ells el canvi de la *a* del singular en *e* davant la *s* del plural, constituïa una irregularitat «antigramatical» del tot inacceptable, i retria el català una llengua tota afeblida i efeminada. Milà i Fontanals ja palesà la inanitat d'aquests retrets; però tant ell com la majoria dels partidaris dels plurals en *es* convenien a considerar-los com a arcaics, la qual cosa no podia sinó restar-los prosèlits; i, d'altra part, malament s'explicava llur ardor a mantenir la *e* antiga en el nom (*cases*, *dones*, etc.), quan en el verb no tenien dificultat a admetre la substitució de la *a* a la *e* antiga (*cantas*, *cantan*, etc., en substitució de *cantes*, *canten*, etc.). ¿Com podien, en efecte, condemnar les formes nominals *casas*, *donas*, *fullas*, etc., els que escrivien, en el verb, *cantas*, *pensas*, *anavas*, etc.?

Ço que els impedia d'adoptar la *e* en el verb era que l'admissió d'aquesta produïa la confusió d'algunes formes de l'indicatiu amb les corresponents del subjuntiu. En el sistema de Bofarull, *cantas*, *cantan*, eren formes indicatives; *cantes*, *canten*, eren formes subjuntives (hom no admetia llavors com a literaris els subjuntius en *i*: *cantis*, *cantin*); la substitució per una *e* de la *a* de *cantas* i *cantan* (formes d'indicatiu) produïa la confusió d'aquestes formes amb *cantes* i *canten* (formes de subjuntiu). Per això no gosaven, en el verb, a canviar la *a* habitual per la *e* antiga, no volent veure que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la conseqüència immediata de l'admissió de la *a* en el verb era la seva admissió en el nom. Amb raó sostenia, més tard, Balari que els partidaris dels plurals en *es* havien d'ésser igualment partidaris de la *e* antiga en el verb, i recordava, al mateix temps, que el català antic ja feia la confusió de formes indicatives i subjuntives que ara consideràvem indispensable d'evitar.

La qüestió de les *as* i de les *es* no fou ben plantejada fins llavors de la «campanya lingüística» de *L'Avenç*. Confonent el català central la *a* i la *e* inaccentuades i admetent-se per a la representació de la seva vocal neutra les dues lletres *a* i *e*, tant d'acord era amb la pronúncia de Barcelona la grafia *cases* com la grafia *casas*; ara bé, en els dialectes que no confonen la *a* i la *e* inaccentuades, dient-se *cases* (amb una *e* tancada) i no pas *casas* (amb una *a* clara) i essent la grafia normal antiga *cases*, era evident que calia preferir *cases* a *casas*; i per idèntiques raons calia preferir, en el verb, les grafies amb *e* a les grafies amb *a*, *cantes* a *cantas*, *canten* a *cantan*, etc. Els nous partidaris dels plurals en *es*, al mateix temps que adoptaven la *e* així en el verb com en el nom, admetien com a literaris els subjuntius en *i* (*canti*, *cantis*, *cantin*). Evitaven, així, com en el sistema de Bofarull, la confusió entre certes formes d'indicatiu i de subjuntiu, però la distinció establerta per ells recolzava en un fet real de la llengua (*parles* era una forma d'indicatiu, *parlis* era una forma de subjuntiu, d'acord amb el dialecte central), mentre que la distinció que feia Bofarull era arbitrària i en realitat merament ortogràfica (*parlan* i *parlen* essent de fet homòfones).

La solució donada per *L'Avenç* a la qüestió de les *as* i de les *es* féu ràpids progressos no tardant a guanyar l'acceptació de la quasi totalitat dels escriptors catalans. Sols el temor que la seva adopció podia dificultar la lectura del català féu que algunes publicacions es resistissin llarg temps a implantar-la. Quan, el 1912, l'Institut d'Estudis Catalans es decidí a redactar unes normes ortogràfiques, el triomf de la solució de *L'Avenç* era definitiu, i l'Institut no féu sinó incorporar-la al seu sistema sense introduir-hi la menor modificació.

(A-E, O-U)

El fet de confondre en les síl·labes inaccentuades la *a* i la *e* així com la *o* i la *u* (català central), ha produït durant la decadència i durant la renaixença nombroses vacil·lacions ortogràfiques de què ha costat força alliberar la moderna llengua literària. Dues regles donades pels gramàtics per a la recta escriptura d'aquelles lletres han estat causa d'un bon nombre de grafies errònies: la regla segons la qual el signe representatiu de la vocal accentuada d'un mot primitiu (per exemple, la *o* de *flor*) havia de mantenir-se en els seus derivats (*florir*, *floreta*, etc.), i la regla segons la qual el signe represen-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tatiu de la vocal accentuada de les formes verbals rizotòniques (per exemple, la *o* de *posa*) havia de conservar-se en les formes de terminació accentuada (*posar*, *posant*, etc.). La primera regla, aplicada als pseudoderivats, féu creure, per exemple, que calia escriure *exclosió* i no *exclusió* perquè diem *exclòs* (com si no diguéssim *admissió* i no pas *admessió*, malgrat de *admès*). La segona regla donà lloc a grafies errònies sobretot en els verbs de la tercera conjugació com *sortir*, *collir*, *escopir*, etc., que han estat per molts escrits *surtir*, *cullir*, *escupir*, etc., perquè, en l'indicatiu present, fan *surt*, *cull*, *escup*. Calgué demostrar l'existència dels pseudoderivats per a evitar l'aplicació indeguda a aquests d'una regla sols valedora per als veritables derivats; i calgué restrènyer la segona regla, no fent-hi entrar, entre altres, els verbs com *sortir* que oferien una alternància vocàlica (*surt* amb *u*, però *sortir* amb *o*; com *ix* amb *i*, però *eixir* amb *e*) anterior a la confusió de les dues vocals *o* i *u* inaccentuades. I al mateix temps que eren combatudes les grafies com *exclosió* i *surtir*, ha calgut demostrar la falsedat d'un gran nombre de grafies degudes a preocupacions etimològiques i a l'oblit de les grafies tradicionals i de la pronúncia d'aquelles regions on no han tingut lloc les confusions esdevingudes en el dialecte central. Una acurada revisió de tots els mots d'ortografia dubtosa ha estat feta durant els darrers anys, i és de preveure que estudis ulteriors no exigiran la modificació sinó d'un nombre ben reduït de les grafies avui generalment acceptades, que són les que figuren en el *Vocabulari Ortogràfic* de l'Institut.

On és més evident, en el sistema de Bofarull, l'oblit de les grafies medievals i de les pronúncies dialectals i la supeditació de l'ortografia catalana a la castellana, és en la qüestió de la recta escriptura de la *b* i la *v*, que el català central confon, com el castellà, pronunciant ambdues *b* bilabial. Bofarull dóna per a la recta escriptura d'aquestes dues lletres la mateixa regla etimològica que l'*Academia española*, que prescindeix de l'evolució que la *b* intervocàlica sofrí en llatí vulgar (segons la qual un mot com *caballus* era, ja en llatí, esdevingut *cavallus*; d'on: *caballo* castellà, *cavall* català, *cheval* francès, etc.). Un bon nombre de mots que el català antic escriu constantment amb *v* i que són pronunciats amb *v* (labiodental) i no pas amb *b* (bilabial) en les regions que no confonen la *b* i la *v* (Mallorca, Camp de Tarragona, etc.) són escrits, seguint aquella regla, amb *b* en lloc de *v*: *caball*, *faba*, *gobern*, *probar*, etc. Per imitació del castellà, com en aquests mots, hom escrivia erròniament *b* en lloc de *v* en una munió de mots d'origen àrab, germànic, etc.: *arrabal*, *alcoba*, *cascabell*, etc. El restabliment de la *v* antiga en tots aquests mots ha estat lent i dificultós. Aguiló ja combaté moltes d'aquelles grafies (Bofarull mateix escrivia amb *v* el verb *haver*, els imperfets de la primera conjugació, que Estorch i d'altres, més lògics, escrivien amb *b*: *haber*, *canta-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ba), però no és fins molt recentment que podem considerar-ne la llengua completament alliberada: quan ja tothom convenia que no calia escriure *caball, gobernar, probar*, etc. (de *caballus, gubernare, probare*, etc.), sinó *cavall, governar, provar*, etc., encara eren comunament acceptades les grafies *cascabell, cobart, alcoba*, etc., igualment errònies, i ara mateix la gent era sorpresa per grafies com *avet, avarca, arrova*, amb què l'Institut reemplaçava les grafies de la decadència *abet, abarca, arroba*.

En l'ortografia usual del vuit-cents també es troben, degudes a la influència castellana, grafies errònies amb *v* en lloc de *b* (*reventar, vuydar, varó*, etc.). Durant la renaixença s'han produït noves grafies amb *v* en lloc de *b*, les quals ha calgut igualment combatre. Han estat degudes les unes a la creença equivocada que el fet de tenir un mot *v* (*fava*) exigia d'escriure amb *v*, no solament els derivats veritables (*favar*, grafia correcta), sinó els pseudoderivats (*favàcia*, grafia errònia; la correcta és *fabàcia*), i les altres, a la creença, llavors que *caball, probar*, etc. –amb *b* com en castellà (*caballo, probar*, etc.)–, eren reemplaçats per *cavall, provar*, etc., amb *v* com en francès (*cheval, prouver*, etcétera)– que aquesta llengua ens podia servir de guia per a la recta escriptura de la *b* i la *v* intervocàliques, creença equivocada que donà naixença a grafies com *arrivar, trovar, savó, trevall*, etc.

Ⓕ 17 Al·lusió a Bofarull i Blanch (1867). ‖ 62-65 Balari i Jovany (1879). Vegeu també, *infra*, 035, n. a lín. 91. ‖ 138 Al·lusió a Estorch y Siqués (1857).

Ⓝ *Títol* El terme *Renaixement* és entès aquí com a sinònim de «renaixença» en la segona accepció d'aquest mot segons el *DIEC*. El *DGLC* es limita a remetre «renaixença» a «renaixement» i, aquest, a aquella. ‖ 19-28 Vegeu Segarra (1985a: 180-218; també 1985b: 63-68). ‖ 45 Pel que fa al retrets al·ludits, vg. Segarra (1985b: 64-66). ‖ 120 Es refereix, és clar, al *DOr*, que apareix també anomenat així en algunes actes de la Secció Filològica (079).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Sèrie de vint-i-quatre mostres aplicades de correcció de textos duta a terme per Fabra sobre tants altres exercicis de redacció a càrrec de sengles col·laboradors seleccionats entre els més de dos-cents que van respondre a la crida feta per *LP*, el 10.VII.1928, sota l'epígraf: «No us ha passat mai res que valgui la pena d'ésser escrit? Sabríeu escriure-ho? Voleu provar-ho?»; per més detalls, vg. Murgades (2008: 87-90). S'entén que la tal sèrie havia d'assegurar la presència de Fabra a les pàgines del diari després que aquest, a partir del 12.VII.1928, hagués cessat d'escriure-hi regularment les *Converses filològiques*.

EDICIÓ: S'edita només el text de Fabra, que, sempre sota l'epígraf genèric d'«Observacions», segueix a continuació del text de la redacció que fa al cas, aquí omès. Només en tres casos, els corresponents als textos **031 g**, **031 j** i **031 l**, les «Observacions» de Fabra van seguides, sota l'epígraf igualment genèric de «Consultori», de tres escrits –ben bé equiparables amb qualsevol de les *Converses filològiques*– amb respostes raonades a preguntes sobre fets de llengua concrets que havien estat formulades a Fabra.

031 a

CONTEXT: Josep Berenguer, «L'angoixa d'una tarda».

TEXT: *LP* (18.VIII.1928), pàg. 4ab.

El treball *L'angoixa d'una tarda*, considerat sota el seu aspecte estrictament gramatical, no és pas inferior al terme mitjà de les publicacions que surten de les millors cases editorials catalanes.

Quant a l'ortografia, és correcte: un *més* que hi figura sense accent és, evidentment, degut a una distracció; *pendre*, al qual hauriem preferit *prendre*, no pot ésser considerat com una falta d'ortografia, puix que és una grafia tolerada, algun bon escriptor preferint-la encara a *prendre*, a tort, però, segons nosaltres. La sola falta que hem sabut veure és *malhumor* en lloc de *mal humor*.

De sintaxi, l'escrit no està tan bé com d'ortografia i morfologia. Senyalem, en primer lloc, dos exemples d'una construcció, malauradament no rara entre els escriptors actuals, que consisteix a expressar dues vegades un mateix complement verbal, l'una vegada mitjançant un pronom relatiu i l'altra mitjançant un pronom personal feble: «res *que* valgués la pena de relatar-*ho*»; «un fet *que* val la pena de relatar-*lo*» (*ho* i *lo* sobren).

No és certament una regla que no comporti algunes excepcions la que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

estableix que cal ometre la preposició *a* en els complements directes (*He vist ton pare*, no *He vist a ton pare*), ni és una regla completament consagrada per l'ús constant dels bons escriptors, la que voldria que tot infinitiu-subjecte afirmatiu anés precedit de la preposició *de* (com el mateix autor fa en: «em passés pel cap *d'*escriure alguna cosa»); aconsellaríem, però, a l'autor que procurés no infringir gaire sovint aquestes regles, com fa quan escriu «convidar *a tots els lectors*» o «que tant m'havia costat *combinar*» o «no em costaria gaire *empescar-me*». Quant a l'ús de les preposicions hi ha, encara, a senyalar un *de* per *a* i un altre per *en*, així com alguns casos de *per* en lloc de *per a*: «mai no havia (jo) arribat ni *d'*adreçar una lletra», «explicar un cas... *d'*una prosa ben animada», «vaig deixar-ho *per* després», «vaig triar *pel* meu relat», «paraules que *per* mi eren noves».

Dins, encara, d'una correcció merament gramatical, hauríem potser de fer notar que algun cop un mot pronominal es troba usat amb referència a un nom massa allunyat, com és el cas del *els seus* del passatge «tot seguit vaig acabar de llegir tots *els seus* paràgrafs...», on no es veu clarament a quin substantiu es refereix aquest *els seus*.

Senyalem, finalment, aquest passatge sense il·lació gramatical «*Cercant* paraules noves i *el voler* escriure-les totes... *passava* el temps ràpidament...» (on hi ha, demés, un exemple poc afortunat d'infinitiu precedit de l'article, com, anteriorment, aquest altre: «*El* no *trobar-lo* de la forma que el cercava, em féu posar de malhumor»).

Quant al lèxic (a part d'algun mot o expressió usats impròpiament, tals, *suplir*, com a equivalent de *reemplaçar*, o *cercles informes*) hi ha dos castellanismes: *enterar* per *informar* (o un seu sinònim) i *alentador* per *encoratjador*. No és tampoc bo *sense ànims* traduint *sin ánimos*.

031 b

CONTEXT: Remei Clusa, «De com vaig fer una bona amistat».

TEXT: *LP* (26.VIII.1928), pàg. 6ac.

EDICIÓ: *Esmenes*: 3 una senyora», hauria de dir «quan veu tracta d'un ⌋ una senyora», ja que es tracta d'un ‖

On diu «mirar als que m'acompanyaven», hauria de dir «mirar els que m'acompanyaven»; on diu «quan veu a una senyora», hauria de dir «quan veu una senyora», ja que es tracta d'un complement directe, que, en general, 3
com és sabut, és millor d'introduir sense la preposició *a*.

On diu «una cel·la en *la que* hom observava força netedat», hauria de dir «una cel·la en *la qual* hom observava força netedat». Per a conèixer si un *el que* és incorrecte hi ha un mitjà tot fàcil: mirar si és substituïble per *el qual*. Si ho és, és incorrecte. *El meu llibre* i *el que m'has deixat* és un exemple de *el que* correcte (ja que no es pot dir *El meu llibre i el qual m'has deixat*); en canvi, *Un escrit en el que consta...* és un exemple de *el que* incorrecte (puix que *el que* hi és substituible per *el qual*: *Un escrit en el qual consta...*). *El que* és la combinació d'un *el* antecedent i el terme relatiu *que* (en francès, *celui que*); *el qual* és tot ell un terme relatiu (en francès, *lequel*).

«Revelava un fort interès *en què* passéssim per davant seu», «no va poder convence'm *de que* es tractava d'un seny normal», «jo no sabia sostreure'm a la idea *de que* la vaig conèixer en aquella dolorosa mansió», són exemples d'ús incorrecte de les preposicions *en* i *de* davant la conjunció *que* (Cp. la construcció catalana correcta, sense preposició: «ans se gloriegen *que* aquells vagen ben arreats, brodats i encavalcats», B. Metge). Notem, encara, la locució conjuntiva *a més de que*, traducció literal de *a más de que* (per *sense comptar que*, *ultra que*, etc.). A senyalar, encara, quant a la conjunció *que*, la seva omissió en «em va pregar no li esmentés»; cal corregir: «em va pregar *que* no li esmentés».

Dues faltes trobem comeses en l'ús dels pronoms febles: «ja *li* pot dir» i «quan veu a una senyora o senyoreta, *les hi* ha de demanar noms i adreça». —«Ja li pot dir». Dir què? L'oració és incompleta: hi manca el complement directe del verb transitiu *dir*: la cosa que li pot dir. Calia escriure: «Ja *li ho* pot dir» (en què *ho* vol dir *allò que li demana*). –«quan veu a una senyora o senyoreta, *les hi* ha de demanar noms i adreça». On diu *les hi* hauria de dir *els*, en el cas, ben entès, de voler usar el plural. El singular, però, seria preferible: *li*.

On diu «*per a* dir-nos quelcom», hauria de dir «*per* dir-nos quelcom».

Hi ha, en l'escrit que examinem, algunes construccions feixugues, impròpies de l'índole del conte, com un *la dita senyora* o aquell *l'esguard de la qual* del tercer paràgraf (que s'hauria evitat convertint la subordinada de relatiu en una oració independent, ço és, substituint la subordinació per la coordinació). Encara, dins aquesta tara que senyalem, un *el mateix* absolutament dolent: el del primer paràgraf (un *el seu director* o, simplement, un *el director* hauria estat millor que l'horrible i oficinesc *el director del mateix*).

Les faltes d'ortografia –que suposem que no apareixeran en l'imprès, corregides pel linotipista (1)– són més aviat nombroses: –Ortografia de lletres: *devant* per *davant*; *confesar* per *confessar*; *extrany*, *expontani*, *exprement*, per *estrany*, *espontani*, *esprement*, i, al contrari, *esperiència* per *experiència*; *apareixe*, *coneixe*, per *aparèixer*, *conèixer*; *substreure* per *sostreure*;

17
18

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tant terrible, per *tan terrible*; –Separació de mots: *no més*, per *només*; *sobre tot*, per *sobretot*; i, al contrari, *apropòsit* per *a propòsit*; –Apòstrof: *la adreça, la habitació*, per *l'adreça, l'habitació*; *que'ns* i *que's*, per *que ens* i *que es*; –Accentuació gràfica: apareixen sense accentuar *anàvem, passéssim, entràvem, comentàvem, vàrem, acomiadàrem, dirigírem, érem, conèixer, província, gràcia, experiència, notícia, ús, té, mà, què* («la lluita suprema en *que* la mort...»), *però*; en canvi, accentuat, *día*.

Notem, finalment, una falta greu de morfologia: *poguer* per *poder*.

(1) No veiem inconvenient que les faltes d'ortografia d'un original no apareguin en la còpia impresa, puix que es tracta de faltes que afecten el mot aïllat: si nosaltres diem, referint-nos a un original «on diu *expontani* ha de dir *espontani*», és indiferent per a l'eficàcia de l'observació que la grafia condemnada figuri o no figuri en el text imprès. Però no ocorre el mateix amb altres faltes, sobretot les de sintaxi: per què preguem al linotipista o al corrector que no esmeni altres faltes sinó les ortogràfiques i, si vol, les morfològiques. Li fem aquest advertiment perquè la setmana passada senyalàvem en el treball publicat alguns errors que convenia que el lector veiés ensems amb llur context (recordem, ara, un *enterar*), *els quals* n'havien desaparegut, esmenats curosament pel tipògraf.

Ⓔ 3 A l'original hi ha una diplografia de la frase: «hauria de dir quan veu» (vg. esmenes).
Ⓕ 18 Metge (1889: 265-266).
Ⓝ 17 *Cp.* és la catalanització de l'abreviatura llatina *cf.*, de *confer* 'compareu'. ‖ 18 Fabra havia adduït ja aquest exemple extret de *Lo somni* a la «conversa filològica» de 14.I.1920 (Fabra 2010: 190-191, núm. 55).

031 c

CONTEXT: Joan Valeri, «Jo i el paisatge».

TEXT: *LP* (2.IX.1928), pàg. 4g.

Quant a la sintaxi, senyalem un cas de *els hi* emprat com a datiu plural del pronom de tercera persona: «els tons... es presentaven amb la infinita gama 2
que l'aire transparent *els hi* donava». Calia dir simplement «*els* donava» (*els hi* és el plural de *l'hi*; el de *li* és *els*). –On diu «que no se'n pot endur» seria millor «que no pot endur-se».

Quant a la morfologia, sorprèn l'ús sistemàtic de *hi* en lloc de *he*: *hi tingut, hi vist, hi sentit, m'hi adonat*. Aquest *hi* no pertany a la llengua literària. –Sorprèn igualment de trobar usades com a femenins les formes *directe, còmode* i *caute* (*manera directe i còmode*; *una serp caute*).

Els adjectius *directe, còmode* i *caut* (millor que *caute*) són adjectius de dues terminacions; llurs formes femenines, així, amb *a*: *directa, còmoda, cauta*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però el que sorprèn més en un treball que està, en general, bé de sintaxi i de morfologia, és que s'hi trobin un nombre no petit de faltes d'ortografia. La culpa? En gran part la té, indubtablement, que la gran majoria de les publicacions no surten encara correctament ortografiades: el qui, en les seves lectures, troba un mateix mot escrit, adés amb una grafia adés amb una altra, acaba per no saber quina és la correcta. No cal esperar, doncs, que la gent escrigui amb bona ortografia mentre les publicacions no surtin totes completament exemptes de grafies incorrectes. (¡Tinguin ben present això els editors, directors de diaris, correctors, etc.!) L'autor del treball que examinem vacil·la en l'ús de la dièresi: al costat d'exemples de dièresi ben usada, hi ha un *intuïció* sense dièresi. Altres faltes d'ortografia a senyalar són *endinzat* per *endinsat*, *arrocegar* per *arrossegar*, *hortalises* per *hortalisses*.

Quant al lèxic: –No és *aufals* sinó *alfals*. Finalment, entre els mots en què s'ha corregit l'accentuació defectuosa, hi ha *medul·la* (accentuació defectuosa que devíem al castellà, que també l'ha corregida): l'autor escriu encara el mot amb l'accentuació antiga i amb una sola *l*: *mèdula*.

Ⓝ 2 *Gama*: aquesta és la grafia amb què apareix el mot al *DOr*, no canviada per l'actual, *gamma*, fins al *DGLC*.

031 d

CONTEXT: Jaume Font, «Esbós del meu bloc».

TEXT: *LP* (9.IX.1928), pàg. 5ab.

A senyalar, quant a la sintaxi, un cas de *els hi* en lloc de *els*: «*els hi* donem la bona nit». –On diu «s'aixeca i se'ns ofereix... *L'hi regraciem*», seria preferible «*Li ho* regraciem». –On diu «*per lo* necessari», a corregir: «*pel* necessari». –Hi ha, en el treball que analitzem, un exemple de gerundi desadverbialitzat (amb raó combatut, avui, per tots els bons escriptors): «la llum d'un llampec... ens enlluerna, *quedant* per una estona orbs». –A notar, en fi, que l'autor practica la supressió, poc recomanable, de la partícula *no* darrera *ningú*, *tampoc*, etc. (ex.: «*ningú* diu res», en lloc de «*ningú no* diu res».)

Quant al lèxic, senyalem: –un «segons ens *enteren* a l'hostal», on podria dir-se simplement «segons ens diuen a l'hostal» o «segons ens fan saber a l'hostal» (observem, de passada, que aquesta subordinada adverbial forma part d'una proposició mal construïda: «Aquella comitiva misteriosa, segons ens enteren a l'hostal, es tractava de la recollida d'un estiuejant, etcètera»): –un *grop* per *grup* («veiem un *grop* nombrós de gent»); –una *vil·la* per *vila*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(*vila* és una població: *vil·la* una casa); –un *de repent*, poc recomanable existint, amb igual significació, *sobtosament*; –un *assentats* per *asseguts* («*assentats* sota una ombra»); –finalment, l'autor havia escrit *cal tornar* i ha corregit *cal retornar*: *cal tornar* era millor.

L'ortografia, molt defectuosa: l'autor no solament incorre en aquelles faltes explicables, per tractar-se de mots que fins ara, i àdhuc ara, es troben ortografiats diversament en diaris, revistes, etc. (tals *cambi* per *canvi*, *abets* per *avets*, *trovar* per *trobar*, *solitut* per *solitud*, *magestuós* per *majestuós*, *aixugar* per *eixugar*, *trepitx* per *trepig*), sinó que en comet d'inversemblants, que denoten una negligència imperdonable, tals com *tèrvol*, *envoirat*, *malheïdes*, *veure* per *beure*, o bé *quedan*, *trepitjan*, *fican*, en lloc de *quedant*, *trepitjant*, *ficant*.

L'apostrofació és dolenta: *explicant-m'en* per *explicant-me'n*, *treures* per *treure's*, *s'ens ofereix* per *se'ns ofereix*, *veuren's* per *veure'ns*, etc.

Quant a l'accentuació gràfica, és digna d'ésser notada una falta que cometen encara molts d'altres: el fet que s'accentuïn els aguts terminats en vocal polisíl·labs (ex.: *replà*, *serè*), indueix a molts a accentuar igualment els monosíl·labs (ex.: *plà*, *plè*). L'autor escriu *fà*, *pà*, *tò*, *sò*, *trò*, així com *rès* (accentua també el pronom feble *es*: *és* va escorrent, *és* va eixamplant, *és* va tapant); en canvi, sense accent, *és* del verb *ésser*, *sé* del verb *saber* i *què* («sense aquells tràfecs a *que* estem acostumats»).

Quant als mots plans, l'autor sembla ignorar la regla que regeix llur accentuació; així, trobem sense accent *reconèixer*, *anàvem*, *fèiem*, *havíem*, *devíem* (també: *guàrdies*). En canvi: *día* en lloc de *dia*.

031 e

CONTEXT: Josep Jol, «Excursió accidentada».

TEXT: *LP* (16.IX.1928), pàg. 5ce.

En el treball que precedeix, l'ortografia normal i la que mantenen els que no acceptaren les normes de l'Institut es troben curiosament barrejades. El dígraf *ch* hi és sistemàticament emprat: *amichs*, *lloch*, *foch*, *panegírich*, *crech*, *bosch*, *fantàstich*, al costat, però, de *doncs*. La *i* consonant (*feia*) i la *i* en funcions de consonant (*mai*) s'hi troben respresentades per *y*: *veyeu*, *feya*, *queya*, *may*, *noys*, i àdhuc *y* conjunció; però *gaire*, *aigua*, etcètera. Al costat de *mítg* i *ahont* (en lloc de les grafies normals *mig* i *on*), hi trobem les grafies *tard*, *raïm* (combatudes pels antinormistes).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En l'ús del guionet, l'autor segueix tan aviat el sistema de l'Institut com el de l'Acadèmia. Nombrosos són els casos en què juxtaposa el pronom al verb sense interposar entre ells el guionet: *dirli, explicarli, dirne, posarse, escurantse, tornarsen*, etc. Però, al costat d'aquestes combinacions, apareixen *haver-hi, fer-ne, trobant-se, dir-nos*, etc. L'autor adopta, àdhuc, els dos sistemes dins una mateixa combinació: *donarnos-en* (per *donar-nos-en*). A senyalar *portarmi* (per *portar-m'hi*).

En l'ús de l'apòstrof passa una cosa anàloga. Són antinormistes: *qu'* per *que* (*fins* qu'*un dia*, qu'*una sola*, *més* qu'*una esllavissada*); *'s* per *es* (*no's vegé*); *'n* per *en* (*el que*'n *sabia menys*); *'l* per *el* (*que*'l *món és rodó, seguia bé*'l *camí*); *'ns* per *ens* (*que*'ns *pogués*); però, en canvi, són correctes, ço és, estan d'acord amb les normes de l'Institut, *es* (*aquelles muntanyes* es *veien cobertes*), *de l'any* i d'altres. A senyalar *s'en* en lloc de *se'n* (s'en *va adonar*) i *al s'endemà*, amb una separació de paraules defectuosa, com en *desseguida* (per *de seguida*), *depressa* (per *de pressa*), *en fora* (per *enfora*) i *en radera* (per *enradera*, metàtesi de *endarrera*, que és l'única forma correcta).

L'accentuació gràfica, deplorable: ignorància de la regla que regeix l'accentuació dels nostres plans, dels monosíl·labs que porten accent i àdhuc de la regla corresponent als polisíl·labs aguts, entre els quals trobem, sense accentuar, *camí, precís, paradís, després, allà*. L'autor accentua *o, fe*, i no accentua, en canvi, *bé, més, món, sé* (del verb *saber*), *és* (del verb *ésser*), *féu* (pretèrit de *fer*: feu *un dels companys*, feu *ell*), *vós* (vos *no sabeu*), *què* (que *m'has dit?, en el precís moment en* que...). Quant als polisíl·labs plans són escrits sense accent *ésser, desaparèixer, vàreig, panegíric, fantàstic, margens, estàvem, esperàvem, arribàrem, seguírem, corríem, reuníem, sabríeu*, etc., etc. Podria fer creure que *estavem, sabrieu*, etc., sense accent (al costat d'un *escoltèu*, amb accent), obeïen a la regla antinormista; però llavors restarien irregulars *trobarem, arribarem* (futurs), sense accent.

Com és d'esperar, les faltes són abundoses en l'ús de les lletres d'ortografia dubtosa: *explicaba, contestaba, suaba, miraba*, etc. (que podrien fer pensar que l'autor creu que la terminació *ava* s'escriu amb *b*; però al costat d'aquestes grafies, trobem *esperàvem, passava*), *habia* (per havia), *habeu* (per *haveu*), *nubolada* (per *nuvolada*), *esmorsar* (per *esmorzar*), *comensar* (per *començar*), *marcha* (per *marxa, ilusió* (per *il·lusió*), *cavillar* (per *cavil·lar*), *cuant* (per *quant* i per *quan*), *tant* (per *tan*: caminada *tant* llarga, l'home que *tant* a propòsit, etc.), però *san* (per *sant*: *Sn.* Sadurní). Finalment *càurer* i *riurer* (per *caure* i *riure*). Això, quant a les consonants; quant a les vocals, no manquen els casos de *a* per *e* i de *e* per *a*; així, *are, encare, passave*, però *esperanças, devant* però *dalit*. Notable: *esllevissade* (per *esllavissada*).

Potser no hauríem hagut d'insistir tant en les faltes d'ortografia que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

conté el treball que analitzem i podíem, sembla, limitar-nos a dir que l'ortografia hi era molt defectuosa i encomanar al linotipista que el posés en bona ortografia. Hem cregut, però, convenient d'atreure l'atenció dels lectors sobre un fet que és molt més freqüent que no sembla i que potser no es produeix enlloc més del món: que hi hagi qui és indubtablement un entusiasta del conreu literari de la seva llengua i, encara més, qui té vocació i aptituds per a conrear-la, i ni tan sols es doni la pena d'aprendre'n... l'ortografia.

Quant a la morfologia (deixant de banda *esperançes*), trobem *volguent* (per *volent*), *vegé* (per *veié*), *pogueu* (per *pugueu*), *pro* (en lloc de *però*). On diu *unànim* seria millor *unànime* (d'on *unànimement*), per bé que molts escriptors semblin preferir *unànim*.

Apuros és un castellanisme; *afrós* (que l'autor escriu *afroç*), un gal·licisme. Hi ha també un *a lo menos* per *almenys*.

Quant a la sintaxi (millor, sens dubte, que l'ortografia i la morfologia, i així és encoratjador per a l'autor) hi ha a senyalar dos casos de *los hi* per *los* i dos casos d'ús indegut de la preposició *a* en el complement directe:

«Tot d'una vàreig proposar-*los-hi*: ¿voleu venir...».

«Explicant-*los-hi* que...».

«Veig sortir d'una taverna *a* Ton...».

«Trobarem *a* la gent al peu del foc».

031 f

CONTEXT: Ramon Nubiola, «Records d'un aprenent».

TEXT: *LP* (23.IX.1928), pàg. 6ce.

És general la ignorància de les regles d'accentuació, que, amb petites diferències, són les mateixes del sistema castellà, i això fa suposar que aquestes són igualment desconegudes per la generalitat de la nostra gent. És curiós: l'accentuació gràfica obeeix a regles, tot simples, que, un cop apreses, permeten d'accentuar correctament, sense vacil·lació possible, qualsevol mot; sobre l'ortografia de les lletres homòfones, al contrari, no pot donar-se cap regla general pràctica, cal aprendre's de memòria com s'escriu cadascun dels mots en què ocorre alguna d'aquestes lletres; doncs, bé, les faltes d'accentuació solen ésser de molt les més freqüents. Vagi adreçada aquesta observació als que creuen en l'eficàcia de les regles ortogràfiques: en el treball d'emmagatzemament de les imatges visuals dels mots escrits, que és allò en què consisteix l'aprenentatge d'una ortografia, és solament la lectura atenta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que és eficaç; aquell emmagatzemament és un treball de memòria, i quan hom, llegint, no es fixa en els accents, és endebades que hi hagi unes regles d'accentuació i que siguin tot simples, i, encara, sense excepcions: més aviat s'aprèn que *plaça* s'escriu amb *ç* que no pas que *durícia* porta accent.

En «Records d'un aprenent», no hi ha gaire faltes d'ortografia de lletres: *arrivar* per *arribar* (*arrivar* és una grafia errònia molt freqüent: en tindrà la culpa el francès *arriver*?), *sabs* per *saps*, *llarc* per *llarg* (per a *llarg* hi ha una regla, que l'autor ignora), *engúnia* per *angúnia*, *àpet* per *àpat*; però, en canvi, les faltes d'accentuació hi són abundoses, les mateixes de la majoria dels treballs publicats en aquesta secció del diari: absència d'accent gràfic en els mots plans acabats en consonant i en un gran nombre d'esdruíxols, vacil·lacions freqüents en l'accentuació dels monosíl·labs: van sense accent *menjàvem*, *teníem*, *havíem*, *dormíem*, *fàstic*, *àpat*, *dipòsit*, *reconèixer*, *córrer*, *rúbrica*, *llàgrimes*, *ràbia*, *gràcia*, *vigílies*, *importància*, *València*, *Sànchez*, *més* adverbi *sé* (del verb *saber*), *és* (del verb *ésser*), *Déu*, *sí* afirmatiu, *què* («vaig saber de *que* anava»), i àdhuc *però*, *només* i *així*.

En l'ús de l'apòstrof (que també obeeix a regles com l'accent) hi ha també les errades habituals: *m'el* en lloc de *me'l*, *me'n* en lloc de *me'n*. A notar *de*, sense apostrofar, davant *un* («records *de* un aprenent», «*de* un carrabiner», «*de* un metge»; i, en canvi, «*d'*aprenent», «haver *d'*anar», etc.).

Quant a la sintaxi, són a notar: –dos casos de *per* en lloc de *per a*: «pólvors de licoprodigo *pel* melic», «no tenir forces *per* rebutjar-ho»; –un cas d'omissió de *a*: «el mig-dia» per «al mig-dia»; –l'emprament de la preposició *de* davant la conjunció *que* «i només és qüestió *de que* el senyor Rofes estiri la cadeneta» (per «i només és qüestió *que* el...»); –l'ús sistemàtic, davant un infinitiu, de *al* per *en*: «a l'entrar», «a l'anar-se'n» (És sabut que avui la majoria dels escriptors prefereixen *en*); –dues oracions de relatiu mal construïdes: «una sopa vermella *que* jo vaig suposar que la dispesera *l'*havia feta...» (on *l'* sobra) i «una cambra *que hi* havia més de vint-i-cinc llits» (en la qual on diu *que* havia de dir *on*); –un *el demés* significant *la resta* o *tot l'altre*.

Quant al lèxic, sense aquest el *demés*, hi ha a notar: «la costum establerta» per «el costum establert»; «uns quants *sous*»; «*apretar* a córrer»; finalment, «pólvors». Reproduint fidelment les paraules de la minyona, l'autor podia perfectament escriure «polvos de licoprodigo». Cap necessitat de camuflar el castellanisme *polvos*, escrivint *pólvors*. (En català una substància polvoritzada artificialment és *pólvores* femení o *pols* masculí. Exemple: «pols d'olor finíssims».)

¡Una falta greu és *figureu-se* per *figureu-vos*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Molts escriptors s'han preocupat de la substitució del *nada menos* de la llengua parlada. Un substitut que hem trobat usat algunes vegades (no gaires, certament), és *no altre que*; però val a dir que aquest substitut no resol sinó parcialment la qüestió. Molt mes freqüentment que *no altre que*, trobem usada en el català literari d'avui la locució formada traduint un a un els elements components de *nada menos* (*nada* per *no res*, *menos* per *menys*): *no res menys*, locució que, bo i essent lògicament perfecta, presenta, encara, l'avantatge de poder reemplaçar *nada menos* en tots els casos.

L'adopció d'aquest *no res menys* no està exempta d'inconvenients, i l'un d'ells és l'existència d'un *no res menys* amb una altra significació. En efecte, *no res menys* és una locució que es troba sovint usada en català antic, on no té precisament la significació de *nada menos*, sinó la d'*encara*, o *aixi mateix* (ex.: «E açò ab tota veritat ho provaré ab dits de la sancta escriptura e *no res* 65
menys ab els quatre evangelistes, que no poden mentir»), ara bé aquest *no res menys* medieval ha estat adoptat per alguns escriptors, i això fa que es trobin en concurrència un *no res menys* que vol dir *així mateix*, i un *no res menys* que vol dir *nada menos*. I hi ha encara més: un cop reintroduït en la llengua literària el *no res menys* antic, se li ha donat per molts (i, entre ells, escriptors eminents) el valor de *no obstant* (sens dubte per imitació dels *néanmoins* francès, compost de *néant*, no res, i *moins*, menys). Es troba així una locució estranya a la llengua parlada, emprada no res menys que amb tres significacions diferents.

Nosaltres hem combatut el *no res menys* adversatiu, perquè ens semblava que, en reprendre una locució antiga, no devíem arbitràriament canviar-li la significació. Ja sabem que no és impossible que una conjunció que marca l'addició passi a conjunció adversativa. Quan dues proposicions consecutives són tals que el contingut de la segona està en oposició *aparent* amb el contingut de la primera, les dues proposicions poden ajuntar-se amb la simple conjunció *i*, l'oposició no calent ésser expressada per una conjunció específicament adversativa, i àdhuc, llavors, l'oposició pot ésser emfasitzada mitjançant una conjunció additiva. Aquesta esdevé, així, un equivalent de *no obstant*. Així ha passat amb *així mateix* en alguna regió, on aquesta conjunció és correntment usada per a emfasitzar l'oposició (ex.: *ha plogut, i així mateix hem sortit*). És admissible aquest *així mateix*? Creiem que sí, posat que sigui usat amb precaucions, ço és, solament en aquells casos en què l'oposició entre les dues proposicions en contacte ressurti clarament de llurs continguts. Aquest *així mateix* adversatiu, així com el *tanmateix*, tan usat avui com a conjunció adversativa, justificaria, doncs, el *no res menys*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reemplaçant *no obstant*. Però sempre resta el fet que aquest ús del *no res menys* és arbitrari; i, encara, cal considerar que, tractant-se d'una locució arcaica, el *no res menys* adversatiu està molt més exposat que l'*així mateix* adversatiu a ésser usat en casos en què podria donar lloc a un equívoc.

Nosaltres que, com hem dit, hem combatut algun cop el *no res menys* adversatiu perquè, de reprendre el *no res menys* medieval crèiem que havíem de fer-ho donant-li el mateix valor que els antics, no som tampoc –hem de confessar-ho– grans partidaris del *no res menys* additiu. El creiem un arcaisme innecessari, i prou són ja els arcaismes a què forçosament hem hagut de recórrer en la tasca de depuració de la llengua literària. I, encara, es dóna el cas que precisament el *no res menys* marcant l'addició és menys entenedor per a un català modern que el *no res menys* adversatiu, posat que aquest sigui usat amb les precaucions que hem assenyalat per al *així mateix* adversatiu.

El *no res menys* equivalent a *nada menos*, tot essent d'una utilitat més gran que el *no res menys* arcaic, és, indubtablement, més entenedor per a un català d'avui, sobretot des que el *menys* és d'un ús general com a substitut del *menos*. Tenint en compte això, estaria justificat que, si es consideraven els dos *no res menys* incompatibles, ens decantéssim a favor del *no res menys* equivalent a *nada menos*. Però, àdhuc no essent-ho, creiem que fóra de desitjar de veure el *no res menys* arcaic reduït a l'ús *discrecional* dels bons escriptors.

Ⓔ 52 Text imprès a continuació de l'anterior (encara que no hi tingui res a veure), amb autèntic valor de conversa filològica, escrit segurament a instàncies d'alguna consulta (d'on el tal títol) sobre la qüestió que s'hi debat.

Ⓕ 65-66 Martorell (1873-1905: II, 332).

Ⓝ 45 Sobre l'ús inapropiat del substantiu *sou*, vg., *infra*, 031 g. ‖ 65-66 L'exemple, extret del *Tirant lo Blanch* (vg. la n. a lín. 65-66), Fabra l'havia adduït ja a la «conversa filològica» de 16.I.1920 (Fabra 2010: 191-192, núm. 56).

031 g

CONTEXT: Josep Macià, «La rara casualitat».

TEXT: *LP* (30.IX.1928), pàg. 6ac.

No hem trobat, en el treball que precedeix, cap falta d'ortografia, llevat d'algunes d'accentuació: alguns mots plans dels que cal accentuar hi apareixen escrits sense accent (*vàreig, férem*, etcètera), i alguns mots que cal escriure amb dièresi, hi apareixen escrits amb *i* en lloc de *ï* (*constituïa, traït*, etc).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Salvant, doncs, aquestes faltes d'accentuació –no tan abundoses per cert com en la majoria dels treballs publicats en aquesta secció–, l'ortografia és correcta.

Quant a la morfologia són a notar: *podéssim* en lloc de *poguéssim*, *donguí* (dos cops) en lloc de *doní*, *s'em* (dos cops) en lloc de *se'm*. *Vàreig* no és dolent; però, no sabem per què, tots els que han enviat treballs per a ésser publicats en aquesta secció, semblen preferir-lo a *vaig*, que la majoria d'escriptors prefereixen amb raó a *vàreig*. *Emperò* tampoc no és dolent; però, en general, deuria preferir-se *però*, més popular i menys feixuc. *Ser* també és admissible; però en un autor que empra normalment *ésser*, estranya de trobar un *ser* usat sense que hi hagi cap raó que justifiqui aquesta forma divergent. Quant al substantiu abstracte derivat de *segur*, la forma adoptada per la llengua literària no és *seguritat* sinó *seguretat*.

Les faltes de sintaxi més notadores són: –un *abans de que* en lloc de 18
abans que («abans de que esclatés»); –una oració de relatiu («postals en les quals s'hi poguéssin distingir») en què un mateix membre és expressat dues vegades, l'una pel terme relatiu (*en les quals*) i l'altra per un pronom feble (*hi*); la construcció correcta fóra: «postals en les quals poguéssim distingir»; –un *recórrer en un plànol* en lloc de *recórrer a un plànol* («i més que *en* un plànol... se m'acudi recórrer *a* un procediment...», on, en lloc de *recórrer*, hauríem preferit *de recórrer*). Hi ha, encara, en el treball que examinem, un gerundi (*afegint-hi*) que, si és potser defensable, estaria, però, millor reemplaçat per un *al qual afegírem*. Hi ha, finalment, un *del* neutre que no deixa de fer estrany («em donguí compte *del* que era imprescindible saber l'anglès»), i és que la millor manera d'evitar un *lo* quantitatiu, no és pas la seva substitució per *el*, sinó per *com* o *quant* o *fins a quin punt*, etc.

Quant al lèxic, podríem notar la impropietat amb què es troben usats alguns mots, defecte comú a la majoria dels treballs examinats i que en gran part s'evitaria si els autors s'alliberaven de la dèria d'emprar mots nous en substitució dels usuals: si diem, per exemple, *dir unes paraules* per què cercar de reemplaçar *dir* per un altre verb? El d'*expressar unes paraules* del nostre text és degut segurament a aquella dèria. *Les vores del Tàmesis* està bé: llavors, per què dir *les voreres*? *La bella capital* no fóra millor que *la formosa capital*? No aconsellaríem tampoc d'usar *epicentre* amb una altra significació que la que hom li dóna en geologia.

Consultori 40

Un «transeünt», referint-se a la substitució de *nada menos* per *no res menys* practicada per alguns escriptors, en protesta perquè creu que, essent la nos-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tra llengua prou rica, no té cap necessitat de recórrer a la traducció de locucions forasteres. No s'ha fixat que, en el cas present, no es tracta d'*anostrar-nos* una *locució forastera*, sinó de *reemplaçar* una *locució catalana* jutjada dolenta: no és que es vulgui *enriquir* el català manllevant el *nada menos* castellà i traduint-lo al peu de la lletra, sinó que es tracta d'evitar el *nada menos* que tots diem, sense per això *empobrir* la llengua, ço és, sense renunciar a poder expressar allò que la llengua parlada expressa mitjançant el «seu» *nada menos*. Ara, que *no res menys* sigui el millor substitut de *nada menos*, això és una altra qüestió de la qual pensem ocupar-nos extensament algun dia. I quant a la riquesa de la nostra llengua, molt bé que la creguem rica, però no pas per embadalir-nos cofoiament amb la seva riquesa, sinó per treballar perquè esdevingui encara més rica.

55 Tocant el mot *sou*, potser en condemnar-lo havíem d'ésser més explícits: és el contingut del conte, els personatges que hi intervenen, el temps i el lloc de l'acció, que fan creure que les monedes que la minyona donà a l'aprenent, no eren *sous* ni s'anomenaven *sous*, i que és l'autor que per evitar el mot *quartos* reemplaça, ell, el mot *quartos* pel mot *sous*. Nosaltres el que condemnàvem era aquesta substitució. Els rossellonesos no tenen naturalment res a veure amb el nostre cas: quan diuen *sous* no fan sinó conformar-se a l'ús general a França d'anomenar *sou* una peça de cinc cèntims.

Quant a *apretar*, era condemnat perquè és un mot versemblantment castellà que, introduït en el català, ha anat reduint l'extensió dels nostres verbs *estrènyer*, *prémer*, *pitjar*, *arrencar*, etc. *Arrencar a córrer*, en el cas del nostre text, no li sembla al «transeünt» millor que *apretar a córrer*?

Ⓔ 40 Text imprès a continuació de l'anterior (encara que no hi tingui res a veure), amb autèntic valor de conversa filològica, escrit segurament a instàncies d'alguna consulta (d'on el tal títol) sobre la qüestió que s'hi debat.

Ⓝ 18 *Notador, -a* no és recollit al *DGLC*, però sí que el trobem en canvi documentat al *DCVB*. ‖ 55 Vegeu, *supra*, 031 f, n. a lín. 45.

031 h

CONTEXT: Joan Lluc, «D'altres temps».

TEXT: *LP* (7.x.1928), pàg. 4ae.

EDICIÓ: *Esmenes*: 7 preposició coordinada | proposició coordinada | 43 *intrigar,* | *entregar,* ‖

On diu «a la que jo vull referir-me...» hauria de dir «*aquella a la qual* jo vull referir-me...».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

On diu «ben distint *del quin* ella tan sols *n'*havia gustat les amargors», hauria de dir «ben distint *d'aquell del qual* ella tan sols havia gustat les amargors».

«*Fent* que tot quant els contava» és un exemple de gerundi abusiu. En lloc de *fent*, etc., seria millor una proposició coordinada que podria començar, per exemple, amb un *i així feia.* 7

On diu «i *lo contat* dues vegades» hauria de dir «i *allò que contava* (o *havia contat*) dues vegades». A notar, encara, que aquesta frase no lliga gramaticalment amb la següent «era sol·licitada la repetició».

«*Mai* havia». «*Mai no* havia».

«*Mes* quan el temporal...». Millor: «*Però* quan el temporal...».

On diu «no sabeu *lo* que és anar...» hauria de dir «no sabeu *el* que és anar...».

On diu «*l'hi* anava contant tot» hauria de dir «*li* anava contant tot».

On diu «uns *l'hi* deien la Maria» hauria de dir «uns *li* deien la Maria».

On diu «de *quina* família *n'*havien rebut molts favors» hauria de dir «de *la* família *del qual* havien rebuts molts favors».

«*Per lo bé* que sabé explicar-li»: *per lo bé* és dolent com tota locució a base de l'article neutre *lo.* Ací hauria pogut dir-se «de tan bé que ella sabé explicar-li», o bé «veient quant bé havia sabut explicar-li», etc.

On diu «que despertarien *a* les nenes» hauria de dir «que despertarien les nenes».

On diu «no t'espantessis... *de lo* que vaig a dir-te», cal canviar *de lo* per *del.*

On diu «va fer-me conduir *al* Trompet fins a la porta», cal canviar *al* per *el.*

On diu «de més autoritat que *els demés*» hauria de dir «de més autoritat que *els altres*». Cp., més avall: «somriure *als demés*». «*Mes* si alguna cosa us manca», millor: «*però* si alguna cosa us manca».

En «com sigui que *d'aquest* solament *n'*era oberta la portella», hi ha un pleonasme, que podria fàcilment evitar-se esborrant el *d'aquest.*

On diu «*quins l'hi* compraren... tot el peix» hauria de dir «*els quals* (o bé *que*) *li* compraren... tot el peix».

On diu «els ulls *l'hi* brillaven de satisfacció» ha de dir «els ulls li brillaven de satisfacció».

Hi ha a assenyalar algunes faltes de morfologia: *sapigué* per *sabé, sapiguer* per *saber, vegé* per *veié, vui* per *vull, solzament* per *solament.* L'autor confon *quan* i *quant, tan* i *tant.*

Hi ha també en el seu treball algunes faltes d'ortografia (no parlem de les d'accentuació, abundantíssimes). Curiós les grafies *despertet, deixondet* i *deixet* per *desperta't, deixonda't* i *deixa't.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

43 Quant al lèxic, són a notar els castellanismes *entregar, carinyós, apurat.* Preferible a *sentar-se* és *asseure's*; a *dematí, matí*; a *auba, alba.*

Ⓔ 43 En el text objecte de la present revisió figura un «entregueu-lo» que justifica la lectura aquí adoptada (vg. esmenes).

031 i

CONTEXT: Josep Marlet Company, «Joia, dolor, esglai».

TEXT: *LP* (14.x.1928), pàg. 8bd.

Hem d'advertir al lector que, en aquestes observacions, prescindim de tota correcció d'estil i àdhuc d'aquelles defectuositats que consisteixen en l'ús de mots que evidentment no expressen el que l'autor deu voler dir, o en la manca d'encadenament lògic de les proposicions; altrament, podria estranyar-se que deixéssim passar sense la deguda correcció mots com *respectuós* aplicat al Montseny o *impàvid* a un torrent que baixa adalerat a ajuntar-se amb la Tordera, o bé, com a subordinada causal de «un company fa un salt», una proposició que diu «com que la pendent és tan forta i les herbes rellisCoses». Ens hem limitat a senyalar algun d'aquells mots.

Deixant de banda aquestes defectuositats, no escasses en el treball que avui analitzem, notem com a faltes gramaticals: –l'ús de *que* en lloc de *on* («la carretera i carrers, *que* encara hi ha el rastre de la processó», «a Sant Esteve, *que* ens estem un rato parats»); –l'omissió de la conjunció *que* («que sembla resguardin» per «que sembla *que* resguardin»); –l'ús de la preposició *a* introduint un complement directe («deixant *als* altres», «trobem *als* altres»); –l'ús de *per* en lloc de *per a* en «serveixen *per* guardar els ramats» (notem, encara, com a preposicions mal usades: «extasiar-se *a n'*aquestes visions», «predisposat *per* el treball», «reunir-nos *a* les nostres famílies»); –un *quant* significant *quan*; *aquet* i *aquets* en lloc d'*aquest* i *aquests*; –un *el* en lloc de *l'* («el impetu»; –«manifestam-se» en lloc de «manifestar-nos»).

«Manifestam-se», mereix deturar-s'hi. Un greu defecte molt generalitzat avui entre el nostre poble és el de reemplaçar el *nos* i el *vos* reflexius per *se*; així, se sent amb molta freqüència *se n'anem, se n'aneu, rentem-se, renteu-se.* És freqüent, per altra banda, la reducció, perfectament admissible en l'estil col·loquial, de *nos* i *vos* a *'s*, com quan diem *anem's-en, aneu's-en*, d'on, quan no hi ha un segon pronom, combinacions com *enteneuze* o *figureuze* (amb l'addició d'una *e* en la forma *'s*), i es dóna el cas que molts, en escriu-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

re aquestes combinacions (abandonant a tort les combinacions correctes *entenem-nos, figureu-vos*), ho fan representant el *ze* per *se*: *entenem-se, figureu-se.* Però encara hi ha un altre *-se* erroni, i és el que resulta d'admetre combinacions com *miranze* per *mirar-nos* o *mirauze* per *mirar-vos*, i, llavors, escriure la primera lletra del pronom incorporada al verb i el *ze* final, separat amb un guionet, *se*: *miran-se, mirau-se.* L'autor incorre en aquest tercer *se* i, encara, canvia la *n* de *nos* en *m*; d'on: «manifestam-se».

Incomparablement més nombroses que les faltes de sintaxi i morfologia són les ortogràfiques. Quant a l'ortografia, el treball del Sr. J. M. està per sota de la majoria dels escrits publicats en aquesta secció. No cal dir que s'hi constaten, abundoses, les faltes habituals en aquests escrits: hi apareixen sense accentuar mots com *fàcilment, prèviament, presència, providència, angúnia,* etc., o com *és* i *són* (del verb *ésser*), *més* (adverbi), *dóna* (del verb *donar*), *mà, món* (en canvi *aón*): mal grafiades un gran nombre de combinacions pronominals (*s'en* per *se'n, s'ens* per *se'ns*; així mateix *qu'es desborden* per *que es desborden*); faltes d'ortografia de lletres com *montanya* per *muntanya, descuneixem* per *desconeixem, remat* per *ramat, devallada* per *davallada, aceptar* per *acceptar, vacilar* per *vacil·lar, esplèndit* i *vert* per *esplèndid* i *verd* (en canvi, *prad!*), *tant* per *tan*, etc. Però hi ha, en el treball que examinem, faltes de les que avui es cometen ja molt rarament; ja és molt que l'autor ignori que davant els diftongs *ua* i *ue* s'escriu *q* i no *c* (*cual* per *qual, cuatre* per *quatre, cuant* per *quan, consecuencia* per *conseqüència*); o que, entre vocals, el so sord de la *s* és representat per *ss* i el sonor per *s* (*masa* per *massa, espesa* per *espessa, pasos* per *passos, baixesim* per *baixéssim, imposible* per *impossible*, i, en canvi, *presencia* per *presència*); o que, davant una *s* de plural, la vocal neutra no s'escriu mai *a* sinó *e* (*herbas, famílias, matas, pedras*, etc., per *herbes, famílies*, etc.), *així com* la desinència verbal *n* (*relliscan, alegran*, etc., per *rellisquen, alegren*, etc.); o que tots els infinitius aguts terminen en *r* i els gerundis en *t* (*esmorzà* per *esmorzar, lliuran-la* per *lliurant-la*); però aquestes faltes greus que senyalem potser són ultrapassades per faltes com *hens girem, s'hen cullen grans rams, em perdut el camí, em dinat*, o bé un *hi* per *i* (*fins hi tot*) o bé un *funçionar*, un *coche, un marchar*, o bé encara un *abundant* per *abunden* i un *si* per *s'hi* («els sentits *si* abandonen»). Notem que no és solament en aquest *si* que trobem dos mots escrits junts: *de l'espai, a l'últim*, es troben escrits *del espai, al últim* (en canvi, *per els* en lloc de *pels*), *de pressa* es troba escrit *depressa, ens en tornem, ens entornem.*

Com a castellanismes que fàcilment hauríen pogut ésser evitats, senyalem *plàtanos, apretar, ademans* i *rato.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Agustí Lledós, «El primer vers».

TEXT: *LP* (21.X.1928), pàg. 7g.

El treball del senyor Lledós està escrit en bona ortografia: poques correccions hi haurà de fer el linotipista. Nosaltres no hi hem trobat, quant a l'ortografia de lletres, sinó un *rebutjessin* (per *rebutgessin*) i un *kiosc* (per *quiosc*). Quant a l'accentuació gràfica, l'autor no s'oblida, com fan tants d'altres, d'accentuar els esdrúixols i els mots plans que cal escriure accentuats donada llur terminació; però, si accentua, com cal accentuar, els mots com *adolescència, existència, justícia,* per què accentua els mots com *poesia, hauria, tenia*? Aquests plans han d'anar sense accent. Tampoc no s'han d'accentuar els plans *examen* i *poguessin* (que ell escriu *exàmen* i *poguéssin*), ni els monosíl·labs *ple* i *to* (que ell escriu *plè* i *tò*). En canvi, no accentua *què* en «la troballa a *que* em referia». On escriu *això*, calia escriure *això*.

Quant a la sintaxi, són a senyalar en primer lloc dos casos d'omissió indeguda de la conjunció *que*: on diu «on se'm pregava enviés més original», calia dir «on se'm pregava *que* enviés més original», i on diu «que esperava de la seva reconeguda competència sabria copsar el mèrit», calia dir «que esperava de la seva reconeguda competència *que* sabria copsar el mèrit».

Altres correccions a fer són: –canviar *al* per *el* en «felicitava efusivament *al* director»; –canviar *en* per *a* en «no vaig pensar més *que en* enviar-lo»; –canviar *lo* per *allò* en «*lo* que amb tanta persistència cobejava»; –anteposar un *no* al verb en «mai acabava de passar» i en «mai ho hagués fet!». No és gaire recomanable l'expressió «venia covant».

Quant al lèxic, és dolent *brevatge* per *beuratge*, i gosaríem a dir que és almenys poc recomanable *retornar* per *tornar*, encara que avui *retornar*, en el sentit de *tornar*, està molt en voga, sens dubte sota la influència de *retourner* francès.

26

Consultori

Quina és la inicial de *Lluís*?

Això equival a preguntar: és *ll* una lletra?

De fet, *ll* no és una lletra, sinó dues lletres. Ara, que *ll*, com ocorre amb altres grups de lletres, representa un so: és un dígraf, com ho és en francès *gn*, en anglès *th*, en català *ny*. I, per aquesta circumstància, els castellans consideren *ll* com una nova lletra, que en llur alfabet fan anar darrera de la *l*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(Una cosa anàloga fan amb el grup *ch*.) Són d'imitar els castellans en això de considerar *ll* com *una* lletra perquè representa un so *únic*? Creiem que no. Si no ho fem amb *ny*, ni amb *rr*, *ss*, etc. (com no ho fan els francesos amb *gn*, *ch*, els anglesos amb *th*, els portuguesos amb *lh*, *nh*, etc., etc.), per què ho faríem *excepcionalment* amb *ll*?

La lletra inicial de *Lluís* seria, doncs, segons nosaltres, *l*, no *ll*.

Ⓔ 26 Text imprès a continuació de l'anterior (encara que no hi tingui res a veure), amb autèntic valor de conversa filològica, escrit segurament a instàncies d'alguna consulta (d'on el tal títol) sobre la qüestió que s'hi debat.

031 k

CONTEXT: Domènec d'Eiximenis, «Els incendis de boscos».

TEXT: *LP* (28.x.1928), pàg. 5ac.

EDICIÓ: *Esmenes*: 2 totes) un] totes) presenta un ‖

El treball que precedeix (suposem que el linotipista les haurà corregides totes) presenta un gran nombre de grafies errònies: *devant* per *davant*, *encare* per *encara*, *resplandor* per *resplendor*, *descubrir* per *descobrir*, *montanya* per *muntanya*, *asenteix* per *assenteix*, *presecs* per *préssecs*, *resecs* per *ressecs*, *necesitat* per *necessitat*, *metalic* per *metàl·lic*, *exelent* per *excel·lent*, *aceptem* per *acceptem*, *sopte* per *sobte*, *duptós* per *dubtós*, *mòvil* per *mòbil*, *trovem* per *trobem*, *beta* per *veta*, *goç* per *gos*, *extenen* per *estenen*, *Elena* per *Helena*; *coratje*, *brancatje* i *paisatje*, per *coratge*, *brancatge* i *paisatge* (davant *e*, no s'escriu *mai tj*, sinó *tg*); *desitg* per *desig* (en fi de mot, no s'escriu *mai tg*, sinó *g* o *ig*); *em estalviat*, *em arribat*, *em trobat* (*em* per *hem*: oblidaríem que el verb *haver* s'escriu amb *h* inicial?) i *del aire*, *del hotel*, *del home*, per *de l'aire*, *de l'hotel*, *de l'home*; *tant aprop tant esplèndid* (amb *tant* en lloc de *tan*) i *negre nit* per *negra nit*; en fi, falta greu, una sèrie d'infinitius en *rer* (oblidaríem la regla elemental segons la qual la terminació de l'infinitiu no té sinó una *r* i que, per tant, si ja n'hi ha una davant de la *e*, no cal, darrera seu, *una* segona *r*?): *vendrer*, *veurer*, *caurer*, *creurer*. 2

Quant a l'accentuació, no hi manquen les faltes habituals: *mà*, *Déu*, *més* (adverbi), *és* i *són* (del verb *ésser*) sense accent, i, en canvi, *fe*, *pes*, *res*, amb accent; sense accentuar, mots com *facècies*, *ignorància*, *imprudència*, *barbàrie*, *voldríem*, *conèixer*, i en canvi, accentuats, *segon*, *estalviaran*. Sense dièresi: *proveïm*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Varis. Aquest mot és certament català, però cal usar-lo exclusivament com un adjectiu qualificatiu; així pot dir-se *humor vari, colors varis*, però *había varios hombres* no pot traduir-se per *hi havia varis homes*, en què *varis* seria un adjectiu determinatiu.

Mateixa. Inacceptable, en català, d'usar el mot *mateix* per a evitar la repetició d'un substantiu, com, per exemple, en una combinació que digués el *verb i els accidents del mateix.* En el treball que analitzem hi ha un d'aquests *mateix*, amb la circumstància que no es veu pas clar a quin substantiu es refereix: és a *sorpresa*?, és a *hipòtesi*?

Segur emprat com a adverbi no és pas recomanable.

En ell referint-se a *trajecte* és dolent: un *hi* hauria estat millor.

Al volguer-los-hi. Dues faltes almenys es reconeixen tot seguit en aquesta combinació: una de morfològica: *volguer* per *voler*; una altra de sintàctica: *los hi* per *los.* Però hi ha, encara, que no es veu prou clar a què o a qui volem donar la raó.

Mancat de gramàtica és allò de «corriols, que, dintre la fosca, sols l'haver-los petjat tota la vida és possible descobrir».

«Bocins de sílex treuen xispes en les nostres mans com els estels que...». Segurament l'autor volia dir: «treuen, en les nostres mans, xispes com els estels que...».

Hi ha, encara, algun mot usat impròpiament, com el *certs* subratllat, i alguns castellanismes perfectament evitables com *làmpara* i *xispes.*

031 l

CONTEXT: Xavier Cases, «El meu primer coratge».

TEXT: *LP* (4.XI.1928), pàg. 5g.

L'ortografia del treball precedent no és millor ni pitjor que la de la majoria dels treballs publicats en aquesta secció. Hi hem notat les següents grafies errònies: *agresió, profesors, escasos, pases* (per *agressió, professors, escassos, passes*), *devant, endevant, encare* (per *davant, endavant, encara*), *viga* (per *biga*), *esplèndit* (per *esplèndid*), *recort* (per *record*), *mitj* i *mitg* (per *mig*), *estil·let* (per *estilet*), *dupte* (per *dubte*), *cruxir* (per *cruixir*), *totom* (per *tothom*). No hi manquen les faltes habituals d'accentuació: sense accent, *adolescència, procedència, ciència, ràbia, línies*, etc., *rígid, hiperbòlic, llarguíssims, agudíssims, més* (adverbi); en canvi, amb accent, *ple, pes, completaven, difi-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cultaven. Sense dièresi: *aigües*, *lluïa*, *atuïdor*. Quant a l'ús de l'apòstrof, notem *m'en* (per *me'n*), *s'em* (per *se'm*) i *que's sentia* (per *que es sentia* o *que se sentia*).

Quant a la sintaxi, és a senyalar: un *al* per *el* («mirant fit a fit *al* pobre deixeble»); –un *en que* per *que* («ja hem convingut *en que* era un mal estudiant»); –un *per* en lloc de *per a* («eren prou *per* exasperar-lo»); –un *hi* pleonàstic, escrit, sens dubte per un error de ploma («sota un bigoti blanc... *hi* duia una mosca voluminosa»); –un *el* per *amb el* («ratlla *el* penediment»). Ací, encara, és el *ratllar*, traducció de *rayar*, que ens sembla inacceptable: hauria estat millor *vorejar*, *ranejar* o qualsevol altre sinònim d'aquests verbs.

Tot lo demés. Suposant que aquesta fórmula fos bona per a traduir *todo lo demàs* (en català, *la resta*, *tot l'altre*, *tota altra cosa*, *totes altres coses*, etc.), la construcció «La figura del professor necessita», etc., seria, encara, defectuosa perquè *tot lo demés* no enllaça bé, evidentment, el contingut de la segona proposició amb el de la primera.

El *seu* i el *seva* subratllats, a què es refereixen? En el pensament de l'autor es refereixen, sens dubte, al professor; però, gramaticalment, es refereixen a *problema*.

Hem subratllat també *sots*: *sots* és català, sens dubte; però, usat com a equivalent de *sota*, és un arcaisme superflu, que com tot arcaisme superflu ha d'ésser usat amb una gran circumspecció o, potser millor, del tot bandejat. El català no guanya res amb substitucions com la de *sota* per *sots*, o de *prou* per *assats*, o de *damunt* per *desús*: es fa menys entenedor segurament.

Consultori

Ara que la premsa parla sovint del quart planeta del sistema solar, és curiós de veure'l designat per alguns amb el nom del tercer mes de l'any: *Març*. Per quina causa aquest nom ha suplantat el nom *Mart*? Segurament el fet d'haver estat usada algun cop, en lloc de *Mart* (tret de l'acusatiu llatí *Martem*), la forma *Mars* (o sia el nominatiu llatí), ha pogut fer creure a algú que el mes i el planeta tenen una denominació comuna, i com que *mars*, mes, s'escriu amb *ç*, llavors també s'ha escrit amb *ç Mars*, planeta. *Març* és exclusivament el nom del tercer mes de l'any, i el nom del planeta, no havent-hi cap raó que aconselli d'adoptar la forma del nominatiu, és *Mart*. En català tenim, així: *Mart* (planeta, déu), *març* (mes de l'any) i *dimarts* (dia de la setmana), en què la segona síl·laba és el prolongament del genitiu llatí (*Martis*).

És prou sabut que al sufix espanyol *dero*, que serveix per a formar noms de lloc derivats de verbs, correspon en català el sufix *dor*. A un *burladero* no pot, doncs, fer-se correspondre un *burlader*; en tot cas, hauria de dir-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

se *burlador*. Ara, que perquè *burlador* fos admissible caldria, encara, admetre un *burlar* amb la significació que té aquest verb en castellà com a primitiu de *burladero*... Però per què aniríem a manllevar un nom foraster per designar... un *refugi*? Perquè allò que la premsa, ara, anomena *burlador*, no és sinó un *refugi*.

Ⓔ 33 Text imprès a continuació de l'anterior (encara que no hi tingui res a veure), amb autèntic valor de conversa filològica, escrit segurament a instàncies d'alguna consulta (d'on el tal títol) sobre la qüestió que s'hi debat.

031 m

CONTEXT: Josep Muchart i Calonge, «De les nostres excursions».

TEXT: *LP* (11.XI.1928), pàg. 4fg.

Hom es pregunta, cada vegada que llegeix un treball dels admesos en aquesta secció: ¿Però, per què serà que a la nostra terra hi hagi qui agafa la ploma per escriure alguna cosa destinada a la publicitat i no s'hagi preocupat, abans, d'estudiar la gramàtica catalana, i ni tan sols sàpiga escriure correctament els mots corrents de la llengua? Ja és vergonyós de veure una carta plena de faltes d'ortografia; però un treball destinat a un diari! Sembla que valdria la pena, abans de trametre'l, de repassar-lo, el diccionari ortogràfic a la mà, consultant, si calia, tots els mots un a un; i quant a la morfologia i a la sintaxi ¿costaria tant d'aprendre quatre paradigmes i unes quantes regles sintàctiques? No diem això precisament perquè el treball que avui publiquem sigui gramaticalment pitjor que els altres; és com tots els altres, millor potser que alguns dels altres: és davant la repetició d'un fet que hom no pot estar-se de fer-hi parar esment. Fixeu-vos en el que això significa: ni un dels treballs presentats és, gramaticalment, correcte.

En el treball d'avui hi ha faltes d'accentuació: n'hi haurà en tots els altres. I ací no es pot invocar la dificultat de recordar tots els mots que porten accent gràfic, puix que l'accentuació obeeix a regles generals senzillíssimes que no comporten *cap* excepció. Si l'autor del treball publicat avui sabés que cal accentuar tots els esdrúixols, no deixaria d'accentuar *magnífica*; si sabés que cal accentuar tots els mots plans que no terminen en tal o tal terminació (en total, dotze: *a, e, i, o, u, as, es, is, os, us, en, in*), no deixaria d'accentuar *haguéssim*; si hagués après que els monosíl·labs no s'accentuen (llevat d'uns quants en què l'accent serveix per a distingir-los d'altres

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que s'escriuen amb les mateixes lletres, com *bé*, que així es distingeix de *be*), no escriuria *fòsc* ni *néix* ni *près*...

L'ortografia de lletres ja és una altra cosa: per a aquesta no hi ha regles generals: és qüestió d'anar emmagatzemant en la memòria les imatges visuals dels mots, i això no és sinó a poc a poc que pot aconseguir-se. Però àdhuc ací, hi ha regles parcials que és un pecat de desconèixer: una regla que diu que, en fi de paraula, no s'escriu mai *tg*, evita d'escriure *mitg* per *mig*; una altra que diu que, davant de *e*, no s'escriu mai *tj* sinó *tg*, evita d'escriure *platjes* per *platges*; una altra que diu que, fora d'un nombre reduïdíssim de mots (que figuren en tots els tractats d'ortografia), davant de *e* s'escriu *g* i no *j*, evita d'escriure *pujen* en lloc de *pugen*; una altra que diu que, davant *m*, s'escriu sempre *m* (fora d'algun compost com *tanmateix*), evita d'escriure *inmensitat* o *enmantellar* en lloc de *immensitat* o *emmantellar*, etc.

D'altres faltes són ja més perdonables, com *hermita* per *ermita*, *montanya* per *muntanya*, *trevallar* per *treballar*; ara, però, *hont* per *on* o *àbida* per *àvida* o *ventost* per *bentost*!

Entre les faltes de sintaxi n'hi ha dues a senyalar perquè són comeses, encara, per un gran nombre de persones: un *en* per *a* («Dos homes treballaven de ferm *en* netejar els cristalls») i un *tenir que* per *haver de* («Tingueren que sortir»). Quant a la morfologia senyalem: *vejérem* per *veiérem*, *èxtasis* per *èxtasi*, *profon* per *profund*, *estiuejantes* per *estiuejants*. Com a castellanismes, hi ha un *hermós* i, si no ens equivoquem, un *pretes*, al costat de dos mots que no sabem per què han estat preferits a *dia* i a *aviat*: *jorn* i *bentost* (escrit *ventost*). 45

Ⓝ 45 Cal entendre *pretes*, pel context («Les parelles passen pretes per entre els murs»), com l'adaptació suposadament catalanitzant de l'espanyol *prietas*.

031 n

CONTEXT: B. Torres, «Història d'un ensurt».

TEXT: *LP* (20.XI.1928), pàg. 5g.

Quan, la setmana passada, parlàvem de l'ortografia deficientíssima de la majoria dels treballs publicats en aquesta secció, se'ns anava refermant el propòsit de no tornar a parlar mai més d'ortografia en aquestes observacions, almenys de no entretenir-nos a inventariar les faltes contingudes en cada treball. Aquestes, corregides pel linotipista, ja no apareixen en l'imprès,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i si el lector hi troba les grafies correctes, com és ara *quatre*, *anava* o *ple*, poc servei li fa que se l'assabenti que l'autor havia escrit *cuatre*, *anaba*, o *plè*. Això, en tot cas, tan sols pot ésser d'alguna utilitat quan es tracta de grafies errònies molt freqüents o que obeeixen a l'aplicació d'alguna regla equivocada més o menys en voga, com aquella segons la qual a tota *z* castellana correspondria una *ç* catalana.

Començarem, doncs, avui, no donant la llista de les faltes d'ortografia que contenia el treball del senyor B. T. Direm, tan sols, que no eren de molt tan nombroses com en la major part dels treballs publicats fins avui, i no ens fixarem sinó en una, pel fet d'ésser deguda a una vacil·lació molt freqüent encara: ens referim a la vacil·lació entre les dues grafies *per què* i *perquè*. S'escriu *perquè* quan es tracta de la conjunció causal o final equivalent a *per tal com* o *per tal que*; però en tot altre cas s'escriu *per què*. En una oració interrogativa, doncs, de la mateixa manera que escrivim *a què*, *de què*, *amb què*, etc. (en dos mots), escriurem *per què*, no *perquè* («Per què no dirho?»).

No és solament per l'ortografia que el treball del senyor B. T. és gramaticalment superior a la major part dels treballs que han aparegut en aquesta secció. Hi ha, però, una falta greu, que consisteix en l'ús del mot *quin* amb el valor de *cuyo* castellà («Es tracta d'un boig... *quina* principal mania consisteix...»). Una altra falta més perdonable que aquesta (més perdonable perquè la comet encara gairebé tothom) és l'ús de la proposició *de* davant la conjunció *que* («la idea *de que* amb tot allò...»). Notem, encara, un *del succeït*, calcat en l'expressió castellana *de lo sucedido*.

Cal vigilar l'ordenació dels membres de la proposició; és evident que «i albirava ja, mig amagada entre la boscúria, la caseta on passàvem els estius», fóra millor que «i albirava ja la caseta, mig amagada entre la boscúria, on
32 passàvem els estius». Cal vigilar també de no incórrer en pleonasmes com el que notem en el segon apartat, on la mateixa determinació circumstancial està expressada tres vegades (*sobre una de les roques*, *damunt el penyal* i *hi*).

Ⓕ 32-34 El període a què respon l'observació és: «Sobre una de les roques que s'alçaven a banda i banda del camí, vint passes més enllà d'on jo era, s'hi veia una figura humana, dreta damunt el penyal...».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Josep Miret, «El meu primer discurs».

TEXT: *LP* (25.XI.1928), pàg. 5g.

Quant a la morfologia, notem: –dos casos de *la* per *l'* («la oportunitat», «la íntima»); la regla ací infringida diu que *la* es redueix a *l'* davant d'un mot començat en vocal que no sigui una *i* o una *u* febles (doncs: *l'oportunitat, l'íntima*); –un *per el* en lloc de *pel* («lliscava per el meu front»); i un *sostindre'm*, al qual preferiríem *sostenir-me*.

Quant a la sintaxi, la falta més important és un *els hi* en lloc de *els* («els hi vaig dir»).

Inacceptables els mots *aclaracions* (per *aclariments*) i *desvanescut* (per *esvaït* o altre sinònim poc escaient), *jorn* (per *dia*), i gens recomanable el plural *mantes* («mantes vegades»).

Hi ha, finalment, en el treball del senyor J. M., certs acoblaments de mots no gens reeixits. N'hem assenyalat uns quants, com «amb virtuts oratòries suficients en un acte d'aquesta mena», «contribuir... als cops de colze», etc. Tres vegades hi trobem la conjunció *però* emprada com a mera falca.

L'ortografia d'aquest treball, millor que la de molts altres, no era, però, perfecta: bé, en general, l'accentuació, hi mancaven, però, moltes dièresis, i quant a l'ortografia de lletres s'hi trobaven faltes greus com *càurer, cólzer, acel·leradament*... Si l'autor sabés que els infinitius plans en les terminacions dels quals se sent una *r* suau davant de la *e* de la darrera síl·laba, s'han d'escriure tots sense *r* final, no hauria escrit *càurer*. Si s'hagués fixat que els derivats de *colze* són *colzada, recolzar*, etc. (i no *colserada, recolserar*, etc), no hauria escrit *cólzer*. *Càurer* i *cólzer* són dues faltes greus, perquè denoten la ignorància de dues regles gramaticals elementalíssimes. *Acel·leradament* no és tan greu, però és curiosa: ja hi és, en el mot, una reduplicació; solament que és la *c* que hi és reduplicada, no la *l*. Notem encara que l'autor accentua un mot feble: el reflexiu *es* («és convertí», «és restablí el silenci»); *és* no és el pronom reflexiu, sinó la tercera persona del singular del present d'indicatiu de *ésser* (ex.: *és bo*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: J. Rubio, «Records llunyans».

TEXT: *LP* (5.XII.1928), pàg. 24g.

EDICIÓ: *Esmenes*: 27 algunes proposicions mal | algunes preposicions mal ‖ 28 falta d'il·lusió, | falta d'il·lació, ‖

En el treball del Sr. J. R. no hi hauria hagut gaires faltes d'ortografia si no fossin les d'accentuació i d'apostrofació. No hem notat sinó *habitut* (per *habitud*), *actitut* (per *actitud*), *extranya* (per *estranya*), *provissions* (per *provisions*), *exhacerbar* (per *exacerbar*), *aventatje* (per *avantatge*), i, cosa curiosa, *éram*, *teníam* i alguna altra forma en *am*, al costat de *érem*, *teníem*, *podíem*, etc., escrites correctament amb *em* final. Les faltes d'accentuació eren, en canvi, abundantíssimes: hi apareixien sense accent *érem*, *retiràvem*, *restàvem*, *vivíem*, *reuníem*, *teníem*, *dèiem*, *fèiem*, *vèiem*, *vàrem*, *decidírem*, *caràcter*, *importància*, *presència*, *família*, *província*, *freqüència*, així com *és* i *fóra* (del verb *ésser*), *sé* (del verb *saber*), els substantius *bé* i *mà*, *però*, *després*, i, en canvi, amb accent, *algun*, *interroguem*, *agrupacions*, *provisions*, *explicacions*, *catalans*, *ple*, *ells*. Quant a l'ús de l'apòstrof, hi havia nombrosos casos de formes reduïdes on calia emprar les reforçades: «de que*'ns* servíem», «la sorpresa que*'ns* havia de donar», «que*'s* deia Antoni», «que*'l* senyor Antonetti», «que*'ns* havia dit», «i*'ls* dos catalans», «i*'ls* remeis» (amb *'ns*, *'s*, *'l*, *'ls*, en lloc de *ens*, *es*, *el*, *els*). Un cas d'apostrofació verament insòlit es l'ús de *'s* per *és*: «sabeu *de que's* aquell farcell que porta?».

Quant a la sintaxi, notem tres casos de *lo* neutre fàcilment evitables: («*lo* que ens havia dit», «no sé *lo* que li hauria passat», «de *lo* nostre»); algun cas d'omissió poc recomanable del mot *no* (com en «mai es va prendre seriosament», en lloc de «mai no es va prendre seriosament»): dos casos de *perquè* en lloc de *per què* («*perquè* hi fora alli?», «no ens explicàvem *perquè* hi podia ésser»); dos casos de *a* introduint un complement directe («cridaríem *al* vigilant» per «cridaríem *el* vigilant», i «interroguem a la minyona», per «interroguem la minyona»); un cas de *per* en lloc de *per a* i un de *per a* en lloc de *per* («de què ens servíem *pels* tecs», «vàrem anar al balcó *per a* fer
27 comentaris») i algunes preposicions mal usades, que hem subratllat. És una
28 falta d'il·lació, ens sembla: «ens digué que era el seu nebot *perquè* havia anat d'excursió a la tarda».

Quant al lèxic: *disfrutar* és castellà; no és *ambent*, sinó *ambient*; *avantatge* és masculí (no, doncs, *l'única avantatge*, sinó *l'únic* avantatge); on diu *els demés*, calia dir *els altres*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ 27 Entre aquestes «preposicions mal usades», Fabra subratlla: «Entrem a la cuina *amb* corporació», «La noia esclafí *amb* un sanglot», «*amb* veu baixa». ‖ 28 A l'original, altrament mig esborrat, sembla llegir-s'hi més aviat: «il·lusió» (vg. esmenes). Es tractaria evidentment, si fos així, d'un cas típic de *lectio facilior*: l'única lectura versemblant en aquest context és l'aquí proposada.

031 q

CONTEXT: E. P. S., «Una tarda parisenca».

TEXT: *LP* (9.XII.1928), pàg. 6f.

No gaires faltes en l'ús de les lletres, però moltes en l'ús dels accents i de la dièresi, i més encara en el de l'apòstrof. ¿Per què accentua l'autor *ells* i *cos*? (En tots els tractats d'ortografia hi ha la llista dels pocs monosíl·labs que porten accent: hi figuren *bé*, *més*, que l'autor no accentua: no hi figuren, en canvi, ni *ell* ni *cos*.) ¿I en virtut de quina regla morfològica empra les formes reduïdes *'s*, *'l*, etc. darrera mots com *no* o *que?* (Les formes reduïdes dels pronoms personals febles no són emprades sinó darrera del verb o d'un altre pronom personal feble: *mira'ls*, *veure'ls*, *se'ls emporta*.)

Una falta curiosa i que es repeteix amb alguna freqüència és de no contraure l'article *el* amb la preposició *a* quan davant hi ha un *per*: si s'escriu *als dos* (i no *a els dos*), ¿per què escriuríem *per a els dos* i no *per als dos?*

Sigués: millor, *fos*. *Seua*: millor, *seva*. I per què *sens* i no *sense*? –*Ser*, nom, contraposat a *ésser*, verb, és un error, puix que el nom en qüestió no és altre que l'infinitiu *ésser* substantificat. (Encara són molts, cal notar-ho, 14
que, tot admetent *ésser* en l'infinitiu, prefereixen usar *ser* com a nom, i que, anàlogament, al costat de l'infinitiu *deure*, usen com a nom *dever*, o que, pronunciant l'infinitiu *poder* amb *r* muda, pronuncien amb *r poder* substantiu.) –*Metre*: està bé reemplaçar *metro* per *metre*, quan amb aquell mot designem la unitat fundamental del sistema mètric decimal (*quatre metres de llarg*); 19
però no quan *metro* és l'abreviació de *metropolità*. En aquest mot la *o* final no té res a veure amb la *o* desinencial de mots com *cilindro*, *teatro*, *centro*, etc., que hem fet molt bé de reemplaçar per *cilindre*, *teatre*, *centre*, etc. En *metro*, abreviació de *metropolità*, la *o* és ben legítima, com en *quilo* (abreviació de *quilogram*), *auto* (de *automòbil*), *radio* (de *radiotelefonia*), etc. Si *metro* és bo, no ho és, en canvi, *número*, que calia reemplaçar per *nombre*. –Els altres mots subratllats, els uns són castellanismes (per exemple, *vàries* usat com a adjectiu determinatiu) i els altres estan usats impròpiament (com *abillat* per *vestit*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Allà on diu *hi han*, calia dir *hi ha*: allà on diu *al contestar-li, a l'entrar*, fóra preferible *en contestar-li, en entrar*. Notem, en la frase malgirbada que comença amb aquell *a l'entrar*, el pleonasme poc elegant *allà s'hi solien* i un *que* que no se sap el que hi fa. Altres construccions defectuoses són: «carrers... *que* se'*ls coneix*...» (on *els* sobra; «els quals s'estatgen tres o quatre famílies en una *chambre*»); finalment el subjecte d'una oració introduït amb la preposició *a* («...fou ...un esdeveniment *al* tornar-nos a trobar...»).

Ⓝ 14 Cal entendre *substantificar* en el sentit de 'substantivar'. Fabra no el recull al *DGLC*; sí que consta al *DCVB*, però en el sentit de 'produir substància, convertir en substància'. ‖ 19 Fabra no va recollir la forma culta *fundamental* al *DGLC*, però sí que és al *DCVB*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

031 r

CONTEXT: Jaume Munner, «Facècies de caps-i-cues».

TEXT: *LP* (16.XII.1928), pàg. 6g.

EDICIÓ: *Esmenes*: 11 el compliment directe,] el complement directe, ‖

Quant a l'ortografia, el treball del Sr. J. M. és gairebé perfecte: no hi ha sinó algunes faltes d'accentuació i *sab* (per *sap*) i *adressar* (per *adreçar*).

Seguint l'ordre de llur aparició en el text, són a senyalar: *–al veure*, menys bo que *en veure*; *–n'hi* amb la valor de *li'n*; *n'hi*, però, permissible en un escrit com el que analitzem, que admet indubtablement formes i sintagmes del llenguatge col·loquial; *–seguir a una persona*, on cal suprimir la preposició *a*; *–que l'atzar l'ha afavorit*, on sobra el segon *l'*, puix que l'antecedent (*una persona*) ja es troba representat pel pronom relatiu (calia dir *que l'atzar ha afavorit*); *–mai s'havien*, menys bo que *mai no s'havien*; *–ella... va demanar-li*; *ell li allargà*; va demanar-li què?, va allargar-li què? En aquestes
11 oracions manca el complement directe, el pronom que designi la cosa que ella demana i ell li allarga, ja que *li* vol dir simplement *a ell* o *a ella*. Calia escriure *va demanar-l'hi, l'hi allargi* (on *l'* vol dir *el bitllet* i *hi*, per *li*, vol dir *a ell* o *a ella*); *–van arribar casant-se*; no: *a casar-se*; *–assentats*, en lloc de *asseguts*; *–doncs* usat com a conjunció causal: *doncs* estaria bé si el que hom diu en la segona de les dues proposicions que enllaça fos la conseqüència del que hom diu en la primera, però cal remarcar que, en lloc d'ésser-ne la conseqüència, n'és l'explicació; la segona proposició es troba ésser, així, una proposició causal, que cal, doncs, introduir amb una conjunció causal: *puix que, vist que*, etcètera., però mai per *doncs*, que marca la conseqüència; *–ati-*

nar, castellanisme, així com el seu primitiu *tino*; *–convençut de què aquell home... era...*, cas d'anteposició defectuosa de la preposició *de* a la conjunció *que*, amb el conseqüent canvi de *que* en *què*. (Calia dir: *convençut que aquell home...era...*).

031 s

CONTEXT: Maria Roca, «Per què».

TEXT: *LP* (25.XII.1928), pàg. 5ac.

EDICIÓ: *Esmenes*: 28 agrada preu] agrada pas ‖

L'ortografia d'aquest treball és correcta: no cal canviar-hi una lletra, ni hi manca ni hi sobra cap accent, està bé d'apostrofació (hi ha un *l'ignorància*, al qual sol preferir-se *la ignorància*, però que, per ara almenys, no pot considerar-se com una falta essent com és facultatiu d'apostrofar l'article femení davant els noms començats en *i* feble).

De morfologia està igualment bé; i, quant a la sintaxi, no és inferior als millors dels treballs que s'han publicat en aquesta secció: on diu «observar *als* infants» calia dir «observar *els* infants»; on diu «*per a* copsar», calia dir «*per* copsar».

L'autora no ignora segurament que avui és ja considerat com una incorrecció gramatical (trets uns quants casos comptadíssims) d'introduir el complement directe amb la preposició *a*. *Els infants* és el complement directe de *observar*, puix que designen la cosa *observada*: doncs, calia escriure *observar els infants* no *als infants* (al contrari, estaria bé *als infants* en una frase com *donar llibres als infants*, en què *als infants* és el complement indirecte, el complement directe essent *llibres*).

L'altra falta infringeix una regla sovint oblidada, i és que davant un verb en infinitiu que denota l'objecte de l'acció expressada per un altre verb, objecte que és el motiu, ço és allò que mou el seu autor a acomplir-la, cal emprar *per* i no *per a*. És el cas més important en què a un *para* espanyol el català oposa un *per* («Anam a Xàtiva *per* veure la reina»). 21

No hi ha potser altra cosa a senyalar sinó un *al començar*, al qual hauria estat preferible un altre gir (*en començar, quan vaig començar*, etc.) i una falta de correlació en els temps d'alguns verbs: *feien* no lliga bé amb *si no hagués estat*, ni *fereixen* amb *llançaven*.

L'autora escriu *llençaven* negligint la distinció que sol fer-se entre *llançar* i *llençar* (*llançar* una pedra, un crit; però *llençar* una cosa inservible).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

28 Tampoc no ens agrada pas *sentada* per *asseguda*, ni *fondament* per *pregonament*.

Ⓕ 21 Jaume I (1873: 288).

Ⓝ 21 L'exemple, extret de la crònica de Jaume I, Fabra l'havia adduït ja a la «conversa filològica» de 14.VIII.1924 (Fabra 2010: 611, núm. 588).

031 t

CONTEXT: J. C. C., «Qui fa el joc... perd».

TEXT: *LP* (30.XII.1928), pàg. 7ac.

Escasses les grafies defectuoses quant a les lletres: *subgectat* per subjectat, *concirós* per *consirós*, i alguna altra. Més abundants les faltes d'accentuació: ¿per què accentua l'autor *havia* i, en canvi, no accentua *distància*?; ¿per què accentua *hauran* o *municions*? *Més* (adverbi), *és* (del verb *ésser*), *pèl* (substantiu) apareixen, en canvi, sense accent. Al costat de *pruïja*, amb dièresi, figura, sense dièresi, *proveït*. No és *del escollit*, sinó *de l'escollit* (és l'article *el* que es contreu amb la preposició *de*, no l'article *l'*: *del pare*, però *de l'avi*). La puntuació deficientíssima (és curiós com, en general, la puntuació és negligida per la majoria dels col·laboradors d'aquesta secció... i tants d'altres!). Un exemple: «Cap de caça que no era arreplegat de ple pel tret i mal ferit lograva escapolir-se tard o d'hora era encalçat pel Sultan que fidel i amb alegrois de victòria me'l portava deixant-lo satisfet als meus peus» (així, sense una coma). Evidentment el lector agrairia de trobar aquest paràgraf com segueix (no en corregim sinó la puntuació: hi deixem el *lograva* castellà, l'*encalçat* mala traducció de *alcanzado*, i el gerundi abusiu *deixant-lo*): «Cap de caça que no era arreplegat de ple pel tret i, mal ferit, lograva escapolir-se, tard o d'hora era encalçat pel Sultan, que, fidel i amb alegrois de victòria, me'l portava deixant-lo, satisfet, als meus peus».

El gerundi *deixant* és abusiu, perquè el fet de deixar el conill als peus del caçador no és cap circumstància de l'acció de portar el gos el conill al caçador: és un fet posterior a aquesta acció. Una altra falta greu de sintaxi
22 és *l'hi* en lloc de *li* en «fins a destroçar-l'hi cap i orelles». Ho és igualment el *llur* senyalat si, com sembla, vol dir *del pare* (un sol posseïdor). En «d'em-
24 portar-me'n», sobra *'n*; en «on hi és abundant», sobra *hi*. On diu «altres abans l'han fet», calia dir «altres abans ho han fet», perquè no és de creure que el pronom feble vulgui referir-se al substantiu masculí *cas*. *No més*, sinònim de *solament*, és un sol mot: *només*. No és *com cobrat*, sinó *com a cobrat*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Intolerable *el d'avui* (en «rarísimes vegades havia fet el d'avui», catalanització d'un *lo d'avui*, expressió, per altra banda, poc afortunada àdhuc en l'emprament de l'adverbi *avui* per a denotar un dia que evidentment no és avui.

L'autor abusa de la construcció *al* + infinitiu: deixant de banda que, en general, cal preferir-li *en* + infinitiu, no està bé reemplaçar gairebé sistemàticament per aquestes construccions la construcció *quan* + indicatiu. Hi ha d'altres expressions calcades del castellà, com *amb tal de* o bé, menys greu, *inútil dir*.

Quant al lèxic, notem un rebuscament de mots impropis de l'estil de la narració: ¿per què *escondir* per *amagar* o *retornar* per *tornar*? I per què, en un treball en prosa, *mes* en lloc de *però*? Són castellanismes *lograr*, *encalçar*, equivalent a *alcanzar*, i *calitat* per *qualitat*. No és *llençar una expressió*, sinó *llançar una expressió*.

Notem, encara, en el treball del senyor J. C. C., algunes incongruències com la següent: si diu: «la meva afinació no ha minvat gens, l'escopeta és la mateixa... disparo sobre qualsevol tord...», això és *ara*; i més avall diu «d'aquell dia ençà no he agafat més l'escopeta per anar a caçar», ço és, *ara* no caça, no dispara per tant sobre qualsevol tord, etc.

Cal fixar-se en aquestes coses, així com en l'ordre dels mots: res no justifica, per exemple, inversions com la següent, que ha provocat l'aparició d'un *hi* pleonàstic: «a casa *amb la meva pega* comencen a fer-*hi* brometa».

Ⓕ 24-26 El període a què correspon l'observació de Fabra és: «Cansat de fer "porra", un dia vaig tenir la idea d'emportar-me'n un conill de casa i presentar-lo com cobrat al camp. El cas no era nou, altres abans l'han fet...».

Ⓝ 22 Cal remarcar que Fabra, al *DGLC*, se serveix encara de la grafia «destroçar», no pas «destrossar», com s'ha convingut després.

031 u

CONTEXT: J. Bonet Ninot, «Un naufragi a l'aiguabarreig del Llobregat».

TEXT: *LP* (9.1.1929), pàg. 7ac.

L'ortografia d'aquest treball era defectuosíssima: hi havia grafies com *trevallaba* i *trovaba* (per *treballava* i *trobava*), *confeso* (per *confesso*), *coratje* (per *coratge*), *envahir* (per *envair*), *ha* (per *ah*), *habiam* (per *havíem*), *obgectiu* (per *objectiu*), *fron* (per *front*); hi apareixien accentuats els mots aguts en *em* (per exemple, *sabem*) i sense accentuar els plans (per exemple, *convencérem*, *saltàrem*, *sabíem*) i sense accentuar, *escàlam*, *córrer*, *advertències*, etc., així com *més*, *bé*, *és* (del verb *ésser*) i, en canvi, amb accent, *pres*, *deu*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(numeral), *gros*; sense dièresi, *aigües*; *si s'en havia emportat* en lloc de *si se n'havia emportat*), *ja s'em havia avençat* (en lloc de *ja se m'havia avançat*), *que's endinza* (en lloc de *que s'endinsa*); sense apostrofar, *l'epopeia* (escrit *la epopeia*) i *de l'espigó* (escrit *del espigó*); en canvi, *per bé que'l temps* (en lloc de *per bé que el temps*), *puix que'l riu* (en lloc de *puix que el riu*), *que no's deseixissin* (en lloc de *que no es deseixissin*), *que'ns trobem* (en lloc de *que ens trobem*), etc., etc.: l'autor desconeix la regla que regeix l'ús de l'apòstrof prepositiu: l'article mai no pren la forma *'l*, les formes reduïdes dels pronoms febles *'s, 'ns*, etc.) no s'usen mai sinó darrera d'un altre pronom feble (exemple: *me'l, se'n, se'ns*) o del verb al qual van afixats (exemple: *veure'l, escolta'ns*). Notem, finalment, *sobre tot* (en lloc de *sobretot*) i, en canvi, *desseguida* (en lloc de *de seguida*).

De morfologia, hi ha algunes faltes: *podés* i *poderen* (en lloc de *pogués* i *pogueren*, *omitint* (en lloc de *ometent*: el verb no es *omitir*, sinó *ometre*!), *vegí* (en lloc de *viu*: cas, però, en què hauria estat preferible el pretèrit perifràstic: *vaig veure*).

De sintaxi, hi ha quatre faltes greus: un *l'hi* per *li* («no *l'hi* feia gens de goig»), un *los hi* per *los* («recomanar-*los-hi que no's* deseixissin pas»), i dos casos de substitució equivocada de *lo* per *el*: «em vaig donar compte de *l'a*-
27 prop que'm trobava de la platja», «després *del succeït*». Notem que l'oració en què figura aquell *l'hi*, no resulta encara correcta reemplaçant *l'hi* per *li*, puix que aquest *li* sobra vist que el complement indirecte de *feia* ja és expressat pel pronom relatiu (*a qui*); però, àdhuc suprimint *li*, l'oració, en rigor, no és encara correcta puix que està mancada d'un antecedent que lligui gramaticalment amb el verb principal *havia*.

Hi ha algunes construccions que hauria estat millor d'evitar: l'omissió de *no* darrera de *mai* («mai ens cansarem d'agrair»); l'emprament de *al* en lloc de *en* davant un infinitiu («al topar»; i millor: *en topar*); l'omissió sistemàtica de l'article *els* davant el possessiu *nostres*; l'anteposició de l'adjectiu al nom en casos com *iodades i salbroses sentors, terroses aigües, naufragada barca*; inversions com *i la joia de què gaudíem la reflectien nostres cares*. Són usats erròniament com a femenins *front* i *corrent*.

En certs períodes hem suprimit alguna proposició i pot ben creure l'autor que el seu treball no n'ha sortit perjudicat, puix que o bé era supèrflua o inintel·ligible, segurament sempre pel fet de contenir algun mot usat impròpiament. Exemple: «el perill que assenyalava el patró encara em feia fretu-rar una emoció d'aquelles que us sacsegen els nervis». ¿No és *freturar*, ací, que té la culpa que la proposició sigui inintel·ligible? ¿I per què aquesta predilecció pels mots estranys a la llengua, que es traeix en la substitució de *dia* per *jorn* o de *ben aviat* per *bentost*? Millor que preocupar-se de trobar un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reemplaçant al mot catalaníssim *dia,* hauria certament estat de cercar un substitut de *apretàrem*...

Ⓕ 27-32 El període a què correspon l'observació de Fabra és: «Les ones cada vegada eren més altes i quan la canoa queia en el buit hi havia a qui no l'hi feia gens de goig».

031 v

CONTEXT: Manuel Bertran, «La mà».

TEXT: *LP* (13.1.1929), pàg. 10ac.

El present treball està bé gramaticalment, la qual cosa no vol dir que estigui ben escrit.

Per exemple, per contar que durant una de les estades que féu al molí li ocorregué un cas que sempre més ha tingut present, l'autor diu: «D'una d'elles *tinc record* d'un cas que sempre més *he tingut present*». I més avall, per dir que una carretera passa sempre per la vora del riu no allunyant-se'n sinó en alguns indrets, diu: «Riu i carretera... segueixen un paral·lel quasi perfecte. Hi ha indrets, però, que carretera i riu es distancien...».

Tot seguit trobem l'indefinit *algun* usat impròpiament: per designar el treballador que lliurà el maó als nois, calia dir *un dels treballadors,* no *algun dels treballadors.* I quan els el lliurà? Evidentment en passar el carro per la bòbila; però això no ho diu el text i calia que ho digués. Podia dir-ho, per exemple, així (evitant la feixuga oració de relatiu: *algun dels treballadors de la qual,* etc.): i aquell dia un dels treballadors de la bòbila que devia haver promès, etc., ens el lliurà en passar-hi nosaltres. 9

A continuació ve un passatge que no és, certament, un model de claredat: «Totes les nostres (mans), el mateix les corresponents a la del maó que les contràries, foren adherides damunt la terra cuita, i totes venien balderes i quedaven enclotades dintre el llit de la mà originària». Suposem que vol dir que, posades les seves mans (no *adherides,* naturalment) sobre l'empremta de la mà marcada en el maó, totes, les dretes i les esquerres, hi quedaven enclotades i hi veníen balderes.

Més avall caldria refer allò de «Les rivalitats de la quitxalla», etc., i suprimir «Entre els xavals», etc., que no es veu quina relació té amb el fet relatat. No es veu tampoc clar perquè, després de dir que el maó s'esllavissà (?) pel caire de la carretera «no sé com ni perquè», l'autor s'exclama: «Quina bretolada!».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Perpendicular al riu», ¿vol dir *vertical*?

28 Tornant a la gramàtica, no hi ha a notar sinó *estrabada* en lloc de *estrebada* i *perquè* en lloc de *per què*. Quant al lèxic, advertim que cap necessitat no hi havia d'usar *matxo* (per *mul*) ni *entregar* (per *lliurar*). Mots usats impròpiament n'hi ha alguns, *estrebada*, i *perquè* en lloc de *per què*.

Ⓔ 28-29 *Estrabada, perquè*: al text tal com surt publicat al diari, tots dos mots, segurament que per l'acció del linotipista, apareixen ja grafiats correctament.

Ⓕ 9-15 El període a què correspon l'observació de Fabra és: «Un d'aquests indrets és ocupat per una bòbila, algun dels treballadors de la qual devia haver promès a la gent del molí de donar-los un maó que tindria una mà fondament marcada».

031 w

CONTEXT: Maria Golves, «La importància d'un cop de telèfon».

TEXT: *LP* (20.1.1929), pàg. 9e.

Cap dels treballs enviats per ésser publicats en aquesta secció, llevat d'un que pel seu assumpte no ha pogut ésser aprofitat, no està escrit correctament: algun n'hi ha que, gramaticalment, és gairebé correcte, però abunda en mots usats impròpiament o ofereix una redacció del tot defectuosa. El treball publicat avui és, sota tots els aspectes, dels millors (ens referim, naturalment, als sols aspectes lingüístics).

L'autora demostra tenir una coneixença no comuna de la gramàtica catalana; i per això sorprèn que fluixegi tant en ortografia cometent faltes com *desitjes* per *desitges* (davant *e* no s'escriu mai *tj* sinó *tg*!) o *excesivament* per *excessivament*, o *inmòbil* per *immòbil*. Notem, encara: *tentació* per *temptació*, *humid* per *humit*. L'accentuació és, sobretot, defectuosa: la mateixa ignorància que en tants altres col·laboradors de les regles d'accentuació dels mots esdrúixols i plans, la mateixa ignorància dels monosíl·labs que han d'escriure's amb un accent diacrític: mots com *importància*, *presència*, *carícia*, *delícia*, hi apareixen sense accentuar: tampoc no són accentuats *mà*, *més*, *és*, *vós*, així com *fóra* (del verb *ésser*). A senyalar, quant a l'apostrofació, *de una* en lloc *d'una*.

De morfologia, cal senyalar *vui* en lloc de *vull* i *pendre* i *rependre* en lloc de *prendre* i *reprendre*. ¿I per què, en un treball en prosa, *encar* en lloc de *encara?* (També, a *volta* preferiríem *vegada* o *cop*.)

21 Hi ha algun mot usat impròpiament, per exemple: *insinuacions*; i un *después*, del tot inadmissible, en lloc de *després*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Quant a la sintaxi, només ens cal advertir a l'autora que l'ús de l'article davant l'infinitiu (no tractant-se, naturalment, de l'infinitiu substantivat) és més aviat defugit pels nostres bons escriptors: així a *al tornar* hauria estat preferible *en tornar*, i a *el fer-te aquestes declaracions, de fer-te aquestes declaracions*. No que no siguin tolerables aquelles construccions, sobretot la segona.

Ⓕ 21 El context en què apareix el tal mot és: «Per a protegir d'insinuacions malicioses la meva lletra inacabable».

031 x

CONTEXT: C. Lluís Vidal, «Una cacera».

TEXT: *LP* (27.1.1929), pàg. 7ac.

El present treball contenia escasses faltes d'ortografia de lletres: *aixamplar* (en lloc de *eixamplar*), *comprobar* (en lloc de *comprovar*), *garces* (en lloc de *garses*), *conmogut* (en lloc de *commogut*: aquesta, greu, puix que és una regla ortogràfica ben coneguda que davant *m* s'escriu *m* i no *n*. En canvi, l'accentuació era molt defectuosa. L'autor, a jutjar pel seu treball, desconeix del tot l'ortografia de l'accent diacrític: deixa d'accentuar per exemple, *és* i *són* (del verb *ésser*), *féu* (forma de pretèrit), *sí* (afirmatiu), *més* (adverbi), i accentua, en canvi, monosíl·labs com *pa* o *deu* (numeral). Quant als polisíl·labs, hem notat que accentua tots els acabats en *em* tant els aguts (*trobarèm*) com els plans (*plantàrem*): no cal dir que no s'accentuen sinó els plans. L'autor sembla desconèixer l'ús de la dièresi: *amoïnis* hi apareixia escrit *amoinis*. *Que* apareixia escrit *qu'* davant vocal (ex.: *qu'hauria, qu'és*): és sabut que el mot *que* no elideix mai la seva *e*. Notem, encara, grafies com *faré 'l tomb* (en lloc de *faré el tomb*; l'article no pren mai la forma *'l*!) o com *que's cacin* (en lloc de *que es cacin*: el pronom reflexiu no pren la forma *'s* sinó darrera el verb al qual va afixat quan aquest termina en vocal. Exemple: *asseure's*).

Faltes de sintaxi: –«un ocellet diminut *que* al poble *li* donàvem aquest nom...». Que, parlant, es facin construccions com aquestes és passador; ho és encara, escrivint, quan l'índole de la composició fa admissibles certes construccions incorrectes del llenguatge col·loquial; però en una exposició com aquella en què figura el passatge transcrit, calia evitar la construcció defectuosa *que li donàvem*, amb un *que* i un *li* que es refereixen al mateix nom (*ocellet*), construcció defectuosa, per altra part, ben fàcil d'evitar sense

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

necessitat de recórrer a un *al qual*, solament canviant *donàvem aquest nom* per *anomenàvem així*, per exemple. –«abans *de* que». Hi ha una regla sintàctica segons la qual locucions prepositives com *abans de, després de, a fi de*, etc., ometen llur element *de* davant la conjunció *que*. On diu, doncs, «abans de què l'oncle estés», calia dir «abans que l'oncle estigués». (Notem: *estigués*; no, *estés*!) —Senyalem, finalment, un cas de *lo* neutre i alguns casos d'ús de l'article davant l'infinitiu (*al trobar-me, a l'arribar, el trobar-me foraster*), que, si bé és passador, no és gens recomanable.

No és *aixís*, sinó *així*; no és *heredar*, sinó *heretar*. Millor que *a mida, a mesura*.

032 Pràctiques de Gramàtica

CONTEXT: Aquest text, desdoblat en dos lliuraments i centrat a explicitar el concepte de correcció ortogràfica (**032 a**) i gramatical (**032 b**), ve a ser ara així com la síntesi valorativa de la sèrie –successora de l'anterior (vg., *supra*, **031**), amb vista possiblement també a idèntic objectiu de garantir la continuïtat de Fabra com a col·laborador de *LP*– que l'havia precedit al llarg de vuit proves (aparegudes entre el 10.II.1929 i el 31.III.1929), i en què els participants, sota el lema de: «Escriviu correctament? Sabríeu assenyalar les faltes gramaticals d'un text defectuós? Voleu corregir les faltes d'aquest text?» (*LP*, 3.II.1929), havien d'aplicar-se a detectar les faltes deliberadament introduïdes per Fabra en els textos literaris escollits per a la prova; per més detalls, vg. Murgades (2008: 91-93).

EDICIÓ: Atès el caràcter de mer exercici escolar que revesteixen aquests materials, així com també el fet que les explicacions de Fabra acostumen a anar acompanyades de la menció nominal dels diferents concursants i de les qualificacions de què es fan respectivament mereixedors, se n'ha desestimat la inclusió en aquesta edició, essent-ne de tot el conjunt el text doble abans citat l'únic que s'edita.

032 a

TEXT: *LP* (14.IV.1929), pàg. 5f.

La manera de representar un mot en el llenguatge escrit és la seva grafia: és una lletra o una successió de lletres que representen el so o la successió de sons que constitueixen el mot parlat, acompanyades a vegades d'alguna lletra muda (*home*) o d'algun signe ortogràfic com l'accent o l'apòstrof (*món, m'*). En una ortografia fixada, cada mot o forma d'un mot té una grafia con-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vinguda: ara bé, qualsevol grafia d'aquest mot o forma que no sigui aquesta grafia convinguda constitueix una falta d'ortografia. *Tart* és una falta d'ortografia perquè ha estat convingut (dins el sistema adoptat) que el mot en qüestió ha d'escriure's *tard*. Si l'Institut (autor del sistema adoptat) hagués establert unes normes en virtut de les quals hagués calgut escriure *tart*, llavors és *tard* que seria una falta d'ortografia.

En un concurs com el de *La Publicitat*, hauria estat, doncs, inadmissible (amb això contestem a una consulta que ens ha estat feta) que un concursant hagués pretès defensar la bondat de *tart* invocant tal o tal escriptor que escriu *tart*: l'escriptor que deliberadament escriu *tart*, és que no segueix l'ortografia de l'Institut, i és atenent-se precisament a aquesta ortografia que el concursant havia de jutjar de la correcció de les grafies que figuraven en els fragments que se li donaven a corregir. Demanar-li si *tart* és correcte equivalia a demanar-li si l'Institut escriu *tart* o *tard* (una qüestió de fet): l'Institut escriu *tard*; doncs, no podia considerar com a correcte *tart* i l'havia de denunciar com una falta d'ortografia.

Pot donar-se el cas que una ortografia fixada (per exemple, la francesa) hi hagi tal o tal grafia en la fixació de la qual s'hagi comès un error; ara bé, mentre no s'hagi convingut a esmenar aquest error (en el francès, és l'Acadèmia que hauria de fer-ho), l'única grafia correcta és aquella i qualsevol altra grafia és una falta d'ortografia. *Poids*, per exemple, és una grafia francesa deguda a una falsa etimologia; aquest mot estaria indubtablement millor escrit *pois*; això no obstant, *poids* és, avui per avui, la sola grafia correcta, i en un concurs anàleg al de *La Publicitat*, *pois* hauria d'esser assenyalat com una falta d'ortografia.

032 b

TEXT: *LP* (21.IV.1929), pàg. 5f.

De la mateixa manera que, en una llengua, no és donat parlar de faltes d'ortografia fins que aquesta llengua no té una ortografia fixada, no és possible qualificar d'incorrecta qualsevol de les seves formes o construccions mentre no s'hagi elaborat, dins ella, un llenguatge *standard*, una llengua patró. En el català modern s'ha operat i s'opera encara un treball de depuració i redreçament que ha imposat un triatge de formes i construccions concurrents: les que, jutjades les millors, han guanyat l'adhesió de la totalitat o d'una majoria suficient d'escriptors, aquestes són les formes i les construccions

4

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

del català *standard*. Les altres formes i construccions són tingudes, llavors, com a formes i construccions incorrectes, ço és, com a faltes de gramàtica.

Abans de la formació d'un català *standard*, en rigor cap de les tres formes *saber*, *sapiguer* i *sebre* no podia ésser dita incorrecta: quan, constituït un català *standard*, aquest adopta decididament *saber*, és llavors i solament llavors que *sapiguer* i *sebre* esdevenen faltes de gramàtica. *Els hi* és usat llargament, en substitució de *els*, com a datiu plural del pronom de tercera persona (*Jo els hi donaré els tres llibres*); vist els inconvenients d'aquest datiu, avui tots els bons escriptors convenen a preferir-li *els*: *els hi* esdevé, per aquest fet, una forma incorrecta, una falta de gramàtica.

En l'estat actual de la llengua literària, quan ens trobem amb dues formes o construccions concurrents A i B, tres casos són possibles: que A sigui la sola forma o construcció admesa en el català *standard* (per ex., *escrivint* enfront de *escriguent*); que, jutjada preferible A (per ex., *la Maria*, acusatiu), encara sigui tolerada B (*a la Maria*); i que A i B siguin considerades igualment bones (per ex., *si digués* i *si deia*). En el concurs de *La Publicitat* els concursants havien de notar les formes i construccions B que es trobaven en els casos primer i segon, i, millor, fent notar quines es trobaven en el cas primer i quines en el segon. Alguns concursants, però, tot oblidant a vegades de consignar formes i construccions B que es trobaven en algun d'aquests dos casos, assenyalaven com a faltes formes i construccions que es trobaven en el cas tercer. I això, naturalment, desmillorava llurs treballs.

Ⓝ 4 Possiblement ens trobem davant la primera documentació (almenys de què en tinguem ara per ara constància) d'aquest concepte de «llengua estàndard» en català, anterior en dos anys al que n'hauria fet Josep Calveras; vg. Iglesias (2004: 215). Cal remarcar també que el mateix dia en què sortia publicat aquest text seu, Fabra pronunciava una conferència a Valls on el portava igualment a col·lació (054).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

4. Textos sobre cultura de la llengua

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

La denominació *cultura de la llengua*, feta servir per designar de manera conjunta tots els textos aquí aplegats –sens dubte els d'un major pes específic de la present edició–, és manllevada, en traducció literal del txec *jazyka kultura*, dels treballs desplegats pels lingüistes del Cercle de Praga a partir del 1929, segons els quals calia entendre per un tal concepte el treball deliberat i conscient emprès a partir de les pràctiques escriptòria i docent, però sobretot lingüística, amb vista a completar i desenvolupar una llengua literària –o estàndard– no vista en cap cas com a realitat ja donada i preexistent, sinó com a objectiu a atènyer (Lamuela-Murgades 1984: 35-37 i 101-114).

A banda llavors, doncs, de dos textos amb valor d'autògrafs però de significació merament circumstancial (**033** i **034**), el present subbloc consta d'una primera part (4.2) amb tots els escrits de Fabra amb valor d'idiògrafs (**035-048**) que és habitual d'equiparar amb els d'*El català literari*, dins el qual volumet van aparèixer ja oportunament aplegats el 1932 molts d'ells en reedició més o menys revisada.

La segona part d'aquest mateix paquet (4.3) –tan complementària com indestriable de la primera– és destinada al recull de tantes conferències de Fabra com n'ha estat possible de localitzar el corresponent report substancial (**049-077**). És aquesta l'aportació més poc coneguda de tot el cúmul de textos i materials publicats en el present volum. Palesen, de manera tan consistent com irrefutable, fins a quin punt la tasca «de gabinet» sobre la llengua duta a terme per Fabra va anar simultàniament acompanyada d'un activisme «de camp» desplegat anys i panys arreu del país (Murgades 2013, en premsa).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

033 [LLENGUA LITERÀRIA I LLENGUA PARLADA]

TEXT: Autògraf. Inèdit. Set fulls manuscrits, en format apaïsat, sense datar, numerats de [1]-7 al centre del marge superior. Arxiu de l'IEC, amb la classificació: G4 D14, i el topogràfic: TREB.39.

EDICIÓ: El manuscrit s'interromp amb un incís indesxifrable entre cometes: amb vista a oferir alguns exemples més? *Esmenes*: 28 aquesta llengua llengua literària] aquesta llengua literària | 31 en què] en què, | 40 escrita,] escrita | 42 així] així, | 52-53 tres, quatres i] tres, quatre i | 55 a l'orell.] a l'orella. | 56 distints] distints, | 61 segon exemple no.] segon exemple, no. | 61-62 «Mare» que acaba en vocal és seguit de «està»] «Mare», que acaba en vocal, és seguit de «està», | 74 maça i massa, sonen] *maça* i *massa* sonen | 76 significa,] significa ‖

El català, com tots els idiomes cultes, podríem dir que posseeix dues llengües: la llengua parlada o vulgar i la llengua escrita o literària. La primera és la que aprenem des de la infància i amb la qual ens comuniquem uns amb altres, tant els que saben de lletra com els analfabets. La llengua parlada pot ésser, i és en tots els idiomes, d'una varietat infinita. No solament hi ha diferències de lèxic (o diferència de termes) i diferències fonètiques (o diferències de sons) entre comarca i comarca, sinó entre poble i poble i dintre un mateix poble, àdhuc es poden notar petites diferències entre estament i estament.

El català és parlat actualment no solament a la Catalunya estricta, sinó a València, a Mallorca, al Rosselló i a Sardenya. Cada un d'aquests grups catalans, però, té una manera de parlar peculiar. No solament es diferencien uns amb altres en la pronunciació de les paraules, sinó en les paraules mateixes. Són molts els objectes i les coses que tenen nom diferent a cada un dels grups dialectals de la nostra mateixa llengua. La diferència de noms, la pronun[cia]ció, la manera de construir les frases, el to mateix en què són dites són tan distints entre alguns dels grups catalans que poden arribar a fer-se incomprensibles uns als altres. Si agafeu, per exemple, un home de l'alt Pirineu català que no sàpiga llegir i que no hagi sortit mai de la seva comarca i l'enfronteu amb un català de Mallorca que es trobi en les mateixes circumstàncies, tingueu per segur que no s'arribaran a entendre.

Això, però, com ja hem apuntat abans, no és propi solament del català, sinó que, en més o menys escala, és corrent en tots els idiomes cultes del món.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

I, per tal de salvar aquests obstacles, és que al costat d'aquestes diferències de la llengua parlada, totes les societats cultes tenen establerta i fixada una llengua comú a tots els individus de la mateixa parla: aquesta és la llengua escrita o literària. Apresa aquesta llengua literària queden superats aquells obstacles que fan que dos individus pertanyents a dos grups diferents de la mateixa llengua es puguin entendre. Així passava en els segles del floreixement català en què, amb tot i les diferents modalitats dels parlars propis de cada grup, tots els catalans cultes podien fruir les excel·lències del català literari, comú a tots, tant si l'obra era escrita d'un mallorquí com Raimond Llull com d'un valencià com Joanot Martorell, o d'un Bernat Metge, català.

El domini de la llengua parlada no requereix cap esforç: la anem adquirint gradualment des de la infància, de boca dels nostres pares. Quant a la llengua literària ja és altra cosa: aquesta cal que sigui apresa. No la llengua en si! Aquesta ja la sabem, puix que la parlem. Però si l'ensenyament de la llengua escrita tingués solament per objecte donar forma gràfica a les paraules que nosaltres pronunciem, caldria únicament ensenyar les lletres: és a dir, els signes convinguts que equivalen als sons que pronunciem; així, sabent que el so a és escrit *a* i que el so b és escrit *b*, etc., etc., l'ensenyament estaria acabat.

Però aleshores no hauríem resolt res. Perquè, no solament els individus dels diferents grups de la mateixa llengua haurien d'emprar, en determinades paraules, signes o lletres distintes de les que emprarien els individus dels altres grups, cadascun d'ells de conformitat en la seva peculiar manera de parlar, sinó que dintre un mateix grup la llengua seria escrita d'una manera ininteligible per la següent raó:

El xinès, per exemple, parla un llenguatge format de mots monosil·làbics. Pro nosaltres, no; la nostra llengua té mots d'una, dues, tres, quatre i més síl·labes. I aquests mots els pronunciem tan íntimament units uns amb altres que resulta materialment impossible destriar-los si haguéssim de donar forma gràfica als sons que ens arriben a l'orella. Quan diem, per exemple, «La mare ve» sentim perfectament tres mots distints, els quals podríem molt bé transcriure «La – mare – ve». Però quan diem: «La mare està malalta» ja no és així. El so que ens arriba és aquest «La marestà malalta». En el primer cas, els tres elements que componen la frase estan perfectament limitats, perquè un element acabat amb vocal és seguit d'un altre que comença en consonant. En el segon exemple, no. «Mare», que acaba en vocal, és seguit de «està», que també comença en vocal, precisament la mateixa, i com que la boca no ha de fer cap moviment nou com passa en la pronunciació del primer exemple «La – m – mare – v – ve –», la *e* de *mare*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i la *e* d'*està* es fonen en una i en resulta aquesta deformació «*marestà*». De la mateixa manera que aquesta paraula ens vol dir aquí «La *mare està*», ens podria dir una altra cosa: quan diem «La mar està esvalotada» el so que ens arriba és aquell mateix «La *marestà* esvalotada».

De casos com aquests totes les llengües n'estan plenes. Era precís acabar amb aquesta anarquia, fixant unes normes que establissin el valor de cada lletra, el significat de cada mot: *os* i *os* que escrites així diuen una sola cosa, escrites *ós* i *os*, tenen dos significats distints: el primer vol dir l'ós, animal; el segon l'os, una de les parts dures que componen l'esquelet dels animals; *maça* i *massa* sonen de la mateixa manera; però *maça* amb *ç* vol dir 74
instrument que serveix per a picar i *massa* amb dues *ss* és l'adjectiu o adverbi que significa més del necessari, «tinc massa aigua», «hi ha massa gent». 76
Calia per fi establir les regles de unió dels mots per a la formació correcta de les frases, a fi que aquestes siguin clares i comprensibles.

Bé. Tot això és el que ensenya la gramàtica.

Per a començar l'estudi de la gramàtica, cal partir d'una base: aquesta és: que cada paraula, cada terme que anomena una cosa, un objecte o expressa l'idea d'una cosa definida ha d'ésser escrita sola. Fa pocs dies va venir el cobrador d'una entitat de «passar de ma » 83

Ⓔ 34 Sobrevolat, damunt de *Llull*, es llegeix, en xifres aràbigues: «13-14», cal entendre que en al·lusió als segles en què visqué. Sobrevolat, damunt de *Martorell*, es llegeix: «15». ‖ 35 Sobrevolat, damunt de *Metge*, es llegeix: «14-15». ‖ 83 El manuscrit s'interromp aquí; no és clar què pugui significar l'expressió final.

Ⓝ 27 Al *DOr, s. v. comú*, Fabra admet encara aquesta possibilitat en la formació del femení del susdit adjectiu.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: Autògraf. Inèdit. Cinc fulls manuscrits, en format vertical, sense numerar. Arxiu de l'IEC, amb la classificació: G4 D14, i el topogràfic: TREB.53.

EDICIÓ: El text és datable del 1925 en la mesura que sens dubte constitueix un esbós fragmentari, amb cal·ligrafia apressada i amb nombroses ratllades, del que acabaria sent **041**. Es dóna aquí el text net, sense reproducció dels passatges ratllats, només indicant una sola ocurrència de doble formulació per a una mateixa frase, i desenvolupant entre claudàtors uns pocs casos d'abreujament de mots; dos mots indesxifrables són senyalats amb la corresponent *crux desperationis*. *Esmenes*: 23 però perquè aquesta tasca] però aquesta tasca | 26 pervinguda] pervinguda, ‖

L'obra de depu[ració] i de redreçament està avui molt avançada, i és seguint les petjades de l'Aguiló, que hem aconseguit refer la nostra llengua aprofitant els materials que ens ha subministrats l'estudi dels nostres autors antics i les aportacions dels parlars catalans, que entre tots [+] Però considereu el que significà haver tingut la visió de la possibilitat d'aquesta obra de purificació i redreçament en els inicis de la renaixença,
7 quan homes com Piferrer, — , creien impossible del tot el ressorgir de la llengua catalana, que considerava condemnada a una degr.[adació] irremeiable.

I l'Aguiló no solament fou el qui cregué en el ressorgiment de la nostra llengua, sinó que emportat pel seu optimis[me] i pel seu gran amor a la parla materna, ell emprengué la magna obra de depurar-la i redreçar-la, i fou al mateix temps que el vident l'obrer màxim del seu ressorgiment, talment que els que després d'ell havem treballat en l'obra de redreç i fixació de la llengua, no hem fet sinó completar la seva labor immensa, treballant sempre
16 dins la via oberta i esplanada per ell.

Per gran que sigui la tasca que s'ha realitzat en els nostres dies, resta sempre com una prova de la part principal que M. Aguiló ha tingut en l'obra de redreç de la llengua, el seu inventari lexicogràfic, que l'Insti[tut] d'Es[tudis] Catalans considera com una de les seves publicacions més preuades. Admira que un sol home pogués fer una replegada tan formidable de mots i girs catalans; no passà un text català per les seves mans que ell no en
23 fes un despull complet, però aquesta tasca de depuració i redreçament ha estat sols possible perquè, malgrat les diferències dialectals, aparentment irreductibles, no era encara rompuda la unitat de la llengua, i perquè, mal-
26 grat el grau de rebaixament a què la nostra parla era pervinguda, no era encara tan allunyada de la llengua antiga que haguéssim de renunciar a recolzar en aquesta la moderna llengua literària.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Marian Aguiló, un mallorquí, fou el primer que, en un ambient pessimista, endevinà que l'obra de depuració i redreç no era impossible, que no era un somni de pretendre formar una llengua literària que recolzés alhora en la llengua antiga i en la llengua parlada, i, en les seves excursions per Catalu[nya], Valè[ncia] i Mallorca, fou igualment amatent a recollir de boca del poble tots els mots i girs ignorats del llenguatge ciutadà; i així formà la replega formidable sense la qual difícilment podríem avui pensar encara a dreçar el Dic[cionari] Gen[eral] de la llengua Catalana.

Llegint el seu inventari, no sabem què admirar més, si l'abundància dels materials aplegats, o l'esma i el gust amb què els triava, amb què sabia destriar el bo del dolent, amb què sabia retrobar la significació catalana de cada paraula.

Ⓥ 16 oberta i esplanada per ell.] **lliçó alternativa**: [*Afegit en paral·lel i a sota:*] que ell ens obrí i ens esplanà.

Ⓝ 7 Referent a l'actitud de Piferrer davant la llengua, vg. Carnicer Blanco (1963: 210-215).

4.2 Textos idiògrafs

035 LITERATS I GRAMÀTICS

DATA: 15.v.1915 | LLOC: Lleida, Teatre dels Camps Elisis | CONTEXT: Discurs presidencial llegit als Jocs Florals de Lleida.

TEXT: **a** *Jochs Florals de Lleida de l'any 1915. Any* XX *de la seva instauració.* Volum de trevalls premiats, publicats pel Cos d'Adjunts. Lleida: Arts gráfiques Sol & Benet, 1915, pàg. 17-20 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LVC* (17.v.1915), ed. del m., pàg. 1cd; **c** *ECL*, pàg. 21-30.

EDICIÓ: El títol donat és el d'*ECL* (**c**); en **a** i **b** sols figura la denominació genèrica de «Discurs».

En oferir-me la presidència dels Jocs Florals d'enguany, el Cos d'Adjunts em deia que l'havia induït a fer-ho la consideració dels meus mèrits com a filòleg. Ha estat tan sovint menyspreada pels literats la tasca del gramàtic, s'ha dit tantes vegades que la gramàtica era més aviat una cosa perillosa per a la producció literària, que sens dubte haurà sorprès a molts que hagi estat designat per presidir aquesta festa anyal de la gaia ciència una persona sense altres mèrits que els seus treballs gramaticals. A mi també m'ha sorprès; però ben agradablement; perquè això revela l'existència d'una ja forta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reacció contra un prejudici funest per al redreçament definitiu de la llengua literària: la creença que els escriptors podien i fins devien prescindir de l'obra dels gramàtics.

Absurda ha estat l'animadversió general dels literats envers el gramàtic durant els primers períodes de la nostra renaixença literària. Pareu esment que els nostres escriptors es trobaren, en iniciar-se aquesta renaixença, amb una llengua empobrida, deformada, malmesa per innombrables castellanismes, la qual no podien pas adoptar com a llengua literària sense tractar de depurar-la, d'enriquir-la, de realçar-la. I això no es podia realitzar sense una coneixença perfecta de la llengua antiga i dels dialectes actuals, que ens guiés en la tasca dificilíssima de descobrir i remeiar les desviacions sofertes per la llengua; no es podia realitzar sense una coneixença exacta de les lleis de l'evolució del llenguatge i de la història de les altres llengües literàries. Els nostres escriptors, doncs, havien de desitjar ardentment l'aparició del filòleg i gramàtic, que vingués a ajudar-los en l'obra patriòtica de refer la llengua, la qual a través de tants segles de decaïment literari i de subjugació al castellà, ens havia arribat tota malaltissa i empobrida, i la qual tots ambicionem de veure altra vegada ocupant el rang que li pertoca dins la família de les llengües llatines.

Fou tan sentida, des del començament de la renaixença, la necessitat de refer la llengua, que cada escriptor esdevenia un gramàtic: cada escriptor es preocupava de bandejar de la seva llengua tot allò que li semblava degut a la influència castellana, de fer el seu triatge de formes gramaticals i de grafies, de refer el seu vocabulari recorrent sia a l'arcaisme, sia al neologisme, sia al ruralisme. Així, tots, sense adonar-se'n, qui més qui menys, qui millor qui pitjor, feien tasca de gramàtic. I nogensmenys, tots ells es malfiaven de la gramàtica com d'una cosa perillosa, no ja solament per a la producció literària, sinó encara per a la llengua mateixa.

Hi hagué un Milà i Fontanals, hi hagué un Aguiló. ¿Influïren gaire en la manera d'escriure de llurs contemporanis? L'un era un filòleg il·lustre; l'altre, un escorcollador infadigable de la llengua antiga i dels parlars vivents. És clar que ni a homes com ells era donat de poder portar a terme l'obra total de redreçament de la nostra llengua. A ells devem, però, eterna gratitud, ja que ells ens obriren i esplanaren la via bona i àrdua. Avui, tots els que treballen eficaçment en l'obra de depuració i fixació de la llengua literària, poden considerar-se com llurs continuadors, i cada nou avençament redunda en nou honor dels dos mestres. Però aquests dos homes ¿veieren seguits llurs ensenyaments, adoptades llurs doctrines? No; perquè cada escriptor seguia el seu camí; ningú no pensava a reconèixer l'autoritat d'un mestre; tots eren mestres; cada un s'havia elaborat, bé o malament, el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

seu sistema. Era llavors que es produïa la deplorable discussió de les *as* i de les *es* i que els membres d'una Acadèmia no aconseguien posar-se d'acord sobre si calia dir «alfabet» o «beceroles». 51

Aqueixa repugnància a reconèixer cap autoritat, aqueixa malfiança 52
envers els treballs d'altri, aqueixa obstinació a no deixar-se convèncer, han disminuït bona cosa; però se'n falta molt perquè hagin desaparegut totalment d'entre la nostra gent de lletres. Afeblides i tot, elles constitueixen encara el més gran obstacle a l'obra de depuració i fixació de la llengua literària. En una infinitat de qüestions, veiem encara la solució bona, que ve a remeiar un castellanisme o qualsevol altre defecte de la llengua, obrir-se 58
camí ben difícilment. I, així, grossos defectes, després d'haver estat denunciats i haver-se trobat la manera d'evitar-los, continuen essent comesos per una gran part dels escriptors, als quals la solució proposada no ha tingut la sort de plaure o potser ni tan solament n'ha arribat la notícia. 62

En els primers períodes de la nostra renaixença literària, sentint els escriptors la necessitat de refer la llengua i no havent-hi una autoritat reconeguda per tothom, cada un d'ells resolia a sa manera els múltiples problemes de lèxic i de gramàtica que s'anaven suscitant. L'obra llur havia de resultar necessàriament fragmentària, mancada d'unitat, entacada d'innombrables errades. A les tares adquirides per la llengua durant els segles de decaïment literari, venien a afegir-se'n de noves, més vergonyoses perquè aquestes eren volgudes. La llengua s'engavanyava d'arcaismes revessos i de neologismes malfargats; tot, però, dins una mètrica i una construcció purament castellanes, que tothom acceptava com a bones.

Però ço que causa sobretot estupefacció és la multiformitat assolida per 73
la llengua escrita. Rara fou la qüestió que no rebé dues o més solucions distintes, i difícilment trobaríem dos escriptors absolutament d'acord en totes les qüestions. Els partidaris d'una mateixa solució en una qüestió determinada, eren adversaris irreconciliables en una altra qüestió: en ortografia, hi havia els partidaris dels plurals en *as* i els dels plurals en *es*; entre els primers com entre els segons hi havia, per exemple, partidaris i adversaris de la *ç*; i dins cada un dels quatre camps en què es trobaven separats els escriptors per aquestes dues soles qüestions: qui era partidari de conservar la *l* doble, qui de suprimir-la; qui escrivia la *v* segons la regla etimològica castellana, qui l'escrivia conformant-se més o menys amb l'ús antic; qui usava amb moderació la *h* intervocàlica, qui la prodigava fins a escriure-la en mots com *estudiï* o *cauen*; qui era partidari de l'apòstrof prepositiu, qui n'era adversari... Una infinitat de mots es trobaven, així, escrits de dues, tres, quatre i més maneres diverses. Han estat usades contemporàniament vuit formes distintes de l'adverbi *on*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

S'intentà alguna vegada d'unificar l'ortografia. En els primers anys dels
90 Jocs Florals, En Milà redactà unes normes ortogràfiques; més tard l'Aca-
91 dèmia de Bones Lletres encomanà a en Balari la confecció d'una ortografia. Fou endebades. Tothom continuava aferrat al seu sistema, gens disposat a sacrificar una sola de les seves habituds ortogràfiques. Però és més: en realitat aquell desgavell no era pas considerat com un mal: ans se'n feia l'apologia trobant que allò d'escriure cadascú a sa manera era una cosa que s'acordava meravellosament amb el nostre caràcter, enemic de tota mena d'imposicions. Potser sí que amb el temps es podria arribar a unificar l'ortografia i a fixar la llengua escrita; però això ja s'aniria fent a poc a poc; no duia cap pressa; era una cosa d'una importància ben secundària, ja que sense ella s'havien produït les admirabilíssimes obres mestres de la nostra renaixença. No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar en les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua
104 castellana. Quan ara, després de més de mig segle de renaixença literària, es tracta d'elevar el català a la categoria que li pertoca dins Catalunya, i la majoria dels catalans acullen amb entusiasme l'aparició de les normes ortogràfiques de l'Institut, que constitueixen segurament un gran pas en l'obra de fixació i nacionalització de la nostra llengua, els sobrevivents d'aquelles generacions indisciplinades s'alcen contra les normes no perquè siguin aquestes o aquelles, sinó simplement perquè són unes normes, declarant que ells no volen la unificació ortogràfica i no estan disposats a fer cap esforç per arribar-hi.

113 Nosaltres havem de saber infinitament grat als escriptors de la renaixença, als quals devem que el català hagi reviscut com a llengua literària. Però no els podem imitar en llur esperit d'indisciplina ni en llur menyspreu per als estudis gramaticals. Així ho van entenent les noves generacions, com ho proven l'èxit de les normes ortogràfiques de l'Institut i l'atenció cada dia creixent que els joves escriptors presten a l'obra del gramàtic, el qual comença ja a ésser tingut com un col·laborador indispensable en la tasca de redreçament de la llengua. És una reacció contra els prejudicis d'abans, la qual ens farà avençar molt més segurament i ràpidament en l'obra de fixació i depuració de la llengua escrita. I quan es veuran palpablement els resultats de l'esperit de disciplina i de la col·laboració dels filòlegs, llavors és de creure que minvarà o cessarà del tot l'animadversió dels vells envers la tasca de les generacions noves, desmentint als qui creuen que aquesta animadversió és deguda al greu que els sab de sentir-se sobrepujats pels joves.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Evidentment han estat sobrepujats en ço que esguarda a la llengua. Trist fóra que no hagués estat així, i ells hauríen d'ésser els primers a deplorar-ho. Car, pervinguda la llengua a l'estat de decaïment i pertorbació en què ells la trobaren, el seu redreçament complet no podia pas ésser l'obra d'una generació; la tasca a realitzar era tan vasta que ells, que la començaren, no podien pas tenir la pretensió de terminar-la. Tots ens hem de resignar a veure'ns sobrepujats pels que ens vindran darrera. Els progressos d'avui vénen a sumar-se als d'ahir, com els de demà vindran a sumar-se als d'avui: no vulguem que l'obra de redreçament es deturi en el punt on ha arribat pels nostres esforços; ans desitgem que continuï ininterrompuda fins a veure's la nostra benvolguda parla completament refeta, retrobat el seu tresor lèxic, retrobades la seva prosòdia i la seva sintaxi, foragitats del tot els castellanismes que la desparencen i rebaixen.

Com ells es veuen sobrepujats, ens hem de veure sobrepujats nosaltres. 141
Que no hàgim pervingut a la descoberta i a l'esmena de totes les defectuositats del català actual, d'això no ens faran retret els que ens succeiran en 143
l'àrdua tasca de refer la llengua. Però que no puguin dir de vosaltres, escriptors actuals: Heusaquí uns estranys conreadors de la llengua catalana, els 145
quals ni tan sols es prenien esment dels avençaments realitzats en llur època. Per a ells era endebades que s'operava sota llurs ulls un treball intens de depuració, d'enriquiment i de refinament de la llengua literària; i amb llur incúria o ultracuidança, contribuïen a la perpetuació de tares de què, ells els primers, havíen d'esforçar-se per deslliurar la llengua. 150

Que no puguin dir això de vosaltres, escriptors actuals; perquè d'això sí que no sabrien absoldre-us, i us tindrien, amb raó, per uns mals escriptors i per uns mals patriotes.

Ⓥ 12 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els literats gramàtics ‖ 34 c: I no gens menys, ‖ 39 c: infatigable ‖ 42 c: aplanaren ‖ 43 c: els qui ‖ 52 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La indisciplina literària ‖ 58-59 c: obrint-se camí ‖ 62 c: tan solament els n'ha arribat ‖ 73 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] L'anarquia ortogràfica ‖ 73 c: Però el que ‖ 104 c: després de mig segle ‖ 113 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La reacció normalista ‖ 141 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La col·laboració patriòtica ‖ 143 c: els qui ens ‖ 145 c: «Heus aquí ‖ 150 c: llengua».

Ⓕ 51 «Discutiose la necesidad de redactar el abecedario de la lengua catalana en esta primera sesión [de l'Academia de la Llengua Catalana, el 28.x.1881], y por si debía titularse *beceroles* como creía Aguiló, ó *abecedari* según patrocinaba Bofarull, se disolvió violentamente la reunión y ya no se volvió a intentar ninguna otra hasta la segunda etapa de constitución definitiva de la *Academia de la Llengua Catalana*, en 1915» (Carreras y Candi [1922]: 661, n. 302); font i episodi igualment reportats per Miracle (1968: 184, n. 57). ‖ 90 Redactades al llarg dels anys 1861-1863, però no publicades fins molts anys més tard: Milà i Fontanals (1915). ‖ 91 Balari y Jovany (1879).

Ⓝ 34 Al *DGLC*, Fabra, tot i entrar l'adverbi *nogensmenys* amb tots tres components escrits junts, hi admet alternativament la grafia per separat, com apareix en c (vg. variants). ‖ 90 Sobre aquest episodi, vg. Miracle (1968: 150-151); també MS 3007 i 3172. ‖ 91 Vegeu MS 4648 i 5555.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: **a** *LR*, any I, núm. 2 (10.VI.1915), pàg. 1-2 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *AdC* (1926), pàg. 10-11.

EDICIÓ: **b** no és sinó la reproducció d'**a**, amb el títol canviat («La tasca del gramàtic»), amb supressió dels paràgrafs centrals i del paràgraf final, amb algunes correccions lingüístiques fruit del procés de normativització, amb alguns retocs de matís valoratiu conseqüència igualment de la mateixa evolució experimentada en l'endemig, i amb l'omissió, involuntària o voluntàriament forçada, d'un mot; vg. per a tot això l'aparat de variants. *Esmenes:* 83 la vida ab] la vila ab *[d'acord amb Pere III (1885)]* ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Hi ha encara molts escriptors que menyspreen la tasca del gramàtic. Aquest voldria obligar l'escriptor a emplear determinades formes verbals, impedir-li d'usar tal i tal construcció habitualíssima o prohibir-li, en els seus versos, de fer sinalefes consagrades per la tradició joc-floralesca; i l'escriptor no pot subjectar-se a tot això: això mataria la seva espontaneïtat; i, com s'ha dit i repetit mil vegades, l'escriptor ho ha de sacrificar tot a l'espontaneïtat.

Però, vejam. Això de l'espontaneïtat ¿vol dir que l'escriptor ha d'escriure la mateixa llengua que parla usualment? Vol dir que si parlant diu *puesto* o *hasta*, li cal admetre en les seves produccions literàries aquests mots que a tota hora brollen espontàniament dels seus llavis? Oh, no, direu; tothom sab prou que aquests mots són castellans i quan escriurà cercarà de reemplaçar-los per paraules catalanes. Perfectament; però això ja és una correcció, una limitació d'aquella espontaneïtat sobirana.

Hom diu parlant *puesto* o *hasta* o *sin embargo*, però sab que aquests mots són castellans i, en escriure, els evita; això li farà potser rebutjar un vers, refer tota una clàusula; però ho creu ineludible. Ningú no gosaria avui escriure aquells mots invocant els furs de l'espontaneïtat. I, d'altra part, tothom jutjaria ben minsa la inspiració, ben pobra la força creadora d'un escriptor, que no resistissin l'indispensable treball de depuració del nostre lèxic: aquell qui té belles coses a dir, no deixarà de dir-les perquè hagi de subjectar-se a aquest treball; ans les dirà en una forma altrament més bella; l'obra d'art no hi perdrà res, ans hi guanyarà.

Avui, quan un escriptor sab que un mot és foraster, el rebutja, cerca de reemplaçar-lo per un de català. Si n'emplea encara algun, és per inadvertència, per ignorància, i no pensarà pas a defensar-lo en nom de l'espontaneïtat. Però això que tothom fa avui en ço que es refereix als castellanismes de lèxic, sense pensar que l'obra d'art en pugui patir mica ¿per què no ho faríem en ço que esguarda a tots els altres castellanismes que desfiguren la nos-

tra llengua? Tothom està d'acord que n'hem de foragitar els mots castellans: ¿per què, doncs, no combatríem igualment les construccions castellanes, els ritmes castellans, totes les pertorbacions sofertes pel català sota la influència castellana?

Qualsevol riuria avui del qui sostingués que la producció literaria havia de resultar perjudicada perquè hom substitueixi *favorescut* per *afavorit*, *aconteixement* per *esdeveniment* o *ditxós* per *benaurat*. Però no ha pas de resultar més perjudicada perquè *oració* sigui tractat com a tetrasíl·lab, o *glòria* com a esdrúixol (segons l'antiga prosòdia catalana), o perquè hom no admeti el relatiu compost *el que*, o *quin* com a equivalent de *cuyo*. Fóra, doncs, incomprensible que d'un costat rebutgéssim implacablement els mots forasters i de l'altre no tractéssim de desfer-nos igualment de les construccions i pronúncies degudes a l'acció pertorbadora del castellà. Talment, que si avui constatem en les publicacions catalanes molts més castellanismes sintàctics i prosòdics que no de lèxic, no ho havem d'atribuir segurament a altra cosa sinó al fet que aquells són de més difícil descobrir que no aquestos.

No és creïble que sigui a gratcient, obeint a una determinada teoria sobre la creació literària, que molts escriptors cometin encara certs castellanismes. És que no saben que ho siguin; altrament no s'explicaria que els cometessin autors que potser no gosen a usar mots com *gràcies* o *venir*, que reemplacen curosament per *mercès* i *vindre*. Doncs, els tals autors sembla que haurien de sentir infinitament grat a aquell qui els ajudés a descobrir castellanismes i els indiqués la manera de remeiar-los: el gramàtic. Però els tals autors són precisament els qui menyspreen la tasca del gramàtic. 47

I, nogensmenys, aquesta tasca és imprescindible en l'obra de redreçament i fixació de la nostra llengua literària. Aquesta ha sofert una infinitat de deformacions, moltes de les quals són dificilíssimes de reconèixer. Solament un examen profunde de cada mot, de cada forma, de cada construcció pot conduir-nos a la descoberta de tots els castellanismes que infesten el català modern. Solament l'estudi pregon de la llengua antiga i la coneixença perfecta dels dialectes actuals poden donar-nos els mitjans de remeiar-los, al mateix temps que ens guiïn en la delicada tasca del triatge de les múltiples formes i construccions vivents. 54

Són innombrables els exemples que hom podria aduir en demostració de la utilitat dels estudis gramaticals en el moment actual de la nostra llengua. Ens acontentarem citant-ne dos, agafats a l'atzar.

El català actual presenta, l'una al costat de l'altra, amb la mateixa significació, les dues construccions *amb la condició que ho facis de seguida* i *amb la condició de que ho facis de seguida*. La segona és avui considerada com

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un castellanisme. ¿I qui hauria sospitat mai, a primera vista, que una construcció tan corrent, la preferida potser dels nostres escriptors vuitcentistes, podia ésser deguda, ella també, talment com *puesto* o *sin embargo*, a l'acció pertorbadora del castellà? Per caure-hi ha calgut que, tot estudiant un capítol de gramàtica comparada de les llengües novollatines, on se tracta de les proposicions completives, un hom parés esment que el castellà se separava del francès, de l'italià i del rumanès, pel fet d'admetre la preposició *de* davant la conjunció *que*. La coneixença sola d'aquest fet féu entrar en dubte sobre la legitimitat de la segona de les dues construccions catalanes, idèntica a una construcció *característica* del castellà. Llavors un hom es posà aquesta qüestió: ¿com tractaven els nostres autors antics les proposicions completives? I els nostres autors antics foren llavors llegits parant especial esment en les proposicions completives, i hom adquirí el convenciment que les introduïen sempre, sense excepció, mitjançant la sola conjunció *que*:
83 «...ells li liurarien la vila ab la condició *que* aquells qui anar-se'n volrien se
84 n'anassen la on se volguessen», Crònica de Pere III; «...tramés la coloma, qui aportà per senyal un ram d'olivera en significança *que* la mar era baxada»,
86 R. Llull; «E lo Emperador mostrava tenir gran desig *que* lo seu capità fos en lo
87 camp», Tirant lo Blanch; «...e donassen ocasió *que* fossen be coneguts en lurs costums e maneres», Bernat Metge. De les dues construccions esmentades, la primera era, doncs, indubtablement la preferible, l'única correcta.

El barceloní diu *veiés* en l'imperfet de subjuntiu del verb *veure*: altres dialectes catalans diuen *vegés*. Certa prevenció contra el barceloní, potser l'existència del present *vegi*, feren que els escriptors moderns se decantessin a favor del *vegés*. I, nogensmenys, *veiés* era indubtablement la forma preferible, ja que, tot essent la forma del dialecte central, era la continuació d'una antiga forma literària, mentre que *vegés* era una de tantes formes contaminades freqüents en els nostres parlars forans, com *caiguent*, *diguent*, *tinguent*, *vegent*, *siguent*, del tot inacceptables. Calgué que un gramàtic ho fes avinent: la *d* de *videre* no podia haver donat *g* en els temps pretèrits; aquests es conservaren purs en l'antiga llengua literària; l'imperfet de subjuntiu era *ves* o *veés*; i d'aquet *veés* prové el *veiés* barceloní, com del *veem* antic prové el *veiem* modern, i del *veeu*, el *veieu*.

Solament l'estudi científic de l'evolució dels sons i formes llatines en català, la coneixença perfecta de la morfologia antiga, la comparació minuciosa de les regles sintàctiques de les diferents llengües llatines, poden guiarnos d'una manera segura en la tasca de fixació de la nostra prosòdia, de la nostra ortografia, de la nostra morfologia i de la nostra sintaxi, pertorbades totes, així com el vocabulari, per la doble acció perniciosa d'un llarg període de decaïment literari i d'una forta influència castellana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Molt s'ha fet en l'obra de redreçament i nacionalització de la nostra llengua; però és lamentable que els resultats obtinguts no siguin immediatament aprofitats per tothom, i que molts escriptors continuïn cometent castellanismes que fa anys i anys que han estat denunciats. En qüestió de sintaxi, per exemple, encara se'n cometen de tan greus com ho seria l'empleu dels mots *puesto* i *sin embargo*.

Un escriptor de cinquanta anys endarrera ha d'ésser llegit amb una gran indulgència envers el seu vocabulari quasi bilingüe i la seva sintaxi i la seva mètrica totes castellanes. La seva generació es trobà amb una llengua completament malmesa, i no podia pas ésser obra d'un dia retrobar la nostra prosòdia, la nostra sintaxi, el nostre lèxic. Moltes coses que avui, després d'una llarga tasca de depuració, sabem que són desviacions malaltices de la llengua, llavors eren considerades com a perfectament acceptables; autors il·lustres escrivien tot naturalment *hermós*, o feien monosíl·lab *suau* o traduïen *quienes* per *quins*. Però avui tals defectes ja no són tolerables.

I, amb tot, són freqüentíssims. I és que són ben pocs els escriptors amatents a aprofitar-se de les descobertes i troballes dels que s'afanyen a enriquir i purificar la llengua. Coses que s'ha demostrat *matemàticament* que són disbarats, les trobem encara a cada pas en la majoria de les nostres publicacions. L'escriptor avui no té escusa, el qual continua escrivint, com si ningú no hagués fet avinent que tot això són disbarats, *doncs* per *puix*, *quin* per *qual*, *el que* per *el qual*, *els demés* per *els altres*, *per a* en lloc de *per*, *els hi* en lloc de *els*, *aparescut* en lloc de *aparegut*, *pretenir* en lloc de *pretendre*, o fa rimar *cor* amb *claror* o fa dissíl·lab *comiat*. Amb el seu menyspreu per la tasca del gramàtic, hi ha escriptor, per altres conceptes potser ben apreciable, que escriu, ell literat, en un català inferior al de tal dependent del comerç o estudiant sense cap pretensió literària, el qual, però, desitjós d'escriure passadorament la seva llengua, fa ço que fa qualsevol que pretén saber una cosa: apendre-la.

L'escriptor que menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota. En lloc de col·laborar a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua, l'entrebanca, contribuint a la perpetuació de tares vergonyoses de les quals la llengua literària hauria de trobar-se temps ha completament lliberada.

Ⓔ 109 La variant tant podria ser deguda a un error per *detractatio* com, més possiblement, a l'acció, directa o indirecta, de la censura primoriverista llavors imperant.

Ⓥ 1 **b**: Hi ha encara alguns escriptors que no veuen amb bons ulls la tasca ‖ 1-2 **b**: Aquest –diuen– voldria ‖ 2 **b**: emprar ‖ 24 **b**: n'empra ‖ 26, 28 **b**: en allò que ‖ 47 **b**: que alguns escriptors ‖ 54-108 **b**: [*Manquen els cinc paràgrafs.*] ‖ 109 **b**: redreçament de la nostra ‖ 111 **b**: que certs escriptors ‖ 113-114 **b**: l'ús de mots com ‖ 118 **b**: dia de retrobar ‖ 124 **b**: són enca-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ra freqüents. ‖ 124-125 **b**: que no tots els escriptors són amatents a ‖ 126-128 **b**: la llengua. L'escriptor avui ‖ 130-131 **b**: per *els altres, els hi* en lloc ‖ 133-134 **b**: altres conceptes notabilíssim, ‖ 136 **b**: fa allò que ‖ 138-142 **b**: [*Manca el paràgraf.*] ‖

Ⓕ 83-84 Pere III (1885: 31). ‖ 84-86 Llull (1906: 189). ‖ 86-87 Martorell (1873-1905: III, 1). ‖ 87-88 Metge (1889: 85).

037 La llengua nacional. Filòlegs i poetes

DATA: 28.VII.1918 | LLOC: Mataró, Coliseo Circo Clavé | CONTEXT: Discurs presidencial llegit en els Jocs Florals de Mataró. No consta que el Consistori mataroní fes una edició especial a banda del text.

TEXT: **a** *LVC* (2.VIII.1918), ed. del m., pàg. 11ac | ALTRES TESTIMONIS: **b** *Bibliofília*, vol. II (1915-1920), pàg. 435-438; **c** *ECL*, pàg. 69-76.

EDICIÓ: **b** és reproducció impecablement literal (o literalment impecable) d'**a**; testimoni sense interès doncs pel que fa a variants, sí que té valor com a document històric de l'oposició aferrissada a la reforma fabriana de qui era l'editor d'aquella revista –Ramon Miquel i Planas– i també molt possiblement l'autor de la tal transcripció, publicada sota l'epígraf «Entorn dels Jochs Florals». A continuació del discurs de Fabra, apareix igualment reproduït el de Josep Maria López-Picó a la Festa de la Poesia de Sitges d'aquell any, a partir de la versió apareguda també a *LVC* (6.IX.1918). Miquel i Planas els publica tots dos, segons especifica en nota al començament, «Per tractar-se de dos documents representatius del contuberni polític-filològich contra'l qual esgrimim les nostres armes». En *ECL* (**c**), se'n suprimiren els set darrers paràgrafs així com la rúbrica que portava en *LVC* (**a**), aquí mantinguda: «La llengua nacional».

En l'àrdua tasca de refer la nostra llengua literària, és encoratjador de constatar l'enorme treball acomplert, el grau de depuració i flexibilitat a què el català és ja pervingut; però és, sobretot, encoratjador de veure com col·laboren eficaçment a aquesta tasca els escriptors actuals, amatents a acollir tots els perfeccionaments que una coneixença cada dia més pregona de la llengua parlada i de la llengua antiga va suggerint incessantment.

7 Els iniciadors de la nostra renaixença literària ja comprengueren tot seguit que la llengua escrita havia d'ésser objecte d'un treball de depuració i d'enriquiment. Però és segur que cap d'ells no tenia una idea exacta de la magnitud de la tasca a realitzar: tot just començada l'obra de redreçament de la llengua, no podien albirar l'estat de degradació a què aquesta era arribada; i, per altra part, llurs aspiracions moderades, tocant l'ús del català com a llengua literària (recordem que En Milà li negava tot altre camp que no fos el de la poesia lírica o còmica de caient popular) no exigien sinó una des-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

castellanització parcial de la llengua. Ells, que amb En Milà li suposaven interdita per sempre més l'expressió de «pensaments filosòfics, cosmopolites i universals», no podien imaginar que un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut. La tasca a fer era, doncs, molt més grossa que no podien sospitar els seus iniciadors benemèrits, ja que el català era caigut molt més avall que ells no creien, i calia elevar-lo molt més amunt que ells no haurien gosat mai esperançar. 16

Ells emprengueren, però, ardidament la tasca de redreçament de la llengua escrita, que és en el fons una tasca de descastellanització: descobrir les paraules, les construccions, les pronúncies castellanes que havien anat substituint-se a les catalanes, i retrobar aquestes amb l'estudi del llenguatge vivent i sobretot del català medieval. Però aquesta obra de depuració restà llarg temps quasi exclusivament limitada al lèxic, on la castellanització era més evident. I, àdhuc, dins el lèxic, aquells primers escriptors de la renaixença, ¡com eren lluny de conèixer la grandària del mal que es proposaven remeiar! És a mesura que s'ha anat avançant en l'obra de depuració que s'ha vist fins a quin punt el nostre lèxic havia estat pertorbat per la influència castellana. Perquè, si hi havia castellanismes clarissims a primera vista, mots que per llur forma es revelen immediatament com a mots castellans, n'hi havia, en canvi, d'altres la descoberta dels quals exigia una coneixença pregona de l'evolució de la llengua. I entre els castellanismes més difícils de conèixer hi havia precisament els més vergonyosos, els castellanismes de sentit: *remetre*, per exemple, fent-se l'igual del castellà *remitir*; *gosar*, prenent el sentit de *gozar* castellà. Després hi havia encara l'ús castellanitzat dels sufixos de derivació, els canvis de gènere en els substantius...

N'hi ha prou amb fer-se càrrec del grau de castellanització a què era pervingut el nostre lèxic, per a comprendre que la tasca de redreçament empresa no podia ésser l'obra d'una sola generació. Però pensem, encara, que calia igualment depurar la sintaxi, la mètrica, l'ortografia, la pronúncia mateixa, i que en tot això ni tan sols s'hi parava esment. Agafem qualsevol poesia jocfloralesca del vuitcents: hi trobarem ja la preocupació del lèxic –el mot dialectal o arcaic reemplaçant tal i tal mot castellà de la llengua usual–; però, en canvi, una prosòdia tota castellana –*suau* tractat com a monosíl·lab; *comiat*, com a disíl·lab–, una pronunciació castellana de les vocals contigües tendint a introduir-se en la llengua, lluny de trobar-s'hi combatuda, la veiem afavorida fins al punt d'admetre-s'hi contraccions que la llengua parlada no ha fet mai. I, així mateix, certes construccions castellanes hi són més abundantment usades que no pas en el català corrent. No: per bé que en aquell

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llenguatge s'hi haguessin escrit belles poesies, els escriptors actuals, tot sentint un agraïment pregon envers aquells primers autors de la renaixença, no podien pas acceptar llur català, on l'obra de depuració es troba tot just iniciada, i la millor manera d'ésser-ne els dignes successors era, segurament, de prosseguir llur tasca descastellanitzadora.

60 Els escriptors actuals, benauradament, lluny d'acontentar-se dels resultats obtinguts per llurs antecessors, s'esforcen a escriure un catala cada dia més pur i perfecte. Descobrir un per un tots els castellanismes que infesten la nostra llengua, arribar a la coneixença perfecta de la llengua vivent amb totes les seves varietats dialectals i a la coneixença perfecta de la llengua antiga, això és una tasca de filòleg; però després ha de venir, encara, el treball de remeiar els castellanismes denunciats i d'enriquir la llengua aprofitant els materials aportats pel filòleg, i això és la tasca del literat: un treball delicadíssim de selecció; car no tots els arcaismes són acceptables, i menys encara tots els mots i expressions que ens ofereixen els dialectes. I en aquest treball de selecció excel·leixen els escriptors actuals, assabentats de les descobertes dels filòlegs i animats d'un esperit de col·laboració i disciplina sense precedents dins la nostra literatura.

73 Remeiar les defectuositats de la llengua moderna mitjançant l'ampla admissió d'arcaismes i les aportacions dialectals, això encloïa dos perills: tots sabem que hi ha qui pretén que hem d'escriure el mateix català del segle xv, i qui voldria que la llengua escrita traís totes les variants dialectals de la llengua parlada. Aquests dos perills, l'aciençament i el bon gust dels escriptors actuals els sabran evitar.

És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval; calia anar reprenent els mots perduts, les construccions oblidades. És clar que això s'havia de fer amb un gran seny, gradualment, evitant tot encarcarament de la llengua, no assajant nous arcaismes fins que
83 els anteriors no haguessin estat assimilats, reincorporats de nou a la llengua vivent. Avui ens trobem ja molt avant en aquesta via: paraules i construccions considerades ahir com a arcaismes atrevidíssims, les veiem avui usades dins la mateixa llengua parlada, i són generalment acceptats arcaismes que vint anys endarrera tothom hauria rebutjat. Però aquest acostament no havem de pretendre que esdevingui una identificació, per altra part impossible. L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera.

També és incontestable que convenia d'enriquir i envigorir la llengua escrita amb les aportacions dels dialectes. Per això s'havia de veure amb joia

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que cada escriptor es complagués a usar en els seus escrits el major nombre de paraules i expressions pròpies del seu parlar regional. Això no podia perjudicar gens la unitat de la llengua escrita si era practicat per veritables literats, que tinguessin un concepte just del que és una llengua literària: cadascun d'ells, dins una morfologia una i una sintaxi una, ens faria ofrena de les paraules i expressions triades del seu parlar, unint al desig de veure-les incorporades a la llengua literària el propòsit d'acceptar en el *seu* català les paraules i les expressions aportades pels escriptors de les altres contrades catalanes. Però això és tot diferent del que alguns pretenen, segons els quals cadascú hauria d'escriure exactament en el català de la seva regió, amb totes les seves particularitats morfològiques i sintàctiques: estranya manera de treballar per la restauració de la nostra llengua literària. A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació; i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada. Nosaltres, ara, en lloc de reparar l'obra de rebaixament i disgregació dels segles de decadència, no ens disposarem pas a acollir-la i perpetuar-la 113
acceptant indistintament, com a bones, formes i construccions sense cap tradició literària, les més ínfimes, les més grolleres, al costat de les formes i construccions consagrades pels nostres gloriosos escriptors medievals.

*

En l'acte d'avui res no m'ha semblat tan escaient com parlar de la bona tasca 117
dels escriptors actuals, perfectament orientats i deslliurats en fi de les errors d'aquell nostre període romàntic en què es cantaven les excel·lències de l'espontaneïtat i de la indisciplina. Jo em complac des d'aquí a felicitar-los ben cordialment per llur tasca, i voldria, si calgués, encoratjar-los contra els atacs de llurs enemics, que també són els meus.

I, qui són els nostres enemics? Els més són gent habituada a les comoditats d'un català tot acostat al castellà, als quals molesta l'esforç de diferenciació a què els obliga la nostra dèria purificadora; hi ha també gent negada i vanitosa a qui irrita l'èxit d'una obra a la qual ells no han sabut col·laborar; hi ha, encara, alguns antics escriptors que, havent ells també treballat un dia per la depuració i l'enriquiment del català, avui, davant els progressos recents, no saben resignar-se a veure's superats i voldrien deturar l'obra de redreçament de la llengua, que la porta a un grau de perfecció que a ells no els fou donat d'aconseguir.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

No ens entretinguem massa a escoltar llurs clams. Cap mal no ens poden fer llurs atacs maliciosos, però ineficaços.

La nostra obra de depuració, que persegueix despietadament tot castellanisme i tracta de restablir una munió de bells mots i construccions de la nostra antiga llengua literària, ells, els habituats a un bilingüisme còmode, la combaten fent-hi broma, cosa ben fàcil contra qualsevol innovació. No es necessita gaire enginy per a fer riure la gent sobre l'ús d'un arcaisme com és ara el pronom «ço» o la preposició «ultra». Pero jo recordo haver sentit un graciós fer xistos sobre el mot «lluita», aleshores que tothom deia «lucha», i àdhuc un literat catalanista que trobava ridícol de dir «trau» en lloc d'«ojal».

El nostre desig de formar, com per tot arreu, una llengua literària per damunt les variants dialectals de la llengua parlada, ells el titllen de «barcelonisme», i així procuren atreure'ns l'animadversió de les diferents regions. Si rebutgem com a il·literàries les formes «valtros» o «sebre», ells diran que és perquè no són barcelonines. Però ells no diuen que també rebutgem les formes barcelonines «vosatros» i «sapiguer».

La unanimitat amb què els joves escriptors acullen les innovacions que va suggerint l'estudi de la llengua, ells els la retreuen com un defecte imperdonable i, cercant de ferir-los, els comparen a un ramat mansoi i dòcil, obeint no sé quines imposicions...

*

Que l'actitud dels nostres enemics ens serveixi de lliçó. En l'obra de redreçament del català, nosaltres també ens hem de veure superats. Però que això no ens dolgui: que això no ens porti a oposar-nos als futurs avançaments. Pensem que per damunt de tot hi ha l'interès de la nostra llengua.

Ⓔ 83 Molt possiblement cal creure que la variant és un error per *detractatio*, no pas una altrament incomprensible correcció.

Ⓥ 7 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els iniciadors de la Renaixença ‖ 60 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els escriptors actuals i la depuració del llenguatge ‖ 73 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Arcaismes i dialectalismes ‖ 83 c: els anteriors haguessin estat assimilats ‖ 113 c: a acollir i perpetuar-la ‖ 117-155 c: [*Manquen tots els paràgrafs fins al final.*] ‖

Ⓕ 16-17 «[...] encerrar en los rústicos y accidentales modismos de los dialectos locales, pensamientos filosóficos, cosmopolitas, universales, nos parece exigir de una aldeana la espresion propia de las *Meditaciones* de Lamartine ó del *Ideal* de Schiller» (Milà i Fontanals 1854: 581); reproduïda també a MS 2623.

Ⓝ 16-17 Vegeu Jorba (1984: 173).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: **a** *ECL*, pàg. 77-79 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *NP*, any II, núm. 7 (XII.1918), pàg. 4-5. EDICIÓ: Cal notar que, en *ECL* (**a**), per error es dóna, com a data d'aparició de **b**, 1920. S'adopta aquí com a text no pas la versió primigènia de l'article (**b**), sinó l'edició dins *ECL*, en què apareixen esmenats els errors evidents esquitllats a **b**; només una vegada, en un cas de puntuació, s'esmenta **a** a través de la lliçó de **b**. Una variació de la versió **1** són els tres paràgrafs centrals de les respostes de Fabra a la primera pregunta de l'entrevista que constitueix **116**. *Esmenes*: 27 dialectals; | dialectals, **b** ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: D'aquest text, se n'ha conservat un enregistrament magnetofònic parcial de 1933 amb la veu de Fabra, del qual hi ha una reproducció de 1968 en un disc de 45 rpm editat per Concèntric i l'Institut Belpost, titulat *Centenari de Pompeu Fabra. Disc d'homenatge. Parla Pompeu Fabra. Responen Joan Fuster i Josep Maria Llompart*; vg. Pitarch (2011: 53-62).

Dèiem una vegada a un escriptor valencià: «Nosaltres, catalans, no desitjaríem 1
altra cosa sinó que emprenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català; que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d'enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels *vostres* grans escriptors medievals. Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d'acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del 8
segle XV, produiríeu un valencià que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear».

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de 13
Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del *nostre* català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Eliminats, dins cada varietat, els castellanismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les mil

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronún-
27 cies merament dialectals, les diferències que encara trobaríem entre el cata-
là de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es redui-
rien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i
30 per llur importància no justificarien pas de parlar, com encara alguns parlen,
d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua
catalana.

Ⓥ 8 **b**: actuals, recobrant-la [*error*] en ‖ 8-9 **b**: del xvè segle, ‖ 13 **b**: escrit superaria la [*error*] ‖ 30 **b**: alguns parleu, ‖

Ⓝ 1 Tenint en compte el que formula a continuació, bé podria tractar-se de Duran i Tortajada. Vegeu el seu article-entrevista amb Fabra (115), en què aquest periodista afirma: «Vam conèixer personalment Pompeu Fabra farà uns dotze anys», el 1916, doncs, cosa que ja coincideix, per la data, amb el temps verbal emprat aquí per Fabra.

039 Els dialectes catalans i la llengua literària

TEXT: **a** *AdLR*. Barcelona: Imp. Henrich y Cia., 1919, pàg. 240-242 | ALTRES TESTIMONIS: **b** Alfredo Giannini, *Elementi di Grammatica Catalana con brani di lettura e glossario*. Nàpols: P. Federico & G. Ardia, 1921, pàg. 73-74.

EDICIÓ: **b** és reproducció impecable d'**a** (l'únic error de transcripció és al títol, on es llegeix «dialects»). *Esmenes*: 18 dialectants,] dialectalitzants, | 32 capitalit.] capital. **b** ‖

Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara. Pareu bé esment: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Auzias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat.

I, modernament, el problema magne de la nostra renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de mots triats, de formes i construccions triades: la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades.

Contra els creadors d'aquesta cosa artificial i selecta que és una llengua literària, han clamat sempre els que pensen que la llengua escrita ha d'ésser un mer reflex de la llengua parlada. De primer, en front dels primers intents arcaïtzants, eren els partidaris del «català que ara es parla»; després, en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

front d'un català cada dia més afinat i més digne, eren els preconitzadors de l'espontaneïtat a ultrança; després són els dialectalitzants, que en el fet 18
de produir-se una llengua literària per damunt la llengua parlada multiforme, hi veuen la mort dels parlars regionals, quan precisament aquella tracta d'incorporar-se els tresors que aquests li ofereixen i convertir en nacionals mots i construccions fins avui dialectals, escampant-los així per tots els indrets de llengua catalana.

I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capital. 32

Repassem les publicacions barcelonines de mig segle endarrera: hi trobarem, barrejats amb aquest i aquell arcaisme, una munió de barcelonismes avui definitivament foragitats de la llengua literària. Que els catalans de tot arreu imitessin els del centre en llur tasca depuradora, i un gros pas fóra donat envers la unificació de la llengua escrita.

Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible.

Ⓝ 18 L'original *dialectants* (vg. esmenes) fóra una forma substantiva (a partir del participi d'un inexistent verb transitiu **dialectar*) del tot insòlita, que Fabra no incorpora al *DGLC* (com tampoc no figura evidentment al *DCVB*), però que, més que no pas com un error mecànic, cabria considerar més aviat com un tempteig terminològic per part de Fabra amb vista a desqualificar amb més èmfasi els habitualment anomenats per ell mateix «dialectalitzants a ultrança» (vg. 043).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: A propòsit de dues qüestions en principi prou diferents –la recomanació del *vós* per sobre del *vostè* (**039 bis a**) i la denúncia de l'ús abusiu del *quin* calcat del castellà *cuyo* (**039 bis b**)–, Fabra aborda en aquest text, significativament aparegut en una publicació adreçada als funcionaris de l'administració (vg. Pérez Nespereira 2012, i Torrent i Tasis 1966: I, 608), problemes concernents la codificació del llenguatge burocràtic, i ho fa en una línia semblant a la de les *Converses filològiques*.

039 bis a [SOBRE L'ÚS DE *VÓS* I *VOSTÈ*]

TEXT: *RdVM*, any I, núm. 1 (I.1923), pàg. 6.

Hi ha una tendència lloable al restabliment del tractament de *vós*. La Mancomunitat de Catalunya, en les seves comunicacions, creiem que està en camí d'implantar-lo d'una manera absoluta. El canvi de *vostè* en *vós* en la llengua parlada trobarà sens dubte grans dificultats, però seria un gran pas envers la substitució d'aquell tractament pel de *vós* la seva eliminació del llenguatge de les corporacions oficials.

El canvi de *vostè* en *vós* té, entre altres avantatges, el de facilitar la redacció dels documents, puix que distingeix perfectament la segona persona de la tercera, un verb en tercera persona, el possessiu *seu*, etc., no podent-se referir sinó a aquesta i no a ambdues com passa amb el tractament de *vostè*.

Nosaltres recomanaríem a tots els secretaris que procurin, invocant l'exemple de la Mancomunitat, de desterrar el tractament de *vostè* en llurs escrits oficials, reemplaçant-lo pel de *vós*, que és tan respectuós com aquell i és encara ben vivent en la nostra llengua.

039 bis b [SOBRE L'ÚS DE *QUIN*]

TEXT: *RdVM*, any I, núm. 2 (II.1923), pàg. 15.

No escrigueu mai *quin* sinó en oracions interrogatives o exclamatives. *¿Quin article cal aplicar?* és correcte. *No sé quin article cal aplicar*, que conté una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

oració subordinada interrogativa, és igualment correcte, com ho és també *Quin escàndol hi hagué!*

Però fora d'aquests casos, cal proscriure en absolut l'ús del mot *quin*. Sempre que trobem un *quin* començant una oració que es refereix a un nom anterior determinant-lo o explicant-lo, aquest *quin* és erroni. *Quin* tradueix *cuál* o *qué* (interrogatius), mai *cual* o *que* (relatius); *quin* és un mot interrogatiu o ponderatiu, no relatiu.

El propietari amb el quin (o *amb quin*) *ha tingut lloc l'avinença...* no és correcte. L'oració *amb el quin* etc. es refereix al nom *propietari* determinant-lo; *quin* és, així, usat com a mot relatiu; doncs és erroni.

El seu pare, amb el quin havem parlat ara mateix, diu... és incorrecte. L'oració subordinada és una oració de relatiu; doncs el *quin* que hi figura és erroni.

En canvi, *Ens preguntava quin determini prendríem* és correcte. Ací l'oració subordinada no es refereix a cap nom anterior determinant-lo o explicant-lo. Ací *quin* és un interrogatiu. (Com ho és en la pregunta directa: *Quin determini prendreu?*)

En els dos primers exemples cal reemplaçar *quin* per *qual*: *El propietari amb el qual ha tingut lloc l'avinença... El seu pare, amb el qual havem parlat ara mateix, diu...*

Regla. En les oracions de relatiu, ço és en aquelles oracions que depenen d'un nom o pronom determinant-lo o explicant-lo, no s'ha d'usar mai com a terme conjuntiu *quin* sinó *qual*, *qual* que ha d'anar sempre precedit de l'article *el*.

... ha estat presentat el reglament redactat pel ponent, quin reglament ha passat a l'aprovació de... Aquest *quin* (relatiu) és, naturalment, incorrecte; però és necessari, no solament de substituir-lo per *qual*, sinó d'anteposar-li l'article: *... ha estat presentat el reglament redactat pel ponent, el qual reglament ha passat a l'aprovació de...*

Així, tot *quin* o *el quin* relatiu cal reemplaçar-lo per *el qual*, llevat, però, del cas, desgraciadament freqüent, en què el fem servir com a traducció de *cuyo*. Cap mot català no correspon a *cuyo*, que cal traduir per la perífrasi *el ... del qual. La casa cuyo propietario...* no és en bon català *La casa quin propietari...*; però tampoc *La casa qual propietari*, sinó *La casa el propietari de la qual*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 17.I.1925 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Sessió inaugural del curs acadèmic 1924-1925. En l'escarida notícia que en publicava *LVC* (18.I.1925), pàg. 3d, es llegia: «En certa manera l'acte era de simpatia i d'homenatge a Pompeu Fabra».

TEXT: **a** Ateneu Barcelonès, *L'obra de depuració del català*. Discurs llegit pel president Pompeu Fabra en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1924-1925. Barcelona: A. López-Llausàs, impressor, [1925] | ALTRES TESTIMONIS: **b** *RdC*, núm. 15 (IX.1925), pàg. 251-262; **c** *ECL*, pàg. 85-115.

EDICIÓ: A *LV* (18.I.1925), pàg. 19d, i a *LP* (20.I.1925), pàg. 1cd, la notícia anava acompanyada de sengles escrits amb valor de text reportat de conferència (els quals no són editats en l'apartat de conferències reportades pel fet de comptar ja aquí amb el text amb valor d'idiògraf). *Esmenes*: 301 llengua? els] llengua, els **b** i **c** | 385 tals com *vol*] tals com *-ívol* ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Per desconeixement de la data exacta en què aquest text va ser pronunciat com a discurs, en SM 074 figura inclòs entre les publicacions de l'any 1924.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ATENEU BARCELONÈS

L'OBRA DE DEPURACIÓ DEL CATALÀ

DISCURS LLEGIT PEL PRESIDENT

POMPEU FABRA

EN LA SESSIÓ INAUGURAL DEL CURS ACADÈMIC DE 1924-25

BARCELONA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

L'OBRA DE DEPURACIÓ DEL CATALÀ

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Sobre aquest tema vaig donar, ja fa anys, en aquesta mateixa casa, dues conferències en aparença contradictòries.

En la primera, destinada a promoure una intensificació en la tasca de depuració del català, descrivia l'estat de castellanització de la nostra llengua, especialment de la nostra llengua literària; desvetllava l'atenció sobre el perill que corríem d'anar a parar a una quasi identificació del nostre lèxic i de la nostra sintaxi amb el lèxic i la sintaxi de la llengua dominadora; i, donant al mot *dialecte* una de les accepcions en què llavors solia emprar-se quan se l'oposava al mot *llengua*, expressava la temença que, si no posàvem aturador a la influència pertorbadora de l'espanyol, el nostre llenguatge literari esdevindria en certa manera un *dialecte* d'aquesta llengua.

En la segona conferència (donada alguns anys més tard), responent a Menéndez Pidal, que aconsellava als catalans d'adoptar decididament l'espanyol com a llengua de cultura en lloc d'esforçar-se a redreçar un idioma decaigut i profundament castellanitzat, feia veure les diferències pregones que existeixen entre els dos idiomes hispànics, degudes al fet d'haver-se produït el desenvolupament del llatí vulgar en la nostra terra i en terres castellanes amb entera independència l'un de l'altre. El català i l'espanyol diferien, per aquest fet, en un gran nombre de trets morfològics: l'espanyol era més acostat al portuguès que al català; el català era més acostat al provençal que a l'espanyol. Les diferències morfològiques entre el català i l'espanyol donaven a les dues llengües fisonomies tan oposades, que, malgrat la forta castellanització del català modern, el català, en front de l'espanyol, sempre hauria de considerar-se, no com un *dialecte*, sinó com una llengua independent — com, en un altre pla, l'anglès, malgrat la seva forta francesització, que afecta enormement el seu lèxic i àdhuc d'una ma-

nera considerable l'estructura de la seva frase, continuava essent una llengua germànica, i ningú no gosaria mai considerar-lo com un llenguatge romànic.

En la primera d'aquelles conferències,—que el fet d'haver-hi emprat el mot *dialecte* en dues accepcions diferents pogué fer creure a algú que eren contradictòries,—es feia veure l'extensió de la castellanització soferta pel català en l'època moderna; en la segona, que la conservació del català escrit suposava la d'alguna cosa que
39 era més que un dialecte colpit de decadència abans d'haver donat lloc a l'eclosió d'una llengua, com ara el dialecte lleonès, amb el qual Menéndez Pidal es complaïa a comparar la nostra llengua catala-
12 lana, i es feia veure, així mateix, que l'obra de redreçament empresa, si era difícil, no era irrealitzable, puix que la major part dels mots que podíem creure perduts es trobaven meravellosament conservats en els diferents parlars actuals, i el català havia evolucionat tan poc des de l'edat mitjana, que encara era possible de recolzar la llengua literària en la llengua dels nostres autors medievals sense por de caure en una llengua excessivament arcaica, massa allunyada del llenguatge parlat. Allò que el nostre amor a l'idioma matern ens demanava—la seva conservació com a llengua escrita i la seva depuració i redreçament—no era, la primera, una cosa desenraonada, ni, la segona, una cosa irrealitzable.

En aquelles dues conferències s'exposava tota la tasca a fer: examinar un per un tots els mots, les significacions de cada mot, totes les construccions i frases fetes de la llengua actual, a fi de descobrir-ne tots els castellanismes i incorreccions; estudiar pregonament la llengua antiga i els parlars hodierns, que ens havien de fornir els mitjans de remeiar-los; i mirar de relligar la llengua
9 actual amb la llengua antiga, no oblidant mai, però, que "no tractàvem de ressuscitar una llengua medieval, sinó de formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera".

La tasca de depuració havia començat indubtablement en iniciar-se la renaixença literària; però no s'ha fet sistemàticament i intensament fins aquests darrers anys. Calia emprendre la redacció del Diccionari perquè tots els mots fossin estudiats un a un, ço que porta a cada moment a la descobertat de nous castellanismes; calia, així mateix, continuar l'obra de Marian Aguiló escorcollant metò-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dicament els textos antics i els parlars actuals, perquè tinguéssim a la nostra disposició els materials indispensables per a anar remeiant les defectuositats de la llengua moderna; i és per això que Prat de la Riba instaurà la Secció Filològica de l'Institut, puix que la grossa tasca a realitzar no podia pas fer-se sinó comptant amb un grup de gent especialitzada en lingüística que hi dediquessin, no llurs lleures, sinó tota llur activitat.

La recerca dels castellanismes, àdhuc solament dels de lèxic, és 77
ja una tasca plena de dificultats; i és que, si hi ha mots que llur sola estructura delata tot seguit com a castellanismes, n'hi ha d'altres que tenen tot l'aspecte d'un mot perfectament català, i solament un estudi apregonat del vocabulari pot fer veure que són realment mots manllevats a l'espanyol. Entre els primers hi ha la major part dels noms masculins terminats en *o*, que són en nombre extraordinari *(barco, colmo, arroio, sombrero, oïdo, plano, vado, panyo, apoio, plaço, tanto, empenyo, apuro, modo, cuidado, regalo, paro, abono, quarto, fosso, rato, tablado, globo)*. A vegades és la presència d'un diftong creixent, d'una *n* final, que ens revela l'existència d'un castellanisme *(vuelta, espuela, duenya, antiqüela; plan, faisan, buçon, volcan)*. Però, també nombrosíssims, hi ha els castellanismes que cap tret exterior no assenyala com a tals; així, *espuma, sombra, prenda, garganta, isla, iglésia, hetxura*, i tants d'altres noms femenins en *a*, que és una terminació comuna al català i a l'espanyol; o bé, *empenyar, enterar, entregar, apoiar, alentar, alcançar, quebrantar*, i tants d'altres verbs en *ar*, que és també una terminació comuna a ambdues llengües. I a aquests mots espanyols que sense sofrir cap modificació presenten ja l'aspecte de mots catalans, vénen a adjuntar-se els que, en ésser incorporats al nostre lèxic, foren catalanitzats en llur forma, com aquells noms masculins en *o* i en *e* en què han estat suprimides aquestes terminacions *(desahuci, hermós, quebrat, alcanç, estutx, atràs)*, o aquells verbs en *ecer*, en què aquesta terminació ha estat canviada en *èixer (adolèixer, favorèixer, permanèixer, pertenèixer)*.

Entre els mots manllevats que per llur aspecte podrien passar com a mots perfectament catalans, n'hi ha que no són difícils de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

descobrir, com són ara els derivats de mots espanyols estranys al català o de castellanismes de la primera categoria; així, *ganància, tonelada, vendatge, corassa, silleria, adelantar, estribar, aquilatar, arrodillar-se*. N'hi ha d'altres la descoberta dels quals exigeix ja la coneixença de l'evolució fonètica del català; per exemple, *hermós:* un mot com *formosus,* d'on prové l'espanyol *hermoso,* no podia donar *hermós* en català, llengua en la qual és conservada la *f* inicial llatina; l'absència d'aquesta *f* el delata com a castellanisme: *hermós* és tret de *hermoso* amb la sola supressió de la *o* final. Pero hi ha, encara, una infinitat de castellanismes que no ens poden ésser revelats per cap particularitat fonètica o morfològica i que solament un estudi detingut del vocabulari antic ens pot fer descobrir; així, el fet de no trobar un mot actual en el català antic i de trobar-hi la idea que expressa, denotada constantment per un altre mot, ens dóna gairebé la seguretat que es tracta d'un mot pres a l'espanyol: és el cas de *entregar* en front de *lliurar*.

22 La influència castellana, a la qual devem la introducció d'un nombre tan gran de mots espanyols i, amb ella, àdhuc l'adquisició d'un nou so, el de *j* castellana,—que trobem en un nombre considerable de mots usuals *(ojalà, traje, eje, rejilla, çanja, ajedreç,* etcètera),—ha estat també causa de pertorbacions en l'estructura i en la pronúncia de nombrosos mots catalans. Molts llatinismes presenten avui en català una forma en la qual s'endevina que no els havem presos directament del llatí, sinó passant per l'espanyol. Els nombrosos llatinismes que en català s'han escrit i pronunciat erròniament amb *s* doble en lloc de *s* simple o viceversa, són deguts al fet que han estat presos de l'espanyol, en què la *s* doble i la *s* simple llatines són ambdues transcrites per una mateixa *s,* i en catalanitzar-los no havem ensopegat a donar-los la *s* que els corresponia d'acord amb llur etimologia llatina; d'on, amb *s* doble en lloc de *s* simple, *explossió, adhessió, centèssim, infinitessimal, entussiasme,* etc., i, amb *s* simple en lloc de *s* doble, *glosari, presió, discusió, agresió, premisa,* etc. A la *z* espanyola corresponent generalment en català el so de *s* sorda, a mots com *zona, trapecio, topacio, amazona, piezómetro,* havem fet correspondre *çona, trapeci, topaci, amaçona, pieçòmetre,* en lloc de *zona, trapezi, topazi, amazona, piezòmetre*. A l'acció pertorbadora de l'espanyol devem *apoplegia* en lloc de *apoplexia, cirugia* en lloc de *cirurgia, olfat* en lloc de *olfacte*... També devem a ella l'adopció de sufixos es-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

panyols, com el sufix *ès* en mots com *avidès, candidès, senzillès;* la substitució d'un gran nombre de verbs de la segona conjugació per verbs de la tercera, i així trobem sovint *combatir, emitir, discurrir, excluir, concebir,* etc., en lloc de *combatre, emetre, discórrer, excloure, concebre,* etc.; i encara, dins la morfologia, formes verbals com *complasc* o *provist* (en lloc de *complac* i *proveït),* i canvis d'accentuació com *cánvia, estúdia, anúncia* (en lloc de *canvia, estudia, anuncia).*

La influència espanyola ha produït també modificacions en la significació d'un gran nombre de mots catalans, pertorbacions molt més difícils de descobrir i de remeiar que les que afecten llur estructura. El català i l'espanyol, com a provinents que són d'una mateixa llengua, presenten un gran nombre de mots que tenen un origen comú, i és un fet prou freqüent que dos mots, català l'un i espanyol l'altre, prolongaments ambdós d'un mateix mot llatí, no tenen la mateixa significació o les mateixes significacions: basta comparar *muller* i *mujer, dona* i *dueña, taula* i *tabla, aguller* i *agujero; collir* té una extensió més petita que *coger,* al qual correspon generalment *agafar; venir* català té una extensió més gran que *venir* espanyol, puix que en molts casos en què diem *venir,* els castellans diuen *ir.* Ara bé, hom pot constatar que, sota la influència de l'espanyol, tendeix a donar-se al mot català la mateixa extensió que al mot espanyol corresponent, i si els dos mots tenen dues significacions distintes, tendeix a canviar-se la significació catalana per la significació espanyola. Així veiem recular *ésser* davant de *estar* en aquells casos en què l'espanyol diu *estar* en lloc de *ser:* en català *estar en un indret* vol dir fer-hi estada, viure-hi; avui ja comença a usar-se significant trobar-s'hi accidentalment, com quan es diu *Les meves germanes estaven al concert. Lliurar* s'usa avui correntment amb la significació de *deslliurar* o *alliberar; garra,* amb la significació de *urpa; curar,* amb la significació de *guarir; enconar,* amb la significació de *irritar* o *enverinar.* Quan, en la tasca de redactar el Diccionari, s'estudien un per un tots els mots de la llengua i per cada mot es comparen les significacions que tenia en l'antic i les que té avui amb les que tenen els mots corresponents espanyol, francès i italià, és llavors que es veu fins a quin punt el nostre lèxic ha estat pertorbat per la influència castellana, talment que, per molt enllà que portem la nostra obra de depuració, no podrem mai esborrar completament l'empremta de l'espanyol en la nostra

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengua. Diguem, però, que això no cal, ja que no hi ha cap llengua de cultura exempta d'estrangerismes: l'espanyol, per exemple, té un nombre molt gran de mots manllevats al francès, tals com *reproche, flecha, sargento, coronel, comandante, jefe, chimenea, marea*... Però: només aconseguir que la nostra llengua es posi en aquest punt al nivell de les altres llengües literàries (i això sí que ho hem de voler), suposa ja una tasca immensa, sobretot si es té en compte que l'estat de supeditació subsisteix, ço que dóna fatalment com a conseqüència que, mentre, gràcies a l'obra de depuració realitzada per gramàtics i literats, van desapareixent de la llengua els antics castellanismes, cada dia veiem introduir-se-n'hi de nous.

196 El català, de mica en mica, ha anat acostant el seu lèxic al lèxic espanyol, sia adoptant mots espanyols, sia donant als mots catalans la mateixa significació que als mots espanyols corresponents. Allò que en espanyol és designat per un mot especial, ha de tenir en català el seu mot especial. Si dues idees són expressades en espanyol per un mateix mot, nosaltres trobarem natural d'expressar-les per un mateix mot, i, si en tenim dos, probablement abandonarem l'un i farem expressar les dues idees a un sol mot, que esdevindrà així l'equivalent exacte del mot espanyol; però, si és l'espanyol que té dos mots per a expressar dues idees que el català expressa amb un sol mot, llavors nosaltres fatalment manllevarem l'un dels dos mots espanyols i reduirem l'extensió del mot català fent-lo l'equivalent exacte de l'altre mot espanyol. Per això, quan proposem l'abandó d'un mot espanyol, se'ns demana un mot català que sigui el seu equivalent exacte, que el pugui reemplaçar en tots els casos. Hom no està satisfet si no se li dóna l'equivalent de cada mot espanyol, sense veure que, així, àdhuc si aconseguíem un dia extirpar tots els mots manllevats, el nostre vocabulari restaria encara pregonament castellanitzat. Jo he arribat a vegades, quan se'm demana el substitut exacte de tal o tal castellanisme, a no saber-me greu d'haver de dir que no n'hi ha cap; perquè, certament, en molts casos és convenient que no n'hi hagi per tal que el vocabulari català no sigui una còpia servil de l'espanyol. Així com hi ha coses que no es poden dir en francès com es diuen en espanyol o en espanyol com es diuen en francès, hi ha d'haver coses que no han de poder-se dir en català com es diuen en espanyol; havem de renunciar a certes matisa-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cions espanyoles tot procurant de no perdre les pròpies. On l'espanyol diu *los otros* i *los demás,* i el català actual diu *els altres* i *els demés,* ens hem d'acostumar a dir únicament *els altres;* en canvi, havem de procurar de no perdre el pronom *altri,* que tendeix a caure en desuetud pel sol fet que l'espanyol no posseeix cap mot que li correspongui exactament.

Aquesta identificació de significacions entre els mots catalans i els mots espanyols és sobretot deplorable quan afecta els mots gramaticals; sovint aquesta identificació afecta ja l'estructura de la proposició, constitueix ja un castellanisme sintàctic. El mot *bajo* pot ésser nom, adverbi i preposició; en els dos primers casos li correspon en català el mot *baix;* en el tercer, el mot *sota;* però el català actual ja usa *baix* com a preposició: les correspondències *un hombre bajo: un home baix, hablar bajo: parlar baix,* han dut a traduir *bajo la presidencia* per *baix la presidència* en lloc de *sota la presidència.* El fet que el mot *nada* sigui en espanyol pronom i adverbi, reunint així les significacions dels dos mots catalans *res* i *gens,* fa que comenci ja a usar-se, per alguns, *res* com a adverbi, dient *no menja res* en lloc de *no menja gens.* El fet que la conjunció espanyola *pues* sigui usada com a consecutiva i com a causal, ha estat causa que, quan s'ha volgut combatre el castellanisme *pues,* s'hagi agafat la conjunció catalana *doncs,* que és exclusivament consecutiva, i se l'hagi feta el substitut, no solament del *pues* consecutiu, sinó encara del *pues* causal *(No pots dir que l'hagis vist, doncs no ha arribat).* Les dues preposicions *a* i *en* són comunes al català i a l'espanyol; aquesta llengua, en les determinacions de lloc, estableix una distinció entre ambdues preposicions, *a* servint per a denotar l'indret envers el qual té lloc un moviment i *en* indicant l'indret on és o s'esdevé alguna cosa *(ir a un sitio, estar en un sitio);* aquesta distinció és estranya al català, com ho és al francès; però no és rar de trobar en el català escrit nombroses construccions degudes a l'aplicació de la regla castellana: en el català de la renaixença es constata una tendència a conformar l'ús de les dues preposicions locatives *a* i *en* a l'ús espanyol. Aquesta tendència ha estat després combatuda amb èxit, però encara hi ha molts que no saben avenir-se que *en* pugui denotar l'indret envers el qual té lloc un moviment i troben incorrecta i il·lògica una frase com *Pujar en aquella ermita.*

11

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

261 Els castellanismes sintàctics del català modern són innombrables: la influència espanyola s'ha deixat sentir en l'ús dels temps dels verbs; ha provocat canvis de gènere; ha produït la substitució de totes les locucions emprades pels antics per a l'expressió del neutre, amb frases fetes a base d'un article neutre diferent del masculí; ha afavorit la supressió de la partícula *no* en una munió de casos i ha trontollat l'ús dels mots *res, gens, mai* i anàlegs amb valor positiva fins al punt de fer-nos creure incorrecte de dir, per exemple, *Si res desapareix, serà que ell s'ho haurà emportat.* Però potser el castellanisme sintàctic més greu ha estat la destrucció del nostre sistema de mots conjuntius, que ha estat reemplaçat completament pel sistema espanyol. Totes les locucions conjuntives de l'espanyol han estat adoptades pel català, emmenant la desaparició d'innombrables locucions catalanes. En algunes de les locucions manllevades la forma d'algun de llurs elements les delata tot seguit com a castellanismes, i això fa que siguin generalment evitades en el llenguatge escrit *(sin embargo, con tal que, a medida que);* però la majoria d'elles passen inadvertides, tals com *en quant a, ademés, tota vegada que* amb valor causal, en lloc de condicional que tenia en l'antic, *el que* com a sinònim de *el qual.* I a aquesta identificació de conjuncions i locucions conjuntives va aparellada una manera idèntica de practicar la subordinació i la coordinació. El període català ha esdevingut una còpia servil del període espanyol; les llargues proposicions de l'espanyol amplificades per tota mena de proposicions subordinades i frases adverbials i gerundis merament copulatius, són ja les proposicions normals del català actual; l'abús de la subordinació en perjudici de la coordinació és un mal que afligeix igualment l'espanyol i el català.

290 Si els iniciadors de l'obra de redreçament del català haguessin tingut una idea exacta del grau de castellanització a què havia pervingut la nostra llengua durant els segles de decadència literària, no s'haurien potser vist amb cor d'emprendre-la: és a mesura que hem anat treballant en la depuració de la llengua que hem anat coneixent la grandària del mal a remeiar. Però, ara, ja havem fet molt de camí, els guanys obtinguts són ja considerables, la feina esmerçada no ho ha estat endebades, i no podem sentir-nos des-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

coratjats per la grossa tasca que encara resta a fer. Avui ja sabem que, per gran que sigui el mal, podem remeiar-lo.

I ¿a on havem trobat i continuem trobant els mitjans de portar 300
a cap l'obra de redreçament de la llengua? els mitjans de reparar 301
l'empobriment que emmenaria l'eliminació de tants de mots i sintagmes jutjats inadmissibles, l'extirpació de tantes de defectuositats com presenta el català de la decadència? En primer lloc en la llengua antiga.

Aquesta havia arribat a un grau tan alt de desenvolupament, que ens ofereix en abundància materials preciosos per a refer el nostre lèxic i la nostra sintaxi. L'estudi dels nostres escriptors medievals ens ha fet conèixer una munió de mots que ens permeten de prescindir de castellanismes que hauríem pogut creure irremeiables, i així mateix una sèrie de mots conjuntius, de procediments de subordinació, d'expressions adverbials, que ens permeten de construir la frase fugint dels motlles que ens havia imposat la imitació de l'espanyol. És a cada moment que, llegint els nostres autors antics, hi descobrim un mot usat en el mateix sentit en què emprem avui un mot foraster: ara és *assabentar-se,* que ens permet de prescindir de *enterar-se;* adés *abillament,* que tradueix *atavio;* adés és *aplatat,* que ens permet d'eliminar *aixatat;* adés és *amesurat,* que correspon a *comedido.* Però la coneixença de la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi: ella ens ha permès, per exemple, de corregir els nombrosos defectes en què incorríem en la construcció de les proposicions de relatiu; ella ens ha ensenyat les locucions neutres amb què podíem reemplaçar les locucions fetes a base de l'article neutre espanyol; ella ens ha subministrat una munió de locucions conjuntives amb què reemplaçar les que el català modern deu a la influència castellana... Primer fou únicament el mot arcaic que vingué a substituir el mot foraster: la llengua literària presenta, avui, al costat dels arcaismes de lèxic, els arcaismes de sintaxi. No havem arribat encara a desfer-nos de la manera espanyola d'agrupar les proposicions; però això no és ja obra del gramàtic; això sols pot aconseguir-se amb la lectura assídua dels autors medievals.

Cal, però, advertir que la freqüentació d'aquests autors comporta perills, vist que no tots els mots i girs antics són aprofitables o oportuns. Hem de fugir de les exageracions dels arcaïtzants, que, de dos mots o girs equivalents igualment bons, prefereixen siste-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

màticament l'antic al modern, i a qui plau, en la frase, l'enrevessament medieval. Després cal encara anar amb compte a no usar impròpiament els arcaismes acceptats: bo és que s'hagin reintegrat a la llengua mots com *abillar* o *freturar,* però és lamentable de trobar-los tan sovint usats com a sinònims de *vestir* i de *anhelar;* de res no ens serviria la resurrecció de les locucions *per tal com* i *per tal que* si les usàvem indistintament com a causals i com a finals.

344 Són també d'una gran utilitat, sobretot per a l'enriquiment del lèxic, les aportacions dialectals. Tots sabem el que la llengua literària deu a Verdaguer, que sabé aportar-hi un gran cabal de mots desconeguts del parlar ciutadà; recordem també les aportacions dels escriptors mallorquins i gironins. En les respostes als qüestionaris que l'Institut tramet mensualment als seus col·laboradors forans, ens són revelats mots interessantíssims no inventariats fins ara en cap diccionari. Però si els materials provinents de la llengua antiga han d'ésser utilitzats amb molt de compte, no exigeix menys de tacte l'aprofitament dels materials procedents dels dialectes. Guardem-nos d'acceptar-los sense fer-ne un triatge acurat; i guardem-nos sobretot d'acollir, com si fossin altres tants mots, meres variants fonètiques d'un mateix mot: no caiguem en l'error
357 d'algú que, després de constatar les múltiples formes que pot revestir el pronom *nosaltres (nosatres, nosantres, nosatros, natros,* etcètera), s'entusiasmava davant la riquesa incomparable de la nostra llengua.

Encara tenim un altre mitjà d'enriquir el nostre lèxic: allà on no abasten les aportacions dialectals ni la llengua antiga, podem recórrer a la creació de mots nous. Josep Carner deia en certa ocasió: "Nosaltres freturegem de mots que no ens poden donar ni la
364 llengua antiga ni els parlars forans, i que ens caldrà inventar". Però és clar que això ho havem de fer recorrent als mitjans que tota llengua posseeix per a la formació de nous mots: la derivació i la composició. Els mots creats així tenen àdhuc l'avantatge sobre la major part d'arcaismes i dialectalismes d'ésser entesos immediatament per tothom. La primera vegada que vaig sentir dir a un caçador el substantiu *gatosar,* vaig entendre tot seguit el que volia dir (un indret plantat de *gatoses);* en sentir usar l'adjectiu *apreuat* referit a *virtut,* vaig comprendre que acabava de descobrir un equivalent del mot espanyol *aquilatado.*

La derivació i la composició són el mitjà a què recorren ampla-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment les llengües quan tenen necessitat de trobar denominacions per a les coses noves; però; quan una llengua viu supeditada a una altra, en lloc de recórrer a la derivació i a la composició, prefereix de prendre tot fets els noms que aquelles coses han rebut en la llengua dominadora. Això dóna com a conseqüència la pèrdua de la vitalitat dels seus sufixos de derivació: en el català ciutadà de mitjan segle dinovè molts sufixos eren esdevinguts completament improductius. Avui, gràcies a les aportacions del català antic i sobretot dels dialectes, és innegable que certs sufixos han tornat a adquirir vigoria, tals com *vol (baronívol, forcívol, llisquívol), ol* 385
i *ell (estanyol, pujol, fontinyol; altell, agudell, planell), all (aturall, fermall, aclucalls).* I sobretot hem adquirit certa aptesa a manejar-los, i sabem, per exemple, oposar a un postverbal espanyol *(abono)* un derivat en *ment (abonament)* o usar un derivat en *esa (bonesa)* on l'espanyol manca del corresponent derivat en *eza.*

Un altre mitjà d'enriquir el vocabulari és el manllevament de 392
mots al llatí clàssic. Totes les llengües novillatines han recorregut 393
amplament a aquest mitjà; totes elles, al costat dels mots hereditaris, presenten un nombre encara més gran de mots presos al llatí escrit. Sempre que ens manqui un mot, podem, doncs, recórrer a manllevar-lo a la llengua mare. No és lícit, si manquem del prolongament d'un mot del llatí vulgar, de crear un mot català agafant aquest mot llatí i donant-li artificialment la forma que hauria pres si ens hagués pervingut transmès oralment de generació en generació, com qualsevol mot hereditari; però sí ens és permès d'agafar un mot del llatí clàssic i, catalanitzant-lo lleument, incorporar-lo al nostre lèxic, on serà un manlleu més, al costat dels innombrables mots catalans d'origen erudit. Per exemple: *apoyo, appoggio* i *appui* són els prolongaments espanyol, italià i francès d'un *appodiu* del llatí vulgar; el català no sabem que posseeixi el prolongament d'aquest mot, que hauria estat *apuig;* ara bé, no ens és permès, mentre no constatem l'existència d'aquest mot en català antic o en algun dialecte, de substituir el castellanisme *apoio* pel mot *apuig* amb el pretext que aquesta hauria estat la forma que hauria pres el prolongament del mot *appodiu* en el cas d'haver persistit en català. Però si un escriptor vol disposar d'un mot equivalent a l'espanyol *ajeno,* prolongament de *alienus,* pot perfectament, tenint en compte que *alienus* és un mot del llatí clàssic, agafar aquest

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

alienus i fer-ne el mot català *alié*, molt superior, no cal dir-ho, al *agè* que havien adoptat els qui es conformen amb un castellanisme, posat que no en tingui l'aspecte, i es donen per satisfets amb la sola supressió de la *o* en mots com *apoio, plaço* o *anticipo*.

419 Utilitzant els mitjans que havem assenyalat, ha estat portada ja molt enllà l'obra de redreçament del lèxic i de la sintaxi. És cert que no totes les innovacions proposades compten encara amb l'assentiment general: moltes són discutides, algunes àdhuc aspramment combatudes. No havem, però, de doldre'ns que les innovacions trobin una certa resistència a llur admissió: no sempre seran encertades, i una crítica d'elles és necessària a fi que solament triomfin les que efectivament impliquen una millora, i encara una millora que sigui viable. Recordem que, en l'obra de depuració, s'han comès grosses errades.

Hi hagué una època en què, de dues formes, de dos mots, de dos girs en concurrència, es creia que sistemàticament calia donar la preferència al més allunyat de l'espanyol. En tota coincidència entre l'espanyol i el català, es veia un castellanisme, i bastava que un mot s'assemblés massa a l'espanyol corresponent perquè se li cerqués més o menys arbitràriament un substitut. Era l'època en què hom preferia a les formes verbals *valer, venir, tenir*, les formes *valdre, vindre, tindre*, i alguns àdhuc insinuaven *sebre* per substituir *saber;* l'època en què nasqueren formes com *etat, metallúrgia, ambent, greuíssim*. És llavors que es generalitzà el *quin* amb què es tractà de reemplaçar l'adjectiu relatiu *qual (La filla del teu amic amb la quina parlàvem), quin* que ara tenim prou treballs a bandejar de la llengua escrita.

Hi hagué també un temps en què alguns pretenien que tota divergència entre el català modern i el català medieval era inacceptable: sense esbrinar si el fet modern era en realitat degut a una imitació de l'espanyol o s'havia produït espontàniament enfora de la influència castellana, es proposava sistemàticament l'adopció del fet antic, exagerant-lo sovint en el sentit d'oposició a l'espanyol. Llavors fou quan, per exemple, s'intentà erigir en regla que el participi passat dels verbs transitius havia de concordar sempre amb el complement directe, prescindint dels nombrosos casos d'invariabilitat del participi en català antic i sense tenir en compte que la tendència envers la invariabilitat del participi era un fet gene-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ral dins totes les llengües novillatines: no podia dir-se *Havia escrit* 453
dues cartes; calia dir *Havia escrites dues cartes.*

Avui ja no és fàcil que caiguem en aquestes errors dels descastellanitzants a ultrança i dels arcaïtzants exagerats, i ja s'ha renunciat a estontolar les innovacions amb raons d'ordre sentimental: avui ja sabem que *valer* és superior a *valdre;* que *quin* és dolent i és bo *qual;* que l'article *el,* que s'ha volgut fer passar com un mot no català, és una de tantes formes febles reforçades *(em, ens, et, els,* etc.) per les quals el català es distingeix notablement de l'espanyol. Tenim una major aptesa a descobrir castellanismes, i sabem que, sovint, solucions que semblen implicar una descastellanització, enclouen en el fons un veritable castellanisme: el *doncs* causal, essent *doncs* un mot tan català, no gens semblant al *pues,* com ho és *puix,* és un pur castellanisme; els que combatien *el* titllant-lo erradament de no català, no s'havien adonat que el que era un castellanisme era l'ús d'un *lo* invariable com a article neutre; els partidaris del *quin* relatiu, tan dissemblant del *cual* espanyol, no queien que, quan l'usaven com a equivalent de *cuyo,* incorrien en un greu castellanisme sintàctic.

Avui hem d'atendre a altres objeccions que les que puguin fer- 472
nos els qui veuen en tot corrupcions i castellanismes. Ens referim sobretot a les que provenen de la temença que l'acceptació de tantes d'innovacions pugui produir un allunyament massa fort entre la llengua literària i la llengua parlada. Creuen alguns que, si intentem alliberar la llengua de totes les defectuositats que la deturpen, anirem necessàriament a la formació d'una llengua massa artificiosa, eriçada de dificultats i gairebé inintel·ligible. A aquests, però, convé de recordar l'aptitud sorprenent que té el català parlat per a assimilar-se les innovacions operades en la llengua escrita. Avui constatem en la llengua parlada tota mena de mots i girs introduïts un dia artificialment en la llengua escrita, els quals han penetrat talment en aquella que ningú no diria que trenta anys endarrera hi eren completament desconeguts. Sabem, doncs, per una llarga experiència, que el llenguatge parlat està lluny d'ésser impermeable als progressos de la llengua literària; i, si veiem la seva aptitud a acceptar els milloraments introduïts en aquesta mantenir-se cada dia més forta, bé haven d'esperar que la mateixa sort que han tingut les innovacions pretèrites tindran les actuals i les que vagi imposant la descoberta de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

noves defectuositats i castellanismes, almenys en la mesura indispensable perquè no es produeixi, entre el llenguatge escrit i el parlat, una separació que ultrapassi la que sempre existeix entre ambdós llenguatges a tot arreu on s'ha produït una llengua literària.

Després, encara, cal fer notar el caràcter de facultatives, no d'obligatòries, amb què són presentades una gran part de les innovacions que afecten la gramàtica. Fixem-nos bé que, en la majoria dels casos, no es prescriu la substitució d'una construcció habitual per una construcció arcaica, sinó que es tracta de tornar a la llengua una construcció perduda, una paraula gramatical caiguda en desuetud, per tal que, al costat de l'existent, vingui a augmentar els mitjans d'expressió de la llengua. Potser alguns escriptors, amb més de zel que d'aptesa, faran un ús excessiu o inoportú d'aquests arcaismes sintàctics; però, en el moment que tractem de redreçar i d'enriquir la llengua, no podem pas sinó intentar de recuperar la major part dels bells girs que admirem en els nostres autors medievals i que havíem anat perdent durant els llargs segles de decadència literària.

Seria certament absurd que en sintaxi hom pretengués d'establir normes rígides. Però no pot pas fer-se aquest retret als gramàtics que recomanen la utilització d'aquells arcaismes sintàctics. "Què! —diu algú,—¿se'ns prohibiria d'usar el reflexiu per a designar el subjecte indeterminat *(Es venen llibres)* i se'ns obligaria a substituir-lo sistemàticament pel pronom arcaic *hom (Hom ven llibres)?"* No hi ha cap gramàtic que hagi condemnat aquella construcció, que trobem amplament usada en català antic; solament s'ha assenyalat, com una construcció digna d'ésser utilitzada, al costat d'aquella, la construcció *hom* + verb en singular, també usada abundantment pels autors medievals. La sort que pugui tenir aquesta construcció està en mans dels escriptors, que, ara com ara, l'haurien, sens dubte, d'usar més aviat amb moderació; potser no arrelarà i acabarà essent abandonada, però valia la pena d'assajar-la; car, si aquesta construcció antiga era represa i amb el temps arribava àdhuc a ésser la predominant, és evident que la llengua no hi hauria perdut res, ans comptaria amb una construcció que l'espanyol i el català modern poden amb raó envejar a la llengua francesa. I això que diem de *hom* podríem dir-ho de totes les innovacions que no vénen precisament a remeiar un castellanisme inadmissible, una greu incorrecció gramatical, sinó sim-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

plement a enriquir la llengua i accentuar les seves característiques sintàctiques, tan afeblides en l'època moderna.

Doncs, senyors, cap temença, si els escriptors saben usar sàviament de tots els mitjans d'expressió que posa a llur abast la coneixença cada dia més completa de la llengua antiga, cap temença que el català literari esdevingui una cosa encarcarada massa allunyada del llenguatge vivent, ni que anem, com tem algú, a l'establiment de normes rígides que podrien àdhuc entrebancar el desenvolupament futur de la llengua.

Hi ha encara dificultats a vèncer; però una experiència de molts anys ens ensenya que no són pas insuperables. S'ha avançat ja molt, innegablement, en l'obra de depuració no sols de la llengua escrita, sinó encara de la llengua parlada; i els progressos realitzats ens permeten d'esperançar que els esforços presents no seran infructuosos. No ens deixem guanyar pel cansament, ni per la impaciència, ni pel derrotisme. Ja sabem les raons que invoquen: "¿La depuració actual no és ja suficient, àdhuc excessiva, potser allunyant-nos ja massa del català en què escriviren llurs obres els autors vuitcentistes? Si no deturem la tasca depuradora, ¿no anirem a parar a una llengua ininteligible o a ofegar la llengua sotmetent-la a normes massa rígides? Entossudint-nos a atènyer una major depuració, ¿no reculem massa el dia de posseir una llengua fixada, no acabant mai de sortir del període de transició que potser ja seria hora de cloure? I, si és segur que mai no havem d'arribar a deslliurar la llengua de tots els castellanismes, ¿no seria ja hora de fer-ne una tria per decidir d'una vegada quins són els que ens hem de resignar a admetre d'una manera definitiva?" Testimonis de la marxa ascendent de la llengua, no sabríem deixarnos guanyar per aquestes insinuacions descoratjadores; els progressos acomplerts ens animen, al contrari, a prosseguir la nostra tasca. Convençuts que solament així serem els dignes continuadors dels homes de la renaixença i mereixerem l'agraïment dels que vindran darrera nostre, continuem, doncs, treballant en l'obra de depuració de la llengua, els uns encercant nous perfeccionaments, els altres apreuant-los i difonent-los, posant tots en aquesta noble tasca tot el nostre saber i tota la nostra voluntat. 547

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 1 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Dues conferències ‖ 39-40 c: d'haver donar [sic] lloc a naixença d'una ‖ 77 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La recerca de castellanismes ‖ 122 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] L'acció pertorbadora de la influència espanyola ‖ 196 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] El lèxic català i l'espanyol ‖ 261 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els castellanismes sintàctics ‖ 290 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La llengua antiga ‖ 300 c: I ¿on ‖ 301-302 c: de deparar [*error*] l'empobriment ‖ 344 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Les aportacions dialectals i els mots nous ‖ 392 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els manlleus al llatí ‖ 393, 453 c: llengües neollatines ‖ 419 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Els descastellanitzants a ultrança i els arcaïtzants exagerats ‖ 472 c: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La llengua literària i la llengua parlada ‖

Ⓕ 2 La primera, el 5.VII.1901, sota el títol «El català, dialecte» (vg., *infra*, **050 bis**); la segona, en dues sessions, el 26 i el 30.X.1906, sota el títol «De la castellanització del català» (vg., *infra*, **051 a i b**). ‖ 15 Menéndez Pidal (1902). ‖ 42 Vegeu entorn d'aquesta qüestió la comunicació de Menéndez Pidal (1908) presentada al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. ‖ 59-63 Autocitació a partir del seu discurs presidencial als Jocs Florals de Mataró; vg., *supra*, **037**. ‖ 357-360 Al·lusió tàcita a Mn. Alcover i, més en concret, a l'article en què resseguia exultant la multiplicitat de formes d'aquest pronom personal arreu dels Països Catalans (Alcover 1914-1915: 36-40, § 28-31); vg. també, *infra*, **142 b**, lín. 29.

Ⓝ 15 Sobre les motivacions de Menénez Pidal (1902), així com sobre les dures rèpliques que suscità des del món cultural català, vg., d'entre la bibliografia més recent, Grau (2006: 130-153) i Perea (2005: 263-299), amb reproducció a més de l'article al·ludit de Menéndez Pidal (Perea 2005: 287-292); des d'una òptica espanyola, Pérez Villanueva (1991: 175 i 192); Fabra, dolgut, s'hi tornaria a referir en avinenteses posteriors, vg., *infra*, **051 a i 067**. ‖ 364-365 En una comunicació personal? Ara per ara no ha estat possible de documentar aquesta citació; en qualsevol cas, l'obra de referència obligada en aquesta qüestió continua sent Busquets (1977). ‖ 547-557 Si es tracta d'una citació –cosa més que probable–, de qui és?

041 [Centenari de Marian Aguiló i Fuster]

DATA: 24.V.1925 | LLOC: Sala d'Actes de l'Associació per la Cultura de Mallorca | CONTEXT: Col·locació d'una làpida a la façana de la casa natal de Marià Aguiló a Palma de Mallorca amb motiu dels cent anys del seu naixement i celebració subsegüent d'un acte acadèmic, en el transcurs del qual Fabra pronuncia el present discurs. Hi assistia, juntament amb Josep Maria de Sagarra i d'Eugeni Xammar, «en representació de l'Ateneu Barcelonès i de tota Catalunya».

TEXT: *Associació per la Cultura de Mallorca.* Quadern Extraordinari a la memòria del Patriarca de la nostra Renaixensa En Marian Aguiló i Fuster. Ciutat de Mallorca: VIII-IX-X.1925, pàg. 250-252.

EDICIÓ: *Esmenes*: 55 a l'hora] alhora | 65 podien] podíem ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Massot i Muntaner (1969 i 1971), que inclou reproducció del text amb indicació de les intervencions efectuades.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Des de les Corberes franceses fins als palmerars d'Elx i des de les regions orientals d'Aragó fins a les illes daurades, existeix un grup de parlars romànics que formen un conjunt prou homogeni per ésser considerats com una sola llengua novillatina enfront de l'espanyol, del francès i de l'italià. Dins aquest domini lingüístic es constituí a l'edat mitjana una llengua literària uniforme on traspuaven a penes les variants dialectals de la llengua parlada, la llengua en què escrivien el català Ramon Muntaner, el valencià Ausias March i el mallorquí Ramon Llull, llengua malauradament colpida per la decadència literària quan era arribada a un grau de desenvolupament que la col·locava en un lloc prominent entre les altres llengües medievals, filles com ella de la llengua llatina.

La renaixença literària iniciada a mitjan segle passat ens imposava la tasca àrdua de redreçar i depurar aquella llengua empobrida, impurificada i fragmentada durant els llargs segles de decadència literària. Per portar a cap aquesta tasca calia una coneixença pregona de la llengua antiga i de tots els parlars actuals a fi de retrobar els mots i els girs que la llengua escrita havia anat abandonant; però aquesta tasca de depuració i enriquiment ha estat sols possible perquè, malgrat les diferències dialectals, aparentment irreductibles, no era encara rompuda la unitat de la llengua, i perquè, malgrat el grau de rebaixament a què la nostra parla era pervinguda, no era encara tan allunyada de la llengua antiga que deguéssim renunciar de recolzar en aquesta la moderna llengua literària.

L'obra de depuració i de redreçament és avui molt avançada; aprofitant els materials que ens ha fornit l'estudi dels nostres autors antics i les aportacions dels parlars catalans, valencians i balears, hem aconseguit de refer esplendorosament la nostra llengua. Però penseu el que significa haver tengut la visió de la possibilitat d'aquesta obra de redreçament en els inicis de la renaixença, quan homes com Piferrer creien impossible del tot el ressorgiment de la llengua catalana, que consideraven condemnada a una degradació irremeiable! I Marian Aguiló, no solament fou el primer que va creure en la possibilitat de refer la nostra llengua, sinó encara qui, emportat pel seu optimisme i el seu gran amor a la parla materna, emprengué la magna obra de redreçar-la, essent així, al mateix temps que el vident, l'obrer cabdal del seu ressorgiment, en tal manera que els qui després d'ell havem treballat en l'obra de redreçar i fixar la llengua literària, no hem fet sinó completar la seva tasca immensa, treballant sempre dins la via oberta i esplanada pel Mestre. 28

Per gran que sigui la tasca realitzada en els nostres dies, la part que Marian Aguiló ha tengut en l'obra de redreçament de la llengua resta sempre d'una importància capital, amb el seu prodigiós *Inventari de la llengua*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

publicat suara per l'Institut d'Estudis Catalans sota el títol de *Diccionari Aguiló*. Admira, senyors, que un sol home pogués fer una replega tan formidable; no passà un text català per les seves mans que ell no en fes un despull complet, i en les seves excursions per Catalunya, València i les Balears fou igualment amatent a recollir de boca del poble tots els mots ignorats del llenguatge ciutadà. Així formà la replega immensa sense la qual difícilment podríem avui pensar a dreçar el Diccionari General de la Llengua. I encara, llegint el seu inventari, no sabem què admirar més, si l'abundor dels materials aplegats, o l'estima i el gust amb què sabia destriar el bo del dolent, amb què sabia retrobar el sentit catalanesc de cada paraula.

Jo no vull apreuar ací En Marian Aguiló com a poeta, com a bibliòfil, com a folk-lorista; però em penso que, per damunt de tot, Marian Aguiló és mereixedor de l'admiració de catalans, valencians i balears, per la seva labor filològica, i em plau d'imaginar que ell aplicà totes les seves aptituds a aquesta labor d'erudit i d'artista alhora. L'Institut d'Estudis Catalans estotja la preciosa biblioteca aplegada per Marian Aguiló en una sala destinada especialment a ella; ens honora guardar aquells llibres que ell aplegà amb tant d'amor; però per mi el principal mèrit d'aquells llibres és que serviren com a instrument de treball a aquell artífex incomparable de la nostra llengua.

Marian Aguiló és sens dubte un poeta excel·lent, un gran bibliòfil, un folk-lorista remarcable, però en l'obra de redreçament de la llengua és indiscutiblement la figura cabdal a qui tots havem de retre homenatge de gratitud i d'admiració il·limitades. Penseu que ell fou qui cregué fermament en l'esdevenidor de la nostra llengua quan tothom en dubtava, i que ell obrí i esplanà l'única via per la qual podíem assolir-ne el ressorgiment, així que a glòria seva podem retreure no solament la tasca enorme que ell realitzà, sinó tot ço que després d'ell hagin pogut fer els seus continuadors i deixebles.

A ningú millor que a ell podríem aplicar, doncs, les paraules que Ascoli adreçava als fundadors de la filologia romànica: «Cada nou avançament redunda en nou honor dels mestres que ens han obert i esplanat la via àrdua i bona».

Ⓕ 69-71 La citació, bé no literal o bé simplement parafràstica, podria ser feta a partir del següent passatge d'Ascoli (1881: 7): «Valgono essi e varranno a continuare e a corregere l'opera di coloro che li hanno immediatamente preceduti, così come l'opera di questi ha continuato e corretto quella dei maestri che avevano lavorato prima di loro».

Ⓝ 28-30 Referent a l'actitud de Piferrer davant la llengua, vg. Carnicer Blanco (1963: 210-215).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: **a** *LNR*, vol. I, núm. 1 (I.1927), pàg. 4-10 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *ECL*, pàg. 117-132; **c** *Occ*, núm. 2-3 (VI-VII.1949), pàg. 5-11.

EDICIÓ: En *ECL* (**b**), per error, s'hi dóna com a data d'aparició d'**a**, 1929. *Esmenes*: 105 és uns indrets] és en uns indrets **b c** | 132 de *cantaves*] de *cantares* **b c** | 165 llurs erres] llurs errors **b c** | 181 en què es trobem] en què ens trobem | 233 innovació] innovació, **b** ‖

En els nostres temps s'ha produït un fet que han de tenir molt en compte 1
els que treballen en l'obra de redreçament de la llengua catalana: el fet d'ha- 2
ver augmentat enormement el nombre de catalans que empren, com a llengua escrita, el català. Per cada individu que cinquanta anys endarrera escrivia en català, avui n'hi ha centenars. Llavors el català escrit era gairebé exclusivament usat per uns pocs homes de lletres; ara, és una gran part de la gent de parla catalana, que escriu en català. L'obra de redreçament de la llengua escrita no podria ara limitar-se al sol llenguatge literari –amb exclusió dels llenguatges tècnics, etc.–, i, per altra banda, ha de defugir tota artificiositat que dificultés la seva difusió.

Si el català escrit no s'hagués mogut de l'àrea que li assignava Milà i 11
Fontanals –que el considerava solament cridat al conreu de certs gèneres literaris–, podia llavors més lliurement adoptar qualsevol innovació enfora de tota consideració de viabilitat dins la llengua comuna; però, si ha d'ésser emprat per tothom i en tota ocasió, hom ha d'anar amb un compte especial que no perdi el contacte amb la llengua parlada, sospesant bé la viabilitat de cada innovació i espaiant àdhuc, oportunament, la introducció de les innovacions viables. El problema de la depuració de la llengua esdevé, així, particularment difícil, puix que ens trobem, d'una banda, amb una llengua a redreçar en la qual és imprescindible d'introduir nombroses modificacions, i d'altra banda hi ha el perill de caure, per efecte d'aquestes modificacions, en un llenguatge excessivament distanciat del llenguatge parlat i poc apte, doncs, a ésser adoptat per tothom. I, encara, la consideració que ella no ha d'ésser la llengua d'un grup d'homes de lletres, sinó la llengua de què s'han de servir tots els catalans, imposa a tots els escriptors el deure de treballar per la seva uniformació: s'ha d'oferir a la gent una llengua assequible i uniforme.

En l'ortografia és on es veu d'una manera clarissima la influència del 28
fet que una gran part de la gent de parla catalana hagi per fi adoptat el català com a llengua escrita. Mentre el català escrit no era sinó una llengua

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

emprada per un nombre reduït de poetes i literats, l'existència d'una ortografia única tenia escassa importància: del moment que esdevé una llengua emprada per tothom, el problema ortogràfic adquireix una importància capital. Abans era, podria dir-se, indiferent que cadascun dels escriptors tingués el seu sistema ortogràfic; ara és indispensable que hi hagi un sol sistema: a la gent se'ls ha d'oferir els mots escrits sempre d'una mateixa manera; ells no estan en l'estat de triar, no volen haver-se de decidir en cada cas per aquesta o aquella grafia; volen que per a cada mot se'ls doni una sola forma gràfica, i és solament així que poden aprendre d'escriure segons un sistema. La coneixença de l'ortografia és un afer de memòria i per la lectura anem associant a cada mot la imatge visual del mot, i és solament quan tenim ben gravades a la memòria les imatges de tots els mots, que escriurem amb correcció ortogràfica. I aquest emmagatzament d'imatges visuals esdevé impossible si un gran nombre de mots apareixen escrits adés amb una grafia adés amb una altra. Àdhuc al qui sap molt bé, per exemple, que *dansa* ha d'escriure's amb *s*, li pot ocórrer d'escriure *dança* si, en les seves lectures, aquest mot li ha aparegut sovint amb *ç*. El fet d'haver-hi més d'un sistema ortogràfic porta fatalment com a conseqüència que la gent no en sàpiga cap.

El català de la renaixença no tenia una ortografia uniforme: en la necessitat de renovar i nacionalitzar l'ortografia de la decadència, s'hi anaven introduint reformes, adés per l'un adés per l'altre escriptor, sense aconseguir la major part d'elles el consentiment de tots. Els uns, respectuosos per la tradició escrita dels bons temps de la llengua, rebutjaven els plurals en *as* (*cosas, taulas*), els altres no acceptaven els plurals en *es* (*cases, taules*), que jutjaven incompatibles amb la pronunciació actual; els uns, per a l'escriptura de la lletra *v*, atenien a l'etimologia (*caball, gobern*), els altres, a la pronunciació dels parlars que no confonen la *b* i la *v* (*cavall, govern*). Això era natural que passés i àdhuc, durant els primers temps de la renaixença, no era això un greu inconvenient per al conreu de la llengua; però, quan és tothom que es posa a escriure en català, llavors s'imposa la uniformació i la fixació de l'ortografia, i el deure de tots els escriptors és de deposar tota actitud d'intransigència si un sistema ortogràfic té en un moment donat la fortuna d'aconseguir l'adhesió de la majoria.

Això havia de costar sacrificis a tots els que teníem el *nostre* sistema d'escriure; però els hem haguts de fer en bé de la difusió i àdhuc del decor de la nostra llengua escrita. En veritat, hem donat una importància excessiva al fet que l'ortografia sigui aquesta o aquella, quan la cosa verament important és que n'hi hagi una. Segons criteris tots ells perfectament defensables, pot escriure's *set* i *fret* (Blanch-Bofarull), *sed* i *fred* (Diccionari Ferrer,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Avenç, 1892), *set* i *fred* (Institut); hi ha hagut, durant la renaixença vuitcentista, partidaris de tots tres criteris; però, en l'obra d'uniformació de l'ortografia, calia adoptar-ne un i abandonar els altres dos: si en un moment donat un sistema ortogràfic té la fortuna de veure's adoptat per una gran majoria i segons aquest sistema cal escriure *set* i *fred*, posem-nos dòcilment a escriure *set* i *fred*, encara que creguem millors *set* i *fret* o *sed* i *fred*, perquè, per damunt de tot, el que convé, en les circumstàncies actuals, és que hi hagi una ortografia única.

Jo –i recordaré solament que jo havia estat un decidit partidari de la supressió de la *h* etimològica, mantinguda per l'Institut (*Avenç* 1892, Congrés de la Llengua catalana 1906)–, jo sé bé prou com sap greu de renunciar a una solució ortogràfica que llarg temps hem patrocinat; però he de dir que, des que el sistema de l'Institut ha estat generalment acceptat, el greu que em podia saber de renunciar al triomf de totes aquelles meves solucions que no aconseguiren d'ésser incorporades a aquell sistema, ha desaparegut davant el fet de la seva adopció per la generalitat dels que escriuen en català. Qualsevol que fos el sistema adoptat havia de contradir, en un punt o en altre, les habituds ortogràfiques dels escriptors contemporanis; els pocs adversaris del sistema de l'Institut no farien pas, ells tampoc, un sistema que complagués a tothom, i ni és de creure que aconseguissin de fer-ne un que complagués del tot a cadascun d'ells. Aquesta consideració els hauria de portar a deposar llur actitud d'intransigència, que, si no és de pensar que pugui fer trontollar l'adhesió de la gent al sistema de l'Institut, en dificulta indubtablement l'aprenentatge. 86

Davant la diversitat de solucions ortogràfiques existents en el català de la renaixença, en fixar un sistema era naturalment impossible de donar satisfacció a tots els escriptors; si els uns escrivien *ai* i els altres *ay*, si els uns escrivien *blanc* i els altres *blanch*, etc., era impossible de no contradir a aquests o a aquells; hi havia, en cada punt, d'haver vencedors i vençuts; però el que sí era indispensable era de no adoptar cap convenció que contradigués algun fet important de la llengua. Aquesta ofereix una diversitat de pronúncies: el sistema a adoptar no havia d'ésser incompatible amb cap pronúncia dialectal important. En ortografia les dificultats nascudes de l'existència de les diferents pronúncies dialectals, no són, però, en general, difícils de resoldre: un mot com *flor* és en uns indrets pronunciat amb *o* oberta, en d'altres amb *o* tancada, en unes regions és pronunciat amb *r* final, en d'altres sense aquesta *r*; però la grafia *flor* convé a totes les pronúncies amb què es convingui que el signe *o* pot ésser llegit *ò* o *ó* i que s'accepti la *r* muda. Variant, segons les contrades, les regles de pronunciació, una mateixa grafia convé a les diverses pronunciacions dialectals d'un mateix mot. I cal con- 105 109

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fessar que, quant a respectar les diferents pronúncies dialectals, el sistema de l'Institut és difícilment superable, i és que, en confeccionar-lo, es tingué sobretot en compte d'evitar les innombrables grafies dialectals (en el sentit que no convenien sinó a un sol dialecte) que pul·lulaven en el català de la renaixença (*cosas, començan, caball, vuidar*, etc.).

En morfologia és molt més difícil d'aconseguir la uniformació; no solament difícil, ans impossible: si un dialecte diu *pateix* i un altre *patix*, si un dialecte diu *canto*, i un altre diu *cante*, i un altre *cant*, l'adopció en la llengua escrita d'una forma única no pot ésser sense sacrificar l'una o l'altra d'aquestes variants dialectals. Sortosament, però, el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents fomes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita. Les formes triades del dialecte central, que són per altra banda les que gaudeixen d'una major extensió geogràfica, són les comunament adoptades encara que difereixin de les antigues (*pensem, pensés*): però aquells escriptors que en llur parlar usen altres formes tenen la llibertat d'emprar-les en la llengua escrita, sempre però que aquestes formes siguin formes importants dins llur dialecte i sobretot si són formes pertanyents a l'antiga llengua escrita (tals *pens, cant, deim* del mallorquí): ells són els qui han d'apreciar si els convé d'usar tal o tal forma de llur parlar en front de les formes del parlar central. Una altra cosa fóra que un escriptor, per mer amor a la llengua antiga, es posés a usar formes completament desaparegudes com *cantist* en lloc de *cantares* o *dir-li-he* en lloc de *li diré*: no és intolerable que la llengua escrita traeixi, atenuades, les diferències dialectals, que són un fet; però ho fóra que hi traspuessin els capricis d'un escriptor oblidós del que és aquesta institució de naturalesa social que anomenem una llengua.

Hi haurà segurament pocs escriptors a qui no desplaguin les formes verbals en *o* (*canto, penso*), estranyes al català antic i àdhuc als parlars balears i valencians. Molts desitjarien sens dubte de veure'n alliberada la llengua literària; però ens atura d'adoptar decididament les formes antigues desproveïdes de desinència (*cant, pens*) la consideració de la resistència enorme, potser invencible, que oferiria a llur restabliment la llengua parlada de Catalunya; perquè no seria qüestió solament de practicar l'omissió d'una *o* final, ans, en molts verbs, caldria modificar el radical verbal, la forma nova allunyant-se sovint profundament de la forma actual i de les altres formes del mateix verb. Cal renunciar a les formes sense desinència? Cal assajar-les? Jo no gosaria respondre a aquestes preguntes; però em decanto a creure que, durant molt de temps almenys, no cal pensar en la possibilitat d'eliminar de la llengua les formes verbals terminades en *o*.

Les innovacions a fer han d'ésser molt més nombroses en la sintaxi i en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el lèxic que no en la morfologia. En aquesta, l'única cosa que ens pot empènyer a fer una innovació és el desig d'atenuació de les diferències dialectals o, cas únic, el d'alliberar la llengua de les formes verbals en *o*, que ens semblen poc adients amb la fisonomia morfològica de la nostra llengua. La sintaxi i el lèxic, en canvi, han estat tan pregonament pertorbats, que les innovacions a fer-hi són innombrables; però, sortosament, la major part d'elles no ofereixen ni de lluny les dificultats que presenten les morfològiques; amb la mateixa facilitat que la sintaxi i el lèxic sofriren nombrosos canvis sota l'acció pertorbadora d'una llengua estranya, ara són dòcils a una acció renovadora. En tenim l'experiència: la majoria de les innovacions introduïdes en la llengua escrita han estat incorporades o estan en camí d'ésser incorporades a la llengua parlada. La capacitat de renovació d'aquesta ultrapassa indubtablement les previsions més optimistes. Aquesta ductilitat de 163
la llengua parlada fa més grossa la responsabilitat dels escriptors: aquests 164
han de tenir gran cura a no errar-se, puix que llurs errors poden tenir la 165
mateixa sort que llurs encerts, i la llengua trobar-se, així, deturpada pels mateixos que tenen la missió de depurar-la. Basta recordar el que costen ara de treure de la llengua les formes i els girs defectuosos que hi introduïren un dia els descastellanitzants a ultrança (el *doncs* causal, el *quin* relatiu, etc.)

Un escriptor no hauria de decidir-se a usar un mot o un gir antics o dialectals sense estar ben segur del seu valor; no sigui culpable, per exemple, que s'estableixi una associació entre el mot *freturar* i el concepte de *anhelar*, o que s'empelti a la locució adverbial *no res menys* la funció de conjunció adversativa. Ara, quan està ben segur del valor d'un mot o d'un gir, que no el deturi la sola consideració que és arcaic o dialectal, però que tingui ben bé en compte si l'adquisició d'aquell mot o d'aquell gir suposa un veritable guany per a la llengua, perquè són ja tantes les innovacions que som obligats de fer, que és perillós de posar-nos-en a fer d'innecessàries, tals, a parer meu, com l'adopció dels mots *assats*, *ops*, *hoc*, o la descomposició del futur en infinitiu i auxiliar (*dir-li-hé* en lloc de *li diré*).

En el cas en què ens trobem davant una tara greu de la llengua moder- 181
na, llavors és quan, per tal d'alliberar-la'n, hem de recórrer, sia a un arcaisme, sia a un dialectalisme, sia àdhuc a un neologisme; i solament llavors, àdhuc quan ens trobem davant una forta resistència a la incorporació de la innovació, hem d'insistir a mantenir-la en la llengua escrita, i no renunciar-hi sinó quan adquirirem el convenciment que aquella resistència és insuperable. La viabilitat d'una innovació ha sempre de tenir-se en compte; però, davant una resistència igual, la nostra insistència a mantenir una innovació ha de dependre del que ella representa de guany per a la llengua: bo que prolonguem l'assaig d'una innovació que vingui a corregir una greu defec-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tuositat de la llengua, però si no és així farem millor d'apressar-nos a retirar-la, perquè per sobre de tot cal evitar d'establir un divorci massa gros entre la llengua escrita i la llengua parlada.

L'acceptació d'una innovació per una gran part de la massa parlant és un fet d'una importància cabdal. Aquesta acceptació pot fer bona àdhuc una innovació perfectament arbitrària; en canvi, un gir antic caigut en desuetud no pot ésser en rigor considerat de nou com a català sense aquella acceptació. Tota provatura en vista a una millora és lloable; no seria lloable, però, que el propugnador d'una innovació s'entossudís llarg temps a mantenir-la davant la seva inacceptació per part de la massa parlant, i ja és un indici d'aquesta inacceptació que la majoria dels bons escriptors no s'hi adhereixin.

En sintaxi, sortosament, si introduïm un gir A amb la intenció de substituir un gir B que considerem defectuós, l'adopció de A no implica *ipso facto* la condemnació i abandó de B. No passa ací com en ortografia, on l'acceptació d'una grafia per a un mot suposa la condemnació de tota altra grafia del dit mot. El mot *braç* ha conegut durant la renaixença dues grafies, *braç* i *bras*: en el moment que és acceptat un sistema ortogràfic segons el qual s'ha d'escriure *braç*, *bras* és condemnat a desaparèixer, esdevé una falta d'ortografia. En sintaxi, al contrari, A i B poden subsistir l'un al costat de l'altre; A pot, així, sotmetre's a un període de prova: si no reïx a ésser generalment acceptat, llavors és el cas de no insistir a mantenir-lo, hom l'abandonarà, i la provatura no haurà produït cap pertorbació greu en l'ús de B; però si A és viable i aconsegueix la preferència dels bons escriptors, talment que arriba un moment que cap d'ells usa ja el gir B, llavors podrem condemnar el gir B, B haurà estat eliminat de la llengua literària, i el seu ús constituirà una falta de gramàtica.

És clar que hi ha casos en què el gir habitual ha pogut ésser condemnat com a dolent, com una falta de gramàtica, sense esperar l'adhesió dels escriptors; però en aquests casos l'evidència de la defectuositat (*els hi* per *els ho*, *el que* per *el qual*) feia que hom estigués segur per endavant del consentiment dels bons escriptors. En general, però, cal esperar llur adhesió, la qual és una garantia d'encert, d'encert no solament quant a la bondat intrínseca de la nostra innovació, sinó quant a la seva viabilitat dins la llengua comuna.

L'existència d'un grup nombrós d'escriptors amatents a col·laborar en l'obra de redreçament de la llengua, és d'una importància inapreciable. Gràcies a ella, hom pot llançar-se més ardidament a l'assaig de qualsevol innovació, puix que en el cas d'anar errat, no ha de trigar a adonar-se del seu error. Qualsevol innovació és, així, immediatament contrastada, i el qui l'ha

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

suggerida veurà aviat si cal renunciar-hi o si, al contrari, pot confiadament erigir-la en regla.

En apreciar la viabilitat d'una innovació, un sol pot equivocar-se més fàcilment que molts. La innovació que consistiria a emprar *qui* subjecte amb exclusió de *que* (*la pluja qui cau*), tot i ésser tan simple de realitzar en el moment d'escriure –puix que no exigeix sinó canviar tot *que* subjecte en *qui*–, no ha trobat entre els escriptors la bona acollida que ha tingut, per exemple, la innovació consistent a suprimir de la llengua el *lo* neutre, supressió altrament difícil de realitzar, puix que el substitut d'un *lo* que ens ve a la ploma és diferent en cada cas –*el, al, allò, el que és, el que té de, com,* etc. Ara bé, aquesta actitud divergent dels escriptors envers aquestes dues innovacions s'acorda perfectament amb llurs distintes condicions de viabilitat dins la llengua parlada, la supressió del *lo* neutre no emmenant a cap gir estrany a la llengua, la implantació d'un *qui* subjecte amb exclusió de *que* exigint de desfer una associació, pregonament arrelada en una gran part de la massa parlant, entre el mot *qui* i la idea de persona. 233

Es veu, doncs, com és de convenient que tots estiguem animats d'un esperit de col·laboració ben fort. Tinguem iniciatives, però estiguem amatents a rectificar-nos, atents a l'acceptació que les nostres pensades trobin per part dels nostres companys de treball. Procurem sempre arribar finalment a un acord: és perquè existeix ja un bon nombre d'escriptors animats d'aquest esperit de col·laboració, que estem avui més segurs de poder un dia posar en mans de la gent catalana una llengua depurada i assequible alhora.

Ⓥ 1 **b**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La difusió del català escrit ‖ 2, 65 **b**: els qui ‖ 28 **c**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La unificació de l'ortografia ‖ 40 **b**: memòria: per ‖ 43 **b** i **c**: emmagatzemament ‖ 65 **c**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La necessitat de sacrificar el punt de vista personal ‖ 66 **b** i **c**: decòrum ‖ 86 **b**: dels qui ‖ 109 **b** i **c**: regles de lectura, ‖ 116 **c**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] Les diversitats morfològiques ‖ 150 **c**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La sintaxi i el lèxic ‖ 163 **b** i **c**: optimistes. Ara, que aquesta ductilitat ‖ 164 **c** escriptors; ‖ 181 **b** i **c**: En el cas que ens trobem ‖ 226 **c**: [*Sobre aquesta línia, l'epígraf:*] La col·laboració dels escriptors ‖

Ⓕ 11-13 No fóra aquesta la primera vegada que Fabra es referia a la concepció diglòssica que de la llengua tenia Milà; vg., *infra*, **046**, n. a lín. 5-7. ‖ 70 Bofarull i Blanch (1867: 79, 105). Ferrer y Pons (1836: 528, 263).

Ⓝ 43 *Emmagatzament* ocorre també en **074**. La forma incorporada per Fabra al *DGLC* no va ser aquesta ni la de **b** i **c**, sinó *emmagatzematge*. ‖ 66 Al *DGLC*, *decor* passaria a ser: «Allò que serveix per a decorar un edifici [...] l'art de decorar els edificis».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: **a** *Oc*, segona època, any VI, núm. 112 (7.IV.1929), pàg. 3 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (9.IV.1929), pàg. 4ab.

EDICIÓ: El report de *LP* (**b**) és reproducció del d'*Oc* (**a**), sense cap variant substancial.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre el context cultural immediat i sobre les possibles motivacions d'aquest text de Fabra, vg. Rafanell (2006: I, 773-775).

L'analogia de la tasca empresa per alguns escriptors occitans amb l'acomplerta pels catalans, o, per dir-ho més exactament, el fet que els catalans estiguem més avançats que els occitans en la tasca de redreçament de la llengua literària, ha fet pensar a alguns que podria ésser interessant per als lectors de la revista *Oc* que els fos explicada la feina acomplerta pels escriptors actuals de Catalunya, i és per això que he estat invitat a col·laborar en aquesta gaseta. He estat, així, pregat d'explicar-vos, amics occitans, com hem aconseguit o estem a punt d'aconseguir per al català allò que alguns d'entre vosaltres intenteu dins el domini occità. I bé, jo em penso que no cal pas que ningú us ensenyi el camí a seguir: he llegit, d'escriptors vostres, articles que em demostren clarament que heu agafat la via bona; i no fóra pas escaient que un foraster pretengués fer-vos de guia en la resolució de problemes que vosaltres coneixeu infinitament millor que no pas ell. L'única utilitat que pot tenir per a vosaltres la coneixença de la tasca acomplerta a Catalunya, és que els resultats obtinguts per nosaltres us serveixin d'encoratjament, us convencin a tots que l'obra que empreneu és perfectament realitzable. Què hem aconseguit els catalans fent el que vosaltres tracteu de fer ara, ço és, acomplint una obra de depuració de la llengua parlada? Formar una llengua literària *una*, que convé igualment a tots els catalans de Catalunya, puix que de tots és compresa i no contradiu cap fet essencial de llurs parlars, llengua literària que, solament amb l'admissió d'un petit nombre de divergències morfològiques que no trenquen pas la seva unitat, convé igualment als catalans de València i als catalans de les Balears. Bastaria, en efecte, que els escriptors valencians fessin una obra de depuració paral·lela a la realitzada a Catalunya, perquè, sense haver-la pretesa, s'acomplís una quasi identificació del valencià escrit amb la llengua literària de Catalunya, que, amb petites variants, és ja l'emprada pels bons escriptors mallorquins. El cas vostre és anàleg al nostre: mentre cadascun de vosaltres es complagués, com fèiem nosaltres mig segle endarrera, a acollir preciosament i àdhuc accentuar en el seu llenguatge escrit les més insignificants particularitats dialectals del seu parlar comarcal, no tindríeu sinó motius d'en-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

veja davant el fet que s'ha produït en terres catalanes; però altra cosa serà si, dins cada parlar regional, acompliu una obra de depuració –depuració morfològica, lèxica, sintàctica, ortogràfica–, que es trobarà ésser una obra d'acostament de les diferents parles occitanes.

Nosaltres hem hagut de vèncer grosses dificultats: al començament sobretot hem hagut de lluitar contra els dialectalitzants a ultrança, hem hagut de fer comprendre a la gent que una llengua literària és quelcom d'artificial fill d'un treball de selecció i està per damunt del llenguatge parlat multiforme, hem hagut àdhuc d'esforçar-nos a fer comprendre la necessitat d'una ortografia única, i, llavors, restablir, modernitzant-la, l'ortografia nacional i fer-la surar contra l'oposició aferrissada de la majoria dels escriptors vuitcentistes, fer un triatge acurat de formes, de mots i de construccions, i intensificar la depuració del lèxic i de la sintaxi procurant, però, sempre, de no caure en una llengua literària massa allunyada del llenguatge parlat i, per tant, encarcarada i inintel·ligible. Dificultats anàlogues trobareu vosaltres en la vostra tasca, potser més grosses encara; però no heu de creure-les invencibles: pas a pas arribareu on voleu amb que l'obra sigui realitzada amb seny i coratge.

D'altra banda, vosaltres no heu pas de pretendre, em penso, d'arribar exactament al mateix resultat que nosaltres hem perseguit: la formació d'una llengua uniforme. Els catalans, en iniciar-se la decadència literària, posseíem una llengua homogènia, i l'obra de depuració, que és d'acostament a la llengua medieval, ens porta tot naturalment a una llengua gairebé uniforme, amb modalitats ben poc allunyades les unes de les altres. Els vostres parlars actuals, al contrari, són el resultat d'un procés de fragmentació operat sobre una llengua molt menys homogènia que el nostre català medieval, i, depurant-los, us encamineu a la formació d'un grup de dialectes literaris, i heu d'estar satisfets si arribeu a aconseguir que cadascun d'ells sigui perfectament entenedor a la massa parlant occitana, dialectes, llavors, d'una sola llengua literària. I tinc l'esperança que això podeu aconseguir-ho si estabiu una ortografia adequada, si feu un bon triatge de formes i de construccions, i si els diferents dialectes, sàviament depurats, es fan manlleus recíprocs. I el dia que haureu aconseguit això, amb l'acostament al provençal antic que això implicaria, haureu aconseguit més: el català vindrà a ésser llavors com una variant més de la gran llengua occitana retrobada, una germana bessona si voleu, les vostres publicacions podent ésser llegides sense dificultat per la massa parlant catalana i les nostres per tots els francesos del Migdia: llenguadocians, gascons, provençals.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: **a** *LR*, any XV (VII-XII.1929), pàg. 3-4 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *RdC*, núm. 59 (X.1929), pàg. 370-371; **c** *AvM*, núm. 651 (25.X.1930), pàg. 1-2; **d** *ECL*, pàg. 133-137. EDICIÓ: **b** és explícitament còpia d'**a**, i **c** ho és molt possiblement de **b**; de **d** se'n segueix aquí la puntuació i la compleció del plural d'un mot, però és **a** que permet el manteniment d'un mot omès en **d**. *Esmenes*: 11 perseguim: **a b c** | perseguir; **d** | 14 definitiva; i, **a b c** | definitiva. I, **d** | 19 disposat **a b c** | disposats **d** ‖

Podem avui gloriejar-nos de tenir un conjunt important de regles gramaticals generalment acceptades. Naturalment que això no hauria estat possible si els nostres escriptors no haguessin abandonat aquell esperit d'intransigència que feia que hom s'entestés a mantenir el seu parer àdhuc quan el parer oposat havia guanyat la conformitat de tots els altres escriptors. No creiem que avui hi hagi ningú que no accepti que una llengua literària ha de tenir un sistema gramatical ben fixat i acatat per tothom; però perquè el català hi pervingui, cal evidentment que, en aquells casos en què sorgeixin divergències, cadascú estigui disposat tothora a abandonar la *seva* solució si no és l'afavorida per l'adhesió de la generalitat dels escriptors. Altrament, no
11 es faria sinó retardar inútilment la fixació gramatical que tots perseguim; la solució que compta amb l'adhesió de la majoria, és la que, per aquest sol fet, ha virtualment guanyat, i res no acabaríem de posar entrebancs a la seva
14 adopció definitiva. I, per altra banda, pensem que el sol fet d'haver ella guanyat l'adhesió d'una forta majoria d'escriptors, és una garantia de la seva bondat intrínseca, de manera que, amb la nostra adhesió, no és de témer que contribuïm a la implantació d'una norma absolutament equivocada.

És perquè els nostres escriptors han comprès que cal establir un sistema gramatical i que, per a aconseguir-ho, cal estar disposats a acatar les decisions de la majoria, que hem arribat a tenir un conjunt de regles gramaticals generalment acceptades. Per això hem d'anar molt amb compte que, en els casos en què encara no s'ha arribat a un acord, no rebroti aquell esperit d'intransigència al qual es degué, entre altres mals, l'anarquia ortogràfica que tots recordem; aquell esperit d'intransigència que feia que hom s'entossudís a mantenir a ultrança les pròpies solucions, i, quan no les podia imposar, arribés àdhuc a negar la conveniència de fixar un sistema. Recordem quantes vegades havíem sentit dir que les normes en camí de triomfar dificultarien el lliure desenvolupament de la llengua, l'encotillarien, etc., etc.!
19

Hem de dir que no creiem pas que rebroti aquell esperit d'intransigència, i esperem, així, que no han de tardar a desaparèixer les divergències

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

encara existents. Si poguéssim, encara, dubtar que cal esforçar-nos per a aconseguir l'extinció d'aquestes divergències, una sola consideració bastaria a llevar-nos tot dubte: mentre perdurin, quina gramàtica podem ensenyar a la massa parlant? Li direm que cal evitar tal construcció o tal forma, i les trobarà emprades per tal o tal escriptor. Tinguem sempre present el que ha passat amb l'ortografia. Ara la gent n'aprèn, cosa que abans era impossible. Ara té un sentit corregir ortogràficament un text: abans, què volia dir correcció ortogràfica? Hem de procurar que en morfologia i sintaxi s'arribi al mateix estat de fixació a què hem arribat en ortografia. Certament ja fa anys que un gran nombre de publicacions surten amb una certa uniformitat gramatical: això és obra d'uns pocs correctors que s'han aplicat a revisar gramaticalment les obres sotmeses a llur correcció seguint el sistema gramatical preconitzat per l'Institut; l'acció benefactora d'aquests correctors, com no serà més faedora i eficaç el dia que no es trobin amb tantes regles facultatives, amb tants punts encara no ben fixats! Els qui coneixem, per exemple, la labor enorme realitzada per un Guanyavents, tot i disposar d'un sistema 46
encara no ben fixat i veure's contínuament entrebancat per vetos d'aquest o aquell autor, podem fer-nos càrrec de com avançaria ràpidament la difusió de la correcció gramatical el dia que un grup de bons correctors poguessin fer la revisió gramatical dels textos amb la mateixa seguretat amb què avui fan la revisió ortogràfica.

La col·laboració d'escriptors i gramàtics, tants cops preconitzada per López-Picó a les pàgines de *La Revista*, és inapreciable perquè és una garantia 53
d'encert en l'elaboració del sistema a fixar; seria, però, perillosa si els col·laboradors no estiguessin disposats a acatar aquelles solucions que, en lluita amb les rivals, guanyin l'adhesió d'una forta majoria. Bo és tenir en compte els parers de tots, però a condició de saber que hem d'acabar entenent-nos i arribar així a l'acceptació unànime d'un sistema.

Llavors solament, en possessió d'una gramàtica fixada, serà possible la difusió de la correcció gramatical dins la massa parlant, i podrem comptar amb un nombre de correctors als quals ens serà donat de confiar la correcció gramatical dels textos com avui hi confiem la correcció ortogràfica.

Ⓔ 46 En la lliçó de **d**, més que no pas una variant d'autor per deliberada minoració valorativa, deu caldre veure-hi un simple error per *detractatio*.

Ⓥ 46 **d**: la labor realitzada ‖

Ⓝ 46 Sobre Emili Guanyavents, vg., *infra*, **109**, la semblança més per extens que en féu el mateix Fabra. ‖ 53 La publicació en la qual apareixia el present text; sobre aquesta, vg. Ribé (1983).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *Cata*, any II, núm. 20 (v.1932), pàg. 2.

EDICIÓ: *Esmenes*: 59 *vas contar*; de] *vas portar*; de | 77 *hi, en* i *han,*] *hi, en* i *hom,* ‖

L'evolució distinta que ha sofert el llatí vulgar en les vàries regions on un dia el varen imposar els colonitzadors romans, ha produït els diferents idiomes romànics actuals. Un d'aquests idiomes és el castellà; un altre, és el català; el català és el romanç de Catalunya, com el castellà és el romanç de Castella; entre ambdós idiomes no hi ha altre parentiu que llur origen comú.

En classificar-se les parles romàniques atenent a llurs analogies i diferències, apareix un domini lingüístic castellà, com n'hi ha un altre de provençal, un altre de francès, un altre de franco-provençal, etc. El català, amb totes les seves varietats dialectals, cau fora d'aquell domini: constitueix un domini a part.

Existeixen indubtablement grans analogies entre el català i el castellà, però no són pas majors que les que existeixen entre altres idiomes neollatins, i ni tan sols són tan grans com les que hi ha entre el castellà i el portuguès o entre el català i el provençal antic. El castellà s'assembla, incontestablement, més al portuguès que al català; aquest, moltíssim més al provençal que no pas al castellà.

L'evolució que han sofert els sons llatins en el català difereix en molts de punts de la que han sofert en castellà. Limitem-nos a notar, pel que respecta a les vocals, que mentre el castellà conserva (com el portuguès) les vocals de les síl·labes finals en forma d'*a, e,* o bé *u* (llevat de la *e* darrera determinades consonants), el català (com el provençal i el francès), les suprimeix totes excepte la *a* (així, a *oro* correspon *or*; a *siete, set*); i que mentre aquell converteix regularment la *é* i la *ó* breus llatines en els diftongs *ie* i *ue* (ex.: *piedra, rueda*), aquest les conserva sempre sense diftongar (ex.: *pedra, roda*), cosa que no fan ni el francès, ni l'italià, ni àdhuc el mateix provençal. De tots els idiomes neollatins el català és el que es separa més del castellà en el tractament de les vocals susdites, fins al punt que en els pocs casos que el castellà les conserva intactes (ex.: *pecho, ojo*), el català les canvia respectivament en *i* i *u* (ex.: *pit, ull*).

Del tractament distint que han sofert en ambdós idiomes consonants i grups de consonants llatines, dóna una idea la comparació de mots com *luce* i *lluu, lino* i *lli, llueve* i *plou, huevo* i *ou, hoz* i *falç, ocho* i *vuit, hice* i *fiu, nace* i *naix, fresno* i *freixe, macho* i *mascle, mucho* i *molt, yerno* i *gendre, enjambrar*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i *eixamenar, recibe* i *rep, veo* i *veig, ojo* i *ull, mango* i *mànec, yedra* i *eura, echar* i *gitar, liendre* i *llémena...*

Al mateix temps que es produeixen en els vocables llatins les divergències fonètiques que posen de manifest aquests exemples, modificant-se sovint de diversa manera llurs significats, els substantius adopten no poques vegades gèneres diferents, la flexió es desenvolupa de distinta manera. El verb català *prendre*, d'igual origen que el castellà *prender*, significa *tomar*; *treure, fillol, civada*, corresponents a *traer, hijuelo, cebada*, signifiquen *sacar, ahijado, avena. Diente* és masculí; el seu corresponent, *dent*, és femení; el seu corresponent, *front*, és masculí.

Si el català i el castellà donen a vegades significats distints a paraules del mateix origen, molt més sovint expressen una mateixa idea amb vocables d'origen distint; per exemple: *querer* es tradueix per *voler*; *vacío*, per *buit*; *queso*, per *formatge*; *jabalí*, per *senglar*; *trigo*, per *blat*.

La flexió vocal catalana difereix profundament de la castellana i portuguesa. A les desinències *-mos* i *-is* comunes a aquests idiomes, oposa les desinències *-m* (amb pèrdua irregular de la *s* final llatina) i *-u*; a les desinències *-o, -aste, -ásteis*, etc., del perfecte, les desinències *-d, -ares, -àreu*, etc. Està mancat del futur de subjuntiu, i presenta un pretèrit perifràstic format amb mots procedents de *vadere* i l'infinitiu (*va perdre*: *perdió*). Un altre temps perifràstic (no registrat fins fa poc en les gramàtiques catalanes, i encara, ara registrat sols en algunes poques), és el pretèrit de subjuntiu *vagi portar, vagis portar, vagi portar, vàgim portar, vàgiu portar, vagin portar*, el qual s'usa en casos com *Ell no diu que tu no li vagis portar*, que correspon a *Ell no diu que tu li vas portar*; de la mateixa manera que *Ell no diu que tu li hagis contat* correspon a un *Ell diu que tu li has contat*. En el present d'infinitiu distingeix les quatre conjugacions llatines (com el francès, el provençal i l'italià) a diferència del castellà i el portuguès, que donen la mateixa terminació *er* als verbs de la segona i tercera llatines. Com aquells idiomes i separant-se d'aquests, posseeix el català la que es diu conjugació incoativa, que adopta per a la majoria dels seus verbs en *ir*: l'indicatiu de *dormir* és *dorm*; però el de *florir, exigir, aplaudir*, és *floreix, exigeix, aplaudeix*. El castellà presenta pocs perfectes derivats dels llatins, en *-ui*, i en ells la *u*, atreta per la vocal de la radical, acaba per fondre's amb ella (ex.: *hubo*; en portuguès, *houve*); en català, pel contrari, aquests perfectes són nombrosíssims, i en ells la *u* s'ha consonantificat en *gu* (com en provençal); així *hagué, hubo*; *degué, debió*; *mogué, movió*; *valgué, valió*; *rigué, rió*; *corregué, corrió*, etc.

La sintaxi catalana difereix també en molts punts de la castellana: a *He visto a tu hermana* oposa *He vist ta germana* (sense preposició); a *Los tengo nuevos* oposa *En tinc de nous*; a *Vivo en París* oposa *Visc a París*; a *Llegaron*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a aquella casa oposa *Arribaren en aquella casa*; a *La he visto* (amb participi invariable) oposa *L'he vista*, en què el participi concorda amb el complement directe; té una negació simple i una de composta (*no ... pas*); conserva els
77 pronoms *hi*, *en* i *hom*, corresponents *y*, *en* i *on* francesos.

El català es va elevar en l'Edat Mitja a la categoria de llengua escrita, exactament com el castellà. En el segle XII ja apareixen alguns documents redactats enterament en català (per ex., el jurament feudal del comte de Pallars, entre els anys 1110 i 1123), encara que el primer text literari conegut data de principis del XIII (llibre d'Homilies d'Organyà). En la segona meitat d'aquest segle s'havia ja generalitzat l'ús del català en substitució del llatí, i en els dos segles següents va arribar a adquirir una gran importància política i literària, ocupant entre les llengües medievals un rang anàleg al de les seves germanes hispàniques, el castellà i el portuguès. Però ja a principis del segle XVI va començar per al català un període de decadència literària i política que havia de durar fins a molt entrat el segle XIX. Durant aquest llarg període, el castellà va anar substituint el català com a llengua de cultura, i aquest va veure castellanitzar-se profundament el seu lèxic i la seva sintaxi.

En iniciar-se el renaixement literari, els catalans (com els valencians i balears) són un poble bilingüe, parlen en català i escriuen en castellà, i llur llenguatge es troba empobrit, fragmentat i desfigurat per innombrables castellanismes. Però, al mateix temps que es desenvolupa la seva literatura i va recobrant, dintre del seu domini lingüístic, el lloc que havia cedit al castellà, s'opera en ell un treball de depuració tan gran, que avui dia s'escriu ja per molts en un català en què el nombre de castellanismes subsistents no excedeix pas el de gal·licismes que anotem, per exemple, en el castellà i el portuguès actuals.

El català és parlat per uns cinc milions de persones. Els seus límits actuals són aproximadament els mateixos que a l'Edat Mitja. Només ha reculat en el seu extrem meridional, ja que en la segona meitat del segle XIII es parlava a Múrcia, i avui el castellà s'estén fins a una mica més al Nord d'Oriola. La frontera entre el català i el castellà cau dintre el regne de València; en canvi, tota Catalunya, llevat la Vall d'Aran, pertany al domini lingüístic del català, i aquest ultrapassa per tot arreu la frontera catalano-aragonesa. El català es parla, doncs, a la part oriental de les províncies d'Alacant, València i Castelló de la Plana; a les regions fronterisses de les províncies de Terol, Saragossa i Osca, i a la totalitat de les províncies catalanes, amb excepció de l'esmentada Vall d'Aran. Es parla, també, a les Illes Balears, i, fora d'Espanya, al departament francès dels Pireneus Orientals i a la ciutat sarda de l'Alguer.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

046 Discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona

DATA: 6.v.1934 | LLOC: Palau de la Música Catalana | CONTEXT: L'oferiment a Fabra de la presidència dels Jocs Florals de Barcelona d'aquell any significava, per part de Francesc Matheu, president de la tal institució, l'acatament de la normativa de l'IEC i, doncs, el reconeixement implícit del procés de codificació encapçalat des del primer moment per Fabra; vg. Matheu (1971: 204-205). Vegeu també en aquest sentit la carta de Fabra a Francesc Matheu de 25.xi.1933 (Fabra 2011: 384-385, doc. 245).

TEXT: *Jocs Florals de Barcelona. Any LXXVI de llur restauració.* Barcelona: Estampa La Renaixença, 1934, pàg. 19-29.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Hi ha d'aquest discurs una reproducció completa i una de parcial respectivament, sense valor textual en cap cas, a *EM* (8.v.1934), pàg. 10bc-11a, i a *LO* (9.v.1934), pàg. 6ae. A *EMC* (10.v.1934), pàg. 2, apareixia reproduït només el penúltim paràgraf del discurs, tret del seu darrer període, precedit del següent comentari: «Del discurs que va fer el senyor Pompeu Fabra, com a president dels Jocs Florals de Barcelona, recollim els següents paràgrafs que al·ludeixen els Mestres, i que caldria que meditéssim tots els qui estem obligats a ensenyar la nostra llengua. Les paraules del Mestre il·lustre donen una importància ben remarcable a l'obra del Magisteri en el redreçament del nostre idioma, però ens fan palesa una responsabilitat que cal que tinguem ben present». Amb una intencionalitat ben altra, les darreres frases del mateix penúltim paràgraf –des d'«El català perilla...» fins a «...no ha deturat pas»–, reproduïdes en la corresponent traducció espanyola al diari madrileny *ESo* (10.v.1934), pàg. 1de, es feien mereixedores de la següent postil·la: «Así se ha expresado Pompeyo Fabra y debería ser oído aquí tanto com allí por lo que de irreparable para la unidad española hay en sus palabras».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

JOCS FLORALS DE BARCELONA

ANY LXXVI DE LLUR RESTAURACIÓ

MCMXXXIV

BARCELONA

ESTAMPA LA RENAIXENÇA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DISCURS

del President Pompeu Fabra

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Un fet que tots hem vist amb un gran goig ha estat el reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana. Poc n'imaginava la possibilitat Milà i Fontanals quan, en el seu discurs presidencial del 1859, referint-se al català, pronunciava aquestes paraules: «Amb entusiasme barrejat d'un poc de tristesa, li donam aquí, a aquesta llengua, una festa, li dedicam un filial record, li guardam almenys un refugi.» Una llengua catalana apta per a ésser la llengua oficial de Catalunya, llavors, ni tan sols existia: calia formar-la. Però aquells homes de lletres que restablien els Jocs Florals obrien el camí que havia de portar-nos, un dia, a veure això: el català declarat llengua oficial de Catalunya.

Per damunt dels parlars catalans, els nostres escriptors medievals havien format una llengua escrita *única*, una llengua literària en la qual traspuaven a penes les diferències dialectals: el català que s'escrivia en els inicis de la renaixença no era pas la llengua moderna que hauria sortit d'aquella llengua antiga si no hagués sobrevingut la decadència literària; però calia que ens decidíssim a escriure en català, encara que fos en el català pobre i deturpat de la decadència, perquè un dia poguéssim arribar a formar de nou una *llengua catalana*, una llengua literària que fos digna successora de la nostra gloriosa llengua medieval. I és gràcies a la instauració

dels Jocs Florals que el nombre escassíssim dels conreadors de la llengua catalana veié augmentar-se i s'assegurà la continuïtat del seu conreu, sense la qual l'obra de redreçament avui acomplerta no hauria pogut mai realitzar-se.

Certament, l'obra sistemàtica de depuració i fixació del català s'ha acomplert enfora dels Jocs Florals. Però foren indubtablement els homes dels Jocs Florals qui la iniciaren en reconéixer que calia alliberar la llengua escrita de les tares que havia contret durant els segles de decadència i en pressentir que això solament era realitzable mitjançant la coneixença de la llengua antiga i la de totes les varietats de la llengua parlada. Una obra d'acostament a la llengua dels nostres grans escriptors medievals i d'aprofitament dels materials que havien de subministrar-nos els parlars catalans actuals: heus ací l'obra que iniciaren aquells homes benemèrits, entre els quals excel·leix Marian Aguiló. Calia formar, per damunt dels dialectes, una llengua escrita única, la mateixa per a tots els catalans, i no tardà a alçar-se, dins els Jocs Florals, una veu propugnant la formació d'aquesta llengua: fou la d'un
40 altre mallorquí, Jeroni Rosselló, que, en el seu discurs presidencial, l'any 1873, retraient l'existència d'una llengua única a l'edat mitjana, declara que no fóra pas «de bon seny fer-ne tantes com són les corrupcions en què els diferents pobles la desfiguraren», i assenyala el camí a seguir per a evitar-ho: «Triem tots amb ull clar i bon juí—diu—vulguem acollir totes les riqueses que siguin de bona mena d'onsevulla que vinguin i rebutgem sense mira-
47 ment tot allò que entela el clar espill on es mira la gentil aimia». La via bona a seguir restava assenyalada; però la tasca a fer no podia ésser realitzada pels Jocs Florals. Perquè aquests poguessin realitzar-la hauria calgut, si més no, que el cos d'adjunts s'hagués convertit en una mena d'acadèmia, com proposava el 1879 un
52 altre president, Gonçal Serraclara. Solament així hauria pogut, d'una manera sistemàtica, fer l'estudi de les tares a esmenar i el treball de selecció i unificació preconitzat per Jeroni Rosselló. Els

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Jocs Florals, tal com eren i han continuat essent, no podien realitzar aquesta tasca.

No ha estat sinó molt ençà del restabliment dels Jocs Florals que es constituí una entitat que ha pogut treballar d'una manera sistemàtica en l'obra de depuració i fixació de la llengua escrita; però aquesta obra començà amb la mateixa renaixença literària, i no cal ponderar com hi contribuïren els Jocs Florals de Barcelona: cada nou escriptor esdevenia un nou col·laborador d'aquesta obra, tots ells es preocupaven de la «millorança de la llengua catalana», i era en les festes dels Jocs Florals que un Aguiló, que 64
un Rosselló, assenyalaven el bon camí per a portar-la a terme. Més, encara: el treball de depuració i fixació de la llengua exigia la col·laboració del filòleg i del gramàtic; doncs bé, els primers filòlegs i gramàtics de la renaixença es compten entre els iniciadors i primers mantenidors dels Jocs Florals: recordem un Bofarull, un Blanch, un Milà, i sobre tots, un Aguiló, que emprengué l'obra gegantina de replegar els materials lexicogràfics necessaris per a refer el nostre diccionari.

Ara, que, en l'absència d'una autoritat reconeguda per tothom, l'obra de millorament empresa fou causa que es produïssin tota mena de divergències entre els escriptors catalans. En els primers temps de la renaixença, el sistema gramatical adoptat era el del català de la decadència; segons Bofarull, que adoptava completament aquest sistema, semblava que l'obra de millorament de la llengua s'havia de reduir a la depuració del lèxic; però Marian Aguiló es mostrà tot seguit disconforme amb aquell sistema i tractà de corregir-ne les defectuositats; i, llavors, les innovacions del filòleg i poeta mallorquí, acceptades pels uns i rebutjades pels altres, donaren naixença a una dualitat de sistemes, les diferències entre els dos sistemes accentuant-se quan els seguidors de Marian Aguiló, fora del clos dels Jocs Florals, tot continuant la seva obra d'acostament al català medieval, envestien la modernització de la morfologia i de l'ortografia. Davant dels dos siste-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mes en pugna, la majoria dels escriptors adoptaven, en cada qüestió, la solució que més els abellia, fos de l'un sistema o de l'altre. I el cos d'adjunts, mancat de l'autoritat que potser hauria aconseguit constituint-se a temps en una acadèmia—com hauria volgut Gonçal Serraclara—no podia fer res per a remeiar aquell estat de coses: les qüestions gramaticals, especialment les ortogràfiques, apassionaven de tal manera que, per no posar en perill la vida mateixa dels Jocs Florals, el cos d'adjunts acordava respectar la manera d'escriure de cada escriptor. Quan, el 1894, Eberhard Vogel presidia la festa dels Jocs Florals, podia dir amb raó: «Hi ha un corc que rosega la moderna literatura catalana: l'anarquia». I quan el filòleg alemany es lamentava que encara no haguéssim sabut crear una llengua escrita única, havia de constatar que, dins els Jocs Florals, s'havia més aviat format un ambient poc favorable a la creació d'aquesta llengua: més aviat s'hi havia vist amb gust que cada escriptor escrivís en el seu dialecte accentuant-ne els trets diferencials; i, per altra banda, la imposició d'una llengua escrita única, per allò que aquesta havia de tenir forçosament d'artificiós, no podia sinó desplaure als qui havien fet de l'espontaneïtat una arma per a justificar l'ús del català escrit enfront de l'ús d'una llengua forastera.

L'anarquia que lamentava Eberhard Vogel en el seu discurs presidencial, durà fins a la publicació de les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans i a l'adopció per aquest del sistema gramatical proposat en la meva gramàtica del 1912. L'Institut, pretenent amb les seves publicacions portar el català a ésser llegit pels estudiosos de tots els països, comprengué la conveniència que aquelles apareguessin escrites amb una ortografia uniforme, i això el decidí a traçar-se unes normes ortogràfiques a les quals es subjectarien els seus membres i col·laboradors. Redactades aquestes normes, en la confecció de les quals havien intervingut escriptors de totes les tendències, Prat de la Riba feia una crida invitant tothom a adoptar-les per tal de posar fi a l'anarquia orto-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gràfica que tant dificultava la difusió del català escrit i que el feia evidentment inepte per a ocupar dins Catalunya el lloc que li pertocava. La crida de Prat de la Riba era atesa, les normes ortogràfiques de l'Institut eren acceptades tot seguit per la gran majoria dels escriptors i de les publicacions catalanes. Foren sols a oposar-s'hi molts dels qui, dins i fora dels Jocs Florals, s'havien mantingut més fidels al sistema gramatical de Bofarull. Però, malgrat aquesta oposició, l'anarquia ortogràfica va cessar pel fet que, enfront de les normes de l'Institut, l'Acadèmia de Bones Lletres confeccionava unes altres normes, a les quals s'adherien els adversaris d'aquelles. 123

L'oposició d'aquests era ben explicable: l'adopció de les normes de l'Institut suposava, en ells, de renunciar a certes convencions ortogràfiques que els semblaven intangibles i que havien defensat persistentment, a vegades amb passió, contra les escomeses dels innovadors. Potser podia retreure's als antinormistes que, en ares de la unificació ortogràfica, no sabessin fer el sacrifici de llurs preferències com havien fet els membres de l'Institut d'Estudis Catalans; però ells no es trobaven exactament en el cas d'aquests, els quals s'havien obligat per endavant a acceptar els resultats d'unes votacions i havien participat en les llargues discussions que les precediren. Si ells creien que algunes de les normes de l'Institut eren equivocades, hom s'explica que tractessin de mantenir les que jutjaven preferibles. És clar que era de doldre una actitud que entrebancava la difusió de la llengua escrita, i per això nosaltres, els innovadors, els hem combatuts en moltes ocasions; però jo declaro ací ben sincerament que si alguna vegada —que no ho recordo—hagués estat excessivament agressiu amb ells, me'n penediria, perquè, en llur actitud, els guiava indubtablement el mateix afany que a nosaltres: el d'atènyer la major perfecció de la nostra llengua escrita. Jo havia confiat sempre que, en el moment que el català fos declarat llengua oficial i cridat per tant a ésser après i emprat per tots els catalans, ells depo-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sarien patriòticament llur actitud. I així ha estat: l'Acadèmia de Bones Lletres ha publicat, en el seu darrer butlletí, aquesta declaració d'adhesió a les normes ortogràfiques de l'Institut: «Una altra renúncia per part de l'Acadèmia ha estat el del sistema ortogràfic creat per ella quan els estudis filològics no eren encara corrents i defensat en campanyes persistents i enèrgiques. Però la infrangible constància d'aquesta defensa, que podia ésser una virtut dins una lliure palestra literària, hauria estat funesta si hom l'hagués volgut continuar en el moment que al català, esdevingut idioma oficial de Catalunya, li calia tenir una unitat externa que el fes apte a tots els serveis del poble, avui en ple període constitutiu d'autonomia. És per això que l'Acadèmia ha adoptat les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.» 156

Davant d'aquesta renúncia de l'Acadèmia de Bones Lletres, no se'ns ocorregués parlar de vençuts i vencedors. Per a arribar a una ortografia única, ha calgut, ara, que els antinormistes renunciessin a algunes de llurs solucions ortogràfiques; però ¿qui, un dia o altre, no ha hagut de fer el mateix durant el llarg procés d'elaboració de la nostra ortografia? Pensem que el sistema ortogràfic fins ara anomenat de l'Institut, és un sistema nascut, el seu dia, d'unes discussions en què intervingueren escriptors de totes les tendències i en què no hi hagué un sol d'ells que no hagués de sacrificar alguna de les seves solucions més cares. Tots els qui, tard o d'hora, hem acceptat les normes de l'Institut, des dels qui intervinguérem en llur confecció fins als qui han estat els darrers a adoptar-les, tots hem estat vençuts i vencedors alhora: vençuts en unes qüestions, vencedors en altres. I tots hem d'estar ben satisfets d'haver sabut sacrificar, qui més aviat, qui més tard, algunes de les *nostres* solucions, si així hem aconseguit arribar a la unitat ortogràfica tan necessària per a la difusió de la llengua escrita.

Avui podem estar joiosos d'haver aconseguit, no solament aquesta unitat ortogràfica, sinó encara aquella unitat lingüística

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que ha fet possible l'elevació del català a llengua oficial de Catalunya. Havíem de normalitzar-ne la morfologia i la sintaxi, depurar-ne i refer-ne el lèxic; i, en aquesta tasca, ens ha calgut també lliurar batalles: unes per fer comprendre la necessitat de formar una llengua escrita única per damunt les varietats dialectals de la llengua parlada; d'altres per convèncer els arcaïtzants que no es tractava d'una mera restauració de la llengua medieval; d'altres, en fi, per fer desaparèixer les divergències que forçosament havien de sorgir en el treball de selecció que exigia la formació d'una llengua literària. Sortosament, en aquests darrers anys, aquelles lluites havien anat apaivagant-se, la gent comprenien cada dia més que una obra col·lectiva demanava que hom defugís les actituds d'intransigència, i en aquest ambient de col·laboració, un sistema gramatical — el que un dia havia adoptat l'Institut — millorat amb les modificacions que anava aconsellant una coneixença més completa dels problemes, ha anat imposant-se fins a comptar amb l'adhesió de la totalitat dels escriptors actuals. En aquest ambient de col·laboració, era encara una nosa la pugna entre dos sistemes ortogràfics, que, en un principi, ja havia dificultat seriosament la discussió serena dels avantatges i inconvenients de les innovacions proposades. I és per això, eacara, que hem d'alegrar-nos de la decisió de l'Acadèmia de Bones Lletres.

Sí: hem de celebrar d'haver posat fi a les nostres dissensions, perquè això és la garantia d'una col·laboració més eficaç en la tasca que ens imposa, encara, l'obra de redreçament i de difusió de la llengua escrita. Podem, sens dubte, estar joiosos de l'obra realitzada: comparem el pobre català de la decadència amb el català depurat i normalitzat d'avui; pensem que, en l'època del restabliment dels Jocs Florals, Milà i Fontanals podia dir, amb raó, referint-se al català: «Guardam-li almenys un refugi», i ara és reconeguda la seva oficialitat; podem estar joiosos del camí fet; però resta encara molt de camí a fer. 217

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengua materna. Sense ella, continuarà fatalment la castellanització que començà durant la decadència i que la renaixença no ha deturat pas.

Tenim, doncs, encara, davant nostre una grossa tasca a fer. Cal no oblidar-ho, puix que seria funest que, davant els resultats obtinguts, creguéssim que ja era arribada l'hora de cantar victòria, i, cofois, donéssim per acabada la nostra tasca. Es tracta, ara, de consolidar l'obra realitzada completant-la i difonent-ne la coneixença en la massa parlant catalana. Tasca àrdua, davant la qual jo espero que tots ens esforçarem per tal que no sorgeixin noves divergències entre aquells a qui pertany de realitzar-la.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 2 L'article segon del títol primer de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, aprovat per les Corts republicanes d'Espanya el 9.IX.1932, establia que «L'idioma català és, com el castellà, llengua oficial a Catalunya». ‖ 5-7 Milà i Fontanals (1859: 25); la citació, pràcticament literal, és regularitzada ortogràficament. ‖ 40 Rosselló y Ribera (1873). ‖ 47 El passatge complet d'aquestes citacions fa el següent: «Y si llavors era una la llengua, ¿creyeu fora de bon seny ferne tantes com son les corrupcions en que los diferents pobles la desfiguraren? No, per cert. Triemla tots ab ull clar y bon juhí, sens que nos torben les predileccions ni les parcialitats. Vullam acullir totes les riqueses que sian de bona mena, d'hont se vulla que vinguen, si son de gent nostra, y rebujem sens mirament tot lo qu'entela lo clar espill ahont se mira la gentil aymía» (Rosselló y Ribera 1873: 26-27). ‖ 52 Serraclara (1879). Aquest és el passatge del discurs presidencial de Gonçal Serraclara al·ludit per Fabra: «Lo Consistori, creu, que per fer més efectiva y práctica la recomanada unió, caldría que partint de las mateixas bases que fixaren los ilustres patricis barcelonins que, ab cel é inteligencia may prou ponderadas y agrahidas, reorganisaren en 1859 la institució dels Jochs Florals, cuydés lo honorable cos d'adjunts d'estudiar los medis de donarse major cohesió y permanencia. Vint y un anys fa que un cop en cada un d'ells se ostenta al públich lo fort arbre de las lletras catalanas, conreat per esforsos y trevalls que son individuals per sa naturalesa mateixa. Quant bonich no fora que s'introduís lo travall en comú, dirigint-lo, per exemple, á procurar la unitat y major perfecció del idioma? Fent del cos d'adjunts una academia permanent, de reunions periódicas, que no solsament recullís una complerta biblioteca catalana, sino que además trevallés sens treva y modestament per á trovar solució á las moltas cuestions filológicas que de fet divideixen als escriptors» (Serraclara 1879: 33). ‖ 64 Aguiló (1862; 1867; 1888). ‖ 98-99 Vegeu Balari y Jovany (1894: 59-60). Al discurs presidencial de Balari es llegeix: «hi ha un cuch qui rou la moderna literatura catalana», el qual «cuch» tot seguit passa a ser identificat, seguint l'afirmació que hauria fet el crític espanyol Benicio Navarro en una seva ressenya dels *Quadros en prosa* de Joan Pons i Massaveu, amb l'«*anarquía*» (Balari y Jovany 1894: 60); poques línies més avall, Balari porta a col·lació unes frases d'Eberhard Vogel, extretes dels seus *Neucatalanische Studien* (1886), en què aquest, més que no pas el que li atribueix aquí Fabra, el que fa és retreure a la llengua literària catalana «poca fixesa» i «una gran dependència de la llengua castellana». ‖ 112 Vegeu Fabra (2005: 441-946). ‖ 123 Prat de la Riba (1913). Les *Normes ortogràfiques* de l'Institut apareixien igualment publicades a *LVC* (31.I.1913), pàg. 3ef-4ac, el mateix dia que l'article de Prat la Riba. ‖ 156-166 *BdRABL* 109 (1931-1932), pàg. 5-7. El passatge aquí citat (de la pàg. 7) ho és de manera pràcticament literal, tret de la correcció de l'original «inquebrantable constància» per la solució que es llegeix en el present discurs.

Ⓝ 2 Per un decret del Govern de la Generalitat, de 3.XI.1933, el català passava també a ser llengua oficial en l'administració de justícia a Catalunya; vg. Galí (I, 160). ‖ 97 Confusió de Fabra: el catalanòfil alemany no presidí els Jocs Florals fins a la convocatòria de l'any 1912 (Vogel 1912); el president de l'aquí indicada, la de 1894, fou Josep Balari i Jovany. ‖ 217 Vegeu, *supra*, **042**, n. a lín. 11-13.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *Diccionari de Medicina.* Publicat sota la direcció de Manuel Corachan. Barcelona: Salvat Editors, 1936, pàg. IX-X.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Gràcies a un breu aparegut a *LP* (8.IV.1933), pàg. 3d, sabem que els dos primers fascicles d'aquest *Diccionari*, la confecció del qual havia estat acordada en el marc del VI Congrés de l'Associació de Metges de Llengua Catalana celebrat a Barcelona el 1930, havien sortit a començaments d'abril d'aquell mateix any, encapçalats ja pel present pròleg de Fabra. L'obra completa va aparèixer finalment el 18.VII.1936, raó per la qual, a comptagotes i de manera evidentment clandestina, no va poder ser distribuïda fins després de la Guerra Civil.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tots els qui s'interessen per la depuració del lèxic català, han de veure amb goig l'aparició d'obres com el present *Diccionari*, els editors del qual han posat una especial cura en la correcció lingüística dels mots tècnics i procurant aplegar, definint-los científicament, els mots populars referents a la medicina (noms de malalties, de símptomes, de remeis, etc.).

Quant a aquests mots populars, sia els inventariats en els diccionaris generals, sia els aplegats en les recerques dialectals en curs, la col·laboració dels metges és indispensable al lexicògraf, perquè solament amb aquesta és possible donar-ne definicions exactes i esmenar un gran nombre d'errades que difícilment serien apercebudes pels profans. El present *Diccionari* ha de contribuir, així, a la millora del Diccionari general de la llengua; i encara és d'esperar que, anant a mans d'un gran nombre de metges escampats per totes les terres de llengua catalana, suscitarà noves aportacions de mots, de les quals no solament es beneficiarà una segona edició de l'obra, sinó també el futur diccionari bàsic de la llengua que té en preparació l'Institut d'Estudis Catalans.

Quant als mots savis, formats amb elements greco-llatins, ha d'ésser també d'una gran utilitat la publicació del present *Diccionari*, pel fet d'haver els seus editors volgut que fossin revisats per persones enteses en lingüística. Així s'evitarà que molts d'ells siguin adoptats en català sota una forma defectuosa. En la catalanització d'aquests mots, en efecte, no es tracta solament d'establir-ne la grafia catalana (el grup greco-llatí *mph*, que en castellà es transcriu per *nf*, es transcriu en català per *mf*) i donar-los una estructura catalana (a la terminació castellana accentuada *eo*, en francès *ée*, correspon la catalana *eu*), sinó que cal, encara, evitar que s'esmunyin en el nostre vocabulari les defectuositats existents en el vocabulari castellà, que és, més o menys catalanitzat, l'adoptat provisòriament pels metges catalans. En caste-

llà, per exemple, hi ha un cert nombre de mots savis amb l'accentuació equivocada pel fet d'haver-los pres del francès o de l'anglès, que, com és sabut, prescindeixen de l'accentuació originària, i amb aquesta accentuació equivocada són pronunciats pels catalans. Ara bé, no és pas qüestió d'adoptar-los definitivament amb aquesta accentuació, sinó d'accentuar-los atenent a la prosòdia llatina. Hi ha, encara, uns altres defectes en el vocabulari castellà i nostre, que són els deguts a haver copiat servilment les transcripcions errònies del francès, i ha bastat que aquest hagi transcrit en alguns mots la *k* grega per una *k* en lloc d'una *c*, escrivint per exemple *kératome* en lloc de *cératome*, perquè els castellans adoptessin *queratoma* en lloc de *ceratoma*. En casos com aquests, una revisió completa dels termes medicals com la que es fa ara amb la confecció del present *Diccionari*, ens permetrà de fixar la forma catalana dels mots en qüestió d'acord amb les regles tradicionals de transcripció dels mots clàssics (com ja fan, esmenant llurs grafies errònies, els italians, els mateixos francesos, etc.), però això tan sols fins on sigui possible, puix que no és d'aconsellar de fer tals rectificacions en aquells mots que han esdevingut populars en llur forma errònia (*quist*, per ex.).

És, doncs, d'esperar que el present *Diccionari*, a part del seu valor científic, constituirà una contribució considerable a l'obra de depuració i d'enriquiment del nostre lèxic.

Cal, per això, reconèixer i agrair l'esforç i patriotisme de tots els col·laboradors i, en especial, la direcció i mecenatge del cirurgià M. Corachan, que per ésser originari de la zona castellana de València mereix encara més la nostra sincera felicitació. 49

Ⓝ 49 Sobre el director d'aquest diccionari, vg. Marí Balcells (1981).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: *NI*, núm. 3-4 (1937), pàg. [49].

EDICIÓ: **048 b**, **048 c** i **048 d** són la simple traducció, per obra sens dubte del mateix Fabra, de **048 a**. *Esmenes*: **48 a** | 14 al fi,] a la fi, ‖ **48 b** | 11 sintaxi,] sintaxis, ‖ **48 c** | 17-18 redessement] redressement ‖ **48 d** | 15 posessed,] possessed, ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: *NI* era una publicació en plena Guerra Civil del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya; vg. Campillo (1994: 150-153).

048 a La llengua catalana en la cultura

L'obra cabdal de la renaixença del nostre poble ha estat la de forjar una llengua que fos l'instrument adequat per al desenvolupament d'una cultura catalana. La tasca a fer era àrdua puix que no es tractava pas de restablir la llengua medieval sinó de forjar la llengua moderna que aquella hauria esdevingut sense els llargs segles de decadència nacional i de supeditació a una llengua forastera: en tot allò en què el català actual se separava de l'antic, calia escatir quines innovacions eren degudes a la influència pertorbadora de l'espanyol i quines eren filles de les tendències renovadores del mateix català; calia depurar i enriquir el seu lèxic recorrent a l'arcaisme i al neologisme, redreçar i fixar la seva sintaxi, modernitzar i unificar la seva ortografia. Tot això ha estat realitzat gràcies a l'esforç perseverant dels escriptors i filòlegs de la renaixença i sobretot, darrerament, als treballs de l'Institut d'Estudis Catalans.

14 Catalunya posseïa, a la fi, una llengua que podia figurar dignament al costat de les altres llengües de cultura. Però, per als governs de la Monarquia, era endebades que s'havia acomplert aquesta obra de redreçament del català; aquest continuava essent tractat com el més humil dels parlars provincians. I ha calgut que vingués la República perquè fos admès a l'escola, a la Universitat, als organismes oficials; perquè, en fi, li fos reconeguda l'oficialitat dins el territori de Catalunya. Manca, però, encara, que aquesta sigui reconeguda en totes les terres hispàniques de llengua catalana!

048 b El idioma catalán en la cultura

La obra cumbre del renacimiento de nuestro pueblo ha sido la de forjar un idioma que fuese instrumento adecuado para el desenvolvimiento de una cultura catalana. Llevar a cabo una tal empresa era objeto arduo, pues no se

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

trataba de restablecer el idioma medieval, sino de forjar el lenguaje moderno que aquél hubiese llegado a ser sin los largos siglos de decadencia nacional y la supeditación a un idioma forastero; en todo aquello en que el catalán actual se separaba del antiguo, era necesario poner en claro qué innovaciones eran debidas a la influencia del español y cuáles eran frutos de las tendencias renovadoras del mismo catalán; era necesario depurar y enriquecer su léxico recurriendo al arcaísmo y al neologismo, enderezar su sintaxis, modernizar y unificar su ortografía. Todo esto ha sido realizado 11
gracias al esfuerzo constante de los escritores y filólogos del renacimiento, y sobre todo, últimamente, a los trabajos del Instituto de Estudios Catalanes.

Cataluña poseía, al fin, un idioma que podía figurar dignamente al lado de los demás idiomas de cultura. Pero para los Gobiernos de la Monarquía era inútil haber llevado a cabo el enderezamiento del catalán; éste continuaba siendo tratado como el más humilde de los lenguajes provincianos. Y fue necesario la venida de la República para que fuese admitido en la escuela, en la Universidad, en los organismos oficiales; para que, en fin, le fuese reconocida la oficialidad dentro del territorio de Cataluña. Pero falta aún que le sea reconocida en todas las tierras hispánicas de habla catalana.

048 c La langue catalane moderne

Le chef-d'œuvre de la renaissance de notre peuple a été de façonner une langue pouvant être l'instrument approprié au développement d'une civilisation catalane. C'était un travail ardu, puisqu'l ne s'agissait pas de rétablir la langue médiévale, mais de forger la langue moderne que celle-là serait devenue sans les longs siècles de décadence nationale et de la subordination à une langue étrangère.

Il fallait tirer au clair, là où l'idiome catalan moderne s'écartait de l'ancien, quelles étaient les innovations dues à l'influence perturbatrice de l'espagnol et lesquelles n'étaient que le résultat des tendances rénovatrices du même catalan. Il fallait épurer et enrichir son lexique en recourant à l'archaïsme et aux néologisme, redresser et fixer sa syntaxe, moderniser et unifier son orthographe. Tout cela a été réalisé grâce à l'effort persévérant des écrivains et des philogues de la renaissance, et surtout, dernièrement, grâce aux travaux de l'«Institut d'Estudis Catalans».

La Catalogne possédait enfin une langue qui pouvait se ranger dignement à côté des autres langues de culture. Mais, pour les gouvernements de la Monarchie, c'était en pure perte que l'on avait accompli cette œuvre de re- 17
dressement du catalan. Ils continuaient à le traiter comme les plus humble

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

des patois provinciaux. Et il a fallu l'avènement de la République pour qu'il fût admis à l'école, à l'Université, dans les organismes officiels, et pour qu'il devînt, enfin, la langue officielle dans le territoire catalane. Il manque encore, cependant, que ce caractère de langue officielle lui soit reconnu dans tous les pays hispaniques de langue catalane.

048 d THE CATALAN LANGUAGE IN THE CULTURE

The main work of the rebirth of our people has been that of forging a language which should be the adequate tool for the development of a Catalan culture. The task was an arduous one as it was no question of re-establishing the language of the Middle Ages but one of forging the modern language that the former would have become without the long centuries of national decay and of subjection to a strange language; in all that in which the present Catalan separated itself from the ancient, it was necessary to discriminate which innovations were due to the disturbing influence of Spanish and which were only the consequence of the renewing tendencies of Catalan itself; it was necessary purify and enrich its vocabulary having recourse to the archaism and to the neologism, to raise and fix its syntax, to modernize and unify its orthography. All that has been fulfilled thanks to the perseverant effort of the writers and philologists of the renewal and above all, lastly, to the work of the Institute of Catalan Studies.

Catalonia possessed, at last, a language that could worthily stand side by side with the other languages of culture. But, for the rulers of Monarchy, this setting right of Catalan would have been achieved in vain; this continued to be treated as the humblest among provincial speeches. Only with the Republic Catalan entered the school, the University, the official organisms; and at last it saw its officiality recognized within the territory of Catalonia. One thing is still wanting: this same recognition by all Catalan speaking peoples in Spanish soil!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

049 La definició de la llengua catalana

DATA: 18.III.1897 | LLOC: Ateneu Barcelonès.

TEXT: **a** *LV* (19.III.1897), pàg. 5bd | ALTRES VERSIONS: **1** *ENU* (19.III.1897), pàg. 2b; **2** *DdB* (20.III.1897), pàg. 3333.

EDICIÓ: Títol segons consta al paràgraf introductori del report de *LV* (**a**).

Principió por señalar las afinidades y las diferencias que median filológicamente entre las lenguas neolatinas, demostrando el proceso evolutivo que a través del tiempo se ha ido marcando en ellas. Explicó con suma facilidad el modo como las lenguas derivadas del latín han ido aceptando, rechazando o modificando la construcción de las palabras originarias de la lengua madre.

Luego pasó a hablar de la lengua catalana, de la que dijo que no hay ninguna que reúna tantos caracteres como ella.

Añadió que es costumbre darla, en sentido de desdén, el calificativo de *dialecto*, ocurriendo casi siempre que los que tal dicen desconocen hasta el valor de la palabra *dialecto*, pues se cree que éste es un idioma que procede de otro, cuando acontece lo contrario.

Para aclarar este punto historió cómo se han ido formando los lenguajes que hoy se hablan, explicando que antes de las nacionalidades existían una infinidad de hablas románicas, que no eran tan diferentes que no coincidieran en muchos caracteres capitales. Por accidentes históricos, uno de los dialectos triunfa sobre los demás y éstos con el tiempo degeneran y se corrompen. El que logra predominar, absorbe a todos y queda como lengua oficial. Así, pues, los dialectos son los que sirven de base a las lenguas reconocidas.

Cuando los grandes Estados se anexionan un territorio que habla la lengua de otro dominio, a veces ésta sucumbe, queda anulada por la lengua oficial, que va minando hasta que logra vencer e imponerse, mientras que otras veces cuesta el que esto suceda, principalmente cuando se ha poseído o posee una literatura, como le ocurre al catalán.

Combatió a los que dicen que el catalán es tan sólo una mezcolanza del castellano y del francés, pues, exclama, buscan las analogías que hay entre ellos y no ven las diferencias que los separan.

Otros, dijo el conferenciante, presentan la teoría siguiente, queriendo demostrar que el catalán es un dialecto. Saben que existió el provenzal y que éste tuvo una literatura floreciente, y que el catalán se le parece; pues, nada, el catalán, añaden, deriva de aquél.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si por dialecto se entiende una lengua que procede de otra neolatina, y por tanto inferior, el que conozca la literatura antigua catalana se convencerá de la pujanza y valor propio del catalán.

Se lamenta de las intrusiones de otras lenguas que se emplean en el lenguaje catalán hablado, aconsejando que se procure depurar éste tanto como se pueda, para formar un verdadero estilo catalán.

Convengamos, si se quiere, terminó diciendo el señor Fabra, en que el catalán haya sido un dialecto, pero ahora la literatura que ha producido una *Atlántida* como la de Verdaguer, es la prueba más palpable de que no puede haber surgido sin ser una verdadera lengua.

Altres versions

1

Fué una exposición razonada de teoremas filológicos encaminados a demostrar que en catalán no hay necesidad de utililizar vocablos de otras lenguas, y recabando para la que definía la consideración de tal, por haber producido obras tan magistrales como *L'Atlántida* del ilustre P. Verdaguer.

2

Explicó el origen de las lenguas neolatinas, su evolución histórica y el modo como han ido formándose, aceptando o rechazando ciertas formas y palabras de la lengua madre. Consideró al idioma catalán como uno de los que ofrecen mayores rasgos característicos, añadiendo que los que le califican desdeñosamente de dialecto desconocen el significado y el valor de este concepto, puesto que éstos creen que dialecto es un idioma que procede de otro, siendo todo lo contario, y lo explicó diciendo que antes de las nacionalidades existían una infinidad de hablas románicas, que no eran tan diferentes que no coincidieran en muchos caracteres capitales. Por accidentes históricos, uno de los dialectos triunfa sobre los demás y éstos con el tiempo degeneran y se corrompen. El que logra predominar, absorbe a todos y queda como lengua oficial. Así, pues, los dialectos son los que sirven de base a las lenguas reconocidas.

Terminó el conferenciante haciendo un elogio de la lengua y literatura catalanas.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

050 [Lliçó de cloenda del Curs sobre Gramàtica Catalana]

DATA: 25.IV.1900 | LLOC: Centre Excursionista de Catalunya | CONTEXT: Es tracta de la setzena i darrera lliçó del curs de gramàtica catalana que Fabra havia impartit al CEC des del desembre de l'any anterior; vg., *supra*, 025 a.

TEXT: *LVC* (26.IV.1900), ed. del m., pàg. 2d.

Tota ella vingué dedicada a explicar la castellanització que la nostra llengua ha sofert així en la sintaxis com en el vocabulari. Amb oportuns exemples i amb observacions curiosíssimes en què demostrà els detinguts estudis que de tan importants qüestions té fets, explicà com moltes de les paraules noves que el progrés general ha introduït al català, apareixen castellanitzades per haver-les pres ja formades del castellà, per la influència general d'aquest, especialment son llenguatge escrit, el qual ademés, per la que sempre exerceix sobre l'oral, ha castellanitzat moltes paraules catalanes relativament poc usades.

El senyor Fabra donà algunes regles per a anar restablint en lo possible la puresa del vocabulari català, així per medi de la catalanització de vegades senzilla de les paraules noves, com pel restabliment de certs finals de paraules en què el gènit de la nostra llengua ha sigut ofegat per la influència castellana. En canvi, després d'explicar, amb la claretat que tan agradoses fa totes les seves lliçons, alguns castellanismes de la sintaxis, demostra la molta major dificultat d'evitar-lo, per ésser també molt més difícil adonar-se'n al que no s'acostuma a parar-hi gran atenció ni hi té fets alguns estudis.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 5.VII.1901 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: No consta que el cicle de conferències aquí anunciat, que hauria d'haver-se celebrat també a l'Ateneu durant el curs següent, arribés a tenir lloc: havent guanyat per oposició, després de la data d'aquesta conferència, la càtedra de Química general convocada per l'Escuela Especial de Ingenieros Industriales de Bilbao, Fabra s'hi traslladà a la darreria de febrer de l'any 1902.

TEXT: a *LVC* (7.VII.1901), ed. del m., pàg. 2ab | ALTRES VERSIONS: 1 *DdB* (7. VII.1901), pàg. 8354a; 2 *LV* (7.VII.1901), pàg. 2a.

EDICIÓ: RECONSTRUCCIÓ: *Esmenes*: 43 un mal català, però] un mal castellà, però | 45 serà complerta;] serà acomplerta; | 65-66 permeteu que no m'entregui sense entretenir-nos a justificar] permeteu que no m'entretingui a justificar, ‖ 2 | 9 modos de que hoy] modos en que hoy ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Aquesta és la conferència, fins ara passada per malla a tothom, de la qual va servir-se, amb expressa voluntat tergiversadora de les paraules de Fabra, Ramón Menéndez Pidal (1902) amb vista a minimitzar les fonamentacions lingüístiques del catalanisme. Sobre la reacció d'aquest moviment, per boca i ploma sobretot de Mn. Alcover, vg. Perea (2005: 265-278); per una anàlisi etèria i beatífica de les opinions de l'altrament insigne filòleg espanyol sobre la llengua catalana, vg. Fernández-Ordóñez (2006).

La conferència anunciada, la va donar el distingit filòleg català don Pompeu Fabra, tenint la sala de càtedres plena a desdir.

La paraula fàcil i correcta del senyor Fabra i l'originalitat de les seves apreciacions, filles dels estudis fets i de la seva competència, feren que l'auditori triadíssim que tenia l'aplaudís repetidament.

La conferència del senyor Fabra és el proemi d'una sèrie que desenrotllarà el curs següent.

Heus aquí un extracte dels seus principals conceptes:

9 En aquests moments en què es tracta de formar una associació que tindria per objecte fomentar els estudis de llengua catalana i treballar especialment per a la descentralització i la purificació d'aquesta llengua, me sembla no inoportú donar dues o tres conferències sobre la castellanització i descastellanització del català actual, accedint així a precs d'alguns dels iniciadors d'aquella idea.

En aquestes conferències penso, doncs, fer veure, en primer lloc, fins a quin punt està acastellanada la nostra llengua i indicar després els medis que caldria emplear per a mirar d'arribar a una descastellanització lo més complerta possible. L'objecte d'aquesta primera conferència és donar una idea dels mals fets per la influència castellana en el nostre vocabulari i en la nostra sintaxis. Aquests mals són molt més grans que la generalitat no creu,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i molts dels que m'escolteu trobaríeu exageradíssimes algunes de les meves afirmacions si no les justifiqués amb exemples.

Vet aquí el sentit que dono en aquesta conferència als dos mots *català* i *dialecte*.

Quan dic *català* vull dir el català actual; no vull dir el català tal com ha estat i tal com podria encara ser; com deuríem voler que fos; vull dir el català que parlem la majoria dels catalans, els catalans de ciutat principalment, i el que escrivim la majoria dels que escrivim en català, el català dels nostres revisters i dels nostres diaris.

En quant a la paraula *dialecte*, li dono una accepció potser no gaire científica, però li dono la significació que vagament se li ve a atribuir sempre que es diu que el català és dialecte.

Quan se discuteix si el català és llengua o dialecte, lo interessant no és verificar si s'emplea bé o malament el mot dialecte, sinó veure si és o no veritat lo que es vol significar amb aquesta paraula, i lo que pot voler-se significar amb aquesta paraula és que el català no és una llengua independent, com el francès, el castellà i l'italià, sinó un idioma sota un altre, un idioma el desenrotllament del qual depèn exclusivament del desenrotllament de l'altre, un idioma en estat d'inferioritat a l'altre.

Vet aquí la significació que he donat jo a la paraula *dialecte*.

La identificació de les dues llengües catalana i castellana en el cervell dels catalans, s'ha fet quasi exclusivament a expenses del català. Actualment podem parlar o escriure un mal castellà, però és infinitament pitjor el cata- 43
là que parlem i escrivim. No posem aturador a la influència castellana, no la combatem resoluts, i la identitat serà acomplerta; ¿quan s'havia arribat en 45
aquesta identitat, digueu-me si la llengua que havia arribat a ser una còpia de l'altra, no n'haurà vingut a ser com un dialecte encara que originàriament el català i el castellà hagin sortit de dominis lingüístics diferents?

El català s'ha anat acostant al castellà, i s'hi ha identificat de tal manera 49
que quasi pot dir-se que els catalans, parlant i escrivint en català, parlem i escrivim en castellà. El nostre castellà no serà ben bé el castellà dels castellans; però les diferències són més del domini de l'estilística que de la gramàtica. El nostre castellà no serà ben bé el dels castellans; però el nostre català és una còpia del castellà; una còpia més o menys ben feta; però una còpia.

Els catalans no som un poble bilingüe, posseïm senzillament una sola llengua amb dos jocs de paraules; que ens donguin a traduir un paràgraf del castellà al català; no farem sinó traduir-lo al peu de la lletra, paraula per paraula; cada construcció castellana serà calcada; cada mot castellà trobarà en el català el seu equivalent just, el qual serà generalment el mateix mot castellà més o menys ben acatalanat. Que ens donguin a traduir un paràgraf

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

del català al castellà! Què farem? Anar canviant paraules. Totes les construccions de l'escrit, les trobarem ja castellanes.

Un idioma que es troba en aquest cas, bé pot anomenar-se'l dialecte. Cap altra denominació expressaria millor el seu estat d'inferioritat; de dependència envers un altre. Anomenant-lo, doncs, *dialecte*, permeteu que no m'entretingui a justificar, com podria, aquesta accepció del mot dialecte amb raons d'ordre científic.

Fa pocs dies ens trobàvem reunits, a cal senyor Rubió, Mossèn Alcover, Mossèn Cinto, un literat mallorquí, en Casas-Carbó i jo. Mossèn Alcover ens havia llegit el seu projecte de confecció d'un diccionari de la llengua catalana i havíem vingut a parlar de la nostra llengua literària dels segles XIV i XV.

Davant d'aquella llengua pura, independent i tan rica, i exuberant, no podíem menys que sentir un gran entusiasme; i feia créixer aquest goig i aquest entusiasme el saber per les nostres excursions, i per ensenyaments del mestre Aguiló, que el tresor lèxic dels nostres clàssics viu encara escampat pels diferents països de llengua catalana! En el nostre entusiasme ja ens vèiem fet el diccionari i ja vèiem reviure purificada, rejovenida, moderna, la gran llengua dels Llulls, dels Eiximenis, dels cronistes, i ja ens vèiem aquesta llengua en llibres, revistes i diaris, nova llengua literària de Catalunya, cridada a descastellanitzar la pobra llengua actual, tan malmesa i empastifada. Era un somni irrealitzable?

Que es fixés aquesta llengua literària filla d'un estudi seriós, profund, del català escrit antic; del català parlat en totes les comarques de llengua catalana; que aquesta llengua literària l'adoptessin totes les publicacions catalanes: ella exerciria fatalment la seva influència benefactora sobre la llengua parlada; poc a poc aniria sent primer la llengua dels catalans instruïts, més tard la de tots els catalans; i la descastellanització del català tindria lloc, com ha tingut lloc la seva castellanització.

Ara sembla, com he dit al principi de la meva conferència, que es tracta de formar una associació per a fomentar els estudis de la llengua catalana i procedir a la porfia d'aquesta llengua. Anirà endavant? Tant de bo!

Els catalans som molt espanyols i també sabem deixar les coses *para mañana por la mañana.*

Altres versions

1

Anteanoche dio la anunciada conferencia en el Ateneo Barcelonés, sobre el tema «El català, dialecte», el filólogo D. Pompeyo Fabra. El conferenciante justificó el califica-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tivo de dialecto aplicado al catalán en el tema de la conferencia, diciendo que es tal la influencia que ejerce actualmente el castellano sobre el catalán, que poco a poco esta lengua se va identificando con aquélla, lo cual coloca a la segunda en un grado de inferioridad y de sujeción que permite que pueda calificarse de dialecto. Se extendió en consideraciones para demostrar su tesis. La conferencia del señor Fabra es como el prólogo de una serie que se propone dar en el mismo Ateneo para exponer los remedios que a su entender pueden evitar la castellanización del catalán.

2

En el Ateneo Barcelonés ha dado su primera conferencia sobre la lengua catalana el notable filólogo don Pompeyo Fabra.

Dicho señor, que en el próximo curso del Ateneo se propone desarrollar el tema precedente en varias conferencias, se limitó ayer a hacer lo que pudiéramos llamar prefacio de su trabajo.

Estudió los orígenes del catalán; su fusión en el castellano, habiéndose hecho la identificación de estas dos lenguas en el cerebro de los catalanes a expensas casi exclusivamente de la primera; sus diferencias con el castellano, basadas más en el estilo que en la gramática y los modos en que hoy hablan y escriben el catalán los catalanes. 9

Añadió que los catalanes no son un pueblo bilingüe, sino que poseen una sola lengua con un doble juego de palabras. Así ocurre que cuando se traduce un párrafo catalán al castellano, sólo se cambian las palabras, pues la construcción es castellana siempre.

Terminó el señor Fabra su brillante disertación diciendo que también los catalanes son españoles y saben dejar las cosas «para mañana» por la mañana.

Ⓔ 91 *Porfía*: sic; vg. *DCVB, s. v.* íd.

Ⓝ 9 Sobre aquesta Societat d'Estudi i de Propaganda de la Llengua Catalana impulsada des de *L'Avenç*, vg. Miracle (1968: 345-346). ‖ 45 *Identitat*, aquí, en el sentit d"identificació'. ‖ 49-65 Vegeu com Ramón Menéndez Pidal (1902) citava, traduint la lletra i traint l'esperit, la part substantiva d'aquests paràgrafs fins en aquest punt concret: «D. Pompeyo Fabra, a quien no se tachará ni de sospechoso ni de indocto, decía en el Ateneo barcelonés, con dolor de los apasionados, que no ven en esta aproximación de las dos lenguas sino una corrupción de la catalana: "El catalán se ha ido acercando al castellano, y se ha identificado de tal manera, que puede decirse que los catalanes *no somos siquiera un pueblo bilingüe; usamos sencillamente una sola lengua con dos juegos de palabras.* Si se trata de traducir un párrafo del castellano al catalán, no haremos sino traducirlo palabra por palabra, calcando las construcciones castellanas, y aun escogiendo las mismas palabras castellanas, más o menos bien catalanizadas. Si al revés se trata de traducir un párrafo del catalán al castellano, cambiaremos palabras; todas las construcciones del catalán serán seguramente ya castellanas de suyo... Este catalán que habla la mayoría de los catalanes, el que escribe la mayoría de los que escriben catalán, *no es una lengua independiente*, sino un dialecto sometido a otro, y cuyo desarrollo depende del desarrollo de otro; un idioma en etado de infe-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rioridad con respecto de otro"». ‖ 68 Antoni Rubió i Lluch, evidentment. ‖ 69 El *literat mallorquí* és, possiblement, Ramon Picó i Campamar: «A principis d'abril de 1901 Moss. Alcover emprèn s'escursió filológica desde Tortosa fins a Alacant y desde Barcelona fins a Perpinyà, esposant el projecte del Diccionari a centenars d'amichs, que l'aceptaren amb entusiasme, y el consultà a personalitats tan eminents y meritíssimes com D. Ramón Picó y Campamar, Mossen Jacinto Verdaguer, D. Antonio Rubió y Lluch, D. Pompeu Fabra, D. Jaume Massó y Torrents [...]» (*BDLC*, núm. I, 1902-1903, pàg. 163-164).

051

051 a DE LA CASTELLANITZACIÓ DEL CATALÀ

DATA: 26.X.1906 | LLOC: Ateneu Barcelonès.

TEXT: **a** *EPC* (27.X.1906), pàg. 3ad | ALTRES VERSIONS: **1** *LT* (27.X.1906), pàg. 1f; **2** *LV* (27.X.1906), pàg. 3c.

EDICIÓ: *Esmenes*: 18-19 acostat a la [*blanc per original malmès*] dels castellans | acostat a la parla dels castellans ‖ **2** | 24 forma parafrástica | forma perifrástica ‖

Començà fent esment d'una conferència per ell donada anys endarrera en el Centre Excursionista de Catalunya en la que desenrotllà el tema *El català, dialecte*. De cop –digué– alguns catalanistes s'alarmaren, per haver pres en un sentit equivocat la significació dels mots continguts en el tema. Vaig tractar de la castellanització del català per lo que es refereix al vocabulari, en el que s'han introduït multitud de paraules castellanes.

«No obstant, un catalanista amic va profetitzar-me que algú s'aprofitaria de lo exposat per mi, treient-ne la conseqüència de que el català és un dialecte i res més. Haig de reconèixer ara que la profecia s'ha complert, puix ha vist la llum un article del catedràtic senyor Menéndez Pidal, en el que, invocant al meu testimoni, sosté que la influència del castellà en el català és cada dia major i que l'idioma oficial tendeix a penetrar progressivament en la parla catalana, la qual passarà a ésser una varietat dialectal del castellà. Aquesta conclusió és del tot falsa, i a evidenciar tot lo contrari dedicaré les meves explicacions».

El conferenciant posà de relleu l'erro que cometen molts de fora i també molts de dins de Catalunya, d'atribuir a la influència castellana totes aquelles evolucions del llenguatge català que l'han acostat a la parla dels castellans. De l'Edat Mitjana ençà la nostra llengua ha sofert les naturals modificacions; les unes acostant-la al castellà i les altres apartant-la d'ell, sense

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que càpiga en el primer cas dir que el català ha sigut sempre objecte de castellanitzacions.

Primerament s'ocupà de la terminació en *os* de certs plurals catalans, en lo que el senyor Menéndez Pidal hi veu una influència castellana. Feu veure, amb exemples escrits en l'encerat, que els plurals en *os* no obeeixen a la esmentada influència, sinó que són deguts a la necessitat de diferenciar el masculí del femení (*los francesos, les franceses*) i a l'adaptació de la darrera vocal del nom a la *o* de l'article *los*.

Una cosa semblant succeeix en la llengua de Provença, sostreta a la castellanització. Además remarcà el senyor Fabra el fet de que la terminació del plural en *os* té en el català més extensió que no pas en el castellà, usant-se en molts noms que en la parla castellana acaben en *es*, *v.g.*:

català ... *peixos, francesos*
castellà ... *peces, franceses*

Afirmà'l el senyor Fabra que en altres mots la llengua catalana, a l'evolucionar durant el període de la influència de Castella, s'ha allunyat del castellà. Els pronoms són d'això una bona mostra.

En el català antic els possessius del singular eren *mon, ton, son*, corresponents als *mi, tu, su*, del castellà. Doncs bé: posteriorment els primers han caigut en desús i s'empleien quasi sempre en el seu lloc les formes *el meu, el teu, el seu*, que es diferencien força del castellà.

Els demostratius catalans antics eren *eix, eixa, eixos, eixas*, etc., o *aqueix, aqueixa, aqueixos, aqueixas*. La forma primera s'assembla més a la castellana *ese, esa, esos, esas*, i, mai per això, el català modern ha donat preferència a la segona forma, separant-se també del castellà.

En la llengua catalana hi ha tendencia a donar la terminació femenina a tots els substantius i adjectius, sobre tot els acabats en *ant, ent*, la majoria dels quals són invariables en castellà, *v. g.*:

català ... *fort, forta valent, valenta*
castellà ... *fuerte, fuerte valiente, valiente*

La referida tendència del català es va estenent, allunyant-lo del castellà, que conserva invariable en el genre un considerable nombre d'adjectius i substantius.

En les formes verbals és on més se nota l'evolució de la moderna parla catalana en direcció divergent de la castellana. Només cal consignar uns quants exemples.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La primera persona del singular del present d'indicatiu en les tres conjugacions, tenia en el castellà i en el català antic les tres lletres característiques de la desinència: *a, e, i.* I així feien:

	1ª	2ª	3ª
català:	*cantam*	*temem*	*partim*
castellà:	*cantamos*	*tememos*	*partimos*

El català modern ha assimilat la primera conjugació a la segona, i avui pronunciem: *cantem, temem, partim.*

El present de subjuntiu portava la *a* característica lo mateix en el català antic que en el castellà, i es deia:

català	...	*tinga, tingan*
castellà	...	*tenga, tengan*

Mes ara resulta que el català ha adoptat la *i*, i pronunciem: *tingui, tinguin.*

La forma perifràstica del pretèrit imperfecte d'indicatiu, desconeguda en castellà, ha aparescut en el català i s'ha fet dominant. Se diu *va venir, vam caminar*, en lloc de *vingué, caminàrem*, que és la forma antiga, anàloga a la del castellà *vino, caminamos.* I en aquest particular s'ha resistit la influència castellana i la dels escriptors catalans que usen la forma antiga.

Negà que l'article singular *el* equivalent a *lo* sigui efecte de la influència castellana. Suposant que l'article *el* no hagués existit antigament en català –segons el senyor Fabra existí realment– se trobaria la seva raó en una llei fonètica, que desenrotllà en l'encerat, i que no detallem per no allargar massa aquestes ratlles.

De tot lo exposat, el conferenciant ne deduí que, en la morfologia, la influència del castellà en el català no era visible, puix més aviat hi ha hagut una diversificació que una unificació.

Després s'ocupà el senyor Fabra de les influències fonètiques. Assegurà que des dels sigles de l'edat mitjana la pronunciació del castellà ha canviat molt, havent restat quasi idèntica la del català, que conserva tots els sons, inclosos els de les vocals fortes i àtones. El castellà, pel contrari, ha perdut molts sons, com els de la *x* i la *j* antigues.

Digué que si bé és cert que els catalans d'ara pronunciem la *j* castellana, és cert també que sols ho fem en paraules castellanes com *arrojar, ojalá.*

S'estengué en altres consideracions i acabà atribuint a una preocupació contemporània l'erro de veure influències forasteres allà on no hi són.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1

Comenzó el señor Fabra recordando que años atrás dio una conferencia en el «Centro Excursionista de Catalunya» sobre el tema: «El català dialecte». 1

Este título alarmó a algunos catalanistas, quienes creyeron que se trataba de otra cosa de la que yo, en realidad, había pensado, pues yo no hice más que hablar de la castellanización del catalán, por lo que se refiere al vocabulario, en el cual se han introducido gran número de palabras castellanas.

Esto no obstante, un catalanista, amigo mío, me profetizó que alguien intentaría sacar partido de esto, haciendo la deducción de que el catalán es un dialecto y nada más. No se equivocó, pues el catedrático señor Menéndez Pidal ha publicado recientemente un artículo en el que, invocando mi testimonio, sostiene que la influencia del castellano en el catalán es cada día mayor, y que el idioma oficial tiende a penetrar progresivamente en la lengua catalana, la cual pasará a ser una variedad del castellano.

Esto es absolutamente falso y a demostrarlo va encaminada mi conferencia de hoy.

El conferenciante puso de relieve el error que cometen muchos de fuera y también de dentro de Cataluña, al atribuir a la influencia del castellano todas aquellas evoluciones del lenguaje catalán que lo han aproximado al antes citado.

Desde la Edad Media hasta nuestros días el catalán ha sufrido las naturales modificaciones.

Hizo notar el señor Fabra la terminación en *os* de ciertos plurales catalanes, de lo que el señor Menéndez Pidal deduce la influencia castellana. Con ejemplos en la pizarra hizo ver el señor Fabra que los plurales en *os* no obedecen a la citada influencia, sino que se deben a la necesidad de diferenciar el masculino del femenino.

Otro tanto ocurre con el provenzal, a pesar de que está libre de tal influencia, además de que en el catalán la terminación en *os* tiene más extensión en el catalán que en el castellano, como lo demuestra el hecho de que la mayor parte de las palabras que en catalán tienen la terminación en *os* en castellano terminan en *es*.

Igualmente se diferencian los posesivos, aun cuando los antiguos hayan caído en desuso, y en los demostrativos no existe punto de relación alguno.

Del mismo modo demostró que no existe contacto alguno con otras fórmulas, y es, sobre todo, el catalán más rico en sonidos y modalidades que el castellano.

Se extendió en otras consideraciones, todas muy acertadas, y lamentó que se atribuyesen influencias extrañas allí donde no existían.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Recordó que hace cinco años, en el mismo Ateneo, había dado otra conferencia tratando del gran número de palabras castellanas admitidas en el vocabulario catalán, especialmente en Barcelona. Fué como un grito de alerta para contener la propensión a desnaturalizar el idioma y por eso tituló su trabajo: *El catalán dialecto*, título que desagradó a algunos catalanistas, profetizando alguno de ellos que no dejaría de ser aprovechado por los enemigos de la restauración.

Claro está, añadió el señor Fabra, que yo no trataba de considerar al catalán dialecto en sí mismo, sino de usar una forma ponderativa para producir una reacción en los centros urbanos inclinados a desnaturalizarlo. También resultó exacta la profecía, y, en efecto, el señor Menéndez Pidal publicó al poco tiempo su famoso artículo, aprovechándose de un texto del conferenciante que, aislado y desarticulado de sus precedentes y consecuencias, aplicó al sistema general del idioma cuando se refería únicamente al vocabulario.

Así la conferencia de anoche tuvo por objeto demostrar, contra las afirmaciones de Menéndez Pidal en aquella fecha, que lejos de acercarse el catalán al castellano en sus últimas evoluciones, va diferenciándose y creando nuevas formas sintáxicas y prosódicas, más separadas y distantes que las antiguas.

Estudió el plural en *os* de los sustantivos (*passos, brassos*) que se supone forma castellana, para deducir un proceso por completo independiente de tal influencia. Trató del posesivo precedido de artículo (*el meu cavall*) que ha venido a sustituir al antiguo posesivo monosilábico semejante al castellano (*mon cavall*). Recorrió la conjugación comparando las formas predominantes en la conjugación antigua y la marcha diferencial que van siguiendo (de *estimam* antiguo, *estimem* moderno; de *vinguí* antiguo, *vaig venir* forma perifrástica moderna). Habló de los pronombres demostrativos que obedecen a una modificación en análogo sentido y se fijó también en las alteraciones de la fonética demostrando que el castellano la tenía antes más análoga al catalán, que ha resultado conservador en este punto, siendo el castellano el que se desvió.

Todos estos puntos de vista fueron apoyados en argumentos de toda seriedad científica y en frecuentes comparaciones con otras lenguas y dialectos románicos, como el provenzal y el rumano.

Ⓕ 10 Menéndez Pidal (1902); vg. l'anotació a **040**. ‖ **2** | 10 Vegeu n. a lín. 10.

Ⓝ 1-3 Lapsus del conferenciant –o d'aquest transcriptor, com així mateix del de *LT* (1), que ho reporten semblantment; no en canvi el de *LV* (2)–: la conferència al·ludida és la pronunciada a l'Ateneu Barcelonès el 5.VII.1901, amb el títol «El català, dialecte» (**050 bis**). ‖ **1** | 1-2 Vegeu n. a lín. 1-3. ‖ **2** | 1 Vegeu n. a lín. 1-3.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 30.X.1906 | LLOC: Ateneu Barcelonès.

TEXT: **a** *EPC* (31.X.1906), pàg. 3f | ALTRES VERSIONS: **1** *LT* (31.X.1906), pàg. 1c; **2** *LV* (1.XI.1906), pàg. 4bc; **3** *LT* (2.XI.1906), pàg. 1e-2a.

EDICIÓ: *Esmenes*: 2 | 18 del artículo en] del pronombre en ‖

Començà insistint en la crítica dels filòlegs i escriptors catalans que per tot arreu veuen castellanismes i corrupcions, sense prendre's la molestia d'estudiar les formes sospitoses per a deduir si aquestes són degudes a influències forasteres o a altres causes diferents.

Remarcà el fet de que molts escriptors, procedint erròniament i amb exageració, han rebutjat nombroses formes del llenguatge parlat, caient en censurables estranyeses al tractar de substituir-les.

Hi ha persones –afegí el conferenciant– que han cregut que el no pronunciar les *r* es una corrupció de la parla, i s'han proposat esmenarla; així han dit: *claro*R, *canta*R, *dormi*R. Altres han cregut lo mateix de la *a* i la *e* àtones, i jo he sentit qui les pronuncia obertes dient *parè*, *llunà*.

També hi ha escrupulosos que no es conformen amb l'ús dels articles *el*, *els*, en lloc de *lo*, *los*. I aquests mateixos senyors accepten formes corrompudes com *aparescut* per *aparegut* i formes poc recomanables com *sigut* per *estat* i *sigués* per *fos*.

Molts s'han pensat també que les terminacions en *ancia* i *encia* provenien de la castellanització, i han començat a suprimir-les a tort i a dret, posant en el seu lloc les terminacions *-ansa* i *-ensa*. Aquesta generalització, segons el senyor Fabra, no té raó d'ésser.

Tractà de l'ús indegut que es fa en molts casos de l'adverbi *hi*, ajuntant-lo indegudament al complement indirecte pronominal, anomalia que té el seu origen en el llenguatge parlat.

Els complements pronominals són els següents:

	directe	indirecte
singular	*el* (*el veig*)	*li* (*li dono un llibre*)
plural	*els* (*els veig*)	*els* (*els dono un llibre*)

En el complement indirecte plural s'acostuma a dir: *els* HI *dono un llibre*, essent impropi l'ús del *hi*, car té aquesta partícula un significat propri que no correspon al sentit de la frase esmentada. La causa d'això la trobem en la següent proporció falsa:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el : li (o *l'hi*) *els : els hi*

Recomanà als escriptors que sempre que usin complements pronominals o combinacions dels mateixos se fixin bé en el sentit de la frase, amb l'objecte d'evitar incorreccions com les d'escriure *els hi* per comptes de *els* o de *els el*.

Passà a ocupar-se de l'empleu de les partícules *en*, *hi*, que resulten sovint fora de lloc o bé pleonàstiques. En aquest darrer cas alguns se creuen que la supressió del de l'*hi* o de l'*en* és un castellanisme, lo que negà el conferenciant. Se diu correntment: *En «El Poble Català» hi vaig llegir... D'aquest assumpte en parlaré un altre dia.* Aquí les repetides partícules són pleonàstiques, poguent-se dir perfectament: *En «El Poble» vaig llegir... D'aquest assumpte parlaré un altre dia.*

La por als castellanismes ha estat causa de que certs escriptors dels primers temps del renaixement català rebutgessin el mot *dia* i escriguessin sempre *jorn*, i de que es digui *complert* en lloc de *complet*.

Se mostrà disconforme amb la tendència a distingir el relatiu, escrivint *qui* quan se refereix al subjecte i *que* quan se refereix al complement. Únicament el francès actual fa aquesta distinció, apartant-se de totes les altres llengües neollatines. El francès antic no seguí la regla, com tampoc el català de l'Edat Mitjana, lo qual provà amb diversos fragments de la *Crònica del rei don Jaume*.

Posà de relleu la confusió introduïda en l'empleu de les conjuncions *doncs* i *puix*, derivades dels adverbis llatins *dunc* i *post*, la primera de les quals s'usa indistintament en el sentit del *pues* castellà.

Establí el principi de que el *doncs* és una conjunció deductiva i el *puix* una conjunció explicativa o causal. Aconsellà la distinció entre les dues accepcions, tota vegada que de lo contrari ne pot esdevenir un doble sentit de l'oració. Per exemple, si es dóna al *doncs* el valor del *pues*, tenim dos sentits diferents a la frase:

Aquesta figura es un triangle doncs té tres costats. En el valor deductiu del *doncs* equival a dir: *Aquesta figura es un triangle, i en conseqüència té tres costats*; mentres que en el valor causal equival a expressar: «Aquesta figura és un triangle, perquè té tres costats». Els dos sentits són ben diversos i convé distingir-los, empleant el *puix* en el darrer cas.

L'empleu d'un sol verb auxiliar («haver») no el creu degut a la influència castellana, fonamentant-se en que la tendència de totes les llengües neollatines i fins de les germàniques és la d'unificar l'auxiliar, obeint a la següent llei filològica: a igualtat de funció, igualtat d'expressió.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Negà igualment que l'ús de la preposició *a* davant de l'acusatiu sigui sempre castellanisme, citant el fet de que l'idioma romanès empleia en aquest cas la preposició.

Afegí que és d'aconsellar la supressió de la preposició davant de l'acusatiu substantiu, però no davant del pronom. No es concebeix, *v. g.*: que al dir: «T'estimo», se pregunti: «Mi?», sinó que es diu naturalment: «A mi?».

Els que han qualificat de castellanismes moltes expressions catalanes que no ho són, no s'han adonat, en canvi, d'algunes formes sintàctiques del català actual que trasllueixen la influència castellana. El senyor Fabra va enumerar-ne unes quantes.

Féu observar que el *pas* català no té el mateix valor que el *pas* francès, ni serveix per a donar més força a la negació.

Se declarà contrari a les regles gramaticals fixes i rigoroses, les quals no poden tenir mai en compte el motiu psicològic de determinades formes d'expressió, i que resulten incompatibles amb el llenguatge del poble, que és una cosa espontània, viva, no susceptible d'adequarse als manaments dels gramàtics.

Altres versions

1

Investigó, en dicha conferencia, las causas que contribuyen a desintegrar la lengua de Cataluña.

Las malas influencias –vino a decir el señor Fabra– provienen o de gramáticas extranjeras o de degeneración de la sintaxis. Lo primero da lugar al vicioso *barbarismo*, lo segundo al no menos sobado *decadentismo*.

Explicó como hay muchos escritores que, sugestionados por tales influencias, haciéndose dioses de un estilo atávico, infieren a la belleza de la literatura de un pueblo una llaga penetrante, duradera, muchas veces incurable.

Extendióse en hermosas consideraciones acerca de la prosodia catalana.

Dijo que hay muchas personas que han creído que es una corrupción del lenguaje el no pronunciar, por ejemplo, las *r* finales y se han propuesto enmendar esto que llaman defecto pronunciando: *candor*, *dormir*, etc. Otros han creído lo mismo de la *a* y de la *e* abiertas.

Hay también escrupolosos –añadió– con el uso de los artículos *el*, *els*, en lugar de *lo*, *los*. Y estos mismos señores aceptan formas corruptas como *aparescut* por *aparegut* y formas poco recomendables como *sigut* por *estat* y *sigués* per *fos*.

Trató también del uso indebido que se hace muchas veces con el adverbio *hi*, quitándolo al complemento indirecto prenominal.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Recomendó a los escritores que siempre que usen complementos pronominales o combinaciones de los mismos se fijen bien en el sentido de la frase, con el objeto de evitar incorrecciones.

Continuó el señor Fabra con disquisiciones análogas a las descritas, declarándose, finalmente, contrario a las reglas gramaticales fijas y rigurosas, las cuales no pueden tener nunca en cuenta el motivo psicológico de determinadas formas de expresión.

2

Antes de entrar de lleno en la materia de su explicación, hizo algunas manifestaciones relacionadas con la contradicción que alguien había creído ver entre su conferencia de hace cinco años: «El catalán dialecto», y la última.

Repitió que aquella había tenido por asunto la castellanización del vocabulario, la introducción de palabras castellanas. Mientras que últimamente había tratado de la fonética y de la morfología, que van acentuando, en cambio, su diferenciación. Como a él le guía un espíritu de neutralidad científica, no se explica este reproche más que por la consideración de que la primera conferencia había halagado ciertas pasiones, y la segunda las había contrariado.

Después empezó su trabajo desarrollando una serie de puntos todos interesantes y no pocos tratados con verdadero esfuerzo y profundidad de análisis. De esta labor de anoche es difícil ofrecer un extracto sin peligro de infidelidad.

Baste decir que el señor Fabra puso de manifiesto cómo no pocos escritores, para huir del castellanismo, o creyendo castellanismos determinadas formas sintácticas del catalán que obedecen a su propia evolución o a un carácter general de las lenguas neolatinas, pero no a especial influencia castellana, adoptan formas viciosas e impropias.

Estudió, con sutileza y profunda observación, las formas del pronombre en dativo (*li* en singular, que convierten muchos indebidamente en *els hi* en plural); la aplicación justa de las partículas introductorias *en* y *hi*; la cuestión de los verbos auxiliares *haver* y *ser* y la tendencia general a simplificarse, eliminándose o quedando tan sólo en alguna variedad dialectal el *ser*; el equivalente que se busca al posesivo castellano *cuyo* por medio del *qui* y *qual* catalanes, que no tienen precedentes en los escritores antiguos ni en el lenguaje hablado; el accidente de género y número en los tiempos de verbo en que interviene el participio pasivo (*he anada, han vengudes*); la cuestión de la preposición *a* en el dativo; el uso acertado de la partícula negativa *pas*, en la cual muchos tropiezan por creerla exactamente igual a la francesa, etc., etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3

Empezó la sesión advirtiendo que el contrasentido que alguien creyó notar entre la primera conferencia y otra que había dado hace cinco años sobre castellanización del catalán, no existe, porque se refirió en esta última a cuestiones puramente de vocabulario y en la otra a cuestiones sintáxicas.

Hizo otra advertencia sobre el uso de las *dos eles*, y el grupo *mpt*, del latín, que únicamente se conserva en el catalán.

Ha habido una época –dice– en que desechando formas que se creían corrupciones por influencia castellana, se admitían otras que resultaban verdaderos castellanismos, por el afán de apartarse del castellano, sin mirar antes que las tales formas podían provenir de otras causas.

Por el miedo –continúa– de que el lenguaje hablado esté influído por el castellano, han huído de él los escritores, incurriendo también en combinaciones castellanas o incompatibles con la tradición, esencia y evolución del catalán.

Habla del uso del *qui* y del *que*, que se ha introducido la costumbre de usar solamente el *qui* como sujeto, y el *que* como complemento, porque habiendo observado que en el lenguaje hablado no se hace tal distinción y en el castellano tampoco, se ha creído que el no hacer tal distinción en el lenguaje hablado catalán sería efecto de una influencia castellana. El señor Fabra demostró que no estaban en lo cierto los que así pensaban, porque ninguna lengua neolatina hace tal distinción a excepción del francés, y, por lo tanto, ni el portugués, ni el provenzal, ni el italiano, ni el rumano, ni aún en los diversos dialectos de estos idiomas se encuentra la diferencia entre el *qui* como sujeto y el *que* como complemento. Otra razón –dijo– es la de que en el catalán antiguo y aún en el francés también antiguo, no se ha usado tal distinción, y en corroboración citó varios textos catalanes de la crónica de don Jaime el Conquistador, en que se usaba el *que* como sujeto, casos que, según la corriente contraria, tendría que escribirse *qui*.

Habló también del uso del *donchs* y del *puig*, demostrando que el no uso de este último en el lenguaje hablado y el uso del *pues* castellano, como su substituto, ha hecho que los escritores, por quererse apartar de esta castellanización, han usado indistintament el *donchs* en los casos en que tenía que usarse el *puig*, incurriendo en verdaderos castellanismos y en frases que podrían dar lugar a un sentido muy distinto del que quisiera darse, porque no han tenido en cuenta que *donchs* es conjunción deductiva y *puig* lo es causal.

Hizo notar también que se había incurrido, entre los escritores, en el excesivo uso de las partículas pleonásticas *en* y *hi* por no haberse tenido en cuenta el verdadero sentido de las mismas.

Respecto si no querer usar la preposición *a* como acusativo por creerse que su uso es un castellanismo, hizo notar que no era así, pues en catalán antiguo se había usado.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Habla después de los auxiliares *haber* y *ser*. Hace notar que los que han querido que modernamente se usasen los dos auxiliares, por creer que el uso de uno solo en el lenguaje hablado catalán, era debido a una castellanización, pues en el mallorquín se hace tal distinción, no están en lo cierto, pues el uso de un sólo auxiliar en el lenguaje hablado era debido a otras causas, entre ellas, la misma evolución de los idiomas. Si bien es verdad que en las lenguas neolatinas antiguamente se usaban los dos, modernamente existe en todas ellas una corriente hacia el uso de un solo auxiliar: *haber*, y en cambio se nota una petrificación del auxiliar *ser* en frases hechas y determinadas, cual fenómeno sucede también en las lenguas germánicas. Para su comprobación citó numerosos ejemplos de los diversos idiomas neolatinos y germánicos. Refiriéndose al catalán, dijo que no podía darse una regla absoluta, sino que lo mejor es decir que los que usan uno solo, hacen bien usando uno, y los que dos, hacen bien usando dos. Es imposible –dice– volver a la diferenciación.

Respecto al uso de una preposición delante del *que*, aconseja para su correcto empleo mirar si no proviene del castellano.

Termina diciendo que es difícil dar reglas sintáxicas, pues cree que todo lo que a ella se refiere el lenguaje hablado es la piedra de toque y que antes que las reglas hay que tener en cuenta el sentimiento con que se dicen.

Hace mención, además, del uso del *pas* catalán, que alguien ha creído que sirve para negar más fuerte y han usado matemáticamente siempre que han querido dar más fuerza a la negación. Esto no es cierto –dice el señor Fabra– y no es, por tanto, correlativo al *pas* francés, pues a veces sin él damos una fuerza absoluta o casi absoluta a la negación; es, sencillamente, una doble negación, y para su correcto uso basta mirar solamente cuando lo decimos espontáneamente en el lenguaje hablado.

Con lo expuesto puede verse el buen criterio del señor Fabra, que se aparta de corrientes viciosas y demasiado científicas, que por un exceso de puritanismo nos han llevado a consecuencias erróneas, y apartados del lenguaje viviente, que si está en verdad influído por el castellano, no lo está tanto, en cuanto a sintaxis, como algunos habían creído.

Ⓕ **2 | 3** Menéndez Pidal (1902); vg., *supra*, **050 bis**.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 31.X.1906 | LLOC: Centre Excursionista de Catalunya.
TEXT: *EPC* (1.XI.1906), pàg. 2ef.

Aquesta [conferència] estigué basada en el sistema que presentà dit senyor [Fabra] al Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

Estudiant les tendències dominants en l'ortografia de nostra llengua, començà per l'etimologisme i demostrà que aquest mai pot ésser base de l'ortografia catalana, en primer lloc per l'escàs número de persones que saben llatí, i encar que no fos així, pel sens nombre de grafies errònies a què condueix l'escriure les paraules atenent a llur etimologia.

Això a part de les grans dificultats sorgides en la investigació de verdader origen de moltes paraules.

Censurà tot seguit als que basen l'ortografia de nostra llengua, en tot o en part, en el paral·lelisme amb altres llengües neollatines, ja que si partim d'aquest principi estem exposats a greus equivocacions.

S'ocupà de la influència del fonetisme, que calificà de perillosíssima, essent un de sos principals defectes l'establir un sens nombre d'opinions, ja que cada autor escriuria segons la seva pronunciació i no segons la verdadera, donant origen a confusions lamentables com *bell, vell*, etc.

Aconsellà que es tinguin en compte les convencions tradicionals i es respectin les habituds del català modern, sempre que unes i altres versin sobre punts importants i no constitueixin una confusió.

Se declarà partidari de la nacionalització i de la simplificació de l'ortografia catalana, fugint del rutinarisme i seguint el desig observat en la majoria de les nacions.

Donà fi la conferència, que durà dues hores, amb una sèrie d'encertades consideracions encaminades a demostrar la necessitat de la supressió de la *h* etimològica i en les que posà en evidència els seus profonds coneixements en filologia.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 9.III.1919 | LLOC: Centre Excursionista de Catalunya | CONTEXT: Quarta de les conferències del curs organitzat per *NP* sobre la unitat espiritual de les terres de llengua catalana; vg. Graña (1995: 91-92). Notícies a: *ENU* (10.III.1919), pàg. 2d; *LV* (12.III.1919), pàg. 6d.

TEXT: **a** *LVC* (11.III.1919), ed. del v., pàg. 2ab | ALTRES TESTIMONIS: **b** *BdNP*, núm. 1 (VII-VIII.1919), pàg. 9-10.

EDICIÓ: El report de *LVC* (**a**), que cal considerar primigeni, presenta un text en principi superior al reportat pel *BdNP* (**b**) en compleció textual i en correcció linotípica; només quan les lectures d'aquest vénen a completar-ne alguna omissió és que s'esmena **a** d'acord amb **b**. *Esmenes*: 34-35 occidentals. Potser] occidentals de la Catalunya estricta. Potser **b** | 38 superior a la que donaven els trobadors] superior a la que donava la llengua dels trobadors **b** | 39 la composició d'un] la imposició d'un **b** | 40 L'italià, per la] A Itàlia, per la **b** | 53-54 morfològiques, que] morfològiques i sintàctiques que **b** ‖

1 Desenrotllà el tema des del punt d'albir filològic. Començà dient que el fet de constituir els diferents parlars catalans una varietat definida i característica dintre dels parlars romànics permet parlar de català en front de francès, italià, portuguès, etc. Encara hi ha a Espanya qui es resisteix a reconèixer la llengua catalana com una substantivitat lingüística amb una profusa gama de varietats, i així sentim parlar de llengua valenciana, mallorquina, etc.; això quan no surten encara les veus ignorants parlant del *dialecto catalán*.

8 L'evolució divergent del llatí vulgar engendrà els diferents parlars que formen la família de les llengües neollatines, i no hi ha cap dubte històric ni científic que no confirmi la diferenciació substancial del català de les altres llengües llatines.

12 Seguí, el conferenciant, provant amb nombrosos exemples les diferenciacions fonètiques i dialectals dintre del català mateix que es parla a Catalunya, explicant l'origen històric i les influències etimològiques que les produïren. Les fronteres polítiques i religioses constituïen sovint un obstacle perquè certes innovacions prenguessin el caràcter d'una unitat absoluta. Cita, seguidament, com a exemples les profundes diferències entre el francès del Nord i el del Sud, i el fet d'alguns dialectes portuguesos.

19 Seguint el mateix mètode expositiu assenyala les diferències dialectals del català parlat a Catalunya. Aquests diferències no existeixen sols a l'empordanès i al tarragoní, sinó que en francès, p. e., són encara majors entre el francès del Nord i el del Sud. A un provençal que no hagi estudiat bé el francès, li serà difícil entendre un del Nord, però entre aquests dos parlars hi ha una gradació tan extensa que no es pot trobar una distinció fixa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Succeeix també que hi ha canvis que no són generals a modalitats distintes, i això dificulta el fixar d'una forma precisa els dialectes i subdialectes romànics.

Segons Guarnerio, el català, que té el seu origen en una variant del provençal, s'ha de considerar més tard esdevingut una llengua completament original. 27

Les divisions que dintre del català es poden establir són les de català oriental i occidental; mai català, valencià i mallorquí. L'extensió oriental comprèn el mallorquí i l'occidental el valencià, i estudiant tots els fets que es consideren variants del valencià i del mallorquí, trobarem que la major part d'ells estan dins de les varietats orientals o occidentals de la Catalunya estricta. Potser ni basten les diferències existents dintre el català per a donar-los la qualificació de dialectes, en el sentit modern i científic. 30 32 34 35

La gran unitat del català en l'Edat Mitjana en la literatura dóna una igualtat molt superior a la que donava la llengua dels trobadors provençals. 38

A França aconseguiren la unitat per la imposició d'un dels parlars (el de París) afavorit per circumstàncies polítiques. A Itàlia, per la imposició del toscà sobre els altres. 39 40

Nosaltres, en l'Edat Mitjana, escrivim igual i no per imposició de cap de les modalitats. Cita com exemples els sermons de Sant Vicenç Ferrer i la crònica d'En Muntaner. 43

Aquesta llengua tan uniforme no podia ésser imposició d'un dialecte.

Per aquesta unitat, avui es pot refer una llengua literària sense imposar cap varietat a les altres.

N'hi hauria prou que catalans, valencians i mallorquins emprenguem una tasca de purificació del parlar, perquè trobem, encar que no ho vulguem, un parlar uniforme. El lèxic serà únic, perquè quan trobem una paraula valenciana o mallorquina la integrem a la nostra llengua escrita i on trobem una castellanització cerquem els nostres clàssics. 48 51

Acabà l'il·lustre conferenciant assenyalant algunes diferenciacions morfològiques i sintàctiques que confirmen la unitat del català. 53

Ⓥ *Títol* **b**: L'unitat llinguística de Balears, Catalunya, Rosselló i València ‖ 8-11 **b**: [*Manca el paràgraf.*] ‖ 12-13 **b**: les diferenciacions dialectals dintre ‖ 19-29 **b**: [*Manquen els tres paràgrafs.*] ‖ 30-31 **b**: La divisió fonamental que dintre del català es pot establir és de català oriental i occidental, més científica que no pas la de català, valencià i mallorquí. ‖ 32-33 **b**: el valencià. Estudiant tots els fets que es consideren característics del ‖ 35 **b**: existents entre el català, el valencià, i el mallorquí, per a ‖ 38 **b**: igualtat superior ‖ 43 **b**: com a testimonis els ‖ 43-44 **b**: Ferrer i un passatge, molt expressiu de la crònica ‖ 48 **b**: N'hi ha prou ‖ 51-52 **b**: escrita; i on trobem una castellanització, ‖ 53 **b**: algunes particularitats ‖

Ⓕ 27-29 «Il catalano, pur non essendo nelle sue origini che una varietà provenzale, trasportata in Ispagna fin dal sec. VIII, è da considerarsi come un tipo linguistico indipendente, per alcuni

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

caratteri propri assai spiccati nel complesso provenzale, inoltre per la estesa propagazione al sud de' Pirenei, durante la lotta dei re d'Aragona con gli Arabi e per l'alta importanza politica e letteraria che raggiunse nel medioevo e che ora va riacquistando» (Guarnerio 1918: 10).

Ⓝ 1 Temps després, Fabra manifestaria les seves reserves envers la construcció *punt d'albir* –o la idèntica *punt d'obir*– en la «conversa filològica» de 24.x.1922 (Fabra 2010: 367-368, doc. 254).

054 El bon ús de la llengua

DATA: 21.IV.1929 | LLOC: Valls, sala d'actes del «Valls Deportiu».

TEXT: *LP* (24.IV.1929), pàg. 4ac.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre l'ús en aquest text, possiblement per primera vegada en llengua catalana, del concepte de llengua estàndard, vg. Murgades (2008: 92-23) i, igualment, *supra*, **032 b**.

Confesso –començà dient– que en dirigir-vos la paraula experimento un cert temor. D'una banda, l'afeixugament, l'excés de feina, m'ha llevat l'ocasió de fer la preparació que hauria desitjat. De l'altra, el tema és tan àrid que es fa difícil d'exposar-lo sense esdevenir pesat, sobretot per als que no hi estan gaire avesats. Recordo que una vegada un savi estranger m'exposava la seva estranyesa perquè nosaltres, davant un públic no especialitzat, tractàvem assumptes gramaticals. «Ho deveu fer amb molta traça!», exclamava. «No us ho expliqueu per la nostra traça, sinó per l'interès que la gent serva pel seu idioma; aquest interès fa que escolti qüestions d'aquesta aridesa».

En totes les llengües en què s'ha produït una cultura hi ha el bon ús, allò que els anglesos anomenen llenguatge *standard* o llengua patró. L'idioma essent cosa d'homes són inevitables les diferències. Diferències de pronunciació, de forma, de mots i d'arranjaments de paraules o oracions. De dues pronunciacions, formes o construccions els escriptors en prefereixen una. I el conjunt d'aquesta tria de les seleccions constitueix l'idioma patró. Solament quan s'ha produït això es pot parlar de gramàtica.

Abans del treball de la selecció tots els idiomes fan canvis d'una manera gairebé inconscient. Tots estan sotmesos a canvis lents, graduals: és el fenomen de la seva variació. Per heure'n esment basta comparar l'estat d'una llengua actual i el que tenia dos-cents anys enrera. Si la separació arriba a mil anys dóna la sensació de dues llengües diferents. Exemples: *calidum*, del baix llatí, fa *chaud*, paraula francesa transmesa de generació a generació. La suma dels canvis del mot *calidum* l'ha portat a un que no serva cap semblança amb l'original. *Augustum*, de canvi en canvi ha esdevingut

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

août. Les variacions poden afectar els sons, les formes, el sentit, la manera de combinar, etc.

L'evolució a voltes porta cap a algunes desviacions. I és aleshores que, gairebé sense voler-ho ni adonar-se'n, el poble ho remeia. Exemple: de *peduculum* 'paràsit' el prolongament català medieval en fa *poyl*, i de *pullum* 'fill de la gallina', *poll*. Ve un temps en què per a ambdós casos s'usa *poll*. Doncs, llavors, per a evitar la confusió que repugna, els catalans comencen a dir *pollet* per a designar la cria de l'ou dels ocells o de la gallina i reserven el mot *poll* per a referir-se a l'insecte paràsit. Vet ací com la llengua, sense voler-ho, destrueix un cas equívoc eixit a causa de l'evolució.

Un altre dels efectes del procés evolutiu és la fragmentació. Si en l'àrea considerable d'una llengua uniforme tot d'una es produeixen interrupcions geogràfiques, al cap de poc temps les noves regions tindran diferències en la manera de parlar. Inversament, en intensificar-se les relacions entre comarques que tenen semblança de llenguatge, es fan fonedisses, paulatinament, algunes de les diferències. Així: el llatí no tenia article, les llengües romàniques en tenen, tret de demostratius; de Blanes en amunt, seguint la costa, *ipse –es–*, de Blanes en avall, *ille –el* o *lo–*. Doncs bé: per la influència de la capital i de les comarques veïnes, el «salar» recula i es va unificant la manera de dir: «el cavall» i no «es cavall».

Ací el conferenciant explica amb molta gràcia el costum badaloní –barceloní i tot– de dir: «paia», «ui», «veieta», «uiet», en lloc de *palla, ull, velleta, ullet*, i fa veure com la influència dels que tenen la bona pronunciació ha treballat damunt les classes distingides, fins a tal punt que el vici de canviar sistemàticament la *ll* per una *i* a Badalona gairebé resta reduït als pescadors i gent humil.

Quan la cultura és un problema plenament plantejat, l'evolució i el treball de selecció es fan més conscientment. És l'hora en què els rebecs han de saber deixar-se convèncer quelcom, han de tenir la virtut de transigir; és el moment de parlar de mancaments, de construccions bones, de remeis, de substituts, etc., i sobretot de respectar l'obra portada a terme, amb la voluntat dels que hi eren més interessats. Durant el segle XVIII un sector d'anglesos intentaren de suprimir l'aspiració al començament de certes paraules. La gent culta s'adonà que si la moda prosperava s'originaria el perill de múltiples confusions. I es va resistir i la va combatre, amb èxit al capdavall. En català tenim: *uns*, amb *s* forta. Si fem: *uns homes* la *s* esdevé sonora. Doncs, a Barcelona, algú té tendència a fer l'enllaç amb *s* forta. Si això s'imposés, si no tinguéssim cura a combatre-ho, ens entrebancarien les confusions. Exemple: *uns astres*. Feu l'enllaç fort i direu «uns sastres».

Cal, també, anar amb compte a no expressar-se de tal o tal manera que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

portaria a l'equívoc. Molt bé que es digui: *Els que treballen seran recompensats*; però no és recomanable d'usar: *els que treballin seran recompensats* en lloc de: *els que treballaran seran recompensats*. Només cal posar el verb *treballar* en primera persona del plural per a heure esment de la confusió que s'origina: haurem de fer servir *treballem* per a la frase de verb indicatiu i per a la de verb en subjuntiu... Una llengua no ha de voler equívocs semblants, passadors alguna vegada en el llenguatge parlat, però inadmissibles quan hom l'escriu. A casa nostra hem de vigilar més, perquè, mancats de l'oportunitat de les escoles, no ens resten altres mitjans de servar la puresa que l'advertència i el bon exemple.

Una llengua patró és, doncs, una llengua artificial. Mitjançant l'artifici són remeiades les confusions i salvades les llacunes. Allà on això es fa amb descurança només són tocades solucions parcials. Aquesta descurança era completa a l'hora de passar, de la màxima decadència, quan els catalans s'anostraven l'idioma d'un altre i perdien la puresa del seu, a l'alba de la renaixença. Els nostres predecessors es trobaven lluny de la llengua *standard*. Calia violentar, tallar, crear.

El primer problema important fou la depuració: foragitar els barbarismes. Per a això mancaven substitutius convenients. Aleshores s'obriren dos camins: l'estudi de la llengua antiga i les aportacions dialectals.

Estudiar el català medieval no vol dir que siguin bons tots els arcaismes. Si s'haguessin admès tots el català hauria esdevingut un idioma encarcarat, excessivament allunyat.

Per altra part, l'escriptor comarcal ha de posar cura a sospesar la viabilitat de les seves aportacions. No ha de proposar-ho tot amb amor propi desmesurat, portat a ultrança, sinó introduir «bons comarcalismes». Tenint, per exemple, *moresc*, *morisc*, *blat de moro* i «dacsa» –en alguna contrada–, ¿no seria greu que es volgués usar per a tota mena de catalans *panís*, en la mateixa accepció de *blat de moro*, perquè en alguna part agafa també aquesta significació? Ací explicà el conferenciant que un lleidatà li dirigí una protesta perquè els escriptors catalans empraven *adés* en significació de pretèrit i d'immediat futur. Ell no admetia l'*adés* futur, per tal com en el seu poble no s'usava sinó en sentit de passat. ¿Doncs què useu per al futur?: «Tenim "lego"». L'home preferia una absurditat com *lego* a fer-se càrrec que l'*adés* en el seu poble hauria perdut la significació futura, com en molts altres havia perdut una i altra.

En aquest punt Pompeu Fabra canvià de to. Les seves paraules eren més enèrgiques; parlà de defensar, d'avergonyir els malcontents. Fins esperàvem que eixiria de la seva boca l'epítet de «mals patriotes», talment s'havia tornat vehement el «professor» d'abans:

«Crec –digué– que ja ha arribat l'hora de comparar el nostre català lite-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rari a l'anglès *standard* o al francès acadèmic. Havem estat innovadors i havem depurat. Ara, havem de passar a defensar les coses adquirides, perquè l'obra de qui s'oposi a les innovacions i a la fixació no pugui prevaler. Conservem l'ortografia ben uniformitzada i la sintaxi el més uniformitzada possible. Parem els peus, catalans, als que volguessin pertorbar l'obra que tant ens ha costat. "L'ortografia està plena d'absurditats", vaig dir a un anglès 120
idoni. I em va contestar: "Però és l'adoptada per tothom que parla anglès. Les iniciatives per a remeiar un mal portarien l'anarquia, i seria pitjor. Per a rectificar *light* no mancarien escriptors que usarien: *lit*, *lait*, *lit* [sic], *lite*, etc. Després d'un temps de no entendre's, probablement s'imposaria el bon seny i tornaríem a escriure: *light*".

»¿Què diria un estranger si ara tornéssim a discutir la forma d'escriure 126
l'adverbi *on*, i es trobessin exemples escrits de: *hont*, *ont*, *on*, *hon*, *ahont*, *aont*, *aon*, *ahon*? Quin judici faria de la nostra llengua?

»Pensem-hi, catalans».

Ⓝ 120 L'ortografia anglesa. ‖ 126-128 Vegeu, *infra*, 113, n. a lín. 101-102.

055 El català literari

DATA: 25.IV.1930 | LLOC: Centre de Lectura de Reus | CONTEXT: Com a encapçalament del report a *LCir* (**a**) es llegeix: «El savi filòleg és presentat pel president del Centre de Lectura, senyor Pau Font de Rubinat, el qual diu que, a malgrat d'estar distanciat del sistema gramatical de Fabra, té com una honor de prologar aquesta conferència; considera, a més, que la presència de l'eminent filòleg a la tribuna del Centre realça extraordinàriament el nostre curs acadèmic actual».

TEXT: **a** *LCir* (27.IV.1930), pàg. 1ad | ALTRES TESTIMONIS: **b** *RCLR*, any XI, núm. 205 (V.1930), pàg. 134-136; **c** *LN* (30.IV.1930), pàg. 4cd; **d** *AvM*, núm. 652 (1.XI.1930), pàg. 1. EDICIÓ: Tots quatre reports són pràcticament idèntics, fruit de la transcripció de la conferència duta possiblement a terme per Joaquim Santasusagna. **a** és estalvi d'un bordó i d'altres errors (ortogràfics i de puntuació, també de confusió d'un mot per un altre) que deturpen parcialment **c**; **d**, còpia a partir d'**a**, en corregeix degudament un error. *Esmenes*: 29 *peducuhum* [*error*] **a b c d**] *peduculum* | 45 subsistitueixen **a b** [subsisteixen **c**]] substitueixen **d** | 47 llur característica nexe *tx* i també **a b c d**] llur característica *tx* i també ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Ginebra i Mallafrè (2005: 163-165); en la reproducció que fan d'aquest text, ignoren **c**. Amb motiu d'aquesta conferència, Joaquim Santasusagna reporta l'anècdota que pot llegir-se, *infra*, **141 n**. Santasusagna és també molt possiblement el transcriptor de **063** i de **065**.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

L'il·lustre gramàtic comença a desenrotllar el seu tema. Ho fa en un to llis, de professor. Diu que la gramàtica és, ensems, art i ciència. Un *patois* qualsevol, fins el llenguatge dels salvatges, té una gramàtica. Aquesta és el sistema de sons, formes i paraules. Quan es desvetlla una literatura i els escriptors es decanten envers una determinada manera de construir i d'emprar els mots i de parlar-los, apareix la gramàtica-art.

Un idioma literari, per tant, és el resum d'una feina de selecció. Aquesta tria la fan les persones cultes o educades, en llur manera habitual d'expressar-se; la fan els escriptors; la fa el mateix poble, i, algunes vegades, cal també la intervenció del gramàtic. Aquest, però, generalment, no fa sinó constatar els rebuigs, recolza sobre la unanimitat de la gent que posa cura en parlar i la que traspua del treball noble dels bons escriptors.

Posaré uns exemples. A Barcelona s'usen tres construccions diferents amb el mateix valor. Es diu: *vaig anar-hi, hi vaig anar* i *hi vaig anar-hi.* La gent culta ha rebutjat la tercera per il·lògica i el gramàtic ho ha tingut en compte. En les oracions de relatiu com *l'home al qual he vist,* el mot *home* és l'antecedent i la resta una oració subordinada. En elles, el poble, que parla
18 llengües novillatines, ha tingut tendència a expressar el relatiu –o sia el conjunt *qual–* per un pronom personal. Com que en una oració no és possible que hi hagi dos subjectes seguits, ha calgut rebutjar la construcció popular. Només la respecta el romanès, en el qual idioma això ha tingut molta força. En els altres, les persones que representen el bon ús l'han condemnada i el gramàtic ha seguit.

Com que una llengua varia contínuament, existeixen diferències morfològiques. Un individu no pot constatar l'evolució de l'idioma amb què s'expressa, però trobaria grans diferències si el comparava amb el parlar de dos-cents anys enrera. Es produeixen canvis lents, de manera mecànica, inconscient. El català és un prolongament del llatí vulgar, però un romà no
29 ens entendria. Tot fent canvis imperceptibles, *peduculum* s'ha convertit en *poll,* però també va acabar en *poll* el mot *pullum.* L'un *poll,* es refereix a l'insecte; l'altre, al petit de la gallina. Encara que el context ens indiqui el sentit, hi podria haver confusions i, molt més, quan una gallina pot tenir *polls* de les dues classes. Per això, sense necessitat que la gent s'hi pensés, el petit de la gallina ha esdevingut *pollet.* En català antic, la primera i tercera persona del present d'indicatiu del verb *riure* eren *riu.* Per imitació de *dir* i *dur,* la primera dels quals fa *dic* i *duc,* el poble va dir *ric.* Aquesta constatació, o tria del poble, el gramàtic l'ha constatat.

La selecció popular, sovint inconscient, a vegades porta la influència de les persones cultes o de la llengua escrita. Així, pronúncies, formes i construccions en competència per les varietats dialectals tendeixen a la unifica-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ció. El romà era homogeni durant els temps de la plenitud política. Soldats, comerciants i funcionaris portaven l'idioma de la capital a les parts més allunyades de l'imperi i hi influïen decisivament. Va venir la decadència i el llatí va evolucionar a cada banda de manera diferent i vingueren els idiomes successors. Avui, un italià no entén un portuguès. Així, ara, a Catalunya, les comunicacions intensificant el contacte, fan caure les diferències dialectals. Es substitueixen els mots com *fui* i *paia* per *full* i *palla*; desapareixen, a l'Empordà, els articles *es* i *sa*; els barcelonins tendeixen a pronunciar per *tg* llur característica *tx* i també arreconen el verb *sapiguer* per *saber*. 45 47

Els gramàtics a vegades es veuen en la necessitat de recórrer a l'artifici. Hem de dir, però, que tota llengua literària és artificial, puix que és resum de dialectes i de treballs de selecció i això ho justifica. El català, al contrari del llatí i de les llengües germàniques, per a fer una negació, adjunta la partícula *no* al verb. Tenim uns mots: *mai, cap, ningú, res*, que són afirmatius, però que mai no entren en oracions expositives o afirmatives. Els usem en frases negatives com *no ha vingut mai* o *mai ha vingut*, d'igual significat, però acompanyades del *no*, segons aquells mots vagin abans o després del verb. Però això podria menar a frases de dos sentits i el gramàtic aconsella, per tant, de no suprimir mai el *no*.

En una llengua que s'ha desenvolupat lliurement, hi ha gent que parla l'idioma fill d'aquesta selecció. La lenta evolució fa que el bon ús sigui el mateix en cinquanta anys. Però el català, des de finals de l'Edat Mitjana fins al segle passat, deixa d'ésser una llengua culta i el bon ús desapareix. En reprendre's el seu conreu, el trobem ple de divergències, de vacil·lacions i d'intromissions d'una altra llengua. Sense un tou de persones que parlessin bé no es podia muntar un sistema. Tothom es va convertir en gramàtic. Però això no podia durar i es van haver d'analitzar els diversos sistemes i tenir una sèrie de solucions que guanyessin l'aquiescència dels catalans cultes i els escriptors. La gramàtica va ésser funció de constatació. Ara que en tenim, podem dir això és bo o és dolent. Sense una gramàtica, unànimement acceptada, no hi ha veritable llengua nacional i no es pot portar aquesta a l'escola ni a les funcions administratives.

Tenim, doncs, una gramàtica, la qual, a tots els que preconitzàvem un sistema, ha fet parcialment vencedors i vençuts. Però, en assumptes tan importants, cal tenir el mèrit de saber ésser vençut. Interessa molt de tenir grafies, formes i construccions generalment admeses. Això és, simplement, posseir una llengua. L'acadèmic francès Gaston Paris va escriure, una vegada, a posta, un mot, diferentment de la grafia oficial. El corrector de proves l'hi va esmenar. Al marge, ell va indicar que volia expressament que s'escrivís tal com ell ho havia fet. Però, en les segones proves, tampoc va ésser cre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gut. Va fer novament la seva indicació, però, al text definitiu, el mot va sortir grafiat de la manera correcta. Gaston Paris va resignar-se, content. Va dir-
83 se: «Jo, acadèmic i escriptor, volia escriure un mot a la meva manera, però era sol; el corrector de proves representava França, i aquest motiu li conferia la raó». Aquest és un alt exemple, que sempre hauríem de tenir tots en compte.

Ⓥ 18 **b**: llengües novollatines, ‖
Ⓕ 83-85 L'anècdota no apareix reportada a Bähler (2004).
Ⓝ 47 *Arreconen*: aquesta és la grafia, a partir de *recó*, adoptada d'antuvi per Fabra al *DGLC*.

056 Formació de la llengua literària

DATA: 23.IX.1930 | LLOC: Ateneu Polytechnicum, Barcelona.

TEXT: **a** *LP* (24.IX.1930), pàg. 7ad | ALTRES VERSIONS: **1** *LVC* (24.IX.1930), pàg. 4a; **2** *LV* (25.IX.1930), pàg. 6d.

EDICIÓ: Es dóna preferència al report de *LP* (**a**), més extens i complet; el de *LVC* (**1**), tanmateix, presenta igualment un valor textual elevat per la seva especificitat. El report de *LV* (**2**) no és sinó una versió força més escarida i només subsidiàriament il·lustrativa. *Esmenes*: 34 simanti.] semàntic. | 51 era estès per tota] era entès per tota | 85 A Anglaterra el bon ús i la llengua literària ho té] Anglaterra, el bon ús i la llengua literària, ho té | 111 Un negoci massa] Un divorci massa ‖ **1** | 13 de la *s* llatina] de la *t* llatina [a] ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre l'entitat on Fabra pronuncia aquesta conferència, vg. Galí (IV, 183 i 220; V, 53; esp. X, 225-228).

Comença el conferenciant dient com sovint els que s'han ocupat de l'obra de depuració de la llengua literària s'han vist acusats de fer una obra artificiosa.

¿Per què si diem *sapiguer* hem d'escriure *saber*, si diem *res m'espanta* hem d'escriure *res no m'espanta*? La resposta que es podria donar és dir que aquest fet es troba a tot arreu on hi ha una llengua de cultura. Per comprendre els fets lingüístics no s'ha d'oblidar mai que el llenguatge està sempre sotmès a un procés evolutiu. L'observació superficial d'un idioma pot fer creure que la llengua és fixa, i és perquè els canvis que sofreix una llengua es fan gradualment i és precís observar dos estats molt distants d'una llengua per veure que no és una cosa fixa, de tal manera que si ens trobéssim amb un que parlés el català de fa cinc-cents anys a penes si l'entendríem, i en canvi, de pares a fills, sempre tothom s'ha anat entenent. Els canvis més

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

importants que fan que les llengües sofreixin variacions més fortes són els canvis fonètics. En un moment determinat una consonant canvia. En moltes paraules llatines la *t* ha canviat en *d*; *seta* ha donat *seda*, *muta* ha donat *muda*. El canvi era un fenomen inconscient involuntari. Per veure fins a quin punt aquests canvis poden transformar una paraula no hi ha més que comprovar algunes paraules franceses amb la llatina corresponent: *acqua*, per canvis graduals, s'ha convertit en *eau*. Des del llatí poblador del nord de França que deia *acqua* les generacions s'han anat entenent fins a pronunciar *eau*. Una altra força que opera canvis és l'analogia. En català la majoria de substantius acabats en *e* diferencien el plural del singular per una *s*. Això fa que en català a la *s* se li hagi assignat la idea de pluralitat. Al costat d'aquests una vintena el fan en *ns*: *home hòmens*, *ase àsens*, perquè els plurals no han fet més que conservar la *n* llatina. Però el que passa és que en fer el plural de *cove*, que és *còvens*, no es recorda de la *n* i recorda que el plural dels mots en *e* fan el plural en *s* i diu *coves* i neix la segona forma de plural; a Barcelona triomfa la forma nova; diem *coves*, *homes*, però hi ha comarques on diuen *còvens*, *hòmens*.

Hi ha encara els casos de canvis per esllavissaments de significació: de *seniorem* ha vingut *senyor*, però en llatí *seniorem* volia dir que té més anys que els altres, vell, que inspira per tant respecte; aquesta idea secundària és la que ha substituït la principal. Aquest és l'esllavissament semàntic. 34

Presenta altres exemples del mateix cas: *cantar e* (en llatí obligació de *cantar*), però com a conseqüència d'aquesta obligació ve el propòsit i d'aquesta perífrasi ve el futur d'indicatiu del verb *cantar*.

D'aquests exemples es veu que un idioma no pot estar mai estancat; sempre es produeixen modificacions en les formes tradicionals, i això és inevitable. Dintre una localitat, per petita que sigui, sempre hi ha dues o tres pronúncies concurrents, que cap d'elles ha vençut les altres; en va buscaríem mai la uniformitat de llenguatge. Però encara hi ha més. Suposem una contrada d'una certa extensió que parli un idioma quasi homogeni. Com es produeixen les modificacions, les innovacions les introdueix un individu i es propaga pel comerç entre els habitants, i mentre aquesta innovació es propaga ja és un signe d'heterogeneïtat; però suposem que per qualsevol circumstància s'estableix una frontera política en aquesta contrada, les innovacions ja no tindran probabilitats de comunicar-se de l'una a l'altra, i al cap de segles els habitants d'una regió parlaran un dialecte i l'altre un altre i arribaran a no entendre's. Mentre l'imperi Romà va subsistir, el llatí era entès per tota la seva extensió; però en trencar-se variaren 51
en tal forma els seus dialectes, que ara no s'entenen ja els uns amb els altres.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El que és curiós és que la llengua, en absència de tota llengua literària, es defensa contra les transformacions. Algunes de les transformacions: *seda* per *seta*, *madura* per *matura*, no canvien la llengua, però altres sí, perquè de vegades dues paraules diferents poden agafar la mateixa forma i produir-se l'homonímia (*nou*, per exemple), i això no pot perjudicar perquè el sentit de la frase ho distingeix. Però de vegades no succeeix així, com quan és el nom d'un animal (*poll*), que pot portar a frases equívoques. ¿Què ha passat als pobles de Catalunya? Per distingir-ho, la gent ha aplicat el diminutiu.

Si la llengua instintivament ja es defensa, no és d'estranyar que quan en un domini lingüístic es produeix una cultura aquesta defensa s'extremi. És un fet que ha succeït a tot arreu; a tot arreu la gent de més cultura quan s'ha trobat en aquests casos d'equívoc s'ha preocupat de fer una selecció, i a tot arreu s'ha donat el cas que hi ha hagut sempre una classe de gent que han parlat millor el llenguatge, i en ells s'ha guiat la massa. I si això passa en el llenguatge parlat, més natural és que es produeixi en el llenguatge escrit.

En el francès hem vist com sempre que s'ha volgut fer prevaler una forma sobre una altra s'ha recolzat en el bon ús. Però la llengua literària ha d'ésser més rigorosa, perquè la llengua escrita necessita una major fixació en els mots i en la construcció. Quan parlem, generalment l'assumpte és simple i la paraula va acompanyada del gest; tot té vivor; però quan volem escriure una llengua és precís que ella sigui entera, ha de tenir major precisió i unes regles sintàctiques més estrictes que les que segueix aquella gent que es considera que parla bé.

Del moment que s'estableix una gramàtica, una llengua literària fixada, apareix una resistència a l'evolució de la llengua, però això no vol pas dir que s'hagi aconseguit la fixació de la llengua, però sí que només prosperin aquelles innovacions tan fortes que puguin introduir-se, malgrat de la gramàtica i la llengua literària, i així la llengua no pot sinó guanyar-hi. Això fa la força de l'idioma anglès: els mots que es volen introduir cal que passin per un període de prova. En altres períodes és l'Acadèmia la que decideix. Anglaterra, el bon ús i la llengua literària, ho té des de l'Edat Mitjana; però altres llengües com la nostra han tingut una decadència tan terrible que en el moment del Renaixement no tenien tradició, i això ha fet que la fixació fos extremadament difícil, puix que durant la decadència havia estat la llengua envaïda per una influència estranya; la llengua estava malmesa per aquestes influències, i si haguéssim basat la llengua literària en la que es parlava, escriuríem ara en un dialecte del castellà, un català de municipal. Tampoc podíem fer com els francesos, que seguien la llengua popular depurada pel bon ús; ací havia d'ésser a l'inrevés; no es podia recolzar la fixació

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en el bon ús, i aleshores s'havia d'anar a l'origen de les formes, i era un treball fantàstic. Però, encara, calia el redreçament de l'idioma i la seva depuració bandejant formes impures, i es corria el perill de fer una llengua encarcarada i inintel·ligible, i aleshores cadascú buscava la seva solució, tothom era un gramàtic; de manera que quan nosaltres arribàrem, trobàrem una gran feina enorme a fer: seleccionar les solucions i després convèncer els encastellats que havien d'ésser vençuts.

Diu com ell procurà no encastellar-se mai i estudiar sempre les solucions proposades amb imparcialitat. Els uns trobaven que el català seria encarcarat; altres volien el del segle xv. L'èxit del català en la gramàtica actual es deu a aquest criteri; però si no s'acceptava aquesta tornada a l'antic, s'havia d'anar a una tria de les locucions dialectals, però calia passar-les aleshores per un sedàs espessíssim, així com també es féu amb els arcaismes. Calia evitar tot això perquè la llengua literària no és exactament la còpia del parlar de cada individu. Fins a l'anglès hi ha un anglès parlat *standard* i un d'escrit *standard*. La llengua literària ha d'estar per damunt, però no massa allunyada de la llengua parlada, perquè sinó resulta encarcarada i fins inintel·ligible. Un divorci massa gran entre les dues llengües fa que les innovacions de la parlada no entrin a la literària ni les pureses d'aquesta a la parlada. Diu com pot dir que hem d'aconseguir fer una llengua d'aquesta mena perquè les depuracions fetes en la llengua literària les han vistes introduïbles en el llenguatge popular i ha calgut retirar els arcaismes; totes les reformes, totes les innovacions han d'ésser viables; han de penetrar en la llengua parlada. I una cosa que demostra el triomf d'aquesta llengua és que tenim una llengua literària que amb tot i haver vingut a substituir una llengua impura, no està tan allunyada de la llengua parlada. 111

No hem pas, però, de tenir una llengua literària i estar-ne cofois; cal que tots la cultivem i la propaguem; no basta pas que siguin uns altres que la cultivin, uns quants, quan hem d'estar contents és quan podrem dir: nosaltres som els que l'escrivim, nosaltres, els que la parlem i la cultivem.

Altres versions

1

Després d'uns mots d'introducció, en la qual féu un parangó entre la llengua parlada i la literària, digué que aquesta no havia pas d'ésser una còpia d'aquella. Això que podria semblar-vos una cosa molt estranya és un fet que experimenten àdhuc aquelles llengües més riques i més perfectes. El llenguatge és una cosa que està sotmesa sempre a un procés evolutiu; no pot ésser definitivament fixada. La majoria de la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gent s'ha fet la il·lusió que els nostres pares parlaven com els nostres avis i que els nostres fills parlaran així mateix com nosaltres. Amb tot, no res menys cert. El canvi hi existeix, per bé que és un canvi inconscient i operat gradualment. S'hauria de fer una comparació, i encara molt estudiada, dels dos estats d'una llengua, enclosos dintre un termini de temps relativament curt, per a veure el canvi que s'ha realitzat. Per això ni nosaltres mateixos, que a vegades també operem en l'evolució del llenguatge, no ens en donem pas compte.

A continuació cita alguns exemples evolutius: entre ells el canvi de la *t* llatina per la *d*. Probablement aquells –continua– que anaven canviant les dues consonants no se n'adonaven; fenomen inconscient i involuntari. Parla ara de la formació del plural amb la *s* final i cita l'exemple del mot *home* dit antigament *homen* per derivació del llatí. Ara la *n* ha caigut en desús i per comptes de formar el plural amb el mot *hòmens* conservant-hi la *n* llatina, s'ha suprimit aquesta i s'ha format amb el mot *homes*. Aquesta evolució del llenguatge, soferta des del segle XIII cap ací, s'ha degut a la influència de veure sempre tots els plurals acabats amb la sola consonant *s*. Naturalment, com succeeix gairebé sempre, la forma nova ha guanyat. Un altre dels canvis d'evolució és l'esllavissada de la significació dels mots. Explica, també, l'evolució dels mots compostos llatins com les perífrasis formades amb la *e* final que indicaven una acció futura i que ara indiquen, com en el verb *cantar*, per exemple, una acció de la voluntat encara que no estigui pas inclosa en el temps futur. El mot *cantaré*.

A vegades, també, dintre d'un mateix idioma sorgeixen canvis deguts a una influència comarcal o dialectal. Hi ha un centre d'evolució que difon una nova modalitat i arriba aquesta a ésser una forma del llenguatge general. A vegades, per contra, un isolament, una separació política de dos sectors d'un poble que parlaven la mateixa llengua, arriba a portar canvis absoluts, perquè un sector no assimila les evolucions que sofreix l'altre. Totes les llengües llatines són filles d'una mateixa llengua i amb tot quantes llengües diferents no s'han format completament diferents elles amb elles. A vegades, influeix també el canvi fonètic de la terminació d'un mot, de tal manera que arriba a canviar la seva significació. Esmenta l'exemple de *poll* i *poi*. A part de la influència de literats i gramàtics la llengua ha pres instintivament la defensa contra les evolucions fonètiques.

I si tots aquests canvis es produeixen en el llenguatge parlat no és pas estrany que el mateix canvi es produeixi en el literari.

De totes maneres, encara que es creï una distància entre les dues formes del llenguatge, la preponderància del parlat es manifesta, puix que veiem que quan entre dos literats es posa en discussió l'emprament d'un mot, hom el defensa tot dient: «Hi ha tanta gent que el diu», no pas «l'escrivia aquest literat i aquell altre».

La gramàtica és una gran resistència a l'evolució del llenguatge. Però la gramàtica no vol dir tampoc fixació perquè la força de les grans innovacions venç sempre.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La nostra ha estat una llengua que ha tingut una decadència molt prolongada i en el moment de la renaixença no hi ha hagut tradició. I ací hi havia encara un altre obstacle: la influència d'una altra llengua. Per això en el moment de fixar-la ens trobàvem amb una llengua malmesa també. El gramàtic no podia fer una reposició; havia de crear. Amb tot es corria el perill, en trobar-se entre els dos llenguatges parlats i el dels nostres clàssics, de fer un idioma massa oficial, encarcarat. Crec que vaig tenir l'encert de no procedir ni d'una manera ni de l'altra. Era qüestió de fugir de tots dos extrems. Triar un terme mitjà.

Convé que tant les aportacions dialectals com els arcaismes siguin passats pel sedàs. Convé també, com ja hem dit, que la llengua literària no sigui massa distanciada perquè es podria tornar encarcarada i inintel·ligible. Un divorci massa accentuat portaria com a conseqüència que les innovacions d'un llenguatge no fossin assimilades per l'altre.

Ara, per acabar, us diré, però, que no n'hi ha prou de poder dir: tenim una llengua que d'arran de terra ha estat portada a un nivell envejable, sinó que cal estudiar-la, i no haver de parlar de la llengua que perfectament escriu el tal o tal escriptor, sinó de la llengua que escric jo, que escrivim tots.

2

Dijo que frecuentemente los que se han ocupado en la obra de depuración de la lengua literaria se han visto acusados de hacer una obra artificiosa, porque no se ha tenido presente que para comprender los hechos lingüísticos no se puede olvidar que el lenguaje está siempre sometido a un proceso evolutivo, ya que los cambios que sufre una lengua se hacen gradualmente y es preciso observar dos períodos muy distantes para comprobar que una lengua no es una constantemente.

Estos cambios, los más frecuentes e importantes, son los fonéticos y a veces el de una consonante, citando el conferenciante algunos ejemplos en apoyo de sus palabras. El lenguaje no es, pues, una forma fija: las modificaciones las introduce un hombre y las propaga el comercio, y las fronteras que pueden obstaculizar la difusión de estas innovaciones dan lugar a los dialectos.

En cuanto a la lengua literaria, ha de ser más rigurosa, porque precisa de una mayor fijeza en los vocablos y en la construcción. La palabra tiene una viveza que la impone; pero lo escrito necesita una mayor precisión y unas reglas sintáxicas, más estrictas que las que sigue la gente que se considera a sí misma que habla bien.

Al producirse el renacimiento de la lengua catalana ésta no tenía tradición ninguna, porque había sido invadida por una influencia extraña: lo que se escribía no era más que un dialecto castellano. Era necesario el ennoblecimiento del idioma y su depuración, dejando de lado formas impuras; pero se corría el peligro de elabo-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rar una lengua rígia e ininteligible, además del inconveniente que ofrecía la solución particular, individual, ya que muchas gentes se sentían gramáticos.

Según el conferenciante, su labor se limitó a no encastillarse y a estudiar, siempre com imparcialidad, las soluciones propuestas.

Terminó diciendo que lo que demuestra el triunfo de la lengua catalana es el hecho de que posee un lenguaje literario que, habiendo substituído ya formas impuras, no está muy lejos del lenguaje oral.

Ⓝ 60-61 Vegeu sobre això, i a propòsit d'aquest mateix exemple, *supra*, 054 i 055. ‖ 1 | 35-36 Vegeu n. a lín. 60-61.

057 La fixació de la llengua literària

DATA: 10.X.1930 | LLOC: Girona, Saló de Sessions de l'Ajuntament | CONTEXT: Conferència inaugural del curs de català impartit a l'Ateneu de Girona per mossèn Ignasi-Enric Jordà. Paraules de presentació de Fabra a càrrec de Carles Rahola, president de l'Ateneu de Girona (reproduïdes a *LP*, 14.X.1930, pàg. 5ab).

TEXT: *DdG* (11.X.1930), pàg. 2ab.

EDICIÓ: Exemple de text reportat més volenterós que fidedigne; se'n respecten les incorreccions sintàctiques així com alguna manifestació lèxica insòlita. *Esmenes*: 10 és que ço es] és que ço que es ‖

Asenyalà que la labor cabdal de la fixació del llenguatge és la depuració del mateix. El català d'abans de la renaixença era un català depauperat i corromput, principalment per l'allau de castellanismes que el viciaven. Era doncs tasca primordial la descastellanització.

Per a fer sòlidament aquesta obra calia no encastellar-se en un principi d'irreductible arcaïtzació, no acceptant en una fórmula rígida el control de la viabilitat de la innovació: aquesta fórmula és agermanar les lliçons del català clàssic amb les naturals evolucions filològiques. Si la llengua escrita és més pura que la parlada, s'ha de fer dringar la innovació a través de l'ús dels bons escriptors. Si hi ha resistències en son adaptació és que ço que es proposa no té condicions adequades per a sobreexistir.

Cal però remarcar que si hi ha diferències entre la llengua literària i la llengua parlada, aquestes diferències no siguin una separació o un divorci. L'acció de mútua influència entre una i altra és la solució millor per a valorar les normes de fixació de la llengua que es recobra.

El conferenciant demostrà amb exemples pràctics molt interessants els

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

seus punts de vista [...]. Entre aquests exemples exposà l'esdevingut amb la forma del *ço que* substitutiva del *lo que* castellà; la diferenciació del *que* i del *qui* en frases de relatiu; l'ús del *mai* i altres.

Acabà la sàvia dissertació demanant que en compliment d'un deure primordial ens preocupem tots d'aprendre l'idioma que ens és propi.

058 La llengua catalana, llengua nacional

DATA: 20.XI.1930 | LLOC: La Bisbal d'Empordà, sala de l'«Escut Emporità» | CONTEXT: Inauguració d'un curs de català organitzat per la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, professat per Josep Ponsatí, «avantatjat deixeble de Mestre Fabra».

TEXT: *EM* (23.XI.1930), pàg. 5bd.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: La crònica apareix signada L., de qui s'ignora la identitat.

«Si es trobaven –digué– anys enrera un català i un castellà i el segon deia al primer que el català era un dialecte, el català s'indignava. I, no obstant, el castellà tenia força raó. Avui, gràcies a l'esforç d'una minoria, si es repetís aquella escena, el castellà tindria molta menys raó, però encara en tindria».

Parlà de l'ímproba tasca portada a terme per aquesta minoria; del treball formidable realitzat. «Si ens ho haguéssim pensat en començar, potser ens hauríem descoratjat i hauríem preferit adoptar com a llengua de cultura la castellana».

Continua amb interessantíssimes explicacions filològiques. Com s'han trobat alguns castellanismes; l'atenció que ha calgut posar en la viabilitat de les paraules que es proposaven. «El filòleg –diu– no ha d'entossudir-se». Ha d'estar sempre disposat a retirar una paraula. Explicà el que li passà amb la innovació –per ell proposada– del *ço que* com a traducció de *lo que* castellà, avantatjosament reemplaçat avui per *allò que*, *el que*, *això que*, etc. Amb exemples bellament exposats prosseguí les seves encertades observacions gramaticals i filològiques.

S'ocupà del paral·lelisme que és necessari que hi hagi entre la llengua parlada i la llengua escrita. Una superioritat d'aquesta darrera, no tan marcada, però, que impedeixi a la primera d'aprofitar-se'n i anar millorant.

Digué que cal, però, que tots aportem la nostra cooperació a la tasca d'aquesta minoria que ens ha donat una llengua. «No n'hi ha prou amb parlar en català. Cal, a més, escriure sempre en la nostra llengua; cal treballar per-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

què la llengua catalana sigui una llengua digna del poble català». Explicà que una vegada sostingué una dicussió acalorada amb un catalanista radical. «Jo apareixia al seu costat –continuà Mestre Fabra– un català tebi. Després vaig acompanyar-lo a casa seva i quina no fou la meva sorpresa en veure que en la porta del seu despatx hi havia un rètol en castellà i que les seves targes venien redactades en la llengua de Cervantes!». Demana més conseqüència.

Cal que aprenguem el català tots, de la mateixa manera que un francès aprèn el francès i un castellà estudia el castellà. «Avui –prossegueix– tenim mitjans suficients al nostre abast: Els cursets de gramàtica catalana, la lectura de les notables obres catalanes, la de les excel·lents traduccions i, fins i tot, la dels articles firmats dels nostres diaris, i les gramàtiques catalanes a l'abast de tothom». S'estengué sobre aquests punts.

Advocà per la conversa bilingüe com fan suecs i noruecs. Quan es troben, sostenen una conversa parlant cadascú la seva llengua. Aquí, en canvi, continuà, ens trobem amb un castellà que fa trenta anys que viu a Catalunya i que ens fa l'ofensa de no voler comprendre la nostra llengua, i nosaltres, servilment, fent gala d'un «provincianisme perfecte», li parlem en castellà.

Resumeix la seva interessant conferència i acabà amb un paràgraf brillantíssim, dient que amb el treball de tots aconseguirem que el català tingui tota la raó quan s'indigni en dir-li el castellà que la llengua catalana és un dialecte, i farem de la nostra estimada llengua, llengua nacional.

059 Les dues gramàtiques

DATA: 5.VI.1931 | LLOC: Barcelona, Paranimf de la Universitat de Barcelona | CONTEXT: Lliçó inaugural del Primer Curset de Llengua Catalana organitzat per l'Associació d'Alumnes de la Facultat de Dret, sota la presidència del rector de la Universitat de Barcelona, Enric Soler i Batlle, acompanyat del degà de la Facultat de Dret, Josep Xirau i Palau, i de representants de la Junta de la Federació Universitària Espanyola (FUE). La conferència, retransmesa per ràdio, significava l'entrada oficial de la llengua catalana a la Universitat.

TEXT: *LVC* (6.VI.1931), pàg. 5d.

EDICIÓ: *Esmenes*: 10 La història consisteix, | La històrica consisteix, ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Per altres notícies d'aquest mateix acte, vg., sempre en l'edició de 7.VI, *LO*, pàg. 6, *LV*, pàg. 8, i *LP*, pàg. 9, en què es llegeix que la conferència de Fabra fou retransmesa per ràdio.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Començà felicitant el mestre no universitari, els homes que s'havien decidit a obrir les portes de la Universitat a la cultura catalana, que des que existeix n'havia estat bandejada i s'havia hagut de desenvolupar fora del seu complex orgànic, que és on havia de fer-ho. Reconegué tot seguit que la càtedra de llengua catalana creada per Estudis Universitaris Catalans no havia pogut mai arribar, mancada de l'escalf d'una Universitat autèntica, a assolir un grau científic en l'exposició de la gramàtica.

Car de gramàtica –digué– n'hi ha de dues classes: una de normativa, empírica, i una d'històrica, científica. La gramàtica normativa és «l'art de parlar i escriure correctament una llengua». La històrica consisteix, en canvi, en l'estudi científic, raonat, dels mots actuals i de llur derivació històrica dels mots llatins o germànics de què procedeixen. Altrament, gramàtica històrica és l'estudi dels mots del llatí vulgar, de què derivaven els nostres i de llur evolució fins a l'estat actual. La primera d'aquestes formes de gramàtica és la que pertoca explicar a tothom, a tot el poble perquè manegi correctament i amb desimboltura la llengua que li escau. L'altra no és per a tothom. És només per als estudiosos. Fóra àdhuc perjudicial voler fer-hi entrar el poble.

Aquesta darrera manifestació científica de la gramàtica és la que escau a la Universitat i la que dissortadament no ha estat encara cultivada entre nosaltres. Des d'ara ho serà, i a la Universitat, en la càtedra de Llengua Catalana i en els Seminaris de Filologia que cal organitzar.

Tota la conferència de Pompeu Fabra s'adreçà després a explicar amb exemples aquesta oposició de gramàtica normativa i gramàtica històrica. El primer fou el dels tipus del plural. El signe de plural, diu la gramàtica normativa, és una *s*. Hi ha mots que la prenen simplement: *plat* fa *plats*, etc. Altres prenen una *n* abans de la *s* típica plural: *pa* fa *pans*, *mà* fa *mans*, etc. Altres prenen una *o*: *braç* fa *braços*, *pas*, *passos*, etc. I així segueixen les regles. Ara bé, la gramàtica normativa, quan un dialecte forma malament un d'aquests plurals –*sofà*, *sofàs*, *sofans*, en barceloní–, adverteix com cal fer-lo perquè sigui correcte. La gramàtica històrica, en canvi, explica com de les formes llatines vulgars en què hi ha casos del plural sense *s* i casos de singular amb *s*, segons les declinacions, es passa al signe plural *s* del català –la reducció de la declinació per perífrasis a dos casos únics: l'acusatiu singular, terminat en *ns*; l'acusatiu plural, terminat en *s*; la interposició de la *o* per influència de l'article: masculí *los*, femení *les*, etc.

Un altre exemple el treu dels infinitius de verb de la tercera declinació llatina amb accent en el radical: *vendere*, que es perden en castellà, mentre que en el català es segueix la tendència italiana i francesa de conservar-los: *vendere* = *vendre*, en castellà en canvi *vender*, i en canvi el català és l'única

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que perd els infinitius de la segona, tret de molt pocs casos; així el català antic *jaer* és *jaure* avui dia, *plaer* és *plaure*. Tot això demostra quina perfecta independència de les altres llengües neollatines i de les peninsulars.

Un altre exemple: els mots *mai*, *cap*, etc. La gramàtica normativa diu només quan cal emprar amb ells l'adverbi negatiu *no* i quan cal ometre'l *–si mai véns, digues-li...* o bé *si mai no véns com podràs dir-li...* En canvi, la gramàtica científica explica el veritable valor d'aquests mots: si són positius o negatius, ideològicament i gramaticalment, etc.

Ⓔ 1 Atès el fet que Fabra no esdevingué professor universitari fins a l'any vinent (vg., *infra*, 101), cabria la possibilitat de llegir i d'editar conseqüentment la primera frase del text de la següent manera: «Començà felicitant, el mestre no universitari, els homes», etc., en el qual cas l'al·ludit dins l'incís fóra el mateix Fabra.

060 [Conversió del català en llengua nacional]

DATA: 18.X.1931 | LLOC: Vic, Sala Gran de «Catalunya Vella» | CONTEXT: Conferència inaugural d'un cicle de conferències organitzat per l'entitat «Catalunya Vella».
TEXT: *GdV*, núm. 3946 (20.X.1931), pàg. 2-3.

Començà la seva conferència explicant que quan era petit sovint tenia baralles amb altres infants de l'escola, no catalans, sobre si el català era o no llengua i explica també com mai pogueren posar-se d'acord, cosa tant més difícil quan en una discussió són objecte d'ella paraules que tenen més d'una interpretació.

A continuació parla de la formació de les llengües i de llur evolució i fa veure com aquesta tot i essent real és tan lenta que els qui l'operen no se'n donen compte; compara el llatí vulgar d'ara fa dos mil anys amb el català actual i fa veure l'enorme camí que ha fet aquesta evolució lenta i contínua.

Exposa alguns dels fenòmens que donen lloc a l'evolució: els canvis per analogia, els canvis de significació semàntica, l'imperi d'un significat secundari d'un mot sobre el significat, el canvi de mots per la introducció de mots nous estrangers, i dóna de tot exemples que en són una demostració convincent.

D'aquestes evolucions en deriva les diferències que s'observen en els idiomes fills del llatí, diferències que explica a continuació.

Mentre l'imperi Romà visqué, tota innovació de l'idioma s'estenia per mitjà dels soldats, viatjants, comerciants, etc., etc., per tota l'àrea immensa d'aquell imperi; i així, encara que el llatí clàssic fos molt diferent del llatí

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dels darrers temps de l'imperi, sempre resultava un tot homogeni. En canvi quan es fraccionà l'imperi en diverses nacionalitats, vingué també el fraccionament de la parla, perquè aquella innovació que s'operava en un punt solament es transmetia a l'àrea lingüística encerclada per les fronteres polítiques, i així el llatí anà transformant-se i adquirint caràcters diversos a França, Castella, Catalunya, Portugal, Romania.

Allavors ens fa veure les grans diferències que en dita transformació veiem que s'observen a Catalunya i a Castella fins a fer dues llengües totalment distintes encara que provinents d'una mateixa arrel.

Tenim, doncs, que el català era llengua en temps de la Catalunya Nació en el sentit de llengua nacional, emprada per tot un poble, en la seva literatura i en la seva documentació oficial; si en aquells temps s'hagués fet un inventari de les llengües nacionals, la catalana hi hauria figurat amb els mateixos títols que les demés llengües llatines.

Vingué, però, la pèrdua de la independència política de Catalunya i amb ella la decadència de la llengua; fins a mig segle passat, el català era sols emprat per usos familiars. La llengua escrita era una altra.

Venturosament essent encara existent el caliu, el patriotisme dels poetes abrandà el foc i per mitjà de Verdaguer, principalment, el català fou altra vegada llengua apta per la literatura.

Mes no n'hi havia prou: era necessari que fos apta com a llengua nacional. Per a lograr-ho hi havia dues menes d'obstacles: els externs i els interns.

Els externs eren constituïts per les traves que el govern central posava als llegítims drets de la llengua: de vèncer-los se'n feren la seva tasca els elements polítics de Catalunya, i aquesta greu batalla fa anys començada és d'esperar que aviat serà definitivament guanyada.

Els obstacles interns eren l'estat d'anarquia que regnava en l'estructuració científica de la llengua. Allavors el gran Prat de la Riba encarregà als filòlegs i gramàtics que acabessin amb aquesta anarquia, en especial en l'ortografia, que essent una cosa convencional passava a ésser no obstant d'una importància capital.

Mentres el català servia sols per usos familiars i literaris l'ortografia era cosa indiferent: *L'Atlàntida* era tan gran amb una ortografia com amb una de diversa. En canvi, si el català s'havia de portar a les escoles, als tribunals, a les cúries, era necessari posar-se d'acord sobre un sistema ortogràfic puix fins allavors no es podia ensenyar cap ortografia perquè no n'existia cap.

En aquesta tasca forçosament tenia d'haver-hi vençuts i vencedors; es trobaven dues solucions igualment bones, defensables amb arguments d'igual pes i davant l'incertitud els polítics imposaren l'adopció d'una solució única mal que fos a decidir en una votació. Així s'arribà a la uniformitat actual.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Avui el català és llengua en el sentit que es dóna generalment a la paraula llengua per ésser la llengua nacional dels catalans. Manca, però, per ésser-ho que la conegui tothom a consciència; si s'imposa a les escoles les generacions futures la tindran ja com element indispensable de cultura, però els qui ja han passat de l'edat escolar, cal que l'aprenguin a fi de que puguin tenir-la com a apta per a totes les seves manifestacions literàries i oficials.

061 [El català, llengua de l'ensenyament]

DATA: 29.XI.1931 | LLOC: Tarragona, saló de sessions de l'Ajuntament | CONTEXT: Acte de presentació de la Delegació Tarragonina de Palestra; qui n'ostenta la presidència, Joan Antònio i Guàrdias, fa la presentació de Fabra.

TEXT: **a** *LP* (4.XII.1931), pàg. 7ef | ALTRES VERSIONS: **1** *LC* (1.XII.1931), pàg. 2ab; **2** *DdT* (4.XII.1931), pàg. 3ad.

EDICIÓ: Es dóna preferència a la versió de *LP* (**a**) pel fet de ser la que demostra un major grau de comprensió abstracta i de síntesi expositiva.

L'il·lustre conferenciant lloà d'antuvi l'obra de Palestra, obra ben esplendorosa d'abans que Catalunya arribés al moment culminant actual, obra que ha de perdurar encara, malgrat que sembla que estem a tocar al cim de la consecució dels nostres ideals.

Es referí tot seguit a la llengua catalana i digué que mentre aquesta no era considerada més que com un esplai familiar no hi havia cap necessitat que tingués una ortografia i una gramàtica, però quan arriba el moment de voler que sigui, com a llengua del poble, el seu element d'expressió general, aleshores cal unificar la seva ortografia i les seves regles gramaticals, puix que contràriament hi haurien tants sistemes com habitants que empressin la nostra parla.

Dedicà un gran elogi a aquells que en els temps passats treballaren de ferm per l'esplendor actual de la nostra llengua, a aquells precursors que qualifica d'herois, puix que dugueren a terme fermament el seu treball enmig de la indiferència general. Gràcies als treballs dels polítics, gràcies als treballs dels literats, gràcies al treball dels gramàtics, ha arribat l'hora de dir que ja no és la nostra llengua únicament una llengua familiar, ans bé la llengua oficial d'un poble, una llengua nacional.

Es plany que el poble no estigui a l'altura necessària per a emprar la llengua literària en tota mena de manifestacions tan bon punt com sigui

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aprovat l'Estatut i es lamenta que durant els temps que hem passat no s'hagi acostumat a emprar el català amb tot l'interès i tot l'amor, per exemple, que palesaria un francès, un castellà, un alemany, per la seva llengua. Si així hom ho hagués fet, a hores d'ara estaríem ja en condicions que la nostra parla fos el natural i total vehicle d'expressió de tots els catalans.

En el cas que en aquests temps decisius hom notés indiferència en el poble, aleshores la batalla l'haurien de guanyar els mestres a les escoles, i ells són els que haurien de continuar l'esforç heroic d'aquells precursors del renaixement, d'aquells polítics i d'aquells literats, per tal de donar una generació esplendorosa d'ací a vint anys.

Hom ha de lluitar contra el glaç de la indiferència, i d'ací –diu el conferenciant– les meves primeres paraules que Palestra no haurà acabat la tasca un cop s'aprovi l'Estatut, perquè seria vergonyós que fins d'ací a vint anys ni tinguéssim la generació esplendorosa que he esmentat. Això hauria d'esdevenir tot seguit, i fit el pensament en aquest anhel, a Palestra li correspon seguir lluitant.

No n'hi ha prou –diu– amb l'amor passiu a la nostra llengua; no basta fer constatar a propis i estranys el grau de maturitat de la parla catalana. Cal que cadascú l'honori, l'empri sempre, la propagui amb l'amor i l'entusiasme amb què ha de propagarse, emprar-se i honorar-se una llengua nacional.

Partint d'una llengua familiar hem arribat a aconseguir una llengua que és digna d'ésser la llengua nacional d'un poble culte. Aquest resultat ha estat assolit per l'esforç d'una minoria, però ara cal que el poble de Catalunya s'associï a l'expandiment veritable de la nostra llengua.

Altres versions

1

Comença fent referència als que diuen que un cop aprovat l'Estatut d'autonomia, la tasca de Palestra no tindrà ja cap objecte. Diu que amb l'Estatut i la facultat de poder ensenyar als infants amb la llengua materna no s'haurà resolt el problema, perquè encara hi han molts pares que no estan convençuts del gran avantatge que això representa i caldrà rompre aquest glaç i per això també serà necessària la continuació de l'obra de Palestra.

Assenyala la importància de poder servir-se de la llengua materna com a medi d'ensenyament, sense haver de recórrer a la interpel·lació d'idiomes oficials i la gran ventatja en els ordres intel·lectuals i físics [sic], que reporta als petits escolars, qui-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nes aventatges han estat abastament controlades en repetides experiències fetes en països de diversitat de parles, com són Anglaterra, Austràlia, etc.

Després passa a parlar de la influència enorme que tenen les llengües oficials d'un Estat sobre els idiomes que parlen els països que el formen. Diu que aquesta influència pertorba la sintaxis i àdhuc la significació de les paraules, de tal manera que molts cops el que parla la llengua pròpia arriba a dubtar de si és prou correcte un gir gramatical que empra usualment i amb propietat. Només es salven d'aquestes influències aquells girs i expressions que o bé estan profondament arrelats en el lèxic que hom domina, o bé no tenen cap analogia entre els girs o expressions de la llengua dominadora u oficial. Exposa diversos exemples que són escoltats amb tota atenció pels concurrents.

Fa ressaltar la gran importància que té la fixació de la gramàtica del nostre idioma, que tant va preocupar a Prat de la Riba, i que és condició indispensable perquè la llengua pugui servir com a vehicle de cultura, fent un elogi dels nombrosos polítics, literats, gramàtiques, etc., més o menys coneguts, que han treballat pel redreçament i perfecció de la nostra parla, enmig de la indiferència general del poble, el que no s'ha adonat encara de l'esforç realitzat i no li fa l'honor degut, que és usar la nostra parla en tots els nostres actes. Perquè l'amor a la llengua –diu– no es demostra fent un elogi dels seus literats i homes representatius que l'han honorada, i saber que és un idioma que té gramàtica, etc., el millor amor es demostra enlairant-la fins a fer-la nostra llengua en totes les manifestacions de la vida.

Perquè sigui una llengua nacional no en té prou amb l'esforç fet pels literats, polítics, gramàtics, etc., sinó que necessita l'esforç del poble perquè sigui ben bé la llengua dels catalans.

2

El senyor Fabra [...] començà la seva dissertació dient com l'obra de Palestra no pot acabar una volta sigui un fet l'aprovació de l'Estatut de Catalunya, perquè, encara que la nostra terra assoleixi la seva llibertat, caldrà continuar la tasca de totes les organitzacions catalanistes fins obtenir la completa catalanització de tots els catalans.

Una de les dificultats que ha trobat Catalunya per a la seva completa nacionalització ha estat l'haver-se foragitat de l'escola la llengua nadiua. Inclús el cas que aquesta sigui acceptada com ha passat en certs col·legis, el bilingüisme a què obligava el fet que no fos la llengua catalana l'oficial i en ella no estessin escrits els llibres escolars, representava si més no un motiu d'endarreriment dels nostres infants. No hi ha res més dolent per aquests que el bilingüisme. I com a prova d'això, estadístiques seriosament fetes en centres escolars bilingües com al País de Gal·les on el llenguatge docent no és el parlat pel poble, demostren com els infants gal·lesos tenen un notable endarreriment en la seva formació intel·lectual.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aparentment sembla, però, que el bilingüisme és un bé. L'infant aprèn amb certa facilitat dues llengües i això enganya a molts pares perquè no tenen en compte l'esforç que representa per a les joves intel·ligències encara en ple procés de formació. Recorda una anècdota ocorreguda a En Vilanova, qui, visitant una vegada a una família coneguda, varen mostrar-li una nena prodigi que, amb tota facilitat, parlava dues llengües. En sentir-la En Vilanova parlar aquella parla que no era la seva, va preguntar amb humorisme si realment «li provava», perquè estadístiques formades amb tota garantia per pedagogs en escoles bilingües, demostren certament que no podia provar-li.

Però no és això sol on la influència d'una llengua dominadora es deix sentir en la dominada. En l'època de la nostra decadència nacional, esforçant-se la gent catalana a parlar el castellà, arribaren a veure que no el parlaven bé, però es troben amb el cas vergonyós que tampoc saben parlar ni la seva pròpia llengua.

Quan un català parla malament el seu idioma no hi dóna importància, però quan un castellà el repta per l'equivocació que ha fet parlant la llengua dominadora, procura corregir-se, i acaba per creure bons els girs i les construccions castellanes.

Un exemple el trobem en la següent construcció: *tengo de azules*, qual fórmula és evidentment dolenta, i acostumat a suprimir la paraula *de*, arriba a dir-nos en català: *en tinc blaves*, quan el que cal dir és *en tinc de blaves*.

Passa també que paraules ben nostres són abandonades i per a substituir-les hom les manlleva del castellà, com és el *curar* i *guarir*, que és el cas típic d'una paraula catalana insuflada per una de la llengua dominadora.

La influència de la llengua dominant, de l'escolar, acaba per canviar la sintaxi i el valor dels mots, i sols se salva aquella paraula o aquella construcció que està tan arrelada en la dicció popular que res no hi pot la llengua forastera.

Després d'uns segles en què la nostra llengua havia estat dominada per l'esperit provincialista producte de la desnacionalització de Catalunya, va veure's, en iniciar-se la nostra Renaixença, que el primer que calia fer era la depuració i redreçament del català. Avui, però, la nostra llengua té un grau de puresa com qualsevol altre idioma llatí, i si sobre d'ella hi plana la influència de les altres, igual passa amb totes. 40

La nostra llengua ha arribat a ésser la llengua amb què cal ensenyar els infants.

És el cas contrari del *patuès*, per exemple, que per la manca d'uniformitat és inapte per a l'ensenyament: tot el més que pot esperar-se d'ell és que serveixi d'auxiliar en l'ensenyança.

L'obra de depuració de la nostra llengua ha estat iniciativa dels polítics. Prat de la Riba deia que el català no sols ha de vèncer els obstacles legals per a esdevenir una llengua escolar, sinó ésser una llengua culta. En el moment en què els nostres polítics volien convertir el català en la llengua nacional, calia reglamentar l'ortografia. ¿Com podia ensenyar-se una llengua sense una prèvia unificació de les regles ortografiques?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Gràcies a l'esforç dels polítics hem pogut convertir el català d'una llengua casolana i familiar en una llengua que està en condicions d'ésser l'idioma oficial de Catalunya. Però cal preguntar: ¿Aprovat l'Estatut, la massa parlant estarà a l'alçada del grau de puresa que té avui el català? Malauradament la resposta és negativa, perquè avui encara hi ha molts catalans que no saben emprar la seva llengua com un francès empra la seva. Queda, però, l'esperança dels nostres infants, que es formin en les escoles, on, els mestres devenen uns col·laboradors dels polítics i literats que iniciaven la nostra Renaixença.

Cal vèncer la indiferència de la generació actual. És en aquest aspecte, que l'obra de Palestra cal que continuï per tal de vèncer aquesta fredor, ja que estimant-la és com cada català pot contribuir a convertir la nostra llengua en la veritablement i íntegrament nacional catalana.

Ⓝ 2 | 40 *Provincialista* en el sentit de 'provincià', evidentment.

062 Importància dels vocabularis tècnics

DATA: 15.XII.1931 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Comissió de Cultura de l'Associació d'Alumnes de l'Escola d'Enginyers Industrials.

TEXT: a *LP* (16.XII.1931), pàg. 2ef | ALTRES VERSIONS: 1 *LVC* (16.XII.1931), ed. del v., pàg. 10e.

EDICIÓ: *Esmenes*: 29 nom de l'anterior,] nom de l'exterior, ‖

Començà el conferenciant explicant com tot just iniciada la renaixença literària se sentí la necessitat d'una tasca de depuració del vocabulari, tasca que ha estat obra de tres generacions de literats i de lingüistes, i tan avançada avui, que la nostra llengua es pot posar al costat de les altres neollatines, per ésser la llengua nacional del nostre poble. Ha calgut fer tasca de depuració, redreçament i fixació, però aquesta obra encara és incompleta pel que fa relació als vocabularis tècnics.

El català tenia, naturalment, a l'Edat Mitjana i als començaments de la moderna, unes eines, emprava unes matèries, afaisonava uns objectes que no són els mateixos d'ara. El vocabulari tècnic sofreix una evolució a través dels temps. Si en una llengua que no hagi passat per una època de decadència s'examina un vocabulari d'ara fa trenta anys i un d'ara seran molt diferents. En aquests vocabularis no es té pas en compte la puresa. En els vocabularis entren noms de molts idiomes, especialment els dels països exportadors d'objectes. En l'exèrcit i la marina espanyols s'ha adoptat la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nomenclatura francesa: *chef* dóna *jefe*; *capitain, capitán*; *aide de camp, edecán.* Els mots tècnics de la música italiana han penetrat en totes les altres llengües de cultura. Si això ocorre en el castellà i en l'italià, és d'esperar que hagi hagut d'ocórrer en major escala en el català.

En el vocabulari nàutic els termes de pesca és pur català; però en el de navegació d'alt bord tot és castellà, sovint sense ni preocupar-nos de catalanitzar la paraula. Hem arribat, però, a canviar la denominació de coses que ja la tenien catalana. Sovint un tècnic designa amb el nom castellà el que tothom designa amb el nom català. Posa el cas del blat de moro, al qual el tractant en grans anomena *maíz*, perquè fa les factures en castellà. El dependent de merceria no diu mitjons, sinó *calsetins*. A bord d'un vaixell hi ha l'home que fa la cuina, el cuiner, però el mariner en diu el *cociner* perquè a bord tracta amb castellans. Una de les coses que ocorre en un vocabulari tècnic és que quan un producte o un estri varia, el nou rep el nom de l'exterior, 29
perquè l'anterior desapareix. Exemple, la decoloració de les robes en la bugada, el lleixiu, en castellà *lejía*; però en industrialitzar-se el producte, el nou líquid porta a les ampolles el mateix nom, en diu *lequía.*

Molts tècnics se sorprenen que el català no tingui certes paraules, i *jefatura*, per exemple, se'n digui en català *jefatura*, perquè no hem batejat encara la cosa. El català no té més que les denominacions que nosaltres hem donat a les coses, perquè si els hem donat un nom castellà, aquest és el català.

La tasca a realitzar és ara obtenir vocabularis tècnics que tinguin el mateix grau de puresa que en qualsevol altra llengua. Hi ha tres coses a fer: recollir vocabularis antics. En aquests hi trobarem vocabularis d'indústries o oficis desapareguts. Però en aquests s'hi poden trobar paraules que es poden aplicar a les modernes, i aquesta és una tasca que emprèn l'Institut. 41
La segona tasca és recollir els vocabularis de la indústria en el seu estat actual. Aquests els han de fer els tècnics. Ja s'han recollit els de la indústria surera i de la dels teixits. En la tasca han de treballar el tècnic i el lingüista per evitar inexactituds (exemple: *alzina surera*, que és anomenada *suro* en el país productor). Es poden recollir els vocabularis tècnics i incorporar-los al llenguatge corrent (*enchufar* –rialles–, mot castellà que es pot substituir per *endollar*; *cap-i-ampla* i *caps-i-puntes*, del llenguatge del taper), mots que poden servir per a catalanitzar els llenguatges tècnics. La tercera tasca ha d'ésser obra de col·laboració entre el tècnic, que l'ha de confeccionar, i del lingüista, que l'ha de depurar.

Mitjans de fer aquesta correcció: els vocabularis antics poden servir per a incorporar mots als nous; poden haver-hi eines que siguin exactament iguals que les modernes i el nom de les quals s'hagi castellanitzat. Hi ha després l'esllavissament semàntic; el cas del lleixiu. Per al català el lleixiu és el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de la cendra; per al tècnic és el líquid que serveix per rentar. Hi ha coses, però, absolutament noves que han entrat a Catalunya amb el nom que li donaren els castellans. En aquest cas no cal sempre rebutjar el nom, si una cosa ha vingut de França pot conservar-lo, però donant-li una forma perfectament catalana. Exemple, la paraula *pantalon*, que un temps no fou altra cosa que una varietat de les calces. Els francesos adoptaren el nom de les cal-
62 ces que portava el personatge de la comèdia alemanya. En el terreny de l'esport, futbol, de *foot-ball*, però catalanitzat. Es pot prescindir del mot castís, perquè això ja ho feien els llatins. El vi de Jerez es diu igual, però com que no tenim els dos noms s'escriurà com s'escrivia en castellà en el segle XVI.

Hi ha una altra manera de crear mots tècnics: agafar-los de la llengua comuna i precisar-ne i restringir-ne l'aplicació: *vado*, que per als constructors té unes característiques especials; *deshauci*, de *deshaucio*, que per als tècnics no és igual que *comiat*. Ara que, quan s'introdueix un mot tècnic, cal que la diferència no sigui massa grossa, perquè podria haver-hi grossos errors. Els naturalistes donaren el nom de peix als vertebrats que viuen a l'aigua, quan en totes les llengües peix vol dir animal que viu a l'aigua, establint un divorci entre el llenguatge general i el científic. Podien trobar un mot nou, com trobaren per als mamífers. A Anglaterra tothom distingeix els crustacis dels peixos; però la llengua ha conservat el mot *shellfish* per als crustacis i mol·luscos de petxina i el de *starfish* per als equinoderms: peixos de closca i peixos-estrella.

Un quart procediment és la invenció de paraules. Quan es tracta d'altes disciplines no cal inventar-les, perquè ja ho estan, nomenclatura internacional, i ja hi ha la fórmula per catalanitzar-los. Hi ha després el procediment de fer derivats i mots compostos, i per això es poden usar els vocabularis de les altres llengües novillatines. Exemple, un indret on es recullen les cendres,
63 *cendrer* o *cendrera*; una *petaca* on es porten cigarretes, els castellans, *pitillera*; nosaltres, *portacigarretes*, com no diem *moneder*, sinó *portamonedes*. Quan no hi ha mot antic, quan el de la llengua estrangera no és assimilable, es pot anar a la invenció, i especialment a la derivació i a la composició.

Quan un es dirigeix a un públic corrent els ha de dir que gràcies a una minoria selecta s'ha creat una llengua literària, i el millor que es pot fer és que tothom l'ajudi en la difusió de tal llengua. Si una minoria ha realitzat la tasca de redreçament i depuració del llenguatge, cal que tothom usi aquest llenguatge col·laborant a la tasca de difondre'l.

Però adreçant-me a un públic d'especialistes –acaba– els he de dir que encara manca el redreçament i depuració dels vocabularis tècnics, i en aquest cal que vosaltres hi tingueu intervenció.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Altres versions

1

Tot just iniciada la renaixença literària de Catalunya –comença dient– hom veié la necessitat d'una tasca de depuració i redreçament de la llengua. Aquesta tasca s'ha fet a través de tres generacions de literats i de lingüistes. Avui s'ha fet molta feina; la llengua catalana es troba en un moment en què ja és apta per a tots els usos, per a l'escola, per a ésser la veritable llengua nacional.

Ara, aquesta obra, feta en general, encara és deficient pertocant allò tècnic. En la tècnica, en la indústria, el català posseïa el seu vocabulari tècnic; però en les tècniques com que els estris es renoven constantment, els canvis de vocabulari són constants.

A les altres llengües, observem que els vocabularis tècnics es modifiquen constantment, i en aquests vocabularis es presenten amb una sèrie de diguem-ne estranyeses lingüístiques. I es comprèn que sigui així.

Per exemple prenem el que passa amb l'exèrcit espanyol, que copia del francès l'organització i els noms: *jefe, coronel, comandante, edecán,* responent a *chef, colonel, commandant, aide de champ.*

Si això s'esdevé en llengües com el castellà, és de suposar que hagi passat, amb moltes més escales, al català, que ha sofert el que ha sofert, i per tant experimenta deturpacions constants.

Si anem a cercar mots nàutics, en tant que es refereix a les barques de la costa, trobarem una gran puresa de mots; però això no passa ja quan es tracta de les naus de gran port, perquè en venir les creacions modernes de la nàutica, el català era absent.

Però, encara, en català hem arribat a canviar la denominació de coses que ja tenien mot català. I això té una explicació. Per exemple, hi ha el cereal que els catalans anomenem *blat de moro* o *moresc* o *panís.* Però tinguem en compte que el comerciant compra el blat de moro i ho fa regularment en castellà, i escriu *maíz.* Ve que tot parlant en català acaba dient «maís».

Una cosa semblant s'esdevé amb els barbarismes com *calcetins,* de *calcetines*; *cussiner,* de *cocinero,* als vaixells, etc.

Un altre cas de deturpació és el de *legía,* en comptes de *lleixiu,* per pèrdua del lleixiu tradicional, i perquè la gent es resisteix a conservar un mot, quan «allò» que el duia ha desaparegut.

Parla de la tasca que cal fer per aconseguir un vocabulari tècnic amb la puresa semblant de les altres llengües. Hi ha tres coses: recollir els vocabularis antics, de coses que han desaparegut o que estan a punt de desaparèixer, en què hi ha mots aprofitables per a designar estris, substàncies, etc., moderns; fer els vocabularis tècnics actuals tal com són, i això és tasca dels tècnics (se n'han fet alguns). I després, un cop obtinguts els materials, depurar-los d'acord amb els lingüistes.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Cita alguns procediments que poden emprar-se. Treu l'exemple de l'*enchufar*. Aquest mot té un ús, ultra el tècnic, a la llengua corrent. Podria, per exemple, canviar-se per *endollar*, a base de la paraula *dolla*, que és la cavitat d'una superfície determinada. Aquesta cavitat es diu *dolla*. Aplicar un pal allí, en deien *endollar*...

De manera que l'aprofitament de vocables tècnics també ens pot servir per al llenguatge corrent.

Quan es tracta d'un mot d'un estri que abans no existia i no tenia nom, cal adoptar el que ara tingui, encara que sigui d'una altra llengua; això sí, procurant de donar-li la màxima desinència catalana. Aquestes procedències d'altres llengües és un fenomen constant a totes.

Cita, per exemple, el cas del mot castellà *pantalón*, que els francesos posaren per a significar calces, i ho prengueren de la peça de vestir que emprava el personatge italià Pantalone. El castellà prengué del francès *pantalón*. No hi ha cap inconvenient que el català també prengui un mot o un altre, en altres casos, per procediments així.

Parla, encara, del recurs que consisteix a inventar vocables i fer derivats i mots compostos. Per exemple: de *cendra* fer *cendrer*; de l'estri que serveix per a dur cigarretes fer *portacigarretes* (en comptes de *pitillera*); com diem *portamonedes*, de l'estri que serveix per a dur moneda.

Fineix la seva interessantíssima conferència excitant els concurrents a la difusió del català.

Ⓝ 41 L'Institut d'Estudis Catalans, evidentment. ‖ 62 En realitat, de la Commedia dell'Arte italiana; el lapsus, molt possiblement, és del transcriptor, no pas del conferenciant; vg. el report de *LVC* (1). ‖ 83 Sobre el mot *cendrer*, vg., *infra*, **141 k**.

063 L'IDIOMA CATALÀ ENFRONT DEL CASTELLÀ

DATA: 12.I.1932 | LLOC: Centre de Lectura de Reus.

TEXT: **a** *LCir* (14.I.1932), pàg. 1ae | ALTRES VERSIONS: **1** *Fo* (13.I.1932), pàg. 4cd i 8ab; **2** *DdR* (14.I.1932), pàg. 2ce.

EDICIÓ: S'adopta com a text el report sens dubte millor i més complet, amb el benentès que **1** i **2** són igualment d'un valor textual significatiu. El report de *LCir* (**a**) fou reproduït el 1968 per la *RCLR*, núm. 186 (II.1968), pàg. 524-526, amb substitució de *novillatines*, *novillatins*, per *neollatines*, *neollatins*. *Esmenes*: 11 fermentació] fragmentació [**1 2**] | 104 intransferir-se] interferir-se [**1**] [interposar-se **2**] ‖ **1** | 35 de l'italià i francès.] de l'italià i el francès. | 41 Per aquest acusa] Per aquesta causa ‖ **2** | 5, 10 l'ària [*vulg.*]] l'àrea | 6 els romànics,] els romans, ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Ginebra & Mallafrè (2005); reprodueixen **a** (pàg. 168-171), **1** (pàg. 166-168) i **2** (pàg. 171-173). Sobre el transcriptor del text, vg., *supra*, 055.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El castellà i el català –va començar dient– com provinents que són d'una mateixa llengua, tenen gran nombre de trets anàlegs. Però aquesta semblança no és aquella que emparenta allò que són dialectes de la mateixa llengua. Tenen, al contrari, diferències que les fan considerar dues llengües completament distintes.

L'àrea de la llengua llatina s'ha transformat: de l'antiga llengua homogènia n'han sortit un gran nombre de parlars. Els lingüistes que els han estudiat, els han agrupat i han dividit el vell domini llatí en altres dominis anomenats llengües. El català, o conjunt de parlars catalans, constitueix un domini diferent del castellà, tant com de l'italià, del francès o del romanès. La causa que produí la fragmentació del llatí es troba en l'evolució natural dels llenguatges. 11

Aquestes evolucions, en tota llengua produïdes, passen desapercebudes per la generació que les fa; però, al cap d'un segle o dos, un parlar ja no és igual que abans. L'àrea d'una llengua es manté mentre dura una unitat política. Abans de la desmembració de l'imperi Romà, el llatí sofria innovacions, però repercutien per tots els àmbits de l'extens territori i aquesta evolució no influïa contra l'homogeneïtat. En caure Roma, ja no es propagaren les innovacions pertot, les evolucions es localitzaren i llavors, amb l'aparició de la diversitat, va perdre's l'homogeneïtat del llatí. Van ésser tan diferents els diversos llatins resultants, que no s'entenien un home de França i un d'Itàlia.

Si estudieu els trets fonètics o analògics dels parlars catalans traureu la conseqüència que el castellà i el català van sofrir aquella transformació amb entera independència l'un de l'altre. Una de les coses que altera més una llengua és l'evolució fonètica. Allà on un llatí pronunciava *p* entre dues vocals, un francès ha sonoritzat *b*, però nosaltres no.

Un fet important s'esdevé amb les vocals llatines. Les *e* i *o* breus del llatí clàssic s'han convertit en altres o s'han diftongat. El castellà, el francès i l'italià diftonguen sovint i el català, malgrat el contacte geogràfic, no. Això sol evidenciaria que el nostre idioma pertany a un domini distint. La diftongació és molt corrent en el castellà i gens notable en català, però, en alguns casos que el català diftonga, el castellà se n'absté.

El vocalisme llatí presentava vocals febles a les síl·labes finals. Deixant de banda la *a*, sempre conservada, les altres només les tenen els idiomes oriental i occidental. Entre aquests dominis, però, hi ha un grup de parlars que suprimeix aquestes vocals febles finals. Per exemple, el mot *parte*, en català *part*, mentre en els altres idiomes roman la *e*. En el tractament de vocals són oposats el català i el castellà; el nostre idioma segueix les llengües de França. Veieu, sinó, els mots *altre* i *autre*, oposats a *otro* i *altro*. També

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

una sèrie de consonants explosives passen a implosives. Per a tenir idea, també, de com han evolucionat de manera distinta, en català i castellà, les consonants, només cal veure alguns trets fònics. De *falquem* han pervingut els mots *falç* i *hoz*.

Una altra causa produeix nombroses innovacions dins les llengües, i és la força d'analogia. Ella, davant un model, inventa noves formes. El català antic feia la primera persona del singular de l'indicatiu del verb *cobrir*, *cobre*. Però com que molts verbs de la tercera conjugació acabaven aquesta forma en *eix*, vingué un *cobreix* que ha prevalgut. Això es propaga per imitació i, en una frontera lingüística, es filtren les formes analògiques i es traduexen. Doncs bé: la terminació llatina dels verbs en *re* era precedida per una *e* breu i aquestes característiques han estat alterades en quatre llengües novillatines diferentment que en castellà i portuguès. Al *perdre* dels altres, ells tenen un *perder*. El català forma entre els que diuen *perdre*.

Un altre tret separador és l'infix *isc*. El castellà i el portuguès se'n separen. El castellà el transforma en *ez* i el posa en totes les formes verbals. En català fa *eix*.

En les llengües també ocorre que un concepte, en un moment determinat, s'expressa amb un mot diferent d'abans. Els canvis catalans no coincideixen amb els castellans. El verb importantíssim *volere* en castellà es canvia per *querer*; no pas en català ni en els altres idiomes novillatins. Catalunya, però, innova la important preposició *con* per *ab* i no és seguida per Castella.

En el lèxic les paraules canvien de significació, cosa anomenada canvis semàntics. *Dona* i *dueña* vénen del llatí *domine*, però el mot català canvia de significació, puix que vol expressar l'ésser humà de sexe femení i no *senyora*. En català *venir* vol dir el mateix que el llatí, mentre en castellà s'ha restringit el significat.

En sintaxi, certes modalitats del pensament tenen dues construccions hereves del llatí i se'n prefereix una. El castellà, en dir *se lo doy* es refereix tant a un complement en singular com en plural. El català conserva les dues construccions del llatí. La sintaxi castellana, des de l'origen, és diferent de la nostra.

Atenent tot això, els lingüistes han establert els noms de dominis a les llengües successores del llatí i un d'ells és el català, idioma tan distint del castellà com del francès o del portuguès. El bilingüisme confusionari dels darrers temps, però, ha estat perniciós per al nostre català, per aquest fet que els pedagogs anomenen «adquisició del llenguatge». Al cap d'un any i mig o de dos, un nen parla, i, en tenir-ne sis, diem que ho fa com els grans. No! L'adquisició costa més. Per la imitació, l'infant aprèn els mots corrents, però

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llegint i estudiant després va aprenent la llengua. Per sobre la llengua familiar, hi ha la llengua de la cultura i en aquesta fem el veritable aprenentatge. Si aquesta no és, però, prolongació de la primera, s'aniran introduint en la parla vernacla mots, construccions i significacions forasteres.

La decadència del català com a llengua de cultura va fer caure molts mots catalans elaborats al temps medieval i foren substituïts per altres de castellans. Ara l'infant català aprèn una llengua a la llar, però en eixamplar els seus coneixements idiomàtics adquireix mots i construccions d'una altra. Així la nostra parla es castellanitza.

El redreç del català és, doncs, obra de depuració i així es crea artificialment una llengua neta. La nostra llengua va sofrir, primer, una forta llatinització; després una castellanització; ara, és descastellanitza i això hauria de trobar ressò.

Hi ha molta gent que fa una objecció a la nostra obra de redreç: per què el nou català no podria contenir els mots i les construccions castellanes assimilades? Al capdavall, l'anglès no és sinó un idioma germànic francesitzat. Però passa una cosa: és que el català, fins adulterat, continua vivint distint del castellà. En aquesta forma, no sols la puresa d'un idioma surt perjudicada, sinó l'adquisició del llenguatge dels catalans. Ens esdevé sovint que no sabem dir les coses ni en català ni en castellà. Ens manca la facilitat d'expressió dels homes de pobles monolingües. A l'escola el noi no solament aprèn, sinó que enforteix el que havia après fora i associa estretament mots i conceptes. Nosaltres, amb una escola que no és per a nosaltres, parlem amb dificultat i imprecisió. Tenim un concepte clar i no sabem com dir-lo.

Per això no solament un ideal romàntic ens fa voler una llengua sense influències, sinó el nostre propi interès. Mentre duri el període d'adquisició del llenguatge, no ha de venir a interferir-se una altra llengua. Per això el nostre idioma escolar, per egoisme, ha d'ésser el català. Després aprendrem el que calgui. Desitgem, doncs, que els catalans futurs tinguin l'escola que necessiten i nosaltres hem de corregir, tant com puguem, el resultat funest de la nostra educació escolar. Si una minoria catalana ha redreçat una llengua i l'ha canviat de la categoria de provinciana a pariona dels altres idiomes romànics, la massa ha de fer d'ella una llengua digna, nacional, de tots els catalans. 104

Altres versions

1

Començà historiant el naixement de la llengua catalana, que com el castellà, francès, etc., procedeixen totes de l'antic llatí. Mentre aquest imperi estigué unit, per bé que com totes, la llengua llatina anava evolucionant, aquesta evolució no era perceptible,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

perquè cada modificació s'estenia ràpidament per tot l'imperi. Vingué, però, la fragmentació, i fou aleshores quan nasqueren les diferents branques del llatí, i les evolucions de la llengua quedaren circumscrites a l'àrea on es produïen, i per bé que aquestes variacions no eren perceptibles, ni per una generació, l'obra dels segles fa que apareixin completament distintes entre elles.

El català i el castellà del llatí vulgar tenen un gran nombre de trets anàlegs, però no són aquestes semblances allò que els separa. Una de les principals diferències –diu– és la fonètica. Ella és un dels motius més importants.

Estudia l'evolució de les vocals llatines. Remarca que la llengua castellana en general diftonga sempre, mentre que la catalana no. I en els casos en què com a excepció el castellà no diftonga, la llengua catalana ho fa.

Per corroborar-ho cita varis exemples que evidencien l'oposició entre el català i el castellà.

Altra diferència també és la modificació soferta per les vocals febles de les síl·labes finals. Mentre el castellà conserva les vocals finals, el català les suprimeix: *muro* / *mur*; *parte* / *part*; etc. La diferència és clara i això dóna una fesomia completament distinta a moltes paraules.

Cita altres evolucions de les vocals llatines completament diferents en les dues llengües, que no es poden incloure en el mateix domini: *falç* / *hoz*.

S'estén, després, en l'analogia de les paraules, amb la mateixa conclusió de diferència de les dues llengües. Cita bon nombre d'exemples que refermen els seus raonaments.

Diu també que en els verbs les llengües catalana i castellana són les més oposades de totes les llatines. Amb exemples, explica l'aplicació catalana del sufix *eix*, amb les seves diferències del castellà.

En la sintaxi no són tan pregones les diferències. En quan apareix la llengua literària és quan les diferències s'observen més. El català des dels seus orígens presenta diferències sintàctiques.

A part de l'aparició d'una llengua literària per l'evolució natural del llatí, el castellà i el català estan sotmesos a altres influències. El català enfront del castellà parlat no pot presentar-se com a dialecte, el català ofereix una independència del castellà com de l'italià i el francès.

Passa a parlar del bilingüisme, que ha estat causa de confusió. Els infants comencen a parlar i adquireixen el vocabulari familiar. L'adquisició del llenguatge és molt lenta i ha de completar-se llegint i estudiant. Per damunt de la llengua vulgar hi ha la de cultura i si la llengua de cultura no és la familiar anirà introduint un nou llenguatge. A l'edat mitja existia el llenguatge vulgar, però el llenguatge de cultura era el llatí. Per aquesta causa el català medieval apareixia completament llatinitzat.

Després amb la cultura la llengua s'anà construint. Ve després la decadència; la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cultura es fa en castellà i el català pren mots d'aquesta llengua tal com havia succeït amb el llatí.

El renaixement literari vol dir depuració i s'han de rebutjar les influències estranyes.

Els nostres infants parlen català i adquireixen un vocabulari i sintaxi catalana, però a l'escola hi aprenen paraules castellanes, que els són desconegudes.

Ve la confusió i un cop grans ens trobem que certes coses no les sabem dir en català, altres no les sabem en castellà, i finalment altres que no les sabem ni en castellà ni en català. Ho demostra amb exemples.

Això fa que els catalans parlem amb dificultat i imprecisió, degut al bilingüisme que fa que a voltes dubtem sobre la paraula que cal emplear.

És pel nostre interès que hem de voler que mentre s'adquireix el llenguatge vernacle no vingui una altra llengua a interferir-se. La segona llengua ha de venir després de saber la nostra. Convé que la llengua escolar sigui la catalana, no per motius patriòtics o romàntics, sinó per egoisme, per a tenir facilitat d'expressió.

Si pels nostres infants ho podem aconseguir, tindran una sort que no haurem pogut disfrutar nosaltres, i quan seran grans parlaran amb més precisió, no solament el català, sinó també totes les que hauran après.

Acaba dient que ens hem d'esforçar sempre en perfeccionar-nos en la nostra estimada llengua catalana.

2

[...] donà començ a la seva dissertació, la primera part de la qual va dedicada exclusivament a presentar la diferència que existeix entre la llengua catalana i la castellana, malgrat que una i altra provenen del llatí vulgar. Diferència que existeix igualment entre el castellà i el portuguès i l'italià i el francès.

Explica –l'orador– l'àrea de l'antiga llengua llatina, llengua homogènia que parlaven els romans, perllongant-se després en el llatí vulgar.

La causa de la fragmentació del llatí és deguda a que els llenguatges estan sempre en transformació, ja que un parlar no és exactament igual al que era cinquanta o dos-cents anys enrera.

L'imperi Romà propagà per tota la seva àrea el llatí, però al cap d'algun temps anà evolucionant i aviat es notà que Roma, el nord de França i el centre d'Espanya, perderen l'homogeneïtat i ja no s'entenien els espanyols del centre amb els francesos del nord.

Passa –el senyor Fabra– a estudiar els trets fonètics dels parlars català i castellà, remarcant que han anat separant-se de tal manera que, avui, es troben completament independents l'un de l'altre, donant varis exemples de l'evolució de les vocals llatines, servint-li de base les llengües catalana, castellana, francesa, italiana i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

romanesa, donant-se el cas que, mentre la llengua castellana diptonga sempre, la catalana no, havent-hi casos en els quals passa al revés.

A continuació –el conferenciant– es refereix a les síl·labes finals, que mentre el castellà conserva les vocals, el català les elimina. També explica la gran evolució soferta per les vocals llatines en la llengua catalana i la castellana, com per exemple *falç / hoz*; *ull / ojo*; *avui / hoy*; etc.

Passa a estudiar els verbs, en els que també s'hi nota una gran oposició, particularment en els infinitius, acabats en *-re*, i entre el català i el castellà, la nostra llengua és la que va més enllà, demostrant-ho amb exemples del català, castellà, francès, italià i romanès.

Amb l'evolució ha desaparegut el domini llatí i veiem que moltes paraules han perdut llur primitiva significació, com *muller*, que en català significa l'esposa, i *mujer*, que en castellà s'adiu a totes les dones.

Hem de convenir –segueix dient– que l'aparició d'una llengua literària evolutiva descendent del llatí ha portat a Catalunya i Castella formes ben diferents i per això el català no pot considerar-se com un dialecte, sinó com un idioma amb tota la seva força.

L'últim punt de la conferència va dedicat a senyalar els defectes que ens han provingut de l'empleu de la llengua castellana a l'escola. L'infant, posat en el cercle familiar, comença a parlar imitant el que sent pronunciar als seus pares, germans o amistats, i aleshores adquireix la costum familiar, però l'adquisició del llenguatge és molt lenta i no s'aprèn escoltant i parlant, sinó amb molta lectura i estudiant, perquè si fem un anàlisi de com hem après de parlar, coincidirem amb que moltes paraules provenen de les aules i no del llenguatge familiar. Això fa, doncs, que si per la llengua vernàcula que es parla hi ha una cultura, anirem introduint una sèrie de mots i de significacions que no estarien al nostre alcanç en altra forma.

A l'Edat Mitjana ací a Catalunya, allà a Castella com en el nord de França, el llenguatge culte era el llatí, però resultava que aquesta cultura no s'empleava sempre, ans al contrari, s'utilitzava més el llenguatge vulgar. Per això els medievals escrivien en aquest llenguatge i per això provenen mots tan diferents de significació.

Ja tenim –segueix dient– constituït el català medieval literari i més del cinquanta per cent de conceptes són emmanllevats del llatí, en l'edat mitjana; però ve la decadència literària de la nostra llengua, substituïda per la castellana, i ve que el català als primers anys aprèn la llengua vernàcula i quan ve el moment de tenir que eixamplar-se en la mateixa, es troba que ha d'aprendre els mots i conceptes d'altra llengua, i per això ens trobem al segle dinovè completament castellanitzats de vocabulari i de sintaxi, fins a mitjans del segle darrer en què vingué el renaixement literari i començà l'obra de perfeccionar traient totes les impureses que ens havia importat la llengua castellana i aleshores fuig tot el caire artificial i es crea una llengua depurada.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Torna a referir-se –l'orador– a la dificultat que representa per als infants el tenir que formar la seva cultura amb la llengua castellana, perquè resulta que moltes coses no saben dir-les en castellà-català o català-castellà i inclús en cap de les dues llengües, donant varis exemples que justifiquen palesament la seva afirmació, estenent-se en consideracions sobre el particular.

Pel nostre interès no hem de voler que en aquest període de l'infant vingui una segona llengua a interposar-se, perquè com més bé s'aprèn la llengua vernàcula, amb més facilitat pot aprendre's la llengua castellana. Per això convé que a l'escola l'ensenyança sigui donada en llengua catalana i no solament per patriotisme o per romanticisme, sinó que, com hem dit abans, a adquirir una major comprensió de les coses i si els nostres infants poden fer això, tindran una sort que no hem tingut nosaltres i quan seran grans gaudiran d'una major precisió i tindran una major comprensió per a les demés llengües.

I acaba dient: tots els catalans devem treballar per a purificar nostra llengua i com més perfecta esdevingui, més nacional dels catalans serà.

Ⓔ 1 | 39 Cabria la possibilitat d'esmenar aquesta construcció evidentment el·líptica (en la qual és el subjecte d'«anirà» la «llengua de cultura») per una altra de més explícita segons la qual llegiríem «s'anirà».

064 [El català i el castellà, comparats]

DATA: 3.II.1932 | LLOC: Escola Normal de la Generalitat.

TEXT: **a** *LP* (6.II.1932), pàg. 3f | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LO* (6.II.1932), pàg. 6fg.

EDICIÓ: Tant *LP* (**a**) com *LO* (**b**) transmeten el mateix report, amb alguna variant no substancial; el que aparegué a *LV* (6.II.1932), pàg. 7a, no n'és sinó la traducció al castellà, d'on el fet que aquí no s'editi.

En aixecar-se a parlar el senyor Fabra començà anunciant que es proposava posar de manifest, com a objecte de la seva conferència, la importància que té per als catalans que es posen a estudiar la llengua escrita, adquirir clara consciència entre el fet català i el castellà, o dit d'altra manera, la conveniència de fer un estudi comparatiu d'ambdós idiomes per tal de distingir constantment entre un i altre i no caure en confusionismes.

Durant els segles de decadència –digué el senyor Fabra– els catalans parlàvem una llengua i n'escrivíem una altra. Aquesta interferència, a la llarga, havia de produir una pertorbació en el mateix català parlat, un confusionisme que arribà a estendre's a totes les parts de la gramàtica. El senyor

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Fabra engrunà magistralment, en il·lustració de la seva tesi, alguns exemples concrets referents a la prosòdia, a la morfologia i a la sintaxi, i posà de relleu com la tasca de depuració de la llengua ha consistit, precisament, a destriar en cada cas allò que és propi del català i allò que és característic del castellà. Ara que tenim una llengua depurada –digué–, la millor manera de no caure novament en confusionismes és enseyar i aprendre comparativament les dues llengües. Amb la consciència clara d'una i l'altra sortirem de vacil·lacions i de dubtes, i aconseguirem, alhora, parlar i escriure millor el castellà i parlar i escriure millor la nostra llengua.

065 [LA UNITAT DE LA LLENGUA]

DATA: 24.IV.1932 | LLOC: Reus, Teatre Bartrina del Centre de Lectura | CONTEXT: Celebració de la Diada de la Llengua Catalana, sota el patronatge de l'Ajuntament de Reus, organitzada pel Centre de Lectura, amb la col·laboració de Palestra.

TEXT: **a** *LCir* (26.IV.1932), pàg. 1de | ALTRES TESTIMONIS: **b** *RCLR*, any XIII, núm. 228-229-230 (IV-V-VI.1932), pàg. 168-169 | ALTRES VERSIONS: **1** *EM* (26.IV.1932), pàg. 7cd; **2** *Fo* (26.IV.1932), pàg. 5ab; **3** *DdR* (27.IV.1932), pàg. 1d i 2a.

EDICIÓ: El report preferit és el primigeni, transcrit per Joaquim Santasusagna, i del qual **b** no n'és sinó còpia, sense cap variant substancial; els altres reports, sens dubte menys fidedignes que **a** al parlament de Fabra, són igualment reproduïts aquí en qualitat d'altres versions. *Esmenes*: **1** | 12 que no troba] que no es troba ‖ **3** | 1 tractem retrobar] tractem de retrobar | 9 referir-se en nostre] referir-se al nostre ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Ginebra & Mallafrè (2005); reprodueixen **a** (pàg. 174-175), **2** (pàg. 176) i **3** (pàg. 176-177). El mateix dia es feia ressò de la celebració d'aquesta diada J. V. Foix (1932: 1cd). Vegeu, també, Carod-Rovira (1982). Sobre el transcriptor del text, vg., *supra*, **055**.

S'ha parlat avui de la unitat de la pàtria. Jo us dic que els desigs expressats tenen una sòlida garantia d'èxit: la unitat de la llengua.

Quan les regions catalanes esdevingueren províncies espanyoles, el parlar català accentuava les diferències dialectals. Es pogué parlar de llengua valenciana i de llengua mallorquina, enfront de la catalana. S'arribava a negar la unitat de la llengua. Jo us dic, però, que tot i les diferències dialectals ens trobem amb una llengua de gran homogeneïtat, com molt poques la tenen.

Quan és un estranger el que contempla el panorama lingüístic de les nostres terres s'estranya que es parli de llengua catalana, mallorquina o valenciana. Ell, situat en un pla de perspectiva objectiu, no pot veure més que una llengua, amb lleugeres variants. Dins la Catalunya estricta no es

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

parla pas de la mateixa manera, exactament, perquè les diferències dialectals són prou accentuades, però això no vol dir que puguem parlar d'una llengua barcelonina o tortosina, o empordanesa; de cap manera. Si el lingüista estranger ens vol classificar, parlarà de tot un domini lingüístic. A la península ibèrica hi ha tres dominis lingüístics, el de Portugal, amb el gallec; el castellà i el català. Portaran aquests noms encara que les terres on es parli no siguin estrictament portugueses, castellanes o catalanes. El castellà mateix el parlen gent que no són de la Castella estricta, per exemple els aragonesos o els andalusos. Jo us asseguro que hi ha més homogeneïtat en el català que en moltes altres llengües prestigioses, per exemple l'italià o el francès. Això té una explicació clara. A l'edat mitjana es va formar un idioma perfectament homogeni. És evident que escrivien exactament en la mateixa llengua el català Bernat Metge, el mallorquí Ramon Llull i el valencià Ausiàs March.

A Catalunya s'ha operat l'obra de redreçament de la llengua escrita. Jo us dic, germans valencians i mallorquins, que a mi em preocupa poc, que de la vostra llengua en digueu valenciana o catalana o mallorquina. Però us recomano una cosa: que feu, a casa vostra, la mateixa feina que nosaltres hem fet a Catalunya. Depureu la vostra llengua, bandegeu els castellanismes que s'hi hagin filtrat; quan us manqui una paraula, recordeu-vos dels vostres escriptors antics, dels vostres clàssics, que un cop aquesta feina sigui feta us trobareu que escriviu exactament amb la mateixa llengua que nosaltres.

Nosaltres hem fet una ortografia que s'adapta a les diverses fonètiques de les terres de llengua catalana. Per totes pot servir. El català és, doncs, una llengua literària que es parla amb tres modalitats.

Tenint la unitat de la llengua, automàticament tindrem la unitat de la pàtria.

Altres versions

1

Quan tractem de retrobar aquesta Unitat de la Pàtria, ens trobem amb una garantia d'èxit que és la unitat de la llengua.

Remarcà el fet de la decadència de la Unitat de Catalunya.

Si separem per un moment –digué– la llengua parlada de l'escrita, contràriament al que creuen molts ens trobarem en un domini lingüístic.

Mestre Fabra prossegueix el seu parlament i afirma que hem donat masssa importància a les diferències dialectals.

Es parla del dialecte valencià i del dialecte mallorquí, com es podria parlar d'un dialecte empordanès o tortosí.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nosaltres posseïm un domini lingüístic diferent dels altres de la Península. Després d'haver fet la nostra cultura en llengua estranya, el català es presenta avui
12 amb una homogeneïtat que no es troba en altres idiomes.

Si existeix aquesta homogeneïtat, ¿com podem dubtar de la unitat de la nostra llengua i com podem dubtar d'establir una llengua literària que serveixi pels germans de Mallorca i València?

Als mallorquins i valencians els he dit sempre que el redreçament de la nostra llengua depèn d'ells mateixos. En l'obra depuradora de la llengua, tots treballem per acostar una cosa que era la mateixa i que si ens remuntem a Ramon Llull i als escriptors valencians del segle XV ens retrobarem.

Explica el que cal fer per la tasca depuradora del nostre vocabulari.

No es tracta d'imposar un forma dialectal. No cal escriure de tres maneres.

Hi ha fórmules estrictament catalanes que no convenen als valencians ni mallorquins.

Pot dir-se molt bé que la llengua catalana presenta tres modalitats distintes.

Tenint la llengua com a instrument –acaba afirmant mestre Fabra– tindrem la base per a establir la unitat de totes les terres germanes a la nostra.

2

[...] exposa el procés que s'ha seguit per a reconstruir la nostra llengua i assenyala el que cal fer per assolir el seu màxim perfeccionament.

Explica la unitat de llenguatge que hi ha entre Balears, València i la Catalunya estricta i diu que si els valencians o bé els mallorquins volen depurar el seu llenguatge només cal que segueixin sense prèvies preocupacions les normes assenyalades per ell, perquè els resultats siguin els mateixos que ha obtingut Catalunya i es demostri, una vegada més, la uniformitat de la nostra llengua.

Treu exemples dels nostres clàssics Llull, Ausies Marc, etc., els quals tots escrivien idènticament, tot pertanyent a Balears, València o a la Catalunya estricta.

3

1 El Sr. Fabra començà dient: Quan tractem de retrobar la nostra pàtria ens trobem en la unitat de la llengua.

Recorda –a continuació– que a l'esdevindre les regions catalanes en províncies espanyoles, començà a accentuar-se en el català les diferències dialectals i vingué un moment que es parlà inclús de llengua mallorquina i de llengua valenciana enfront de la llengua catalana i fins i tot s'arribà a negar la unitat de la llengua. No obstant i les diferències dialectals ens trobem amb una llengua de gran homogeneïtat, com poques la tenen.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El Sr. Fabra [...] passa a referir-se al nostre panorama lingüístic vist per un estranger, al qual li produeix estranyesa que es digui que existeix una llengua catalana, una de valenciana i una altra de mallorquina, perquè en classificar-les solament establirà un domini lingüístic i això és molt natural, perquè dins de Catalunya es parla en algunes variants, establint la comparació entre Tortosa i l'Empordà.

En la península Ibèrica existeixen tres dominis lingüístics: el català, el castellà i el portuguès amb Galícia, havent-hi terres que entren en dites demarcacions i no parlen la llengua corresponent, però en canvi n'hi ha d'altres que sense ésser castellanes hi estan incorporades, com són Andalusia i Aragó, però hem de fer constar també que nosaltres posseïm un domini lingüístic diferent dels altres pobles d'Espanya i demés hi ha en el català una homogeneïtat que no s'hi troba en altres llengües: l'italià o el francès, per exemple.

I l'homogeneïtat del català el trobem en què escrivien en un mateix idioma el català Bernat Metge, el mallorquí Ramon Llull i el valencià Ausias March.

És ben evident que a Catalunya s'ha operat un redreçament formidable de la llengua escrita, i dirigint-se als representants de València i Mallorca, els hi diu que a ell el preocupa poc que de la vostra llengua en diguin valenciana, mallorquina o catalana; el que cal fer és que la depureu com hem fet nosaltres.

Nosaltres hem tret els castellanismes. En la sintaxi hem fet una obra depuradora anàloga i si feu aquest treball de redreçament vos trobareu que escriureu exactament com nosaltres.

No es tracta d'imposar una fonètica, sinó que hem fet un idioma que serveix per a tots i ja tenint l'idioma català establim un fort espiritual i polític, el triomf no es farà esperar.

Ⓔ 3 | 30-32 Paràgraf més que anacolútic, possiblement deturpat. Ginebra i Mallafrè (2005: 177) opten per intercalar, entre «fort» i «espiritual», un: «[llaç?]». ¿O bé cal entendre «fort» com a substantiu, en el sentit de 'fortificació' (*DGLC*, accepció 2)? Si fos així, «el triomf no es farà esperar» aniria precedit de punt i coma.

066 [LLENGUATGE LITERARI I LLENGUATGE PARLAT]

DATA: 4.VII.1932 | LLOC: Manresa, Centre Excursionista de Bages | CONTEXT: Clausura d'un curset de català.

TEXT: **a** *LP* (12.VII.1932), pàg. 5ab | ALTRES TESTIMONIS: **b** *BdM*, núm. 72 (15.IX.1932), pàg. 212-213.

EDICIÓ: El report del *BdM* (**b**) no és sinó la reproducció evident del de *LP* (**a**), amb correcció d'alguna errata mecànica.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Començà felicitant-se pel redreçament literari de la nostra llengua i reconeixent que la tasca dels literats primerament i dels filòlegs després no havia estat inútil, ans aprofitada per aquest poble que avui més que mai sent la necessitat imperiosa d'aprendre la llengua vernacla, com ho proven els diversos cursets de català que hom organitza per tot arreu.

Digué que l'esforç inicial ja havia estat realitzat i que ara ens trobàvem amb un idioma que si encara no podíem anomenar perfecte, podíem dir que era apte ja per a totes les manifestacions culturals.

Malgrat dels segles de descatalanització que ha patit la nostra terra, és un consol contemplar, avui, el redreçament del català amb el seu renaixement lingüístic i literari. Ara ja ningú no es dóna vergonya de parlar la llengua materna, la glòria de la qual ha anat triomfant per tot el món.

Però el poble ha de comprendre la diferència que hi ha d'haver entre el llenguatge literari i el llenguatge parlat. A cap país del món, ni als països que tenen una tradició lingüística ininterrompuda, el llenguatge literari no pot ésser posat al mateix nivell del llenguatge parlat. Per força el primer ha d'ésser més depurat, més culte. El llenguatge literari ennobleix el nostre verb vulgar, i cal, per tant, que tothom es doni compte d'això.

A Catalunya l'esforç per a arribar a crear un llenguatge literari que es diferenciés del llenguatge vulgar, ha estat més feixuc que als altres països veïns, com França o Castella. Primerament els catalans haguérem de purificar la nostra llengua dels mots estranys que la desfiguraven; després hem hagut de controlar aquests mots fins aconseguir donar a la nostra llengua el caràcter normal que té avui.

La nostra ambició màxima, però, ha d'ésser estilitzar-la i fer-ne un idioma tan perfecte, si és possible, com l'idioma francès, que tots admirem. Això no és cosa de deu, vint ni cinquanta anys, i penseu que França ho ha aconseguit després d'una tradició literària molt antiga; i per arribar a aquest cim, calen moltes generacions i cal, sobretot, que la cultura s'hagi filtrat en tots els estaments socials d'un poble.

La corrupció del nostre llenguatge vulgar havia arribat gairebé a fer-li perdre la fesomia. I es donava el cas que un poble com el nostre, que tenia un idioma tan ric, no sabia ja ni parlar. Calculeu, doncs, quina tasca hem hagut de realitzar per aconseguir el seu redreçament.

Per donar-ne uns quants exemples, retreu algunes oracions del nostre llenguatge habitual de caràcter negatiu, on la negació sols radica en l'adverbi *no*. Sense aquest adverbi moltes frases tenen un sentit ambigu. A continuació enumera una colla d'exemples demostratius, per diferenciar les oracions negatives de les altres.

També la corrupció de la llengua parlada havia transcendit a la llengua

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

escrita i certs mots que verbalment poden ésser-nos disculpats, no ho són en el llenguatge literari. Vegeu-ne una prova amb la *a* que adoptàrem primerament traduint-la del castellà, o sigui la *a* complement directe i la *a* complement indirecte, la qual unes vegades convé d'eliminar i altres vegades no. Així direm: «He vist la teva germana» i en canvi «He escrit a la teva germana».

S'estén el conferenciant en nombrosos exemples de frases equívoques, per tal de recomanar que hom s'acostumi a bandejar-les de la llengua escrita, ja que no és possible fer-ho encara de la llengua parlada.

Això ens demostra que hem d'aprendre bé la nostra gramàtica. No sols l'ortografia i la morfologia, relativament fàcils per als que tenen memòria i paciència, ans també la sintaxi, la part més delicada sens dubte de la gramàtica, i la que fa necessari el concurs d'un bon mestre. L'ortografia i la morfologia qualsevol pot aprendre-les bé amb una gramàtica i un diccionari ortogràfic; però la sintaxi requereix ja un esforç intel·ligent. No oblideu, doncs, que fins que hom sap ben bé la sintaxi, no pot dir que coneix correctament el català. I encara ve, després, l'estil i el lèxic, dues coses que totes les llengües cultes estimen preferentment.

Està bé que hom comenci als cursets per aprendre ortografia i morfologia, però cal així mateix que hom aprengui després sintaxi. A un castellà o a un francès, per exemple, l'aprendre ortografia gairebé no li representa ja cap molèstia; però nosaltres ens trobem que als vint o vint-i-cinc anys tot just sabem l'ortografia que sap un noiet castellà o francès de deu a dotze anys.

Escrivim, doncs, un llenguatge tan correcte com puguem i després caldrà que ens esforcem a depurar també el llenguatge parlat, el qual, si no pot atènyer mai el nivell del llenguatge literari, cal que arribi a un grau molt superior del d'avui. La nostra llengua l'hem d'escriure i parlar correctament.

Els anglesos, per exemple, ultra el llenguatge literari, tenen el llenguatge parlat estandarditzat i tenen, encara, el llenguatge del carrer.

Tots hem de treballar en aquesta tasca; cultes i incultes. Tots hem de superar-nos i, sense caure en un èmfasi ni en una pedanteria que ens faria ridículs i grotescos, hem de fer que la nostra llengua sigui l'expressió d'un poble culte, no d'un poble d'analfabets. I vosaltres, les dames, que sou les que introduïu el llenguatge a la llar, heu de fer que la llengua catalana, en ésser parlada, tingui aquella dolcesa que l'ha de fer atraient per tots aquells que l'escolten i perdi, per tant, el qualificatiu de rústega i d'aspra amb què alguns han pretès ofendre-la.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 3.III.1933 | LLOC: Figueres | CONTEXT: Conferència pronunciada a Atenea. Text transcrit taquigràficament per Carles Varela i Burch.

TEXT: *EFe* (11.III.1933), pàg. 4-5.

EDICIÓ: *Esmenes*: 79, 80 interventari] inventari | 154 d'una inconveniència absoluta] d'una conveniència absoluta ‖

Senyores i senyors:

Són diverses les causes que concorren a la formació d'una nacionalitat. Però el fet principal d'aquesta formació és la llengua. En el que fa referència a Catalunya, mai no hauria estat possible el moviment nacionalista desenvolupat en ella, si el català en lloc d'ésser una llengua hagués estat un dialecte.

El català, com el francès, l'italià, el romanès, el castellà i el portuguès, en tot cas seria un dialecte del llatí, els quals dialectes es formen en esbocinarse l'imperi Romà, per la manca de contacte que hi hagué des d'aquell moment entre els seus components i en virtut de l'evolució que tota llengua vivent sofreix.

En esdevenir aquesta evolució hom nota que des del primer moment el català va desenvolupant-se diferentment del castellà. I aquesta divergència es nota també entre totes les llengües degudes a l'evolució del llatí.

Tota llengua, a través del temps, sofreix nombre d'innovacions imperceptibles pels propis individus que la parlen, innovacions que al cap de cent anys, per exemple, produeixen una diferència remarcable entre la llengua parlada en aquest temps i la mateixa parlada cent anys enrera.

El llatí evolucionà, també, al llarg de l'imperi, i és remarcable la diferència que hi ha entre el llatí dels temps clàssics i el llatí dels últims temps. Però tant com Roma constituí una unitat política, tota innovació que es produís a la llengua era, dintre poc, transportada a tots els àmbits de l'imperi. Així, per exemple, tenim que el diftong *au*, com en *Augustus*, *auscultare*, emprat en els temps clàssics, es transforma en virtut de l'evolució en *a*, aquesta innovació és transportada arreu de l'imperi, i hom no pronuncia ja en tot ell *Augustus*, *auscultare*, sinó *Agustus*, i *ascultare*.

En esdevenir, però, la caiguda de l'imperi de Roma, i en desfer-se, per consegüent, la seva unitat política, és clar que la llengua no deixà d'evolucionar, però, tanmateix aquelles variacions que sofreix a Roma no són transportades a través de països que constituïen aquella unitat, així com tampoc les variacions sofertes al nord de França no es transporten ni a Espanya ni a Itàlia. Per tant, nosaltres no parlem pas una llengua derivada del llatí, sinó

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que parlem el llatí evolucionat. Si aquestes evolucions haguessin tingut lloc dins una unitat política, avui tots parlaríem encara una mateixa llengua i no hi hauria aquestes variacions.

Tenim, doncs, que les diferenciacions existents entre el català i el castellà, i el francès, i l'italià, són efecte de la poca comunicació que quedà establerta entre aquests pobles, en iniciar-se l'Edat Mitjana, i de l'evolució que tota llengua viva sofreix en el transcurs del temps.

El qui es dedica a l'estudi de les llengües neollatines nota tot seguit que la parla catalana presenta notables diferències respecte del castellà, que demostren amb quina perfecta independència s'ha produït llur desenvolupament. Per tal que hom es doni compte d'aquesta independència, citaré dos fets que revelen a bastament la separació existent entre el català i el castellà.

El primer fet és la diftongació que fa el castellà de la vocal *o* del llatí. Així tenim que la *o* del mot llatí *move* es converteix en *ue* en el mot castellà *mueve*, així com també *novum* es converteix en *nuevo*. En canvi el català no diftonga mai.

L'altre cas consisteix en el fet que en aquells mots que el castellà no diftonga el català perd la *o* i la canvia en *u*, com esdevé en *hoja*, que en català fa *fulla*, i en *ojo*, que fa *ull* en català.

Són diverses les causes que produeixen l'evolució d'una llengua. Entre elles és de remarcar la variació que per analogia produeixen en un mot aquells qui la parlen. Per analogia, doncs, són creades nombre de formes noves. Tenim en català, per exemple, el mot *glans*, forma plural que ha estat sempre molt més usada que la seva forma singular. I com que *mans* o *pans* fan el singular *mà* i *pa*, per analogia hom convertí el singular de *glans* en *gla* en lloc de *glan* com en realitat hauria d'ésser.

Els gramàtics que estudien la llengua llatina divideixen els seus verbs en quatre conjugacions. Corresponen a la primera els verbs el present infinitiu dels quals acaben en *-are* com *amare*; a la segona hi corresponen els acabats en *-ere* com *habere*; corresponen a la tercera els que acaben en *-ere* com *pèrdere* en la qual la *e* és breu, i a la quarta hi corresponen els acabats en *-ire* com *morire*. Ara bé; examinant l'evolució de les llengües neollatines, observem que certes variacions que es produeixen en el castellà a l'infinitiu i en el portuguès són innovacions iguals. És a dir, els verbs que en llatí corresponien a la tercera conjugació, en convertir-se en castellà o portugués passen a correspondre a la segona, com és el cas del verb *pèrdere*, que en castellà fa *perder*.

El francès, el romanès i l'italià, en canvi, conserven les quatre conjugacions. El català es troba també separat del castellà i del portuguès, puix que ell ha fet passar tots els verbs, menys set, de la segona conjugació a la tercera.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

És, per tant, la llengua que es diferencia més d'aquelles altres dues, puix que mentre el català fa passar els verbs de la segona conjugació a la tercera, el castellà fa passar-los de la tercera a la segona.

Aquests fets succeeixen, ja, abans que el català i el castellà esdevinguin llengües escrites. Primerament aquestes llengües foren llengües parlades. Tots aquells qui escrivien, tots els literats, tots els savis, ho feien en llatí. Però ve un moment en què s'abandona la llengua sàvia i hom escriu en la vernacla. En el segle XIV, si hom hagués fet un inventari de les llengües existents, el català hauria format part d'aquest inventari.

A França, en l'Edat Mitjana, floreixen els dialectes del nord i els del sud, però ve un moment que el del nord, el de l'illa de França, s'imposa i dóna peu a la formació del francès actual.

A Catalunya, no calgué que un dialecte arreconés els altres. El català des del primer moment es presenta com una llengua homogènia, i les divergències que s'observen de contrada a contrada no influeixen en el resultat final. Així, en el segle XVI s'escriu català a Catalunya com a València i Mallorca.

En iniciar-se, però, la decadència política del nostre poble, s'inicia també la seva decadència literària. Des de llavors el català va esdevenint un poble bilingüe degut a la influència que sobre d'ell exerceix el poble dominador. Familiarment, hom continua usant, durant aquest període, la llengua vernacla, però en el que fa referència a la cultura, hom emprava una llengua diferent. Cosa funesta per a la llengua i per a l'individu, que d'aquesta manera mai no parlava a la perfecció cap llengua.

Tot amb tot, Catalunya durant els segles de decadència tingué una sort. I fou que si bé havia abandonat la pròpia llengua com a element de cultura, en canvi la va conservar parlant. Això, a què fou degut? Senzillament, a la poca empenta que la cultura castellana ha mostrat en voler difondre's a casa nostra. Potser, si aquesta cultura hagués estat la francesa, el procés absorbent hauria estat absolut, tal com ha passat amb el provençal. Una altra causa principal d'aquesta supervivència del català, a despit de la seva decadència, podem atribuir-la al fet de la divergència pregona existent entre la llengua catalana i la castellana. I també, el fet d'haver estat el català llengua de cultura privà que, en la seva època decadent, tot i contaminar-se, es conservés.

És a aquesta conservació de la nostra parla que devem el renaixement de Catalunya i de la seva consciència nacional. Malgrat la conversió del territori català en província espanyola, el caliu de la llengua mantingué vius els anhels de redreçament. Ben segur que si s'hagués mort la llengua, no s'hauria produït aquest redreçament de Catalunya. Si el català, a despit de tot, no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

s'hagués conservat com a llengua i s'hagués fragmentat en diversos patuesos, Aribau no hauria enyorat la parla i no s'hauria produït la renaixença de les nostres lletres, ni el moviment nacionalista que segueix a aquest renaixement.

És a mitjans del segle passat que alguns patriotes com Rubió i Ors, Milà i Fontanals i Marian Aguiló aspiren a fer de nou del català una llengua literària. Milà i Fontanals, però, creu que el català sols ha de limitar-se a certs 118
gèneres literaris.

Tanmateix, aquests catalans no eren pas nacionalistes, car mai no pensaren que el català pogués tornar a ésser llengua de cultura. Va ésser més tard que hom reconegué la necessitat de fer del català no sols una llengua literària, sinó també una llengua nacional.

En reconèixer aquesta possibilitat, es manifesta un avenç en la concepció que sobre el català hom tenia el segle pasat, en el qual aquesta parla era considerada únicament pròpia per a cenacle, i un pas més endavant és encara la concepció de Prat de la Riba, que aspira que el català esdevingui llengua nacional, pròpia per a la redacció de tota classe de documents.

Un inconvenient, però, es presentava en l'ús de la llengua renaixent: la seva manca de fixació. Una llengua no fixada podrà servir per a escriure un poema, una *Atlàntida*, per exemple, però no podrà servir com a instrument d'ensenyament ni per a l'elaboració d'obres científiques. La llengua fixada, en canvi, esdevé un instrument magnífic d'educació en tot poble culte.

Hi ha qui pregunta, com ho feia també Menéndez Pidal, per què, si 134
tenim un instrument de cultura com el castellà, hem de voler inventar-ne un altre. Cal, però, que hom tingui en compte que l'abandonar una llengua no depèn de la nostra voluntat, i que, com ja hem dit, l'ésser bilingüe és una cosa funesta per a un poble.

Res de tan enganyador com el bilingüisme. Així, incorren en greu error aquells pares que s'enorgulleixen de llurs fills de poca edat perquè ja parlen el castellà i el francès. El que sabran, en realitat, seran algunes coses de dues o de tres maneres, però n'hi haurà moltíssimes d'altres que no les sabran de cap.

Aquell qui en la vida familiar parla una llengua i en canvi a l'escola n'ha de parlar una altra, es troba amb l'inconvenient d'haver de tornar a fer l'aprenentatge. I així passa que els catalans sabem dir coses de dues maneres, d'altres coses sols en castellà, d'altres sols en català i d'altres de cap manera. Això, per exemple, no passa pas als francesos, puix que el noi francès en els seus primers anys sap aquells rudiments de la seva llengua apresos dins la família; més tard, a l'escola, desenvolupa el seu coneixement lingüístic, i el perfecciona, després, en la seva vida de relació. Això

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fa que els francesos trobin, en tot moment, el mot just per a expressar llurs conceptes.

154 Seria d'una conveniència absoluta per a tots els catalans acabar de fer l'aprenentatge de la nostra llengua. Solament així, ens seria possible de parlar amb aquella seguretat amb què parla un francès. I així únicament ens serà possible d'arribar a aprendre una altra llengua que no sigui la pròpia, perquè dir que l'ensenyament ha d'ésser en català, no vol pas dir que, de ben sabuda aquesta, no se n'hagi d'aprendre cap més.

Això únicament es dirigeix a evitar aquella vergonyosa confusió que fem els catalans en la manera de pronunciar els mots, com passa, per exemple, amb la paraula *estudia*, que molts, a causa d'un defecte d'ensenyament, pronuncien *estúdia*. Vol evitar, per tant, que els catalans, degut a aquest defecte d'ensenyament, ens trobem que únicament sapiguem mig català i mig castellà, la qual cosa, en el que fa referència a la seva llengua, no passa, com ja hem dit, als francesos.

Tenim, doncs, que la llengua catalana en començar la renaixença esdevenia, de nou, llengua literària, i es convertí en fonament de la renaixença nacional, gràcies a l'esforç que per aquest redreçament han realitzat dues o tres generacions de literats. Però el català, tot amb tot, no serà una llengua nacional fins que tots els fills de Catalunya no l'usin, generalment, tal com ho fan els francesos amb la pròpia.

L'instrument, doncs, ja està fet. Ara el que cal és que tots els catalans l'aprofitin. A mi em plau de veure com, ja, tots els catalans van adonant-se d'aquesta necessitat, i tots s'apressen a acceptar-la.

És clar que dintre vint anys, i ensenyant-se com s'ensenya ara a l'escola, tot català sabrà perfectament la seva llengua. Però els que ja som vells, i no ens queda esperança d'arribar a aquella data, sentim certa recança de no poder arribar a veure aquest moment d'esplendor per a la nostra parla.

Ⓕ 118-119 Vegeu, *supra*, 042 i 046. ‖ 134 Menéndez Pidal (1902). Vegeu, *supra*, 051 a.

Ⓝ 84 *Arreconés*: aquesta és la grafia, a partir de *recó*, adoptada d'antuvi per Fabra al *DGLC*. ‖ 87 D'acord amb el context i segons altres observacions de Fabra en un sentit semblant, caldria entendre que fa referència al segle xv. ‖ 105-106 Lapsus del conferenciant o del transcriptor: el que esperaríem per context fóra una cosa com: «privà que [...] es perdés».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 22.III.1933 | LLOC: Barcelona, local de Palestra | CONTEXT: La conferència no va agradar a tothom; vg. «Noves i Comentaris», epígraf sense signar a *EMC* (30.III.1933), pàg. 11; vg. també Duran (1997: 117).

TEXT: *LVC* (23.III.1933), ed. del v., pàg. 5c.

EDICIÓ: *Esmenes*: 22 que no poden | que no podem ‖

El conferenciant estudià aspectes ben interessants del problema del bilingüisme. Digué que com a nacionalistes no podem estar satisfets de l'Estatut ni de l'article que es refereix a l'ús de les dues llengües catalana i castellana alhora.

Digué que, des d'un punt de vista desapassionat, la Constitució en aquest punt perjudica les dues llengües car es troben moltes persones que entre el català i el castellà formen un sol llenguatge amb el qual s'expressen.

Seguí dient que el més perjudicat en aquest punt és l'infant que no troba, en anar a l'escola, la perllongació del llenguatge familiar sinó un llenguatge nou que ve a destorbar i àdhuc anul·lar els coneixements adquirits del primer llenguatge que havia après.

El conferenciant estudia el procés pel qual l'infant arriba a expressar en paraules els conceptes de les coses i diu que és un procés que requereix d'anar-se fent sense cap destorb i que l'aparició en aquells moments d'una segona llengua, quan encara no s'han fixat bé els conceptes en la primera, fa que, durant molts d'anys i potser tota la vida, l'individu anirà desorientat i no sabrà expressar-se bé en cap de les dues.

Pompeu Fabra llegeix unes estadístiques del país de Gal·les les quals posen de manifest que l'individu d'educació bilingüe és, sempre, més dificultat d'expressar els seus conceptes que un individu que hagi estudiat una sola llengua.

Finalment, el conferenciant conclou: que no podem estar satisfets de 22
l'article de la Constitució. Que demanaria que a Catalunya s'ensenyés, 23
només, en català i s'obligués a saber una altra llengua que bé podria ésser la castellana. I finalment, col·laborar tots plegats a que això esdevingui realitat.

Ⓝ 23 L'article 4t de la *Constitución de la República Española* (1931) feia: «El castellano es el idioma oficial de la República. Todo español tiene la obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones. Salvo lo que se disponga en leyes especiales, a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

069 [Amb motiu del centenari de la Renaixença]

DATA: 18.IV.1933 | LLOC: Universitat de Barcelona.

TEXT: a *LO* (19.IV.1933), pàg. 6de | ALTRES VERSIONS: 1 *LP* (20.IV.1933), pàg. 4f; 2 *EM* (19.IV.1933), pàg. 6d.

EDICIÓ: El dia abans del report de *LP* (1), n'havia aparegut la versió en espanyol a *LV*, pàg. 6cd, i a *ENU*, pàg. 4d.

Seguidament el senyor Pompeu Fabra, en un bell parlament, digué que el recobrament de la nostra llengua iniciat amb l'«Oda» d'Aribau, havia estat una tasca àrdua i de purificació de la nostra llengua. S'ha pogut realitzar aquesta tasca procurant cadascú dintre la seva varietat, tant els valencians com els mallorquins i els catalans, el redreçament de la llengua. Digué, també, que les coses occitanes són una mica o un bon tros nostres, però que el lligam més fort és el de la llengua, i mencionà a l'efecte el fet que els nostres primers poetes escrigueren en provençal. Féu notar com si els occitans procuren també el redreçament de la seva llengua, faran que aquesta sigui compresa no solament pels occitans, sinó que també pels catalans, mallorquins i valencians, i que aleshores ens podrem llegir mútuament. Desitjaria que en aquest moviment d'apropament, les Universitats, seguint l'exemple de la de Barcelona, establissin càtedres de llengua catalana, així com aquesta té establerta ja la de provençal.

Altres versions

1

Seguidament parlà el senyor Pompeu Fabra, exposant l'àrdua tasca portada a cap de purificar la llengua catalana recobrada, ja que en sobrevenir el Renaixement es trobaren amb que la llengua catalana estava empobrida per haver-se castellanitzat i per altres diversos motius.

Es felicità que els occitans s'haguessin adherit a les actuals festes que celebraven els mallorquins, valencians i catalans, commemorant el centenari de la Renaixença catalana.

Tots aplegats –afegí– podem aconseguir sense gran esforç una llengua en la qual podem parlar-nos i llegir-nos perfectament.

Acabà demanant que així com a la nostra Universitat s'ha implantat una càtedra de Provençal, procurin que a les Universitats franceses s'estableixin també càtedres de llengua catalana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

2

A continuació el Sr. Pompeu Fabra fa un brillant discurs parlant del significat de la llengua en l'obra de regeneració nacional. A l'Edat Mitjana –diu– tots parlàvem exactament la mateixa llengua, catalans, valencians i mallorquins. Després vingué l'obra de castellanització i la de disgregació en aquesta llengua que fins aleshores s'havia distingit per la unitat.

Ara hem d'anar a la consecució d'una llengua uniforme com en els temps medievals, dintre, però, de la varietat. Dirigint-se als occitans francesos, diu que seria un gran desig seu que, en depurar la llengua, fessin que resultés entenedora per als catalans, que ens féssim la il·lusió que no parlem dues llengües diferents, sinó dues variants d'un mateix idioma.

Ⓝ 14 Des de mitjan gener d'aquell any, Joan Coromines impartia l'ensenyament del provençal a la Universitat; vg. notícia a *LV* (15.I.1933), pàg. 11d; també Rafanell (2006: II, 1012). ‖ 1 | 10-11 Vegeu la n. a lín. 14.

070 [QUÈ SIGNIFICA LA CATALANITZACIÓ?]

DATA: 24.IV.1933 | LLOC: Barcelona, local social d'Acció Catalana | CONTEXT: Conferència inaugural d'un cicle de cursets i conferències organitzat per la Joventut Catalanista Republicana. Fabra hi és presentat per Rossend Llates.

TEXT: *LP* (25.IV.1933), pàg. 4g.

EDICIÓ: L'endemà que a *LP*, a *LV* (26.IV.1933), pàg. 5a, i a *ENU* (26.IV.1933), pàg. 5b, hi apareixia el que no n'era sinó la versió en espanyol amb alguna supressió.

Comença felicitant la joventut per la tasca cultural que emprèn; ja que per a ell no hi ha tasca més interessant que la de catalanitzar els catalans.

La joventut ha tingut l'ideal patriòtic afeblit per la funesta dictadura. Els joves foren perseguits per aquesta dictadura i remeiar aquests perniciosos efectes fou la tasca de Palestra. Però Palestra no ha estat ben rebuda pels polítics, que li donaren un caire dretista i feixista. I s'ha de pensar en que si totes les joventuts fessin com la de Palestra, s'hauria donat un gran pas per l'alliberament del poble català.

S'ha de catalanitzar la joventut. Els de la meva generació sabem que falta catalanització. S'ha de catalanitzar ara i no començar per catalanitzar els infants i esperar que siguin grans. La joventut catalanitzada és indis-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pensable per acabar d'implantar i millorar l'Estatut. També la joventut ha de vigilar els vells que no són prou catalanistes encara.

Parla d'un cas concret. La implantació de l'autonomia universitària. Es formarà un patronat format pel govern central i la Generalitat. Llavors els estudiants hauran de vigilar ells mateixos els professors, perquè alguns d'ells s'agafarien en qualsevol cosa per deixar de donar llur càtedra en català.

18 Parla també del decret de bilingüisme de Marcel·lí Domingo. Aquest decret obliga els mestres a donar les lliçons en català als infants fins a l'edat de vuit anys.

Alguns mestres, abans ja del Directori, feien llurs classes en català. D'altres, en aparèixer el decret ho feren també, però n'hi ha hagut que ara encara donen les classes en castellà.

La Generalitat formà uns cursets de català per corespondència on s'hi inscriviren més de la tercera part dels mestres i després d'altres també s'anaren inscrivint.

Per aprendre el català s'ha de fugir del pintoresc. Sardanes, emblemes patriòtics, cançons, etc. Això és molt bonic, però no vol dir que se sap el català.

Hi ha molts que es pensen que saben el català perquè el parlen, però s'ha d'aprendre la llengua literària estudiant-la. Alguns encara es creuen que la llengua literària és còpia de la parlada.

La parlada presenta variants i la literària admet formes i construccions resultants de la llengua parlada. Per apendre el català s'ha d'estudiar la gramàtica. Per això, un curset sol no és prou. S'ha de treballar sol, llegir, rebre'n dictats. Això ho dóna la pràctica. És necessari l'esforç de cada dia fora de la classe.

Espera que la joventut està disposada a assistir als Cursets.

«Us felicito perquè us veig disposats a venir tots a aquest cicle de cursets per conèixer la vostra llengua, la vostra terra i la vostra història, enfortint així els vostres ideals nacionalistes».

Ⓝ 18 Vegeu, *infra*, 087. El decret fou establert pel Govern provisional de la Segona República Espanyola el 29.IV.1931, just després quinze dies d'haver estat proclamada aquesta, essent-ne ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo; vg. Monés i Pujol-Busquets (1984: 176-177 i 264-265); també Galí (I, 148). Vegeu igualment, *infra*, 072, *ad initium*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Problemes del català literari: el seu estat actual de fixació

DATA: 31.V.1933 | LLOC: Barcelona, Saló del Consell de la Universitat de Barcelona | CONTEXT: Conferència de cloenda del cicle sobre cultura catalana organitzat per l'Associació Professional d'Alumnes de Filosofia i Lletres.

TEXT: a *LP* (2.VI.1933), pàg. 3ab | ALTRES VERSIONS: 1 *LVC* (2.VI.1933), pàg. 14e.

EDICIÓ: El report de *LP* (a) és, de molt, millor, a la versió de *LVC* (1), ja que demostra un major grau de comprensió abstracta i de síntesi expositiva. El dia abans, a *LV* (1.VI.1933), pàg. 7a, havia aparegut el que no és sinó la traducció a l'espanyol d'a. Altrament, a *LO* (2.VI.1933), pàg. 3e-4a, n'hi ha una molt escarida notícia que no aporta res de susbtantiu a la informació del text ni a l'altra versió.

Començà el senyor Fabra fent un estudi de l'ortografia catalana medieval i de l'època de la decadència, i passà després a ocupar-se dels sistemes de Bofarull, Marià Aguiló i altres coneixedors de l'antiga llengua catalana.

Parlà després de *L'Avenç* i del seu sistema ortogràfic, i explicà com més endavant ocorregué el fenomen que cada autor es feia la seva ortografia.

Tal era –digué– l'estat d'anarquia que regnava abans de fundar-se l'Institut d'Estudis Catalans.

Afegí que Prat de la Riba recomanà als membres de l'Institut, en fundar-se, que es posessin d'acord, i d'allí sortiren les normes ortogràfiques que d'aleshores ençà s'han vingut seguint, i que constitueixen el sistema ortogràfic actual.

Afirmà que l'Institut no féu cap innovació sinó que d'entre els diversos sistemes n'escollí un.

Digué que cal, no obstant, sense canviar les normes, fer una detinguda revisió per tal d'esmenar els errors que hi pugui haver i que també ha de corregir-se tot allò que fa referència a l'accentuació, tota vegada que en fer-se seves el català algunes paraules castellanes va acceptar llur accentuació.

Va ocupar-se dels castellanismes i es deturà en els que qualificà de voluntaris.

Detallà després la tasca a realitzar per a la purificació de la llengua catalana i afegí que el que cal, sobretot, és procedir a la unificació de la llengua, car creu que amb un xic de bona voluntat per part de València i de les Balears es podria arribar a aconseguir una sola ortografia per a totes i que no constituïssin tres llengües diferents.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1

Pompeu Fabra establí les dificultats del gramàtic per a reduir a una gramàtica catalana diferents casos pràctics contagiats de la nostra llengua. Dubtes en l'ús corrent de certes paraules (*el, em*; *néixer*, *x* substitutiva de l'antiga forma *sc*). El gramàtic es troba en una situació delicada en haver de decantar-se vers alguna de les dues formes, sobretot en les paraules accentuades a la darrera síl·laba (*naixés*, per *nasqués*).

Allò que el gramàtic estructurà més tard fou la sintaxi. En l'època de la decadència, la influència castellana arriba no solament amb les paraules sinó, principalment, amb les construcions. La influència castellana dóna preferència al *lo* (*el*) quan representa al *lo* castellà, sobretot. *El qual* no s'usa mai en el català antic. Amb tot, la influència castellana fa que es diguin i es repeteixin en èpoques de decadència frases com aquesta: «El pare quals fills». Més tard, alguns escriptors que s'adonaren de la influència castellana que transparentava aquesta frase pogueren dir, tan equivocadament com abans, aquesta altra frase: «El pare quins fills». Altra de les interferències castellanes és l'ús del *doncs* causal substitutiu del *pues*.

Les faltes de sintaxi –diu Pompeu Fabra– són difícils de descobrir i perilloses de corregir.

Passa altra vegada a remarcar alguns casos d'interferència en la nostra llengua, entre ells l'ús del relatiu *que* que, fa alguns anys, quan era subjecte anomenaven *qui* i quan era complement anomenaven *que*. Més tard es substituí aquest *qui* per *que* quan no es referia a persones, sinó a coses.

Diu Pompeu Fabra que les coses més importants a fer per al gramàtic son, en primer lloc, fixar l'ús de les preposicions febles. Després, fer un inventari de les locucions i assenyalar quina preposició correspon a cada una. La tasca important del gramàtic a casa nostra ha de durar encara molt temps. El gramàtic ha de descastellanitzar completament l'idioma. Cada vegada que es repassa de nou el diccionari s'hi troben nous castellanismes. S'ha de crear també una llista completa de vocabularis tècnics. I, finalment, la unificació total de la llengua.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 19.VII.1933 | LLOC: Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona.

TEXT: Onze fulls mecanoscrits. Ms. 2804 de la Biblioteca de Catalunya.

EDICIÓ: SM 106 fan una reproducció parcial, en extractes, del text –un «text farcit de faltes de tota mena», segons incontrovertible constatació seva, pàg. 186–, transcrits «amb la màxima fidelitat» i amb esmena només d'alguna errata de picatge mecànica. Atès el fet que es tracta d'un text especialment deturpat, ja que no ha passat ni pel corrector de diari –com és el cas de les conferències reportades–, les intervencions que hi són efectuades s'exemplifiquen en aquest cas amb un cert detall: esmena automàtica de les errates mecàniques (*aprenenttatge*, *peruquè*); esmena automàtica de les incorreccions ortogràfiques, ja bé sigui en el cas de grafies del tot convencionals (accentuació, apostrofació, puntuació) o ja bé sigui en el d'aquelles de no indicatives –almenys en la varietat central de l'idioma– d'una pronúncia distinta (*sobre tot*, *paradigme*, *perturbat*, *subjontiu*), com així mateix també en el cas de les que, tot i ser-ne mínimament (*sinò*, *adquissició*, *matitzar*, *prol·longar*), poden versemblantment ser atribuïbles a percepció equívoca o a simple desconeixement per part del transcriptor; esmena automàtica de trabucaments de mots (*proposicions*, *subjectes*, *desprendre*: allí on per context resulta evident que sols pot tractar-se de *preposicions*, *objectes* i *despendre*, respectivament); resolució a favor de la forma estàndard en el cas de concurrència vacil·lant entre variants formals d'un mateix mot (*llògic*, *per a que*, *llingüística*); reproducció literal de formes lèxiques (*emmagatzement*, *sementema*) o sufixades (*regles sintàxiques*) inusuals, així com també de formes i de construccions pròpies d'una oralitat més o menys informal (*els demés*, *prous mots*, *de que*), indistintament atribuïbles al transcriptor o al mateix conferenciant. *Esmenes*: 6 ho fèiem.] ho fèieu. | 11 llengua vincular] llengua vehicular [*lectura a partir del Decret al·ludit, vg.* GdM *120 (30.IV.1931), pàg. 413c.*] | 78 constitueix el sementema] constitueix el semantema | 84-85 sinó volem dir conjugar] sinó que volem dir per conjugar | 100, 353 proposicions] preposicions | 106, 242-243, 247 proposició] preposició | 158 desprendre [*ultracorrecció*]] despendre ‖

Sabeu que tenim, des de fa dos anys, el Decret de bilingüisme. Però he pogut 1
constatar que hi ha mestres que encara no comprenen l'abast que té aquest Decret. Hi ha hagut mestre que ha dit: «Això vol dir que, des d'ara, podrem emprar el català a l'Escola. Podrem, per consegüent, fer-nos comprendre millor dels nostres deixebles». I això, molts de vosaltres, mestres, quan no ens era expressament prohibit, ja ho fèieu. I per altra banda creient que el 6
Decret només exigeix que s'empri el català com a llengua en l'escola, creuen que poden complir el Decret, perfectament, per la sola circumstància de parlar, ells, els mestres, el català.

Però és que en el Decret no es prescriu pas que el català ha d'ésser

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

11 emprat com a llengua vehicular per fer-se, els mestres, comprendre millor dels seus deixebles, sinó que el Decret diu que la instrucció a l'escola primària, als infants catalans, s'ha de fer íntegrament en català, i això ja exigeix alguna cosa més per part dels mestres. No basta que el mestre parli el català familiar sinó que és indispensable que el mestre conegui gramaticalment el català perquè és el català que ha d'ensenyar. El català no és solament un mitjà d'ensenyament, sinó que és una cosa a ensenyar, i això, naturalment, donats els precedents de les nostres escoles, exigeix als mestres un treball. Molts mestres actuals no posseeixen encara aquell coneixement del català indispensable per poder-lo ensenyar als seus deixebles; han, doncs, aquests mestres, d'aprendre el català.

Naturalment que, publicat el Decret, si les autoritats exigeixen el compliment d'aquest Decret els mestres no tenen altre remei que aprendre el català per a complir la seva missió dins l'escola. Però jo voldria, ara, fer comprendre que a nosaltres, que hem treballat sempre per a la profusió del català a Catalunya, no ens satisfaria que els mestres fessin això en compliment d'una obligació. Nosaltres voldríem que els mestres fessin això amb tot l'entusiasme, que fessin això alegrant-se de poder-ho fer; llavors aquest treball d'aprenentatge de la llengua el farien ràpidament i no com una cosa obligada. I perquè els mestres fessin això, no com a obligació sinó rebent-ho amb tot l'entusiasme, és únicament indispensable que considerin els avantatges immensos que té l'ús del català en l'ensenyament, en la primera edat de l'infant.

Cal veure el que representa allò que en diem l'adquisició del llenguatge. El llenguatge té un nombre extraordinari de mots, posseeix una immensitat de morfemes que fa que a les idees d'aquells mots s'ajuntin idees de singularitat, de pluralitat, de temps, de mode, etc. Té unes maneres d'ordenar i construir les paraules per a expressar els seus pensaments i, tot això, l'infant ho ha d'aprendre per poder-se entendre amb els demés individus de la comunitat. Ho ha d'aprendre durant un temps molt més considerable del que es figura la majoria de la gent. Fixeu-vos només en l'adquisició del lèxic. L'infant té d'anar emmagatzemant en la seva pensa una sèrie d'associacions entre conceptes i mots. Com que el nombre de mots que té una llengua és extraordinàriament gran, no cal pas esperar que ni amb un, ni amb dos, ni amb tres anys, l'infant tingui ja emmagatzemades en la seva pensa totes aquestes associacions de conceptes i paraules; de manera que, quan a cinc, a sis anys, l'infant va a l'escola té certament un lèxic, sap el sentit que tenen les paraules més usuals, més familiars de la llengua, però encara han de passar molts anys perquè posseeixi una gran abundància de mots que li permeti expressar els seus pensaments i els matisos dels seus pensaments.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Després, encara, al costat d'aquest emmagatzament d'associacions de paraules i conceptes, hi ha l'adquisició dels morfemes. 51

Un noi, per exemple, no solament aprèn a associar conceptes a certs sons de la llengua sinó que, dins les formes d'una mateixa paraula, estableix associacions entre aquestes formes. Després d'haver sentit un mateix mot repetides vegades en singular i en plural, al comparar les dues formes associa en la *s* que hi ha en el plural la idea de pluralitat i l'absència de la *s* en la forma del singular, la idea de singularitat, i quan això ho ha fet en molts mots, el noi sap que de les dues formes que tenen generalment els substantius, una expressa la singularitat i l'altra la pluralitat, i precisament perquè oposades l'una a l'altra, una d'aquelles formes té un so final que manca en l'altra forma, la del singular.

L'exposició de morfemes té un interès extraordinari perquè, des del moment que el noi té aquelles associacions de les dues formes, ja no és necessari, en general, que aprengui per a cada nom la forma del singular i la forma del plural. Quan el noi ja té aquesta associació adquirida basta que senti un singular per primera vegada perquè si a continuació té necessitat d'aplicar aquest nom a dos o més objectes, ell creï, inventi la forma del plural sense haver-lo sentit mai i, en el cas invers, exactament.

Si un noi veu un nombre d'objectes dels quals encara desconeix el nom i sent que són designats per tal forma on hi haurà la *s*, i si el noi a continuació vol designar un sol d'aquells objectes emprarà no la forma que sent sinó la que ha sentit traient-ne la *s*. En el nom, realment, el nombre de formes és escàs: el substantiu té només que dues formes, l'adjectiu té, moltes vegades, quatre formes, tres, dues, però fixeu-vos que ha d'ésser més costosa l'adquisició de morfemes quan es tracta del verb.

En tot verb hi ha la idea específica del verb expressada per certs grups de fonemes. Aquesta idea especial que constitueix el semantema que va 78
acompanyada d'unes terminacions a les quals associa idees de temps, idees de mode, idees d'aspecte, idees de persones, idees de nombre. Com estalviar, formar de memòria l'associació d'aquells morfemes el conjunt dels quals constitueix la conjugació del verb? Quan el noi ha sentit les distintes formes dels distints verbs, sap conjugar. Entenem per conjugar no dir les formes verbals en un cert ordre tal com estan disposades en la gramàtica, sinó 84
que volem dir per conjugar el saber en cada cas el semantema adequat. I aquest noi, cada vegada que aprèn un nou verb, perquè l'ha sentit en qualsevulla de les seves formes, és apte per a expressar la idea del verb dins del temps, dins del mode, de la persona, etc. que convingui.

Un noi que senti per primera vegada la paraula *enraonar*, per exemple, en una forma com *ens enraonen*, sap dir, sense haver-ho sentit mai, «jo

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

enraono», i si aquesta acció la posa en temps pretèrit, «jo enraonava» o bé «jo vaig enraonar».

Per tot això, com compreneu, es requereix el seu temps. De la mateixa manera un noi no associa un concepte a una paraula perquè l'hagi sentit una sola vegada, de la mateixa manera el noi no entra en disposició de jugar aquests morfemes sense que hagi sentit una infinitat de vegades verbs en totes les seves formes, persones, temps.

I encara, en el llenguatge, el noi ha d'aprendre altres coses: a ordenar les paraules, a posar-les en cert ordre i a construir mitjançant mots gramaticals, com són les preposicions i les conjuncions. Per exemple: el noi ha de saber que aquestes tres paraules: «Pere mira Joan» si s'han dit en aquest ordre vol dir que és «Pere» el que fa l'acció de «mirar», i «Joan», la persona que rep l'acció; però si s'ha dit «Joan mira Pere» llavors s'inverteix l'acció: és ara «Joan» el que fa l'acció i «Pere» el que la rep.

De la mateixa manera el noi va aprenent, junt amb la significació, per exemple, del verb, la preposició que exigeix. De manera que hi ha verbs que volen el complement introduït amb la preposició *a*, altres amb la preposició *de*, altres amb la preposició *en*.

I tot això ho ha d'anar aprenent; de manera que només tenint en compte el podríem dir-ne augment dels exemples, de manera que tenint en compte tot això que constitueix una llengua es comprèn que l'adquisició del llenguatge és una cosa que ens exigeix no dos o tres anys, com es pensa la gent que diu: «Ensenyant un nen tres anys, ja està llest», sinó que exigeix deu o més anys de la seva vida. Sobretot el lèxic, perquè si el nombre de morfemes, si el nombre de disposicions de les paraules no és extraordinàriament gran, el nombre de paraules es compta per milers, fins que es posseeix suficientment el vocabulari.

Un noi va a l'edat de cinc o sis anys a l'escola i és evident que en aquest moment està a mig camí de l'aprenentatge de la seva llengua. I aquest noi, per exemple, si és francès del nord va a l'escola on se li parla francès. Aquest noi continua l'aprenentatge a l'escola, continua l'obra que havia començat en el si de la família. I fixeu-vos que el que en l'escola l'aprenentatge sigui una continuació de l'aprenentatge ja començat dintre de la família no solament té l'avantatge que no cal que el noi perdi temps a aprendre noves associacions sinó que, al mateix temps que augmenta sense obstacles el seu tresor lèxic i fins es precisa, perquè –fixeu-vos en allò que hem dit al començament– no basta que un noi, una sola vegada, davant d'un objecte senti el seu nom perquè quedi ja associat en la seva pensa el nom i l'objecte; moltes vegades és indispensable que el senti una infinitat de vegades.

Ara bé, hi ha certs objectes que dins de la seva vida primera, a casa seva,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

potser els haurà vist denominar-los dues, tres, quatre vegades, però l'associació encara no s'ha establert d'una manera ferma dins del seu pensament, però en l'escola torna a sentir aquests noms associats amb el mateix objecte i el noi n'acaba de comprendre la significació d'una paraula que havia sentit algunes vegades sense copsar-ne exactament la seva significació.

Ara, en un moment determinat, no tan aviat com molts es pensen, el mestre té de començar a ensenyar la gramàtica de la llengua. Perquè en tots els indrets on s'ha format una llengua de cultura, aquesta llengua no és pas una còpia exacta de la llengua parlada sinó el resultat d'un treball de selecció que han fet els que parlen millor la llengua, que han fet els seus escriptors, que han fet els seus filòsofs, que han fet els seus gramàtics.

I el mestre ja pot començar a ensenyar aquesta llengua abans de parlar de gramàtica. Com? Parlant ell bé, parlant ell correctament.

Si un noi francès a l'edat de vuit o nou anys parla molt bé el francès és perquè ell va trobar-se en unes condicions ben oposades a les que es troben els infants catalans. Aquest noi, potser d'una família en la qual els pares francesos parlen bé la seva llengua, va començar des dels primers anys de la seva vida l'aprenentatge de la seva llengua, tenint com a mestres els seus pares. Després va a l'escola, on el mestre té una forta preparació lingüística i on, quan parla, ja parla amb correcció; de manera que el mestre abans de començar a ensenyar la doctrina gramatical ja pot no solament prolongar l'aprenentatge del llenguatge vivent encaminant el noi cap a la correcció d'aquelles formes, d'aquells girs, etc., que propis del seu llenguatge, del seu dialecte no són admesos en la llengua literària.

Ara bé, què passa quan l'infant català va a una escola i per contra de fer la seva instrucció en català la fa en castellà? Compreneu com ha d'ésser funesta la interferència d'una segona llengua quan s'està, podríem dir, en el moment, en mig camí de l'aprenentatge de la pròpia. Ha de despendre un temps considerable per a establir noves associacions, temps que perd per anar enriquint les associacions de la seva pròpia llengua; però, per altra banda, com que les paraules de dues llengües, encara que siguin germanes, no es corresponen exactament, resulta que aquest treball que havia de fer a l'escola de precisió, de limitació de les paraules, està completament pertorbat perquè vénen els conceptes a unir-se amb paraules que no corresponen exactament a la paraula catalana associada. 158

Tots sabeu, per exemple, que el català i el castellà tenen dos verbs que generalment es corresponen: el verb *anar*, el qual correspon al verb *ir*, i el verb *venir*, el qual correspon al verb *venir*. Però hi ha certes construccions en què els castellans usen *ir* i els catalans *venir* i al revés. En aquest cas, aquests dos verbs que ja estan fixats en la pensa de l'infant, no hi ha perill

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que el castellà pugui introduir cap acció pertorbadora. Ara, la conseqüència és ací que el castellà en surt perdent perquè tots els catalans, quan som grans, de vegades diem *venir* i els castellans ens corregeixen i ens diuen: «no, no s'ha de dir *venir*, sinó *ir*».

Doncs bé, aquest exemple serveix per a indicar com pot ésser pertorbadora l'acció d'una altra llengua quan es tracta d'emprar-la en els primers anys de l'aprenentatge d'una altra llengua. Resultat d'això és que quan els infants tenen, per exemple, deu anys, aquests infants que han practicat el bilingüisme confusionari que resulta d'introduir una segona llengua quan encara s'està fent l'aprenentatge de la primera, aquest infant posseeix molts menys mitjans d'expressió que un infant unilingüe.

Això ho diuen les estadístiques però és una cosa que ja s'ho podrien estalviar. Si s'ha perdut temps per anar enriquint el vocabulari i s'han introduït confusions, manques de precisió en les paraules, es dirà: bé, permeteu-me una cosa. Aquest infant que ha après cinquanta mots en català i ja té els conceptes apresos, després hi haurà cinquanta conceptes que en comptes de dir-los en català els dirà en castellà.

Naturalment que la llengua en patirà molt sota el punt de vista de la castissitat però aquest infant menys mal si a deu anys, mig en català, i mig en castellà ja sabés expressar els seus conceptes, però ocorre una cosa que és precisa: repeteixo –perquè n'hi ha molts que no ho entenen– i és que el que ha sigut bilingüe a l'escola, hi ha coses que només sap dir-les en català i hi ha coses que sols sap dir-les en castellà, al costat de les coses que sap dir en les dues llengües. Aquestes últimes coses enlluernen els seus pares al veure que saben dir una mateixa cosa en dues llengües diferents.

Això ens passa quan som grans. Fixem-nos en nosaltres mateixos en que si contem coses d'estil familiar ens ve molt millor parlar en català que no en castellà. En castellà no tenim prous mots per matisar i així resulta que de vegades hi ha català que essent graciosíssim parlant en català, quan parla en castellà resulta una catàstrofe; però quan ha d'explicar una lliçó de matemàtiques o de filosofia ho fa millor en castellà –a part de l'accent i de certs catalanismes– que en català.

Però hi ha una cosa que ara vaig a dir i és que hi ha coses que no sabem dir-les ni en català ni en castellà, de manera que som un poble on els infants tenen una gran pobresa de mitjans d'expressió perquè hi ha molts conceptes que no saben quina precisió han de tenir i no saben quin matís els correspon. I això es comprèn si es té en compte allò que hem dit al començament de la conferència, de que certes associacions, als dos o tres primers anys, encara no s'han establert d'una manera ferma. Si el noi va a l'escola i per comptes de parlar-li a l'escola el mateix llenguatge que a casa seva n'hi par-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

len un altre, aquells mateixos conceptes que abans els havia sentit expressar en català ve ara a sentir-los en castellà i resulta que oblida la primera associació i potser la segona, que no es recolza en un tou d'experiència anterior. De manera que hi ha certes coses que els catalans no les sabem dir ni en català ni en castellà: jo n'he fet l'experiència; he preguntat vàries vegades a alguna persona: «Com se'n diu del crit d'aquest animal en català?». I no ho saben. «I en castellà?». Tampoc. Potser ho han sentit en català dues o tres vegades; després han anat a l'escola i ho han sentit també dues o tres vegades més però en castellà i així no arriben a associar-ho. Així ens trobem que hi ha, per exemple, moltes persones que no saben com se'n diu, del crit dels coloms.

I el parlar de les pertorbacions que aquest bilingüisme confusionari porta en els sectors de la llengua basta amb aquest que és el més considerable, del descobriment del lèxic d'un infant bilingüe que a l'edat de deu anys té molt poca precisió en el seu lèxic. Però ara fixeu-vos que quan dues llengües són molt semblants arriben a no escriure's perfectament i llavors resulta que tot parlant deplorablement la nostra llengua tampoc parlem correctament l'altra llengua.

Però el noi –ja no parlo del noi català que els seus pares estan pertorbats en el seu llenguatge– ha sentit a dir *estudia* i *canvia*. Se'n va a l'escola i, si el mestre és castellà, diu *estúdia* i *cànvia*. Llavors el noi que té associades les pronunciacions *cànvia* i *canvia*, *estúdia* i *estudia*, com que encara no té ben precisa la pronunciació catalana, aquest noi tota la seva vida potser arrossegarà les dues pronunciacions i potser, parlant en català, dirà *cànvia* i, parlant en castellà, dirà *canvia*.

El mateix passa en determinats morfemes en les ocasions en què els catalans usem el futur d'indicatiu i els castellans el present futur de subjuntiu. Llavors quan encara no està ben fixat, aquest fet gramatical del català es sobreposa a aquest fet castellà i resulta que passa com en el cas de *canvia* i *cànvia*: quan parlem en català usem el gir castellà i al revés.

Mireu el que passa, per exemple, amb la introducció del complement directe quan es refereix a persones. Segons la bona tradició catalana, el complement directe, encara que es refereixi a persones, s'introdueix sense la pre- 242
posició *a*. En bon català s'ha de dir: «He trobat la teva mare». Però com que el castellà introdueix el complement amb la preposició *a*, un noi, suposant que a casa seva els seus pares encara parlin bé com passa en alguns indrets, en anar a l'escola, el mestre –suposant que sia castellà– dirà: «He encontrado a tu madre». I és tan poca cosa una preposició, sobretot d'aquestes febles, 247
d'aquestes que es pot dir que no tenen una significació precisa, que el noi es familiaritza amb les dues construccions i llavors, en català, diu indistintament: «He trobat la teva mare» i «He trobat a la teva mare».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Això en el llenguatge parlat no serà un inconvenient però transportarem aquestes confusions en el llenguatge literari i ens en anem a una sèrie de frases equívoques que és absolutament precís combatre.

Bé, jo podria multiplicar els exemples, són abundantíssims; però naturalment que no haig d'abusar de la vostra atenció. Crec que haureu comprès perfectament com és avantatjós que l'aprenentatge de l'infant català no es
257 trobi pertorbat per la inferència d'una llengua forastera abans que aquest aprenentatge sigui molt avançat.

Sou, tenint en compte aquests avantatges, els mestres, que heu de fer tots els possibles per a facilitar la implantació del Decret de bilingüisme. No es tracta de fer una cosa perquè està prescrita, sinó de fer una cosa que no sols patriòticament sinó fins pedagògicament té uns avantatges molt considerables. I encara, disposat a parlar de l'aprenentatge del llenguatge, cal que dins d'aquest aprenentatge unilingüe es faci bé, com generalment no s'ha fet fins ara a Espanya. Ja he dit alguna cosa d'això quan he indicat que no s'ha d'anar massa de pressa a parlar d'indicatiu, subjuntiu i, potser mai, de perfet o de plusquamperfet, perquè el noi no va a l'escola per a aprendre tecnicisme gramatical, el noi va a l'escola per a aprendre el llenguatge. No s'ha de parlar de gramàtica fins i quan l'aprenentatge està ja molt avançat, i de gramàtica se n'ha de dir únicament allò indispensable per a facilitar la depuració del llenguatge de cada dia, del dialecte que es parla, de la llengua comú. El noi ha de corregir-se de comuns defectes, ha de corregir-se quan es tracta de formes que no han estat admeses en la llengua literària, ha de corregir de la seva llengua escrita totes aquelles construccions que els literats rebutgen i que els gramàtics han considerat com a dolentes. Per tot això s'ha de procurar seguir parlant, el menys possible, de gramàtica i sobretot no carregant el cap dels nois de mots estranys, de mots tècnics que hauran d'oblidar quan surtin de l'escola.

Bé, ja tenim els mestres rebent amb entusiasme aquest Decret, treballant per a la seva implantació i per consegüent aprenent, si no el saben, el català. I llavors ve un plany, un plany que he sentit nombroses vegades i l'haig de sentir perquè moltes vegades és a mi a qui va adreçat: «Bé, ja és un bon treball això, perquè el català és una llengua difícil; el català té una ortografia que costa molt d'aprendre». Però no agafem això de la dificultat com una excusa dictada per la peresa. Això de la dificultat és una cosa que no és real. És difícil perquè l'hem d'aprendre; si l'haguéssim après des d'un bell començament ara ens trobaríem que no hi ha cap dificultat i que no hi ha cap esforç per a fer-ho i és que l'ortografia s'ha d'aprendre des dels primers anys perquè és comparable a l'aprenentatge del lèxic. L'aprenentatge del lèxic és anar establint una sèrie d'associacions entre la imatge acústica

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

adquirida i el concepte, i l'ortografia és establir una sèrie d'associacions entre les imatges visuals i les acústiques dels conceptes.

Ara, com que molts catalans es troben a l'edat de vint o vint-i-cinc anys, analfabets respecte al seu llenguatge, es desitjaria que es pogués passar de la imatge acústica a la visual per una regla sense excepcions, però no passa en cap llengua encara que tingui fama de posseir una ortografia fàcil.

Per exemple, per a nosaltres no és cap dificultat escriure *home* en castellà amb una *h* davant de la *o*. Aquest mot en castellà té cinc fonemes i no obstant hi posem sis lletres. I quina regla tenim per a saber que *hombre* s'escriu amb una *h* i en canvi *ola* s'escriu sense *h*? No n'hi ha cap; ho sabem de memòria, ara que anant a l'escola, al llegir, sempre hem trobat aquest nom escrit amb una *h* i si al escriure nosaltres hem oblidat aquesta *h*, el mestre ens ha advertit de que davant de la *o* hem de posar-hi una *h* i havent fet això arribem a escriure aquesta paraula de manera que fins la mà se'n va a posar una *h* i si veiéssim aquesta paraula escrita sense *h* immediatament, i sense pensar en cap regla que no existeix, trobaríem que a aquesta paraula hi falta alguna cosa.

Els barcelonins diem *cavall* i *treball* i resulta que *cavall* ho escrivim amb dues *a* i *treball* amb una *e* i una *a* malgrat tenir la mateixa pronúncia i que en *cavall* escrivim *v* i en *treball b* malgrat pronunciar també igualment la *b* alta i la *v* baixa. Quina regla hi ha? No n'hi ha cap. S'ha d'aprendre de memòria que *cavall* s'escriu amb dues *a* i *treball* amb una *e* i una *a* i que el primer mot porta *v* i el segon *b* alta.

Si nosaltres ho haguéssim fet sempre sense vacil·lacions, si haguéssim trobat aquests mots sempre escrits de la mateixa manera és segur que avui escriuríem *cavall* i *treball* correctament i no ens trobaríem avui en tenir de fer cap esforç sinó que fins creuríem que no hi ha dificultat ortogràfica.

De manera que no cal que repeteixi això sempre de que l'ortografia és molt difícil, de que s'hauria pogut fer molt fàcil, com si l'ortografia depengués de la voluntat d'un gramàtic.

Per què, diuen alguns barcelonins, no s'escriu *cavall* i *treball* amb la mateixa *b* (*v*)?

Penseu que els mallorquins i els tarragonins diuen *cavall* i *treball* i això no depèn de la voluntat d'un gramàtic.

I si nosaltres trobem tan difícil el català, l'ortografia catalana, com no trobaríem més difícil l'ortografia anglesa! Més si posant-nos en el lloc dels anglesos haguéssim fet com ells, amb el nostre idioma, el que ells amb el seu, ja comprendreu com no tindríem cap dubte en l'escriptura d'una lletra que representa dos fonemes diferents quan ells tampoc en tenen al expressar una lletra que pot expressar disset o divuit fonemes. Jo he vist anglesos

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

no pas d'una gran cultura, anglesos joves, i es veu que escriuen cartes amb gran facilitat, després es miren i no hi ha cap falta d'ortografia i és que l'han apresa en el seu temps.

Ara, com que nosaltres ja no hi som a temps hem d'inventar-nos procediments per aprendre ràpidament, però que no es senti a dir que potser no arribarem a saber mai a escriure correctament perquè és difícil.

El que es té de fer és llegir molt i fer dictats corregint-los després. Llavors es pot en tres o quatre mesos aprendre l'ortografia de les paraules més usuals.

I ara quines altres dificultats grosses hi pot haver de gramàtica, analogia i morfologia? Es tracta d'un nombre reduït de formes populars que cal substituir per altres formes.

Si s'agafa el paradigma del verb *poder* basta que es llegeixi i es compari el que es llegeix amb el que es diu. Hi ha barceloní que no diu *poder* sinó *poguer*; doncs, recordant-se que allí on ell digué *poguer* s'ha de dir *poder* –i aquí no es tracta de milers de regles ortogràfiques, aquí es tracta d'unes quantes dotzenes de formes–, n'hi ha prou.

En la sintaxi, generalment, es tracta d'evitar certes construccions: les unes introduïdes del castellà i les altres de la llengua popular i que no semblen acceptables perquè són equívoques. Però aquestes construccions no són en gran nombre i les regles sintàxiques encara que sien difícils d'aprendre són en curt nombre.

Cal aprendre quines formes pren el pronom feble personal, quines preposicions cal usar en tal o qual complement i això, un mestre, que té l'habit d'estudiar i que té una instrucció gramatical, això ell ho pot fer amb una gran facilitat.

Però no vull allargar-me perquè realment es tracta de matèries una mica àrides i fatigants pels que escolten. Jo només diré que tinc una gran confiança en que els mestres catalans, comprenent els avantatges de l'aplicació del Decret de bilingüisme, no deixaran de fer aquests esforços que exigeix, que són aprendre gramaticalment la llengua per a poder-la ensenyar gramaticalment als seus deixebles.

Fixeu-vos que la introducció del català a les escoles no hauria estat possible que es fes, sinó des de molts anys una minoria de catalans no ens haguéssim preocupat de la fixació de la llengua. Avui dia, realment, no sabríem com aplicar el Decret de bilingüisme si ens trobéssim amb una llengua sense ortografia fixa i un lèxic deplorable, però això ja s'ha fet i no hi ha excusa per a poder deixar de treballar en aquesta obra. Què hem d'esperar més sinó que els mestres la difonguin?

Penseu que no hauríem tret res de fer una llengua apta per a ésser la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengua nacional d'un poble culte si la massa parlant de Catalunya continués tractant aquesta llengua únicament com la seva llengua familiar. Perquè el català que en l'actualitat és apte per a ésser la llengua nacional de Catalunya ho sigui realment, és necessari que tots els catalans l'emprin integralment, i perquè això arribi a ésser un fet hem de desitjar tots, hem de comprendre tots que el primer lloc el tenen els mestres. De manera que vosaltres sou els que esteu encomanats de difondre aquesta llengua i de fer que realment aquesta llengua, que ja està preparada per això, un dia puguem dir que és la llengua nacional de Catalunya.

Ⓝ 1 Vegeu, *supra*, 070; *infra*, 087. ‖ 51 Tot i aquesta forma *emmagatzament* (vg. també 042), la incorporada per Fabra al *DGLC* va ser *emmagatzematge*. ‖ 257 En aquest context esperaríem avui més aviat *interferència*, però Fabra pot bé servir-se d'*inferència* en el sentit de la segona accepció del verb *inferir*: «Causar o fer (un greuge, una ofensa, ferida, etc.)».

072 bis [El domini lingüístic del català]

DATA: 7.XII.1933 | LLOC: Casal del Metge, Barcelona | CONTEXT: Arribada i recepció a Barcelona d'estudiants illencs i valencians amb motiu de la commemoració del setè centenari del naixement de Ramon Llull, organitzada per la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya.

TEXT: *LV* (8.XII.1933), pàg. 7b.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Apareixen notícies escarides de l'acte a *LVC* (8.XII.1933), pàg. 7ab; *LP* (8.XII.1933), pàg. 3 fg; *EM* (8.XII.1933), pàg. 5de.. A Cirici (1973: 211), a propòsit d'aquesta avinentesa, es llegeix: «[...] i Pompeu Fabra, que va dir amb sorna i simpatia que no calia esforçar-se o preocupar-se per la unitat de la llengua. L'única cosa que calia era que els mallorquins avancessin cap a ésser més mallorquins, els valencians més valencians, i llavors, sense adonar-nos-en, ens trobaríem ja tots junts».

Saludado por unánimes aplausos, se levanta a hablar don Pompeyo Fabra, quien hace una exposición clara y concisa de lo que representa el dominio lingüístico de la lengua catalana como hablar románico propio de determinadas regiones latinas. Recuerda que en la Edad Media el catalán Bernat Metge, el mallorquín Ramón Llull y el valenciano Ausias March usaban una misma lengua literaria, utilizable por todos ellos sin supeditación de ninguna comarca. Al abandonarse la lengua catalana literaria, sin el soporte de élla, se acentúan las diferencias de la lengua hablada. Hoy es fácil, sin embargo, elevarse por encima de las pequeñas diferencias dialectales y en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

una lengua escrita literaria llegar de nuevo a la unificación del catalán, pues[to] que la divergencia entre el hablar de mallorquines, valencianos y catalanes no consiste si no en que la adopción de palabras y modismos castellanos ha sido diferente en unos y otros lugares. Cuando la palabra forastera se sustituye por la propia, por la clásica, surge la palabra catalana exacta, que es la misma en Valencia, o en Mallorca, que en la Cataluña estricta. Al depurar y elevar la lengua en Cataluña se han introducido en ella vocablos de los autores medievales clásicos, sin preguntar si pertenecían a esta estricta Cataluña, a Valencia o a Mallorca. Por distintos caminos se llegaría, pues, a una misma conclusión, pero se irá más rápidamente si se trabaja con cierta unión y con conciencia de la labor a realizar.

073 La unitat de la llengua

DATA: 13.V.1934 | LLOC: Igualada, Saló de Sessions de l'Ajuntament | CONTEXT: Jornades de Palestra.

TEXT: *DdI* (14.V.1934), pàg. 1bc.

Diu que una unitat lingüística requereix, prèviament, una unitat nacional. Antigament, la força expansiva i les relacions inherents a l'imperi Romà imposaren el llatí, com a llengua única en els països de l'Europa meridional. Però, a la caiguda de l'imperi i al variar la trajectòria de les relacions entre els pobles, s'inicien i es formen evolutivament les llengües romàniques, a les quals pertany la nostra. Explica, amb proves històriques, com la llengua catalana adquiria fesomia pròpia, i com estenia la seva influència en els països veïns paral·lelament i en el mateix sentit en què s'orientaven aleshores les relacions polítiques de Catalunya. Perxò, en l'Edat Mitjana, s'entenia millor un català amb l'home d'Occitània que no pas amb el dels altres pobles hispànics.

Entrant al fons del tema, diu que la unitat de la llengua no significa l'abolició absoluta de les formes dialectals ni la imposició d'una d'elles damunt les altres. Vol dir, simplement, que hi hagi una llengua única escrita, especialment en sintaxi, morfologia i, no cal dir, en ortografia.

Encara que d'una manera impersonal fa, a continuació, una història de la seva obra per a aconseguir aquell objectiu i la defensa amb exemples pràctics, contra algunes objeccions que, erradament, se li han fet.

Explica la diferència que hi ha entre la llengua parlada i la llengua literària, i diu que a tot arreu del món aquesta darrera s'ha d'aprendre.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

A Catalunya –diu– la unitat de la llengua literària és ja un fet. L'instrument ja existeix. Els gramàtics han fixat la llengua. Ara cal que els catalans se'n serveixin, i per a servir-se'n no hi ha més camí que aprendre-la.

Tinguem present que, com més forta sigui la unitat lingüística, més ferma serà també la nostra unitat nacional.

074 La necessitat d'estudiar la pròpia llengua

DATA: 23.VI.1934 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Clausura del curs de l'Escola d'Assistència Social per a la Dona.

TEXT: **a** *LO* (24.VI.1934), pàg. 9de | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (26.VI.1934), pàg. 8ef | ALTRES VERSIONS: **1** *LV* (24.VI.1934), pàg. 9d; **2** *EM* (27.VI.1934), pàg. 9c; **3** *LVC* (28.VI.1934), pàg. 6a.

EDICIÓ: El report de *LP* (**b**) és reproducció del de *LO* (**a**), amb alguna millora gramatical, per bé que també amb algun típic error de còpia, i amb l'omissió de dos paràgrafs de cap al final del text. S'edita **a** amb la presa en consideració de **b** en els casos en què oportunament s'indica (vg. esmenes). La versió **1** inclou, excepcionalment, un breu report del col·loqui subsegüent a la conferència, amb una pertinent opinió de Fabra sobre un punt tan conflictiu com recurrent. La versió **2**, també de manera excepcional, presenta la singularitat de ser un text reportat amb signatura d'autor: Marçal Trilla. La versió **3**, en la seva especificitat, no té altre valor que el de complementar les dues anteriors. *Esmenes*: 17 país bilingüe,] país unilingüe, **b** | 18 es troba que a la mateixa es parla el mateix] es troba que s'hi parla el mateix **b** | 39 ni amb una ni amb l'altra] ni en l'una ni en l'altra **b** | 41 canta es diu] canta diu **b** | 63 una altra caricaturesca.] una altra de caricaturesca. **b** | 66 gent li ha fet.] gent la hi ha fet. **b** | 68 a fer-lo] a fer-l'hi **b** ‖ **2** | 45 a trametre un] a transmetre un ‖ **3** | 9 llengua parla del poble,] llengua parlada del poble, ‖

Generalment, els que s'adonen tard que han d'aprendre el català es creuen que aprendre'l consisteix a saber l'ortografia i la sintaxi i les regles generals de la morfologia.

No n'hi ha prou amb això.

Cal aprendre també el vocabulari, perquè estem tocant les conseqüències d'un bilingüisme reaccionari, a causa de no haver acabat l'adquisició del llenguatge.

L'adquisició del vocabulari és una cosa que no s'aconsegueix en dos, tres o quatre anys. Quan un infant comença a parlar no és que adquireixi el vocabulari, la qual cosa no tindrà lloc fins uns anys més tard.

Quan ja s'han après les associacions que suposen les flexions verbals,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

no caldrà que aprengui totes les formes dels verbs, sinó que en cada cas sabrà aplicar el mot oportú.

Cal aprendre després els lligams.

Això no és una cosa de fàcil aprenentatge, sinó que requereix molt temps.

El nen francès que té la sort d'ésser d'un país unilingüe, en anar a l'escola es troba que s'hi parla el mateix llenguatge que a casa seva, continuant així l'aprenentatge iniciat.

A la nostra terra no passa així. L'infant, en anar a l'escola, es troba amb que li parlen en una llengua que no és la seva, la qual cosa ve a constituir una interferència en l'adquisició del llenguatge.

Triga molt temps a saber, per exemple, que la paraula *blau* ha de substituir la paraula *azul*.

Les paraules de dues llengües distintes, per semblants que siguin, no tenen el mateix valor.

Per exemple, això ocorre amb les paraules *anar* i *venir*, que no coincideixen amb les castellanes *ir* i *venir*, puix que moltes vegades l'*ir* castellà es correspon amb el nostre *venir*.

El pare que té un infant de set o vuit anys que xerroteja amb dues o tres llengües està molt estranyat i diu: «El meu infant sap poques coses, però les diu en dues o tres llengües».

Més valdria que en sabés moltes amb un sol idioma.

Si s'examinen els exercicis orals que fan els infants dels països unilingües, hom pot apreciar que són infinitament millors que els dels infants que pertanyen a països de parla bilingüe.

Hi ha coses que se saben dir únicament en català; altres solament en castellà; unes altres en castellà i català. Però n'hi ha unes altres que no se saben ni en l'una ni en l'altra llengua.

El nen català va a l'escola i el mestre li dóna una lliçó de coses i li diu, per exemple, en el cant dels ocells, que tal ocell quan canta diu tal cosa; un altre, tal altra. I el mateix ocorre en castellà. I el resultat és que com que l'infant ha sentit poques vegades aquelles paraules no se'n recorda i diu únicament: *canta*.

La gent dels països unilingües no vacil·la gens en el seu parlar. A Catalunya, per exemple, en canvi, quan parlem, se'ns observa una certa indecisió.

Quan aprenem el català, cal aprendre no solament la gramàtica, sinó aprendre moltes paraules i bé: el vocabulari. Cal saber matisar.

I convé aprendre el català no solament per un interès individual, sinó pel de la pròpia llengua, puix que és una manera peculiar de parlar d'una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

generació. Si no s'acaba d'aprendre, és l'idioma que en pateix, tota vegada que els infants que vindrien haurien d'aprendre el que han sentit, i donar lloc a la desaparició de gran nombre de paraules.

Com a conseqüència de l'oblit en què teníem la nostra llengua, va empobrir-se i va enlletgir-se. Fou enlluernada per la llengua d'un altre poble.

Ara no hi ha aquesta excusa, puix que, gràcies a l'esforç d'alguns, aquella llengua empobrida s'ha transformat en una llengua fina; en una llengua recobrada.

Passa a tot arreu, que a les persones distingides no els agrada de fer el que fan els proletaris, i parlen una llengua distinta de la seva.

És una gran equivocació, puix que la gent s'ha de distingir de l'altra en parlar bé una llengua, més que no pas parlar-ne una altra de caricaturesca.

No hi ha llengües boniques i lletges, com la gent diu. No. La llengua és el resultat dels que la parlen. Hi haurà, per exemple, una llengua més refinada que una altra. Però és refinada perquè la gent la hi ha fet.

Si la gent fina abandona el català, malament podrà dir que el català és lleig si han contribuït a fer-l'hi a causa de no usar-lo.

Em deia un filòleg francès: «A França no hi ha ningú que no trobi dur l'alemany, i en canvi no trobin dolç el castellà, essent així que no ocorre tal cosa».

Acabaré resumint què és el que hem d'entendre nosaltres per aprendre la llengua: l'hem d'aprendre, no solament des del punt de vista gramatical, sinó aprenent el vocabulari, i enriquir així l'idioma.

Es podria dir: podríem afegir al català que sabem i quan arribéssim a un lloc on haguéssim d'emprar un mot que no coneixem, el castellà.

Però és que afegint al nostre pobre català el pobre castellà que sabem, no aconseguiríem tan sols parlar la nostra llengua com un francès mitjanament instruït parla la seva.

Per a nosaltres, que ens preocupem tant pel redreçament del nostre idioma, és de gran interès per a totes les classes socials, imprimir-li la distinció que els habitants d'altres nacions han imprimit a les seves llengües.

Altres versions

1

Concisa, pero expresivamente, expuso el orador los fundamentos del lenguaje, y señaló que, para dominar un idioma, no basta con conocer su ortografía y su gramática correctamente, que es lo que hoy se apresuran a hacer tantos catalanes, sino que es imprescindible *poseerla* en toda la extensísima gama de su vocabulario. Para esto, es pre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ciso que, desde pequeños, nos habituemos a utilizarla y mezclarla a todos los actos de la vida, enriqueciéndola con todos nuestros sentimientos, pensamientos y hechos. Desde este punto de vista, como desde otros, el bilingüismo es un mal, porque no encamina al dominio absoluto de la lengua propia, sino que dispersa nuestro esfuerzo y nuestro hábito entre las dos usadas, lo cual, a la postre, a las dos perjudica.

Recordó, asimismo, el insigne conferenciante, la triste época en que las damas elegantes no querían hablar sino castellano porque el catalán no les parecía *fino*. Hoy no podrían alegar otro tanto, pues, a través de la exquisita depuración lograda por literatos y gramáticos, la lengua catalana ha recobrado todos los matices de delicadeza, de espiritualidad y de elegancia que pueden hacer encantadora a la gran dama que se expresa en ella. [...]

Terminada la amena e instructiva charla, prolongáronse un buen rato comentarios y discusiones, así como las preguntas al insigne maestro Fabra. Entre las respuestas que le escuchamos, estaba la de que decir *cursa de braus* es una pedantería: *corrida* o *plaza* de *toros* son palabras forasteras... lo mismo que la actividad que expresan. Por eso les corresponden, de manera exacta, y pueden decirse en catalán correcto.

2

Els que s'adonen –digué– que han d'aprendre bé el català es figuren que es tracta solament de perfeccionar l'ortografia i la morfologia del llenguatge que ordinàriament parlen. I no és això sol. Sinó que es tracta d'enriquir el nostre vocabulari i d'alleugerir-lo de mots estranys, que s'hi han infiltrat durant tants anys de bilingüisme i han fet que molta gent no hagi acabat encara l'adquisició de l'idioma. Si comparem la situació dels nostres infants amb els del Nord de França, per exemple, ens trobarem que estan en condicions d'inferioritat. Un infant va a l'escola per adquirir vocables amb els quals s'ha d'expressar durant la vida. Cada dia enriqueix el seu tresor lingüístic amb noves aportacions i practica, com aquell que diu, un magatzematge.

Els nostres nois –segueix dient– s'entrebanquen amb les dues formes que han hagut d'aprendre de cada paraula, i això els ha retardat aquell magatzematge i ha augmentat per a ells la dificultat de conèixer bé el propi idioma. Cada país té una llengua literària i una llengua parlada pel poble, i, evidentment, la llengua parlada no és igual que la literària. Fins ara, els nois que van a l'escola s'han hagut d'adaptar, a més, a una altra llengua, i, fatalment, han despès una quantitat considerable de temps en l'aprenentatge. Quan sabien allò que representava el mot *blau*, per exemple, es trobaven que a l'escola en deien *azul* i aquesta nova modalitat els desorientava en el primer moment. El bilingüisme, doncs, dóna la conseqüència funesta de la imprecisió del nostre vocabulari.

Esmenta alguns exemples interessants de mots catalans i castellans i diu que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hi ha gent nostra que assegura posseir tres llengües, quan en realitat el que passa és que saben dir algunes cosetes en aquells idiomes. A propòsit d'això retreu una finíssima anècdota d'Emili Vilanova i assegura que si s'examinen els treballs escolars de nois educats en règim bilingüe o unilingüe, els dels darrers tindran una gran superioritat per damunt dels altres. També es refereix al cas d'un orador francès mediocre el qual s'expressarà sempre millor que un dels nostres, per bo que sigui. I és que el nostre haurà de lluitar sempre amb la indecisió de trobar les paraules justes entre el castellà i el català en què ha estat educat.

El conferenciant remarca molt tots els perjudicis del bilingüisme i diu que cal aprendre el català per propi interès i pel de la llengua. Si tots parlem malament, les noves generacions aprendran amb grans defectes l'idioma i nosaltres en serem responsables. Abans –afegeix– el català es considerava una llengua grollera i la «gent fina» no el volia parlar. Aquella llengua pobra, ara s'ha enriquit i és apta a totes les fineses. Encara, però, hi ha molta gent que pensa com aquelles senyores que parlaven castellà «perquè feia més fi». I cal tenir en compte que no hi ha llengües boniques o lletges, suaus o aspres, com si estiguessin sota una fatalitat. Sentiu a dir que l'italià és molt apte al cant, per exemple, i no hi ha francès que no digui que l'alemany és dur i el castellà suau. I això no és més que un prejudici sense cap base sòlida.

El Sr. Pompeu Fabra resumeix la seva conferència abans d'acabar: cal fer comprendre que s'ha de conèixer la llengua, no solament des del punt de vista gramatical, sinó amb el desig d'enriquir el nostre vocabulari. Si ens limitem a comptar amb el nostre pobre català o el nostre pobre castellà, no podrem dir que posseïm un idioma. No ens hem d'abandonar, sinó llegir molt en català. Llegir cada dia el diari en català, no per un motiu egoista, sinó per posseir més mitjans d'expressió. Hem de pensar a transmetre un bon català a les generacions que vénen i aleshores podrem dir que els donarem un idioma.

3

En l'actualitat, quasi tots els qui volen aprendre el català es redueixen a un perfeccionament de l'ortografia i de la morfologia. Però, a més d'aquesta necessitat, cal satisfer també la de completar el vocabulari i l'estudi de la sintaxi, tan perjudicats en un règim de bilingüisme com el que han de suportar els infants de les nostres escoles.

Els nostres infants –digué– s'entrebanquen amb les dues formes que han hagut d'aprendre de cada paraula, i això retarda aquell magatzematge i augmenta per a ells la dificultat de conèixer bé el propi idioma. Cada país té una llengua literària i una llengua parlada del poble, i, evidentment, la llengua parlada no és igual que la llengua literària. Fins ara, els nois que van a escola s'han hagut d'adaptar, a més, a una altra llengua, i, fatalment, han despès una quantitat de temps considerable en l'a-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

prenentatge. Quan sabien allò que representava el mot *blau*, per exemple, es trobaven que a l'escola en deien *azul* i aquesta nova modalitat els desorientava en el primer moment. El bilingüisme, doncs, dóna la conseqüència funesta de la imprecisió del nostre vocabulari.

Conseqüència d'això és la lluita interior que ha de sofrir el català molt sovint per tal de trobar el mot just que expressi el matís de la idea. També ho és la dificultat amb què topen els nostres oradors que es troben en situació inferior als educats en una sola llengua.

El bilingüisme causa greus perjudicis a la nostra llengua; per això havem d'estudiar-la en interès propi i en el de la mateixa llengua. La llengua es perfecciona o empobreix gradualment, i cada generació és responsable davant de la que segueix del grau de perfecció o empobriment a què l'ha portada.

El català ja és una llengua apta a totes les expressions; ningú no s'ha de creure menystingut en parlar-la, puix cada llengua té la pròpia dignitat, i és un prejudici indigne d'un patriota trobar-ne una de més «fina» que la que aprengué dels seus pares.

Cal, doncs, aprendre bé la llengua pròpia, els catalans el català; cal que els catalans puguem dir que posseïm el català. Aconseguirem això, ultra l'estudi gramatical, amb la freqüent lectura dels bons autors i fins amb la diària dels periòdics.

Ⓥ 10-11 **b**: fins alguns anys més tard, puix que ja s'han après les associacions ‖ 15-16, 23 **b**: molt de temps ‖ 37-38 **b**: Hi ha coses que se saben dir únicament en català; altres en castellà i català. ‖ 42 **b**: el mateix passa en ‖ 49 **b**: moltes paraules i aprendre-les bé: ‖ 55 **b**: Com una conseqüència ‖ 75-79 **b**: [*Manquen els dos paràgrafs.*] ‖ 82 **b**: han imprès a ‖

Ⓝ 75-76 Paràgraf del tot anacolútic, intel·ligible només per intuïció i partint només d'allò expressat al paràgraf següent; és possiblement per aquesta raó que cap de tots dos paràgrafs no apareix reproduït a **b**. ‖ **2** | 23 Vegeu, *supra*, **061**, versió **2**.

075 El català, llengua o dialecte

DATA: 15.II.1935 | LLOC: Barcelona, Saló d'Actes del Casal del Metge | CONTEXT: Sessió inaugural del curs organitzat per l'Associació Escolar de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya.

TEXT: **a** *LV* (16.II.1935), pàg. 6b | ALTRES VERSIONS: **1** *LP* (17.II.1935), pàg. 4bc; **2** *LVC* (17.II.1935), pàg. 8a.

EDICIÓ: El report de *LVC* (**2**) no és sinó la versió catalana de la versió espanyola apareguda el dia abans a *LV* (**a**), amb la supressió de dos paràgrafs d'aquesta i amb un error mecànic. El report de *LP* (**1**) és igualment, quant a redacció i estil, d'un valor textual significatiu. *Esmenes*: **2** | 17 així mateix, en llengua.] així mateix, en dialecte. [**a**] ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El conferenciante comenzó refiriéndose a la pregunta que años atrás le hizo un joven aficionado a cuestiones lingüísticas, relativa a la naturaleza del idioma catalán, esto es: si debía ser considerado como un simple dialecto o como lengua, aportándole argumentos que parecían demostrar que el catalán era verdaderamente un dialecto. Aquella pregunta hizo nacer en el conferenciante el deseo de sistematizar el catalán, para lograr que ésta fuera la lengua nacional de Cataluña, con todas las consecuencias que trae aparejada tal consideración, y comenzó entonces el trabajo que había de perfeccionar años más tarde.

El conferenciante explicó el alcance que debe darse al vocablo «lengua», y trató también de lo que califica de dominios lingüísticos de la lengua catalana, al dar lugar al lenguaje valenciano y al baleárico. Refutó resueltamente la tesis de los que consideran el catalán como dialecto, y afirmó que si lo fuera lo sería, en todo caso, del occitano, pero nunca del grupo de lenguas hispánicas.

Se refirió al poderío político y literario que tuvo el catalán en la Edad Media, y dijo que entonces el catalán tenía, por su evidente fijeza y prestigio, la categoría de lengua, pero que así como de un grupo de dialectos puede formarse, por el uso y el cultivo, una lengua, ésta puede, por el olvido, convertirse asimismo en dialecto.

Hace un siglo –agrega el señor Fabra– no podía en realidad afirmarse que el catalán no fuera un dialecto, porque le faltaba una ortografía, una morfología y una sintaxis particular. Y, por lo tanto, era preciso hacer con el catalán lo que se ha hecho con todas las lenguas del mundo en el período de sus respectivos renacimientos; era preciso, además, que los catalanes la usaran, no declinándola ante otra lengua cualquiera.

Se refirió a la oposición que, en un principio, hicieron algunos de los cultivadores del catalán a los que se proponían darle unas normas fijas y constantes, y defendió la obra hecha para dotarle de una ortografía fija, con lo cual el catalán llegó al rango de lengua escolar.

Se ocupó también de la morfología, sintaxis y vocabulario catalanes, ilustrando sus afirmaciones con acertados ejemplos, y añadió que todo el trabajo que se ha hecho para depurar el lenguaje de Cataluña era indispensable por la incuria con que lo habían tratado las generaciones anteriores.

No nos hemos de limitar –dijo el señor Fabra– a manifestar nuestro amor por la lengua catalana, a afirmar su dominio lingüístico y a referirnos al poderío de que gozó en la cultura medieval, sino que hemos de tratar nuestra lengua con el cariño que requiere. Gracias a los esfuerzos de una pequeña minoría, en Cataluña el catalán ha llegado a ser una lengua apta y digna de la nacionalidad que le corresponde, y, por lo tanto, ahora hemos de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

respetarla, como se respeta la lengua propia en los países cultos. Ahora tiene todas aquellas condiciones para ser lenguaje de la Escuela, de la Universidad y de las Corporaciones públicas, pero hemos de tener muy presente que si la descuidáramos, se iniciaría de nuevo la decadencia que la hizo descender hasta el nivel de un dialecto.

Altres versions

1

¿És que encara avui hem de preguntar-nos si el català és llengua o dialecte? –començà l'orador–; algun polític centralista, en referir-se al nostre idioma, encara parla de *dialecto*; però això no és cosa que hagi de preocupar-nos; el que més aviat ens ha de fer por és que algun català dubti encara de la qualificació a donar al nostre idioma.

Molt de temps enrera –seguí el senyor Fabra– se m'atansà un noi fervent defensor del català com a llengua, per preguntar-me si efectivament ho era; però això no tenia res d'estrany en aquella època que sovintejaven les discussions sobre la qualificació a donar al català.

Una llengua comprèn tots els seus dialectes, i si acceptem que el català és un d'aquests, hem d'afirmar la seva procedència del provençal; mai, però, del castellà.

Però aquell català que motivava discussions no podíem pas considerar-lo aleshores com a llengua apta per a disquisicions científiques; s'ha elevat a categoria de llengua per la cultura comuna dels homes que parlen tots els diguem-ne dialectes valencià, català i balear.

Però encara, si considerem que la paraula llengua és equivalent del domini científic de l'idioma, el que es parlava a Catalunya, València i Mallorca ho seria encara que tots els qui l'empressin fossin analfabets. I tots sabem prou bé que no era aquest el problema, car el català era l'idioma oficial dels Reis d'Aragó.

Si retrocedim, però, unes quantes decenes d'anys, hem de reconèixer que perquè el català pogués ésser anomenat llengua sense restricció calia fer amb ell el mateix que a l'Edat Mitjana i després al Renaixement, és a dir, utilitzar-lo com a tal idioma, usar-lo en la vida.

Passa el català per aquell període de llengua literària que li donaren els seus conreadors, però era indispensable formar la llengua de manera que amb ella es pogués ensenyar i aprendre. I si els literats feren aquella transformació, els gramàtics van fer aquesta darrera.

Calia fixar l'ortografia, i aquesta fou l'obra empresa pels gramàtics fins a esdevenir el català idioma apte per a desenvolupar una cultura i digne d'ésser la llengua nacional d'un poble.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Per tant, a aquell jove que anys enrera em preguntava: Llengua? Dialecte?, avui se li pot respondre sense por a un desmentiment: Llengua!

Però no és pas acabada encara l'hora dels gramàtics, i no s'ha de descansar fins i tant que el nostre idioma no sigui usat per tots els catalans en tots els ordres de la vida, com ho són els diferents idiomes en llurs respectius països.

2

El conferenciant començà referint-se a la pregunta que anys enrera li féu un jove aficionat a les qüestions lingüístiques, relativa a la naturalesa de l'idioma català, això és: si havia d'ésser considerat com un simple dialecte o com a llengua. Aquell jove li aportà arguments que semblaven palesar que el català era veritablement un dialecte. Aquella pregunta féu néixer, en el conferenciant, el desig de sistematitzar el català, per tal d'assolir que aquesta fos la llengua nacional de Catalunya, amb totes les conseqüències que porta aparellada tal consideració, i començà llavors el treball que havia de perfeccionar anys després.

El conferenciant explicà l'abast que ha de donar-se al vocable «llengua», i tractà també del que qualifica de dominis lingüístics de la llengua catalana, en donar lloc al llenguatge valencià i al balear. Refutà resoltament la tesi dels que consideren el catala com a dialecte, i afirmà que, si ho fos, ho seria, en tot cas, de l'occità, però mai del grup de llengües hispàniques.

Es referí al predicament polític i literari que tingué el català en l'Edat Mitjana, i digué que llavors el català tenia, per la seva fixedat i prestigi, la categoria de llengua, però que així com d'un grup de dialectes pot formar-se, per l'ús i el conreu, una llengua, aquesta pot, per oblit, convertir-se, així mateix, en dialecte. 17

No ens hem de limitar –digué el senyor Fabra– a manifestar el nostre amor per la llengua catalana, a afirmar el seu domini lingüístic i a referir-nos al predicament de què gaudí en la cultura medieval, sinó que hem de tractar la nostra llengua amb l'estimació que cal. Gràcies als esforços d'una petita minoria, a Catalunya el català ha arribat a ésser una llengua apta i digna de la nacionalitat que li correspon, i, per tant, ara hem de respectar-la, com hom respecta la llengua pròpia en els països cultes. Ara té totes aquelles condicions per tal d'ésser llenguatge de l'Escola, de la Universitat i de les Corporacions públiques, però hem de tenir molt present que si no hi paràvem compte, s'iniciaria de nou la decadència que la féu descendir fins al nivell d'un dialecte.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 2.IX.1935 | LLOC: Escola d'Estiu | CONTEXT: Escola Normal de la Generalitat de Catalunya.

TEXT: Mecanoscrit. Disset fulls. Ms. 2804 de la Biblioteca de Catalunya.

EDICIÓ: SM 119 (pàg. 194-203) en fan la transcripció íntegra i fidel –un «text farcit d'incorreccions i vacil·lacions», segons incontrovertible constatació d'ells, pàg. 194–, amb esmena d'errates de picatge mecàniques, retocs en la puntuació i restitució entre claudàtors de «fragments que hi falten de manera evident». Atès el fet que es tracta d'un text especialment deturpat ja que no ha passat ni pel corrector de diari –com és el cas de les conferències reportades–, les intervencions que hi són efectuades s'exemplifiquen en aquest cas amb un cert detall: esmena automàtica de les errates mecàniques (*boservacions, airre, especil*); esmena automàtica de les incorreccions ortogràfiques, ja bé sigui en el cas de grafies del tot convencionals (accentuació, apostrofació, puntuació) o ja bé sigui en el d'aquelles de no indicatives –almenys en la varietat central de l'idioma– d'una pronúncia distinta (*pedagocs, llabis, volguem, conciència*), com així mateix també en el cas de les que, tot i ser-ne mínimament (*explossió, frasse, pizarra, sutilitats*), poden versemblantment ser atribuïbles a percepció equívoca o a simple desconeixement per part del transcriptor; esmena automàtica de trabucaments de mots, de persones de verb o de categories gramaticals (*pa, anunciació, ajuntar, adopten, sinó, perquè, i*: allí on per context resulta evident que sols pot tractar-se de *pap, enunciació, adjuntar, adoptem, si no, per què, hi*, respectivament); resolució a favor de la forma estàndard en el cas de concurrència vacil·lant entre variants formals d'un mateix mot (*aixís, llògic, diferentes*); reproducció literal de postverbals inusuals (*profundització*), així com també de formes i de construccions pròpies d'una oralitat més o menys informal (*de que, llengua comú, manifestar-els-hi, la senyal, ajuntar-els-hi*), indistintament atribuïbles al transcriptor o fins al mateix conferenciant; restitució d'omissions evidents per causa de lapsus ja bé sigui del transcriptor o bé del conferenciant (*est|igu|eu, que tot arreu*); supressió d'elements espuris a suprimir per a la correcta intel·lecció de la frase. *Esmenes*: 112 com Agramunt,] com Grammont, | 126 diu Agramunt:] diu Grammont: | 160 el que fan pes que diuen:] el que fan és que diuen: ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre aquesta institució, vg. Galí (II, 14-34).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Sempre, senyors, que he donat una conferència, aquesta conferència ha estat sobre un punt de llengua catalana. Els que em varen invitar a donar aquesta conferència, perfectament assabentats de que no puc parlar amb una certa autoritat només que d'aquesta qüestió, varen anunciar, varen posar que la meva conferència seria sobre un tema de llengua catalana.

Doncs, bé: a pesar de que realment totes les conferències que he donat fins ara han versat sobre la llengua catalana, he pensat que aquesta conferèn-

cia anunciada de la manera que vostès ja saben, jo avui m'atreviré, per primera vegada, a parlar una estona d'un assumpte que no és la llengua catalana.

Això suposa un doble atreviment per dues raons: en primer lloc perquè no estic acostumat a parlar d'altres coses; en segon lloc, perquè em proposo parlar de gramàtica general a un públic bastant versat en gramàtica. Però tractaré de fer-ho perquè jo, a més de dedicar-me, com saben tots vostès, a refer la llengua catalana i a fixar la seva forma, m'he dedicat a l'ensenyament del català i he fet algunes observacions sobre la importància que té el coneixement de la gramàtica en l'adquisició d'un llenguatge.

Contràriament al que vostès podrien esperar de mi, he de manifestar-els-hi que quan es tracta de l'ensenyament d'un llenguatge, jo no sóc partidari d'una gran profundització en la gramàtica, perquè la cosa interessant és l'adquisició del llenguatge per part dels infants i per part dels grans, l'adquisició de l'ús corrent de la llengua comú, de la llengua que s'anomena literària; per això es necessita gramàtica però no «massa» gramàtica.

He notat que en molts mestres la gramàtica –que no és res més que un mitjà per adquirir l'ús corrent del llenguatge– passa a ésser una finalitat. I no s'ha de perdre de vista que, exceptuant aquell home que es vulgui dedicar a estudis filològics, la gramàtica en si no és una cosa interessant; la cosa que interessa a tothom és saber escriure i parlar correctament la llengua comú, la llengua literària. Tant és així que si la llengua literària, la llengua escrita, fos una còpia exacta de la llengua parlada, als catalans, per saber escriure bé el català, no els caldria saber gens de gramàtica.

El que fa que la gramàtica s'hagi d'estudiar amb la finalitat de conèixer bé la llengua literària, és el fet que a tot arreu on s'ha produït una llengua literària, aquesta llengua no ha estat una còpia exacta de la llengua parlada en totes les seves varietats. De manera que quan nosaltres volem usar bé aquesta llengua artificial en certs aspectes, ens cal fixar-nos en un cert nombre de fets; i aleshores, encara que només sigui perquè puguin entendre's el mestre i el deixeble, és indispensable emprar mots tècnics de la gramàtica, i fer comprendre la vàlua que tenen aquests mots, perquè sinó seria inútil l'ensenyament.

En primer lloc ja és una equivocació, en el meu concepte, començar l'ensenyament d'un llenguatge simultàniament amb l'ensenyament de la gramàtica. Hi ha certes coses de gramàtica, tan difícils de comprendre, tan difícils d'explicar bé, que no les pot pas capir un infant de set o vuit anys.

L'ensenyament de la gramàtica, crec jo –i en això estic d'acord amb els pedagogs–, deu començar quan el noi posseeix ja un vocabulari variat, i sap compondre les frases familiars a ell.

Però hi ha una cosa: és que per fer comprendre a l'infant certes coses

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de gramàtica, se li donen definicions defectuoses, definicions que més tard trobarà que no corresponen exactament a la pràctica.

En gramàtica, com en tota ciència, una de les coses que es fa freqüentment és una classificació. Per exemple, quan es tracta d'ortografia s'ha de parlar de sons, i de seguida s'imposa una classificació d'aquests sons; quan es tracta d'estudiar l'estructura de la frase, s'imposa la definició de «subjecte» i «predicat», que són dos termes de la frase. Doncs, bé: qualsevulga d'aquestes classificacions que intentem, ens trobem que a la pràctica presenten unes grans dificultats. Tot això vol dir que la gramàtica que s'ensenya s'ha d'ensenyar molt oportunament, i que s'ha d'ensenyar únicament aquella que és indispensable per a adquirir l'ús correcte de la llengua literària.

El perill de les classificacions és que són una dificultat enorme i, en aquest cas present, impossibles de donar d'una manera exacta a persones que no tinguin ja la formació intel·lectual molt avençada.

Anem a posar un exemple concret per fer entendre ben bé aquesta cosa que dic d'una manera potser massa abstracta. Es dóna un curs, per exemple, d'ortografia, es tracta d'ensenyar l'ortografia; naturalment, s'han de manejar sons i lletres. Estudiem els sons. Si obrim un llibre de lingüística ens trobarem amb unes classificacions dels sons en molts grups –alguns d'ells difícils d'estatuir– i aleshores es parlarà de velars, palatals, bilabials, labiodentals, africades, fricatives, sordes i sonores.

Ara bé: serveix això d'alguna cosa per l'aprenentatge de l'ortografia?, facilita la tasca dels mestres el que l'alumne sàpiga totes aquestes coses? La resposta és negativa; el que l'alumne sàpiga la diferència que hi ha entre una fricativa i una africada, això no l'ajudarà a escriure millor.

Aleshores, de totes aquestes classificacions, quina serà la que ens servirà?: únicament aquella que, quan expliquem coses d'ortografia, faciliti l'exposició de les regles que donem. I potser ens trobarem que només hi ha una distinció interessant: la distinció entre vocal i consonant.

De tot el camp de la fonètica, doncs, l'única cosa en la qual ens hem de fixar és aquesta: tractem que l'alumne sàpiga ben bé el que és una vocal i una consonant. I això serveix per la divisió de la paraula en síl·labes, i per la divisió de les paraules en agudes, planes i esdrúixoles.

Si a primera vista sembla la feina fàcil, si es profunditza la diferència que hi ha entre una vocal i una consonant, aleshores es veu l'artifici que tenen totes les classificacions que es fan, perquè per distingir una vocal d'una consonant, per fer comprendre la diferència que hi ha, s'agafa la vocal més oberta de totes, per exemple l'*a* i una d'aquestes consonants que se'n diuen «oclusives» per l'articulació de les quals és indispensable, durant un moment, no deixar passar l'aire que surt dels pulmons; per exemple, la *b*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que exigeix que, en un moment curtíssim, els dos llavis es cloguin de tal manera que no deixin passar l'aire. Aleshores es diu: «la vocal és un so musical que es produeix en la larinx, perquè les cordes vocals es posen en vibració, i és un so que adquireix un timbre determinat, segons la posició que adopta la llengua principalment, dins de la boca, segons la forma que adopta la caixa de ressonància d'aquest so; mentre que una consonant és un soroll que es produeix en la boca». Per exemple, el so de *p*; jo cloc la boca, i en el moment d'obrir ràpidament els llavis, es produeix una explosió audible, i aquest soroll és la lletra *p*.

Ara bé, la dificultat està, no per comparar una vocal com la *a* i una consonant com la *p*, sinó quan comparem una vocal que tingui la màxima estretor i una consonant que sigui molt més oberta que una *p*.

Per exemple, quan jo dic: *ira*, aquesta *i* és una vocal, indubtablement. Però si acostem una mica la punta de la llengua a la geniva de les dents superiors, sentiríem que l'aire, al passar per l'estreta obertura produïda entre la llengua i les genives, deixa percebre un soroll diferent. Si el criteri que serveix per distingir la vocal de la consonant és aquest soroll, aquí hi ha la dificultat: sentir-lo o no sentir-lo.

Per exemple, es presenta el següent problema: la *i* de la paraula *noia*, és una consonant o és una vocal? Això només per a posar un exemple i fer remarcar que aquestes classificacions i definicions de què estem tant segurs, i que trobem en els llibres, s'ha de manejar amb molt compte.

Les esmentades classificacions, quan es tracta d'establir-les d'una manera científica, ofereixen unes grans dificultats pràctiques i teòriques. Tant és així, que hi ha fonetistes, com Grammont, que per a poder establir amb 112
seguretat el que és una vocal i una consonant, han adoptat un altre criteri: per aquestes vocals extremes, que són la *i* i la *u*, i que perillen d'esdevenir consonants, s'ha establert un altre criteri, que és el de la tensió creixent o decreixent en què es pronuncien els sons.

Agafem, per exemple, la paraula *pap*, en què sentim dues vegades aquest so labial; ja un, observant el moviment dels llavis, nota que quan pronunciem la primera *p*, el soroll es produeix a l'obrir els llavis, quan pronunciem la segona, es produeix al tancar els llavis. Ara bé, observada l'articulació d'aquestes dues *p*, amb aparells –i no amb l'orella– en els laboratoris de fonètica, s'ha vist que la primera *p* exigeix una tensió creixent, mentre que la segona *p* es pronuncia amb una tensió decreixent. Aleshores es divideix tota consonant i tot so en: creixent i decreixent; la *p* primera de *pa* és creixent, la segona decreixent.

Aleshores diu Grammont: una *i* i una *u*. Per determinar d'una manera 126
segura, sense discussions, basada en la percepció dels sons, si és una vocal o

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

una consonant, es posa com a condició de la vocal que sigui pronunciada sempre decreixent. Ara bé, la *i* de *noia* és una *i* que es pronuncia amb tensió creixent; doncs, no és una vocal.

Per marcar aquest camí ha estat precís emprar un criteri distint del criteri que serveix generalment per separar les vocals de les consonants. Ara bé, això es pot explicar, d'això se'n pot donar entenent a una persona que no tingui una preparació adequada? No; és més còmode dir: les vocals són la *a*, la *e*, la *i*, la *o*, i la *u*; la *i* i la *u*, en determinats casos, les considerem com a consonants. Aquesta divisió permet simplificar molt les regles que graduen la divisió d'una paraula, el que és interessant per a la classificació de les paraules en agudes, planes i esdrúixoles.

Alguns diuen: ja és ben poca cosa si de tota la fonètica només n'hem de treure matèria per fer la divisió aquesta de vocals i consonants, i encara no expliquem ben bé la diferència que hi ha entre una vocal i una consonant! Però em sembla a mi que nosaltres no hem pas vingut tots en aquest món per dedicar-nos a la lingüística, a la fonètica, i a escoltar tots els fenòmens de la llengua. El que ens proposem nosaltres, els que ensenyem català, és que els alumnes adquireixin aquells coneixements i aquelles regles que els siguin necessàries per escriure bé el català.

Anem a coses que entren més pregonament dins de la llengua. Ens trobem amb allò que en diem «parts de l'oració». És molt convenient que l'alumne, que el que aprèn llenguatges tingui una idea del que és un substantiu, del que és un adjectiu, del que és un verb; però, no exagerem les coses, i no vulguem que l'alumne hagi de contestar sempre d'una manera precisa.

Aquí ens trobem com sempre: amb la dificultat de donar bones classificacions, per un costat; i per altre costat, les imperfeccions que tenen aquestes classificacions que tradicionalment agafen les paraules anomenant-les amb la definició de «parts de l'oració». Perquè, per exemple, es diu: «Parts de l'oració: tal, tal i qual»; i les interjeccions? La interjecció no és una part de l'oració; que se'm presenti una oració, una frase, en què hi hagi un dels seus termes –subjecte, complement, etc.– que sigui una interjecció! La interjecció és, ella sola, una frase; no és una part de l'oració.

160 Per això, molts gramàtics, el que fan és que diuen: «classes de paraules». I la interjecció es classifica, aleshores, com una paraula que té trets molt característics.

Ara, deixant de banda la interjecció, ens trobem que la classificació està feta amb més d'un criteri. Hi ha parts de l'oració que s'encavalquen; i consti que ara no parlo d'una paraula que una vegada pot ésser un substantiu i altres un adjectiu; una paraula pot fer ocasionalment la funció de substantiu o d'adjectiu, i una altra pot tenir la funció d'adverbi o de conjunció. No

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hi ha ningú de vostès que no respongués de seguida si la paraula *quan* és un substantiu o un adjectiu.

La paraula *quan* en la frase «quan vindrà?» és un adverbi de temps; en canvi, quan diem: «quan vinguem farem tal o qual cosa», la funció de la paraula *quan* ja és diferent. Es tracta de paraules que caben dintre de dues definicions diferents.

Un altre exemple: «Jo estimo el meu amic». Jo puc expressar el mateix pensament, si la conversa s'ho porta, dient: «l'estimo»; i aquesta *l* que representa tot un grup substantival, és un pronom que fa en l'oració el mateix que un substantiu, és un representant del substantiu.

Ara bé: «Jo vaig a casa». Fixem-nos que aquí només hi ha un complement circumstancial que és *a casa*. Però, per comptes de dir: «jo vaig a casa», jo puc dir: «jo hi vaig». Si aquella *l*, que representava un substantiu, dèiem que era un pronom, aquest *hi*, que representa un grup substantiu, és un pronom? Sí, però... com que hi ha una part de l'oració –que és l'adverbi– de la qual diem que és aquella paraula especialitzada en la representació de condició, de lloc, de temps, etc., i com que aquest *hi* representa una circumstància de lloc, aquest *hi* és un adverbi. I ací es promou el conflicte.

A mi se m'han suggerit totes aquestes idees enfront de l'explicació que es sol donar a tot arreu d'allò que en diem una oració, una proposició. Perquè aquí sí que passa una cosa especial, i és que havent-se fet les definicions en vista d'un tipus d'oració, es volen subjectar totes les comunicacions de pensament amb aquesta definició, i aquí ve la dificultat: és a dir, que el mestre martiritza l'alumne, no per una cosa que a vegades és innecessària, sinó per una cosa que és falsa, que no respon als fets reals de la llengua.

Divisió de l'oració en subjecte i predicat. Tots us haureu trobat amb aquella dificultat que se us presenta, quan se us diu, per exemple: «plou!». Quin és, aquí, el subjecte? Naturalment que un no pot contestar simplement; però, com que s'han donat unes definicions segons les quals en tota oració hi té d'haver subjecte i predicat, resulta aleshores que «plou!» no és una oració; i ho és, és una oració perfecta, completa, sense recusar cap circumstància exterior. Com que expressa un pensament, és per consegüent una oració.

No obstant, si s'hagués tingut la precaució de definir l'oració d'una altra manera, aleshores no resultarien aquestes dificultats, en les quals tots ens hi trobem.

Una altra frase: «hi ha un home que demana per tu». Què és «un home que demana per tu»?: és un subjecte o un complement directe de *hi ha*? La contesta no ens ve amb seguretat; la prova és que moltes vegades m'han vingut mestres i m'han preguntat: «en tal frase què és això?». I és que aquestes coses no entren dins de la nomenclatura que s'ha creat en vista de les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

oracions més freqüents, on s'exposen les coses sense tenir en compte, algunes vegades, les circumstàncies especials que poden envoltar-les, que sovint són d'una importància cabdal per a la determinació de l'oració.

Per exemple, es diu: «el meu pare». Què és això, l'expressió d'un pensament –i, per consegüent, una frase– o és simplement l'expressió d'una idea, d'una cosa que necessita un complement per expressar un pensament? O!, depèn! Naturalment que si ara vinc aquí i em poso a parlar a vostès i dic: «el meu pare», tothom esperarà que continuï. En aquest cas, «el meu pare» no és una frase, és un terme. Però si jo estic en un indret, esperant a uns individus entre els quals hi ha el meu pare, i dic, al veure'ls arribar: «el meu pare», «el meu pare» és una frase, però no una oració, si per oració sols entenem allò on hi ha d'haver subjecte i predicat expressat. Però en aquest cas, les circumstàncies que ens envolten, han fet que, en un moment determinat, «el meu pare», sense res més, fos una frase.

Anem a profunditzar, ara, una mica això de subjecte i predicat. Agafem una frase com aquesta: «el meu pare ha donat un llibre al meu germà». Aquesta frase no ofereix cap dificultat al que sàpiga una mica de gramàtica, perquè és el tipus de l'oració normal. Primera divisió: «el meu pare» és el subjecte, i «ha donat un llibre al meu germà» és el predicat. Ara, veiem que dintre d'aquest predicat hi ha el verb que és *ha donat*.

Correntment es diu que per a conèixer si és una oració o no, es té de mirar si hi ha un verb o no. Però jo voldria presentar dotzenes de proposicions, dotzenes de frases, en les quals no hi ha un verb expressat ni sobreentès.

Ara, «un llibre» i «al meu germà», són dos complements; aquells que en la nomenclatura ordinària es diuen «complement directe» i «complement indirecte».

Ara bé, sobre una frase així es fan generalment les divisions de l'oració i de les seves parts. Però la cosa desitjable seria que quan analitzem un text qualsevol, cada vegada que trobem en el text l'expressió d'un pensament, o sigui el que és una frase, aleshores no haguéssim de sobreentendre que això vol dir tal cosa, perquè des del moment que canviem la frase per fer entendre el que vol dir, ja no és la mateixa frase.

Després... sobreentendre... què vol dir *sobreentendre*? No vol pas dir les coses que nosaltres ens representem per anar a descobrir el subjecte, sinó que *sobreentendre* vol dir la paraula que ja està en la consciència del que parla i que no li cal dir-la per a suggerir-la a aquell que l'escolta.

Quan jo dic «el llibre que m'has donat i el que tu tens», entre *el que* i *tu* es sobreentén la paraula *llibre*, perquè està en la consciència lingüística del que parla, i està tan a la vora del «llibre que m'has donat» que, quan es diu «el que tu tens», no cal dir quin.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però, en canvi, quan intentem sotmetre una frase que no és d'aquest tipus a aquest tipus, ah!, aleshores vénen les dificultats i vénen les deformacions de la frase; aquella frase que ens inventem per explicar un fet que tractem d'explicar, no és equivalent en la conversa; podrà expressar la mateixa idea però no de la mateixa manera.

I és que el fonament entre subjecte i predicat –com en moltes altres coses del llenguatge– és principalment psicològic. Un es fa una idea de l'essència del subjecte si estudia, per exemple, les frases que empra l'infant al començar a parlar.

Fixant-nos en els infants, quan comencen a parlar, notarem que les primeres frases que diuen els nens consisteixen en una paraula, en una paraula de la llengua que empren els grans per parlar amb ells; per exemple, la paraula *pupa* significant un dolor.

Un nen té mal al dit, li fa mal el dit, i vol expressar el seu pensament: «el dit em fa mal», «tinc mal al dit». Doncs, l'infant alça el dit, amb una mímica especial l'indica i diu «pupa». Això que per nosaltres és una paraula, pel nen és una frase. Ara bé, psicològicament analitzant això, resulta que el subjecte psicològic i el predicat existeixen, de manera que aquesta frase que consta d'una sola paraula, la frase –agafant la seva materialització– està tota ella constituïda per un predicat de caràcter psicològic: el subjecte és una cosa, una realitat existent i que no està expressada en cap paraula; i tota la paraula que diem, tota ella és el predicat.

I quan s'usen dues paraules? Per exemple, un pare agafa el dit del nen i pregunta: «què és això?». I el nen, que ja sap dir la paraula «dit», respon: «dit nen». Què és això? Hi ha dues paraules, però aquest grup de paraules és exactament igual que quan deia la paraula «pupa», «dit nen» és el predicat; el subjecte està sobreentès per les circumstàncies que acompanyen a la pregunta «què és això?». Això –i el nen ensenya el dit– «dit nen», una frase que tota ella és predicat.

Però abans de l'aprenentatge d'un llenguatge, resulta que una de les adquisicions és reforçar aquestes circumstàncies en una paraula. Per exemple, quan el nen veient el papa que dorm, diu: «papa non non», la paraula *papa* és subjecte. Abans hauria dit: «non non» i hauria assenyalat al seu papa; però el nen ja sap dir una paraula que dóna més força que la senyal. L'expressió del subjecte, mitjançant un mot, penetra ja dins de la consciència del nen.

Quan el subjecte es tradueix en l'expressió d'una paraula, això és una adquisició formidable perquè allibera la comunicació de les circumstàncies. Mentre el nen no sabia dir «papa», com a expressió del concepte psicològic que tenia a dintre, era precís que el papa fos al seu davant o que algú li par-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lés del papa; però en el moment que ell sap dir «papa», pot ja imaginar-se el seu pare dormint, i si sent parlar del seu pare pot dir: «papa non non». Però l'origen del subjecte és l'expressió d'aquestes circumstàncies que serveixen de base.

Ja tenim, doncs, una comunicació que té un subjecte autònom i el seu predicat, ja veiem quin fonament psicològic té l'oposició entre subjecte i predicat. Aleshores ve l'establir relacions lògiques entre subjecte i predicat.

Per exemple, en aquest cas (l'exemple escrit en la pissarra), «el meu pare» és l'autor de l'acció del verb, és el que fa l'acció. Hem de donar aquesta definició, perquè si el verb està en passiva, ja no és el que fa l'acció. Però aleshores podrem recórrer a allò a què es recorre generalment: a fer una pregunta en la següent forma «qui ha donat un llibre al meu germà?». Doncs, «el meu pare», que és qui ha realitzat aquella activitat expressada pel verb en aquesta forma, és el subjecte. I sempre que trobem un grup substantiu i un verb que estigui en aquesta relació conceptual, direm: el grup substantiu és el subjecte i el verb és el predicat de la paraula sencera; per això es tradueix també en fets gramaticals, que són els fets de subordinació: si en comptes de dir «el meu pare» diguéssim «els meus pares» –és a dir, pare i mare– ja no diríem «ha donat», sinó «han donat».

Per això, quan s'aprèn un llenguatge, cal que es parli de subjecte i de predicat perquè ambdós tenen una relació en els fets del llenguatge.

Realment, tots tenim l'acord que hi ha d'haver entre la forma del verb i del subjecte. Si per comptes d'ésser el subjecte «el meu pare», fos «jo», diríem: «jo he donat». De manera que es veu que el verb és una cosa que està subordinada al subjecte.

El subjecte d'aquesta mena d'oracions que estem estudiant, o és un substantiu o és un pronom. En una frase d'aquelles on no hi ha un sol grup substantival sinó que n'hi ha tres, i tots tres podrien ésser el subjecte, el criteri que adoptem per a saber si es tracta d'un subjecte o un complement és el següent: fer la pregunta que hem esmentat, per fer veure quin és el grup substantival que serveix de base a l'oració.

A més, podem encara fixar-nos en altres coses. Aquí (la frase de la pissarra), «el meu pare» és el subjecte perquè respon a aquesta relació lògica que hi ha d'haver entre la idea del subjecte i la del predicat; gramaticalment és el subjecte, perquè és el grup substantival al qual està subordinat el verb. Però encara hi ha una altra relació: i és que, en la nostra llengua, els complements poden ésser representats per pronoms febles.

Si, per exemple, dic: «el meu pare ha tingut tres fills» i «el meu pare els ha tingut», *els* és el pronom, i en cas de que algú no ho entengués i preguntés, qui?, podríem dir-li: «ell». De manera que els complements verbals ofe-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reixen una particularitat que no ofereix el subjecte, i és que poden venir representats per aquest pronom feble. Un complement directe pot venir representat per *el, els*, etc., i un complement indirecte, pels pronoms corresponents, també.

Si agafem oracions que responguin a aquest tipus, veurem que el subjecte ve determinat per aquestes raons. No obstant, hem d'abstenir-nos a donar definicions, perquè els exemples que anem a provar demostrarien que no són exactes.

Anem a analitzar les següents frases: «ha arribat un vaixell» i «el vaixell x ha arribat a les quatre». Anem a analitzar la frase «ha arribat un vaixell» i la compararem amb la frase «el vaixell x ha arribat a les quatre».

La frase segona no ofereix cap dificultat. «El vaixell x» és el subjecte, «ha arribat» és el verb. «El vaixell x» és el subjecte psicològic, o sia que és allò que serveix de base a l'enunciació. «Ha arribat a les quatre» és el predicat. La relació lògica entre subjecte i predicat; què és el que ha arribat?

El subjecte, estudiem-lo gramaticalment, «els vaixells x i y han arribat a les quatre». Si no ho diem, si diem «ha arribat a les quatre», és perquè el context permet ometre aquest subjecte, però mai es podrà representar per un pronom feble.

Ara analitzem «ha arribat un vaixell», i tothom diu: això no ofereix cap dificultat. La relació lògica entre «vaixell» i «ha arribat un vaixell»... què ha arribat? un vaixell; doncs, «un vaixell» és el subjecte. Fins gramaticalment: si en lloc de dir «ha arribat un vaixell» diguéssim «han arribat dos vaixells», veuríem que en lloc de «ha» havíem de dir «han», i trauríem com a conseqüència que «un vaixell» és el subjecte, i «ha arribat» és el predicat.

Però, no ens hem de fixar en això. No diem «el vaixell ha arribat» sinó «ha arribat un vaixell»; i a baix direm «ha arribat a les quatre el vaixell x».

Quan diem «ha arribat un vaixell» els gramàtics diuen: o! és que fem una inversió. Inversió vol dir l'alteració de l'ordre natural, i la manera natural de dir això és dir primer el verb i després el subjecte. Es pot dir «ha arribat un vaixell» però el natural és posar el subjecte davant el verb i no al darrera.

Si no guardem l'ordre expressat, què passa? Si nosaltres no volem dir «el vaixell x», perquè n'estem parlant, com a subjecte que és no pot venir representat per un pronom feble i haurem de dir «ha arribat a les quatre» i aleshores en aquesta frase no hi ha cap subjecte que recordi el vaixell. Per consegüent, o hem de dir «el vaixell el qual ha arribat a les quatre» o «el vaixell x ha arribat a les quatre». En canvi en la frase «ha arribat un vaixell», si suprimim la paraula «vaixell», podem dir «n'ha arribat un», d'on veiem que resulta ésser, en aquest cas, un subjecte una mica especial.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Fixem-nos, doncs, que si haguéssim dit que no hi havia cap subjecte que pogués ésser expressat per un pronom feble, ara ja ens trobaríem amb un subjecte representat per un pronom. Això prova que ací passa alguna cosa que fa que no hi hagi aquella relació que hi havia entre l'anàlisis psicològic de la frase i l'anàlisis filològic.

Tot això ocorre en la majoria dels casos perquè la paraula que indica les circumstàncies, i que serveix de suport a la base, a la predicació, ve representada per un substantiu. I és natural, perquè les circumstàncies són una cosa que existeix, que té realitat per si sola, fora de les relacions que tingui amb les altres idees. Ara bé, aquesta circumstància, la categoria imaginativa que hi correspon, allò és la identitat; i la paraula que representa identitat és un substantiu.

Com que això passa en la immensa majoria dels casos, d'aquí que el subjecte de la proposició sigui un nom i vinguin aquestes proposicions que estem acostumats a analitzar. Però no sempre les circumstàncies vénen expressades per un substantiu. El que passa en aquesta oració (l'oració «ha arribat un vaixell») és que el subjecte psicològic és el fet de l'arribada.

Si la frase «ha arribat un vaixell» no correspon al tipus de les esmentades és perquè el subjecte gramatical i el subjecte lògic no corresponen al subjecte psicològic.

Faig totes aquestes explicacions per a demostrar que en la llengua hi han coses d'una dificultat extraordinària. De manera que tenim una paraula, que originàriament, quan la llengua tenia més llibertat de col·locació, era un subjecte i continua tenint drets de subjecte, però com que no correspon realment al subjecte psicològic dóna lloc a divergències de tractament i no es comporta com un veritable subjecte.

Passem a una altra llengua. Passem a la francesa. «Il est arrivé un vaisseau». Però en el moment que per comptes de dir «un vaixell» diem «dos vaixells», a Catalunya ja hem de dir «han arribat», però a França diuen: «il est arrivé deux vaisseaux». Aleshores vénen els conflictes. «Il est arrivé deux vaisseaux»; «deux vaisseaux» és el subjecte lògic, i aquest *il* és el subjecte gramatical.

Encara hi ha una altra diferència entre aquests subjectes. En la frase «hi ha un llibre», què és «un llibre»? Primerament, *un llibre* era el complement del verb, *hi* una indicació de lloc que ha perdut la seva força demostrativa –de tal manera que podem dir «en aquest calaix hi ha un llibre».

Un llibre era primerament un complement directe. Això ens satisfà bastant. Però... aquest complement directe es porta com un veritable complement directe en tots els seus aspectes? Direm sí, perquè si no es diu *un llibre* es diu *n'hi ha un* o sia que es substitueix per un pronom feble.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

No obstant si dic «hi ha tots els llibres que m'has donat», si «tots els llibres que m'has donat» és un complement directe, pot venir representat pel pronom *els*. Si haguéssim dit «dona'm tots els llibres que t'he donat», podríem dir ara, responent: «ja te'ls donaré». Però, en canvi, en la frase primera, no podrem dir «els hi ha». De manera que aquell complement *llibre* no és com tots, perquè de mica en mica, tot i essent complement, ha anat a ocupar en la frase una situació anàloga a la del *vaixell* de les frases més anteriors, en les quals era subjecte.

Però és que entre *un llibre* i *hi ha* no hi ha cap subordinació gramatical. Sabeu per què?: perquè els gramàtics diem: no s'ha de dir «hi han»; s'ha de dir «hi ha»; però el poble diu «hi han dos llibres». I ara jo dic: tenim gaire raó els gramàtics quan diem que no es pot dir «hi han dos llibres»? Si em penso que, amb el temps, haurem de canviar i dir: sí, sí; es pot dir «hi han»!! Perquè això ve d'una cosa, ve del seu origen, perquè primerament es tractava d'un complement que no tenia cap influència; però com que ara no és ben bé un complement, essent l'únic substantiu que apareix en la frase, per analogia fem concordar el verb amb l'únic complement que es presenta. Aleshores «un llibre» té la categoria de subjecte.

Bé, veig que hem d'acabar. Jo, naturalment, tinc matèria interminable. Al mateix temps veig que és molt fatigant, no per mi sinó per vostès que han d'escoltar això mateix que tots vostès reconeixen que és àrid, durant una hora i amb aquesta calor. Tant podem tallar ací com d'aquí una hora; hi ha matèria per parlar llarga estona, perquè una de les coses que al començar em proposava, era fer veure també certes imperfeccions que hi ha en la classificació de les oracions.

No obstant, l'objectiu de la meva conferència ja està obtingut si vostès comprenen l'exactitud de les paraules que he dit al començament. L'objectiu de la conferència és fer veure en quin món entrem si volem profunditzar en gramàtica: entrem a haver de fer unes classificacions en un terreny d'una dificultat enorme.

Com pretendrem que tot això, que potser nosaltres per afició a la lingüística i a la nostra llengua estudiarem amb gust, com pretendrem fixar això en el cap de tots els catalans, perquè d'aquesta manera arribin a escriure i parlar més correctament la nostra llengua?

Aquesta és la dificultat de la matèria que fa que es manegi amb molta prudència i molta moderació. I, per altra banda, aconsella no fer un excés de gramaticalisme, perquè moltes d'aquestes coses són innecessàries.

Si hi ha oracions en les quals no hi ha subjecte –entenem per subjecte una paraula dita o sobreentesa–, per què hem d'esforçar-nos en fer buscar subjectes a totes les frases que trobem en un text? Si és tan difícil, en certs

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

casos, fer comprendre la naturalesa d'un terme que surt en una expressió de cada dia, si és tan difícil, per què hem de pretendre explicar aquestes coses tan dificilíssimes a individus que no tenen la missió d'ésser especialistes en la lingüística? I, sobretot, tenint en compte que no serveixen de res, en la majoria de les vegades.

Aquestes subtilitats gramaticals no serveixen de res. De manera que jo crec que n'hi ha prou amb ensenyar què és subjecte i predicat. Per això s'agafa una frase normal, i més que donar una definició –que resultarà inexacta–, despertar el sentiment del que és subjecte i predicat, dintre dels límits que es pugui.

Si hi ha una frase com «ha arribat un vaixell» que ofereixi cap dificultat –la construcció de la llengua literària no és la mateixa que la parlada–, no s'ha de dir: o! és que en aquest cas hi ha això del subjecte psicològic, que no és el substantiu sinó el verb. No s'ha de parlar de psicologia ni de lògica; en un cas de gramàtica s'ha de parlar de gramàtica.

Però en gramàtica hi ha això de la tradició. Sobretot en totes les gramàtiques modernes, es troba que han anat perpetuant la gramàtica de les llengües clàssiques. I aleshores ve una altra tortura que és la de voler subjectar i analitzar una llengua viva amb les mateixes normes emprades per les gramàtiques llatines i gregues.

I, per acabar, exposem un fet curiós, per a demostrar la força que té la tradició. En les nostres llengües llatines hi ha masculí i femení, noms masculins i noms femenins. Per què en gramàtica es parla de masculí i femení? Perquè el nom pertany a una categoria on, segons el gènere, es tradueixen els fets d'una manera o altra.

Armari i *taula* són dos subjectes; però si se'ls hi atribueix la qualitat d'ésser vells, d'adjuntar-els-hi l'adjectiu *vells*, quan es tracti de l'armari direm l'*armari vell*, i quan es tracti de la taula direm *taula vella*. Precisament perquè es tradueix això en un fet gramatical és que es pot parlar de gèneres. Però si els atributs que emprem –que són els adjectius qualificatius, determinatius, etc.– tinguessin una sola forma, com passa en anglès, si diguéssim *un armari vell* i *una taula vell*, aleshores, de què vindria, quan expliquem gramàtica catalana, el parlar de masculí i femení si no es traduís això en cap fet lingüístic? Però, estigueu segurs!, els mestres continuarien parlant de masculí i femení.

O! és que hi ha substantius que representen a l'home i altres a la dona! Sí, perfectament, home i dona. Però si quan diem «un home vell», diguéssim també «una dona vell», si aquesta diferència conceptual que hi ha entre la paraula *home* i la paraula *dona* no es tradueix en cap fet de la llengua, en gramàtica no se n'ha de parlar.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Malgrat això, què passa? Que en anglès, on els atributs són invariables, en què el substantiu i l'article tenen una sola forma, on tots els noms són del mateix gènere, no cal fer distinció; i no obstant, com deia amb molta gràcia un filòleg, quan fa mil anys que les paraules angleses han adquirit una forma única, quan fa mil anys que no té cap importància gramatical la distinció dels substantius en categories, encara hi ha molts gramàtics anglesos que classifiquen aquests substantius en masculins i femenins.

Per saber una llengua s'ha de saber molta gramàtica? S'ha de saber únicament la gramàtica indispensable per passar del llenguatge de cada dia –que no necessita gramàtica perquè ja la té– a la llengua literària. Si es tracta de combatre un defecte en la formació d'un plural s'ha de parlar de plural i singular, naturalment. Per exemple, s'ha de dir al noi que el plural de *milady* és *miladies*. Sols en casos com aquest, en què és necessari, serà d'utilitat que es sàpiga el que és singular i el que és plural. 3

I, sobretot, a l'analitzar la proposició, acontentar-se amb uns estudis elementals. I més que definir-les d'una manera exacta –si fos possible trobar una definició amb tanta exactitud– despertar a l'estudiant el que és, en quant a la gramàtica, un subjecte o un predicat, un complement directe o indirecte, però res més que pugui ésser sobrer.

Ⓔ 160 A l'original es llegeix: «molts gramàtics, el que fan pes que diuen» (vg. esmenes). L'esmena aquí efectuada difereix de la suggerida per SM 119.

Ⓝ 112, 126 Al text, per transcripció acomodatíciament errònia, es llegeix: Agramunt (!) (vg. esmenes). El personatge citat és evidentment Maurice Grammont, que just dos anys abans, el 1933, acabava de publicar el seu *Traité de phonétique* (Grammont 1933). Fabra ja coneixia altrament el seu *Traité pratique de prononciation française* (Grammont 1914); vg. en aquest sentit Garcia Castanyer (2006: 289-338, esp. 292-293 i 302-309). En suport d'aquesta mateixa identificació, vg. també SM 203.

077 El català, calc del castellà

DATA: 21.XII.1935 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Sessió inaugural del Col·legi de Professors de Català, que s'havia constituït l'abril d'aquell mateix any; vg. Galí (I, 166).

TEXT: a *LP* (22.XII.1935), pàg. 2d | ALTRES VERSIONS: 1 *EM* (22.XII.1935), pàg. 1ab.

EDICIÓ: Els dos reports són diferents alhora també que complementaris; el d'*EM* (1) és igualment d'un valor textual significatiu.

Recordà que fa trenta anys donà a la mateixa sala una conferència en la qual afirmava que si no es feia una depuració del català, aquest esdevindria un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3 calc del castellà; avui, malgrat l'obra depuradora, encara es pot fer la mateixa afirmació, puix que si bé n'hem bandejat alguns castellanismes, se n'hi han introduït d'altres.

Com a vehicle de la castellanització del català esmentà el fet que la cultura que es formen molts catalans es fa en llengua forastera, i això facilita la introducció de mots estranys dintre la nostra llengua, encara que donant-los una pronunciació diferent, que pot arribar a enganyar-nos; tot seguit l'orador esmentà una sèrie de paraules que vulgarment hom creu catalanes i que no són sinó vulgars derivacions de verbs castellans.

En 30 anys hem fet una gran obra de descastellanització del català; se'ns presentava, però, un problema, i era el de la substitució del vocabulari; això ens ha obligat a formular regles, revisar els mots i difondre l'obra. Però per això necessitàvem fer un Diccionari.

Ara bé: ¿correm el perill que el catala esdevingui un calc del castellà? En aquest cas, calc significa que cada combinació de mots castellans nosaltres l'apliquem, amb el mateix sentit, en català. I aquest vici, hem de reconèixer que és molt estès entre nosaltres, i l'orador esmenta una llarga sèrie de casos.

Remei? Trenta anys enrera havia proposat que no es llegís en castellà; avui no repetiré això, però sí que recomanaré que no s'hi llegeixi tant, i evitarem en part la causa del calc.

Ja comprendreu, doncs, que no exagerava quan deia que és avui oportunissima aquella conferència meva de 30 anys enrera, i si no ens corregim, el català esdevindrà un dialecte del castellà.

Altres versions

1

En primer lloc, mestre Fabra evocà el record d'una altra conferència, donada trenta
2 anys enrera al mateix lloc, i en la qual tractà el tema «El català, dialecte».

Digué que ja en aquella data afirmà que si no s'hi posava remei, el català esdevindria calc del castellà. Tot i l'enorme avenç –digué– que s'ha aconseguit durant aquesta trentena d'anys, no s'han pogut desterrar, però, moltes incorreccions i si bé és cert que hem pogut desempallegar-nos de determinats castellanismes, s'ha de confessar també que n'hem adquirit d'altres, la qual cosa palesa que el català no ha deixat d'estar sotmès al castellà. És el defecte dels pobles que usen indistintament una llengua col·loquial i una altra cultural.

On es manifesta més l'obra de pertorbació –afirma el mestre– és en el lèxic.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquesta mateixa pertorbació es deixa sentir molt intensament en les diverses parts de la gramàtica. La castellanització es va deixar sentir en major grau en la sintaxi, on és molt més difícil de corregir els defectes per la dificultat a descobrir els castellanismes.

El dissertant, després d'esmentar nombrosos exemples per a asseverar les seves argumentacions, recomanà l'ús freqüent del diccionari en tots els casos de dubte.

Afegí que és molt poc recomanable prodigar-se massa en la lectura de textos castellans, la qual cosa dificulta enormement la pràctica del català i condueix necessàriament a la propagació del calc.

Ⓝ 3 Vegeu, *supra*, **050 bis**. ‖ 1 | 2 Vegeu, *supra*, **050 bis**, i subsidiàriament **051 a i b**.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

II. Textos d'interès cívic i sociopolític

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Breu introducció

Els textos que integren aquest segon bloc són els que més clar entenent donen de la projecció pública de Fabra a mesura que aquest, al mateix compàs que l'elaboració de la seva obra, va guanyant en prestigi i, de manera indefectible, va també assumint més i més compromisos, sempre via institucional (pública, a l'Institut d'Estudis Catalans, al Patronat de la Universitat Autònoma, o privada, a Palestra), que l'obliguen a prodigar-se molt més enllà de l'estricte clos de l'especialista.

Amb independència, doncs, de la seva dedicació professional com a lingüista i com a gramàtic, Fabra és, al llarg de tot el seu moment històric, un home del país i per al país.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1. Institut d'Estudis Catalans

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Tots quatre subapartats (d'1.1 a 1.4), distribuïts segons el grau d'implicació autorial de Fabra, es corresponen, en el cas d'aquests materials generats en el marc de l'Institut d'Estudis Catalans, a tants altres aspectes de la producció fabriana.

Els dos textos d'1.1 (**078 a** i **078 b**) s'expliquen pel fet que, entre 1922 i 1936, Fabra va ser ponent, amb altres membres de l'IEC, de premis concedits per aquesta corporació acadèmica: el Premi de Filologia (1919, 1922, 1923, 1924, 1925, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936), el Premi Enric Prat de la Riba (1922, 1926), el Premi Francesc Vives (1936). A l'Arxiu de l'IEC s'han conservat cinc mecanoscrits cosignats per Fabra de valoració dels treballs que s'hi presentaven, més un de signat només per ell; en cap d'aquests casos no és clar tanmateix que l'autoria li'n fos atribuïble, almenys en grau suficient per reproduir-la aquí. Sí que hi apareixen editats, en canvi, els dos breus informes valoratius dels quals s'han conservat sengles documents autògrafs de Fabra, l'un d'ells (**078 b**) amb acompanyament de l'oportuna versió mecanogràfica.

Els textos d'1.2 (**079**, amb valor aquí d'hipertext de fins al nombre global d'una vuitantena) tenen tots ells valor de reportats. Pels responsables de la redacció manuscrita, entre 1915 i 1938, de les actes de la Secció Filològica. De les quals actes són aplegades aquí aquelles mencions que hi ha de Fabra en què aquest apareix manifestant-se sobre qüestions de llengua –bàsicament a propòsit de paraules a ponderar en el procés d'elaboració del diccionari– o, més subsidiàriament, sobre activitats lingüístiques afins. No s'especifica, quan s'al·ludeix al president de la Filològica, que es fa referència a ell.

No hi són preses en consideració, en canvi, ni la notícia sobre semblants sessions terminològiques en què el nom de Fabra no apareix citat explícitament, encara que hagués pogut participar-hi (cas, per exemple, de les actes de 29.VII.1920, de 26.I.1922, de 7.IV.1927, de 13.VI.1932), ni tampoc totes aquelles altres referències concernents la gestió de Fabra com a president de la Secció, bé de caire estrictament administratiu (afers pressupostaris, dotació de places, etc.), bé de relació social i ciutadana (condols per òbits, felicitacions per nomenaments, etc.). Entenem que aquesta mena d'informacions, aquí descartades, poden ser certament de relativa utilitat per a un coneixement més circumstanciat de la biografia de Fabra i del seu context professional més immediat, però que en res de substantiu no contribueixen a l'objectiu de què en la present edició d'*Obres completes* es tracta: de publicar els textos que encarnen i que evidencien la cabdal aportació del Fabra lingüista i del Fabra gramàtic.

Tots aquests materials es troben a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, on són consultables en suport microfilmat.

Els textos d'1.3, subscrits dos (**080** i **081**) conjuntament amb Pere Barnils i un (**082**) amb Jaume Bofill i Matas en tant que secretari de la Filològica, així com també els textos d'1.4, anònims (**083**, **084**, **085**) per bé que inequívocament atribuïbles a Fabra (segons fan oportunament SM), tenen tots ells a veure –a partir de la relativament escassa tradició anterior i tot servint-se dels recursos humans i materials posats a disposició per l'IEC– amb les imprescindibles tasques lexicogràfiques prèvies per a la confecció d'un diccionari –el futur *DGLC* (1932)–, destinat a pervenir molt abans a enllestiment si no hagués estat per la Dictadura de Primo de Rivera.[1]

1. Vegeu els dos primers paràgrafs del «Prefaci» de Fabra al *DGLC*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

078

078 a [Informe valoratiu de les obres aspirants al Premi de Filologia 1932]

CONTEXT: Convocatòria del Premi de Filologia corresponent a l'any 1932.

TEXT: Autògraf. Dos fulls manuscrits, encara amb capçalera –ratllada– de l'Institut de la Llengua Catalana. Arxiu de l'IEC.

EDICIÓ: A l'esquerra de la capçalera es llegeix, de pròpia mà de Fabra: «Aspirant al premi de la Secció filològica, s'han presentat tres treballs:», llistats a continuació per una altra mà: «De *Joan Amades* / Llenguatge dels Pastors / 2 vol. / De *J. Santamaria i C. Casas* / Vocabulari dels principals termes usats en Jardineria i Horticultura / De *Gabriel Castellà i Raich* / Vocabulari tècnic de la Indústria d'adobar pells per a sola».

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: L'escrit és un breu report valoratiu dels tres treballs presentats el 1932 al premi convocat per la Secció Filològica; vg. Balcells i Pujol (2002-2007: I, 195 i 335).

El primer d'aquests tres treballs és un recull abundós de termes i expressions del llenguatge dels pastors, d'un gran interès lexicogràfic. La major part dels mots que hi figuren són arreplegats de boca dels mateixos pastors i traficants de bestiar i s'hi han buidat els mots pastorívols que figuren en els diferents vocabularis dialectals publicats. Realça el valor del recull una munió de notes folk-lòriques i de fotografies i dibuixos d'eines, atuells, paisatges, etc. Malgrat algunes deficiències tocant la indicació de l'origen de 7
certs termes, el treball és ben mereixedor del premi i de la seva publicació 8
dins el butlletí de la Secció.

Els altres treballs són evidentment inferiors al del Sr. Amades: molt 10
menys abundosos, en minva encara el valor el fet que una gran part dels mots que hi figuren (sobretot en el segon treball) són termes científics (de química, de botànica, etc.) que no ofereixen, naturalment, el menor interès lexicogràfic.

Ⓕ 8 El premi li va ser efectivament concedit i va sortir publicat amb el títol de «Vocabulari dels pastors» al *BDC*, núm. XIX (1932), pàg. 64-271, i com a «extret», en Amades (1932); vg. Balcells i Pujol (2002-2007: 302 i 337). ‖ 10 El treball de Castellà i Raich (1932) va aparèixer també al *BDC*, núm. XIX (1932), pàg. 43-63.

Ⓝ 7 *Tocant la indicació*: d'acord amb el *DGLC*, esperaríem aquí «tocant a».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

078 b PREMI A L'OBRA DEL S[R.] A[LEXANDRE] GALÍ TITULADA *INTRODUCCIÓ A LA GRAMÀTICA*

TEXT: Autògraf. Un full manuscrit. Arxiu de l'IEC.

L'autor, que de temps s'ha preocupat de l'ensenyament del llenguatge a l'es-
2 cola primària, sobre el qual ha publicat treballs d'un alt valor pedagògic, avui, amb el seu darrer llibre, assenyala un mètode per a ensinistrar els nois en el coneixement de la gramàtica. El S[r.] Galí ha encertat a trobar els millors camins per a l'adquisició dels coneixements gramaticals indispensables per a arribar a escriure correctament la llengua, en l'elaboració i fixació de la qual tant ha treballat i continua treballant la Secció Fil[ològica], i per això aquesta ha cregut adient discernir-li el seu premi anual.

Barcelona 20 d'abril del 1935

Ⓕ *Títol* Galí (1935). L'obra va aparèixer editada aquell mateix any. ‖ 2 Entre aquests hi havia Galí (1926, 1931a i 1931b).
Ⓝ 2 Sobre el personatge, vg. Galí i Herrera (1995).

1.2 Textos reportats d'intervencions

079 [DE LES ACTES DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'IEC]

079 a

DATA: 28.X.1915

Es canvien impressions sobre la marxa dels treballs que s'efectuen en les Oficines Lexicogràfiques. El seu director En Pompeu Fabra anuncia un nou pla d'organització que serà sotmès a la Junta i que tindrà per objecte la manera de donar a conèixer principalment com s'aprofiten i s'utilitzen els materials recollits per a la confecció del Diccionari General de la Llengua.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 b

DATA: 18.II.1916

El senyor P. Fabra parla de l'actual estat del Vocabulari Ortogràfic en preparació, indicant el sistema de redacció definitiva que hi segueix i les addicions que pensa fer-hi per via de complement, com són: taules-models dels verbs, exposició de regles ortogràfiques i d'observacions sintàctiques, etc. 1

Ⓝ 1 Es refereix, òbviament, al *DOr*; en alguna altra ocasió, Fabra també l'al·ludeix així; vg., *infra*, **079 c**, **079 d**, 0, *supra*, 030). Vegeu, *infra*, **079 e**, n. a lín. 7.

079 c

DATA: 21.VII.1916

En P. Fabra llegeix una llista de paraules de dubtosa grafia i l'Institut acorda la que els hi convé donar en el Vocabulari Ortogràfic.

079 d

DATA: 12.VIII.1916

El senyor Fabra presenta una llista de paraules cultes i s'estudia la grafia que els correspon en vista de la confecció del Vocabulari Ortogràfic.

079 e

DATA: 26.IV.1917

El senyor President accidental dóna compte d'haver comunicat a la reunió de l'Institut en ple la protesta de la Secció Filològica per la tolerància de la Secció de Ciències en l'esmerç del català parlat i escrit. També dóna compte

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'haver-se acordat per l'Institut en ple la reunió de la Ponencia Ortogràfica
5 per l'estudi de les modificacions a introduir en les Normes Ortogràfiques.

El mateix senyor P. Fabra llegeix a la Secció una part de la Introducció
7 al Diccionari Ortogràfic.

Ⓝ 5 Vegeu Segarra (1985a: 332-338). ‖ 7 Vegeu Segarra (2008: 13-64, i, més en concret, pel que fa a l'elaboració i a l'aprovació del *DOr* de 1917, 47-49).

079 f

DATA: 24.I.1918

El Sr. Fabra dóna compte que les Oficines lexicogràfiques procediran a la distribució del Diccionari de Labèrnia en paperetes que serviran de base a la confecció del Diccionari de la llengua literària.

079 g

DATA: 6.XI.1919

El Sr. President comunica accepcions de les paraules: *abrivar, brusir, abellir-se.*

79 h

DATA: 29.IV.1920

El Sr. Fabra dóna compte de la pròxima confecció d'una nomenclatura meteorològica a base d'especials qüestionaris distribuïts en els pobles de mar i de muntanya. Això permetrà la presència de la nomenclatura catalana al Vocabulari Meteorològic internacional.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 i

DATA: 10.VI.1920

El Sr. President dóna compte d'haver-se rebut de D. Manuel de Montoliu un paquet de cèdules del vocabulari d'En Costa i Llobera.

079 j

DATA: 17.VI.1920

El Sr. Fabra informa sobre el Diccionari marítim del Sr. Monjo i Segura. 1

El Sr. Fabra porta a debat les paraules: *aconductar* i *aconseguir*, sobre les quals ofereixen precisions els membres de l'Institut.

Ⓝ 1 No consta que s'acabés publicant; vg., *infra*, 079 l.

079 k

DATA: 23.VI.1920

El Sr. Fabra porta a debat les definicions de les paraules: *aconduït, acoquinar* (i *coquí*), *acorar, adolorar*.

079 l

DATA: 30.VI.1920

El Sr. Fabra, sobre el Diccionari Marítim Monjo, diu que, per bé que sigui meritori per tal com recull expressions catalanes nàutiques, inventa algunes substitucions de noms no genuïnament catalans, i això el fa poc segur. 1

Ⓝ 1-3 Sobre possibles raons d'aquest rebuig de Fabra, així com sobre l'autor del tal diccionari, vg. Serrano Méndez (2007: 181-200).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 m

DATA: 15.VII.1920

El senyor Fabra comunica la paraula *urpir*.

79 n

DATA: 12.VIII.1920

1 El senyor Fabra comunica la paraula *esguerrany*.

Ⓝ 1 Al *DGLC* figura *esgarrany*, d'acord amb la pronúncia distinta del català occidental.

079 o

DATA: 26.VIII.1920

El senyor Fabra parla del mot *obrador* i entre els senyors Fabra i Ruyra s'escateix la valor de la paraula *ensems*, que s'ha estès en l'ús literari modern.

079 p

DATA: 18.XI.1920

El senyor Fabra parla del prefixe *a* en determinats verbs (*figurar*, *afigurar*, etc.) manifestant-se partidari de tendir a suprimir-lo quan no expressa cap matís distint. Igualment es mostra partidari de la supressió del prefixe *es* posat indegudament a paraules emprades en plural femení (*esclofolles*, *estisores*, *escobertes*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 q

DATA: 22.XII.1920

El Sr. Fabra porta a examen les diverses accepcions dels verbs: *adreçar, dreçar, endreçar, redreçar*. També sotmet a la consideració de l'Institut la paraula *adunar*.

079 r

DATA: 20.I.1921

El senyor Fabra consulta les paraules: *fadiga, afillolar, afitar, aficar, afiblar, afincar, aixafenar, afemir, afeixar, aferrussar, afiganyar, afinar, afixar*.

079 s

DATA: 27.I.1921

El Sr. Fabra porta a discussió les paraules: *aflotonar, afolcat, afollar, afonyar, aforar, aprestar-se* (usada per Verdaguer en el *Canigó*), *afranquir*. 2

Ⓕ 2 Tota cerca d'*aprestar-se* en l'obra de Verdaguer aquí citada per Fabra ha resultat infructuosa; al *DAg* no apareix registrat; el *DCVB* l'entra, però no pas amb valor pronominal (com és aquí el cas), i el considera un manlleu del castellà.

079 t

DATA: 3.II.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *afrontar, afront, afrontacions, afusellar, afuar, afusar*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 u

DATA: 3.III.1921

El senyor Fabra porta a estudi les paraules: *aiguabarreig, aiguabarrejar, aiguabatre, aigualejar, aiguall, aiguaneix, aiguapedra, aiguapoll, aiguardenter, aiguardentí, aiguarrós, aigua-sal, aiguavés, aigüerol, airejós, aireferit.*

079 v

DATA: 10.III.1921

A proposta de Sr. Fabra s'acorda començar el catàleg de les paraules que calgui acompanyar d'un dibuix en el diccionari.

079 w

DATA: 17.III.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *aixoplugar, aixovar, hajar, ajudar, ajudant, ajustar.*

079 x

DATA: 31.III.1921

El Sr. Fabra porta a discussió les paraules: *alacaigut, alabaix, alabatre, alapintat, alatrencat, alacrà, àlber.*

El Sr. Fabra remet a la Secció el treball del Sr. Walther Wartburg, pro-
4 fessor d'Aarau (Suïssa), sobre els *Substantifs feminins avec valeur augmentative* per inserir-lo en les publicacions de la Secció.

Ⓕ 4-5 Wartburg (1921), que apareix amb el mateix títol que l'aquí indicat al *BDC*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 y

DATA: 7.IV.1921

El President exposa el nou redreç que ha donat al treball d'elaboració del diccionari literari.

079 z

DATA: 21.IV.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *alacrà, escorpí, alapidar, alaró, alatrencat, àlber, alcohol, alcofoll, al·ludir.*

079 aa

DATA: 4.V.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *allarc, allarcs, allargada, allevar, alliçonar, allunyar, amenaçar.*

79 ab

DATA: 12.V.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *amè, amenós, amicícia, amistós, amical, amigable, atmetlla, atmetlló, atmetllerar.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ac

DATA: 19.V.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *amoixar, ample, ampli, amplament, amplària, amplejar, amplesa.*

079 ad

DATA 2.VI.1921

A proposta del Sr. Fabra s'escateix i fixa el sentit de les paraules: *amputar, ancestral, anihilar, ànim, annals, annalista.*

079 ae

DATA: 11.VI.1921

El Sr. Fabra llegeix cèdules sobre paraules científiques pertanyents a la lletra *A* des de la paraula *albicant* fins a la *amigdul.*

079 af

DATA: 13.X.1921

1 El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *allarar, allunar, abrigossar, acodormir, aixarracar, aixapar.*

Ⓔ 1 *Allarar*: probablement per *allerar.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ag

DATA: 20.X.1921

El Sr. Fabra dóna lectura del pròleg definitiu del diccionari Aguiló, que mereix l'assentiment de la Secció. Hom acorda publicar-lo juntament amb les portades corresponents als volums imprimits fins ara. 1

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *angoixa, angúnia, ànsia.*

Ⓝ 1 *DAg*, vol. IV, lletres F-L; vg. SM 051.

079 ah

DATA: 10.XI.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *aombrar, apallar, apallerar, apalleronar, aparellar, apariar, apartament, apegalós, apeixar, apellar, aperduar.*

079 ai

DATA: 24.XI.1921

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *apendre, apercebre, aperduar, aperrucar, apesarat, apetir, apiadar-se, apiornat, apirrossar-se, apitollat, aplassar, aplançonar, aplantinat, aplatar-se, aperlerar-se, apoderat, apollegar, apoquir, apoteòsic, apregonar, aprés, apressar, primar.*

079 aj

DATA: 5.I.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *aquadrillar, aquedar, aquistar, aradre, fil d'aram, arcada, ardat, ardit, argent, emboixar, arranjar, armadís, armeja, arment, armiar, arpa, urpa, arpeja, arrambar.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ak

DATA: 12.I.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *arrapar, arrapós, arrasar, arrebossar, arrel, arromangar, arras, arrestar, arriet, arrossegar, arrova, arruar, arrufar, arrugar, arruixat, artell, arter, artegós, art, artet, artó.*

079 al

DATA: 19.I.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *arrendar, arrendador, arrendatari.*

079 am

DATA: 26.I.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *artífex* o *artífix* i d'altres d'etimologia consemblant: *asclepiadeu, assignatura.*

079 an

DATA: 3.II.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *as, asafètida, asc, asceticisme, asci, conclave, ase, aspergis, asperitat, aspresa, aspror, sadollar, saciar, assaig,*
3 *assejar.*

Ⓔ 3 *Assejar*: mot de lectura dubtosa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ao

DATA: 9.II.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *saïnar, assamarrar, samarrejar, assalivar-se, assuaujar, assuavar, assuavir, assecar, assedegar, assegurança, assemblar-se, assentar, assenyalar, senyalar, assenyorar, asserir, asseure, assetiar, assocar, assocat, assolar-se, soll, sortat, arrossegat, suredada.*

079 ap

DATA: 16.II.1922

El senyor Fabra porta a estudi les paraules: *atabuixar, ataconar, atalaiar, atall, atallar, atançar, ataquinar, atabalar, tenellar, atènyer, aconseguir, aterrar, aterrir, aterrossar-se, atesa, ateserar, atiplar.*

079 aq

DATA: 9.III.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *al·lot, atorrollar, atots, atofada, atracar, atrallar, atrussar, atzarós, àugur, aürtar, aürt, avançar, avençar, averia, àzig.* 2

Ⓔ 2 *Atrussar*: probablement per *atrossar*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ar

DATA: 16.III.1922

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *aconsellar, acontentar, conçolar, tropell, atrotinar, au, ocell, automnibus, avalotar, esvalotar, avantatge, avarar, avena, avinguda.*

079 as

DATA: 23.III.1922

El Sr. Fabra consulta formes de redacció de diverses cèdules del Diccionari Literari. Porta a estudi les paraules: *acorriolar-se, acotar.*

079 at

DATA: 11.IV.1922

El Sr. Fabra dóna compte a la Secció de l'èxit assolit pel curs de sis lliçons de lingüística donat pel membre corresponent d'aquesta Secció Prof. Meyer Lübke i de l'excel·lent impressió que se n'ha dut aquest visitant qualificat de la importància i categoria de la nostra llengua.

Ⓝ 2-3 Per una aportació més circumstanciada de la relació d'aquest romanista suís amb la llengua i la cultura catalanes, vg. *Homenatge a Joaquim Balcells i a Wilhelm Meyer-Lübke* (1982), amb prefaci de Josep Moran i parlaments de Ramon Sugranyes de Franch, Francesc de Borja Moll, Enric Bagué i Josep Vergés; va aparèixer publicat abans el que hi pronuncià Antoni M. Badia i Margarit (1977: 93-109); la contribució més recent i fonamentada (tot i no tenir en compte els títols adés citats) sobre aquest mateix particular és la de Calaforra i Castellano (1998).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 au

DATA: 25.I.1923

El Sr. Fabra explica l'entrevista tinguda amb el Sr. Millàs per a establir la transcripció fonètica de les lletres àrabes. És acordat demanar com a dada prèvia nota de les transcripcions a les principals llengües europees. 1

Ⓝ 1 Fa referència al semitista Josep Maria Millàs i Vallicrosa.

079 av

DATA: 25.II.1926

El Sr. Fabra porta a examen paraules amb el prefix *des* com: *desabrigar, descrèdit, desafur, desafillar, desafinat, desafur, desaforat, desaguait* (*mal-aguait*), *desamor*. Així mateix els mots: *apariar, aparellar*.

079 aw

DATA: 11.III.1926

El Sr. Fabra porta a estudi les paraules: *diabetes, diadema, diamant, diàstole*.

079 ax

DATA: 28.X.1926

El Sr. Fabra duu a estudi les paraules: *enratjar* o *enrajar, entabanar, entenedor, donar entenent, entrant, entrebanc, entrecelles, entrecàs, entrecuixa, entendrir, esbandir, esbategar, esbraonar*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 ay

DATA: 7.IV.1927

El Sr. Fabra fa notar l'equivalència d'*explotar* (derivat del francès, en el sentit de «treure profit» o «fer llevar una cosa») i el català *espletar*; *esplai, esplaiar, deport, esport, esposar-se, esprimatxat, esquei, esquitllar, esquinsar, esqueixar, estripar.*

079 az

DATA: 21.IV.1927

A proposta del Sr. Fabra són examinades les paraules: *esporcellar-se, cap d'esquila, estable, estabornit, estafa, estalvi* adjectiu, *estampar, estampir, estantís, estintolar, fer estaries, estel, estrella, estela, solc, plorimes, estemordir, estereotip, esternellat.*

079 ba

DATA: 24.I.1929

1 Hom parla del *Diccionari de Rimes*, del qual el Sr. Fabra dóna detallades explicacions.

Ⓝ 1 Aquest diccionari mai no va arribar a aparèixer.

079 bb

DATA: 11.XII.1930

El Sr. Fabra aporta les paraules: *embarumar-se* (*endinsar-se?*) (Tarragona); *embarussa, emboçar-se.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 bc

DATA: 7.V.1931

El Sr. President dóna compte d'haver rebut una comunicació del Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya encarregant a aquesta Secció Filològica la realització del nomenclàtor de les poblacions de Catalunya, i comunica que ja s'ha començat aquest treball per les Oficines lexicogràfiques amb la col·laboració del Sr. Casacuberta. 3

Ⓝ 3 L'encàrrec va concretar-se en la *Llista de noms dels municipis de Catalunya dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1933, 31 pàg., elaborada per Pompeu Fabra, Josep Maria de Casacuberta i Joan Coromines; vg. Ferrer i Costa (1999: 252, doc. 37); vegeu-ne la reproducció de l'«Advertiment» a, *infra*, 085.

079 bd

DATA: 19.XI.1931

El Sr. Fabra dóna compte d'una enquesta sobre barques feta entre els pescadors de Badalona: *góndol.*

079 be

DATA: 2.V.1932

El Sr. Fabra porta a examen una llista de noms propis grecs i llatins.

079 bf

DATA: 23.V.1932

El Sr. Fabra presenta a examen de la Secció la locució: *aquell, tot li és pàtria,* i els mots: *reineta, remitger, reinflar, rexinxolar.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 bg

DATA: 30.V.1932

El Sr. Fabra porta a examen de la Secció les locucions i mots: *pic de gall, l'anell picapedrell, picassa, picot i pigot, pim-pam i pif-paf, pinassa, pentinella i pimpinella, tenir un perdigó a l'ala, ésser tocat de l'ala.*

079 bh

DATA: 10.X.1932

El Sr. Fabra comunica un ofici del Secretari de la Generalitat de Catalunya, fent constar la satisfacció del Consell (acord del 30 d'agost proppassat) per la tasca de revisió i definició dels noms de les poblacions catalanes portada a cap per la Secció Filològica en compliment de la consulta de l'Hon[orable] Sr. President de la Generalitat (decret del 21 d'abril proppassat).

Ⓕ 5 Vegeu *BGC*, núm. 17 (15.IX.1932), pàg. 456b.

079 bi

DATA: 9.I.1933

El President dóna compte d'haver-se rebut una comunicació de l'Institut d'Investigacions Econòmiques demanant el parer de la Secció sobre els mots *mitjana, mediana, valor modal.*

Ⓝ 1-2 Les bases de creació d'aquest Institut d'Investigacions Econòmiques, proposat i promogut per Josep A. Vandellòs, havien estat aprovades pel ple de la Diputació de Barcelona el 31.X.1930; vg. Galí (XV, 89-94).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 bj

DATA: 27.II.1933

EDICIÓ: *Esmenes*: 1 sobre versió | sobre la versió ‖

El President consulta la Secció sobre la versió catalana d'algunes fórmules notarials –llatines i castellanes– que li ha estat demanada. 1

079 bk

DATA: 20.IV.1933

El Sr. Fabra proposa –i raona– la redacció d'unes normes sintàctiques, a divulgar, semblantment al que es va fer amb les normes ortogràfiques.

079 bl

DATA: 22.V.1933

El Sr. Fabra fa a la Secció algunes consultes sobre les normes sintàctiques que té en preparació, segons acord del 20 d'abril proppassat.

079 bm

DATA: 29.V.1933

El Sr. Fabra presenta a examen i a redacció definitiva la primera de les normes sintàctiques que té en preparació. S'adopta com a forma de datiu plural del pronom personal masculí i femení, de 3ª persona, *els*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 bn

DATA: 30.VIII.1933

El President proposa a estudi de la Secció la norma referent a la distinció dels relatius *qui* i *que*.

079 bo

DATA: 29.I.1934

1 El Sr. Fabra informa a la Secció del projecte d'un diccionari català-francès a preparar i publicar.

Ⓝ 1 Sobre aquest projecte i el seu intent de prossecució ja a l'exili, vg. Manent (2005: 215-217).

079 bp

DATA: 19.II.1934

El Sr. Fabra presenta a la Secció una primera mostra del diccionari castellà-català en preparació i són examinats diversos problemes del mètode de treball a seguir.

079 bq

DATA: 7.V.1934

El president consulta a la Secció sobre alguns punts difícils d'un projecte de normes ortogràfiques de l'aranès.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 br

DATA: 28.V.1934

Són presentades pel Sr. Fabra i distribuïdes per a llur estudi entre els membres de la Secció noves quartilles del Diccionari castellà-català; es tracten diverses qüestions relatives a aquesta obra en curs.

079 bs

DATA: 14.I.1935

El Sr. Fabra dóna compte a la Secció d'una consulta sobre terminologia tèxtil, acompanyada de diverses observacions al Diccionari general de la llengua catalana.

079 bt

DATA: 4.III.1935

El Sr. Fabra ha llegit a la Secció la biografia de Mos. A. M. Alcover destinada al volum dels vint-i-cinc anys de l'I.E.C. 1

Ⓝ 1 Vegeu, *infra*, 106.

079 bu

DATA: 26.VIII.1935

El Sr. Fabra comença a exposar un pla de reorganització de les Oficines Lexicogràfiques per a emprendre tan aviat com es pugui la realització del Diccionari General de la Llengua.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 bv

DATA: 28.VIII.1935

Continua el Sr. Fabra l'exposició del pla de treball per a la redacció del diccionari General de la Llengua.

079 bw

DATA: 4.XI.1935

El president dóna compte de la tasca realitzada pel senyor Joan Coromines, de les oficines lexicogràfiques, durant els mesos de setembre i octubre, especialment aplicada al recull de dades toponímiques per al mapa de Catalunya, corresponents a la fulla de Vic.

El president dóna també compte d'un nomenclàtor de pobles valencians que examinarà una ponència constituïda pels senyors Fabra, Coromines i Casacuberta.

079 bx

DATA: 18.XI.1935

1 El Sr. President dóna compte a la Secció del seu pròxim viatge a València i dels criteris que portarà a les converses que hi ha de tenir amb els elements valencianistes per a l'acostament de les llengües literàries valenciana i catalana.

Ⓝ 1 El viatge va tenir lloc del 23 al 27 d'aquell mateix mes; vg. Ferrando (2000: 121-157, esp. 136-141); també, més recentment, Pitarch (2011), el qual desfà el malentès que situava com a data inicial d'aquest viatge el dia 24 i no el 23 (2011: 44, n. 27).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

079 by

DATA: 21.XI.1935

El Sr. President exposa el pla de distribució de materials i de tasques per a la redacció del diccionari general.

079 bz

DATA: 9.XII.1935

El Sr. Fabra presenta a la Secció l'original del Diccionari Ortogràfic a punt per a la impremta, i consulta alguns punts sobre la disposició dels mots. 2

Ⓝ 2 Esgotada ja pràcticament la tercera edició del *DOr*, se'n preparava la quarta; vg. Galí (XVII, 199).

079 ca

DATA: 23.XII.1935

El Sr. Fabra dóna compte a la Secció d'haver rebut del Sr. Joan Coromines el vocabulari toponímic complet del full del mapa de Catalunya corresponent a Puigcerdà.

079 cb

DATA: 25.IV.1936

El Sr. Fabra sotmet a l'examen de la Secció la reforma ortogràfica d'alguns mots.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1.3 Textos subscrits

080 Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914

TEXT: *Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914*. Barcelona: Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, 1915.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu SM 052; també Julià i Munné (2000: 128-130).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

REPORT DELS TREBALLS FETS PER LES OFICINES LEXICOGRÀFIQUES DURANT EL BIENNI DE 1913-1914

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ADQUIRITS per l'Institut de la Llengua Catalana, amb el compromís exprés de publicar-los, els materials lexicogràfics aplegats per En Mariàn Aguiló i Fuster, i essent un dels seus objectes primordials la confecció del Diccionari General de la Llengua Catalana, acordà, en sessió del dia 11 d'octubre de 1912, la creació d'un centre permanent de treball, el qual començà a funcionar immediatament amb el nom d'OFICINES LEXICOGRÀFIQUES, sota la direcció del membre de l'Institut En Pompeu Fabra. A aquestes Oficines serien encomanades també la redacció d'un Diccionari d'autoritats, la confecció d'un Vocabulari ortogràfic tot seguit que fossin aprovades les Normes ortogràfiques llavors en estudi, i la formació de l'Atlas lingüístic de Catalunya, Balears, Valencia, Rosselló i Sardenya; i, anexe a elles, funcionaría un Laboratori de Fonètica experimental que l'Institut es proposava fundar.

Una tasca tan vasta i complexa com l'encomanada a les Oficines lexicogràfiques, suposava l'establiment dins elles de diferents seccions a mesura que anessin emprenent-se els treballs corresponents a cada una de les obres en projecte. Inaugurades

les tasques de les Oficines amb els treballs d'ordenació de l'obra d'En Mariàn Aguiló i Fuster, i començats poc temps després els de replega de materials lexicogràfics per al Diccionari General de la Llengua Catalana, es procedí tot seguit a la creació de dues seccions, la del «Diccionari Aguiló» i la del «Diccionari General», la direcció de les quals fou encomanada respectivament al director general de les Oficines i al secretari-redactor de l'Institut En Pere Barnils. Elles són les dues soles seccions establertes fins ara, la comissió encarregada de dur a terme la confecció d'un Diccionari d'autoritats no havent encara assenyalat la tasca amb què hi hauràn de contribuir les Oficines, i els treballs preparatoris per a la formació de l'Atlas lingüístic no exigint per ara la creació d'una secció especial.

El personal subaltern de les Oficines es componía al principi d'individus que no eren obligats a una assistencia regular, els quals percebíen cada mes una remuneració proporcional al temps que bonament havíen pogut esmerçar en les tasques a ells confiades. Però, un cop establertes les dues Seccions, s'anà a la formació d'un personal fixe, començant per prescindir-se de tots aquells ordenadors que no podíen prestar una col·laboració assidua. Feta ja la convenient reducció i selecció del personal, imposat ja perfectament aquest de les feines de la seva incumbencia, es procedí a la regularització de les hores de treball i a la fixació de sous. Avui les Oficines funcionen regularment, treballant-s'hi quatre hores diaries, — de nou a una, — i estant constituit llur personal subaltern per tres empleats fixes, els senyors En Francesc Torres, En Juli Vila i En Bernardí Escaler. Quant al personal tècnic, ha estat augmentat amb l'ingrés, hagut lloc el passat octubre, del secretari-redactor N'Antoni Griera, i tot recentment pel d'En Manuel de Montoliu, trobant-se així formant part de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

les Oficines els tres ex-pensionats per l'Excma. Diputació de Barcelona per estudiar filología a Alemanya, França i Suissa durant els anys 1909, 1910 i 1911.

El present report dóna una idea de la tasca feta per les dues seccions actuals, tasca que pot considerar-se realitzada dins el bienni que acaba de transcórrer, per bé que alguns dels treballs que hi són esmentats començaren en realitat a les darreríes de l'any 1912.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

EL primer treball de la secció de les Oficines encarregada de la ordenació i publicació dels materials lexicogràfics aplegats per En Mariàn Aguiló, ha estat el de reordenació de les cèdules que componen la immensa replega. Aquestes, — com es diu en l'advertiment adjunt al primer fascicle, ja publicat, — es trobaven distribuïdes en paquets cada un dels quals contenía les cèdules corresponents als mots començats per un grup determinat de lletres; però dins cada paquet calía ordenar-les alfabèticament i classificar per significats les referents a cada mot; i, finalment, en els casos en què un mot, per la circumstancia de trobar-se escrit de dues o més maneres, figurava en dos o més indrets de la replega, calía o bé transferir a un sol paquet totes les cèdules referents al dit mot, o bé fer les referencies oportunes a fi que, en procedir a la redacció definitiva de l'obra, poguessin ésser examinades alhora totes les cèdules referents a un mateix mot.

A aquest primer treball, avui ja terminat, ha seguit el de fer les innombrables citacions que l'autor s'havía limitat a deixar indicades i el de comprovar les altres totes, moltes de les quals cal refer o completar.

Els ordenadors treuen dels paquets totes les cèdules que contenen citacions, tant si aquestes són per fer com si ja són fetes; les classifiquen per autors, i es procedeix després a cercar, en els textos corresponents, els passatges a retreure i copiar-los o confrontar-los amb els que figuren en les cèdules. Aquesta tasca és encara molt més grossa que la d'ordenació, degut a la munió de citacions que figuren a la replega i al gran nombre d'obres que cal consultar escampades en diferents biblioteques (Biblioteca Universitaria, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, etcètera).

Finalment, es procedeix a la redacció del diccionari, ço que, degut a la forma en què són redactades les cèdules i a les repeticions, contradiccions i rectificacions que hi figuren, exigeix un treball entretingudíssim de confrontació, garbellament i coordinació.

Actualment ha estat publicat el primer fascicle de l'obra, el qual comprèn fins a la paraula *Badal*, i probablement sortiràn abans de l'autumne els fascicles II i III, els quals junt amb el fascicle I formaràn el volum primer, que ha de compendre les lletres *A*, *B*, *C*. Però, metoditzat el treball i definitivament estatuïda la forma que convé a la publicació, la tasca es fa ja i es farà d'aquí endavant molt més ràpidament; i les Oficines esperen poder publicar cada any almenys quatre fascicles de les dimensions del primer, acabat de publicar.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ESSENT la tasca més important de l'obra del Diccionari General de la Llengua Catalana, l'enregistrament del lèxic del català vivent en totes les seves varietats dialectals, calía comptar amb un cos de corresponsals distribuïts per tot el domini de nostre idioma. Formar aquest cos de col·laboradors del Diccionari fou l'objecte principal dels viatges d'En Pere Barnils i del seu company d'estudis N'Antoni Griera per Catalunya, Valencia, el Rosselló i les Balears. En llurs excursions, els dos secretaris-redactors de l'Institut, al mateix temps que estudiaven directament les característiques de cada un dels dialectes, — ço que els havía de permetre més tard de jutjar de la fidelitat i escrupolositat dels corresponsals en reproduir llurs parlars, — cercaven en les diferents contrades recorregudes les persones que els semblava més aptes i les alliçonaven sobre el sistema a seguir en les futures enquestes. La tasca dels col·laboradors havía de consistir a respondre, seguint les instruccions rebudes, els qüestionaris que les Oficines els remetríen mensualment.

Una vegada constituïda la Secció, es procedí a la redacció dels primers qüestionaris i a la confecció de carnets de cent pa-

peretes, en cada un dels quals els col·laboradors havíen de consignar les respostes corresponents a un qüestionari. Per facilitar en qualsevol moment la tasca de classificació i consulta de les paperetes un cop retornades i col·leccionades, foren aquestes fetes en paper de distints colors corresponents a les principals divisions dialectals de la llengua : el blanc, al català oriental; el vermell, al català occidental; el verd, al valencià; el blau, al rossellonès; i el groc, al balear. A la confecció dels carnets i a la impressió dels setze primers qüestionaris, seguí l'establiment d'un registre de col·laboradors on s'aniríen consignant totes les comunicacions i remeses hagudes entre ells i les Oficines.

El 29 d'agost de 1913 començà la distribució periòdica dels qüestionaris entre els col·laboradors, donant-los de temps trenta dies per a respondre a cada un dels interrogatoris. Fins al desembre de 1914 s'han repartit dotze qüestionaris, redactats per N'Antoni Griera, que comprenen els grups lògics següents: I. A. Els noms dels mesos. B. Els noms dels dies de la setmana. — II. Els termes de parentiu : A. Els termes propis. B. Els termes infantívols. C. Els derivats qualificatius. — III. Els vents. — IV. La casa. A. Classes d'edificis. B. Les parts de la casa. — V. La casa. Obertures.—VI. La casa. A. La teulada. B. La llar.— VII. La casa. Els atuells de la cuina.—VIII. La casa. La cuina.— IX. La cambra. Les parts de la cambra. — X. La cambra. Els mobles de la cambra.—XI. La cultura de la vinya.—XII. El cep.

Si el nombre de qüestionaris repartits no correspòn al de mesos transcorreguts des de l'agost de 1913 al desembre de 1914, això és degut a haver-se concedit als corresponsals vacacions d'istiu i de Nadal, vacacions que han tingut per objecte de donar un descans als més assidus a respondre, de permetre de posar-se al corrent als altres i de facilitar a la direcció la orde-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nació i compleció dels materials rebuts, i sobretot la reorganització del cos de col·laboradors. Als treballs realitzats durant l'istiu de 1914, en què es feren nombroses indagacions i s'adreçaren invitacions a totes les persones que es jutjaren aptes, es deu l'adquisició de la majoría dels nous corresponsals que han vingut a suplir part de les baixes hagudes.

Cada vegada que s'han sospès les remeses mensuals de carnets i qüestionaris, s'ha comunicat oportunament als col·laboradors, amb els quals les Oficines estàn en relació continua, com ho prova la quantitat de comunicacions remeses i rebudes, que pugen a alguns centenars sense comptar les nombroses cartes-circulars de caràcter general dirigides de tant en tant a tots o a part dels corresponsals per fer-los present llur retràs a retornar els plecs, estimular-los a prosseguir en la col·laboració o intimar-los a deixar-la en cas de no poder-la complir.

La següent taula dóna el nombre de col·laboradors en 31 d'agost de 1913 i en 31 de desembre de 1914 :

	31 d'agost de 1913	Baixes	31 de desembre 1914	Diferencies
Cat. oriental . .	67	22	61	— 6
Cat. occidental .	39	11	44	+ 5
Valencia	49	18	34	— 15
Rosselló.	6	4	3	— 3
Balears	17	5	12	— 5
Totals. . .	178	60	154	— 24

Les baixes han estat 60, les altes 36; ço que dóna una pèrdua de 24 col·laboradors. Les Oficines esperen, però, aconseguir aviat reparar aquestes baixes, com a resultat dels treballs que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

actualment estàn realitzant, encaminats a l'adquisició de nous corresponsals. Les úniques regions on topen amb dificultats insuperables són el Rosselló i la Sardenya, en la qual no ha estat possible fins ara trobar un sol col·laborador.

Quant és al nombre dels qüestionaris remesos i contestats, en dóna una idea la següent taula:

REMESOS

Núm.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
I	67	39	49	6	18	179
II	67	39	48	6	18	178
III	68	40	50	6	20	184
IV	70	41	52	6	18	187
V	56	23	34	4	17	134
	328	182	233	28	91	862

CONTESTATS

Núm.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
I	43	32	33	2	17	127
II	35	25	21	2	11	94
III	40	27	24	2	9	102
IV	39	22	23	3	7	94
V	33	20	18	2	7	80
	190	126	119	11	51	497

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

REMESOS

Núm.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
	328	182	233	28	91	862
VI	65	38	40	6	17	166
VII	59	42	43	6	17	167
VIII	59	42	43	6	17	167
IX	63	48	43	6	18	178
X	62	41	37	3	17	160
XI	64	44	37	3	15	163
XII	62	45	34	3	12	156
Totals	762	482	510	61	204	2,019

CONTESTATS

Núm.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
	190	126	119	11	51	497
VI	34	23	15	2	6	80
VII	35	23	17	2	7	84
VIII	29	19	14	3	7	72
IX	35	27	15	3	8	88
X	38	21	11	1	7	78
XI	34	21	14	1	6	76
XII	28	22	12	1	6	69
Totals	423	282	217	24	98	1,044

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Com se pot veure la meitat solament dels qüestionaris enviats han estat respostos. I, nogensmenys, es poden considerar més aviat com a satisfactoris els resultats de l'enquesta, vist que entre els qüestionaris respostos n'hi ha de totes les contrades i cap parlar important no deixa així de trobar-se representat dins la replega, talment que és de creure que en els carnets rebuts són aplegats la quasi totalitat dels materials lexicogràfics que hom pretenía recollir mitjançant els dotze primers qüestionaris. La direcció, preveient que no tots els corresponsals havíen de dedicar-se assiduament a llurs tasques i comptant que s'havíen d'anar produint baixes no sempre fàcils de reparar, ja procurà establir un nombre de corresponsals superior a l'estrictament necessari, arribant de vegades fins a nomenar-ne dos o tres en una mateixa població; i això ha fet que, malgrat la minva haguda en la col·laboració, continuï fent-se fructuosament la replega del lèxic. Però la direcció no deixa per això de preocupar-se d'aquesta minva, i procura remeiar-la per tots els mitjans que són a la seva mà, sia cercant incessantment de conservar i eixamplar el nombre de corresponsals, sia excitant el zel dels menys amatents a respondre, sia demanant esclariments sobre aquells punts que li semblen insuficientment contestats o multiplicant les instruccions encaminades a facilitar la tasca.

Va sense dir que les Oficines procuren evitar tota despesa als seus col·laboradors. En enviar-los cada qüestionari, s'hi inclou l'import del franqueig de la resposta, i si un corresponsal envía alguna comunicació extraordinaria, alguna carta, &., pot comptar que li seràn indemnitzades les despeses que això li ocasioni. Als col·laboradors és també enviat el *Butlletí de Dialectología Catalana,* on se'ls dóna compte de la marxa de l'obra del Diccionari General, on poden anar veient, — mitjantçant articles

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

com *Els noms dels vents* de N'Antoni Griera, — com són utilitzats els materials lexicogràfics recollits i tramesos per ells, i on saben que els seràn publicats (amb la retribució reglamentaria) tots els esclariments i altres treballs que enviïn referents al lèxic o la gramàtica dels nostres dialectes.

Per ço que esguarda a la replega de materials lexicogràfics trets de la llengua escrita, les Oficines estàn actualment formant un registre dels documents i textos publicats i dels inèdits existents en biblioteques i arxius, els quals caldrà despullar, i ha començat ja les tasques de despullament, per bé que no hagi procedit encara a llur organització definitiva : alguns volums de la Biblioteca Catalana publicada per En R. Miquel i Planas, cedits generosament per aquest, han estat ja objecte d'estudi, assenyalant-s'hi els punts que amanuenses escollits s'encarregaràn de copiar en paperetes. Cal dir que la feina a fer es troba considerablement alleujada amb la ordenació i publicació del «Diccionari Aguiló», on figuren milers de citacions tretes d'un gran nombre de textos catalans. Per altra part, les Oficines posseeixen i aniràn rebent materials aplegats per diferents col·laboradors que espontaniament s'han ofert al despullament de textos existents en llurs localitats; i esperen que ben aviat vindrà a enriquir llur fons lexicogràfic, l'abundosa replega de Mn. Antoni M.ª Alcover.

En finir aquest report sobre la tasca feta per les Oficines lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914, els sotasignats es complauen a regraciar efusivament el cos de col·laboradors, com també l'Excel·lentíssima Diputació Provincial, per la protecció per ella dispensada a l'obra del Diccionari i a tot ço que afecta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'estudi i redreçament de la nostra llengua. — POMPEU FABRA.— PERE BARNILS.

Aquesta memoria fou llegida i aprovada en sessió del dia 29 de gener de 1915, acordant-se la seva publicació.

El President accidental
Lluís Segalà

El Secretari
Josep Carner

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

081 Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1915-1916

TEXT: *Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1915-1916*. Barcelona: Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, 1917.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu SM 056; també Julià i Munné (2000: 127-130).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

REPORT DELS TREBALLS FETS PER LES OFICINES LEXICOGRÀFIQUES DURANT EL BIENNI DE 1915-1916

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DES de la publicació del REPORT corresponent al bienni 1913-1914, s'és ampliat considerablement el camp de treball de les OFICINES LEXICOGRÀFIQUES, puix que a les tasques d'ordenació i redacció del *Diccionari Aguiló*, i de replega de materials lexicogràfics destinats a bastir el *Diccionari general de la Llengua*, han vingut a afegir-se les de confecció del *Diccionari ortogràfic*, avui en premsa, les de recull de materials per a la confecció de l'*Atlas lingüístic* del domini català i les d'installació del Laboratori de Fonètica Experimental.

El personal tècnic de les Oficines és actualment el mateix que a l'acabament de l'any 1914. Les dues seccions del *Diccionari Aguiló* i del *Diccionari general* han continuat respectivament sota la direcció immediata d'En Pompeu Fabra i del secretari redactor En Pere Barnils, encomanant-se, però, dins la primera, el treball cabdal de redactar els articles del *Diccionari* a En Manuel de Montoliu, i compartint les tasques d'En Pere Barnils, dins la segona, el secretari redactor N'Antoni Griera. Durant el darrer bienni ha estat creada la Secció

Ortogràfica, encarregada principalment de la redacció del *Diccionari ortogràfic*, la qual secció ha funcionat fins ara sota la direcció d'En Pompeu Fabra, qui ha tingut com a auxiliars N'Emili Guanyabéns i, accidentalment, el corrector de proves de l'Institut d'Estudis Catalans, N'Emili Vallès. Els treballs relatius a l'*Atlas lingüístic* han estat realitzats durant el dit bienni pels dos secretaris redactors; i la recent instal·lació del Laboratori de Fonètica ha estat encomanada a En Pere Barnils, a qui en serà donada la direcció, passant la de l'Obra del *Diccionari general* al seu company N'Antoni Griera. El personal subaltern de les Oficines ha estat format per En Francesc Torras, En Juli Vila, En Bernardí Escaler i En Narcís Poch.

Heu's aquí, ara, una relació detallada de la tasca realitzada dins el bienni de 1915-1916 per cada una de les cinc seccions que actualment integren les Oficines Lexicogràfiques.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ERMINAT ja en 1914 el treball de reordenació de les cèdules que integren el fons *Aguiló,* seguí, i segueix encara, el de fer les innombrables citacions que l'autor s'havía limitat a deixar indicades, i el de comprovar les altres totes, moltes de les quals cal refer i completar. El procediment empleat en aquesta tasca de verificació, així com el seguit en la redacció definitiva del *Diccionari,* són exposats ja en el REPORT anterior.

Quant a la publicació consegüent dels materials, degudament comprovats i redactats, registrava aquell l'aparició del primer fascicle de l'obra, comprenent fins a la paraula *badal.* Avui, i per bé que, degut a causes innombrables d'ordre tècnic i editorial, no és possible constatar una sortida tan abundant de fascicles com la que a primera vista semblava poder-se anunciar, podem ressenyar nogensmenys la publicació dels fascicles II *(badalaç-buyt),* III *(ca-címbal)* i IV *(cimbalet-cuytova),* formant un conjunt de 482 pàgines de lletra petita, a dues columnes.

Dins el darrer bienni s'ha procedit, també, a la redacció completa dels fascicles corresponents a les lletres *D* i *E,* el

primer dels quals ha estat ja donat a la impremta i ha d'inaugurar aviat amb la seva aparició el nou període que comencem.

La bibliografía treta a compte per N'Aguiló, eixamplant-se a mesura que s'han anat redactant nous articles, havía d'esser objecte d'un treball de revisió i compleció, que ha estat igualment realitzat durant el bienni 1916-1917. Això permetrà ben aviat la publicació d'un suplement a la llista provisoria que es donava dins del primer fascicle.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

UANT a l'obra cabdal de les Oficines, el *Diccionari general de la Llengua catalana*, ha continuat, durant el bienni, la replega de materials mitjançant les aportacions metòdiques del cos de col·laboradors establert per tot el domini de la nostra llengua, responent als interrogatoris mensuals redactats per la Direcció. El nombre de col·laboradors ha sofert també diferents oscil·lacions en aquest període. El moviment hagut es pot apreciar per les dades resumides en aquestes taules:

	31 desembre de 1914	Baixes	Col·laboradors nous	31 desembre de 1915	Diferencies
Cat. oriental . . .	61	19	8	50	— 11
Cat. occidental . .	44	20	5	29	— 15
Balears	12	5	0	7	— 7
Valencia.	34	14	3	23	— 11
Rosselló.	3	2	2	3	0
TOTALS. . .	154	60	18	112	— 44

	31 desembre de 1915	Baixes	Col·laboradors nous	31 desembre de 1916	Diferencies
Cat. oriental . . .	50	1	5	54	+ 4
Cat. occidental . .	29	2	2	29	0
Balears	7	1	1	7	0
Valencia.	23	1	0	22	— 1
Rosselló.	3	1	0	2	— 1
TOTALS. . .	112	6	8	114	+ 2

La perdua màxima de 44 col·laboradors durant l'any 1915 no afecta essencialment, com podría semblar, la tasca de conjunt. Observi's que el dit nombre de baixes apareix uniformement repartit entre els diferents dominis dialectals, i això fa que, malgrat de la disminució de treballadors, les respostes poden ésser suficientment nodrides per a no ocasionar una pertorbació sensible a la nostra empresa. D'altra part s'ha de tenir en compte també que, en la majoría dels casos, ha estat la Direcció mateixa qui ha procurat trobar manera de fer l'eliminació convenient a la manera de procedir millor en les enquestes. I això confirma ço que dèiem respecte de la suficiencia de la quantitat de materials que es poden recollir. Llevat d'això, i feta una selecció oportuna, es pot notar que el nombre de col·laboradors es manté durant tot l'any 1916, que acaba solament amb una diferencia de 2 en relació amb l'any 1915. Això no és obstacle perquè les Oficines es preocupin d'augmentar encara, fins on sigui bonament possible, el cos de corresponsals, no tant pel mer fet de tenir-ne més a disposició com per prevenir els casos de baixes que forçosament s'han de produir i per a les quals, llavors, ja existeixen els corresponents substituts.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Impossibilitats, durant el bienni, per raons diverses, de realitzar viatges de visita pel nostre territori, les Oficines s'han hagut d'acontentar amb la comunicació escrita amb llurs col·laboradors per tot ço que es refería al nomenament de nous, a la resolució de dubtes o a l'alliçonament per a omplir qüestionaris. I així trobem en els nostres registres un nombre aproximat de quatre centes missives rebudes i expedides per la Direcció, deixant naturalment de costat les de caràcter general enviades per un igual a tots els corresponsals, tals com comunicacions de vacances, de remesa de publicacions, etc. I aquí havem de consignar el fet agradable d'alguns dels nostres corresponsals que, aprofitant llur anada a Barcelona, han visitat la Redacció, on s'han pogut fer càrrec de com s'utilitzen els materials que generosament hi aporten.

Els qüestionaris repartits del gener de 1915 al desembre de 1916 comprenen els següents grups lògics:

Any 1915.	Qüest.	13 : La verema.
	»	14 : La manera de fer el vi.
	»	15 : El celler.
	»	16 : Els vins.
	»	17 : Segar. 18 : Batre.
	»	19 : L'art de fer el pa. 20 : Les estacions de l'any.
	»	21 : El dia i la nit. 22 : Vestits de l'home.
	»	23 : La son i el dormir. 24 : La llet.
Any 1916.	Qüest.	25 : El bestiar de llana. 26 : Astronomía popular.
	»	27 : El farratge. 28 : Els prats i les pastures.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Any 1916. Qüest { 29 : La fruita.
30 : L'aigua i els corrents d'aigua.
» 31 : Les parts del cos. I, El cap.
» 32 : Les parts del cos. II, Les extremitats; III, El tronc.
» { 33 : El temps. El fred i la calor.
34 : El temporal.
» { 35 : La pluja.
36 : La neu.
» { 37 : La bugada.
38 : L'hort.

Malgrat no haver-se abandonat el costum establert per les Oficines de concedir vacances d'istiu i de Nadal als col·laboradors, la tasca distribuïda durant aquest bienni és en realitat molt superior a la distribuïda durant el bienni de 1913-1914. Aquest augment de tasca ressurt clarament del fet que, com pot veure's per la numeració, la majoría dels interrogatoris són dobles, ço és, contenen dos grups lògics en lloc d'un sol, com abans. És, doncs, solament en el seu aspecte extern que el recull de materials s'ha mantingut amb la mateixa intensitat dels dos primers anys d'actuació de les nostres Oficines. Això ha fet que el cos de col·laboradors ens aportés insensiblement una quantitat quasi doble de respostes i que, en conseqüencia, s'accelerés granment la realització del principal objectiu, que és la replega de tot el cabal lexicogràfic vivent en els nostres dialectes.

Els quadres següents resumeixen el moviment de blocs qüestionaris, distribuïts en els colors blancs, vermells, verds, blaus i grocs, que corresponen respectivament a localitats de la Catalunya oriental, Catalunya occidental, regne de Valencia, Rosselló i Balears.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TRAMESOS DURANT 1915

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
13	53	55	36	3	11	158
14	52	54	35	3	11	155
15	52	54	35	3	11	155
16	52	54	35	3	11	155
17-18	53	54	35	3	11	156
19-20	42	41	24	2	8	117
21-22	42	41	28	2	8	121
23-24	42	41	27	2	8	120
Totals. . . .	388	394	255	21	79	1,137

TRAMESOS DURANT 1916

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
25-26	52	38	24	3	8	125
27-28	52	38	24	3	8	125
29-30	52	37	24	2	8	123
31	53	37	23	2	8	123
32	53	37	23	2	8	123
33-34	54	37	23	2	8	124
35-36	54	37	23	2	9	125
37-38	54	37	23	2	9	125
Totals. . . .	424	298	187	18	66	993

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTESTATS DURANT 1915

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
13	36	24	18	1	6	85
14	36	25	17	1	6	85
15	33	21	14	1	6	75
16	32	19	16	1	4	72
17-18	29	22	16	1	3	71
19-20	24	24	13	1	3	65
21-22	27	20	8	1	3	59
23-24	11	12	6	2	2	33
Totals. . . .	228	167	108	9	33	545

CONTESTATS DURANT 1916

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
25-26	35	23	15	2	3	78
27-28	36	20	12	3	3	74
29-30	35	17	12	4	3	71
31	33	18	12	3	4	70
32	27	14	9	2	3	55
33-34	19	16	9	1	3	48
35-36	20	15	8	1	2	46
37-38	2	6	6	1	1	16
Totals. . . .	207	129	83	17	22	458

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Encara per a aquest bienni constatem sortosament el mateix fet que per al bienni passat : la resposta de la meitat aproximadament dels qüestionaris tramesos. I aquesta meitat de respostes no és, com es pot veure pels quadres, deduïda del conjunt dels dos anys, sinó que respòn a les sumes totals de cada any, i fins a les de cada qüestionari en particular. Observi's que els nombres de respostes menys nodrits, i que podríen explicar la petita diferencia fins a la meitat justa, corresponen als interrogatoris de darrers d'any. Les respostes a aquests, venint sovint endarrerides, passen als registres de l'any nou i, en conseqüencia, als que han de servir de base a una nova relació de treball de les Oficines. Amb tot això, resta també establert que les diferents contrades dialectals del nostre domini lingüístic, llevat de Sardenya, que oportunament s'haurà de fer objecte d'estudi i d'enquestes especials, estàn proporcionalment representades en el moviment de sortides i entrades de qüestionaris. La qual cosa, posat que fossin aquests encara en nombre més reduït, ja permetría l'ordenació i l'elaboració del treball, així com esperonaría la prossecució metòdica de les enquestes. Però hi ha més encara : fetes les remeses dels blocs qüestionaris mensuals corresponents al 1915-1916, l'entrada de nous col·laboradors que han volgut omplir tota la serie d'interrogatoris ja per dir-ho així cancel·lada, d'una part, i d'altra els complements endarrerits aportats per tots, han vingut a augmentar el cabal lèxic en la forma que indiquen aquestes taules de suplement:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTESTATS DURANT 1915

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
1	2	1	2	0	0	5
2	3	0	2	0	0	5
3	3	0	2	0	0	5
4	2	0	1	0	1	4
5	3	0	0	0	2	5
6	4	1	3	0	1	9
7	5	0	3	0	1	9
8	4	1	3	0	0	8
9	3	3	4	0	0	10
10	5	8	6	0	0	19
11	8	14	9	0	0	31
12	26	23	11	0	4	64
Totals. . . .	68	51	46	0	9	174

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTESTATS DURANT 1916

Ns.	Blancs	Vermells	Verds	Blaus	Grocs	Total
4	1	0	1	0	0	2
5	1	0	1	0	0	2
6	1	0	1	0	0	2
7	1	0	1	0	0	2
8	0	0	1	0	0	1
9	0	1	1	0	0	2
10	0	1	1	0	0	2
11	1	1	1	0	0	3
12	1	2	2	0	0	5
13	1	1	1	0	0	3
14	2	2	1	0	0	5
15	3	2	1	0	1	7
16	3	3	1	0	0	7
17-18	7	3	2	0	2	14
19-20	11	8	4	0	3	26
21-22	14	7	4	0	0	25
23-24	25	13	8	0	2	48
Totals. . . .	72	44	32	0	8	156

Un augment, doncs, d'un total de 330 carnets de respostes a afegir, part a la serie de qüestionaris tramesos durant el bienni de 1913-1914, part a la dels tramesos durant el que estem ressenyant.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tractant-se ja dels anys terç i quart d'actuació de les Oficines, escaurà aquí dir un mot sobre com s'utilitza el tresor lèxic recollit, que representa un nombre tan gran de qüestionaris. Si bé la idea primera havía estat la de distribuir encara una bona quantitat de qüestionaris que tenim en preparació, abans de començar l'elaboració del material, avançant en canvi entretant la tasca de despullament de textos antics de la nostra llengua (tal com s'indicava ja en el primer REPORT), les circumstancies ens han fet adoptar un altre procedir. I això per declinar públicament, d'una part, tota mena de responsabilitat sorgida d'una inacció aparent, i, d'altra, moguts pel desig de no fer viure el nostre públic esperant sempre, i sobretot els nostres col·laboradors, que, ultra fer una obra anònima, ni la satisfacció tindríen, molts d'ells, de veure el fruit que s'ha tret de llur sol·lícita ajudantía. És per això que les Oficines han començat, i estàn fent actualment, un treball minuciós de complementació de totes les paperetes rebudes, assenyalant-les amb el nom de la localitat de procedencia abans d'arrencarles dels blocs, distribuint-les després per grups de paraules. Al mateix temps, i un cop les cèdules ordenades en aquest sentit i per regions dialectals, el personal tècnic comença el treball de depuració i d'eliminació de paperetes, i procedeix finalment a la redacció d'articles del *Diccionari*. S'ha de tenir present, nogensmenys, que els articles així redactats no són ni poden ésser definitius, car, en general, podem dir que es redacten solament a base del llenguatge vivent registrat en els qüestionaris. Amb tot, la quantitat de matisos semàntics que es troben és veritablement imponent, i hi són innombrables les formes que fins ara cap lèxic havía inventariat. La Direcció té fins al present redactats, en aquell sentit provi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sori, tots els mots recollits amb els dos primers qüestionaris, que constitueixen un bell aplec d'articles d'alt interès folklòric i lingüístic. Així, doncs, el pla seguit actualment és el de publicar successivament en volums isolats, i com a suplements del BUTLLETÍ, els materials recollits amb cada qüestionari. La publicació, així empresa, no oferirà un exemple de *Diccionari* propiament tal, sinó més aviat un conjunt de diccionaris, cada un dels quals compendrà un grup lògic tal com haurà estat aplegat en les nostres enquestes. Així, i sense pretensions d'obra definitiva, els volums diccionaris donaràn ja un esbós prou important de ço que han d'ésser els articles complets, i permetràn entretant als col·laboradors, i en general a tots els que s'interessin pel gran monument a la llengua, aportar-nos llurs observacions i complements, que la Direcció arxivarà convenientment per a quan arribi l'hora de l'edició de conjunt i definitiva. Imaginem-nos que ja havem publicat així, en petits volums de grups lògics, tot el nostre material, que paulatinament haurà estat completat i corregit per il·lustracions successives, com s'acaba d'indicar : llavors no restarà altra cosa a fer que ordenar alfabèticament tot el tresor imponent dels nostres parlars i establir la forma monumental que calgui donar-los. Per a això ens hauràn prestat un valuós servei no solament els models d'altres lèxics semblants, ara en preparació a l'estranger, sinó també principalment els consells i orientacions particulars que la Direcció recaptarà de les grans eminencies filològiques, i els que es despendràn de les recensions que facin dels nostres fascicles les revistes professionals més acreditades d'Europa.

Per ço que esguarda a les publicacions de les Oficines, va sense dir que, durant el bienni, ha seguit sortint normalment

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGÍA CATALANA, que ha estat tramès gratuitament als col·laboradors, acompanyat oportunament d'una selecció de publicacions de l'Institut de la Llengua Catalana i d'un exemplar del *Calendari arqueològic* anual per via de remuneració de llur feina. Del treball lingüístic acumulat dins el BUTLLETÍ, incloent-hi també el que comprenen els nombres de 1913-1914 que no foren tinguts minuciosament en compte en el primer REPORT, dóna una idea de conjunt aquesta estadística:

Estudis gramaticals. . . .	2,	amb	un	total	de	38	planes
Descripcions de dialectes.	6,	»	»	»	»	80	»
Etimologíes	73,	»	»	»	»	89	»
Reculls lèxics	5,	»	»	»	»	84	»
Notes fonètiques	3,	»	»	»	»	13	»
Aclariments	24,	»	»	»	»	8	»
Recensions.	17,	»	»	»	»	23	»
Cròniques	6,	»	»	»	»	27	»
					Total:	362	planes

Aquest conjunt de treballs, englobats sota les rúbriques que precedeixen, permet ja deduir quina és la finalitat principal tinguda per la Direcció : la visió dels trets característics de les contrades dialectals, l'aclariment científic de mots foscos en l'ordre fonètic o en l'ordre semàntic, i l'aplec de petits vocabularis propis de regions determinades, integrants del gran recull per a l'Obra definitiva. Quant als autors i la cooperació que hi han aportat, ens informen els següents resums, presos pel mateix ordre amb què figuren en els sumaris del BUTLLETÍ:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

P. FABRA. . . . *Els mots àtons en el parlar de Barcelona*, I, II.

P. BARNILS . . . *El parlar "apitxat"*.
Notes sobre l'aranès.
Fòssils de la llengua, I, II, III.
Comentaris a la flexió alacantina.
De fonètica balear.
L'articulació de la k *i la* g *mallorquines*.
De l'entonació en els nostres dialectes.
Del català de Fraga.

A. GRIERA . . . *Notes sobre el parlar d'Eivissa i Formentera*.
Sobre el mot "artiga".
Els noms dels vents en català.
El dialecte del Capcir.
La "calaixera" de Mn. Alcover.
Andorra.

M. DE MONTOLIU . *Etimologies catalanes*.
Miscel·lania sintàctica.
Notes toponímiques.
Estudis etimològics i lexicogràfics, I, II, III.

R. VOLART . . . *Veus del català de Cerdenya*.
J. CONDÓ. . . . *Vocabulari aranès*.
L. SPITZER. . . . *Cat. «ataviar», «mardà», «malbé»*.
F. MESTRE. . . . *Vocabulari català de Tortosa*.
A. SALLENT . . . *Noms de bolets en català*.
J. VILA . . . . *Sobre el mot "esquirol"*.

Han aportat, a més, claricies sobre mots debatuts els col·laboradors F. Camps, J. Faus, G. Castellà, E. Genis, I. Rocas, M. Salvà, J. Poblet, J. Condó i J. Baixeras.

Com es pot veure, doncs, per bé que el gros de la col·laboració al BUTLLETÍ és deguda al personal tècnic que integra les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nostres Oficines, no per això ha estat exclosa l'aportació d'altres elements estranys a elles. Més encara : s'ha procurat estimular aquesta aportació en tots els ordres, i bona prova en donen les seccions de «Aclariments», on els corresponsals del *Diccionari* han dut sovint orientacions valuoses en les nostres apreciacions i estudis.

Imposada, però, la Direcció de les Oficines, de la necessitat de fer i de publicar treballs de conjunt i de caràcter històrico-lingüístic dins el camp de la investigació filològica (els quals treballs, per llur índole, no podíen ésser inclosos en el marc reduït del BUTLLETÍ), s'ha preocupat de nodrir la «Biblioteca Filològica», que l'Institut de la Llengua Catalana té inaugurada des de 1913 en íntima relació amb l'alta empresa de l'idioma. Els volums publicats fins a l'acabament de 1916 són els següents:

I.	*Documents en vulgar dels segles* XI, XII & XII, *procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*, per MN. P. PUJOL	60 planes	
II.	*Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen*, von DR. P. BARNILS. . .	120	»
III.	*Diccionari Aguiló*, v. pàgs. 5-6.	648	»
IV.	*La frontera catalano-aragonesa*, per MN. A. GRIERA	122	»
V.	*Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan*, par J. ARTEAGA, ordenats i publicats per P. BARNILS	84	»
VI.	*Estudis romànics* (vol. I), per P. BARNILS, M. DE MONTOLIU, A. GRIERA	117	»
VII.	*Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsímil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics*, per P. BARNILS . .	240	»
	Total:	1391	»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Recentment s'és celebrat a Sant Feliu de Guíxols, per iniciativa del Sr. A. Casas i sota els auspicis del nostre Institut, un concurs per a recollir tot el vocabulari característic de la indústria surera. Aquest concurs, i altres de semblants que oportunament es celebrin, faràn possible, sense gaire esforç, l'aplegar tots els materials lèxics pertanyents a grups lògics de caràcter especial que difícilment podríen demanar-se seguint el mètode d'interrogatoris adoptat per a les enquestes generals. Els vocabularis de les industries vindràn així, a poc a poc, a integrar les aportacions regulars dels nostres col·laboradors.

Assenyalem també l'adquisició de la col·lecció de més de 10,000 paperetes amb locucions i refranys catalans, cedida a l'Obra del *Diccionari* per la viuda del Dr. Palau, professor d'aquesta Universitat, i sobretot la gran adquisició feta per les nostres Oficines amb la col·lecció nombrosíssima de mossèn Alcover. Aquesta col·lecció està formada per més de set centes mil paperetes, ordenades alfabèticament, procedents de tots els indrets de les terres de llengua catalana. Cap col·lecció lexicogràfica o projecte de diccionari dels començats a la nostra terra des del segle XVIII no ha aconseguit una popularitat com aquesta, però tampoc cap d'elles havía tingut la seva extensió i importancia. La quantitat extraordinaria de materials que conté reflecteix la llengua parlada, i també la dels monuments principals de la llengua escrita. S'ha de notar principalment, en la col·lecció, la manera minuciosa com hi està reunit el lèxic de les Balears, del regne de Valencia i del Rosselló, les regions més apartades del nostre territori i, per aquest fet, també les més interessants. Aquestes breus indicacions sobre la col·lecció Alcover, explanades per En

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

A. Griera en el BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGÍA CATALANA (gener-juny de 1916), on es donen mostres d'alguns articles redactats a base dels materials que conté, deixen entreveure l'alta importancia que té per al nostre *Diccionari* la incorporació d'aquell imponderable cabal lèxic.

Com a acabament d'aquesta part, sigui'ns permès assenyalar la importancia que s'ha reconegut espontaniament al mètode de recull de materials adoptat per les Oficines. I, en dir això, no ens referim, com es pot compendre, als resultats pràctics obtinguts per nosaltres mateixos, que ja ressurten d'una manera palesa en l'exposició precedent : ens referim a l'adopció circumstancial que n'han fet entitats com l'Escola Superior d'Agricultura, l'Arxiu d'Etnografía i Folklore de Catalunya, el Consell d'Investigació Pedagògica i les Oficines Tècniques del Mapa de Catalunya, a les quals s'ha mostrat la nostra organització i s'ha facilitat la llista dels nostres corresponsals, que havíen de servir-los per a determinades enquestes.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DESPRÉS de la publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans, s'imposava la necessitat d'arrodonir el sistema ortogràfic del català que aquelles determinaven solament en les seves línies generals. Calía resoldre una multitut de problemes que afectaven principalment l'escriptura de les vocals àtones, de les consonants dobles, de la *v* i de la *b*, etc.; els quals problemes implicaven un estudi detingut, no solament dels textos dels nostres clàssics, sinó també de les habituts característiques de les altres llengües neollatines, així com de les solucions adoptades per aquestes en determinats casos. Tot aquest cúmul de treball era reclamat també a l'ensems per la redacció d'un DICCIONARI ORTOGRÀFIC que, ultra sintetitzar tota la doctrina que del dit estudi podía deduir-se, havía d'oferir una imatge fidel i precisa de les paraules escrites en llurs múltiples manifestacions i aspectes gramaticals. I a això s'ha dedicat principalment, durant aquest bienni, la Secció que podríem anomenar Ortogràfica. Hom es farà càrrec de la feina realitzada per aquesta Secció en la confecció del *Diccionari ortogràfic* si considera solament que

s'ha executat a base d'una lectura i d'una anotació total, degudament expurgada, dels diccionaris catalans, valencians i balears, tals com el d'En Labernia, el d'En Bulbena, el d'En Gadea i el de N'Amengual, sense descuidar el de la Real Academia de la Lengua Castellana, el de la llengua francesa de Darmesteter i el de la llengua italiana de Petrocchi per ço que feia particularment referencia a la terminología científica i al lèxic vulgar d'importació d'altres idiomes. Heu's aquí ara, en detall, el procés seguit. L'anotació indicada anava fent-se provisoriament damunt de quartilles a propòsit, deixant-hi un espai convenient que permetés possibles intercalacions posteriors que forçosament s'havíen de tenir en compte donada l'índole del treball. Així estès el primer esbós del *Diccionari ortogràfic,* es procedía immediatament a una revisió acurada per anul·lar els vocables forasters que inopinadament s'haguessin pogut escapar, i per complementar, d'altra part, el lèxic, que, malgrat dels diccionaris trets a consulta, hauría pogut presentar sovint llacunes de consideració. Aquesta revisió de complement fou duta a terme mitjançant una confrontació dels materials lexicogràfics aplegats per En Mariàn Aguiló, publicats i manuscrits, així com també dels compresos en la imponent col·lecció Alcover, darrerament incorporada al fons lèxic de les nostres Oficines. Al costat d'això, anaven registrant-se en fulles apart totes aquelles paraules d'etimología fosca, o de procedencia dubtosa, l'ortografía de les quals, segons els principis determinats i les regles previament establertes, no apareixía de moment prou clara. Aquestes paraules eren després estudiades successivament en llur origen i en llur historia, tenint compte de les investigacions monogràfiques aparegudes sobre alguna d'elles, i principalment dels diccionaris

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

etimològics de les llengües romàniques publicats per les autoritats més prestigioses en la materia, tals com el de G. Körting i el de G. Meyer-Lübke; sense oblidar els glosaris i registres de mots posats com a apèndix en els textos publicats críticament ni els tresors lèxics del provençal antic. Els dies i setmanes i mesos de treball ímprobe que tot això suposa es deixa deduir més clar, encara, del nombre de quartilles emplenades, que s'elevaven a 2,300. Llavors calgué fer una copia en net de tot aquest cúmul de fulles, la qual copia en si no hauría tingut més importancia que la de qualsevol altre treball mecànic si no s'hagués procedit simultaniament a la confecció de les llistes de mots destinades a figurar en el tractat d'ortografía que precedirá al *Diccionari*, tractat que ha d'anar precedit d'un pròleg on són posades de manifest les raons que guiaren l'Institut en l'adopció de les *Normes ortogràfiques*, i seguit d'una col·lecció de models de la conjugació, on es referiràn, per a l'ús correcte de les seves múltiples modalitats, els verbs vocables registrats alfabèticament en el lloc que els correspongui. La compleció del material del *Diccionari* exigía encara l'aportament d'una serie considerable de noms geogràfics i de noms de persona. Aquesta serie ha estat enllestida i depurada consultant, ultra els diccionaris i obres especials, les darreres produccions cartogràfiques i les llistes del Santoral. És innegable que amb tot això (i no podía ésser d'altra manera) el material recollit per al *Diccionari ortogràfic* representa una quantitat enorme de mots, que ultrapassa de molt la que s'hauría pogut determinar de primer antuvi. Hom pot formar-se una idea de la tasca realitzada si té en compte que el *Diccionari* dóna l'ortografía d'unes 40,000 paraules en totes les formes que aquestes poden revestir.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El treball de darrera hora, el treball de correcció de proves primeres i segones abans de la compaginació, no cal ponderar que és sumament entretingut i que demana el seu temps. Car, errades d'impremta passadores i perdonables en una obra d'altre caràcter, serien greus en la nostra, que ha de servir precisament de norma fixa d'escriptura. És per això que les Oficines s'ocupen encara, en finir aquest bienni, d'aquesta tasca de lectura repetida i de correcció escrupolosa del *Diccionari* ja compost, l'aparició del qual pot donar-se com a imminent.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

COM a estretament vinculada amb la confecció del *Diccionari ortogràfic,* que acabem de ressenyar, havem de dir també un mot de la tasca realitzada per la Secció Ortogràfica com a tal. La importancia d'aquesta Secció, en el període reconstitutiu del nostre idioma, no és aquí el lloc d'escatir-la. Fem observar solament que la seva creació ha obeït senzillament al desig d'unificar a poc a poc no solament l'aspecte material escrit de la llengua, sinó també el seu fons i la seva forma, en el sentit d'expurgar els originals portats a la correcció, de tota mena de formes estranyes i contraries a l'esperit lingüístic del català, laborant així insensiblement per a la fixació de la llengua literaria. És evident que les seccions integrants de l'Institut d'Estudis Catalans han estat les que més aviat han acudit a la nostra Secció Ortogràfica, i, en conseqüencia, les que més de prop s'han beneficiat dels seus serveis per a les publicacions periòdiques que tenen empreses. Però no han mancat tampoc imitadors de l'Institut en aquest procediment de submissió gramatical. Les Oficines de la Mancomunitat de Catalunya, el Museu Social, el Consell d'Investigació Pedagògica, l'Escola

Superior d'Agricultura, etc., s'hi han dirigit en demanda de correcció de llurs originals de memories, reglaments, revistes, programes, etc., abans de donar-los a la impremta. I no parlem aquí dels nombrosos particulars que hi han dut fulles de tot caràcter per a ésser revisades, ni de la multitut de consultes que hom ha vingut a evacuar referents a equivalencies de modismes catalans corresponents d'altres llengües, a les raons que apoien l'expressar-se d'una manera amb preferencia a una altra, a les traduccions plausibles de mots tècnics de tota mena, etc., etc.

Això ha fet, com es pot deduir, que la tasca de correcció de proves, encomanada a la Secció Ortogràfica, s'hagi anat ampliant de mica en mica, arribant a abraçar, per la força de les circumstancies, tot el camp de la lingüística catalana. Afortunadament, a les nostres Oficines es troben elements tècnics, en els diferents aspectes, que permeten seguir aquest moviment d'extensió de la Secció Ortogràfica amb totes les probabilitats d'èxit.

Per ço que afecta a la indicació de treballs realitzats, en concret, mereixen ésser citades, entre altres, la revisió feta de la traducció del poema provençal *Mireio* i de la de l'*Eneida*, de Virgili; la correcció de proves del darrer *Anuari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, del *Butlletí de Dialectología Catalana* (1915-1916), i dels volums I i II d'*Estudis romànics* (1916-1917).

Per situar com cal aquesta labor de la Secció Ortogràfica, no es pot oblidar que ha estat executada com a cosa accessoria a la de confecció del *Diccionari ortogràfic*, i solament en els espais que aquesta deixava lliures per les circumstancies de les recerques.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

UNA altra empresa filològica de cabdal importancia, digna de figurar al costat del *Diccionari* monumental de la llengua, és la confecció d'un *Atlas lingüístic* del nostre territori. Concebuda aquesta obra en les seves proporcions més vastes, tal com demana la finalitat científica sobre què es basa, el nostre *Atlas lingüístic* ha d'abraçar, a més de totes les regions de parlar català, una bona part de les limítrofes on es parlen altres llengües, tals com el castellà i l'aragonès en el domini continental, i l'italià en l'insular. Car, de no fer-ho així, de cenyirnos únicament a un nombre determinat de localitats circumscrites per la ratlla precisa de les notres fronteres, resultaría impossible als estudiosos el perseguir la solució de problemes lingüístics de tota mena que molt sovint, per no dir sempre, s'entronquen amb els de les llengües veïnes. En aquest sentit ha estat elaborat l'*Atlas lingüístic de França,* de J. Gilliéron i E. Edmont, que ha servit de punt de partida als treballs preparatius del de Catalunya, Balears, Valencia, Rosselló i Sardenya. I parlem solament de treballs preparatius del nostre *Atlas,* car si bé en l'actualitat, com més avall es consigna, ja

disposem d'alguna cosa definitiva, la magnitut de l'obra de conjunt i el caràcter que, arribada l'hora, ha de tenir la publicació, no permeten de moment designar aquells d'altra manera.

El bastiment d'un *Atlas lingüístic* que, com a obra de consulta i aportament de materials, pretengui ésser un auxiliar indispensable als erudits en tots els ordres en què es manifesta la vitalitat d'una llengua i dels seus múltiples dialectes, pressuposa la confecció d'un qüestionari extensíssim a propòsit i redactat amb tota cura. Car no s'ha de procurar solament, per exemple, que les cartes de l'*Atlas* reflecteixin totes les modalitats de pronunciació dels sons integrants d'una mateixa paraula, sinó que tampoc es pot oblidar que aquesta, representant sovint idees diferents, té, per aquesta raó única, ja una valor imponderable en el camp de la lexicología. I és per això que les cartes de l'*Atlas* han de reflectir també el lèxic, almenys en aquells capítols on, jutjant pel caràcter dels dialectes i llur assimilació lingüística respecte d'altres llengües, sobre tot del llatí, l'interès científic es manifesta particularment ineludible. La confecció del qüestionari de què acabem de parlar és ja un fet per al nostre *Atlas*, i donarà una idea de la seva importancia si considerem que conté un nombre total de 2,886 preguntes, que permetràn estendre una quantitat equivalent de mapes. En determinar aquesta, però, pequem excessivament per defecte, car s'ha de tenir present que, de la majoría de nombres del qüestionari, uns contenen preguntes dobles, i altres són enunciats de frases senceres que hauràn d'ésser reproduïdes pels dialectants. Això farà, doncs, que, omplerts els qüestionaris, les respostes, i en conseqüencia els mapes, siguin sumament nombrosos.

Ço que dificulta la tasca de confecció de l'*Atlas*, en el sentit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de poder-la fer avançar de pressa, com hom desitjaría, és que el treball a fer, d'ordre purament tècnic, no es pot encomanar més que a tècnics, i encara a tècnics posseïts d'una força de voluntat i d'abnegació a tota prova per a passar, en localitats apartades, setmanes i mesos en companyía d'un representant castís del poble, demanant i transcrivint fonèticament i treballant un mínim de vuit hores cada dia per omplir aproximadament només que una llibreta cada setmana. Afegeixi's encara que el mateix personal tècnic de les Oficines és el que ha de realitzar les enquestes sobre el terrer mateix, i es compendrà quant difícil resulta de combinar forces tan reduïdes en nombre per a feines tan extenses i complicades.

Tot això explica que solament de tant en tant sigui possible el fer excursions d'enquesta per a l'*Atlas*, recollint directament els materials precisos. Fins al present les Oficines porten fets estudis en el regne de Valencia, a les Balears, en el Rosselló, a la Catalunya occidental i a la Vall d'Aràn. No són tots definitius, perquè molts d'ells, principalment els fets en el regne de Valencia per En P. Barnils i a les Balears per En A. Griera, foren únicament de recerca i de verificació de característiques dialectals abans de procedir a la redacció del qüestionari. Però, confeccionat aquest, com més amunt s'indica, ço que s'ha fet i ço que es faci serà ja definitivament utilitzable per a l'Obra, que, en tot cas, tindrà sempre un terme de comparació i de complement en aquelles enquestes provisories on el material recollit no deixa d'ésser considerable. Pel moment, i prescindint totalment de les dites enquestes, registrem com a localitats on ha estat demanat totalment el qüestionari de l'*Atlas:* Seu d'Urgell, Andorra, Sort, Esterri d'Aneu, Viella, Bosost, Benasc, Campo, Graus, Benabarre, Tamarit, Peralta de la Sal,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Fonz, Binèfar i Alcarraç. Totes aquestes localitats han estat visitades i estudiades per En A. Griera durant els mesos d'istiu de l'any 1916 proppassat. El desig d'augmentar el nombre de llibretes plenes dels qüestionaris ha fet que les Oficines es decidissin a aprofitar la presencia a Barcelona d'individus pertanyents a localitats designades per a figurar a l'*Atlas*. I, així, a les que deixem apuntades, cal afegir les de Centelles, Sant Bartomeu del Grau i Durro, que, representades per subjectes dialectals de confiança, es poden ja també restar del nombre total de les que manquen a estudiar encara.

Com es pot veure, doncs, les Oficines compten ja un nombre de 18 localitats amb tot el material fonètic, lèxic, morfològic i sintàctic recollit, necessari per a l'*Atlas*. No ha d'estranyar que les enquestes hagin començat pels punts extrems del nostre territori. Això obeeix al desig d'arreplegar com més aviat millor els tresors lingüístics de les regions més interessants i més apartades, i també a la facilitat que hi ha, d'altra part, per a recórrer les localitats del centre, a tota època de l'any, quan se'n presenti avinentesa. En l'enumeració d'aquelles localitats es pot observar ja ço que més amunt exposàvem respecte de l'extensió geogràfica que s'havía de donar a l'empresa. Dels 18 punts estudiats n'hi ha cinc que són aragonesos (Benasc, Campo, Graus, Fonz, Binèfar), i que, no obstant, no dubtem a incloure dins el marc dels nostres mapes, que encara s'hauràn d'augmentar en aquest sentit. Observi's així mateix que en la llista donada hi ha els punts de Viella i Bosost, que són de la vall d'Aràn, i amb això es veurà com també per aquest cantó el nostre *Atlas* eixampla la seva àrea, la qual cosa, tot servint els interessos de la nostra llengua, donarà lloc a un preciós complement de l'*Atlas de França*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si, prenent aquest com a punt de comparació, es sitúen damunt del mapa, en la mateixa escala, les localitats per nosaltres estudiades, es constatarà una diferencia gran quant al nombre, ço és, que l'*Atlas lingüístic de Catalunya* contindrà a proporció un nombre major de punts que el de França. I així és, en efecte. Hauríem pogut seguir, en aquest sentit, la mateixa proporció adoptada per J. Gilliéron; però llavors, la nostra Obra, tot i essent d'interès, hauría presentat llacunes lamentables, car no hi hauríen pogut tenir representació adequada una multitut de parlars catalans que, a conciencia, no poden deixarse a l'ombra. D'altra part, un dels costats flacs de l'*Atlas de França* és precisament no contenir, o no poder contenir, un nombre major de punts. I això, tot obeint a les raons d'ordre dialectal indicades, és el que ha volgut evitar la Direcció de les Oficines, establint una densitat apreciable de localitats, que permetés seguir l'evolució i l'escalonament d'uns parlars en relació amb els altres.

Les Oficines, tot preparant ja el camí a la tasca laboriosa de l'*Atlas lingüístic,* han confeccionat l'esbós d'un mapa blanc, ço és, sense indicacions de rius, muntanyes, etc., contenint solament els noms precisos de les 250 localitats que s'han d'estudiar i les delimitacions de provincies per via d'orientació. Sobre aquest mapa, del qual s'ha fet una tirada de 1,000 exemplars, s'aniràn anotant convenientment els resultats d'enquestes parcials que afectin la investigació de determinats problemes lingüístics i que convingui donar a conèixer, així com també les respostes donades a series escollides de mots, que es publicaràn oportunament com a mostra.

La present exposició sumaria del nostre *Atlas lingüístic,* de la seva finalitat i importancia, i dels treballs realitzats ja

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

durant aquest bienni, deixa entreveure la impossibilitat de la seva publicació total immediata. Diguem encara, per a major il·lustració, que, havent-se de fer la publicació de l'*Atlas* a base d'un registre alfabètic, ço és, contenint les cartes els mots d'enunciat ordenats alfabèticament, es fa necessari executar abans totes les enquestes de totes les localitats assenyalades, i sols llavors podrà estendre's la primera carta de tota la serie amb totes les respostes donades per totes les localitats a la paraula presa com a terme de partida.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DINS aquest bienni ha tingut també lloc la instal·lació d'un Laboratori de Fonètica Experimental, anex a les Oficines, projectada ja en 1914, com pot veure's per la *Memoria* presentada a l'Excma. Diputació Provincial de Barcelona.

El Laboratori, la instal·lació del qual havía calgut retardar per mancança de recursos suficients i d'un local a propòsit, compta actualment amb els següents mitjans d'experimentació i d'estudi:

Un aparell registrador de la paraula (portàtil), tipus Montalbetti.

Un aparell de flames manomètriques.

El «Lioretgraphe», destinat principalment a l'estudi de les harmòniques de la veu.

Un fonògraf «Edison», per a la impressió i reproducció de la veu.

Un aparell de polir cilindres de cera per al fonògraf.

Un aparell de mesurar les gràfiques, tipus «Lioret».

Una col·lecció de diapasons a propòsit per a les vocals.

Una serie de guia-llengües per a la correcció de les articulacions.

Un manòmetre.

El «Pathégraphe», per a l'estudi de les llengües, amb col·leccions completes de discos francesos i anglesos i les corresponents bandes impreses per a l'aparell gràfic.

Un model del cos humà, desmuntable.

Un motoret elèctric de $^1/_8$ de cavall.

Una màquina d'escriure.

Col·leccions d'olives nasals, cilindres verges, saquets exploradors, etc., etc.

Aquesta llista de material, ja prou important, ha d'augmentar-se encara amb noves adquisicions. La mancança d'aquestes no ha impedit, però, que es comencés a desplegar una certa activitat dins el Laboratori. N'és una prova ja manifesta la publicació d'alguns articles de caràcter purament experimental estudiant problemes d'alta fonètica catalana que no havíen estat abordats fins ara. Aquests treballs, deguts a En P. Barnils, són : *Les consonants dites semisordes* i *Sobre la quantitat de les vocals tòniques,* publicats en el vol. I d'*Estudis romànics* («Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana», t. VI; Barcelona, 1916), i *L'articulació de la* k *i la* g *mallorquines,* sortit en el *Butlletí de Dialectología Catalana* (juliol-desembre de 1915). La Direcció espera donar, dins del nou bienni, proves més paleses i més importants de la tasca del Laboratori, mitjançant l'edició d'una serie de volums que es publicaràn amb el nom d'*Estudis fonètics.* Els treballs que han de constituir el sumari del primer volum de la dita serie s'estàn ja executant, i és de creure que veuràn la llum sense tardar gaire.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

D'altra part, cal fer observar que el Laboratori, obert al públic des del setembre de 1916, si bé primordialment s'ocupa de l'estudi dels nostres parlars catalans, no per això restringeix excessivament el seu camp d'experimentació. Coneixedors nosaltres de la conveniencia, per no dir necessitat, que sovint s'imposa, de recórrer a les enquestes i a les investigacions que poden facilitar altres llengües i d'establir punts avinents de comparança, els nostres aparells treballen també en aquest sentit sempre que una qüestió interessant ho demana. Així ha estat aprofitada, darrerament, la presencia en la nostra ciutat d'elements pertanyents a tota mena de nacionalitats i de dialectes, podent-se ja assenyalar un bon nombre d'experiencies i d'observacions fetes, no solament dels dialectes catalans, sinó també del castellà, del francès, de l'anglès i de l'alemany, a les quals en seguiràn d'altres que es reporten als dominis lingüístics més interessants d'Europa i de fora d'ella. Registrem, com a estudis particularment notables que s'han fet fins ara en el nostre Laboratori, els dels senyors A. Gaudí i F. Pujol sobre les ressonancies en vista a la construcció de les campanes tubulars del temple de la Sagrada Familia, els del Dr. F. Torras relacionats amb qüestions de l'ensenyament de la paraula als sords-muts, els del Dr. P. Borràs portant a estudis comparatius de la veu en la parla i el cant, i els del professor E. Suddard consistents en la transcripció de traçats fonogràfics de la dicció francesa. I no parlem de la multitut d'assaigs que s'han fet sobre la impressió i la reproducció fonogràfiques de la veu per a servir de base a estudis sobre la musicalitat i el ritme. Un cop d'ull al llibre de visites que porta el Laboratori, malgrat del poc temps que fa que funciona, permet fer-se càrrec de la quantitat variada del treball que s'hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ha realitzat, i també augurar resultats ben profitosos i decisius dintre el nou període que comencem.

Aquesta és la tasca realitzada per les diferents seccions de les OFICINES LEXICOGRÀFIQUES durant el bienni 1915-1916, que acaba de transcórrer. — POMPEU FABRA. — PERE BARNILS.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

082 Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica

TEXT: *Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya.* Barcelona: Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, 1922.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu SM 071.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

MEMÒRIA SOBRE LA PREPARACIÓ DEL DICCIONARI DE TOPONÍMIA I ONOMÀSTICA CATALANES PRESENTADA PER L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS A L'EXCEL·LENTÍSSIM SENYOR PRESIDENT DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

EXCEL·LENTÍSSIM SENYOR:

La Secció Filològica d'aquest INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, en sessió celebrada el dia 28 de desembre de 1921, acordà la redacció i publicació d'una Memòria en la qual s'exposés un pla per a la preparació d'un Diccionari de Toponímia i Onomàstica de les terres de llengua catalana.

Veu's aquí el text de la Memòria presentada:

L'estudi de la Toponímia i l'Onomàstica dels països de llengua catalana i territoris limítrofs seria una admirable contribució a les investigacions lingüístiques, històriques, etnogràfiques i geogràfiques referents al nostre poble, i prestaria alhora serveis importants a la tasca de la fixació del català.

Adherits a la terra, els noms de lloc són l'element més resistent del llenguatge. És molt freqüent que es conservin, i que a penes s'alterin, en passar d'un idioma a l'altre, i que dins un mateix parlar no participin de les transformacions fonètiques i semàntiques dels altres mots. Són, doncs, molt sovint, veritables fòssils de la llengua, i com a tals ens aporten indicacions d'una valor inestimable per a l'establiment de les diverses etapes i de la cronologia de les evolucions lingüístiques.

Els noms propis de lloc i de persona són, generalment, els documents més abundants, i a voltes els més segurs, per a estudiar la Prehistòria d'una llengua. Així, les recerques

sobre els idiomes parlats al nostre país abans de la introducció del llatí, esperen molt de la solució dels intrincats problemes que suscita la nostra Toponímia pre-romana. I tot el procés dels parlars romànics a Catalunya, València i les Balears, en l'obscur període que s'estén entre la caiguda de l'Imperi romà i l'aparició del català escrit en cadascuna d'aquestes regions, s'il·lumina amb les precioses clarícies que ens ofereixen els noms propis continguts en els documents de l'alta Edat mitjana.

Aquestes denominacions constitueixen una part molt important del vocabulari d'una llengua. La majoria d'elles són, en llur origen, noms comuns, i abunden més del que pot semblar a primera vista les que han conservat aquest caràcter. Car tot sovint s'esdevé que un nom topogràfic solament és tingut per nom propi pel ciutadà que n'ignora el sentit rústic, o pel camperol al qual les muntanyes que volten la seva vall limiten el món conegut. No res menys, és freqüent que els noms topogràfics comuns tinguin significacions especials, les quals mereixen l'atenció del lingüista per la llum que projecten en la història semàntica del mot. També cal recordar que, segons un procés invers al que acabem de citar, una quantitat de noms propis s'han tornat noms comuns.

La Toponímia és un dels trets més característics dels dialectes locals. «Cada país té el seu tresor de noms de lloc que li són propis, escollits en els parlars locals i que tradueixen els aspectes més típics del medi geogràfic de la regió.» (Brunhes, *Geographie humaine de la France.)*

En la Toponímia i en l'Onomàstica s'emmiralla tota la història política i cultural d'un país. Una bona part de la història dels pobles, camins, boscos, rius i muntanyes pot deduir-se de les dades que consignen els diccionaris topogràfics.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En el de les terres catalanes l'historiador trobaria abundoses indicacions relatives a les races prehistòriques que poblaren el nostre país, a la influència grega en el nostre litoral, a la púnica a València i Balears, a la conquesta i colonització romana, a la difusió del Cristianisme i la implantació i difusió de les ordres monàstiques, a l'ocupació dels pobles germànics i la dominació aràbiga, a l'organització de la Marca Hispànica, la història dels comtats catalans i els orígens de la nostra nacionalitat, a l'estat polític i social de València i Mallorca abans de la Reconquesta, a la influència castellana i francesa en els temps moderns, a l'origen i creixença de les nostres institucions, a les antigues vies de comunicació, a la desaparició dels boscos i la dessecació dels estanys, a la història del sentiment religiós, de la cultura i de la consciència nacional.

Aquesta valor històrica dels noms de lloc comporta en molts casos la possibilitat de datar-ne l'origen. «Cada època té les seves generacions pròpies d'aquests noms», i, amb freqüència, a una innovació cultural o política correspon una família toponímica. D'aquí ve el grandíssim interès que per a la Història i l'Etnografia té la localització de tals famílies en certes regions i la constatació de llur formació i desplegament en èpoques determinades.

La utilitat dels noms propis catalans per als estudis històrics presenta un aspecte concret que no voldríem passar en silenci : ens referim a les clarícies que la Toponímia proporciona per a la determinació de l'extensió de les nostres antigues comarques i demarcacions territorials, fet que caldrà tenir molt en compte en les divisions polítiques i administratives que es facin del territori de la nostra pàtria.

L'obra de depuració i fixació del nostre idioma restaria

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

incompleta si no tingués en compte els noms propis de lloc i de persona. Modernament, la influència pertorbadora de les llengües veïnes, espanyola i francesa, es manifesta en la grafia, i de vegades en l'estructura fonètica d'aquests mots, amb tanta o major intensitat que en els altres. A llur desnaturalització han contribuït sovint els erudits interpretant-los erradament. Àdhuc en boca del poble — que en general ha estat el millor conservador de llur forma tradicional — també han sofert a voltes transformacions i accidents insospitats.

D'aquest estat d'indefensió convé alliberar la nostra nomenclatura geogràfica i onomàstica : caldria evitar la pèrdua de son regust popular i catalanesc; caldria acabar amb l'anarquia ortogràfica d'avui, restaurant, tant com fos possible, la forma tradicional i autèntica d'aquestes denominacions.

Aquestes últimes consideracions posen de relleu la gran utilitat de l'estudi dels nostres cognoms i noms topogràfics per a la confecció del *Diccionari general de la Llengua* i del *Mapa de Catalunya*.

«La valor del nom de lloc és de tothom sentida i reconeguda. Potser no hi ha cap disciplina científica que exciti més l'interès general que l'estudi dels noms de lloc i personals. No hi ha monografia històrica dels nostres pobles, per migrada que sigui, ni periòdic local, que no s'hagi preocupat d'esbrinar l'origen del nom de la localitat.» *(Nomenclàtor de les ciutats, viles i pobles de Catalunya*, pròleg.)

La Toponímia de Catalunya, Balears i regne de València és extraordinàriament rica i variada : la nostra pàtria no és un país de *estepas, pampas* i *tierras de campos* «al qual la monotonia hagi privat de noms». «La multitud d'accidents del terreny, els aspectes diversos de la vegetació, l'antiguitat i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

abundància dels establiments humans, han determinat una gran varietat d'apel·lacions.» (Brunhes, *op. cit.)*

Aquest riquíssim patrimoni lexicogràfic no ha estat fins ara aprofitat gairebé gens per la nostra ciència. El seu inventari està tot just iniciat.

Atenent a la necessitat científica i pràctica de l'estudi dels noms propis, l'abast de la qual hem procurat fer ressaltar, presentem a la Secció el següent pla del *Diccionari toponímic i onomàstic català* i de l'organització de les tasques per a la seva preparació.

PLA DEL DICCIONARI

a) En l'agrupació dels noms de lloc i personals predominarà el criteri lingüístic. En un mateix article figuraran tots els llocs d'un mateix nom.

b) Cada article compendrà els següents extrems:

1. Grafia oficial.
2. Extensió geogràfica del nom.
3. Transcripció fonètica en cada lloc.
4. Formes que revesteix en els textos antics, medievals, llengües estrangeres, mapes, etc.
5. Significació actual del nom.
6. Relació entre el significat del nom i les circumstàncies del lloc.
7. Agrupació en famílies i localització (mapes i gràfics, p. e. *vila,* noms en *-ac,* etc.).
8. Etimologia (història de la forma i de la significació).

c) El Diccionari recollirà la Toponímia i Onomàstica de totes les terres de llengua catalana i països limítrofs.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d) Tindran cabuda al Diccionari els noms de lloc i personals de tota mena : pobles, viles, ciutats, masos, rius, muntanyes, estanys, valls, collades, boscos, conreus, camins, accidents de la costa, cognoms, noms de sants i altres noms personals, etc., i llurs derivats.

f) A la fi de l'obra figuraran una sèrie de registres de les diòcesis, comarques, municipis i parròquies.

PLA DE LES TASQUES PREPARATÒRIES

a) Coneixements que hauria de posseir la persona encarregada de la confecció del Diccionari de Toponímia i Onomàstica : Sòlida preparació lingüística, històrica i geogràfica. Metodologia de l'estudi dels noms de lloc. Llengües antigues (cèltic, aràbic, basc i bereber). Paleografia.

b) Despulles : de les obres dels geògrafs i historiadors grecs i llatins, inscripcions, textos medievals llatins i catalans explorats en les publicacions i en els arxius, llibres i documents aràbics; textos moderns i estudis d'investigació.

c) Enquesta sobre la Toponímia actual, mitjançant la tramesa d'extensos qüestionaris a totes les localitats i l'estudi personal sobre el mateix terreny.

d) Classificació dels materials segons llur significació, elements components i altres aspectes.

e) Comparació amb els noms de lloc i personals d'altres països.

f) Estudi dels problemes fonètics, semàntics i lexicològics que presenta cada mot, i dels fets històrics que determinen son origen i vicissituds.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

— 9 —

La Secció Filològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, en sessió celebrada el dia 19 de gener de 1922, acordà de presentar a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya l'adjunta Memòria per recaptar el subsidi necessari a la preparació del Diccionari de Toponímia i Onomàstica de les terres catalanes.

Barcelona, gener de 1922.

El President,
P. FABRA

El Secretari,
JAUME BOFILL I MATAS

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

083 ADVERTIMENT [AL *DICCIONARI AGUILÓ*, 1]

TEXT: «Advertiment» al *Diccionari Aguiló*, fascicle I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1914, pàg. I-VI.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre la gestació i publicació de l'obra, vg. SM 051.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ADVERTIMENT

L'Institut de la Llengua Catalana no ha planyut res perquè pogués, en fi, veure's publicada la replega lexicogràfica d'En Mariàn Aguiló i Fuster, en la certitut que amb la seva divulgació es presta un alt servei a les lletres catalanes, tot retent-se el millor homenatge a la memoria del mestre.

Ordenar per a la publicació la immensa replega, s'ha trobat ésser una tasca no gens petita ni gens fàcil. Un examen superficial de la col·lecció de mils cèdules que componen la replega, ja féu veure tot seguit que calía procedir a una triple tasca. Les cèdules es trobaven distribuides en paquets, cada un dels quals contenía les corresponents als mots començats per un grup determinat de lletres; però, dins cada paquet, calía ordenar-les alfabèticament i classificar les referents a un mateix mot. D'altra part, hi havía a fer un gran nombre de citacions, l'autor haventse sovint limitat a indicar solament l'indret on calía cercar el passatge a retreure. I era, en fi, indispensable refondre completament l'obra, puix que les cèdules, en llur majoría, no eren sinó les apuntacions fetes per l'autor en el moment de trobar escrita o sentir usada una paraula, les quals no podíen pas ésser publicades sense donar-los una nova redacció i sotmetre-les a un treball curós de confrontació, garbellament i coordinació.

Decidida la publicació de la replega, es procedí en primer lloc al treball de reordenació de les cèdules, avui ja terminat. Una circumstancia feia especialment entretingut aquest treball: la de figurar-hi moltes paraules amb grafíes diverses i trobar-se per tant les cèdules corresponents distribuides en distints paquets. Quan això s'esdevenía, calía transferir totes les cèdules a

un mateix paquet o fer curosament les referencies oportunes a fi que, en procedir a la redacció definitiva de l'obra, poguessin ésser examinades alhora totes les cèdules corresponents a un mateix mot. Fou també la causa de moltes transferencies el fet que l'autor, en ordenar i distribuir les cèdules, havía sovint tractat com a una mateixa lletra la *v* i la *u* i havía separat algunes vegades les diferents formes d'un mateix verb.

Quan el treball d'ordenació es trobà ja bastant avençat, començà el de fer les citacions que l'autor havía deixat simplement indicades. Les cèdules que conteníen citacions a fer eren tretes dels paquets i classificades per autors; després es procedía per diferents col·laboradors a cercar i copiar els passatges a retreure; i finalment les cèdules, acompanyades de les citacions corresponents, eren retornades a l'indret d'on havíen estat tretes. Aquest treball havía d'ésser encara més entretingut que el d'ordenació de les cèdules, ja que el nombre de citacions a fer era molt considerable i calía consultar llibres escampats en diferents biblioteques i fins servir-se algunes vegades d'edicions distintes de les que havía utilitzat N'Aguiló, ço que exigía sovint, per a cada citació, de llegir planes i capítols sencers.

Però quan s'havíen ja fet la major part de les citacions corresponents a les lletres A i B del vocabulari i anava ja a començar-se'n la redacció definitiva, hom s'adonà que algunes de les citacions fetes de N'Aguiló no eren una copia fidel dels passatges retrets. Alguns cops, en efecte, l'autor en lloc de copiar un passatge, l'havía arranjat a la seva manera a fi que amb poques paraules ressortís la significació del mot estudiat. Així, per poder restablir en tals casos la redacció original, cosa que es jutjà indispensable, calía no solament treballar, com s'havía fet fins aleshores, en les cèdules que oferíen citacions a fer, sinó en totes aquelles on figurava qualsevol citació, la qual calía comprovar.

Actualment es treuen de llurs paquets i classifiquen per autors totes les cèdules que contenen citacions, tant si aquestes són per fer com si ja són fetes, i es procedeix simultaniament a fer aquelles i a comprovar i, si s'escau, a refer o completar aquestes. Això suposa un treball enorme; començat fa dos anys,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

està encara ben lluny de veure's terminat. La magnitut d'aquesta tasca i les dificultats que ofereix el treball de refundició de la immensa replega expliquen la relativa lentitut amb què forçosament haurà d'anar publicant-se la present obra.

Cal advertir, referint-nos al primer fascicle, que ara apareix, — i així mateix s'esdevindrà en els successius, — que no totes les citacions que hi figuren han estat comprovades : en uns casos no s'ha pogut fer la comprovació per no haver-se trobat el llibre o document a consultar, i en altres casos perquè l'autor s'oblida de consignar la pàgina o el capítol d'on tragué la citació. Algún cop la curtaria del llibre a consultar o la recordança, per part d'algún col·laborador, de l'indret on se troba el passatge citat, ha permès fer la comprovació àdhuc en aquests casos; però sovint ha calgut renunciar-hi, puix altrament la tasca hauría esdevingut interminable.

En donar al vocabulari la seva redacció actual, s'ha deixat d'incloure-hi un bon nombre de citacions. En certs casos, n'hi havía tantes de referents a un mateix mot o a una mateixa significació d'un mot, o eren algunes d'elles tan consemblants, que s'ha cregut convenient donar-ne una tria, puix altrament s'hauría allargat fòra mesura l'obra sense aconseguir-se amb això donar una millor conèixença de la valor dels mots. Però sempre que s'ha deixat de transcriure un exemple s'ha fet la corresponent indicació, de manera que el lector té esment del nombre d'exemples que s'han tingut al davant en establir la significació de cada mot, i pot fàcilment comprovar-los i aprofitar-se'n sempre que li convingui.

Per bé que el present vocabulari conté tota la replega lexicogràfica de N'Aguiló, no dóna pas una idea justa del nombre immens de cèdules que l'autor havía arribat a col·leccionar. Sovint d'un mateix llinatge, que en el vocabulari no figura naturalment sinó una vegada, n'hi ha dèu i més cèdules fetes; sovint dues o més cèdules contenen la mateixa citació; sovint la definició d'un mot es troba repetida una infinitat de vegades. Hi ha cèdules on l'autor s'ha posat qüestions que es troben resoltes en altres; n'hi ha on se fan afirmacions que en altres es troben desmentides : tals cèdules eren evidentment inaprofita-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bles. No s'ha aprofitat tampoc un cert nombre de cèdules, les unes perquè no contenen sinó una referencia introbable, altres perquè són del tot inintel·ligibles, altres perquè contenen evidentment una inexactitut, altres en fi perquè són notes d'un interès purament personal de l'autor. Hi ha encara unes altres cèdules que no han estat aprofitades : les que consisteixen en notes de caràcter històric, arqueològic o folk-lòric, sovint extenses i sense cap valor lexicogràfica. Aquestes cèdules seràn segurament objecte d'una publicació apart en acabar la del vocabulari; però, en l'endemig, el lector és advertit de llur existencia dins la replega mitjançant el signe ⚹ amb què s'han marcat tots els articles on ha estat omesa alguna de les dites notes, i si té curiositat de conèixer-ne alguna pot acudir a la col·lecció original, que es troba a la disposició dels estudiosos a l'Institut d'Estudis Catalans.

En la present obra es reflecteix la manca d'unitat que presenten les cèdules, les quals l'autor havía anat redactant i col·leccionant en diferents èpoques de la seva vida. Per fixar la valor d'un mot, l'autor en dóna, adés la traducció castellana, adés un o més sinònims catalans, adés una definició, adés solament un o més exemples. D'aquí ve la disparitat que s'observa entre'ls diferents articles del vocabulari. Una altra causa n'és la desigualtat en el nombre de cèdules corresponents als diferents mots : d'alguns n'hi ha una munió; d'altres, una sola, que a vegades no conté sinó una data o un nom d'autor.

No s'ha deixat de fer una certa tasca d'unificació; però s'ha fet en allò que no afecta al fons, sinó simplement a la forma. Per exemple, l'autor treu sovint citacions de dues o més edicions d'una mateixa obra; quan això s'esdevé, les citacions han estat generalment referides, en el vocabulari, a una sola edició, la més accessible; així, les referencies a un *Recull d'Eximplis* manuscrit han estat reemplaçades per referencies a l'edició impresa que forma part de la *Biblioteca Catalana* de N'Aguiló. Solament en alguns casos en què es tracta d'edicions molt divergents o de llibres igualment accessibles, s'ha deixat de fer aquesta unificació.

També s'han unificat les designacions dels llibres d'on

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

s'han tret els passatges citats. Una mateixa obra es troba sovint designada per N'Aguiló de dues i fins de tres maneres distintes: *Dotzèn del Crestià* i *Regiment dels Princeps*, *Legendari*, *Recull d'Eximplis* i *Manuscrit de Tarragona*. En aquests casos s'ha adoptat una de les designacions i s'han reemplaçat per ella totes les altres, no sense haver-se pogut evitar, però, que alguna d'aquestes escapés inadvertidament a la tasca unificadora.

S'ha unificat també la ortografía de les nombroses definicions i notes que figuren en el vocabulari, posant-les en la ortografía adoptada per a les altres publicacions de l'Institut. De primer s'havía pensat a copiar-les sense canviar-ne la grafía, però es desistí de fer-ho en vista de la ortografía massa vacillant de N'Aguiló i de figurar a la replega cèdules de diferents col·laboradors escrites en les ortografíes més variades. Va sense dir que no s'ha fet cap modificació en la grafía dels mots que encapçalen els articles, ço que hauría minvat evidentment l'interès científic de la replega, com no s'ha alterat tampoc la ortografía dels passatges citats, tant els d'escriptors moderns com els d'autors antics. En aquests no s'ha fet altra cosa sinó descompondre les contraccions de mots recorrent, si s'esqueia, a l'apòstrof, i accentuar gràficament els polissíl·labs segons les regles actuals d'accentuació, però no fent ús sinó de l'accent agut. Quant als autors moderns, no s'ha fet sinó unificar l'accentuació seguint en un tot el sistema d'accentuació gràfica avui generalment adoptat.

El lector trobarà en el vocabulari algunes notes i definicions en castellà. Les que hi ha a la replega són incomparablement més nombroses; però es cregué convenient girar al català totes aquelles que, en ésser traduides, no riscaven de perdre res de llur valor. En canvi, d'altres en les quals s'establía una equivalencia o una comparança amb un mot castellà o de les quals qualsevol circumstancia feia difícil o perillosa la traducció, s'han deixat en castellà seguint el criteri de respectar meticulosament el pensament de l'autor. Potser hi ha romàs per inadvertencia alguna nota que hauría sense dificultat pogut ésser traduida; però això té poca importancia del moment que ja n'hi figuren d'altres en castellà i la manca d'unificació en aquest punt ja no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ve d'aquestes quantes notes. D'altra part, el castellà ja figura abundantment en el vocabulari, puix sovint la traducció castellana del mot català és el mitjà a què recorre exclusivament l'autor per fixar-ne la significació.

Per als mots que, posseint formes o grafíes diverses, figuren en diferents indrets de la replega, s'ha seguit en general el criteri de respectar la distribució de l'autor, llevat en el cas en què la reunió, dins un sol article, de totes les notes, citacions, &. referents a un mot podía oferir aventatges per a l'estudi de la seva significació. En aquest cas, s'ha donat la preferencia, per a encapçalar l'article corresponent, a la forma o grafía més important per qualsevol concepte, i al costat seu s'han posat, dins claudàtors, totes les altres formes o grafíes que figuren a la replega, en tant que això ha estat possible en virtut de les referencies fetes per l'autor o pels ordenadors. En aquest punt el vocabulari ha de presentar forçosament nombroses inconseqüencies i omissions; per evitar-les hauría calgut no començar la seva impressió fins a estar acabat el treball de redacció i haver repassat curosament tota l'obra. Però això n'hauría retardat molt la publicació sense que l'obra hi sortís guanyant en proporció al treball i al temps esmerçats.

N'Aguiló havía anat aplegant durant llargs anys els materials lexicogràfics que ara publica l'Institut, amb el designi de compondre un diccionari general de la llengua catalana, i els seus amics i admiradors s'havíen acostumat a designar la immensa replega amb el nom de *Diccionari Aguiló*. Amb aquest nom ha continuat designant-se, i per bé que l'obra actual no sigui ço que ordinariament es nomena un diccionari, l'Institut ha trobat escaient conservar-lo : els devots del mestre li'n sabràn grat, i tot malentès és evitat amb l'explicació que figura sota mateix del títol.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

084 ADVERTIMENT [AL *DICCIONARI AGUILÓ*, 2]

TEXT: «Advertiment» al *Diccionari Aguiló*, volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1914, pàg. I-XI.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre la gestació i publicació de l'obra, vg. SM 051.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ADVERTIMENT

Una de les primeres decisions de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans fou d'empendre la publicació dels materials lexicogràfics aplegats per En Marian Aguiló, en la certitud de prestar amb ella un alt servei a les lletres catalanes tot retent el millor homenatge a la memòria del mestre.

A penes constituïda la dita Secció, procedia a l'adquisició d'aquells materials amb el compromís exprés de publicar-los, i quan, en octubre de 1912, foren fundades les Oficines lexicogràfiques, llur primera tasca fou de continuar-ne l'ordenació, ja començada alguns mesos abans sota la direcció del Dr. Lluís Segalà, procedint-se tot seguit a fer les citacions que l'autor s'havia limitat a deixar indicades. Dutes aquestes tasques amb una gran activitat, la primavera de 1913 començava la redacció del DICCIONARI AGUILÓ, del qual ara apareix el primer volum.

La sola ordenació, avui ja terminada, de les nombroses cèdules que integren la replega lexicogràfica d'En Marian Aguiló, ha estat una tasca llarga i no exempta de dificultats. Les cèdules es trobaven distribuïdes en paquets cadascun dels quals contenia les corresponents als mots començats per un grup determinat de lletres; però, dins cada paquet, calia ordenar-les alfabèticament, i calia classificar per significacions les cèdules referents a un mateix mot. I, demés, el fet que molts de mots figuraven en la replega amb grafies diverses i les cèdules corresponents es trobaven per tant distribuïdes en distints paquets, obligava sovint a passar cèdules d'un paquet a un altre o a fer les referències oportunes a fi que, en procedir a la redacció definitiva de l'obra, poguessin ésser exa-

minades alhora totes les cèdules corresponents a un mot determinat.

Però la tasca més grossa havia d'ésser la de fer les nombroses citacions que conté l'obra d'En Marian Aguiló. Una gran part de les cèdules de la collecció eren fetes en vista de passatges d'autors antics o moderns, que, en el futur diccionari, havien de figurar com a exemples dels mots que encapçalaven les cèdules, i sovint aquestes no contenen la còpia del passatge a retreure, sinó una simple referència, alguns cops incompleta. Calia, doncs, triar i separar de la collecció totes les cèdules que contenen la indicació d'un passatge a retreure i, després de classificar-les per autors, procedir a cercar i a copiar els passatges assenyalats per N'Aguiló, reintegrant-les finalment a la collecció sense alterar l'ordenació establerta. Però quan ja s'havien fet la major part de les citacions corresponents a les lletres *A* i *B* del vocabulari i anava a començar-se'n la redacció definitiva, hom s'adonà que algunes de les citacions fetes per N'Aguiló no són una còpia fidel dels passatges retrets. Alguns cops, en efecte, l'autor en lloc de copiar un passatge, l'havia arranjat a la seva manera a fi que amb poques paraules ressortís la significació del mot inventariat. Així, per poder restablir en tals casos la redacció original, cosa que es jutjà indispensable, calia no solament treballar, com s'havia fet fins aleshores, en les cèdules que ofereixen citacions a fer, sinó en totes aquelles on figura qualsevol citació, la qual cal comprovar. La magnitud d'aquesta tasca i les dificultats que ofereix el treball de refundició de la immensa replega expliquen la relativa lentitud amb què forçosament s'haurà d'anar publicant la present obra.

Aquest treball de refundició és del tot indispensable, vist que les cèdules de la replega no són en llur majoria sinó les apuntacions fetes per N'Aguiló en el moment de trobar escrit o sentir usat un mot, les quals no poden pas ésser publicades sense donar-los una nova redacció, després d'ésser curosament confrontades i coordinades. Aquesta tasca fou encomanada al Director de les Oficines lexicogràfiques, En Pompeu Fabra, que és qui ha redactat aquest primer volum, que conté des del mot *a* al mot *buyt*. La redacció dels

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

volums successius correrà a càrrec d'En Manuel de Montoliu, que acaba d'ingressar en aquelles oficines, i sota la immediata direcció del qual treballarà des d'ara el personal dedicat a fer i a comprovar les citacions.

Cal advertir, referint-nos al primer volum, que ara apareix, — i així mateix s'esdevindrà en els successius, — que no totes les citacions que hi figuren han estat comprovades : en uns casos no es pot fer la comprovació per no trobar-se el llibre o document a consultar, i en altres casos perquè l'autor s'oblida de consignar la pàgina o el capítol d'on tragué la citació. Algun cop la curtària del llibre a consultar o la recordança, per part d'algun collaborador, de l'indret on es troba el passatge citat, permet de fer la comprovació àdhuc en aquests casos; però sovint cal renunciar-hi, puix altrament la tasca esdevindria interminable.

Cal, així mateix, advertir que hom no inclou en el vocabulari totes les citacions que figuren en la replega. En certs casos, n'hi ha tantes de referents a un mateix mot o a una mateixa significació d'un mot, o són algunes d'elles tan consemblants, que s'ha cregut convenient donar-ne una tria, puix altrament s'allargaria fora mesura l'obra sense aconseguir-se amb això donar una millor coneixença de la valor dels mots. Però sempre que es deixa de transcriure un exemple es fa la corresponent indicació, de manera que el lector té esment del nombre d'exemples que s'han tingut al davant en establir la significació de cada mot, i pot fàcilment comprovar-los i aprofitar-se'n sempre que li convindrà.

Per bé que el present vocabulari conté tota la replega lexicogràfica de N'Aguiló, no dóna pas una idea justa del nombre immens de cèdules que l'autor havia arribat a collecionar. Sovint dues o més cèdules contenen la mateixa citació; sovint la definició d'un mot es troba repetida una infinitat de vegades. Hi ha cèdules on l'autor s'ha posat qüestions que es troben resoltes en altres; n'hi ha on es fan afirmacions que en altres es troben desmentides : tals cèdules són evidentment inaprofitables. No són tampoc aprofitades un cert nombre de cèdules, les unes perquè no contenen sinó una referència a un passatge introbable, altres perquè són del tot ininteligibles,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

altres perquè contenen evidentment una inexactitud, altres en fi perquè són notes d'un interès purament personal de l'autor. Hi ha encara unes altres cèdules no aprofitades: les que consisteixen en notes de caràcter històric, arqueològic o folklòric, sovint extenses i sense cap valor lexicogràfica. Aquestes cèdules seran segurament objecte d'una publicació a part en acabar la del vocabulari; però, en l'endemig, el lector és advertit de llur existència dins la replega mitjançant el signe ⚹ amb què van marcats tots els articles on és omesa alguna de les dites notes, i si té curiositat de conèixer-ne alguna pot recórrer a la collecció original, que es troba a la disposició dels estudiosos a l'Institut d'Estudis Catalans.

En la present obra es reflecteix la manca d'unitat que presenten les cèdules, les quals l'autor havia anat redactant i collecionant en diferents èpoques de la seva vida. Per fixar la valor d'un mot, l'autor en dóna, adés la traducció castellana, adés un o més sinònims catalans, adés una definició, adés solament un o més exemples. D'aquí ve la disparitat que s'observa entre els diferents articles del vocabulari. Una altra causa n'és la desigualtat en el nombre de cèdules corresponents als diferents mots: d'alguns hi ha una munió de cèdules; d'altres, una sola, que a vegades no conté sinó una data o un nom d'autor.

No deixa de fer-se una certa tasca d'unificació, però solament en allò que no afecta el fons, sinó simplement la forma. Per exemple, l'autor treu sovint citacions de dues o més edicions d'una mateixa obra; quan això s'esdevé, les citacions són generalment referides, en el vocabulari, a una sola edició, la més accessible; així, les referències a un *Recull d'Eximplis* manuscrit són reemplaçades per referències a l'edició impresa que forma part de la *Biblioteca Catalana* de N'Aguiló. Quan les obres consultades per N'Aguiló han estat publicades en edició crítica, les citacions són unificades segons el text d'aquesta; aquest és el cas de les obres de N'Auzias March i d'En Jaume Roig, editades críticament per N'Amadeu Pagès i En Roc Chabàs respectivament. Solament en alguns casos en què es tracta d'edicions molt

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

divergents o de llibres igualment accessibles, deixem de fer aquesta unificació. Quan es tracta de textos antics publicats per revistes modernes fem precedir el nom de la revista de l'any o segle en què el text està datat.

Apareix també unificada l'ortografia de les nombroses definicions i notes que figuren en el vocabulari. De primer s'havia pensat de copiar-les sense canviar-ne la grafia, però es desistí de fer-ho en vista de l'ortografia vacillant de N'Aguiló i de figurar a la replega cèdules de diferents collaboradors escrites en les ortografies més variades. Va sense dir que no fem cap modificació en la grafia dels mots que encapçalen els articles, ço que minvaria evidentment l'interès científic de la replega, com no alterem tampoc l'ortografia dels passatges citats, tant els d'escriptors moderns com els d'autors antics. En aquests no fem altra cosa sinó descompondre les contraccions de mots recorrent, si s'escau, a l'apòstrof, i accentuar gràficament els polissíl·labs segons les regles actuals d'accentuació, però no fent ús sinó de l'accent agut. Quant als autors moderns, no fem sinó unificar l'accentuació seguint en un tot el sistema d'accentuació gràfica avui generalment adoptat.

El lector trobarà en el vocabulari algunes notes i definicions en castellà. Les que hi ha a la replega són incomparablement més nombroses; però es cregué convenient girar al català totes aquelles que, en ésser traduïdes, no risquen de perdre res de llur valor. En canvi, d'altres en les quals s'estableix una equivalència o una comparança amb un mot castellà o de les quals qualsevol circumstància fa difícil o perillosa la traducció, són deixades en castellà seguint el criteri de respectar meticulosament el pensament de l'autor.

Per als mots que, posseint formes o grafies diverses, figuren en diferents indrets de la replega, seguim en general el criteri de respectar la distribució de l'autor, llevat en el cas en què la reunió, dins un sol article, de totes les notes, citacions, etc., referents a un mot pot oferir aventatges per a l'estudi de la seva significació. En aquest cas, donem la preferència, per a encapçalar l'article corresponent, a la forma o grafia més important per qualsevol concepte, i al costat seu

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

posem, dins claudàtors, totes les altres formes o grafies que figuren a la replega, en tant que això és possible en virtut de les referències fetes per l'autor o pels ordenadors. En aquest punt el vocabulari ha de presentar forçosament nombroses inconseqüències i omissions; per evitar-les hauria calgut no començar la seva impressió fins a estar acabat el treball de redacció i haver repassat curosament tota l'obra. Però això n'hauria retardat molt la publicació sense que l'obra hi sortís guanyant en proporció al treball i al temps esmerçats.

N'Aguiló havia anat aplegant durant llargs anys els materials lexicogràfics que ara publica l'Institut, amb el designi de compondre un diccionari general de la llengua catalana, i els seus amics i admiradors s'havien acostumat a designar la immensa replega amb el nom de DICCIONARI AGUILÓ. Amb aquest nom ha continuat designant-se, i per bé que l'obra actual no sigui ço que ordinàriament s'anomena un diccionari, l'Institut ha trobat escaient de conservar-lo : els devots del mestre li'n sabran grat, i tot malentès és evitat amb l'explicació que figura sota mateix del títol.

El DICCIONARI AGUILÓ essent pròpiament un inventari de materials lexicogràfics, la seva finalitat no pot ésser, doncs, de codificació, sinó purament de consulta i d'illustració en els problemes que avui són objecte de debat dins el camp de la nostra llengua literària; i, així, no ha de sorpendre que no hi figurin un gran nombre de mots que per ésser prou coneguts N'Aguiló no inclogué en l'inventari, ni que de moltes de les paraules que hi figuren siguin esmentades solament alguna o algunes significacions especials i poc conegudes, ni en fi, que aquest inventari contingui nombrosos castellanismes introduïts des del segle XVI, avui definitivament bandejats de la llengua literària, però que són documents essencials per a la història de la llengua catalana.

La bibliografia de les obres consultades per N'Aguiló, que serà objecte d'un volum a part, és riquíssima; però malauradament, de tot l'immens cabal bibliogràfic utilitzat per N'Aguiló, solament una part ha pogut ésser identificat, perquè l'autor ometia sovint en les seves cèdules la indicació del lloc, biblioteca o arxiu on es trobava l'obra per ell consultada, i altres

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vegades se servia de sigles i abreviacions en les quals és difícilment reconeixedor el títol del llibre o manuscrit corresponent, que tot sovint pertany a la categoria de les obres rares i de minça importància literària. Així i tot, han pogut ésser identificades i, per consegüent, consultades i catalogades més de sis centes obres (llibres o manuscrits), les quals figuraran en la primera part de la *Bibliografia*. La segona part d'aquesta compendrà les obres que no han pogut ésser trobades o identificades, les quals aniran descrites amb les mateixes sigles o abreviacions que usa N'Aguiló, i constituirà un registre de gran utilitat per a tots els qui s'interessen en la bibliografia general de la llengua catalana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

085 ADVERTIMENT [A *LLISTA DELS NOMS DELS MUNICIPIS DE CATALUNYA*]

TEXT: «Advertiment» i «Nota per a l'ús de la llista» a la *Llista dels noms dels Municipis de Catalunya* dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1933, pàg. 5-6 i pàg. 7.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu SM 110; també, *supra*, 079 bc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

GENERALITAT DE CATALUNYA

Llista dels noms dels Municipis de Catalunya

DREÇADA PER LA SECCIO FILOLOGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
AMB LA COL·LABORACIO DE LA
PONENCIA DE DIVISIO TERRITORIAL

BARCELONA
MCMXXXIII

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ADVERTIMENT

La present llista dels noms dels municipis del territori autònom de Catalunya és el resultat de l'encàrrec que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans rebé de la Generalitat per decret del 20 d'abril de 1931. En aquest decret s'encomanava a la Secció Filològica la revisió dels noms quant a l'ortografia, i el restabliment de la forma catalana dels noms que havien estat castellanitzats.

Per acomplir dignament aquesta tasca els lingüistes de la Secció es lliuraren a estudis extensos de Toponímia comprenent, entre altres coses, recerques etimològiques, despullaments de textos antics per tal de conèixer la grafia medieval dels noms, i determinació de llur pronúncia actual. Com a fruit d'aquests treballs, encomanats a una ponència formada pels senyors P. Fabra, J. M.ª de Casacuberta i J. Coromines, es confeccionà una llista en què els municipis figuraven amb la mateixa denominació que ha estat oficial fins ara, però posada en forma catalana i en ortografia correcta.

A part d'això, a què se circumscrivia l'encàrrec rebut, l'Institut va creure que havia de cridar l'atenció del Govern sobre dos defectes que es noten en la nostra nomenclatura municipal: l'existència de pobles diferents de nom idèntic (com *Siurana*, nom d'un poble de l'Empordà i d'un altre de les muntanyes de Prades), els

quals convenia dintingir mitjançant un additament (*Siurana d'Empordà* i *Siurana de Prades*), i el divorci que sovint es presenta entre el nom oficial i aquell amb què és coneguda generalment una població (per exemple *Urús*, nom oficial del poble que ordinàriament s'anomena *Grus*), inconvenient que podia atenuar-se adoptant en alguns casos el nom popular com a oficial.

L'Institut, per indicació del Govern, es posà llavors en contacte amb la Ponència de Divisió Territorial de la Generalitat a fi de proposar una llista de modificacions dels noms oficials en aquest doble sentit, i aquestes modificacions han estat incorporades a la llista primera.

La present nomenclatura conté, doncs, dues menes de canvis. Per una part els de caràcter ortogràfic (com *Llinars* en lloc de *Llinàs*) i de restabliment de la forma catalana dels noms castellanitzats (per exemple: *Vilalba* i no *Villalba*), canvis dels quals l'Institut assumeix tota la responsabilitat. I d'altra banda els que s'han fet per distingir localitats homònimes o per acostar el nom oficial a la denominació popular, els quals són proposats de comú acord per l'Institut i la Ponència de Divisió Territorial.

Finalment, en un nombre molt reduït de casos, en què el nom de l'ajuntament no corresponia a cap entitat de població, s'ha canviat aquest nom, a proposta de la Ponència, pel de la localitat habitada més important de les que componen el municipi (per exemple: *Rupit* en lloc de *Sant Joan de Fàbregues*).

Aquesta llista no té un caràcter definitiu. Deixant a part els canvis ortogràfics que, per llur índole tècnica, no sembla oportú de lliurar a la discussió del públic, la Generalitat oirà les observacions que puguin fer-li els Ajuntaments afectats per canvis de nom i es reserva la facultat d'atendre llurs indicacions quan siguin fonamentades.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

NOTA PER A L'ÚS DE LA LLISTA

El nom adoptat per la Generalitat va a la segona columna, enfront del que ha estat oficial fins ara. Aquesta darrera nomenclatura, tal com figura en el Nomencàtor de l'Institut Geogràfic i Estadístic, és la que s'ha pres com a base per a l'ordenació alfabètica, respectant-ne fins les incongruències. Així, dels noms que comencen en *Sant*, van escrits els uns a la castellana, en la forma *San*, i els altres en la forma catalana *Sant*, ço que obliga a separar-los en l'ordre alfabètic (per exemple *Sant Aniol de Finestras* va a la pàgina 364, entre *Sanahuja* i *Sant Antolí y Vilanova*, i no a la pàgina 361, entre *San Andrés Salou* i *San Antonio de Vilanova de Vilamajor*).

En la nova nomenclatura s'ha distingit entre la part del nom que es diu sempre i la que només s'afegeix per diferenciar d'una homònima la localitat de què es tracta, escrivint la primera en versaletes i l'altra en cursiva. Així ARENYS *de Mar* vol dir que el nom complet és *Arenys de Mar*, però habitualment es diu *Arenys* sol.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

2. Palestra

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Dels tres grans àmbits institucionals des dels quals es projecta l'activisme cívic i sociopolític de Fabra, és aquest de Palestra –el segon en el temps– el que, en principi, més lluny queda dels camps d'actuació professionals que li són més propis: l'IEC i la Universitat.

Si li n'és oferta la presidència i si ell l'accepta és per l'associació simbòlica cada cop més forta que s'estableix entre ell i la llengua; vg. Duran (2007: 91-93); vg. també aquest testimoniatge coetani de la retrospecció estant: «Volguérem, però, que en fos president [de Palestra] Mestre Fabra perquè ell representava el nexe comú a tots, el de la llengua, que aquest sí que era un tema que volíem i sentíem la necessitat de parlar-ne molt» (Gabarró 1969: 376).

La consciència implícita que si sense llengua no hi ha nació, difícilment sense aquesta podrà perviure aquella, duu Fabra a comprometre's –en un paper que va més enllà del simplement honorífic– amb Palestra. Vista aquesta com a plataforma mobilitzadora a favor de la llengua (092) –en el moment de trànsit del règim monàrquic a la República, de subsegüent aprovació de l'Estatut d'Autonomia, d'obtenció del rang de cooficial per a la llengua del país. Però igualment considerada, Palestra, com aquella entitat apta en uns tals moments històrics per procedir, en primera instància a través dels sectors més joves de la població, al grau de conscienciació necessari per assegurar la plena assumpció de la realitat nacional catalana (090).

Els documents aquí aplegats s'inscriuen així, d'una banda, dins l'ampli espectre de gèneres propis de tot activisme sorgit per iniciativa de la societat civil: adhesions (al decret pel qual s'introdueix el català a l'esco-

la primària, **087**); crides (a l'ús generalitzat de la llengua esdevinguda cooficial, **088**; a la defensa del text estatutari tal com aquest ha estat aprovat pel poble de Catalunya, **095**); manifestacions (bé de solidaritat per raons simplement humanitàries, **096**; bé de protesta per una punició tinguda per injusta i arbitrària, **097**).

D'altra banda, però, hi ha d'altres textos destinats al desenvolupament d'un remarcable corpus teòric concernent la indestriabilitat de nació i de llengua, essent-ne sens dubte el moll nuclear el discurs llegit amb motiu de la inauguració de Palestra (i reproduït aquí, atesa la seva importància, en versió idiògrafa, **086**, reportada, **093**, i en una altra d'igualment idiògrafa que, per causa de l'específica diferencialitat que presenta en relació amb **086**, és aquí considerada com un text amb valor d'autònom: **089**).

Cal prendre també en consideració altres aportacions menors, però no menys interessants a l'hora d'entendre el paper atorgat a Catalunya com a capdavantera en el desvetllament d'una consciència nacional entre altres pobles, començant pels que hi comparteixen llengua (**091**).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

086 DISCURS EN L'ACTE INAUGURAL DE PALESTRA

DATA: 30.XI.1930 | LLOC: Barcelona, Palau de la Música Catalana.

TEXT: *LP* (5.XII.1930), pàg. 6cg.

EDICIÓ: **093** constitueix la versió reportada d'aquest text.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Heus aquí les consideracions que, vuit mesos endarrera, portaven un grup de joves catalans a fundar Palestra. 2

Havia finit la Dictadura de Primo de Rivera, durant la qual s'havia produït un dels intents més forts d'assimilació del nostre poble al poble majoritari de l'Estat espanyol. Mai, des del temps de Felip V, no havia sofert Catalunya una acció desnacionalitzadora tan intensa. I d'aquesta prova, havíem sortit incorruptes, però no invulnerats.

El sector del nostre poble on semblava que més podia haver-se debilitat l'esperit nacional era precisament el de la nostra joventut, puix que la Dictadura impossibilitava la seva formació patriòtica i espiritual. Era justificada la temença que el nostre jovent, dins l'ambient asfixiant produït per la Dictadura amb les seves prohibicions i paternalismes, havia de pujar desinteressat de les nostres preocupacions nacionals, gairebé ignorant-les. I, certament, no eren sinó una petita minoria els joves que havien col·laborat en les escasses actuacions patriòtiques durant els anys de la Dictadura.

Aquests joves, davant la inhibició de la majoria de la nostra joventut, així com davant l'estat d'insensibilitat a què s'havia deixat caure molta de la nostra gent, foren portats al convenciment que sols donant un altre tremp a l'esperit de les noves promocions podíem esperar dies millors per a la pàtria. Emprengueren un examen de consciència col·lectiu, i aquest els revelava moltes falles en l'esperit del nostre poble, les quals solament podien ésser remeiades amb una obra persistent d'educació patriòtica i espiritual de la nostra joventut. Tals eren, per no esmentar sinó les principals: l'excessiva ampul·losita del nostre moviment nacional al costat de la manca d'un sòlid fonament en les conviccions patriòtiques; l'absència de dignitat ciutadana de molts catalans, que els permetia tota mena d'inhibicions i claudicacions; la desproporció entre les nostres il·lusions excessives i les nostres reduïdes possibilitats de realització; i la nostra feblesa col·lectiva –moral i física–, contra l'acció constant i sistemàtica de l'adversari, que podia usar de

tots els seus recursos per a esborrar la nostra personalitat nacional sense cap reacció seriosa de part del nostre poble.

L'examen d'aquests nostres defectes col·lectius, posats al viu per l'acció del Directori, la vergonya de la pròpia impotència enfront dels atacs soferts, i, d'altra banda, la consideració que els pocs joves que havien actuat durant el període de la Dictadura, ho havien fet, en totes ocasions, solidaritzats pel sol ideal de pàtria, sense demanar-se mai de quin sector podia haver sortit la iniciativa, havien de produir el seu fruit en tornar a recobrar el nostre poble una certa llibertat de moviments. Aquest ha estat Palestra.

El 10 d'abril darrer, un grup de seixanta joves de totes les tendències i de tots els partits polítics llançava el manifest de Palestra, en el qual era exposada la finalitat de la novella entitat patriòtica. S'havia pensat, aleshores, de celebrar tot seguit l'acte inaugural de Palestra; però aquest acte, per causes diverses, s'ha anat ajornant fins al dia d'avui. Potser no ens n'hem de doldre, puix que si vuit mesos endarrera no us hauria pogut parlar sinó en nom de seixanta joves, avui us puc parlar en nom de dos mil, escampats arreu de Catalunya. La nostra organització compta ja amb una trentena de delegacions foranes, en té en formació entre els catalans d'Amèrica i està en relació amb entitats que ostenten la seva delegació en les altres terres de llengua catalana, com l'Associació per la cultura mallorquina, de Palma, i l'Acció cultural valenciana, formada principalment d'estudiants de la Universitat de València.

Palestra té un sentit essencialment patriòtic. És un moviment de joventut per tal d'obtenir el seu propi millorament en tots els aspectes i desvetllar el seu interès per les causes nobles, entre les quals la primera és la de l'alliberament de la pàtria. Així, l'activitat de Palestra es reparteix en quatre seccions principals: l'educació patriòtica, l'educació física, l'educació moral i l'obra social.

L'educació patriòtica. És aquesta la raó d'ésser fonamental de Palestra: fer que les noves promocions siguin profundament catalanes, amb un patriotisme conscient, reflexiu, seriós, però al mateix temps no gens xovinista, àmpliament humà. És per això que, en la crida inicial adreçada als joves de Catalunya, es deia que dins Palestra hi cabia el jovent de totes les idees mentre complís amb una sola condició: la fermesa de les conviccions patriòtiques.

La pàtria és la terra i el poble i tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra. Entra dins el concepte de pàtria tant la llengua com l'expressió de l'ànima del poble i de la seva cultura, com la seva economia com a expressió de la seva activitat per a satisfer les seves necessitats. I cal incloure-hi, encara, les accions en el passat, que formen la història, la qual ens ha de ser-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vir, no per a la mera contemplació, sinó com a alliçonament per al demà; puix que, essent gent jove la que forma en els rengles de Palestra, ens interessa sobretot l'acció del nostre poble projectada devers el futur, com a manifestació de la seva voluntat de mantenir íntegra i inesborrable la seva personalitat i de gaudir de plena llibertat i sobirania per a desenvolupar-la i perfeccionar-la. I aquesta pàtria nostra a alliberar, Palestra voldria que la nostra joventut la veiés no solament en les terres de l'antic Principat, sinó en totes aquelles on la nostra llengua és parlada, terres que si en altre temps formaven una unitat política, avui, en conservar viva la nostra llengua, segueixen demostrant la seva unitat nacional i, amb el renaixement que s'hi inicia, demostren també llur voluntat de refer en el futur el vell patrimoni dels nostres passats. Així, Palestra es preocupa de mantenir viva la germanor entre les terres de llengua catalana, estenent envers elles el seu esperit i les seves delegacions i convidant el jovent de les Balears i de València a aquests fogars de germanor que són els seus campaments.

Palestra voldria que el patriotisme de la nostra joventut tingués una major intensitat. El nostre moviment nacional manca encara d'una sòlida base en la consciència de molts catalans. Tot sovint les seves manifestacions no són més que l'escuma d'un entusiasme fugisser. Palestra voldria representar un to de major severitat dins el nostre nacionalisme: contra aquell cofoisme tan freqüent entre la gent del nostre poble voldria oposar un esperit d'exigència amb nosaltres mateixos per al propi millorament; posar de relleu les nostres tares per superar-les. Res de cofoisme. Res de llacets. Res de sentimentalisme. Conèixer-nos, esmenar-nos, enfortir-nos. Treballar per al futur! 92

Una de les fonts de feblesa de Catalunya ha estat la nostra disgregació. Potser, en certs moments, pot haver contribuït a immunitzar-la contra intents d'assimilació externa; tot sovint, però, sols ha contribuït a afeblir la nostra personalitat nacional i a restar-li forces per a la seva plena afirmació i desenvolupament. Palestra voldria influir damunt les generacions que ara pugen per fer-los comprendre que hi ha ideals superiors que ens obliguen a la unió i a la col·laboració de tots plegats. Per això, des del primer moment, Palestra ha estat concebuda com una organització nacional de la joventut catalana al servei dels grans ideals de pàtria, llibertat i millorament del nostre poble.

Palestra intenta ésser una organització viva i constantment apta per a l'actuació. El nostre patriotisme ha d'impulsar-nos constantment a l'acció per a la realització pràctica de les nostres aspiracions.

Cal lluitar contra la inhibició i contra la indolència que ens mena a creure que ja seran els altres els qui treballaran per la causa que ens afecta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a tots plegats; cal combatre, així mateix, la flonjor del nostre poble que el fa apte a inclinar-se al paternalisme o a un providencialisme càndid que d'un cop ens hauria de resoldre de fora estant tots els nostres problemes. La plena sobirania de què fretura la nostra terra per al desenvolupament de la seva personalitat nacional sols podrà venir per un esforç constant de tots els catalans units i disciplinats en la realització de llur inalterable voluntat d'aconseguir la llibertat nacional.

Heus ací el que voldria Palestra; però cal declarar que les seves idees no són pas les d'un estret nacionalisme. Joventut que viu amatent a les realitats del dia, sent com es va formant dins ella una nova consciència supranacional que la porta a sentir els deures de col·laboració internacional entre tots els pobles. Si aspira a una plena sobirania per a regir els destins del nostre poble és precisament amb l'ànsia de millorar la qualitat humana dels nostres conciutadans i d'obtenir que d'un poble com el que nosaltres desitgem que sigui Catalunya –si reduït en extensió, intensament civilitzat– pugui eixir una efectiva col·laboració en l'obra de millorament i de progrés de la humanitat.

Educació física. Dintre la seva tasca educativa, Palestra s'interessa profundament per l'educació física del nostre jovent. Són diferents els pobles que en l'educació física han trobat el fonament del seu ressorgiment nacional. És prou conegut entre nosaltres l'exemple del redreçament del poble
31 txec per mitjà dels sòkols, la gran organització gimnàstica. Així mateix Ling infonia amb el seu mètode gimnàstic una nova vitalitat al poble suec en moments en què les malalties, el vici i la indiferència per totes les qüestions col·lectives feien témer una ràpida decadència. Exemples semblants podrien adduir-se d'altres països, que en l'educació física han trobat el mitjà de conservar o recuperar la sanitat i la virior.

Palestra voldria que els nostres joves es captinguessin de la transcendència de llur educació física, i que l'entusiasme que demostren per les lluites esportives dels jugadors professionals arribés a transformar-se en la pràctica activa i constant d'un esport per cadascun d'ells.

Palestra no és pas una entitat esportiva i no ha d'emprendre directament una actuació en el camp de l'esport. Preò ha de veure amb simpatia i ajudar tant com pugui l'obra que d'altres entitats realitzen seguint normes que convergeixen devers l'aspiració comuna de millorament del nostre poble i d'infondre un nou esperit a la nostra joventut. Tals són, entre altres,
146 el club Mare Nostrum, que, practicant la navegació, es proposa fer reviure en el nostre jovent les antigues tendències marineres del nostre poble;
148 l'Obra d'educació física popular i el gimnàs del Club Esportiu Catalunya, que es proposa estendre entre el nostre jovent la gimnàstica col·lectiva segons el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mètode suec, i les organitzacions que, amb una finalitat educativa, practiquen l'excursionisme i l'acampada, com són els Guies excursionistes i els Minyons de Muntanya. Tots aquests esports practicats per una massa de gent considerable poden arribar a tenir una profunda influència en la formació d'un poble actiu, ferm, disciplinat i decidit.

Educació moral. Palestra, com ja he dit, va néixer d'aquell examen de consciència col·lectiu fet per uns quants joves durant els dies vergonyosos de la Dictadura; aquell examen els feia comprendre que el redreçament col·lectiu del nostre poble sols podria venir després del ressorgiment de les seves antigues virtuts morals, que havien fet d'ell un dels pobles més ferms, emprenedor, decidit defensor de les seves llibertats, amb una singular robustesa de la seva personalitat nacional.

L'existència dels individus i dels pobles és una continuada lluita en què sols els forts triomfen. Per això, Palestra, contra la inhibició a què el nostre poble és tan propens, contra l'escepticisme amb què sovint acull les més nobles empreses, contra la disgregació dissolvent i la feblesa moral tan estesa entre tots nosaltres, propugna la necessitat de forjar una generació forta, sana d'esperit i de cos, optimista i coratjosa, que senti el deure que cadascú té de treballar activament per la solució dels grans problemes col·lectius nostres. I Palestra demana la unió de tots els joves per a la defensa dels principis nacionals. És per aquesta raó que hi caben la gent de totes les idees, mentre per damunt de tot hi posin la causa de Catalunya i la de la seva llibertat.

Per a entrar a Palestra ningú no ha de renunciar a les seves idees particulars i dintre d'ella es demana que cadascú segueixi lleial a les seves conviccions, però que al mateix temps sigui respectuós amb les conviccions dels altres. Aspira, així, Palestra a esdevenir una escola de convivència ciutadana. Però no s'acontenta que les relacions entre els seus associats es redueixin a un respecte mutu; aspira, encara, que tots ells, units per un mateix ideal, es considerin com a membres d'una mateixa germandat, amb una efectiva cordialitat entre tots ells, aparellats sempre a l'execució de llur deure d'ajudarse mútuament segons les forces de cadascú.

Voldria, Palestra, constituir una completa i disciplinada organització per tal d'assolir la màxima eficàcia en les seves actuacions. I enteneu que disciplina, aquest mal que tant desplau a molts, no vol dir altre sinó una coordinació d'esforços particulars posats voluntàriament al servei de la col·lectivitat per a ésser dirigits a la consecució de les finalitats comunes. És solament amb aquest esperit ciutadà de col·laboració i disciplina que assolirem els nostres ideals col·lectius, i no pas amb la nostra tradicional disgregació.

Obra social. Palestra, essent un moviment de joventut, ha de captenirse de la situació dels joves dins la societat. Cal imprescindiblement que aten-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gui a llur millorament en el camp social i, així, ha de vetllar en primer terme que sigui escrupolosament observada i complerta la legislació que protegeix i regula els treballs dels menors quant a l'edat en què poden començar a treballar, les prohibicions referents a treballs massa pesats, les condicions higièniques que han de reunir els tallers i les fàbriques, l'horari del treball, el règim de vacances, etc. L'actuació que Palestra ha de concedir als diferents sectors del nostre jovent ha d'ésser major com més gran sigui la manca de recursos i possibilitats que cada sector tingui en la societat per a educar-se o protegir-se. Per això, Palestra vol atendre els joves amb qui se sent més obligada, amb una borsa de treball i amb un règim d'assegurances.

Palestra no pot oblidar el seu deure d'atendre també a combatre aquelles malalties de caràcter social, que causen llurs majors estralls entre la joventut. Li caldrà atendre, doncs, a campanyes higièniques i profilàctiques i a institucions per a contribuir a les lluites antituberculosa i antivenèria. Ja l'estiu passat va organitzar el Campament-preventori a la cala de Llorell, a la Costa Brava, per a nois malaltissos, amb què assolí, segons comprovacions d'aquesta tardor, resultats ben remarcables en el millorament dels nois que hi foren sotmesos a la cura de sol, de banys i d'aire.

Palestra creu que ha de contribuir a la tasca nacional de millorament de la nostra joventut en l'aspecte de la seva salut, del seu treball, del seu benestar, així com de la seva cultura. Palestra comença ja aquesta acció damunt les noves promocions, encara que amb totes les limitacions a què l'obliga l'escassedat de recursos amb què avui compta. Però des d'ara proclama com un dels principis fonamentals de la seva obra social, que tots els joves de qualsevol estament que siguin tenen el mateix dret a rebre una educació completa que els equipi amb armes iguals en entrar a la lluita per la vida, i que els homes d'avui tenen el deure de curar intensament de la instrucció i educació física i moral i de la protecció social dels joves, futurs ciutadans.

L'exposició que us he fet de les finalitats de Palestra no sabria cloure-la millor que retraient textualment unes paraules del nostre company Batista-Roca tocant el conreu de l'intel·lecte i la formació del caràcter, perquè elles expressen justament quin ha estat l'esperit que ha presidit la formació de la nostra entitat:

«Una ciutat, Atenes, representava a Grècia –i ha seguit representant a tot el món– el símbol de l'intel·lecte, és a dir, col·lectivament, l'ideal que un poble posseís un gran nombre de pensadors, artistes, literats, etc. En els anys que portem de formació conscient de la cultura catalana, aquesta, la d'Atenes, ha estat l'orientació, si no exclusiva, predominant, i a ella deu Catalunya els majors motius de satisfacció pels legítims triomfs que ha aconseguit en el conreu de les Arts, les Ciències i les Lletres.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

»Però aquests triomfs no han tingut malauradament parió amb aquells altres triomfs de la Voluntat, de l'Energia i de l'Acció que tots desitjàvem per al nostre poble quan una força externa venia a entrebancar el pacífic desenvolupament del seu esperit.

»En aquelles hores amargues, els ulls de molts dels nostres joves es decantaren d'Atenes a Esparta, i es delien perquè les noves promocions haguessin rebut una altra i més ferma formació del seu caràcter.

»No voldríem pas que ningú gosés foragitar Pal·las Atenea del santuari de la nostra cultura, però desitjaríem donar un caràcter de totalitat a la formació del nostre poble i, al costat de la finor d'esperit que deu a Atenes, aspirem que un dia no llunyà pugui ésser deutor a Esparta d'un més ferm tremp de caràcter. Fidels als ideals de Palestra, ens plauria contribuir a completar el moviment de formació del nostre jovent amb la virior de l'antic esperit lacedemònic –i la seva rèplica moderna, el veritable esperit esportiu– i pujarlo sofert a totes les privacions, amb confiança en les pròpies forces i decidit a l'acció.

»Atenenc en l'hora pacífica de crear la nostra cultura, però espartà per a conservar-la, per a defensar Catalunya, per a fer-la lliure –heus ací com a Palestra li plauria el nostre jovent».

Per acabar, senyores i senyors, unes paraules sobre el lloc de Palestra dins el nostre moviment nacional. Abans, però, permeteu-me que us faci notar que amb Palestra venim a satisfer una necessitat que ja assenyalava En Prat de la Riba tot just constituïda la Mancomunitat de Catalunya. En el preàmbul del seu projecte d'Institut d'Educació general, presentat a l'assemblea de la Mancomunitat, En Prat raonava així la creació d'aquest Institut:

«L'obligació d'atendre a l'educació del poble de Catalunya és més forta i de més brutal urgència a conseqüència de la situació especial en què ha viscut i es troba encara. Per la anormalitat pedagògica de les nostres escoles, muntades a base d'un idioma que els alumnes desconeixen, la instrucció general no és tan intensa ni extensa com en altres regions (demostració d'això, la proporció d'analfabets). I, d'altra banda, durant els darrers segles, per la anormalitat de l'evolució política, per l'allunyament forçat de funcions importants i consegüent atròfia d'aptituds per a exercir-les, per manca d'institucions d'instrucció i d'educació pròpies, per la lassitud i els entumiments inseparables de tots els períodes de decadència, s'han exagerat antigues virtuts fins a convertir-se en vicis, s'han accentuat els defectes ètnics, han sobrevingut defectes nous, que exigeixen un esforç més intens, més vibrant en les institucions d'ensenyança i en les d'educació per a dominar-los i extirpar-los».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

I després en la segona base del projecte d'acord era concretat que l'ob-
271 jecte de l'Institut d'Educació General «és la iniciació i el foment d'institu-
cions, costums i actes i la difusió de coneixements, que tendeixin a millorar
o millorin la condició física i moral de les gents que formen el nostre poble,
així com els que tendeixen a l'enfortiment i a la dignificació de la raça».

Segurament que l'ombra augusta de qui fou seny ordenador de Cata-
lunya deu estremir-se de goig en veure que les joves promocions actuals,
tretze anys després del seu traspàs, renovellen amb llur entusiasta empenta
jovenívola aquell projecte que li fou tan car i del qual un altre català insig-
279 ne, el doctor Torras i Bages, digué que «era l'obra que mancava a Catalunya
per a formar la consciència nacional i assegurar-ne la unitat».

Palestra té un lloc ben determinat entre les diverses organitzacions
catalanistes. És d'una importància capital que la catalanització del nostre
poble comenci pels infants; però ja tenim una institució que vetlla per la
catalanització del nostre ensenyament primari: la benemèrita Associació
35 Protectora de l'Ensenyança Catalana. No hem nosaltres d'envair les seves
tasques i solament hem de desitjar que pugui intensificar-les, com sigui que
hi veiem la base més sòlida per a poder acomplir eficaçment les nostres. A
Palestra interessa així mateix que els nostres joves, arribats que siguin a la
plenitud de llur capacitat ciutadana, intervinguin en les lluites polítiques;
però ella no és cap partit polític. La seva missió és d'influir sobre els minyons
d'edat post-escolar i pre-electoral per tal de fer-los bons catalans i homes sin-
cers, i llavors lliurar-los, ciutadans perfectes, a l'acció dels partits polítics.

Jo no dubto gens que els nostres polítics comprendran clarament la
finalitat de Palestra i voldran seguir-li prestant llur atenció així com llur ajut
des de llur premsa i des dels llocs que ocupin en les corporacions públiques.

I una cosa els voldria fer notar, i és que els joves que integren «Palestra»
no han caigut en el defecte, tan freqüent en la joventut, de menysprear l'o-
bra de llurs majors. En la nostra terra sobretot és freqüent el fet que una
generació desaprofiti l'experiència de les generacions anteriors i caigui en
errors que, amb un esperit de continuïtat, hauria pogut evitar. Les noves
promocions de Palestra han sabut veure que l'àrdua via que emprenen és
una via fressada pels patriotes que els han precedit en l'obra de redreçament
de la nostra nacionalitat. I és per això que han volgut portar a la presidèn-
304 cia honorària de Palestra quatre dels homes més representatius de les gene-
racions anteriors.

Palestra veu clar que l'obra que emprèn és llarga, plena de dificultats, despro-
porcionada segurament a les seves forces avui encara escasses: però té fe en el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

triomf del nostre poble, en els destins de Catalunya, i aquesta fe ens farà seguir avant. Pobles en situació més precària que la nostra han estat alliberats per llur propi esforç. Perquè té una idea exacta de les dificultats a vèncer i alhora, però, el ferm propòsit de lluitar fins a vèncer, ha adoptat com a símbol el jove David; però no el David de Verrocchio, que mostra triomfalment la testa del seu adversari vençut, sinó el de Miquel Àngel, que, amb la força de la seva joventut, es prepara, la fona a l'espatlla, a encarar-se amb el gegant Goliath.

La tasca de Palestra és de crear els futurs lluitadors, els quals –esperemho– seran els vencedors.

He dit.

Ⓕ 92-94 Les quatre últimes frases –amb valor de consigna programàtica– d'aquest paràgraf («Res de llacets [...] Treballar per al futur») es llegeixen ja literalment a l'article «L'anticofoisme», editorial anònim a *Ex*, obra de Batista i Roca (1930: 5). ‖ 223-248 Aquesta citació no apareix en cap dels textos de Batista i Roca aplegats per Castells (1996: n. 17); tampoc en cap dels que, a cura del mateix Castells, havien estat reproduïts dins *Homenatge a Josep M. Batista i Roca* (1993); així mateix, ha resultat infructuosa en idèntic sentit la cerca en els escrits de Batista i Roca (1925: 367-390; 1928a: 242-269; 1928b: 607-615; 1928c: 131-136; 1929: 2). ‖ 279-280 Si cal jutjar pel circumstanciadíssim «Índex de noms i matèries» a cura de Soler i Soley (1984-1994: x), el fragment aquí citat no apareixeria en cap dels textos aplegats en les *Obres completes* de Torras i Bages; la cerca per conceptes com ara: Institut d'Educació General, Prat de la Riba, Catalunya, consciència, unitat, etc., ha resultat infructuosa. Cal remarcar com aquesta afirmació atribuïda a Torres i Bages apareix també reproduïda tal qual, sense més referències, tant a Galí (x, 11) com a Galí i Herrera (1974: 247). Sobre el fet insòlit de Fabra citant Torras i Bages, vg. Duran (2007: 130, n. 104).

Ⓝ 2 Sobre el procés de sorgiment i creació de Palestra l'abril d'aquell 1930, vg. Duran (2007: 67-81). ‖ 94 En aquest mateix escrit (vg., *infra*, línies 223-248), Fabra es remet explícitament a un altre text de Batista i Roca que no ha estat possible de localitzar. ‖ 131 Vegeu Duran (2007: 52-58, «Els referents estrangers: els *sòkols*»). Henrik Ling (1776-1839) fou poeta i fundador altrament de l'anomenada gimnàstica sueca. ‖ 146 Vegeu, sobre aquest club, entitat independent però vinculada a Palestra, Duran (2007: 60-61 i 347-353). ‖ 148 Vegeu, sobre aquest club, Duran (2007: 65, 136, 350). ‖ 151-152 Vegeu, sobre aquestes entitats juvenils i esportives, Galí (x, 148-152); també Balcells i Samper (1993: 85-92). ‖ 205 Sobre aquest campament a la cala de Llorell, situada entre Blanes i Tossa, vg. la notícia a *LVC* (26.VIII.1930), ed. del m., pàg. 4ab, en què es reporten les paraules pronunciades per Fabra amb motiu de la visita que, com a presidents de Palestra, Raimon d'Abadal i Lluís Nicolau d'Olwer hi efectuaren el diumenge 24.VIII.1930: «Amics Abadal i Nicolau d'Olwer [...] permeteu que jo, en nom de Palestra, us doni les gràcies per la vostra visita que tant ens honora i faci vots perquè pugueu anar visitant tots els actes que Palestra realitzi»; vg. també, *infra*, 093, lín. 65. ‖ 271 Sobre el projecte d'aquest Institut d'Educació General, presentat a l'assemblea de la Mancomunitat el 13.V.1914, vg. Ainaud i Jardí (1973: 193-196) i Galí i Herrera (1974: 246-249); també Duran (2007: 125-126). El text del tal projecte és reproduït a Galí (x, 12-19), Ainaud i Jardí (1973: 277-282), Galí i Herrera (1974: 137-145); els passatges aquí citats per Fabra són, respectivament, a les pàg. 14 i 18, 278-279 i 281-282, 139-140 i 144; el començament del primer difereix en tots ells lleugerament de la versió adduïda per Fabra: «A Catalunya aquesta necessitat és més forta i de més brutal urgència a conseqüència de la situació especial en què ha viscut i es troba encara el nostre poble». ‖ 285 Vegeu Duran (1997). ‖ 304 Eren, a més de Pompeu Fabra, Ramon d'Abadal i Calderó, Jaume Aiguader i Miró, Lluís Nicolau d'Olwer i Antoni Rovira i Virgili; vg. Galí (x, 160).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: La present lletra era conseqüència del Decret de Bilingüisme donat a Madrid el 29.IV.1931 pel Govern provisional de la República, essent-ne ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo, i en virtut del qual es reconeixia el dret que les escoles de Catalunya ensenyessin en la llengua del país; vg. Duran (1997: 130-131); el text del decret apareix a la *GdM*, núm. 120 (30.IV.1931), pàg. 413-414, i, en traducció catalana, és reproduït a Monés i Pujol-Busquets (1984: 264-265). Vegeu també, *supra*, 070 i 072.
TEXT: *LP* (3.VI.1931), pàg. 5d.

Palestra ha tramès al ministre d'Instrucció pública la següent lletra:

Sr. Marcel·lí Domingo
Madrid

Honorable senyor: És per nosaltres un honor trametre-us l'acord pres per aclamació en la Junta general de Palestra d'expressar-vos la nostra enhorabona pel decret que prescriu l'ús de la llengua catalana en l'ensenyament primari.

D'una manera especial Palestra vol fer-vos present la seva satisfacció perquè el primer català que ha donat un reconeixement legal al dret de Catalunya d'ensenyar en la seva llengua els seus fills hagueu estat vós des del Ministeri d'Instrucció Pública de la República Espanyola.

Visqueu molts anys pel bé de Catalunya.

Pompeu Fabra
President

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Sobre la campanya per la llengua en què s'emmarca el present text, vg. Duran (2007: 186-187).

TEXT: *LVC* (17.VII.1931), ed. del v., pàg. 5a.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Aquest text, concebut com a «lletra», fou tramès, segons s'hi especifica al final, a les següents entitats: Associació de Carnissers, Agremiació de cafès, tavernes i similars; Associacions de magatzemistes i exportadors de vins; Detallistes d'ous, aviram i caça; Drogueria, productes químics i farmacèutics; Empresaris d'espectacles públics; Ferreters; Cansaladers; Industrials electricistes; Patrons carreters; Patrons tapissaires; Propietaris de garatges; Cambra Sindical de Marroquineria; Centres de fruiters matriculats; Contractistes d'obres; Gremis de Gràcia; Industrial de Catalunya; Industrial de forners; Industrial de Sant Gervasi; Cercles de joiers; Ultramarins, comestibles i similars; Unió mercantil; Col·legi d'artífexs en ebenisteria; Federació industrial d'autotransport; Federació nacional de fabricants de pastes de sopa; Patrons perruquers i barbers; Rellotgers de Catalunya; Gremi de magatzemistes d'olis; Gremi català de propietaris i industrials; Gremi de serrallers i ferrers; Gremi de detallistes de carbó; Gremi de rajolers; Gremi de patrons vaquers; Cooperativa de cansaladers; Unió d'ultramarins; Mancomunitat de fabricants de teixits; Germandat de xofers; Mútua de contractistes d'obres i de patrons carreters; Sindicat de banquers; Sindicat de fabricants i exportadors de calçats; Sindicat de filadors de cotó; Sindicat professional de comerciants de fruites i verdures; Sindicat professional d'industrials forners; Societat de canots «Les Missatgeres»; Societat de consignataris de peix fresc; Societat de forners «L'Espiga»; Unió industrial de matalassers; Unió general de venedors de mercats; Unió gremial de Barcelona; Unió gremial «L'Harmonia»; Unió industrial metal·lúrgica; Unió i germandat de mestres pintors; Unió Sindical de les indústries del llibre; Unió sindical de quiosquers de Barcelona.

En aquests moments actuals, i després d'ésser reconeguda la cooficialitat de l'idioma català, la batalla de la llengua entra en una nova fase. L'imperatiu patriòtic és una exigència cada dia més apressadora. És un deure al qual cal servir amb fidelitat i amb partit pres. S'imposa una intensificació de l'acció catalanitzadora –imposada i espontània– per a fer honor a la nostra catalanitat i al reconeixement oficial amb què se li ha fet justícia. Palestra, entenent-ho així, ha tramès la següent lletra a les entitats –gremis, federacions i sindicats– que s'esmenten al peu:

Molt distingit senyor. L'actual campanya per a estendre l'ús de la llengua catalana per tots els llocs on li pertoca, estem segurs que serà secundada per la vostra entitat i els vostres associats en llurs establiments.

El Govern de la República ha donat el bell exemple de reconèixer el dret

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dels catalans a ensenyar els infants en la nostra llengua. Cada dia es va fent més general en el comerç l'ús del català en rètols impresos i correspondència. Entre molts d'altres les Empreses dels Tramvies, Autòmnibus i Metro de Barcelona, han assenyalat ja el camí a seguir a totes les empreses i comerços, i han emprès la catalanització dels seus rètols i impresos.

En els moments actuals no es concep que una casa comercial catalana, establerta a Catalunya i amb clientela catalana deixi d'usar el català, i exclogui la nostra llengua de les seves relacions amb el públic i fereixi, així, els sentiments catalans de la majoria dels seus clients.

Creiem, doncs, que la vostra entitat voldrà recomanar a tots els seus associats que en tots els establiments i relacions comercials donin a la nostra llengua l'extensió i l'honor que li pertoca.

Per tal de donar facilitats a tots els qui desitgin tenir rètols o impresos en català, ens és molt grat oferir-vos el Consultori Ortogràfic de Palestra en el qual se us farà gratuïtament la traducció i correcció de l'ortografia de tots els textos catalans que us interessin.

Vostre per Catalunya.

Pompeu Fabra

089 La finalitat patriòtica de Palestra

TEXT: *LP* (1.III.1932), pàg. 4ab.

EDICIÓ: Tret dels tres primers paràgrafs, els altres són simple reproducció, amb comptades variants gens significatives, dels fragments centrals del discurs en l'acte inaugural de Palestra segons apareix a *LP* de 5.XII.1930, vg., *supra*, **086**; el text resultant, tanmateix, té prou especificitat per ser editat amb valor d'autònom.

Passem avui per una depressió del catalanisme?

Si aquesta interrogació fos contestada afirmativament caldria reforçar el catalanisme. Si negativament, no deixaria pas d'ésser necessari de sostenir-lo.

Tothora, doncs, cal atendre la tasca nacional de mantenir viu el patriotisme sobretot entre els joves. Aquesta precisament és la tasca que Palestra s'ha proposat.

Palestra és un moviment de joventut per tal d'obtenir el seu propi millorament en tots els aspectes i desvetllar el seu interès per totes les causes nobles, entre les quals la primera és la de l'alliberament de la Pàtria. Així,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'activitat de Palestra es reparteix en quatre seccions principals: l'educació patriòtica, l'educació física, l'educació moral i l'obra social.

L'educació patriòtica. És aquesta la raó d'ésser fonamental de Palestra: fer que les noves promocions siguin profundament catalanes, amb un patriotisme conscient, reflexiu, seriós, però al mateix temps no gens xovinista, àmpliament humà. És per això que en la crida inicial adreçada als joves de Catalunya, es deia que dins Palestra hi cabia el jovent de totes les idees mentre complís amb una sola condició: la fermesa en les conviccions patriòtiques. 16

La Pàtria és la terra i el poble i tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra. Entra dins el concepte de pàtria tant per la llengua com a expressió de l'ànima del poble i de la seva cultura, com la seva economia, com a expressió de la seva activitat per a satisfer les seves necessitats. I cal incloure-hi, encara, les accions en el passat, que formen la Història, la qual ens ha de servir, no per a la mera contemplació, sinó com a alliçonament per al demà; puix que essent gent jove la que forma en els rengles de Palestra, ens interessa sobretot l'acció del nostre poble projectada devers el futur, com a manifestació de la seva voluntat de mantenir íntegra i inesborrable la seva personalitat i de gaudir de plena llibertat i sobirania per a desenvolupar-la i perfeccionar-la. I aquesta Pàtria nostra a alliberar, Palestra voldria que la nostra joventut la veiés no solament a les terres del Principat, sinó en totes aquelles on la nostra llengua és parlada, terres que si en altre temps formaven una unitat política, avui, en conservar viva la nostra llengua, segueixen demostrant la nostra unitat nacional i, amb el renaixement que s'inicia, demostren també llur voluntat de refer en el futur el vell patrimoni dels nostres passats. Així Palestra es preocupa de mantenir viva la germanor entre les terres de llengua catalana, estenent envers elles el seu esperit i les seves delegacions, i convidant el jovent de les Balears i de València a aquests fogars de germanor que són els seus campaments.

Palestra voldria que el patriotisme de la nostra joventut tingués una major intensitat. El nostre moviment nacional manca encara d'una sòlida base en la consciència de molts catalans. Tot sovint les seves manifestacions no són més que l'escuma d'un entusiasme fugisser. Palestra voldria representar un to de major severitat dins el nostre nacionalisme: contra aquell cofoisme tan freqüent entre la gent del nostre poble voldria oposar un esperit d'exigència amb nosaltres mateixos per al propi millorament; posar de relleu les nostres tares per superar-les. Res de cofoisme. Res de llacets. Res de sentimentalisme. Conèixer-nos, esmenar-nos, enfortir-nos. Treballar pel futur.

Ⓝ 16 *La crida*: al·ludeix a, *supra*, **086**.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

090 CAL FER COMPRENDRE EL CATALANISME COM UNA DOCTRINA, NO COM UNA POLÍTICA

DATA: 21.III.1932 | LLOC: Barcelona, Junta General de Palestra | CONTEXT: Missatge a la Junta General de Palestra, llegit en ocasió de la Junta General.

TEXT: **a** *LH* (5.IV.1932), pàg. 6ab | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (5.IV.1932), pàg. 2ce; **c** *LN* (5.IV.1932), pàg. 5ab; **d** *AvM*, núm. 727 (9.IV.1932), pàg. 1; **e** *EC* (21.V.1932), pàg. 2cd.

EDICIÓ: El missatge apareix reproduït, sense cap variant substancial, com a mínim en les publicacions referenciades. El títol aquí adoptat és el de *LH*, extret del mateix text del discurs; a les altres publicacions aquest és designat només com «un missatge» de Pompeu Fabra.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Companys:

En trobar-nos aplegats en Junta General els qui estem allistats a Palestra, per formar aquesta germanor que treballa per al millorament del jovent i del nostre poble i la llibertat de la Pàtria, és per a mi un goig d'adreçar-vos la més cordial salutació d'aquesta Presidència. I no solament a vosaltres ací presents o residents a Barcelona, sinó a tots aquells bons companys nostres que arreu de Catalunya, des de les nostres Delegacions, lluiten tothora per a la difusió dels ideals patriòtics de Palestra.

D'una manera especial voldria que en aquests moments recordéssiu els nostres germans de València i de Mallorca, units tots ells amb nosaltres pel
11 lligam multisecular de la nostra llengua. Uns articles de la Constitució de la República Espanyola –obstacles legals nous, inexistents fins ara– volen privar el nostre acostament polític, en una eventual federació de totes les Terres Catalanes. Però si hi ha qui vol posar obstacles a la nostra unió política, no hi ha qui ens pugui privar de mantenir una sincera i cordial germanor espiritual entre les terres que foren una sola per llur història, que ho són avui encara per la llengua i que esperem que seguiran essent-ho demà per la voluntat de llurs fills. És per això que us proposo que aquesta Junta general vulgui trametre una fèrvida salutació als nostres germans de València i de Mallorca, testimoniatge d'afirmació de la nostra unitat nacional.

Els moments que s'acosten són de la més gran transcendència per a Catalunya. No sols l'Estatut que votà el poble el 2 d'agost de 1931 ha de tenir força legal, sinó que cal estructurar la vida nova que la Catalunya autònoma va a començar.

L'Estatut ha estat expressió circumstancial de la sobirania del nostre poble. Ell fixà el grau de llibertat que la majoria dels catalans volia a l'agost de 1931 en ús del seu dret d'autodeterminació. No és l'Estatut ni una renún-

cia ni una hipoteca per al futur, sinó que el poble de Catalunya, per la sobirania que li pertoca, manté el dret a ampliar la seva llibertat quan així ho vulgui la majoria dels catalans.

Però el mínim de llibertats contingut en l'Estatut i consagrat pel referèndum popular és intangible. Ni a dintre ni a fora de Catalunya, existeix cap persona ni cap corporació que tingui dret a modificar-lo al seu albir, sinó el poble mateix que el votà. En repetir avui en aquesta Junta General de Palestra l'afirmació que les Corts Constituents de la República Espanyola han d'aprovar íntegrament l'Estatut, no fem més que ratificar la voluntat nacional solemnialment expressada el 2 d'agost passat.

Vigent l'Estatut, caldrà començar la seva aplicació i l'organització de la vida nova de Catalunya.

Serà un moment en què tots els catalans hauran de sentir intensament la responsabilitat que damunt d'ells caurà perquè del que llavors fem dependrà el futur de la Pàtria.

L'Estatut, la nostra Constitució i les lleis constitucionals que voti el Parlament Català, l'estructuració de Catalunya i del seu Govern, no serà més que una carcassa legal i administrativa a la qual caldrà infondre-li un esperit –un esperit d'amor a Catalunya i al seu progrés, de justícia, de benestar i de cultura pels catalans.

Aquest esperit ens fóra difícil d'assolir si persistíssim en l'actual depressió patriòtica que manté bona part de la nostra gent, el jovent especialment, allunyat de les empreses espirituals i patriòtiques. Cal reaccionar vivament en contra d'aquesta depressió i estimular el jovent a prendre una part activa en la tasca del nostre ressorgiment nacional.

L'ideal col·lectiu que ha mantingut sempre en tensió l'esperit de diverses generacions de catalans cal que segueixi impulsant les actuals. Aquest doble ideal d'alliberar Catalunya i afinar la cultura del nostre poble és el que ha donat sentit a les activitats dels catalans moderns i als partits polítics catalans. Si aquella flama avui minvés, l'impuls del nostre poble s'afebliria i perdríem el més alt sentit de tota actuació. Cal, per contra, avivar-la perquè ens infongui nova força a tots nosaltres, i doni sentit, posada a primer terme, a l'actuació de tots els sectors polítics catalans en les hores de responsabilitat que s'acosten.

Cal tornar a desvetllar l'interès del jovent per la causa de Catalunya, per la seva Llengua, la seva Història i Cultura. Cal tornar a fer vibrar la seva ànima per l'ideal del seu alliberament nacional. Cal fer comprendre el catalanisme, no com una política, sinó com una doctrina que abassega tota l'ànima, ordena tots els nostres actes i dóna sentit a la nostra vida.

Vosaltres, companys de Palestra, sou els qui a primera línia heu d'es-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

forçar-vos a difondre aquest ideal entre el nostre poble, particularment entre el jovent. Cal per a fer-ho un ferm patriotisme, un generós impuls de proselitisme, un esperit combatiu, tenaç, superador de dificultats, i una acció conjunta i disciplinada. En reeixir demostrarem posseir aquestes qualitats que formen l'esperit de Palestra.

Ⓕ 11-14 Al text de la *Constitución de la República Española* (1931) aprovat el 9.XII es llegia el següent: «Título Primero [...] Artículo 15. En ningún caso se admite la Federación de regiones autónomas [...] Artículo 21. El derecho del Estado español prevalece sobre el de las regiones autónomas en todo lo que no esté atribuído a la exclusiva competencia de éstas en sus respectivos Estatutos».

091 La missió de Catalunya

CONTEXT: La festa major de Juneda se celebra tradicionalment el darrer cap de setmana d'agost; la de Sant Feliu de Codines, el tercer cap de setmana de setembre.

TEXT: **a** Programa de la Festa Major de Sant Feliu de Codines (15-18.IX.1934), pàg. 3 | ALTRES TESTIMONIS: **b** Programa de la Festa Major de Juneda (VIII.1934).

EDICIÓ: Cal considerar **a** i **b** com pràcticament coetanis; es dóna preferència al document de Sant Feliu de Codines (**a**) perquè no s'hi esquitlla cap error ortogràfic ni de majusculació, a més d'estar igualment puntuat de manera més correcta; ara, només gràcies a **b** és possible d'esmenar-hi un error per homeotelèuton. *Esmenes*: 15-16 ha d'ésser intervenir i ésser comptada, com a la simpatia] ha d'ésser obrir els braços per a correspondre a la simpatia **b** ‖

No podem perdre la fe en Catalunya. Els homes passen, la Pàtria resta. I cal encara tenir una visió ampla i enlairada dels objectius de la nostra lluita. No és pas exclusivament per a l'obtenció de la llibertat de Catalunya ni per a assolir un major grau de cultura, de justícia i de benestar en la vida dels catalans.

És més que això. Catalunya té alts destins a obtenir. Recordeu vosaltres, joves de Palestra, que el nostre no és pas un poble mediocre, sinó una Nació que si tingué un paper a jugar en el passat, té encara una alta missió a acomplir en el futur.

La missió immediata de Catalunya ha d'ésser el propulsar activament el ressorgiment de tots els pobles de llengua catalana i de fer sentir a tots ells la superior unitat de la nostra Nació.

Missió de Catalunya ha d'ésser contribuir a l'alliberament de les nacionalitats peninsulars, Euzcadi i Galícia, i establir un nou règim de llibertat entre totes elles.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Missió de Catalunya ha d'ésser obrir els braços per a correspondre a la simpatia que li mostren els pobles de l'Occitània renaixent. 15

Missió de Catalunya ha d'ésser intervenir i ésser comptada com a Nació mediterrània que és, en el conjunt dels pobles, eternament renovellant-se, que viuen al volt de la nostra mar.

Missió de Catalunya ha d'ésser aportar amb tots aquests esforços seus, unes noves valors a la cultura, al progrés i al benestar de la Humanitat, valors que siguin àmpliament humanes, però profundament catalanes.

Palestra no pot restar satisfeta fent només unes afirmacions. Com a organització de joventut li cal treballar i lluitar, i per això crida tots els patriotes catalans i particularment els joves, perquè vinguin a aportar llur esforç per a la Campanya pel Ressorgiment Nacional que Palestra va a emprendre arreu de Catalunya.

2.2 *Textos reportats*

092 [PARLAMENT DE CLOENDA]

DATA: 16.XI.1930 | LLOC: L'Hospitalet de Llobregat, cinema Oliveres | CONTEXT: Inauguració de la delegació de Palestra de l'Hospitalet de Llobregat, amb assistència de representacions de Cornellà de Llobregat, Sant Boi de Llobregat i Molins de Rei.
TEXT: *LP* (25. XI.1930), pàg. 7 fg.

[...] féu notar l'obligació que tenim tots els catalans d'aprendre i difondre la nostra llengua si volem que sigui considerada com a nacional, que és una de les finalitats de Palestra.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 30.XI.1930 | LLOC: Barcelona, Palau de la Música Catalana.

TEXT: **a** *EM* (2.XII.1930), pàg. 4ac | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (2.XII.1930), pàg. 5ef.

EDICIÓ: Tant **a** com **b** no són sinó la versió reportada del text que, pel seu caràcter presumiblement d'idiògraf, és editat com a tal (**086**). *Esmenes*: 15 ressorgir] sorgir **b** | 60 llur situació en] llur actuació en **b** | 61 Cal per atendre] Cal per això atendre **b** | 63 i crearà una **b**] i crear una | 77 sigui atenea en] sigui atenenca en **b** | 87 es cuida dels] té cura dels **b** ||

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Duran (1998: 18-19) reprodueix el report de *LP* (**b**), tot i que per error el data del dia 3.XII.1930.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Acabada la dominació de Primo de Rivera, l'intent assimilista més intens i fort que Catalunya ha hagut de sofrir de Felip V ençà, el nostre catalanisme ha sortit reforçat. Hem restat incorruptes, però no invulnerats.

En la joventut era on més perillava la pèrdua del nostre sentiment nacional. Llevat d'una minoria selecta, àvida d'acció, pot dir-se que la resta es debatia en la insensibilitat. Alguns d'aquests joves, colpits pel contrast de llur actuació amb la indiferència de molta gent, féu examen de consciència. Esmentem algunes falles nostres: l'ampul·lositat, el cofoisme, la manca de dignitat ciutadana, el baladrejar impotent i ridícul apte a descoratjar-se immediatament, la nostra feblesa col·lectiva, moral i física... Un nucli selecte, amb un sentit que cal de la Pàtria, treballava, sense exclusivismes de partit, per Catalunya, i procurava complir sempre els seus deures cívics, i en ell hem de cercar els orígens del nostre moviment.

El sentit de Palestra.– La reacció produïda per la pròpia actuació enfront dels greuges de la dictadura havia de sorgir un cop acabés aquesta. Això ha estat Palestra.

Avui, al cap de vuit mesos d'iniciada, Palestra té dos mil socis, amb una trentena de delegacions per tot Catalunya, a Mallorca i a València, i amb d'altres en vies d'organització a Amèrica. En aquest acte inaugural parlem, doncs, en nom d'una realitat viva i tangible: Fa vuit mesos hauríem parlat d'una iniciativa i d'una esperança.

El sentit de Palestra és essencialment patriòtic i moral. Les seves activitats agafen quatre sectors principals: l'educació patriòtica, l'educació física, l'educació moral, l'obra social.

Educació patriòtica.– Volem que la joventut sigui patriota, ben catalana, d'una manera reflexiva i conscient, humana i no gens xovinista. La Pàtria és la Terra i el Poble, i tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta

terra, tant la llengua com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme.

Volem que aquest patriotisme sigui ample i que abasti tota la magna Catalunya, les terres germanes de Llengua Catalana.

Aspirem a dotar aquest patriotisme de severitat i intensitat. Res de sentimentalismes, cofoismes i verbalismes. Conèixer-nos, esmenar-nos i enfortir-nos, tot treballant per al futur. Cal evitar la disgregació i atenuar els estralls de l'individualisme. Tenim el desig de fer de Palestra una organització nacional de la joventut catalana al servei dels grans ideals de Pàtria, Llibertat i millorament propi, apte per a l'acció. El problema de Catalunya depèn de l'actuació i de l'esforç de cadascú; hem d'evitar recaure en les tares massa freqüents del paternalisme o del càndid providencialisme. Només tindrem el que nosaltres sapiguem guanyar. Cal conèixer tots els nostres recursos i estudiar llurs possibilitats. No tenim un estret nacionalisme. Vivim de cara al món i si volem la plena sobirania per al nostre poble és per a millorar la qualitat dels nostres conciutadans i per obtenir que Catalunya, intensament civilitzada, pugui oferir una efectiva col·laboració en l'obra de millorament i progrés de la humanitat.

Educació Física.– Ens interessa profundament l'educació física de la nostra joventut, tots els joves haurien de practicar un o altre esport. Palestra no és cap entitat esportiva, però, no oblidant mai el seu objectiu de millorament corporal i moral de la joventut, afavorirà i col·laborarà a la tasca educativa de pràctiques esportives i d'alt valor social com la gimnàstica, l'excursionisme, l'acampada, la navegació i el vol a la vela.

Educació Moral.– Voldríem fer ressorgir les virtuts morals del nostre poble i esmenar-ne els defectes nacionals. Voldríem que tornés a ésser ferm, emprenedor, defensor de les seves llibertats i de robusta personalitat.

Aquest és l'objectiu moral de Palestra. Educar una generació forta i sana d'esperit i de cos, optimista i coratjosa. Cal, per això, la unió de tota la joventut catalana.

I encara hem de treballar per obtenir la creació de l'esperit de disciplina, indispensable per tota causa que demani un esforç organitzat i seriós.

Obra Social.– Palestra vol que els joves es captinguin de llur actuació en la societat i aspira a millorar-la, sempre que pugui. Cal per això atendre a la regulació del treball de menors, vetllant pel compliment de les disposicions legals, del punt de vista higiènic i social, i crear una borsa de treball i un règim d'assegurances. Contribuirà a la lluita antituberculosa i antivenèria. Ha iniciat la seva obra aquest estiu amb el Campament de Llorell, de resultats excel·lents.

I com a conscient de la necessitat que té tot poble petit que els seus habitants assoleixin un alt nivell cultural, proclama el dret de tots els joves

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de qualsevol estament a rebre una educació completa que els equipi per la lluita per la vida.

Fins ara l'orientació predominant a Catalunya ha estat la de seguir el model d'Atenes. La tendència ha donat els millors fruits del nostre renaixement. Però no n'hi ha prou. A Grècia, al costat d'Atenes hi havia Esparta, que representava la voluntat, l'energia, l'acció. No volem pas foragitar Pal·las Atenea del seu santuari de cultura, però en nom del sentit de totalitat que ha de tenir el nostre esperit, desitgem que al costat de la finor d'esperit d'Atenea, la nostra joventut tingui el tremp espartà, que avui dia és el veritable esperit esportiu. Palestra vol que la nostra joventut sigui atenenca en l'hora pacífica de crear la nostra cultura, però espartana per conservar-la, per defensar-la catalana i per fer-la lliure.

El lloc de Palestra en l'acció nacional damunt el nostre poble.– Farem remarcar que Palestra no ha aparegut isolada en la història del nostre ressorgiment nacional. Té precedents dels més nobles, com és el projecte de l'Institut d'Educació General que va proposar En Prat de la Riba en la Mancomunitat de Catalunya en celebrar en 1914 la primera assemblea, com a instrument per a la millora dels catalans.

D'altra banda, la benemèrita Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana té cura dels catalans en llur infància, mentre que Palestra ha d'influir damunt els minyons i joves d'edat postescolar a preelectoral, a fi de ferlos ciutadans perfectes i lliurar-los a l'acció dels partits polítics.

Per raó de l'edat de la immensa majoria dels socis de Palestra –més del 60 per cent menors de vint-i-cinc anys– la seva obra nacional ha de restar al marge dels partits polítics, hi pot conviure tothom, qualssevol que siguin les seves idees polítiques, econòmiques o socials. Palestra no s'aparta dels partits polítics, puix que interessa que les seves promocions sentin el deure d'intervenir en els afers públics, i vol estar en harmonia amb tots els sectors polítics catalans. Com a demostració d'aquestes cordials relacions ha elevat a la presidència honorària quatre dels homes més representatius de les precedents generacions.

Per últim, l'obra de Palestra ha d'ésser lenta i constant, encara que no sigui brillant en aparença. La fe que tenim en els destins de Catalunya ens fa persistir en la nostra actuació.

Trobant-nos en període de preparació i de lluita, Palestra no ha pres per símbol el David triomfant, sinó el David que es prepara per encarar-se amb el gegant Goliat. La tasca de Palestra és formar els futurs lluitadors que –esperem-ho– seran els vencedors.

Ⓥ 1 **b**: assimilístic ‖ 14, 25, 46, 52, 60, 80 **b**: [*Manquen els epígrafs.*] ‖ 26 **b**: i gens ‖ 34 **b**: treballant per a l'esdevenidor. ‖ 38-39 **b**: hem d'evitar providencialismes. Només ‖ 40 **b**: Cal reco-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nèixer tots ‖ 51 **b**: l'avançada, [*error*] la ‖ 75-76 **b**: finor d'esperit atenenca, ‖ 79 **b**: defensar-la i per fer-la ‖ 92 **b**: polítics, podent-hi conviure tothom, ‖ 94 **b**: les noves promocions ‖

Ⓝ 65 Vegeu, *supra*, **086**, n. a lín. 205. ‖ 83 Vegeu, *supra*, **086**, n. a lín. 271. ‖ 86-87 Vegeu, *supra*, **086**, n. a lín. 285. ‖ 96-98 Vegeu, *supra*, **086**, n. a lín. 304.

094 Missatge de la Presidència a la Junta general extraordinària de Palestra

TEXT: *LP* (17.v.1931), pàg. 5f.

EDICIÓ: Text amb valor de reportat, si no de simplement transcrit i reproduït tal qual a partir del que deuria fer arribar a *LP* la Presidència de Palestra, no constituïda únicament per Fabra (vg., *supra*, **086**, n. a lín. 205), però de la qual aquest era sens dubte la figura més significativa i, doncs, a qui cal atribuir un paper rellevant en la concepció i en la redacció del present missatge. *Esmenes*: 49 que representarà. | que la representarà. ‖

Proclamat el Govern de Catalunya i la República Espanyola, ens trobem en un dels moments de més gran transcendència de la nostra història.

Reconstituïda la unitat de la nostra terra i representada pel Govern de la Generalitat, cal que el nostre poble demostri la unitat del seu esperit. Durant els crítics mesos que s'acosten fins a l'aprovació de l'Estatut de Catalunya per les Corts Constituents de la República Espanyola, cal que els catalans no tinguem sinó una voluntat: la de la llibertat de la pàtria.

Aquesta llibertat nacional conjunta prendrà forma en l'Estatut que elabori la Diputació de la Generalitat i haurà d'ésser solemnement manifestada en el plebiscit dels Ajuntaments i en el referèndum de tots els ciutadans de Catalunya.

Per a mostrar amb tota la seva fermesa aquesta voluntat, cal que el nostre poble es manifesti ja des d'ara tot unit i compacte al volt del President Macià i del Govern de la Generalitat.

Malgrat la nostra tradicional disgregació, el nostre poble ha sabut demostrar la seva unió sempre que ha passat per un moment històric que l'ha exigida. N'hi ha prou amb recordar els grans moments de Solidaritat Catalana, de l'Assemblea de Parlamentaris i del moviment per l'Estatut de 1919. En tots ells fou obtinguda la unió de tots els sectors catalans i àdhuc de representants de partits polítics no catalans, per tal d'expressar i donar forma a la voluntat unànime dels pobles de Catalunya per a redactar les bases o Estatut de la nostra autonomia.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si llavors fou obtingut aquest agermanament de tots els catalans, amb més raó és necessari avui que ens trobem en un moment constituent de la República Espanyola, i els seus governants tenen contret el compromís d'honor de reconèixer la voluntat del nostre poble.

Ens cal aquesta germanor per a mantenir viu l'esperit del poble, fer-li comprendre la transcendència del moment i procurar voltar de les majors garanties democràtiques l'elaboració de l'Estatut que ha d'ésser obra de tots els catalans, representats per aquells homes de la més íntegra catalanitat i reconeguda competència que els regidors de tots els Municipis de Catalunya han d'elegir per a diputats de la Generalitat.

Des d'ara és precís que tots els sectors comencin a preparar el nostre poble per aquell moment en què serà cridat a expressar la seva voluntat en pro de l'Estatut per mitjà de referèndum. Cal que l'Estatut vingui reforçat pel vot unànime de tots els catalans abans d'ésser presentat a les Corts Constituents.

Aquesta unanimitat en el referèndum és condició indispensable per a poder esvair qualsevol dubte que pogués haver-hi en l'esperit de persones poc informades del veritable estat de Catalunya. L'Estatut de Catalunya recolzat en el vot del poble adquireix una força incontrastable a la qual ningú no gosaria oposar-se i menys encara els homes d'esperit democràtic i comprensiu que formen l'actual Govern de la República Espanyola.

És per aquestes raons que ens adrecem a tots els catalans de qualsevol partit que sien, perquè s'uneixin en aquests moments solemnes per a Catalunya i pràcticament laborin tots en l'obra de consecució dels ideals nacionals.

Dintre pocs dies Catalunya tindrà en la Diputació de la Generalitat l'Assemblea que la representarà. Cal que la voltem del major prestigi i acatem els seus acords, que seran lleis del nostre poble.

I per damunt de tot siguem lleials a En Francesc Macià, que és avui el símbol de Catalunya i de la Llibertat. Amb la nostra unió i la nostra lleialtat, proclamem ben alt i de cara a tothom que avui al volt de Macià hi ha tot el poble de Catalunya. Acceptant-lo i reconeixent-lo com a President seu, i disposat a acceptar i complir les seves disposicions. Si deu anys enrera Macià era el cap d'un partit, avui té tota l'aurèola de l'heroi nacional que és patrimoni venerat de tot un poble.

Ⓝ 10 El tal referèndum va tenir lloc el 2.VIII.1931, amb una participació del 78% i amb el 99% dels vots favorables a l'anomenat Estatut de Núria; vg. Duran (2006: 15).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 9.V.1932 | LLOC: Barcelona, Palau de la Generalitat | CONTEXT: Discurs com a president de Palestra amb motiu del lliurament a Francesc Macià, president de la Generalitat, de les targes insistint per tal que l'Estatut sigui defensat pels diputats catalans en tota la seva integritat davant les Corts de la República; el text de les targes en qüestió feia: «A vós, senyor President, com a més alta representació de Catalunya, us preguem que feu present a tots els diputats catalans: Que l'Estatut, amb el plebiscit del poble català, ha estat revestit d'una força que el fa intangible. Que no hi ha ningú amb dret a introduir-hi esmenes ni a acceptar-les. Que el poble català, que votà íntegrament l'Estatut, renova avui la seva voluntat que sigui acceptada íntegrament»; vg. Duran (2006: 11-35). Vegeu un testimoniatge gràfic de l'acte en la fotografia núm. 23 inclosa al present volum.

TEXT: *LP* (10.V.1932), pàg. 2cd.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Aquest discurs, i el context en què s'emmarcava, va fer-se mereixedor d'un comentari anònim –amb valor d'editorial, doncs– publicat a l'*Abc* (10.V.1932), pàg. 15a, en els darrers paràgrafs del qual podia llegir-se: «El Estatuto, disminución de España, renegación de la unidad, del nombre y de la Historia de España, aceptación injusta y caprichosa de un sambenito que no merecemos, no quedará en este trance amargo, no es el último dolor que nos impone el morbo separatista. Abre una era copiosa de ásperos conflictos a cuyo final está el buen o mal desenlace de que ahora se huye. Lo que haya de ser, al cabo de luchas y perturbaciones inútiles, que sea desde luego, ¡Si no son sólo la experiencia histórica, la intuición popular y la tímida prevención de los legisladores las que anuncian el peligro futuro! ¡Si es la confesión franca de los separatistas catalanes la que nos advierte y nos alecciona! El discurso de Pompeyo Fabra, inventor de las múltiples y maravillosas evoluciones de la lengua catalana, y la declaración con que le ha respondido el presidente de Cataluña, son testimonios de inapreciable valor para mantener y vigorizar la protesta de España».

Senyor President:

Més que pel seu contingut, circumstancial coincidència en un mínimum de reivindicacions, l'entusiasme unànime amb què el poble de Catalunya acudí al plebiscit celebrat el 2 d'agost de l'any passat per a l'aprovació del projecte d'Estatut elaborat per la Generalitat de Catalunya, fou degut a la transcendència que pel reconeixement de la sobirania de Catalunya representava el fet d'acceptar com a fonament de l'organització política de Catalunya la voluntat del mateix poble expressada per mitjà del plebiscit.

El poble de Catalunya establia, com una de les parts contractants, les bases en què devia en aquest moment històric fonamentar-se el pacte de convivència amb les altres nacionalitats de l'Estat espanyol i a aquest li corresponia la seva acceptació o refús com una altra de les parts contractants i no en cap altre concepte.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Per això el poble de Catalunya, que esperava confiadament la ratificació d'aquest reconeixement, fonamentalment establert amb el fet de la celebració del plebiscit, per les Corts de la República, ha sentit la transcendència que implicava la conversió del que havia d'ésser pacte lliure entre dos pobles, en concessió graciosa d'una sobirania que es creia superior i que amb aquesta pretensió es considerava amb dret a modificar allò que el poble directament havia establert sense acudir altra vegada a la consulta.

Catalunya vol que la seva voluntat sigui respectada íntegrament i que no sigui modificada la significació essencial que l'expressió d'aquella voluntat manifestada tingué, i en aquests moments transcendentals posa a les vostres mans, com a representació que sou de la sobirania del poble de Catalunya, l'expressió d'aquest seu voler per mitjà dels milers de targes subscrites per tots els estaments i de tots els indrets de la nostra pàtria.

Junt, doncs, amb els centenars de milers de signants, a vós, senyor President, com a la més alta representació de Catalunya, us preguem que feu present a tots els nostres diputats que el poble català, que votà íntegrament l'Estatut, renova avui la seva voluntat que sigui acceptat íntegrament.

2.3 Textos subscrits

096

096 a

Telegrama de Palestra al Ministre de Gràcia i Justícia

CONTEXT: Telegrama signat per Fabra i per Batista i Roca, en llur respectiva condició de president i de secretari de Palestra.

TEXT: *EM* (13.VII.1930), pàg. 16b.

Ministro Gracia Justicia. –Madrid.– Recientes sucesos Prisión Celular Barcelona continuando antiguos malos tratos e ilícito abuso de poder y fuerza contra reclusos indefensos sin castigo culpables impunes siempre, exige por imperio ley depuración responsabilidades que solicita Palestra representativa gran sector juventud catalana indignada ante reiteración atropellos.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

096 b Comunicació al fiscal de l'Audiència Territorial de Barcelona

TEXT: **a** *EM* (20.VII.1930), pàg. 1de | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LVC* (22.VII.1930), pàg. 4a.
EDICIÓ: Tant **a** com **b** són reproduccions del mateix text primigeni, sent aquesta segona més correcta pel que fa a la puntuació. L'única variant substancial entre **a** i **b** és la variació d'un dia en la data al peu. *Esmenes*: 16 procedimientos antiguos] procedimientos por antiguos **b** ‖

Al Excmo. Sr. Fiscal de la Audiencia Territorial de Barcelona:

Palestra, entidad legalmente constituída, con domicilio en esta ciudad, calle de Caspe número 12, primero, ante V. E. atentamente expone:

Que han llegado a su conocimiento, no sólo por referencias particulares, que le merecen entero crédito, sino y muy especialmente por artículos publicados en la prensa y telegramas de protesta remitidos al Excelentísimo Sr. Ministro de Gracia y Justicia, hechos de suma gravedad y de gran trascendencia jurídica y social, al parecer ocurridos en la Cárcel Modelo de Barcelona.

Se dice, Excmo. Sr., que se han inferido malos tratos de obra a distintos reclusos y que, en dicha prisión, se están reiterando procedimientos y cometiéndose hechos, no sólo punibles, sino que, y especialmente, repelen toda conciencia libre y todo espíritu humano que no puede ni debe tolerar el atropello, la injusticia y la incivilidad.

Cuesta creer que en los tiempos actuales se trate a un recluso, hombre caído y de hecho indefenso, con procedimientos por antiguos desterrados y 16
por inhumanos indignos de una sociedad civilizada. Pero tantas son las denuncias y acusaciones reiteradas que llegan al público conocimiento, a pesar de la impunidad en que al parecer se han cometido los hechos amparándose en la dificultad de la prueba y en el medio privado y oculto en que se desarrollan, con esperanza de que el terror de una posible reiteración del atropello es la garantia más plena del silencio y de la impunidad hasta ahora completa en que parece se vienen sucediendo, que forzosamente, en ejercicio de un derecho y en cumplimiento de un deber, nos vemos obligados a llamar la alta atención del Ministerio Fiscal.

Si, como se dice, es cierto que en esta Cárcel Modelo se hace vivir a los presos casi sin ropa, mal alimentados, con extraordinarios castigos de gran crueldad y larga duración, con escasez de agua y malas condiciones, con alimentos insanos, violándose e interceptándose la correspondencia, negando caprichosamente conferencias y comunicaciones y llegando incluso a pegar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

y maltratar a los presos, muy especialmente a los que se quejan o protestan del mal régimen de la Cárcel y a los que son presuntos autores de determinados hechos o delitos, no es menos cierto, también, que todo ello debe averiguarse, que deben aquilatarse imparcial y serenamente todos y cada uno de los cargos, para que así resplandezca la justicia, que por serlo es igual para todos.

No es lícito, Excm. Sr., que si un recluso se halla bajo el amparo de la ley, para que se prueben las acusaciones que se le hacen o extinguiendo condena, la ley, la misma ley que a él se le ha aplicado, que para él ha sido severa y no se ha torcido, no sea tal ley y pueda ser desconocida o burlada por quienes cometen, quizás, delitos mayores al atropellar al preso. Éste, com ser humano y como ciudadano, ha sido juzgado o condenado, conservando por sus condiciones todo el respeto y toda la protección legal y moral que jurídica y éticamente se le debe.

Si el delito és aquel cuya pena se cumple o aquel bajo cuya acusación aún no probada se halla un detenido, son también por la misma ley castigados los malos tratos a los presos y cuantos otros, con abusiva extralimitación de fuerza, se indican en las quejas y denuncias a que nos venimos refiriendo.

Por ello, Excmo. Sr., esta entidad confiadamente espera que ese Ministerio, que debe ser conocedor de los hechos y como abogado que es de la ley misma, velando siempre por su fiel y general cumplimiento, adoptará, si ya no lo ha hecho, aquellas medidas conducentes al esclarecimiento de los hechos, instruyéndose el trámite correspondiente con todas las garantías legales a fin del resplandecimiento de la justicia e imperio del derecho, único y supremo fin que guía siempre al Fiscal y que guía a esta entidad a dirigirse a vuecencia.

Dios guarde a V. E. muchos años.

59 Barcelona, diez y seis de julio de mil novecientos treinta.

Ⓥ 59 **b**: 17 de julio de 1930 ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

097 La Junta Directiva de Palestra es solidaritza amb el senyor Batista i Roca

CONTEXT: Fabra hi apareix com a primer signant, seguit del nom dels altres membres directius de Palestra. En *LP* (**a**), damunt mateix d'on surt publicat el document aquí editat, es llegeix –cal entendre que com a notícia d'última hora, posterior a la impressió del susdit document– que el Governador ha condonat la multa imposada a Palestra.

TEXT: **a** *LP* (29.IV.1932), pàg. 2c | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LO* (29.IV.1932), pàg. 1a.

EDICIÓ: Tant **a** com **b** són reproduccions del mateix text primigeni; les mínimes diferències entre l'un i l'altre són merament d'estil, obra segurament dels correctors de les publicacions respectives.

Ciutat, 27 d'abril 1932

Senyor Joan Moles i Ormella, Governador civil de Barcelona. 2

Honorable senyor:

Ahir a la tarda va notificar-se al senyor Josep Mª Batista i Roca, secretari de Palestra, un ofici de data 22 d'aquest mes, signat pel cap superior de Policia, en el qual se li notifica l'ordre vostra imposant-li una penyora de 500 pessetes per negar-se a retirar uns cartells «desafectos a la unidad nacional».

Els sotasignants, membres de la Junta directiva de Palestra, us participen que se solidaritzen plenament amb l'actuació del senyor Josep Mª Batista i Roca, i, defugint exercitar cap recurs, ni formular cap protesta, volen, però, fer-vos avinent que la diada del 14 d'abril de 1931 és la celebra- 11
ció d'una data de llibertat, pròpia de tota democràcia, data històrica que celebrarem aquest any i celebrarem sempre malgrat tot.

La unitat nacional no pot ni ha de confondre's amb la unitat de l'Estat. Per a nosaltres la Pàtria i la Nació no són pas l'Estat.

Malgrat les ordres donades emparades en l'aplicació d'un Estatut Provincial del temps de la Dictadura, ens plau poder-nos dirigir, amb tots respectes, i esperem ésser compresos clarament per una autoritat que parla el català.

Us saludem

Ⓥ 11 **b**: 1932 [*error*] ‖

Ⓝ 2 Vegeu l'entrada d'aquest personatge a la *GEC*, signada per Albert Manent i Segimon.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3. Universitat Autònoma

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Els documents aplegats en aquest subapartat (disposats com d'habitud segons el grau d'implicació autorial atribuïble) permeten de resseguir la vinculació amb la Universitat d'aquell professional solvent i acreditat que és Fabra als anys trenta.

Cronològicament, en vigílies com qui diu de la proclamació de la República, se situaria primer de tot un manifest advocant per la catalanització de la Universitat des de l'organisme d'aquesta fins llavors més propi a Fabra: l'Escola d'Enginyers Industrials (**102**).

Segueixen, en segon i en tercer lloc respectivament, la conferència impartida des de la tribuna de Palestra a propòsit d'idèntic objectiu: el de la catalanització de la Universitat i les estratègies, no sempre coincidents, destinades a fer-la possible (**100**), i el breu parlament, amb motiu de la presa de possessió de la primera càtedra de llengua catalana, en el qual Fabra, a banda les solemnitats de rigor, manifesta el seu propòsit de crear a recer d'aquesta càtedra un seminari per a l'elaboració d'una gramàtica històrica de la llengua (**101**).

Text cardinal de tot aquest subapartat és el **098**, en què Fabra, com a president del Patronat de la Universitat Autònoma, fa balanç de l'obra realitzada des de la seva fundació el 18.III.1933 fins a la seva dissolució arran dels fets del Sis d'Octubre del 1934.

Un text anterior a aquest és el de rèplica del Patronat al manifest de quaranta-un professors oposats a la gestió i fins a la seva mateixa existència (**103**). I un altre de posterior el redactat en forma de carta (adreçada al llavors rector provisional de la Universitat, Ferran Casadesús) en

què es justifica la gestió duta a terme pel Patronat i es remarca com aquest sempre ha actuat d'acord amb la normativa legal vigent (**099**).

Pel fet de ser atribuïbles en principi per llur caràcter al gènere epistolar, així com també per una prelació tota convencional en l'ordre de publicació d'aquestes *Obres Completes*, dos documents del subapartat dedicat aquí a la gestió de Fabra com a President del Patronat de la Universitat Autònoma –el **099** i el **103**– han aparegut ja reproduïts en el volum 8, on Jordi Manent ha tingut cura de l'edició de les cartes de Fabra i a Fabra. Si la tal circumstància eximeix d'haver de reproduir-los materialment de bell nou en el present volum, aquesta no obsta tanmateix per atorgar-los també aquí una entitat específica, amb adjudicació, doncs, del respectiu número singularitzador i d'inclusió de la notícia corresponent.

Completen aquest subapartat dos escrits clarament de circumstàncies, sorgits al compàs de dos dels esdeveniments crucials d'aquell 1936: l'un, fruit del restabliment de l'autonomia universitària arran de la victòria electoral obtinguda per les candidatures del Front Popular, és de congratulació i d'exhortació (**105**); l'altre, publicat poc després del sollevament militar i del subsegüent esclat de la revolta social, és de simple formalitat declamatòria amb vista a prevenir de mals majors la institució universitària (**104**).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

098 L'OBRA DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA

DATA: 29.III.1935 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Els altres conferenciants van ser: Eduard Fontserè, Josep Puig i Cadafalch, August Pi i Suñer, Joan Estelrich, Pere Coromines, Manuel Serra i Moret i Joaquim Xirau.

TEXT: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret* i donades en l'Ateneu Barcelonès entre el 14.II.1935 i el 2.V.1935. Barcelona: Impremta Altés, 1935.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONFERÈNCIA CINQUENA

L'OBRA DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA

PEL

PROF. POMPEU FABRA

(29 març 1935)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La meva conferència no respondrà segurament a l'expectació que sembla que ha desvetllat, per tal com no serà sinó una mera exposició de l'obra realitzada pel Patronat de la Universitat autònoma, sense comentaris encaminats a justificar-la ni a defensar-la contra els atacs de què ha estat objecte.

Una gran part dels fets que esmentaré en la meva conferència són segurament coneguts per molts dels aquí presents, però penso que no és inútil de donar-ne una visió de conjunt que contribuirà, indubtablement, a fer comprendre millor la importància i l'esperit de l'obra realitzada, i com ens ha de doldre de veure-la interrompuda i en perill, potser, d'ésser completament malmesa.

No és possible, en l'espai d'una hora, d'exposar minuciosament l'obra realitzada, de manera que em concretaré als fets principals; i, per no oblidar-ne cap, porto fet el canemàs de la meva conferència i àdhuc, escrits, alguns dels seus fragments. He cregut convenient de portar fet el treball de condensació indispensable per a poder dir, en l'espai d'una hora, tot allò que cal dir per a donar una idea de l'obra realitzada pel Patronat.

A l'adveniment de la República feia 30 anys que s'havia produït un corrent renovador amb l'aspiració de donar vida al cos mort de la Universitat, mitjançant una orientació espiritual decorosa i eficaç i la incorporació de la cultura catalana a la institució universitària. En són prova el Primer Congrés Universitari Català, la creació dels Estudis Universitaris l'any 1906 i el Segon Congrés Universitari Català, convocat l'any 1918. En aquest Congrés es plantejava en tota la seva extensió el problema de la Universitat de Barcelona, i de les seves deliberacions sorgí un projecte d'Estatut universitari.

Aquest projecte, signat per 26 professors, era rebutjat pel Claustre, el mateix Claustre universitari que, més tard, no sabia o no volia aprofitar el decret del ministre Cèsar Silió que concedia l'autonomia a totes les Universitats espanyoles. Però l'aspiració renovadora feia el seu camí: en la Facultat de Filosofia i Lletres, els estudis de Prehistòria adquirien el relleu d'una escola naixent i es dibuixaven altres grups com el de Filosofia i després el de Filologia clàssica; en la Facultat de Ciències els estudis de Química formaven també un centre actiu; apareixia en la Facultat de Medicina l'Institut de Fisiologia... Ara, que no tots els centres naixents de cultura superior es trobaven dins del clos de la Universitat: els catalans que sostenien la impossibilitat de tota reforma universitària autèntica, havien constituït centres de cultura superior netament catalana, fora i àdhuc contra la vella Universitat oficial. Citem, com a exemples, l'Institut d'Estudis Catalans i, més tard, el Servei Meteorològic de Catalunya.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

A l'adveniment de la República tenim, doncs, d'una banda el cos exsangüe de la vella organització universitària burocràtica; d'altra banda una sèrie de centres de cultura superior, els uns fora i els altres dins mateix de la Universitat.

El mèrit de la política de la República consisteix a haver tractat de fondre en un sol organisme espiritual de concòrdia tot allò que a Catalunya era digne d'ésser considerat com un element de cultura superior. A aquest propòsit obeïa l'establiment de l'autonomia universitària.

Aquesta autonomia havia d'ésser regida per un patronat constituït per representants del Govern de la República, del Govern de la Generalitat i del Claustre universitari. Així ho establia l'article 7è de l'Estatut de Catalunya, redactat en aquests termes: «Si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona un règim d'autonomia. En aquest cas, aquesta s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat, que ofereixi a les llengües i cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència en igualtat de drets per a professors i alumnes». I s'afegia, en el decret d'autonomia en el seu article 5è: «I sobre la base del respecte envers la llibertat d'uns i altres a expressar-se en cada cas en la llengua que prefereixin».

L'autonomia de la Universitat de Barcelona té la seva llei en el decret que estableix l'autonomia i en l'Estatut elaborat pel Patronat i aprovat pels únics òrgans sobirans del país. Amb la creació del Patronat, el Govern de la República i el Govern de la Generalitat es desprenien dels seus drets i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

els delegaven íntegrament en un òrgan tècnic que garantís la vida espiritual de la Universitat i la continuïtat de les seves tasques enfront dels canvis de la política i de les possibles arbitrarietats del Poder.

Alguns, no recordant la trista experiència de 1919, haurien volgut una autonomia formulada i regida pel Claustre universitari, i, llavors, sostenen que una autonomia regida per un patronat no és tal autonomia universitària. Haurien, però, de reconèixer que mai els organismes universitaris no havien gaudit de les facultats que els atorga l'Estatut elaborat pel Patronat. I cal dir que aquest dirigia tota la seva activitat a provocar-ne l'exercici efectiu. Segons l'Estatut, les Facultats i la Junta universitària intervenen en l'elaboració de tota possible reforma; el Rector, abans nomenat de R. O. pel Ministeri, és elegit pel Claustre; són elegits per les respectives Facultats els degans, les Juntes executives i els membres del Consell de la Universitat; ells han de redactar els Reglaments, elaborar els Pressupostos, proposar el personal docent, formar els plans d'estudi i els Reglaments de proves; i la Junta universitària formula el Pressupost anual de la Universitat, tenint en compte els projectes elaborats per les Facultats.

Aprovat el decret d'autonomia de 1.r de juny de 1933, apareixien a primers de juliol els decrets de nomenament dels vocals del Patronat, i aquest es constituïa el 18 del mateix mes. La seva primera missió era de redactar l'Estatut d'autonomia, tasca que calia fer de pressa a fi que l'autonomia pogués ésser implantada abans de començar el curs acadèmic 1933-1934. Així es féu, i l'Estatut era aprovat pels Governs

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de la República i de la Generalitat de Catalunya, respectivament, el 7 i el 14 de setembre. Els meus companys del Patronat eren tots catedràtics que coneixien perfectament els defectes de la vella Universitat, i tots ells coincidien en els remeis que calia aplicar-hi; però no haurien certament pogut enllestir en tan breu temps la redacció de l'Estatut si no els hagués donat feta una gran part de la feina el projecte d'Estatut elaborat pel Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

El 14 d'abril de 1931 s'havia fet càrrec de la Direcció de la Universitat de Barcelona una Comissaria que prepararà el projecte d'Estatut d'autonomia, basat en l'elaborat en el Congrés del 1919. Creada la Generalitat de Catalunya i acceptat i confirmat pel Ministeri d'Instrucció Pública tot el que havia estat fet a la ciutat de Barcelona, el Consell de Cultura de la Generalitat obria més tard una informació pública sobre el projecte redactat per la Comissaria. Vistos els resultats de la informació, el Consell de Cultura va redactar un nou projecte que havia de servir de base de discussió al Patronat de la Universitat en establir l'Estatut avui vigent.

En aquest Estatut, com s'havia fet en els projectes de la Comissaria i del Consell de Cultura, s'acceptaven les conclusions del segon Congrés Universitari Català. Heus aquí aquestes conclusions:

Lliure elecció d'autoritats acadèmiques per les Facultats i el Claustre;

Lliure vocació del personal docent, en substitució del sistema d'oposicions;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Múltiple jerarquia del personal docent i la seva intervenció en els claustres, ensems amb els representants dels estudiants;

Llibertat de les Facultats per a la formació i reforma dels plans d'estudis;

Independència econòmica i confecció de pressupostos per les Juntes de Facultats.

Plans d'estudi.—Quant als plans d'estudis, les línies generals que per a traçar-los va indicar el Patronat suposen una reforma radical. Ja sabeu que abans, segons els plans d'estudi antics, hi havia en cada Facultat establertes una sèrie d'assignatures en un ordre de prelació rígid, que s'havien d'anar aprovant en exàmens per assignatures. Quan l'alumne havia aprovat totes les assignatures que constituïen una Facultat, llavors se li dava el títol de *llicenciat*. Ara, cadascuna de les Facultats estableix un mínim d'escolaritat que vol dir un mínim de permanència en el si de la Universitat i de convivència amb els professors: de 3 a 5 anys, segons les Facultats. Cada Facultat ofereix una llista de cursos i conferències. Algunes matèries són explicades per més d'un catedràtic. Els alumnes escullen llurs cursos amb un marge de llibertat major o menor, segons les Facultats. Per exemple, en la Facultat de Filosofia i Lletres, previ un mínim obligatori, cada alumne estructura un pla d'estudis amb la sola garantia de l'aprovació de la Facultat, d'acord amb les seves necessitats i la seva vocació personal. Es persegueix amb això que, alliberat l'alumne de la tirania dels exàmens indi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

viduals per assignatures, pugui elegir dins de certs límits el professor que li plagui i treballar amb ell en un ambient de collaboració flexible i eficaç.

Selecció d'escolars.—L'article 60, diu: «Abans de començar els estudis universitaris es faran unes proves d'ingrés en la forma que disposa el Reglament, les quals permetin jutjar si l'aspirant posseeix el mínim de capacitat i cultura requerit per als fins universitaris». En aquestes proves es tendeix, naturalment, a exigir la cultura mínima indispensable per a entrar a la Universitat, però més que res s'exigeix una aptitud mínima, es procura que a la Universitat no puguin entrar dèbils mentals i deficients, com s'esdevenia a la Universitat vella.

Hi ha unes proves *comunes,* que són eliminatòries, en les quals s'exigeix als catalans la coneixença del castellà i del català, i als no catalans la coneixença del castellà i que provin que entenen el català. S'hi exigeix, encara, contestar un nombre de preguntes que versaran —diu el Reglament— sobre diferents qüestions, «preguntes i *tests* que tindran caràcter lògic, i els antecedents seran proporcionats a l'aspirant de tal manera que s'investigui solament la seva aptitud o formació intellectual, prescindint de la seva preparació informativa o reduint-la a un mínim elemental indispensable».

Després de les proves comunes, vénen unes proves *especials,* de caràcter literari per als qui aspiren a ingressar a les Facultats de Filosofia i Lletres i de Dret i Estudis Econòmics,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i de caràcter científic per als qui pretenen entrar a les altres Facultats: Ciències, Medicina i Farmàcia.

El Patronat es preocupà del mecanisme d'aquestes proves, procurant que en aquests exàmens —que tenien una gran importància, perquè suposaven l'admissió o no admissió dels qui pretenien entrar a la Universitat— la qualificació tingués totes les garanties de justícia. Aleshores es va formular l'article 14, que diu: «El director de les proves trametrà els treballs escrits a 3 docents designats per a jutjar-los, i cadascun d'ells formularà i autoritzarà amb la seva signatura la qualificació, que remetrà al director. Aquest, tenint en compte els judicis recollits, acollirà o denegarà l'admissió de l'aspirant. En els casos de franca disparitat entre els judicis, el director investigarà els motius en què es fonamenta, i decidirà en darrer lloc les qualificacions definitives».

En l'*Anuari de la Universitat* s'han publicat índexs de matèries per a les proves especials. Aquests índexs «no són altra cosa que indicació dels capítols o matèries científiques el contingut dels quals ha d'ésser objecte de les proves, és a dir, acotació o límit dels possibles temes dels exercicis. El coneixement dels temes que s'esmenten implica sempre el de les altres matèries que els serveixen de base. Per tant, aquests índexs no podien considerar-se com a qüestionari de preguntes, i així es fa constar per a l'adequada interpretació de llur caràcter i per a orientació dels aspirants. Respecte als índexs de Matemàtiques, Física i Química, s'exigirà tant el coneixement de les lleis o principis que es citen com llur aplicació al plantejament o resolució dels problemes. Les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

matèries que inclou l'índex de Matemàtiques s'utilitzaran en el possible per a la resolució de problemes concrets de Física i Química.

A desgrat d'haver-se fet aquestes proves amb un criteri de gran benevolència, van ésser molts els alumnes no admesos. Per evitar que aquests alumnes *perdessin* un any, el Patronat acordà que les proves de caràcter literari i científic serien ajornables per un any, i que els alumnes que s'acollissin a aquest ajornament podrien inscriure's als cursos d'ingrés que la Universitat organitzaria al *Collegi universitari,* al qual també es podrien inscriure els aspirants que haguessin resultat no admesos en les proves especials. Si no hagués estat la interrupció que ha sofert l'obra del Patronat, aquest any hauria començat a funcionar aquest Collegi universitari. Aleshores els alumnes no admesos no perdien un any, sinó que podien aprofitar-lo preparant-se degudament per a ingressar a la Universitat.

Dins la Universitat hom suprimia els exàmens per assignatures i establia exàmens per grups de disciplines. «Cada Facultat determina, ultra la prova final d'aptitud, el nombre i la forma de les proves de conjunt intermèdies, tot assenyalant el mínim d'escolaritat que hagi de separar aquestes proves entre elles». Previ aquest mínim d'escolaritat i un mínim de certificats d'assistència a cursos, l'alumne demana l'examen en el moment en què es creu amb la preparació suficient. La forma en què es fan les proves de conjunt allibera l'alumne de tota possible coacció del professor, els tribunals essent compostos de cinc membres designats pel degà, tots ells havent de prendre part en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'exercici de la prova i consignar per escrit llur judici personal sobre cadascun dels aspirants. Suprimits els exàmens per assignatures (i, amb ells, els programes personals, els llibres de text, etc.), el professor deixa de constituir una preocupació per a l'alumne, que pot dedicar-se tranquil·lament a la seva preparació sense obsessions pertorbadores.

Varietat de professors.—Abans, a la vella Universitat, no hi havia sinó els professors numeraris i els auxiliars, que eren uns substituts personals dels catedràtics en cas de malaltia o d'absència. Ara, segons estableix l'article 36 de l'Estatut, el personal docent de la Universitat comprèn: els professors numeraris o catedràtics, els professors agregats, els professors lliures, els professors encarregats de curs, els professors honoraris i els ajudants. El professor agregat solament difereix del numerari perquè el seu nomenament no és a perpetuïtat i per la flexibilitat de les seves condicions de col·laboració en la vida universitària; però la seva jerarquia docent i científica és exactament la mateixa. L'encarregat de curs és generalment un jove professor que aspira a vincular la seva vida a la Universitat, o la persona competent a la qual s'atribueix o es confia una especialitat, o una disciplina de caràcter complementari. El professor lliure, és o bé una persona competent que sense haver estat cridada per la Universitat demana l'autorització per a donar-hi un curs, o bé una persona eminent que dirigeix un servei, la qual hom incorpora a la Universitat ensems amb les organitzacions que es troben sota la seva direcció. Quant als

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ajudants, llur funció és doble: intervenció directa en l'ensenyament teòric i pràctic, sota la direcció del professor, i col·laboració en el treball normal de seminaris, laboratoris i clíniques.

La selecció dels numeraris es fa per vocació directa; la dels agregats, per vocació directa o per concurs de mèrits. L'article 37 de l'Estatut d'autonomia diu: «Seran professors numeraris: 1.r els que actualment formen part de la Universitat de Barcelona; 2.n els catedràtics numeraris que pertanyen a altres Universitats i que, com a tals, siguin cridats per la Universitat autònoma de Barcelona; 3.r aquelles persones de mèrit singular que el Patronat nomeni en ús de les atribucions que li assigna aquest Estatut...». I l'article 40 diu: «El nomenament dels professors agregats serà fet per vocació directa o per concurs de mèrits. Les condicions del concurs seran fixades, en cada cas, pel Patronat, escoltades les Facultats». La selecció de professorat no es fa, doncs, pel sistema de les oposicions lliures, sinó cridant a la Universitat els homes d'un prestigi científic consagrat per llur història i per la qualitat de llur obra, com es fa arreu del món amb la sola excepció d'Espanya. Els resultats avantatjosos de la vocació directa havien d'ésser particularment sensibles en la nostra terra, on tants d'homes eminents es trobaven allunyats de la Universitat i hi haurien romàs per sempre amb el sistema de les oposicions lliures: Lluís Nicolau d'Olwer, Jordi Rubió, Carles Riba, Ramon d'Alòs, Higini Anglès, Joan Puig Sureda, Lluís Sayé, Pius Font i Quer...

Solament els primers graus de la jerarquia docent són obtinguts mitjançant proves: els ajudants són seleccionats

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

entre joves universitaris mitjançant un concurs-oposició. Dedicada a treballs de collaboració, la joventut estudiosa aconseguiria així una formació científica i professional que la posaria en condicions d'arribar a la més alta funció docent.

Heus aquí la llista dels professors que han estat nomenats pel Patronat, prèvia proposta de les Facultats:

Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia

Professors agregats.—Damas Alonso; J. J. Achille Bertrand; Albert del Castillo; Marià Bassols de Climent; Manuel de Montoliu; Lluís Nicolau d'Olwer; Lluís Pericot Garcia; Jordi Rubió Balaguer; Ferran Soldevila.

Professors encarregats de curs.—Hermini Almendros, Ramon d'Alòs Moner; Higini Anglès; Enric d'Aoust; Josep-Maria Balcells Pinto; Jesús-Maria Bellido Golferics; Pere Bohigues Balaguer; Marcel Chevalier; Margarida Comas; Joan Coromines; Pere González Grases; Nicolau d'Hartong; Guillem Díaz Plaja; Pau Martínez de Salinas; Joan Mascaró; Emili Mira López; Francesc Mirabent Vilaplana; Àngel Pariente; August Pi Sunyer; Carles Riba; Gertrud Richert; Joan Roura; Àngel Rubio; Miquel Santaló; Karl Supprian; Adela-Maria Trepat; Eduard Valentí Fiol; Josep Vergés Fàbregas; Jaume Vicens Vives.

Facultat de Dret i Ciències Econòmiques i Socials

Professors agregats. — Josep Alguer; Josep-Maria Giralt; Josep-Maria Pi i Sunyer; Manuel Raventós Bordoy; J. Oriol Anguera de Sojo.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Professors encarregats de curs.—Ramon Coll i Rodés; Alexandre Gallart Folch; Jaume-Maria Mans; Josep Martín González; Antoni Moles Caubet; Josep Quero Molares; Manuel Saforcada Ademà; Manuel Sánchez Sarto; Antoni Simarro Puig; Vicenç Solé de Sojo; Josep-Maria Tallada; Miquel Vidal i Guardiola; James Goldschmidt Vandellós.

FACULTAT DE CIÈNCIES

Professors agregats.—Miquel Masriera; Isidre Pòlit; J. Pascual Vila.

Professors encarregats de curs.—Santiago Alcobé Noguer; Manuel Álvarez Castrillón; Joaquim Febrer Carbó; Joan Guiteras; Josep Ibarz.

FACULTAT DE MEDICINA

Professors agregats.—Vicenç Carulla Riera; Lluís Celis Pujol; Pere Domingo Sanjuan; Joan Cuatrecasas Arumí; Emili Mira López; Joan Puig Sureda; Belarmí Rodríguez Arias; Lluís Sayé Sempere.

Professors encarregats de curs.—Rosend Carrasco Formiguera; Isidre Pòlit.

FACULTAT DE FARMÀCIA

Professors agregats.—Pius Font i Quer; Pere González Juan.

Professors encarregats de curs.—Jesús Isamat Vila.

Inscripcions especials i beques.—Abandonat el vell concepte de la Universitat considerada com una oficina burocrà-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tica expenedora de títols, s'imposava la supressió de l'anomenat *ensenyament lliure*. «Això —diu l'*Anuari*— plantejà immediatament la necessitat de facilitar la continuació dels estudis als alumnes que havien de treballar per guanyar-se el manteniment i per aquesta raó s'acollien al benefici que els significava l'ensenyament lliure.

En la impossibilitat d'organitzar tot d'una un sistema complet d'auxili econòmic als estudiants, com hauria estat desitjable, calgué almenys trobar una solució per al problema urgent que oferien aquests estudiants.

La Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya formà un *Cens d'estudiants que treballen,* en el qual cens s'inscrivien lliurement tots els estudiants que es trobaven en aquesta situació. Sobre cadascun dels casos dels estudiants inscrits en el cens esmentat, va obrir-se una investigació, i, cas per cas, van ésser resolts segons llurs característiques i les possibilitats de cadascú. Les solucions que es donaren foren d'un dels tipus següents: reducció de les hores exigides d'assistència a classe; substitució de l'assistència diària a les classes per unes visites periòdiques als professors (cada setmana o cada quinze dies) per a treballar d'acord amb ells; gestions a les cases on treballaven per tal d'aconseguir rebaixa en llurs hores de treball no universitàries; i, finalment, en els casos d'estudiants que treballaven en condicions particularment penoses o amb dificultats econòmiques, la Universitat concedia subsidis econòmics, transitoris o permanents, als qui els mereixessin. A un darrer grup d'estudiants als quals mancaven poques assignatures per a acabar llurs estudis i això comportava considerables dificultats per a llur adaptació

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

al nou règim, va ésser-los ofert el pagament de llurs viatges a altres Universitats per tal d'examinar-se. Les solucions adoptades resolien la situació de la majoria d'aquests estudiants per a tota la resta de llur temps escolar».

Per a l'any actual el problema s'ha ofert novament a l'atenció del Patronat. Encara no ha pogut ésser redactat el reglament que ha d'establir el règim definitiu d'inscripcions a la Universitat i de la qüestió connexa de l'ajut econòmic als estudiants, reglament que ha d'elaborar la Junta universitària.

Quant a l'altre aspecte del problema, això és, la concessió de beques i subsidis als estudiants, la Universitat ha mantingut la seva antiga *Junta de Beques*. I aquesta institució ha atribuït les beques vacants corresponents a l'any actual, de les que anys ha tenien constituïdes diverses corporacions i fundacions particulars.

Com a projecte que contribuirà evidentment a la solució d'aquest problema capital, cal esmentar la llei del Parlament de Catalunya del dia 4 d'octubre del 1934 que confia a l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya l'administració de les beques de la Generalitat.

El Patronat, al mateix temps que recaptava la concessió de beques, procurava impulsar els anomenats *Estudis universitaris per a obrers,* que donen lloc que tots aquells obrers que sentin un afany de cultura puguin anar-la a cercar al redós de la nova Universitat. «No són pas —es diu a l'*Anuari*— aquests estudis una manera fàcil, i per tant falsa, d'adquirir amb un mínim d'esforç un títol acadèmic, perquè això no poden voler-ho els obrers conscients de llur pròpia

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

personalitat i responsabilitat, ni la Universitat no pot avalar mai un concepte que no seria altra cosa que el seu desprestigi. Es tracta únicament de difondre entre els estaments populars, de posar a l'abast de tothom, els elements de cultura superior que ha de posseir tot ciutadà per a sentir-se solidari de les valors essencials de la cultura humana, capacitant-lo per a intervenir dignament en la vida pública quan sigui cridat a servir els interessos morals i materials de la col·lectivitat».

Durant el curs 1933-34 es donaren les matèries següents: Història de l'Art, Història literària, Biologia, Geografia, Història de la Cultura, Legislació obrera, Història general, Filosofia, Dret. I per al curs 1934-1935 hi havia organitzat un curs d'ampliació amb les següents matèries: Matemàtiques, Química, Física, Cosmografia, Geografia humana i econòmica; Geografia física de Catalunya, Lletres clàssiques, Literatura moderna, Literatura catalana, Història de l'Art català, Esquema de l'Economia moderna, Municipalisme. Els problemes polítics de l'Estat modern, Les èpoques primitives de la humanitat, les revolucions espirituals, econòmiques i socials del segle XIX, i un *curs especial* de llengua catalana.

El Patronat es preocupà també de la cultura física dels estudiants. Malgrat les dificultats econòmiques, s'organitzaren equips d'atletisme, natació, futbol, hoquei, etc., s'havia ja pres part en algunes festes esportives internacionals, com la de Bolonya, i es pensava en la construcció d'un camp d'esports.

Citem ací l'obra antituberculosa empresa per la Univer-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sitat des de l'any 1933, la direcció de la qual fou encarregada al doctor Lluís Sayé, professor *agregat* de la Facultat de Medicina. Aquest any acadèmic podien ja ésser sotmesos a l'examen clínic tots els alumnes d'aquesta Facultat i els de les altres Facultats que no compleixen més de tres anys d'escolaritat. La Universitat feia, encara, les gestions encaminades a l'establiment d'un sanatori universitari i altres llocs d'observació per als casos dubtosos, així com d'una residència per a convalescents on el tractament adequat es simultaniaria amb una tasca pedagògica convenient.

Reforma de l'edifici.—Una de les coses que convenia fer amb més urgència era la reforma de l'edifici universitari. S'imposava, abans que tot, fer-ne la neteja, treure de patis i passadissos aquella brutícia que s'hi havia anat acumulant anys i anys, pintar de nou les parets, plenes d'inscripcions i dibuixos vergonyosos; fer desaparèixer bancs i taules esgavellats i destenyits. I, ensems amb la neteja i endreçament de l'edifici, calia també fer les reformes indispensables per tal de fer plaent l'estada de l'estudiant a la Universitat, procurant d'evitar que en fugís en les seves estones d'esbarjo. I, així, es convertien uns soterranis sòrdids i plens de mals endreços en un bar on trobarien la possibilitat d'una amigable convivència; i en un jardí acollidor, amb caminals i placetes espaiosos, aquell matossar impenetrable dit *jardí botànic*, l'entrada del qual havia estat sempre vedada als estudiants.

S'havia fet un pla de reformes, que començà tot seguit a realitzar-se, per a installar decorosament les oficines ad-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ministratives i, gradualment, seminaris i laboratoris, i dotar la biblioteca de locals adequats per a la bona installació dels llibres, l'establiment d'una biblioteca de mà, la installació de catàlegs, etc. Una tasca era, encara, indispensable i urgentíssima, tocant a la biblioteca: la fumigació dels llibres, en perill de destrucció per obra dels corcs, que s'havien multiplicat en proporcions esgarrifoses durant els llargs anys d'abandó en què se l'havia tinguda. Aquesta tasca, però, ha estat interrompuda en cessar l'actuació del Patronat, destituït el mes de novembre.

Règim econòmic.—La tasca acomplerta pel Patronat en el seu any d'existència ha estat certament considerable, i l'han feta sobretot feixuga les dificultats econòmiques amb què ha hagut de realitzar-la, degut, principalment, a les dificultats econòmiques de la Generalitat, però també a l'hostilitat evident dels darrers ministres d'Instrucció Pública del Govern de la República.

Després d'un estudi minuciós de les necessitats econòmiques d'una Universitat que pogués atendre a totes les exigències de la cultura superior de Catalunya, el Consell de Cultura de la Generalitat havia confeccionat un projecte de Pressupost que pujava a nou milions de pessetes. El Patronat, pensant en les atencions més apressants, va poder reduir aquest Pressupost a 5 milions de pessetes: comptant que l'Estat contribuiria al sosteniment de la Universitat amb una quantitat igual a la que hi havia destinat l'any 33, que era la de 2 milions i mig de pessetes aproxi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

madament, calia per a arribar a aquest Pressupost de 5 milions, aconseguir la duplicació d'aquesta quantitat inicial.

La gestió del Patronat perseguia, per consegüent, un doble objecte: aconseguir del Govern de la Generalitat el compromís de contribuir a les despeses universitàries amb una quantitat igual a la dels Pressupostos de l'Estat, i recaptar del Ministeri la consignació mínima de 2,598.000 pessetes i que aquesta consignació fos global, condició indispensable perquè el Patronat tingués la llibertat de moviment necessària per a poder atribuir a les quantitats les inversions adequades, principi elemental de l'autonomia.

Ara bé: el Patronat mai no ha aconseguit que les quantitats consignades per l'Estat ho fossin en xifra global. Naturalment que la nostra petició sempre ha estat reconeguda legítima; però fins ara no ha estat atesa. D'altra banda, se'ns treien del Pressupost diverses partides sense previ advertiment, com, per exemple, una de 250.000 pessetes destinades a obres; i això es feia precisament en el moment en què el Patronat emprenia la tasca de reforma material i espiritual de la Universitat. No oblidem, encara, que darrerament el ministre Sr. Villalobos, declarava que intencionadament hom havia deixat de lliurar quantitats destinades al Patronat en el Pressupost aprovat per les Corts durant precisament el període de la seva pròpia gestió ministerial.

La Generalitat es comprometia a contribuir a les despeses de la Universitat en una quantitat igual a la consignada per l'Estat: la lentitud en els traspassos i valoracions impedí que complís el seu compromís. Però, malgrat les dificultats, en el primer trimestre del 1934 votà 250.000 ptes., i en el se-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gon trimestre altres 250.000 per a la Universitat i 200.000 per a beques. I diguem que per al Pressupost de l'any actual s'haurien votat 2 milions de pessetes. Gràcies a l'esforç de la Generalitat, el Pressupost universitari pogué xifrar-se en la quantitat de 3.700.000 pessetes, que no arribaven als 4 milions a què el Patronat havia pogut reduir els 5 milions pressupostats, però que permetien esperar amb tranquillitat la liquidació del Pressupost de l'any 1934.

Hi havia dues necessitats ineludibles. Una d'elles era de pagar els professors nomenats pel Patronat, i per garantir els pagaments dels havers d'aquests professors va ésser que la Generalitat va respondre a les nostres demandes aprovant, el març de 1934, 250.000 pessetes, amb les quals es va poder pagar els professors a partir del gener (professors que tenien llur nomenament fet en octubre anterior i que s'havien conformat a no començar a cobrar fins al gener del curs pròxim). L'altra necessitat ineludible era d'emprendre la reforma de l'edifici, i, per atendre-la el Patronat va acudir al patrimoni universitari: deixant de dipòsit alguns dels seus valors, la Caixa de Pensions va atorgar al Patronat un crèdit de 250.000 pessetes.

El dia de la suspensió del Patronat restaven a cobrar 250.000 pessetes de la Generalitat i diferents partides del Pressupost del Ministeri que aquest deliberadament no ens havia volgut lliurar.

Vaig a terminar. Crec que no he oblidat cap dels fets que em proposava esmentar a fi de donar una visió de conjunt de la tasca realitzada pel Patronat. Els resultats assolits el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

primer any d'autonomia permeten afirmar que no ha estat infecunda. En l'obra de renovació empresa, no es pot negar que, en un sol any, havíem aconseguit donar un gran pas, més gran que el que havíem esperançat els patrons en iniciar la nostra tasca; i hauria estat segurament més gran sense la labor entrebancadora d'una part del professorat numerari.

Aquesta obra es veu, avui, interrompuda. Arran dels fets d'octubre, el Patronat fou destituït, i, després tot el personal docent i administratiu nomenat pel Patronat fou així mateix destituït allegant-se que no hi havia diners per a pagar-lo, quan la Generalitat havia de lliurar encara les 250.000 pessetes votades per al segon trimestre del 1934. La Universitat passa ara un mal moment: tot funciona provisionalment, i totes les forces del vell esperit treballen per destruir l'obra de renovació començada.

Però aquesta obra està en marxa. Pot ésser interrompuda un temps més o menys llarg, però tard o d'hora ha d'ésser represa, i no es reprendrà sinó sota un règim d'autonomia, i precisament d'autonomia regida per un Patronat. No vull dir el mateix Patronat, un Patronat d'una composició i d'atribucions exactament iguals a les del Patronat destituït, ni molt menys —això ni caldria dir-ho— amb les mateixes persones.

Perquè puguem veure aviat represa l'obra de renovació avui interrompuda, posem-hi tots el nostre esforç, intellectuals i polítics, professors i estudiants. Vosaltres sobretot, estudiants, tinc l'esperança que no planyereu cap esforç en la defensa dels guanys obtinguts amb l'autonomia universitària. Si veiéssiu que la Universitat anava en camí de tornar a ésser la Universitat provinciana d'abans; que tor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

naven a establir-se els plans d'estudi antics amb llurs exàmens per assignatures i llurs llibres de text; que, suprimits els exàmens d'ingrés i relaxada la disciplina escolar, tornaven a produir-se els avalots d'estudiants, i les parets de la Universitat tornaven a omplir-se d'inscripcions i dibuixos vergonyosos; que la nostra institució universitària tornava a desvincular-se del moviment cultural de Catalunya, i la llengua catalana corria el perill de veure-se'n novament exclosa; tinc l'esperança que vosaltres no sabríeu veure tot això impassibles i posaríeu tot el vostre esforç perquè això no s'esdevingués, recorrent a tots els mitjans que calguessin.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Document escrit per Fabra en qualitat de president del Patronat de la Universitat Autònoma en resposta a la comunicació rebuda de qui llavors n'era rector accidental, Ferran Casadesús (vegeu-la en Fabra 2011: 417-421, doc. 271-272).

TEXT: Mecanoscrit. Set pàgines. Conservat a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, signatura ES CAT-UB 02 37/1/1/1, capsa 2, carpeta 5.

EDICIÓ: Atès el caràcter primigèniament de carta del present document, aquest ha aparegut ja editat al volum 8 d'aquestes *Obres completes*, destinat a *Epistolari*, a cura de Jordi Manent; vg. Fabra (2011: 422-434, doc. núm. 273). Del text, sota la mateixa signatura, n'hi ha una versió igualment mecanoscrita en castellà.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: El document va ser fet públic, el 15.I.1936, per *LP*, pàg. 5ag, i per *LVC*, pàg. 8de-9ae, en sengles còpies que no difereixen substancialment del mecanoscrit. Es llegeix com a gros titular a *LP*: «El President del Patronat Universitari Dr. Pompeu Fabra refuta les falses imputacions sobre l'administració de la Universitat Autònoma», i, tot encapçalant l'escrit de Fabra, el següent paràgraf: «En relació amb les imputacions fetes pel senyor Becerra sobre la confecció dels comptes de la Universitat de Barcelona i la seva devolució, el president del Patronat Universitari Mestre Pompeu Fabra, amb l'assentiment de tots els patrons, ha adreçat al senyor Rector accidental el següent document». Manuel Becerra Fernández va ser ministre d'Instrucció Pública en el breu període comprès entre el 14 i el 30.XII.1935. Vegeu sobre tot aquest afer Albert Ribas i Massana (1976: 232-246); també Claret Miranda (2003: 42-43).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 18.II.1932 | LLOC: Barcelona, local de Palestra | CONTEXT: Acte inaugural de l'Agrupament Escolar de Palestra. Amb assistència de representants –segons el report de *LP* (1)– de l'Associació d'Alumnes de l'Escola Normal Catalana, Secció Universitària de Nosaltres Sols, Associació d'Alumnes de l'Escola Mercantil, Associació d'Alumnes de la Facultat de Dret, Batzokia Barcelonako, Agrupament Escolar Tradicionalista, Secció Escolar d'Acció Catalana, Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya, Secció Escolar de la Lliga Regionalista, Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, Associació Catalana d'Estudiants; vg. Duran (2007: 221-222).

TEXT: **a** *LVC* (19.II.1932), ed. del v., pàg. 5cd | ALTRES VERSIONS: **1** *LP* (19.II.1932), pàg. 5ab; **2** *EM* (19.II.1932), pàg. 4d.

EDICIÓ: El report de *LVC* (**a**) és de molt el més complet i el més ben redactat; els de *LP* (**1**) i *EM* (**2**) en precisen algun detall. El que aparegué a *LV* (19.II.1932), pàg. 7a, no s'edita per tal com no diu res de substancialment diferent dels altres reports ni els complementa en cap sentit. *Esmenes*: 23-24 com passarien] com hi passarien | 84-85 contemporitzarien agradosament i] contemporitzarien desagradosament i | 86 que els la] que ens la ‖ **1** | 16 s'adoptin] s'adopti | 30 pagar totes,] pagar-les totes ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Per un exemple –amb valor de text reportat– de recepció a la contra d'aquesta conferència, vg. la intervenció de Miguel Maura al Congrés espanyol el 6.v.1932, dins *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes* (6.v.1932), pàg. 5461-5462.

El conferenciant es refereix a la solució que donaria al problema de la universitat catalana l'Estatut de Catalunya si s'aprovés tal com fou redactat. Tindríem una Universitat dependent de la Generalitat proveïda del corresponent Estatut d'autonomia. Hauríem de fer, aleshores, la catalanització de la mateixa Universitat, i això fóra molt difícil donades les circumstàncies
6 actuals de l'estat del catalanisme en el nostre poble. Per això molts catalanistes es decanten a una altra solució més radical, creient que seria encara millor la creació d'una Universitat netament catalana al marge de la Universitat oficial.

Molts intel·lectuals castellans es decanten també a aquesta solució. Aquesta coincidència, però, té per fonament dues causes ben diferents. S'explica perquè, com hem dit, hi ha catalans que veuen molt difícil la catalanització de la Universitat, mentre que hi castellans que temen que aques-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ta catalanització fóra massa ràpida, i prefereixen aleshores una Universitat netament catalana abans no desaparegui del tot la Universitat castellana.

Per aquesta catalanització de la Universitat actual hi ha dues menes d'obstacles. La mala disposició de l'Estat espanyol i la fluixedat del nostre catalanisme. Sense aquests obstacles qualsevol camí fóra bo per arribar a la Universitat catalana.

El senyor Fabra estudia la solució de les dues Universitats sota la hipòtesi d'un grau prou alçat de catalanisme. Sota l'aspecte econòmic, on no arribaria la Generalitat arribarien els particulars. En l'aspecte del professorat, tots els catedràtics catalans bons de l'actual Universitat hi passarien, com hi passarien els catedràtics catalans que hi ha a altres regions d'Espanya, i, finalment, hi anirien aquells elements universitaris que fins avui han estat refractaris a unes oposicions per a una càtedra de la Universitat oficial. D'aquesta Universitat, sempre sota la hipòtesi establerta, en serien alumnes tots els catalans. D'aquesta manera, la Universitat catalana seria evidentment molt superior a l'altra Universitat castellana. Però, desgraciadament, aquesta hipòtesi no pot ésser adoptada, car no és prou el grau de catalanisme del nostre poble.

I com que no és d'aquesta manera, cal estudiar les dues solucions, tenint en compte la realitat. D'haver-hi dues universitats, cal no oblidar que les dues les pagaríem els catalans. Una per ésser catalana i l'altra per ésser un servei de l'Estat prestat a Catalunya. És de preveure, també, que l'Estat afavoriria la Universitat castellana. Cal tenir en compte que fins ara l'actual Universitat de Barcelona podia establir una mena de competència a la de Madrid, i aleshores seria una cosa diferent. Seria una Universitat castellana enfront d'una de catalana. Fins en el cas de no ésser afavorida hi hauria molts catalans que la considerarien de molta més seguretat que la catalana de recent creació, sempre sotmesa a les contingències de la política, mentre l'altra podria oferir més condicions d'estabilitat. Davant d'això, cal considerar què farien els professors i els alumnes. Nosaltres voldríem que vinguessin els catedràtics catalans, però jo no estic pas segur que aquests hi vinguessin. I ens trobaríem amb el gros problema del professorat, car no podem oblidar que moltes persones competents en moltes matèries no serien pas bons catedràtics d'aquestes. Què farien els pares dels alumnes? Un catalanista de tota la vida em deia recentment que ell vacil·laria i gairebé es decantaria per la Universitat castellana. Evidentment, aquest intel·lectual catalanista, tot i ésser catalanista de tota la vida, no és per a mi encara prou catalanista. Però aleshores encara hi hauria més. Ja no es podria fer més campanya per a la catalanització de la Universitat, perquè aquesta no podríeu pas fer-la dintre la Universitat catalana, que ja ho seria de catalanitzada, ni tampoc podria

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fer-se dintre la castellana, car no seria lícit ficar-s'hi. El resultat, doncs, és evident; durant els primers anys passaria moltes amargors per manca d'alumnes i de professorat.

Examina el conferenciant la solució per la qual es decanta la majoria. L'actual Universitat, sota la jurisdicció de la Generalitat. Això suposa també un gros treball per la seva catalanització. Hi ha el problema dels professors castellans. Crec que els professors dolents marxarien. Els catedràtics bons que es quedessin caldria respectar-los i que continuessin les ensenyances en castellà. Quant als alumnes castellans s'hauria de distingir entre els que són residents a Barcelona i els que vénen de fora, precisament per a estudiar. Quant als primers, crec que passat el primer temps d'un possible enverinament de la qüestió, no hi ha problema, car entendrien perfectament les explicacions catalanes, com s'ha demostrat a la Universitat Industrial. Quant als altres, s'hauria de seguir un procediment de contemporització, no oblidant mai que es tracta d'un problema de dues llengües germanes. Amb poc temps aquests alumnes serien en condicions d'entendre el català. Els catedràtics haurien d'explicar en un català tan entenedor com fos possible, a poc a poc, i, sobretot, donant després de la classe explicacions als que encara no entenguessin prou bé. Alguns diuen que aquests alumnes castellans no vindrien i això seria en perjudici de la Universitat. Hem de dir que no podem acceptar que per motiu d'aquesta causa hàgim d'envilir-nos menyspreant la nostra llengua. Els estudiants vindrien si la nostra Universitat fos millor que les altres, i això és el que hauríem de procurar. Cal no oblidar mai que no es tracta de dues llengües del tot estranyes. Les dues són germanes i la llengua catalana és hispànica, com ho és la castellana. En els primers anys s'hauria de contemporitzar, però els estudiants haurien de vigilar aquesta contemporització per tal que no fos excusa en molts catedràtics i en molts alumnes. Un Prat de la Riba contemporitzant a mi no m'ha fet mai por, car sé que no perdrà mai la seva catalanitat, i el que farà, en canvi, serà catalanitzar els altres. Si jo fos catedràtic contemporitzaria, però no ho faria mai ni una
84 mica més del que fos totalment necessari. Hi hauria catedràtics que contemporitzarien desagradosament i contra aquests hauria d'anar aleshores la
86 nostra campanya catalanitzadora, no deixant que ens la pertorbessin. Recentment, a la Universitat, hi hagué un alumne que va protestar dient que no entenia les explicacions quan el professor les feia en català. El catedràtic el deixà dir, però després li encarregà una traducció d'un altre idioma al castellà i en l'escrit hi havia molts catalanismes. D'aquesta manera li pogué dir que ell era un català com ja ho havia conegut abans pel seu accent. Els estudiants catalans haurien de vigilar molt especialment els castellans inadaptats i els mals catalans que els fan el joc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

De tot plegat resulta que, en una o altra solució, cal que la massa escolar sigui molt fervorosament catalanista. Per això no podem compartir la 95
idea d'aquell que ha dit que, una vegada aprovat l'Estatut, han de desaparèixer les entitats purament patriòtiques com Palestra i la Protectora. Ben al contrari, ara més que mai cal activar la propaganda, car si els nostres estudiants no es portessin com cal, amb profund amor catalanista, potser sí que aleshores seria millor posar enfront de la Universitat castellana una altra Universitat netament catalana.

Altres versions

1

Pompeu Fabra abans de començar féu observar que no anava pas a fer una conferència, que pressuposa sempre un temps per preparar-la, cosa que ell no posseeix en cap de les maneres, degut a les feixugues tasques que s'ha imposat. Afegí que el que faria seria més aviat una conversa que tampoc aniria en consonància amb el títol. Quant a això, potser seria millor dir: A propòsit d'una Universitat catalana.

Entrant de ple a la dissertació, digué que per a la Universitat catalana hi havia dos camins a seguir. Si s'aprova l'Estatut tal com avui està redactat, l'actual Universitat aniria a parar a mans de la Generalitat, i aleshores s'aniria ràpidament a la seva catalanització. Una altra solució a la qual no manquen partidaris és l'establiment a Barcelona de dues Universitats, una de castellana, l'actual, en mans de l'Estat espanyol, i una segona que crearia i sostindria la Generalitat. Això ho propugnen molts intel·lectuals castellans que tenen el temor que havent-n'hi una, aquesta ràpidament esdevindria totalment catalanitzada, i alhora també és solució propugnada per intel·lectuals catalans, com el mateix A. Rovira i Virgili, que, pel contrari, tenen por que la Universitat única tindria un procés llarguíssim de catalanització. 15

Qualsevol de les dues solucions que s'adopti toparà amb un greu obstacle: la 16
fluixedat del catalanisme del nostre medi universitari, que no és més que un exponent del mateix defecte de tota la pròpia Catalunya. Si l'ideal de catalanisme entre nosaltres fos un fet, llavors l'un i l'altre camí portaria a la Universitat catalana.

Per altra part, si hi hagués dues Universitats, els catalans les haurien de pagar totes dues.

Podríem examinar en primer lloc el que fa referència al professorat de la futura Universitat catalana. Segurament a ella passarien els que actualment hi ha a la Universitat, i potser d'altres que hi ha en altres Universitats.

Referent als alumnes, si comptéssim amb la hipòtesi de catalanitat abans esmentada, no hi deixarien d'anar pas.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tot això és en el cas favorable que existís la catalanitat suficient per a això, però en la realitat és una cosa molt diferent.

Les dues Universitats té la dificultat econòmica, puix que nosaltres hauríem de pagar-les totes dues, i l'oficial es veuria, a més, bon tros més que ara afavorida per l'Estat.

Tot això faria que, almenys els primers anys, la gent no tingués massa confiança en la catalana, per considerar la castellana més estable i segura. Hi hauria molts catalanistes que portarien llurs fills a la Universitat de l'Estat, i aquesta tindria sempre una seguretat de continuïtat, passés el que passés.

La solució, però, que hom ha de creure més viable és una sola Universitat, la mateixa d'ara, regida d'una manera o altra per la Generalitat i tenint sempre un criteri contemporitzador. Aleshores, no cal dir-ho, seria l'hora de fer una tasca de catalanització incansable per part de tots els catalans.

Una de les dificultats: els alumnes castellans; n'hi ha de dues menes: el que viu a Barcelona, aquest entén a despit seu el català, i el que resideix en un altre lloc de la Península i que ve únicament a estudiar ací. Per a aquest darrer cal tenir en compte que per a ell el català no és pas un idioma estrany i d'una altra família. El català i el castellà, com a llengües peninsulars, tenen una gran semblança. Aquest estudiant, si és que realment ve a fer tal cosa, continuarà venint igual; si és que venia per una altra cosa, no ens fa cap mena de falta. Són com dues categories que, naturalment, mereixen dos tractes diferents. El darrer, que mereix tota mena de respectes, no ha d'arribar a obligar-nos a fer-nos pagar massa cara la seva vinguda. El preu és la nostra humiliació.

A propòsit d'això, P. Fabra explicà un cas ocorregut a un professor que palesa prou bé fins a quin punt ha d'arribar la contemporització.

L'acció dels estudiants catalanistes ha de començar aleshores catequitzant en el sentit de catalanitzar de la manera més intel·ligent.

2

Després de breus paraules proemials, indicant que més que conferència faria conversa entorn de les qüestions de la Universitat catalana, entrà a estudiar els camins a seguir per tenir-la.

Parlà del que seria la Universitat catalana, enfront d'una altra d'espanyola. Camí que diu que veuen factible els intel·lectuals castellans i àdhuc molts patriotes catalans.

Estableix la hipòtesi que la massa del poble fos essencialment catalanista, i entorn d'aqueixa hipòtesi va estructurant-se la conversa.

Demostra com es podria tenir un professorat competent, comptant amb els homes d'avui a Catalunya, i els que vindrien també catalans d'altres Universitats espanyoles.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Suposa que els pares, dins aquesta hipòtesi establerta que faria la dualitat d'Universitats potser preferible, tindrien un gran interès a fer anar els seus fills a la catalana.

Es plany, però, que això no sigui possible perquè no existeix aquesta catalanitat.

Aleshores vénen les dificultats. La por que tindrien els pares de portar els fills a una Universitat que no tindria una estabilitat garantida; al revés de l'espanyola, que persistiria mentre depengués de l'Estat.

Explica les tasques a fer per fer-la possible, aquesta Universitat, sigui catalanitzant l'actual i catequitzant sobretot els inadaptats.

S'adreça especialment als estudiants de Palestra per encomanar-los que els seus esforços vagin encaminats a fer-la factible.

Ⓔ 84-86 Passatge de redacció confusa; de la mateixa manera que, per context, esperaríem no un «agradosament», també per context cal entendre l'*ens* aquí editat, en lloc de l'«els» que figura a l'original (vg. esmenes).

Ⓝ 6-9 Era aquest el cas de Rovira i Virgili (1931a i 1931b). Sobre aquesta disjuntiva, vg. Duran (2007: 213-218, concretament «Catalanitat i Universitat (1930-1932): diferents opcions» i «Universitat catalana o catalanització de la Universitat?»). ‖ 95-97 Contra aquesta opinió, s'hi manifestaria semblantment poques setmanes després –el març de 1932– Folguera i Duran (1932: 208-209): «[...] permeteu-me, companys, que posi sobre la taula una qüestió vitalíssima. / És aquesta: "suposant aprovat l'Estatut en el sentit del bilingüisme per a les nostres institucions docents, talment com s'anuncia, es pot donar per enllestida la missió de la Protectora de l'Ensenyança Catalana?". / M'ha suggerit el replanteig d'aquest problema el fet que són varis els socis residents a Catalunya i fora d'ella que han desertat de les files per entendre i manifestar que no estimen ja necessària la nostra actuació des del moment que la Generalitat es faci càrrec de la co-direcció de l'ensenyament a Catalunya. Parlem de *co-direcció* perquè sembla que l'Estat no vol abandonar el control bàsic de la nostra cultura. / Jo crec que estan completament equivocats els que sostinguin aquesta tesi. Ben al revés, jo opino, que així com abans la Protectora tenia la missió de catalanitzar l'ensenyança contra les influències externes (les quals seguiran exercint-se) i per a neutralitzar, en quant sia necessari, les febleses internes dels catalans més inclinats a concòrdies acomodatícies que a la integralitat dels drets de Catalunya. / Jo penso que aquesta Associació ha de seguir creant el material pedagògic per a les nostres institucions docents, ha de subvencionar les institucions privades que, suplint la deficiència oficial, millor cooperin a la cultura essencialment catalana, ha de vulgaritzar el coneixement del nostre idioma entre totes les classes socials per mitjà de cursets, conferències, beques, concursos pedagògics, publicacions de caire popular i demés actes que estimi congruents amb la seva finalitat. I ha de defensar sempre, dintre la latitud que les lleis vigents consentin, i més enllà d'elles amb mires al pervindre, la major catalanitat possible en els ensenyaments de tota categoria científica i social». ‖ 1 | 15 Vegeu Duran (2007: 217-218 i 222). ‖ 50-51 El cas és explicat pel report de *LVC* (a), *ad finem*. Sobre l'actitud contemporitzadora en la catalanització, vg. també a, en què l'opció fabriana queda exposada amb claredat.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

101 [Recepció solemnial de Pompeu Fabra com a catedràtic de la Universitat]

101 a

DATA: 7.XI.1932 | LLOC: Universitat de Barcelona | CONTEXT: Acte acadèmic al Saló Rectoral, en presència, entre altres autoritats, del rector de la Universitat, Dr. Jaume Serra Hunter, del degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, Dr. Pere Bosch Gimpera, i del seu degà honorari, Dr. Antoni Rubió i Lluch, del secretari de la mateixa Facultat, Dr. Joaquim Balcells, i del president de l'Institut d'Estudis Catalans, Dr. Josep Puig i Cadafalch. Fabra havia estat nomenat catedràtic a proposta de Joaquim Balcells, amb data 31.I.1931, en aplicació de l'article 11 del Reial Decret de 24.VII.1930; vg. Vernet (1982: 8-9).

TEXT: Acta de la Junta de Facultat celebrada el 7.XI.1932. Mecanoscrit. Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, ref. top. ES CAT-UB 02 41/6/3/28, pàg. 243-244.

EDICIÓ: La redacció de l'acta, signada per Joaquim Balcells, oscil·la entre la col·loquialitat i l'anacolut; cal cridar l'atenció sobre l'error derivat de l'encreuament entre «Secció Filològica» i «Oficines Lexicogràfiques».

Pren la paraula a continuació el Sr. Fabra; jo sento –diu– que en aquesta ocasió em trobi en una quasi impossibilitat física d'adreçar-vos la paraula. Però el meu parlament s'ha de limitar a agrair als que han fet possible el meu ingrés en aquesta Facultat. I a afirmar que faré tots els esforços necessaris per a fer-me digne company d'ells que és com dec fer-me digne també del meu càrrec.

Ja que per unanimitat la Facultat proposa el meu nomenament –i sé les gestions que han realitzat alguns catedràtics per aquest nomenament. Això són dos motius de satisfacció.

Un altre, i de caràcter íntim, és el que aquest nomenament ve a satisfer una il·lusió que tornant de Bilbao al encarregar-me de la Secció Lexicogràfica de l'Institut d'Estudis: la de fer la carrera de Filosofia i Lletres, per a aconseguir després quan hi hagués una avinentesa ocupar una càtedra de Filologia Romànica. La meva feixuga tasca a la qual darrerament s'hi ha afegit la de formar el Diccionari, m'hauria apartat.

Per això aquella il·lusió constituïa per a mi una terra interdita.

Avui, per tant, aquella il·lusió està assolida, però no sols la satisfacció per aquest alt honor que crec sinceram ent no mereixo, és la satisfacció perquè penso poder dur a terme una tasca que altrament no hagués pogut realitzar: el crear un Seminari en el qual, amb ajuda de deixebles i col·labo-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

radors, reunir els materials per a la creació d'una Gramàtica Històrica de la Llengua Catalana.

Però no cal fer ara programa. Aquesta i altres tasques seran la meva il·lusió. En la realització d'elles el millor possible, crec poder trobar la col·laboració de tots, així com a tots jo ofereixo la meva.

101 b

TEXT: **a** *LVC* (8.XI.1932), pàg. 7fg | ALTRES TESTIMONIS: **b** *EM* (9.XI.1932), pàg. 5de | ALTRES VERSIONS: **1** *LV* (8.XI.1932), pàg. 8b; **2** *LP* (8.XI.1932), pàg. 5 ce.

EDICIÓ: En la seva precisa concisió, el report de *LVC* (**a**) pot bé ser prioritzat; de les dues altres versions, la de *LV* (**1**) aporta més de concreció, en indissoluble complementarietat amb el report de *LP* (**2**).

Digué com agraïa les gestions fetes per la Facultat de Filosofia i Lletres, per la Universitat i pels diputats catalans a les Constituents de la República, i expressà també com calia reconèixer el gest del ministre d'Instrucció 3
Pública. Afegí que entrava a la Universitat amb un esperit decidit a completar la seva catalanització i autonomització. Acabà anunciant que l'any vinent es crearà un Seminari per tal d'aplegar materials per a la Gramàtica Històrica de la Llengua Catalana.

Altres versions

1

Don Pompeyo Fabra dijo que agradecía los elogios que inmerecidamente se le habían dedicado y añadió que todos sus esfuerzos habrían de consistir en hacerse digno del cargo que le había conferido el Gobierno.

Referente a sus propósitos manifestó que el año próximo instauraría un seminario de investigación, como ampliación de estudios.

Después manifestó su satisfacción por su nombramiento, que dijo venía a satisfacer una ilusión que había tenido, ya que era su propósito estudiar la carrera de Filosofía y Letras para después obtener una cátedra en virtud de oposiciones, propósito –añadió– que no había podido realizar por impedírselo sus muchas ocupaciones.

Terminó manifestando que su mayor satisfacción consistía en cooperar a la renovación universitaria que está llevando a cabo el doctor Serra Hunter. 12

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Pompeu Fabra manifesta, seguidament, el seu agraïment pels seus companys de Facultat que l'havien reclamat al seu costat. Afegí que la seva entrada a la Universitat era il·lusió cobejada des de la seva joventut. Un temps volgué llicenciar-se a la Facultat de Filosofia, però les feixugues tasques que li caigueren al damunt li ho feren impossible.

Féu saber els seus propòsits de crear el curs vinent un seminari de treballs d'investigació filològica adherit a la seva càtedra de llengua i literatura catalanes. Acabà manifestant la seva joia pel fet de poder col·laborar a la renovació de la nostra Universitat.

Ⓝ 3 A la *GdM*, núm. 298 (24.x.1932), pàg. 538, es llegeix que «a tenor de lo dispuesto en el artículo 23 del Real decreto de 30 de Abril de 1915 [...] la Cátedra de lengua catalana, de nueva creación y correspondiente al período de Licenciatura de la Sección de Literaturas modernas, de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, fuese provista, por excepción, mediante el procedimiento establecido en el artículo 239 de la ley de Instrucción pública, y de conformidad con las propuestas formuladas por el Consejo Nacional de Cultura y la expresada Facultad», per a «D. Pompeyo Fabra y Poch, no perteneciente al Profesorado», i que ho fes en qualitat de «Catedrático numerario de dicha asignatura». ‖ 1 | 12 Jaume Serra Hunter va ser Rector de la Universitat Autònoma entre 1931 i 1933; sobre la seva trajectòria acadèmica, vg. Claret Miranda (2003: 215-216).

3.3 Textos subscrits

102 La catalanització de la Universitat. Manifest d'adhesió dels Enginyers Industrials

CONTEXT: A continuació del nom de Pompeu Fabra, com a primer sotasignat, apareixen els de: L. Bergadà i Girona, Pompeu Carreres, Rafael Campalans, Ferran Cuito, S. Rubió i Tudurí, Ramon Muntanya, P. Vidal de Llobatera, Andreu Muntaner, Joan Deulofeu, J. Serrat Bonastre, J. Thió i Rodés, Màrius Comes, Ernest Ramir, Antoni Jovés, Antoni Homs, Rafael Garriga, Avelí Bassols, J. Coromines, P. Guasch Oliveres, J. M. Lamany, Ramon Sementé, Juli Ysamat, Miquel Vallmitjana, M. Sust, Enric Rodon, Carles Pi i Sunyer, F. X. Mosso Petit, E. Mies Codina.

TEXT: **a** *EM* (14.i.1931), pàg. 1e | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LN* (15.i.1931), pàg. 1ab; **c** *LP* (16.i.1931), pàg. 4ef; **d** *ECC* (16.i.1931), pàg. 1c.

EDICIÓ: Tret d'una de sola, degudament indicada a l'aparat crític, no hi ha variants substancials entre els testimonis; cal remarcar, però, que, a *ECC* (**d**), el manifest apareix transcrit amb ortografia prenormativa. En el cas de cognoms de grafia vacil·lant (Homs / Oms, Lamany / Lamañ), es dóna aquí preferència a la que presenta un major nombre d'ocurrències.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Un bon nombre de professors prestigiosos de la Universitat de Barcelona, juntament amb els elements més destacats del nostre sector intel·lectual, han presentat al senyor ministre d'Instrucció pública una exposició en la qual es raona la conveniència de la catalanització de la nostra Universitat. Encara que no del tot sencera ha estat publicada per la premsa de tots els matisos.

La veu dels nostres primers universitaris no podia deixar de tenir ressò entre els que ens honorem d'haver passat per les aules de l'Escola Especial d'Enginyers Industrials de Barcelona.

Aquesta Escola –bressol dels nostres tècnics– des de 1867 fins a començaments de segle, ha estat l'únic Centre Superior d'Espanya on es conreava oficialment la tècnica industrial. En fundar-se l'Escola de Bilbao i poc després la de Madrid, llurs Claustres varen constituir-se amb enginyers industrials de l'Escola de Barcelona, i d'ella han eixit la majoria dels qui exerceixen a Espanya aquesta carrera tècnica.

L'Escola de Barcelona –la més profundament arrelada– ha estat particularment sensible a les qüestions universitàries. Els que n'havem estat deixebles, sentim encara aquesta noble tradició.

En el present cas concret ens fem un honor d'adherir-nos als prestigiosos professors i intel·lectuals abans al·ludits, que amb tant d'encert i tan dignament han volgut pledejar la catalanització de la Universitat de Barcelona i donem fermança d'esdevenir –en tot cas– col·laboradors dels propugnadors d'aquesta causa.

Ⓥ 10 **b** i **d**: on es coronava ‖

Ⓝ 1-5 Feia ja llavors ben bé mig any de la publicació del text al·ludit, datat del 27.VI.1930; vg. «Per la cultura universitària. Manifest d'un grup de professors», *LVC* (30.VI.1930), ed. del v., pàg. 10ab, i «El manifest d'un grup de catedràtics», *LN* (3.VII.1930), pàg. 4c, i «La catalanización de la Universidad de Barcelona», *LV* (4.VII.1930), pàg. 6ab. ‖ 11 Vegeu Escuela de Artes y Oficios de Bilbao (1929).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

103 [La resposta del Patronat al document presentat per un grup de professors]

CONTEXT: Fabra, com a president del Patronat, és el primer signant del text, seguit a continuació dels noms del secretari, Joaquim Balcells, i dels vocals.

TEXT: Mecanoscrit. Cinc fulls amb capçalera del «Patronato de la Universidad de Barcelona». Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, signatura ES CAT-UB 02 A-I, annex n. 10.

EDICIÓ: El text no es reprodueix aquí, perquè ja ha aparegut editat per Jordi Manent al volum 8 d'aquestes *Obres completes*; vg. Fabra (2011: 390-394, doc. 250). Una versió catalana del document, amb escamoteig d'un paràgraf i d'algun altre breu passatge, va aparèixer a *LO* (10.II.1934), pàg. 5bd, sota el títol aquí atorgat al text.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Gracia Alonso (2011: 267-270).

104 El Patronat de la Universitat Autònoma reclama un lloc d'honor al primer rengle en l'obra de renovació de la cultura

CONTEXT: La nota és signada per Pompeu Fabra, com a president, i per Joaquim Balcells, com a secretari, del Patronat de la Universitat Autònoma.

TEXT: **a** *LP* (2.VIII.1936), pàg. 1ad | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LVC* (2.VIII.1936), pàg. 3d.

EDICIÓ: Una versió en espanyol de la nota aparegué, sense variants substantives en la traducció, a *LV* (2.VIII.1936), pàg. 2a.

Reunida la Comissió Permanent del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha considerat detingudament el moviment emprès a Catalunya en el camp cultural, que es va concretant, per iniciativa de la Generalitat i amb el generós ajut del poble, en la creació i multiplicació de nous centres de cultura; la creació d'una Universitat popular, amb una missió ben pròpia i definida de portar a l'obrer i al poble en general l'alt benefici espiritual d'una cultura científica; l'organització de nous centres d'ensenyament de diversos graus i aspectes, etc. Tot això fa esperançar un magnífic esdevenidor, ben pròxim, per a la nostra cultura. En aquesta obra grandiosa la Universitat
10 Autònoma de Barcelona reclama un lloc d'honor al primer rengle.

Barcelona, 1 d'agost del 1936.

Ⓥ 10 **b**: sol·licita un lloc ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

105 [Crida del Patronat Universitari als professors i als estudiants universitaris invitant-los a treballar per al major profit de la Universitat Autònoma]

CONTEXT: Escrit després de la victòria de les candidatures d'esquerres a les eleccions del 16.II.1936 i del subsegüent restabliment de l'autonomia universitària.

TEXT: **a** *LP* (26.II.1936), pàg. 2ef | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LVC* (26.II.1936), pàg. 1de.

EDICIÓ: Tot i aparèixer sense signar, és absolutament versemblant atribuir-ne l'autoria a Fabra: per tal com era ell el president del Patronat en nom del qual s'emet la present crida, i també per tal com lèxic i estil no desdiuen gens dels habituals en Fabra. Tret de dues variants menors, degudament indicades en l'aparat crític, i d'unes poques divergències atribuïbles a criteris de correcció, **a** i **b** són idèntics. Una versió en espanyol de l'escrit aparegué, sense variants substantives en la traducció, a *LV* (27.II.1936), pàg. 9ab.

El Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, en el moment de reintegrar-se a les seves legítimes funcions, es creu en el deure d'adreçar una cordial salutació a tots aquells que constitueixen la Universitat i són elements interessats en l'obra de la seva reforma.

El Patronat entra a regir novament, amb la decisió de prosseguir la tasca empresa, i amb el propòsit final de fer una Universitat eficaç, viva i digna, que sigui alhora reflex i estímul dels valors intel·lectuals de la nostra terra. Així dedicarà una activitat preferent a consolidar els punts essencials de les innovacions ja establertes; a posar ordre en la marxa de la Universitat, per reconstituir el que un llarg període d'interinitat desvirtuà, i fer reviure el que està paralitzat; i a realitzar tots els projectes concebuts des del començament i que una sobtada interrupció de la vida del Patronat impedí de portar a la pràctica.

Perquè la Universitat sigui un organisme viu, cal que l'Estatut, llei bàsica de la seva autonomia, tingui la suficient elasticitat per a adaptar-se a les exigències de cada moment i de cada realitat. La reforma de l'Estatut estigué des de la primera hora minuciosament prevista, i assegurat el dret a promoure-la a través de qualsevol iniciativa. Una vegada més, doncs, ara com abans, el Patronat recorda a tots els elements que integren la Universitat, no solament el dret, sinó també l'obligació moral que tenen de promoure per vies legals tant una una modificació estatutària com en general tota idea de sentit constructiu.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La disciplina ha d'ésser la norma ineludible que s'imposi a tots: als universitaris, amb el deure d'acatar-la; als organismes rectors, amb el de mantenir-la. El qui no estigui d'acord amb una disposició vigent, posseeix prou mitjans per a fer sentir la seva veu. El qui se senti sincer adversari de l'actual règim autonòmic, té com a ciutadà el dret indiscutible de combatre lleialment per la seva desaparició, però com a universitari ha de complir amb el seu deure, i no li seria excusable en cap cas de portar al recinte de la Universitat llavors de desordre o d'indisciplina.

El Patronat, per exigències de puresa espiritual i de dignitat de conducta, reprèn la seva activitat on la deixà, exempt de tot rancor i ni tan solament dolorit per fets passats. Però adverteix que serà inexorable amb aquells que fora del camí legal i evadits dels imperatius de l'ètica pertorbin la vida de la Universitat amb actes d'indisciplina o aprofitin les funcions de llur càrrec per a emetre opinions que no tenen res a veure amb la tasca docent.

El Patronat compleix amb goig el deure de manifestar que agraeix la
38 decidida cooperació que li prestà la major part del professorat en la seva
39 actuació anterior, i molt especialment la d'aquells professors que, no obstant discrepàncies amb el contingut de la reforma empresa, procediren sempre correctament, amb respecte per a la legalitat universitària i dintre d'una actuació professional seriosa i eficaç. I en aquest terreny ha de manifestar el seu profund reconeixement a tota la classe escolar, que col·laborà en l'obra reformadora amb un entusiasme i una elevació exemplars.

En el moment que la Universitat recobra la seva autonomia, el Patronat adreça a tots una crida cordial, inspirada en el desig que la serenitat imperi en la vida universitària i asseguri el grau de densitat i eficàcia que reclama la gran tasca de dotar el nostre poble del seu òrgan legítim de cultura superior.

Ⓥ 38 **b**: prestà una gran part del Professorat ‖ 39-40 **b**: no obstant les discrepàncies ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

III. Textos d'interès crític i biogràfic

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Breu introducció

Els textos varis que integren aquest tercer gran bloc responen, en una o altra mesura, segons és indicat en el títol genèric que els engloba, a un interès crític i biogràfic. Entès aquest en el sentit que a uns tals conceptes atorgava Oscar Wilde quan, a *The Critic as Artist* (1890), advocava per una crítica i per una (auto)biografia estàlvies de contingències físiques i de fets circumstancials, ans més aviat plenes de disposicions anímiques i de passions imaginatives de l'esperit.

Allò que millor permet així de conèixer la trajectòria vital i intel·lectual de Fabra no són documents ideats i escrits a gratcient per ell, amb vista a donar programàtic testimoniatge del seu currículum o de la valoració que li mereixi tal persona o tal avinentesa. Són papers esparsos i diversos, no sempre de redacció pròpia, a través dels quals és tanmateix possible tenir esment d'allò que Fabra, en la major part dels casos induït per altri, creia sobre si mateix, sobre altra gent, sobre realitats i sobre esdeveniments de la seva època.

La subcategorització de tots aquests materials és feta d'acord amb les afinitats que entre ells presenten dins les respectives grans denominacions convencionals aquí emprades (semblances, entrevistes, manifestos, declaracions, paraules, comentaris), les quals no volen significar ni més ni menys que la definició que oportunament en dóna el mateix *DGLC*. I amb el benentès que, ni aquí ni enlloc, no sempre és fàcil d'establir una tallant divisòria entre algunes d'elles o de certes ocurrències seves...

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1. Semblances

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Circumstàncies professionals, tot i que de vegades també amicals, duen Fabra al conreu esporàdic del gènere propi de la semblança biogràfica o, fins i tot, autobiogràfica.

Dues de prou diferents, atesa la mena de personatges que tenen respectivament per objecte, són necrològiques: la de mossèn Alcover (**106**) i la de Manuel G. Alba (**110**). El col·lega amb qui, des del primer dia, havia mantingut una oximorònica relació (Murgades 2011a). I el deixeble prematurament caigut en un combat que transcendia de molt el lliurat només en el camp de la llengua i per la llengua.

Les dedicades a Foulché-Delbosc (**107**) i a Emili Guanyavents (**109**) reten respectivament testimoniatge de reconeixença, en dos moments històrics distints, al catalanòfil estranger, que s'aplica com a tal pioneramente en l'estudi i en la difusió de la llengua del país, i a l'escriptor autòcton que excel·leix en el coneixement de la gramàtica normativa, segons la va codificant Fabra al compàs de la mateixa receptivitat que hi mostra la societat catalana del moment.

Els mots sobre Bosch Gimpera (**111**) –més substantius que d'altres de reportats del mateix Fabra sobre diversos personatges en el marc de comentaris ocasionals o atzarosos– posen en relleu l'esperit de col·laboració que havia de regnar entre el president del Patronat de la Universitat Autònoma –Fabra– i el just nou elegit rector d'aquesta –Bosch.

L'entrada sobre ell mateix amb destinació a l'*Enciclopedia Espasa* (**112**) a instàncies d'aquesta empresa editora (Murgades 2008: 94-95) dóna fe de la contenció de Fabra a l'hora de parlar de si mateix i de com sap dur-hi a terme un ponderat exercici d'autodistanciament.

TEXT: **a** Autògraf. Dos fulls manuscrits de pròpia mà per Fabra, conservats a la Biblioteca de Catalunya, en el conjunt de materials provinent de l'Arxiu Administratiu núm. 1225; al final del segon full, en lletra que no és de Fabra, hi ha escrit: «P. *Fabra*» | ALTRES TESTIMONIS: **b** Dos fulls en versió mecanoscrita d'**a** en el mateix lloc i d'igual procedència; **c** *L'Institut d'Estudis Catalans. Els seus primers xxv anys.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1935, pàg. [67].

EDICIÓ: El mecanoscrit (**b**) és còpia d'**a**, amb alguna mínima correcció feta a mà; **c** és la versió impresa d'**a** i **b**. Les poques variants entre els dos testimonis amb valor d'autògraf i **c** concerneixen només alguna qüestió menor de puntuació i de majusculació; són del tot insubstancials. En *IEC* (**c**), però, el text apareix signat per R.[amon] D'A.[lòs] M.[oner].

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: L'atribució del text a Fabra és inequívoca, atesa l'existència d'**a**, atès a més també el fet que, a l'Acta de la Secció Filològica de l'IEC corresponent a 4.III.1935 (**079 bt**), es llegeix: «El Sr. Fabra ha llegit a la Secció la biografia de Mn. A. M. Alcover destinada al volum dels vint-i-cinc anys de l'IEC». No hi ha, ara per ara, manera de saber per què, però, al volum en qüestió, és Ramon d'Alòs Moner qui el signa: ¿error d'impressió?, ¿Fabra que se'n desentén fins que n'acaba assumint l'autoria qui llavors, d'ençà la destitució d'Eugeni d'Ors el 1920, era el secretari general de l'IEC?

1 Nasqué a Manacor (Mallorca) el 2 de febrer de 1862. Estudià la carrera eclesiàstica al Seminari de Mallorca, del qual més endavant (1888) fou nomenat catedràtic d'història eclesiàstica. El 1905 guanyà per oposició la dignitat de canonge magistral; el 1915 fou elegit Vicari capitular, i el 1921, degà de la Seu de Mallorca.

Mn. Alcover era essencialment un folk-lorista i ja el 1885 publicava *Les Contarelles*, a les quals havien de seguir diversos volums de *Rondaies mallorquines*. Coneixia bé el parlar popular de Mallorca, i ben aviat el folklore el dugué al camp de la lingüística. El 1901, amb una *lletra de convit a tots els amadors de la llengua catalana*, iniciava entusiàsticament l'obra del
11 Diccionari. Òrgan de la seva propaganda era el *Bolletí del Diccionari*, que començà a aparèixer el mateix any i que, amb constància i tenacitat exemplars, continuà publicant, gairebé tot sol, fins l'any 1926. El nom de Mn. Alcover es féu llavors popular entre els catalans. La seva formació científica hauria anat afermant-se gràcies a una voluntat tenaç i a una capacitat de tre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ball formidable que li permetia adquirir el coneixement de les grans llengües modernes i posar-se al corrent de la bibliografia lingüística mundial sense deixar mai la seva vida de propagandista de la llengua, que culminà en la celebració, el 1906, del primer congrés internacional de la llengua catalana, del qual fou l'inspirador i l'ànima. El 1911, en ésser creada la Secció filològica, en fou elegit president.

Aviat, però, discrepàncies amb els seus col·legues motivaven el seu allunyament de l'Institut, que circumstàncies polítiques cada vegada més tristes per a Catalunya van fer definitiu. El 1926, amb una subvenció del Ministeri d'Instrucció pública, començava la publicació del seu diccionari, que titulava *Diccionari català-valencià-balear*.

Quatre anys més tard (el 8 de gener de 1932) moria a Mallorca, el qui fou el primer president de la Secció filològica de l'Institut.

Ⓝ 1 Sobre l'obra i la vida de mossèn Antoni M. Alcover és una de les aportacions recents més sòlides la de Perea (2005). ‖ 11-13 És a cura també de Perea (2004) la publicació íntegra en CD-ROM del *BDLC*.

1.2 Textos idiògrafs

107 M[ONSIEUR]. FOULCHÉ DELBOSC

TEXT: *P&P*, núm. 83, vol. III (XII.1901), pàg. 213-214.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre el conjunt de la producció de Raymond Foulché-Delbosc, vg. Isabel Foulché-Delbosc i Julio Puyol (1931).

Un altre estranger que no ns ignora i potser un dels que ha fet i fa més pera atraure l'atenció dels de fòra sobre les coses de la nostra terra.

Desde aquí, per un efecte de perspectiva, nosaltres catalans ens imaginem tot lo món enterat de les nostres coses, i alguns anem fins a creure, per exemple, que *Catalunya capital Barcelona* és pertot arreu una cosa tant apresa com *Italia capital Roma* o *Portugal capital Lisboa*. Ens creiem que tot lo món sab que existeix una llengua catalana i una literatura catalana i fins una nacionalitat catalana. Res tant lluny de la veritat, desgraciadament. Ho saben quatre. L'immensa majoria no n saben res d'això, o ben poca cosa. I de què ls vindria? Quants espanyols saben bé lo que és el Piamont o la Bretanya? La gent que no ha oblidat la seva geografia, sab de Catalunya lo

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que n diuen les geografies; i les mateixes geografies espanyoles no n diuen gaire cosa més sinó que és un antic principat dividit actualment en quatre provincies; i si parlen de la llengua catalana, és pera dir que existeix un dialecte català al costat d'un dialecte asturià i d'un dialecte andalús!

En Foulché ns ha contat sovint la sorpresa de molts, adhuc persones illustrades, quan han après per ell que existeix una llengua catalana distinta de l'espanyola. Pares que volien enviar els llurs fills a apendre o a perfeccionar l'espanyol a Barcelona, s'han quedat veient visions quan en Foulché ls ha fet saber que en la nostra ciutat els llurs fills sentirien parlar una altra llengua tota diferent.

–Vostè vol dir un *patois* parlat pel baix poble?

–No; una llengua que parlen tots els barcelonins, poble i senyors, rics i pobres, tothom.

Així en Foulché, professor d'espanyol a París, ha revelat a molts i a molts l'existencia de la nostra llengua. Però això és ben poca cosa al costat de lo que ha fet i està fent en les seves publicacions. Ell és el primer filoleg estranger que ha separat completament lo català de lo castellà. Abans d'ell, un cataleg d'obres hispaniques posava junts, sota l titol d'espanyols, els manuscrits catalans i castellans, tot posant a part els portuguesos; pera ls hispanistes lo català era una provincia de lo castellà. Ell va rompre l motllo
32 qualificant la seva *Revue Hispanique*: *recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais.* Per fi s prescindia de les actuals divisions politiques i no s'atenia sinó a la realitat: la llengua i la literatura catalanes eren tot una altra cosa que la llengua i la literatura castellanes, com ho són la llengua i la literatura portugueses.

En Foulché, que havia estudiat desde molt jove l castellà, estudía més tard el portuguès pera completar els seus estudis hispanics; però tot seguit s'adona que li manca encara estudiar una tercera llengua, la catalana. La seva revista, començada a publicar nou anys endarrera, és ja consagrada a l'estudi de les tres llengües i de les tres literatures peninsulars; i, desde allavores, tot estudi filologic emprès per ell és un estudi triple: castellà, portu-
43 guès i català. Autor d'un *Abrégé de grammaire espagnole* i d'un *Abrégé de grammaire portugaise*, no sabria deixar d'escriure l seu *Abrégé de grammaire catalane.* I, efectivament, aquesta obra, tant interessant pera ls catalans, està ja imprimint-se i sortirà probablement abans de fi d'any.

Gracies an en Foulché, tindrem, doncs, una gramatica catalana escrita en francès.

Aquesta obra ha d'haver costat al seu autor una feina inimaginable. Pensi-s que aquí no haurà trobat, com pera l castellà o pera l portuguès, una gramatica fixada, una ortografia admesa per tothom, i a cada moment haurà

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

topat am dificultats i am dubtes, no sabent cap a quin costat decantar-se, no trobant en els autors consultats ni tant sols conformitat en l'exposició dels fets. Pera resoldre aquestes dificultats i dubtes, li ha calgut venir sovint aquí i fer-hi estades, i ara ultimament s'hi ha estat prop de dos mesos treballant de ferm d'un cap de dia a l'altre.

Sort que és un treballador infadigable. Jove com és, té, ademés dels dos *abrégés* de que hem parlat, una altra gramatica castellana, una gramatica 58
francesa pera ls portuguesos, feta am la collaboració den Gonçalves-Vianna, i una gramatica francesa pera ls espanyols (no encara publicada) feta també amb la collaboració d'aquest savi filoleg. Ara està imprimint, com hem dit, un *Abrégé de grammaire catalane*; i, hevent-se-li demanat recentment si voldria collaborar en la redacció d'un diccionari català-francès en projecte, ha respost que hi estava disposat.

Fins aquí ls seus treballs lingüistics. Tingui-s, ara, en compte que aquests treballs no són aquells a que en Foulché s dedica preferentment, prou coneguts tots ells dels pocs estudiosos d'aquesta terra. Consignem entre altres: una porció d'estudis sobre autors peninsulars; una infinitat d'estudis bibliografics, entre ls quals la remarcable *Bibliographie des* 69
Voyages en Espagne et en Portugal; i la publicació d'un gran nombre de textes, entre ls quals el millor texte de la *Comedia de Calixto y Melibea* 71
(Celestina) i del *Lazarillo de Tormes*. En Foulché és, ademés, el director de l'important *Revue Hispanique*, que compta ja nou anys de vida, i ha emprès fa uns dos anys la publicació d'una *Bibliotheca Hispanica*.

Però en Foulché no és solament *molt* treballador, sinó un *bon* treballador, un excellent treballador. I per això ns hem de felicitar que s'hagi decidit a publicar una gramatica catalana en francès.

Pera aquesta obra no cal desitjar altra cosa sinó que estigui a l'altura dels seus dos altres *abrégés*, castellà i portuguès.

Fins ara en Foulché era conegut i estimat per tots els que aquí s dediquen seriosament a l'estudi de la llengua i de la literatura catalanes; però desde avui, am la seva gramatica, ha de ser-ho de tot català que estimi un poc la seva parla i les lletres de la seva terra.

Ⓕ 32-33 Foulché-Delbosc (1894-1933). ‖ 43-45 Són respectivament: Foulché-Delbosc (1893), Foulché-Delbosc (1894) i Foulché-Delbosc (1902). ‖ 58-59 Són Foulché-Delbosc (1888) i Foulché-Delbosc i Gonçalvez Viana (1898). ‖ 69-70 Foulché-Delbosc (1896). ‖ 71-72 Foulché-Delbosc (1900a) i Foulché-Delbosc (1900b).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 10.I.1926 | LLOC: Sitges | CONTEXT: Discurs de Fabra en el marc de l'homenatge dels intel·lectuals catalans a Santiago Rusiñol; vg. Casacuberta (1997: 571-584).

TEXT: **a** *LEC*, núm. 196 (23.I.1926), pàg. 8 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LPu*, núm. 94 (17.I.1926), pàg. 2.

EDICIÓ: **a** i **b** no presenten cap variant substancial; alguna incorrecció ortogràfica o de picatge en *LPu* (**b**) fan preferir *LEC* (**a**).

Per encàrrec del Comitè organitzador de l'homenatge, sóc jo, qui no té altre mèrit que el d'ésser un antic amic i admirador teu, qui té l'honor de fer-te l'oferiment d'aquest àpat.

Ens ha mogut a retre't aquest homenatge un sentiment d'admiració per la teva alta obra de pintor i de literat, un sentiment de reconeixença per la part principalíssima que has tingut en el floriment de les nostres arts i de les nostres lletres. Impossible d'apreciar ací, en breus paraules, la teva obra pictòrica, la teva producció literària, la teva labor com a promotor o col·laborador d'innombrables manifestacions i empreses artístiques. Per una sola d'aquestes coses ja t'hauries fet digne de la nostra admiració i reconeixença; considera, doncs, com ets mereixedor d'aquest homenatge que avui venim a retre't per totes elles plegades!

I encara hi ha, entre els nostres motius d'admiració, el Rusiñol íntim, vessant a dolls en la conversa aquell humorisme tan teu que constitueix un dels encants de la major part de les teves obres literàries. Més que enlloc, en la conversa has exercit potser el teu mestratge. Jo recordo bé que, en els principis de la meva carrera, amb unes observacions que em vas fer sobre el
18 llenguatge de la meva traducció de *La Intrusa*, estrenada en aquesta benvolguda Sitges, tu m'ensenyares, el primer, a fugir de la rigidesa de regles en què perilla de caure el gramàtic. Doncs bé, a la manera que et sóc deutor, te'n són segurament tots els que, en alguna ocasió o empresa, han tingut la fortuna d'ésser els teus companys o els teus col·laboradors.

Hem vingut a homenatjar-te, no pas amb motiu d'«un» de tants èxits teus, com en aquell àpat llunyà, a l'hort de la Paloma, en què celebràrem l'è-
25 xit de la teva primera conferència a l'Ateneu Barcelonès: hem vingut a homenatjar-te per tota l'obra que has realitzat durant la teva llarga vida d'home de lletres i d'artista. Però tenim la sort, rara en un tal homenatge, de poder esperançar que aquesta obra que ara festegem, amb tot i ésser enorme, no és encara «tota» la teva obra. Que la teva vida s'allargui molts anys encara, com desitgem tots vivament, i encara has d'enriquir el nostre art i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

les nostres lletres amb nous fruits del teu enginy fecund i inexhaurible. Tots admirem la teva insistència en el treball, el teu afany de produir, que mai no declina. En la teva vida hi ha hagut prou avinenteses en què tot et convidava al repòs, al qual podies lliurar-te satisfet de la labor acomplerta; però tu, a penes enllestida una obra, ja t'havies posat a treballar en una altra amb el mateix delit que si es tractés de la teva primera obra. Quan et crèiem retut pel cansament o per la malaltia, ens sorprenies amb una nova producció fresca i vigorosa.

I és gràcies a aquest delit teu inextingible –exemplar en un país on veiem tantes d'activitats prematurament estroncades–, és gràcies a aquest delit sense parió, que, en desitjar-te llargs anys de vida, ho fem moguts, no solament per l'afecte entranyable que et professem, sinó per un noble egoisme, puix que tot el que et resta de vida sabem que ha d'ésser encara en profit de l'art i de les lletres de la nostra terra.

Rusiñol, visques molts anys pel bé de Catalunya!

Ⓝ 18-19 L'estrena es féu en el marc de la segona festa modernista, el 10.x.1893; vg. Gallén (2009: 935-961). ‖ 25 Pronunciada el 21.i.1893, amb el títol de *Mis hierros viejos*, és «una defensa del col·leccionisme entès com a passió»; sobre aquesta conferència, així com sobre l'àpat al·ludit, vg. Casacuberta (1997: 92-99).

TEXT: *AdC* (Barcelona: Imp. Ràfols, 1929, pàg. 34).

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Semblança reproduïda íntegrament a Vidal (1972: LXXII, 221-222).

Pocs són els qui coneixen la labor realitzada per Emili Guanyavents en l'obra de normalització i depuració de la llengua literària. El fet de multiplicar-se, aquests darrers anys, les publicacions en llengua catalana, féu indispensable la tasca de revisar els escrits de llurs col·laboradors, la majoria d'ells encara no prou coneixedors de la gramàtica i del lèxic del llenguatge literari, i a aquesta tasca es dedicà de ple i hi ha excel·lit Emili Guanyavents. És gràcies a ell que han sortit correctament escrits els treballs de col·laboració d'una munió de publicacions catalanes, i encara es deu a ell que molts llibres hagin aparegut completament *up to date* quant a correcció lèxica i gramatical.

Ara, en ocasió de publicar-se l'edició definitiva de les obres de Narcís 10
Oller, s'ha fet constar públicament que han estat revisades per Emili 11
Guanyavents; però, abans, quanta feina feta anònimament, sols coneguda

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pels que intervenien en la publicació dels treballs sotmesos a la seva revisió! I encara, en general, poc coneguda per aquests mateixos, puix que molts s'imaginaven que les correccions d'Emili Guanyavents es reduïen a l'ortografia i a la morfologia, i no s'adonaven que la seva revisió abastava al lèxic, a la sintaxi, a l'estil, i àdhuc, si s'esqueia, a la versificació. Per això jo, que, testimoni diari de la seva tasca, en conec tota la importància, tinc avui una veritable satisfacció que se m'hagi presentat una avinentesa de senyalar-la a l'agraïment de tots els que s'interessen pels progressos del català literari.

La manera més eficaç de fomentar l'aprenentatge de la llengua escrita és d'oferir als lectors textos lingüísticament correctes, i a això ha contribuït Emili Guanyavents d'una manera principalíssima. Ell també, amb les seves observacions, mai fetes a tall d'objeccions sinó de consultes, ha ajudat a l'arrodoniment de no poques regles gramaticals i a la descoberta de no poques defectuositats de la llengua. És de justícia, doncs, que, quan parlem de la col·laboració de gramàtics i escriptors en l'obra de redreçament de la llengua literària, no oblidi ningú el nom del poeta Guanyavents, el qual, d'altra banda, ja comptava entre els seus mèrits indiscutibles el d'haver excel·lit en el millorament de la versificació vuitcentista.

Ⓕ 10-11 Es refereix a Oller (1928-1929).

Ⓝ 11-12 Per a una visió actual de la intervenció de Guanyavents en aquesta empresa editora, vg. Martínez-Gil (1999: 277-286, esp. 282-286; 1997: 189-218, esp. 199-202). Sobre Fabra evocant Oller, vg., *infra*, **140 c.**

110 UNES PARAULES DE POMPEU FABRA

CONTEXT: Manuel González Alba fou un dels morts en l'assalt de l'exèrcit espanyol als locals del CADCI durant el Sis d'Octubre. Sobre el personatge, vg. Ventura i Solé ([1979]); també Castells (1985).

TEXT: *En Memòria de Manuel González i Alba. Mort el 6 d'octubre del 1934* (Valls: Eduard Castells Impressor, 1936, pàg. 65-68).

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Segons es llegeix a la pàg. [7] de l'opuscle: «Aquest fascicle ha estat editat per un grup d'amics de Manuel G. Alba a profit de la seva vídua i fills»; a més de Fabra, amb les paraules del qual es cloïa el tal fascicle, hi col·laboraven Ll. Aymamí i Baudina («Notes biogràfiques»), Ramon Fabregat («L'intel·lectual»), Joan Sales («El Ciutadà»), Jaume Miravitlles («L'Heroi»), Joaquim Xirau («L'Home»), Ventura Gassol («El Patriota»)». Es féu un facsímil del llibret (Barcelona: Lletra Viva Llibres, 1978). El text de Fabra és reproduït parcialment a la columna de Benet (1968), sens dubte a partir del testimoni aquí editat.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

EN MEMORIA

DE

MANUEL GONZALEZ I ALBA

MORT EL
6 D'OCTUBRE
DEL 1934

•

BARCELONA
MARÇ DEL 1936

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

UNES PARAULES DE POMPEU FABRA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Quan molts haurien cregut que ja en sabien prou i se n'haurien gloriejat, ell veia clar que encara li mancava d'aprendre moltes coses per a poder dir que sabia bé el català i, modestament, m'ho confessava i em demanava que el guiés en l'aprenentatge de la llengua: poc temps després obtenia el número u en un concurs per a la provisió de vuit places de mestre de català. I, no satisfet encara, continuava estudiant i, sota el meu guiatge, treballava per aconseguir una formació lingüística que li perme-

67

tés de col·laborar més eficaçment en l'obra de fixació i difusió de la llengua literària. Era un excel·lent deixeble, un bon company de treball, un bon amic: no cal dir com havia d'ésser-me dolorosa la seva pèrdua.

Però hi ha hagut encara, per a ferme-la sentir més vivament, les circumstàncies de la seva mort: fou l'home que no vacil·là a afrontar la mort davant el que ell creu el compliment d'un deure; i l'Alba l'afrontava serenament valent, ell que mai no havia fet parada d'ésser-ho...

POMPEU FABRA

68

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

111 [Sobre Pere Bosch Gimpera]

DATA: 14.XII.1933 | LLOC: Universitat de Barcelona | CONTEXT: Parlament de Pompeu Fabra amb motiu de la presa de possessió de Pere Bosch Gimpera com a rector de la Universitat Autònoma.

TEXT: **a** *LVC* (15.XII.1933), pàg. 7b | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (15.XII.1933), pàg. 1c.

EDICIÓ: Els reports de *LVC* (**a**) i *LP* (**b**) no presenten variants substancials; n'aparegué a *LV* (15.XII.1933), pàg. 6c, la simple traducció al castellà, la qual segueix **a** en la denominació de Fabra com a «doctor» (a diferència de **b**, on apareix qualificat de «mestre») i **b** en l'ús del pretèrit perfet simple (en lloc del pretèrit indefinit que trobem en **a**).

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu la recent monografia de Gracia Alonso (2011) i, més en concret, pel que fa al nomenament de Bosch Gimpera com a rector de la Universitat, les pàg. 262-267, en què la lectura que es fa d'aquest mateix text resulta com a mínim esbiaixada.

Seguidament ha parlat el president del Patronat Universitari doctor Pompeu Fabra. En primer lloc ha expressat la satisfacció que tots els homes de ciència han de sentir en veure elevat pels sufragis dels seus companys a un lloc de gran responsabilitat, com és el càrrec de rector de la Universitat de Barcelona, un home com el doctor Pere Bosch i Gimpera.

A continuació el doctor Pompeu Fabra ha dit que des del seu lloc de rector el doctor Pere Bosch i Gimpera continuarà la seva labor científica, labor que li ha creat un respecte i una admiració en els primers centres de cultura del món.

El president del Patronat ha afegit que, per tal com el doctor Bosch i Gimpera, en possessionar-se del càrrec de rector, passa a formar part del Patronat Universitari, no hi ha cap dubte que la seva col·laboració en les tasques del Patronat, com a home que és amant de la cultura i amant de la Universitat de Barcelona, i tenint en compte la seva preclara intel·ligència, ha de donar uns resultats de màxima eficàcia.

El doctor Pompeu Fabra ha acabat el seu parlament felicitant-se que la Universitat compti amb un rector que seguirà la brillant tradició dels homes que han ocupat aquest càrrec i felicitant-se també que el Patronat de la Universitat compti des d'ara amb un membre del prestigi del doctor Pere Bosch i Gimpera.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1.4 Text anònim

112 [AUTOSEMBLANÇA A L'*ENCICLOPEDIA ESPASA*]

112 a

TEXT: *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-americana*, vol. XXIII. Barcelona: Espasa-Calpe, [1924], pàg. 20.

EDICIÓ: Sobre la plausibilitat d'aquesta atribució, vg. Murgades (2008: 94-96).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

FABRA (POMPEYO). *Biog.* Filólogo español, n. en Barcelona en 1868. Cursó la carrera de ingeniero (especialidad química) en la Escuela de Ingenieros de dicha ciudad, pero se dedicó preferentemente a los estudios lingüísticos. En 1902 ganó por oposición la cátedra de química de la Escuela de Ingenieros de Bilbao, donde explicó esta asignatura durante diez años, hasta que, en 1912, llamado por el entonces presidente de la Diputación provincial de Barcelona, Enrique Prat de la Riba, regresó a su ciudad natal para encargarse de la cátedra de lengua catalana creada por la referida Diputación y de la dirección de las oficinas lexicográficas del *Institut d'Estudis Catalans*, creado también por aquella Corporación provincial. Desde la fecha mencionada se dedica exclusivamente a sus trabajos gramaticales y lexicográficos y a su cátedra de catalán. Sus primeras investigaciones lingüísticas representan el primer paso dado en Cataluña contra las incongruencias e imperfecciones de las gramáticas catalanas de Blanch, Bofarull y Estorch, y contra la falta de unidad de la lengua literaria catalana; sus principales esfuerzos se encaminaron por aquel entonces a que los escritores que cultivaban la lengua catalana adoptaran el sistema morfológico del catalán central, lo que defiende en su primera obra *Ensayo de gramática de catalán moderno*, escrita en 1886, pero no publicada hasta 1891. Entre estas dos últimas fechas entró, con Joaquín Casas-Carbó y Alejandro Cortada, a formar parte de la redacción de la revista literaria *L'Avenç*, que dirigía Jaime Massó Torrents. El grupo de *L'Avenç* empezó una campaña a favor de una renovación morfológica y ortográfica del catalán, iniciándola con la publicación de la gramática de Fabra. Aceptado por éste el criterio sostenido por Casas-Carbó de que la ortografía conviniera al mayor número de dialectos, emprendió una serie de trabajos importantísimos que tendían a la modernización de la ortografía. Publicada en 1898 su *Contribució a la gramática de la llengua catalana*, premiada en los Juegos Florales de Barcelona, se dedicó con preferencia a los

estudios sintácticos, que le llevaron a estudiar a fondo la lengua catalana medieval. Durante su estancia en Bilbao continuó sin cesar en su labor, escribiendo su *Gramática de la lengua catalana*, publicada en 1912. Son anteriores a esta fecha: *Sil·labari català*; *Tractat d'ortografía catalana*; *Étude de Phonologie catalane* (*Revue Hispanique*); *Les* E *toniques du catalan* (*Rev. His.*); *Le catalan dans la grammaire de langues romanes de Meyer-Lübke et dans le Grundriss de Gröber* (ensayo crítico) (*Rev. His.*); *Qüestions de gramática catalana* (Bibl. Popular L'Avenç, 1911, Barcelona). Posteriormente Fabra tomó parte activísima y principal en el establecimiento de las normas ortográficas del catalán, acordadas por el *Institut d'Estudis Catalans* y en la redacción del *Diccionari Ortogràfic* del citado *Institut*, que fué redactado bajo su dirección. Completan su bibliografía una *Gramática catalana*, publicada también por el *Institut*, y otra *Gramática catalana*, destinada a las escuelas, publicada por la *Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Las *Normes ortogràfiques* de Fabra han sido objeto de severas impugnaciones de parte de muchos escritores y filólogos catalanes, que se han resistido a aceptarlas.

31 32 39 40 41 43

Ⓕ 14 Bofarull i Blanch (1867) i Estorch y Siqués (1857). ‖ 18 Fabra (1891). ‖ 27 Fabra (1898). ‖ 31 Fabra (1912). ‖ 32-36 Són respectivament: Fabra (1904a), Fabra (1904b), Fabra (1897), Fabra (1906), Fabra (1907), Fabra (1911). ‖ 39 El *DOr.* ‖ 40 Fabra (1918a). ‖ 41 Fabra (1918b).

Ⓝ 1-3 Va obtenir-ne el títol el setembre de 1890, a vint-i-dos anys d'edat. ‖ 5 Sobre els anys bilbaïns de Fabra, vg. Garaizar Axpe (1996: 383). ‖ 24-25 Vegeu Casas-Carbó (1891: 145-148). ‖ 43-45 Vegeu Segarra (1985a: 346-358).

112 b

TEXT: *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-americana*, vol. v (*Apéndice*). Bilbao-Madrid-Barcelona: Espasa Calpe, [1932], pàg. 3.

FABRA (POMPEYO). *Biog.* Este filólogo ha continuado en el seno de la Sección Filológica del *Institut d'Estudis Catalans*, y en cursos y conferencias, su no interrumpida labor de depurador y fijador del idioma catalán. Ha seguido colaborando en diversas publicaciones catalanas, especialmente en el periódico diario *La Publicitat*, limitándose siempre a tratar cuestiones gramaticales y lexicográficas. Suprimida su cátedra de catalán por la Diputación provincial de Barcelona durante el período dictatorial de 1923 a 1929, aquella corporación se la restituyó pocos meses antes del advenimiento de la segunda República Española. Durante aquel período, Fabra siguió explicando su

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cátedra, patrocinada por los *Estudis Universitaris Catalans*. Habiéndose creado en 1931, por el Ministerio de Instrucción pública, sendas cátedras de lengua catalana en las Escuelas Normales para maestros de Cataluña, Fabra ha
13 sido nombrado por el propio ministro inspector de las mismas. En este propio año, el Claustro de la Universidad de Barcelona ha acordado, por unani-
15 midad, la creación de una cátedra de catalán regentada por él. Su actividad en pro del conocimiento y del estudio concienzudo de la lengua catalana ha sido enorme, pues nunca se ha negado a dar conferencias y cursos sobre materias gramaticales cuando se lo han solicitado. Ha sido presidente del Ateneo Barcelonés, y en ocasión de haber cumplido sesenta años fue objeto
20 de un homenaje popular y de la publicación de una *Miscelánea* que lleva su nombre. Creado recientemente por la Generalidad de Cataluña el Consejo de
22 Cultura, FABRA ha sido designado para la vicepresidencia. Su *Gramática catalana* (curso superior) ha obtenido cinco ediciones; su *Diccionari ortogràfic*, dos, y su *Gramàtica catalana* (curso medio), tres. Otras obras: *Gramàtica francesa*, en catalán (1919); *Converses filològiques*, primera serie (1922); *Gramàtica anglesa* (1924); *L'obra de depuració del català*, discurso presidencial del Ateneo Barcelonés (1924); *Ortografia catalana* (1925); *Les principals faltes de gramàtica* (1925); *La conjugació dels verbs en català* (1926); *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria catalana durant el segle XIV* (1926); *Abrégé de Grammaire catalane*, en *Les Belles Lettres* (París 1928); *Compendio de Gramática catalana* (Barcelona 1930), etc.

Ⓔ 13-14 *Propio año*: ¿és un cas de dittografia? Aquí més aviat esperaríem: «mismo año».

Ⓕ 22-32 són respectivament: Fabra (1918a), Fabra (1917), Fabra (1918b), Fabra (1925) (vg., *supra*, 040), Fabra (1925a), Fabra (1925b), Fabra (1926a), Fabra (1926b), Fabra (1928), Fabra (1929), que en algun lloc consta de 1930 (vg. SM 088).

Ⓝ 15 Vegeu, *supra*, **101 b**, n. a lín. 3. ‖ 20 La miscel·lània al·ludida, que havia de ser-li oferta el 1928, amb motiu dels seus seixanta anys, és la que, en realitat, no va aparèixer, ja a l'exili, fins al 1944, a cura de Joan Coromines (1943). N'hi ha una reedició facsímil amb un preàmbul d'Antoni M. Badia i Margarit (Coromines 1998: 9-18, n. 1), en el qual aquest apunta que, ja el 1928, Josep M. de Casacuberta havia tingut una tal iniciativa, que hauria anat a càrrec de l'Editorial Barcino; Joan Coromines, en el seu «Advertiment» a l'edició susdita, afirmava que «quant a la data dels articles, molt pocs han estat escrits recentment; els altres ja figuraven en el recull dels 70 anys. Entre aquests, tres es redactaren l'any 1928 [...]» (Coromines 1998: VII).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

2. Entrevistes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

De les vuit entrevistes aquí aplegades per ordre cronològic, n'és sens dubte la més coneguda la primera (**113**). També la quarta (**116**) ha gaudit d'una certa difusió en aportacions monogràfiques, tot i que no a través de la seva versió primigènia, a la qual es dóna preferència aquí. La tercera (**115**), altrament, no va passar tanmateix desapercebuda a Josep Miracle (1968: 15, n. 15), que va qualificar-la oportunament de «veritable canemàs biogràfic del Mestre».

Totes vuit són a més signades per plomes destacades del periodisme i de les lletres de l'època, amb el benentès que quatre, dues i dues respectivament (**115** i **116**, i **119** i **120**), són obra de sengles autors, Miquel Duran i Domènec de Bellmunt.

Majoritàriament, cinc en concret (**113**, **115**, **116**, **119** i **120**), se centren sobretot en l'activitat professional de Fabra en tant que gramàtic i codificador de la llengua. De les tres restants, l'una té a veure amb el que aquí hem convingut a anomenar el compromís cívic i sociopolític de Fabra, cosa que en aquest cas significa el seu paper com a president del Patronat de la Universitat Autònoma de Catalunya (**118**). Una altra (**117**) va referida a l'únic i efímer episodi de Fabra com a candidat de partit a unes eleccions polítiques. I, encara, una de ben diferent és la que el mostra com un apassionat de l'esport i, més en concret, del joc del tennis (**114**), il·luminant així una faceta que troba complementarietat en la seva igualment declarada devoció pel muntanyisme, segons es recull en part a la penúltima de totes aquestes entrevistes (**119**), la més amatent a l'anècdota personal.

(Els punts suspensius entre claudàtors dins el cos de text de les entrevistes indiquen supressió de passatges obra de l'entrevistador no pertinents per a la millor comprensió de les declaracions posades en boca de Fabra.)

TEXT: Tomàs Garcés, «Conversa amb Pompeu Fabra», *RdC*, any III, núm. 23 (v.1926), pàg. 485-494.

EDICIÓ: A diferència d'allò advertit a SM 080, la reproducció que se'n va incloure en Garcés (1985: 43-58) presenta, en relació amb l'original de la *RdC*, alguns canvis més que els simplement «ort[ogràfics]». No se n'indiquen aquí les variants substancials, atès que són d'atribució inequívoca al corrector, tret d'una que és un cas clar d'homeotelèuton o bordó; se'n prenen en consideració sense més, en canvi, unes poques de concernents alguna millora inqüestionable de la puntuació.

[...]

Un acte important

Sembla mentida que un home com Pompeu Fabra, tan madur i matisat, hagi nascut en un període de transició. Al cap i a la fi, la infantesa i l'adolescència del gramàtic van desenrotllar-se en ple ambient provincial: el de la
5 *Barcelona de l'Exposició. Qui escrivia en català, aleshores?*

–A casa nostra, barcelonins de soca-rel com érem, teníem un clos on no penetrava el nostre idioma. Vull dir les cartes, que, tal com el costum general ho exigia, no eren redactades sinó en castellà. Doncs bé: vaig ésser jo, vailet, qui gosà, a casa, de trencar el costum. Tenia 12 o 13 anys, potser. Els meus nebots, els Galí, vivien a casa. Ens estimàvem com germans, no hi havia entre ells i jo una diferència d'anys massa grossa. Van haver de marxar a Camprodon i jo, naturalment, vaig escriure'ls-hi. Però tot just havia estampat la tradicional fórmula de «Queridos sobrinos» que alguna cosa es desvetllà i es rebel·là dintre meu. Trobava artificials les meves paraules. No podia vessar en elles el meu afecte. I, fatalment, vaig escriure la primera carta en català.

Vaig explicar al meu pare el que m'havia passat, i tant va assentir a la
18 determinació que havia pres, que vaig fer el primer prosèlit.

La fam de saber

–Aleshores, jo no tenia ni tal sols idea que existís una literatura catalana. I quan me'n vaig adonar i vaig comprendre les secretes raons que em movien a escriure en la llengua nadiua, vaig decidir seriosament d'emprendre'n l'estudi. Tenia fam de saber. Furgant en la minsa llibreria paterna, vaig trobar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el Diccionari de Labèrnia i la Gramàtica d'En Blanch i Bofarull, que no sé com hi havien anat a raure. Aquests dos van ésser els meus primers mestres. Poc de temps els vaig seguir, però. La Gramàtica d'En Blanch, sobretot, era caòtica i insuficient. Després d'haver donat el paradigma dels verbs, per exemple, diu que si en resulten formes poc viables el lector pot substituir-les a gust seu. Aquesta pueril fugida d'estudi em semblava contrària als principis essencials de la Gramàtica i revelava als meus ulls que l'estat de la llengua catalana no era gens ni mica normal.

Això i el tracte que tenia amb un xicot cubà, veí meu, d'una cultura superior a la meva, coneixedor de diversos idiomes, abrandaren en mi el somni de crear la gramàtica que el català, anguniosament, freturava. La meva posició, doncs, fou la defensa de la norma contra l'anarquia.

«Ensayo de Gramática de Catalán Moderno»

–Aquest llibre és el primer fruit dels meus estudis i de la meva ambició. El tenia escrit als disset anys i va ésser publicat, anys després, sense modificacions de cap mena. Quan jo cursava la preparació d'enginyer era company meu Alexandre Cortada, i d'altres, amb els quals parlàvem de catalanisme. Ells coneixien, és clar, l'existència del meu manuscrit. La meva sorpresa va ésser gran quan un dia, Damas Calvet, el nostre professor de dibuix, em demanà la gramàtica i volgué que en parléssim. Aleshores fou quan l'Alexandre Cortada em presentà Cases-Carbó a l'Ateneu. A ell dec no tan sols la publicació del meu llibre, sinó l'haver-me incorporat als rengles de *L'Avenç*. *L'Avenç* conegué i travessà distintes èpoques. Havia arribat a ésser una revista ben valuosa, que redactaven En J. Massó i Torrents i En Perés. Quan jo vaig tractar amb En Cases-Carbó i amb En Massó i Torrents, aquest va tenir la idea de començar una nova etapa de la revista i, ensems, obrir un establiment de llibreria i d'edicions. La meva gramàtica va obrir el foc.

Ella és el resultat de la meva indignació davant l'anarquia lingüística. Em limitava, en contraposició a la Gramàtica d'En Blanch i Bofarull, a exposar, sistemàticament, el dialecte central.

Les directives de la campanya de «L'Avenç»

–*L'Avenç* no s'acontentà de publicar la meva obra. En va fer l'inici de la seva campanya. Quin aldarull! Les crítiques, que fins aleshores havien estat més aviat benèvoles, esdevingueren agudes i estridents. Nosaltres érem els reformadors, havíem de vèncer mil obstacles. Aviat hi hagué escriptors al costat nostre i d'altres contra nostre. Entre els primers podríem comptar-hi, com a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

més afecte, Maragall; i entre els segons, per bé que no eixís mai del terreny de la simple resistència, Verdaguer.

Tant la Gramàtica com la campanya anaven de cara a la modernització de la llengua. Declararem la guerra a l'arcaic. Un dels nostres primers triomfs va ésser la resolució definitiva de la qüestió dels plurals femenins en *es*. El triomf va ésser ben guanyat per Cases-Carbó, autor de l'article on es plantejava per primera vegada aquell tema.

Un Renaixement sense gramàtica

–Si la reforma trobava obstacles, no era pas sense motius. En realitat, no és que nosaltres encetéssim les qüestions lingüístiques. Ben al contrari –i per això vàrem ésser tan combatuts–, fou tan sentida des del començament de la Renaixença la necessitat de refer la llengua, que cada escriptor esdevenia un gramàtic. I, no obstant, tots es malfiaven de la gramàtica com d'una cosa perillosa, no ja solament per a la producció literària, ans per a la llengua mateixa. Hi hagué un Milà i Fontanals, hi hagué un Aguiló. Influïren gaire en la manera d'escriure de llurs contemporanis? L'un era filòleg il·lustre, l'altre escorcollador infatigable de la llengua antiga i dels parlars vivents. Ningú, però, no va seguir-los. Cadascú tirava per on li era més fàcil; no volien reconèixer l'autoritat del mestre. Tots eren mestres. Cadascú s'havia elaborat, bé o malament, el seu sistema. Era aleshores quan es produïa la lamentable discussió de les *as* i de les *es*, i els membres de certa Acadèmia no aconseguiren posar-se d'acord sobre si calia dir «alfabet» o «beceroles».

L'obra dels nostres escriptors de la primera renaixença havia de resultar, doncs, per força fragmentària, des del punt de vista filològic. És mancada d'unitat i plena d'errors. A les tares adquirides per la llengua durant els segles de decaïment literari, venien a afegir-se'n de noves. Més vergonyoses, per tal com eren volgudes. La llengua s'engavanyava d'arcaismes revessos i de neologismes malfargats. Tot, però, es mesclava dins una mètrica i una construcció purament castellanes, que tothom acceptava com a bones.

El que causa més estupefacció, no obstant, és la multiformitat assolida per la llengua escrita. Rara fou la qüestió que no rebé dues o més solucions distintes i ens seria molt difícil de trobar dos escriptors, entre els d'aquella època, absolutament d'acord en totes les qüestions. Els partidaris d'una mateixa solució en una qüestió determinada, eren adversaris irreconciliables en una altra qüestió: en ortografia, hi havia els partidaris dels plurals en *as* i els dels plurals en *es*; entre els primers com entre els segons hi havia, per exemple, partidaris de la *ç*; i dins de cada un dels quatre camps en què

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

es trobaven separats els escriptors per aquestes dues soles qüestions: qui era partidari de conservar la *l* doble, qui de suprimir-la; qui escrivia la *v* segons la regla etimològica castellana, qui l'escrivia conformant-se més o menys amb l'ús antic, etc. Han estat usades contemporàniament vuit formes distintes de l'adverbi *on*. 101

Evolució de la gramàtica nova

–Així que vàrem haver guanyat les primeres batalles contra aquest caos, vàrem evolucionar en el sentit de sofrir la influència de la llengua arcaica. Un dels mestres de la Renaixença, Marian Aguiló, pur i isolat, va ésser el vehicle de tal influència. Ell, contra el que molts podrien pensar, veia amb satisfació l'agitació que promovíem. M'havia dit, recordo, més d'una vegada: «Quan vaig veure una gramàtica escrita per un jove, vaig pensar que fóra una obra dogmàtica, intransigent i injusta. Veig, però, que té fonaments en la realitat».

Sembla que, en preocupar-nos d'acostar la llengua literària moderna a l'antiga, ens contradiguéssim nosaltres mateixos. Res d'això. Vèiem en l'antic elements purificadors del lèxic i sobretot de la sintaxi. I volíem empalmar la llengua moderna en l'antiga, no a base d'elements superficials, sinó essencials. Crèiem viable el nostre propòsit per tal com entre la llengua antiga i la moderna no hi havia hagut encara una veritable diferenciació. Cal reconèixer que el nostre pla ha esdevingut una realitat més sòlida que no pas la del temps del *lo*, del *mòria* i del *parlam*.

La meva evolució s'ha aturat i concretat, finalment, en la manera actual de plantejar el problema de la depuració de la llengua: cal estudiar bé la llengua viva, cal estudiar bé la llengua antiga. D'aquell doble estudi brollen els materials de l'obra purificadora.

Dialectalismes i arcaismes

–Tant la llengua viva com la llengua antiga, però, tenen els seus perills amagats. Dialectalismes i arcaismes han d'ésser emprats amb seny i cautela, i amb la pretensió que s'incorporin a la llengua literària. Àdhuc en el diàleg fotogràfic. L'autor s'exposa en aquest cas a que el diàleg dialectal envaeixi la seva prosa. Aleshores embafa i perjudica, com un excés de folklore. I, no obstant, per què entestar-se en la fotografia? Com si un diàleg entre pagesos de l'Empordà no pogués ésser bell sense dialectalismes.

Quant als mots arcaics, és condició indispensable copsar-ne el sentit i la manera de lligar-los. Això no és pas una *perogrullada*. Per dissort, és ben

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

recent el cas deplorable de *freturar*, que tan inadequadament ha estat usat. L'escriptor, ultra resistir-se a adoptar arcaismes «perquè sí», ha de fer-los jugar amb traça i oportunitat. No ha d'acceptar-los en massa. A poc a poc es va lluny. Quin dubte hi ha que alguns arcaismes d'ara fa deu anys han deixat d'ésser-ho, per obra i gràcia de llur reincorporació?

Quan l'escriptor es decideix a llançar un arcaisme, un dialectalisme o un neologisme, ha de tenir la sensació –i sentir-ne la responsabilitat– que realitza un acte transcendental. Es casa amb aquell mot, per sempre. Però, quan el mot o el gir introduïts no s'empelten en el riu de la llengua, cal que el mateix escriptor que s'aventurà a llançar-lo, ambiciós de fortuna, l'aparti per estalviar noses i perills al patrimoni literari. Ha de tenir la valentia de reconèixer les seves pròpies errades. Som en un període de convalescència del nostre idioma. Tota innovació, per tant, ha de fer-se *sub judice*, a reserva que es provi la seva eficàcia.

Teoria democràtica de la norma

–Aquesta prova ningú, i el gramàtic menys que ningú, no pot defugir-la. El gramàtic per si sol i *a priori* no pot imposar res. És impossible, des d'un gabinet de treball, de preveure i abastar tots els casos pràctics. De vegades la solució donada a un cas determinat resulta violenta. El gramàtic, aleshores, no ha d'encastellar-se com un déu indiscutible, ans al contrari: atenuar la violència, desfer-la si és necessari.

Cal tenir present que els perfeccionaments lingüístics d'ara són de matís, gairebé tots. Per això han de cercar-se a tall d'assaig, amb molt de compte. Jo mateix no sabria establir una norma abans de sotmetre-la a aquella prova d'eficàcia. Deixo sempre que els nostres escriptors l'experimentin i decideixin, en definitiva, la seva viabilitat. No tots els escriptors poden ajudar-me, no obstant. Els veig dividits en tres grups, dels quals només el tercer pot servir-me: en l'un hi ha aquells escriptors, escorrialla de l'anarquia del vuit-cents, que fan resistència a tot allò que contraria llurs habituds, i que per comoditat s'erigeixen en defensors dels seus propis defectes. En un altre grup, potser més perniciós que el primer, hi ha aquells escriptors que davant una construcció o un mot que els sembla una millora de la llengua no s'aturen a considerar si és o no viable, si cau o no en el corrent tradicional de l'idioma. Finalment, en un tercer grup –que jo estimo d'admirables i indispensables col·laboradors meus– hi ha els escriptors ponderats, creadors i rectificadors, que no obliden mai la responsabilitat pròpia. A aquests escriptors encomano, tàcitament, la prova del que jo voldria que fos norma. Sense aquesta prova, doncs, resolta en sentit favorable, entenc, repeteixo,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que el gramàtic no pot imposar res. No sóc dictador, em plauen els procediments democràtics.

Ara bé: l'assaig que quatre o cinc anys d'èxit consolida, hauria d'esdevenir regla inflexible. Que poguéssim dir, aleshores: el qui no fa això o no ho fa així, comet senzillament una falta de gramàtica. El meu ideal fóra que, gràcies a aquest mecanisme, arribéssim on ha arribat, sense Acadèmia, Anglaterra. Si més no, ens estalviaríem, immunes, les atzagaiades de qualsevol gramàtic.

El progrés aconseguit i la feina a fer

–No he pas d'encarir el progrés aconseguit. És ben visible. El que en ell hi ha de més encoratjador, però, és la disciplina. Una disciplina que ara fa vint anys ningú no podia preveure. Per altra banda, el lèxic ha millorat. El més endarrerit, indubtablement, encara, és la sintaxi, com tot el que té una relació més íntima amb el pensament: per exemple, la significació de les paraules. Però aquest endarreriment és lògic si recordem l'estat a què havia davallat l'idioma, i si tenim present el bilingüisme actual. El bilingüisme, heus ací l'enemic. Lluitem contracorrent. La nostra tasca depuradora és feixuga, per tal com subsisteixen les causes d'impuresa.

Però, sigui com sigui, el català té ja les seves línies generals ben estructurades. I podem tenir una visió del que serà el nostre bell idioma quan un últim grau de depuració sigui acomplert.

Mentrestant, cal treballar. Ja es treballa. La traducció dels clàssics, per exemple, no dubto que serà una monjoia en el nostre camí ascendent. Les traduccions sempre suposen un enriquiment del lèxic, enriquiment que és més necessari que mai quan una depuració severa l'ha empobrit.

Poden fer-se moltes coses profitoses. Jo en proposaria de seguida una: la revisió de les «frases fetes». Quantes n'hi ha d'estrangeritzades! Caldria, doncs, desfer-les i refer-les, donant-los nova vida; així treuríem del nostre corrent lingüístic les carcasses que s'hi podreixen. Una revisió com la proposada hauria d'ésser general. No es tracta de posar un remeiet a cada cas, sinó de crear motllos nous, d'inventar, si cal, neologismes. En aquest terreny, més que en altres, se'ns mostra ben nua la necessitat que els escriptors de bona fe col·laborin en l'obra depuradora.

Les lletres catalanes

–El progrés lingüístic ha repercutit, és clar, en la literatura. Si els vuitcentistes es movien dins un romanticisme mansoi, les promocions modernes s'o-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rienten envers el coneixement de les literatures d'altres països i espero que ben aviat es deixarà sentir la influència renovelladora dels clàssics.

El fet és que les lletres catalanes d'avui, sense posseir un «poeta» de l'alè de Verdaguer, ni un «geni» puixant com Guimerà, han assolit un grau inconegut de maduresa. Carner em sembla l'home representatiu d'aquest segon renaixement, de la mateixa manera que Molière i La Fontaine són els símbols de la bona època francesa.

Massó i Torrents – Maragall – Guimerà

–No puc pas comentar cap obra ni cap home del nostre temps. Ni opino com a crític, ni he estat mai amic íntim de ningú. Potser el meu millor amic ha estat Massó i Torrents, company d'excursió i de polèmica. Amb ell caminàrem hores i hores, sense fatiga, excursionistes ruskinians com érem. Amb ell vàrem lluitar des de *L'Avenç* contra tots els enemics que es presentaven.

Massó i Torrents tenia un just sentiment de la llengua parlada, que contrastava amb l'arbitrarietat caòtica de la majoria d'escriptors del seu temps. Els seus *Croquis Pirenencs* tenen una frescor invencible. És el primer literat que s'identificà de veres amb la reforma de *L'Avenç*. Això li portà disgustos, àdhuc amb antics companys seus com Mn. Collell.

El curiós d'En Massó i Torrents és que tenia idees tan clares sobre el que calia fer, que tots els seus llibres els concebia formant part de vastes sèries. Era un home de molts projectes. No n'ha realitzat gaires, però la vocació que el va portar a l'Institut s'ha descabdellat en un treball formidable que val per tots els projectes marcits. Massó i Torrents, neguitós, febrós d'ambicions nobilíssimes, és una admirable estampa d'intel·lectual renaixentista.

També Maragall va ésser amic meu. El vaig conèixer d'estudiant, quan encara no havia escrit res. Ens llegia les seves produccions primiceres. I ens barallàvem amb ell a propòsit del seu punt de vista sobre la forma. Baralles amicals, és clar.

Maragall va ésser sempre un home de vida plàcida. El veig, encara, com si el tingués davant els meus ulls, a la tertúlia de *L'Avenç*. Era un noi polit, somrosat, de cutis fi. Portava una barbeta i desvetllava una gran simpatia.

A Guimerà l'he tractat poc, però una lletra seva em causà una de les sorpreses més fortes que hagi tingut. Tothom sap que Guimerà va ésser, durant molts anys, una mena de «papu» dels anti-normistes, que es vantaven de tenir en els seus rengles indisciplinats les figures més glorioses de la nostra literatura. Quan jo compilava una *Selecta d'autors catalans*, em vaig trobar que de tots els autors que hi eren representats només Guimerà escrivia els

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

plurals femenins en *as*. Em sabia greu. En escriure-li per demanar-li permís de reproducció del seu original, vaig demanar-li també, amb temença, si tindria inconvenient que els seus plurals fossin retocats. Esperava una resposta agra. I no: «els plurals femenins faci'ls anar a gust de vostè», em deia. Aquesta singular displicència va revelar-me com era fictícia la creença en l'entossudiment dels escriptors vuitcentistes. No es podia demanar, ben cert, un eclecticisme més gran.

Ⓕ 24 Labèrnia i Esteller (1839-1840, i Bofarull i Blanch (1867). ‖ 27-29 «En el caso de encontrarse una voz que por sujetarla á regla haya de parecer estraña ó anticuada, prefiérase siempre, –y esto basta para resolverlo el buen sentido de cada cual–, la que está en uso comunmente, aun cuando sea contra la misma regla» (Bofarull i Blanch 1867: 32). ‖ 36 Fabra (1891). ‖ 65-65 Casas-Carbó (1892: 59). ‖ 81-82 «Discutiose la necesidad de redactar el abecedario de la lengua catalana en esta primera sesión [de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, el 28.x.1881], y por si debía titularse *beceroles* como creía Aguiló, ó *abecedari* según patrocinaba Bofarull, se disolvió violentamente la reunión y ya no se volvió á intentar ninguna otra hasta la segunda etapa de constitución definitiva de la *Academia de la Llengua Catalana*, en 1915», Carreras y Candi ([1922]:, 661, n. 302). ‖ 224 Tret de l'edició de 1903, corresponent a la primera sèrie d'aquesta obra, en què apareix *pirinencs*, en totes les altres (de 1896, 1910 i 1921) es llegeix *pirenencs*; a la de 1947 s'hi torna a llegir *pirinencs*. ‖ 226 Vegeu Massó Torrents (1891a), rèplica frontal a Collell (1891 i també 1891b). ‖ 245 Fa referència sens dubte a l'antologia de textos d'autors catalans de totes les èpoques que acompanyava la seva *Gramática de la lengua catalana* (Fabra 1912); el text de Guimerà incorporat fou el poema «De la infantesa». ‖ 250 Vegeu n. a lín. 241 i a lín. 245.

Ⓝ 5 L'Exposició Universal de 1888. ‖ 18 Vegeu, *infra*, **140 a**, lín. 24. ‖ 33 Vegeu Miracle (1968: 96-100); també, *infra*, **140 a**. ‖ 61 Fos com fos, i si és que això era així –no sembla haver-n'hi cap constància documental per part de Verdaguer–, és evident que Fabra no va guardar-li rancúnia, a Verdaguer, ans al contrari; vg. Ginebra (2002: 433-439). ‖ 101-102 Vegeu, *supra*, **054**, lín. 126-128. ‖ 241 La lletra, datada del 23.IX.1911, apareix reproduïda en el seu original autògraf a l'original d'aquesta entrevista en la *RdC*, pàg. 490, i transcrita a Fabra (2011: 219, doc. 92).

114 Pompeu Fabra, tennista i president de l'Associació de Tennis de Catalunya

TEXT: Martí Martell [pseud. de Miquel Duran i Tortajada], «Pompeu Fabra, tennista i president de l'Associació de Tennis de Catalunya», *LVC* (4.XII.1927), ed. del m., pàg. 7cd.

Gairebé sempre que algú s'acosta a Pompeu Fabra, l'il·lustre gramàtic i àrbitre del nostre català modern, és per a preguntar-li, en veu baixa, si hem d'escriure «Vicens», «Vicents» o «Vicent»; si el mot correcte és «façana», «fatxada» o «frontal»; si cal decidir-se per «Aixamplis», «Eixampla» o «Eixample»;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

com s'ha de dir, en català, «taquilla», «arroyo», «buzón» o «manguito»; per a preguntar-li sobre l'ús correcte del «qui», del «que», del «qual», del «llur», etc.; o bé per a innovar-li que, al seu poble, al camp de Tarragona, de les «mongetes» en diuen «fesols», o que a València, de la «calderilla» en diuen «menuts»...

Així es comprèn la cara llarga i el front contret que posa En Fabra cada vegada que se li acosta una persona amb la qual no té el costum d'enraonar cada dia. Nosaltres, en acostar-nos avui al nostre filòleg, hem deixat que pensés que anàvem a sotmetre a la seva consulta una qüestió de llenguatge.

Però, tan bon punt com li hem dit que volíem que ens parlés de tennis, de partides de raqueta i de pilotes, el seu rostre s'ha aclarit sobtadament i els seus llavis han dibuixat un somrís tan ingènuament expressiu, tan amical i complaent, que ens ha donat la mida exacta de com li havíem tocat el cor.

—

El lector deu saber –i si no ho sap, queda innovat des d'aquest moment– que En Pompeu Fabra ha estat nomenat, de fa pocs dies, president de l'Associació de Tennis de Catalunya, la més important entitat d'aquesta mena de la península.

En Pompeu Fabra ens parla amb veritable delectança del tennis. És el seu esport predilecte.

–Expliqueu-nos –diem a En Fabra– com varen començar les vostres aficions de tennista, quan vàreu començar a jugar, per què és aquest el vostre joc predilecte... Fa molts anys que jugueu al tennis?

–Fa quinze anys que hi jugo. I en aquests quinze anys un mínimum de dues o tres partides gairebé totes les setmanes.

La meva afició al tennis té el seu origen en el joc de pilota a pala. Quan jo era a Bilbao –de l'any 1902 al 1912– el meu esport era la pilota a pala. Aquest joc féu que m'aficionés al tennis, i allà vaig començar a jugar amb tota la inexperiència del principiant. A la fi de l'any 1912 em vaig traslladar a Barcelona, i llavors vaig ingressar al tennis del club de futbol Barcelona, que tenia les seves pistes al passeig de Sant Joan. Ací és, veritablement, on comença la meva actuació de jugador de tennis, encara que jo, val a dir-ho, no he estat mai un jugador actiu, ni he pres part en cap campionat; no he estat altra cosa que un «amateur», amb molt d'amor pel tennis, això sí, per ésser l'esport que com a espectador i com a jugador més m'ha apassionat.

L'any 14 vaig fundar el club de tennis de Badalona, on visc, i del qual vaig ésser president. Ara que aquesta societat ja no existeix, formo part del Club de tennis del Masnou, on vaig a jugar, moltes festes, partits amistosos.

–Parleu-nos del tennis a Catalunya.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

–El tennis té avui a Catalunya molta importància. És, la nostra terra, un dels focus principals de la península. Els altres són a Madrid, a Bascònia, a Huelva, i ara comença a conrear-se en altres ciutats.

El tennis a Catalunya ha assolit un grau remarcable d'importància i de prestigi, no sols pel crescut nombre de gent que hi juga, sinó per la qualitat excel·lent de molts jugadors, qualitat que ultrapassa la dels millors d'altres llocs esmentats.

L'Associació de Lawn-Tennis de Catalunya, de la qual m'acaben de nomenar president, comprèn els clubs Turó Barcelona i Pompeia, de primera categoria, deu o dotze clubs de segona categoria i d'altres que hi ha arreu de Catalunya. En els campionats prenen part únicament els clubs de primera i segona categoria.

És realment important l'increment que ha pres el joc del tennis a la nostra terra.

A continuació En Pompeu Fabra ens fa un elogi fervent del tennis.

–Jo sóc partidari decidit de l'esport. Tothom, i especialment els qui estem sotmesos a les disciplines intel·lectuals hauríem de practicar algun esport o altre. Per mi, jo trobo que el millor és el tennis. Distreu, interessa, i, pels seus moviments ràpids i bells, dóna una màxima agilitat al cos. A més a més, és dels pocs esports que permet jugar a les dones, i a tothom fins una edat avançada.

Hi ha un altre esport amb algunes de les bones qualitats del tennis: el golf, però aquí es juga poc, solament es juga, i no amb massa freqüència, a Sant Cugat.

El tennis és, doncs, per a mi, l'esport admirable i l'esport predilecte.

Moltes d'altres preguntes volíem fer a Pompeu Fabra [...] *Una altra pregunta quedà sense resposta: la relació del tennis amb la gramàtica i l'ortografia. Potser els «punts».*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: Miquel Duran, «Pompeu Fabra, l'enamorat del nostre idioma», *LVC* (8.XII.1928), ed. del m., pàg. 5cf.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Miracle (1968: 15, n. 15) qualifica aquesta entrevista de «veritable canemàs biogràfic del Mestre», tot també reconeixent com en ella «es veu poc o molt a contraclaror l'anterior article de Garcés»; vg., *supra*, **113**.

[...]

Vam conèixer personalment Pompeu Fabra farà uns dotze anys. Poc després, sobre les planes de La Publicidad *es van trobar les seves primeres* Converses filològiques *i els nostres articles i informacions. En aquella redacció i a l'Ateneu, més tard, ens hem vist sovint. Vull dir, que ens ha vagat de parlar. Aquesta informació sobre la vida i l'obra de Pompeu Fabra no és el fruit d'una conversa, sinó uns records de les moltes converses tingudes amb l'il·lustre gramàtic.*

[...]

Com era costum general d'aquell temps, a casa hi havia un sector on no es manifestava el nostre idioma: les cartes, que eren redactades totes en castellà. Entre els nebots i jo no hi havia una gran diferència d'edat i ens estimàvem com a germans. Un estiu van marxar a Camprodon i jo vaig escriure'ls la primera carta. Amb la ploma als dits i el paper al davant, començí d'escriure, i amb el desig que la carta revelés tot el meu afecte, va sortir redactada en català. En aquesta manera de procedir, el primer prosèlit que vaig fer fou el meu pare. I sempre més, les cartes adreçades a la família i als amics les vaig escriure en català.

En aquell temps, als meus onze o dotze anys, jo no tenia la més lleu idea que existís una literatura catalana. Quan me'n vaig adonar i vaig comprendre la raó que m'impulsava a escriure en la meva llengua, em va sobtar un desig gran d'aprendre i una set insaciable de lectures. Començí per regirar la biblioteca del meu pare. Allí vaig trobar el *Diccionari* de Labèrnia i la *Gramàtica* d'Adolf Blanch i Antoni de Bofarull. Foren aquests els dos primers llibres que vaig llegir relacionats amb la llengua catalana: una gramàtica i un diccionari.

Els de casa conegueren aleshores una família cubana que tenia un noi dels meus anys. Férem molta amistat. El pare del meu amic sabia llengües. En la seva biblioteca hi havia gramàtiques i diccionaris, francesos, anglesos,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

italians. De fullejar, primer, i estudiar, després, aquestes gramàtiques i aquests diccionaris, ens va néixer, al meu amic i a mi, l'afició a aprendre llengües, i aprenguérem, junts, el francès i l'italià.

I és en aquest moment de la meva joventut, de la meva vida d'estudiant, que m'escomet la idea de fer una gramàtica de la llengua catalana a la manera d'aquelles gramàtiques de diverses llengües i escrites en castellà, de les quals havia tret les primeres lliçons d'idiomes.

La més gran anarquia regnava aleshores en els dominis de la llengua catalana. Vaig creure que faria un bon servei escrivint una gramàtica i vaig posar-me a treballar amb fe. En acabar el batxillerat la gramàtica era ja escrita. Tenia 16 anys. Però no tenia diners; i el meu assaig de gramàtica no es va poder publicar.

[...]

Començava la segona època de *L'Avenç*, l'inoblidable periòdic de Massó Torrents i Casas Carbó. El primer número d'aquesta segona època va sortir el dia 25 de gener de l'any 1889. L'any següent, *L'Avenç* comença de publicar estudis de llengua catalana i estudis sobre temes ortogràfics.

Aleshores jo estudiava la carrera d'enginyer, i el meu condeixeble i amic l'Alexandre Cortada coneixia l'existència del manuscrit de la meva gramàtica catalana. Un dia, Damas Calvet, el nostre professor de dibuix, volgué conèixer la gramàtica i parlàrem sobre el nostre idioma, la seva depuració i sobre literatura catalana.

L'Alexandre Cortada em va presentar a Casas Carbó i a Massó i Torrents. Tinguérem llargues converses. Va començar la nova etapa de *L'Avenç* i es va fundar la llibreria i editorial del mateix nom.

La primera obra que sortí de l'estampa de *L'Avenç* fou la meva gramàtica, escrita en castellà, amb un pròleg en català i amb el títol: *Ensayo de Gramática de Catalán Moderno*.

La redacció de *L'Avenç* era formada en aquell temps per En Massó Torrents, En Casas Carbó, En Cortada i jo. Hi col·laboraven en Perés, l'Eudald Canivell, En Joan Maragall, En Jaume Brossa, En Pere Corominas, l'Ignasi Iglésies i d'altres.

Des de *L'Avenç* es produí aquella formidable campanya de renovació del català, portada per En Casas Carbó i per mi, que duia per títol *Reforma lingüística*.

No es va acontentar *L'Avenç* amb la publicació de la meva Gramàtica i en féu bandera de la seva campanya. Es va produir un gran aldarull de crítiques violentes i apassionades controvèrsies. Els escriptors es dividiren, uns

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

al costat nostre, dels reformadors, i d'altres en contra. Entre aquests darrers, la resistència, hi figurava Mossèn Jacint Verdaguer; i entre els més afectes dels que es posaren al nostre costat hi havia Joan Maragall.

La meva *Gramàtica* i la campanya anaven de cara a la depuració i modernització de l'idioma. Una de les nostres primeres victòries fou la resolució definitiva de la qüestió dels plurals femenins en *es*. Aquesta victòria és deguda a En Casas Carbó, autor de l'article en el qual la qüestió es plantejava per primer cop i d'altres treballs interessants de la campanya sobre *Reforma lingüística*.

Les primeres batalles eren guanyades i ens vam preocupar de fondre la llengua moderna en l'antiga, no a base d'elements superficials, sinó essencials per tal com entre la llengua antiga i la moderna no hi havia hagut encara una veritable diferenciació.

La meva manera de plantejar avui el problema de la depuració és aquesta: «Cal estudiar bé la llengua viva, cal estudiar bé la llengua antiga. D'aquest doble estudi brollen els materials de l'obra purificadora».

[...]

Molts escriptors de terres de llengua catalana, que havem treballat sempre, i en mig d'ambients hostils, per la unificació de l'idioma i la seva modernització –hem dit a En Fabra– lamentem que se'ns obligui a usar, en nom d'una unitat mal entesa i d'un equivocat concepte dels dialectes de la llengua, determinats mots i girs, actualment massa abundosos, que troben resistències comprensibles en terres de la nostra llengua i van, a fi de comptes, contra l'obra transcendent de l'ampla unitat de l'idioma.

En Pompeu Fabra ens ha respost d'acord amb la bona doctrina:

Dins cada una de les gran regions de la llengua catalana, cal realitzar una obra de depuració, de redreçament de la llengua; vosaltres, els valencians, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català, sinó de redreçar i enriquir la vostra modalitat, procurant apropar-lo a l'idioma dels grans escriptors medievals valencians.

Depurada la llengua escrita i enriquida pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, foren petites diferències morfològiques les que trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes.

Jo crec que hi ha d'haver una forta reacció contra l'abús d'arcaismes i neologismes del català escrit actual i de tot allò que produeixi un divorci massa significatiu entre la llengua literària i la parlada. Això pot ésser un greu obstacle a la difusió i a la unitat de la llengua, sobretot tenint en comp-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

te les diverses regions on es parla el nostre idioma, en les quals un llengua literària artificiosa esdevindria inintel·ligible i més aviat provocaria una reacció contra la necessària unitat efectiva de la llengua catalana.

Ⓕ 20 Labèrnia i Esteller (1839-1840). ‖ 20-21 Bofarull i Blanch (1867). ‖ 35, 52-53 Fabra (1891). ‖ 58-60 Casas-Carbó (1890; 1891; 1892) i, *supra*, de Fabra, els textos corresponents. ‖ 65 Vegeu, *supra*, 113, n. a lín. 61. ‖ 70 Casas-Carbó (1892: 59).

Ⓝ 29 Tan amics deurien ser que Carreras Candi ([1922]: 663), bé per confusió fruit del desconeixement, bé per voluntat d'intoxicació informativa, a l'hora d'arremetre contra el grup de *L'Avenç* parlava d'«el cubano Pompeyo Fabra»; vg. també, *infra*, **140 a**. ‖ 40-41 Ho feia efectivament després de quatre anys de silenci, ja que el darrer número de la primera etapa havia aparegut el 10.XII.1884.

116 [SOBRE LLENGUA I REGIONALISME VALENCIANS]

TEXT: **a** Martí Martell [pseud. de Miquel Duran i Tortajada], «Pompeu Fabra, que ha fet un viatge a València, ens parla de la llengua i el regionalisme valencians», *LVC* (3.VI.1930), ed. del m., pàg. 7cd | ALTRES TESTIMONIS: **b** Martí Martell [pseud. de Miquel Duran i Tortajada], «Lo que diu Pompeu Fabra del seu viatge a València», *TdLV*, núm. 33 (VI.1930), pàg. 9-10.

EDICIÓ: Els textos de *LVC* (**a**) i *TdLV* (**b**) són pràcticament idèntics. **b** va encapçalat pel paràgraf següent: «Heus ací les interessants manifestacions que Pompeu Fabra ha fet a Martí Martell (Miquel Duràn) sobre la seua estada a València, publicades en *La Veu de Catalunya*». Els tres paràgrafs centrals de la resposta a la primera pregunta de l'entrevistador reprenen **038**. *Esmenes*: 48-49 de províncies merament] de pronúncies merament [**038 a** i **b**] ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: L'entrevista, a partir de **b**, ha estat àmpliament reproduïda: Pérez Moragon (1982: 65-68), Ferrando (2000: 153-154), Pitarch (2011: 99-101). Sobre els quatre viatges de Fabra a València, en la tornada del segon dels quals és que s'emmarca la present entrevista, vg. Ferrando (2000) i també Pitarch (2011).

Mestre Pompeu Fabra ha retornat de València, on ha assistit, en companyia de Jaume Bofill (qui pronuncià el discurs de Mantenedor) i d'altres escriptors catalans, a la festa dels Jocs Florals.

Hem trobat Pompeu Fabra a l'Ateneu Barcelonès i l'hem interrogat sobre les impressions que porta de València. El nostre il·lustre filòleg ens ha dit:

–Porto de València unes impressions molt agradoses; i respecte a l'idioma i als ideals regionalistes, molt falagueres i esperançadores.

Hi ha en aquest moment a València una ostensible revifalla dels senti-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ments regionalistes, revifalla que toca i s'escampa en sectors i partits que havien estat allunyats d'aquest moviment.

En els dos aspectes de la llengua i de l'ideal regionalista, porto, en general, una impressió molt millor i més optimista que la que pensava dur-me'n quan vaig emprendre el viatge.

He trobat a València, a part determinats sectors de la ciutat en els quals la influència del castellà i dels organismes oficials durant tants anys és manifesta, nuclis de joves ben orientats, gent de bona voluntat i ben orientada; i sobretot, i això és la cosa important, la llengua pròpia en boca del poble, la llengua que, si bé és cert que es parla impura i castellanitzada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València.

–¿Quina tasca immediata creieu vós que cal fer a València en la qüestió de l'idioma?

–Una tasca pacient i ben orientada de depuració de la llengua. Que els valencians depurin la seva parla, que ja ens trobarem. La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.

Això mateix els vaig dir als joves de *Taula de Lletres Valencianes*, de *L'Estel*, i a d'altres, amb els quals vaig conversar belles estones. I encara vaig afegir el que ja he dit altres vegades: que cal continuar sense defalliments l'obra de depuració de la llengua valenciana, encara que no es preocupin gaire d'acostar-se al nostre català, però procurant descastellanitzar l'idioma, redreçar-lo i enriquir-lo. Elevant la llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle xv i el d'aquelles contrades on avui es conserva més pur, es produiria un valencià que no fóra pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat mallorquina.

Molts valencians creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposa la supeditació de llur varietat idiomàtica al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dintre cada una de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració i de redreçament de la llengua.

Eliminats, dintre cada varietat, els castellanismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronún-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cies merament dialectals, les diferències que encara trobaríem entre la llengua de Catalunya, de València i de Mallorca, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques. I ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Aquests nuclis de joves ben orientats m'han pregat que torni a València per tal de donar un cicle de conferències sobre diversos aspectes del redreçament de l'idioma.

Jo els he promès anar-hi per la tardor.

En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer, puix que són ells els que han de dirigir la tasca, sinó el que nosaltres havem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba.

–¿Feia molt de temps que no havíeu anat a València? 60

–Deu o dotze anys. La ciutat, els seus voltants, l'horta immensa, m'han causat una impressió magnífica. València és terra d'una forta vitalitat i d'un gran esdevenidor.

Venim molt ben impressionats. Ens han tractat molt bé i ens han obsequiat gentilment. Hem visitat la ciutat, Porta-Cœli, l'Albufera. I en el viatge de retorn, Penyíscola. València és una terra meravellosa.

Finalment, mestre Pompeu Fabra, tornant a la qüestió de l'idioma a València, ens ha dit:

–Jo sóc optimista i crec que es pot fer molt. El treball és pacient i no gens fàcil, però, ben orientat i persistent, pot donar grans resultats. Cal fer tot el possible per guanyar, a València, la batalla de l'idioma.

Ⓔ 48-49 Per lapsus evident, tant a **a** com a **b** es llegeix: «províncies» (vg. esmenes); Pérez Moragon (1982) i Ferrando (2000) editen, bé per *emendatio ope ingenii*, bé per col·lació amb **038 a** i **b**, l'única lectura versemblant en un tal context, la mateixa adoptada aquí.

Ⓝ 60-61 Ferrando (2000: 121-157, esp. 127-129) situa la data d'aquest primer viatge de Fabra a València aproximadament l'any 1918; Pitarch (2011: 28), pel seu compte, el situa al 1915.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: J[osep] M[aria] P[lanes], «Pompeu Fabra, candidat catalanista», *LP* (12.VII.1931), pàg. 1cd.

EDICIÓ: *Esmenes*: 12-13 Ni tan sols [*original malmès*]. La meva] Ni tan sols no m'han consultat. La meva [*segons Guansé 1964*] ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: En Guansé (1964: 63-64) es troba la mateixa entrevista en paràfrasi reduïda, fent-s'hi constar simplement que era obra d'«un periodista amic». Les eleccions a què concorria Fabra aquell diumenge 12.VII.1931 eren les parcials complementàries de les eleccions Constituents a diputats de la República Espanyola celebrades el 28 de juny anterior. Havent-hi estat presentat pel Partit Catalanista Republicà i per la Unió Catalanista, amb l'assentiment d'elements d'Esquerra Republicana, Fabra no hi va sortir triomfant, ja que només assolí 18.543 vots enfront dels 32.784 que va obtenir-hi el vencedor, el comandant d'Infanteria Antonio Jiménez y Jiménez, candidat pel partit d'Extrema Izquierda Federal. En els mateixos comicis, Joaquim Maurín, pel Bloc Obrer i Camperol, va tenir només 12.005 vots; pel que fa a aquest episodi electoral, vg. Jardí (1981: 131-132); també Cucurull (1984: 63); per a una valoració coetània de l'afer, vg. Brunet (1931). Aquesta darrera circumstància fou la invocada per Salvador Dalí quan, en la seva conferència a la Sala Capsir del 18.IX.1931 sobre «El sobrerrealisme al servei de la revolució», va arremetre contra «els bandarres com Pompeu Fabra, que tingué l'atreviment de presentar candidatura contra Maurín» (segons el report de la intervenció de Dalí aparegut a *LHo*, anònim 1931: 7). Segons una altra font, el qualificatiu emprat per Dalí en relació amb Fabra hauria estat directament el de «fill de p...» (Serra 1931: 11).

Si hi ha un candidat poc «candidat», en el sentit admès del mot, aquest és Pompeu Fabra. Res de la febre, del tragí, de l'enrenenou que, sobretot a la vetlla de les eleccions, agita els homes que sol·liciten el sufragi del poble. Res de mítings, ni conferències, ni cops de telèfon, ni articles, ni viatges. Pompeu Fabra, candidat catalanista, va fent la seva vida normal. El seu nom va per les cantonades i pels diaris i el nostre home, mentrestant, fuma tranquil·lament la seva pipa com si tot allò es referís a un altre.

–Sí, demà diumenge, a les cinc, me n'aniré a Blanes a passar el dia...

O sigui, com cada diumenge.

Parlem d'eleccions.

–Ja ho veieu, em presenten per diputat. Ja sabeu –tothom ho sap, em
12 penso– que la iniciativa no ha sortit de mi. Ni tan sols no m'han consultat. La meva primera intenció fou d'escriure una carta desautoritzant la presentació de la meva candidatura. Després, però, m'he repensat.

–Per què?

–Senzillament. Jo no sóc polític. La meva feina, les meves activitats, em

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

col·loquen, encara que no volgués, pel damunt o, si us sembla, per sota de tota bandera partidista. Jo, doncs, hauria desautoritzat la meva candidatura si hagués vist que hom la presentava enfront de qualsevol altra candidatura catalanista. Resulta, però que la gent que han llançat el meu nom són tots catalanistes i em presenten, només, amb la significació de catalanista. Com que no he vist que cap dels partits catalanistes presenti candidatura pròpia i, en canvi, gent de tots aquests partits, sense diferenciació de matisos, s'han fet seu el meu nom, he considerat que potser no estaria bé ni seria correcte de desautoritzar ni entrebancar la iniciativa d'aquesta gent.

–Però per la vostra banda...

–Jo, encara que aliè a tota aquesta organització, estic molt agraït als amics que han pensat en el meu nom per fer un acte de catalanisme. I si ells creuen que amb la presentació de la meva candidatura puc retre algun servei al meu país, em consideraré molt satisfet d'haver pogut col·laborar, encara que sigui d'una manera passiva, a aquesta bona obra.

I això és el que ens ha dit Pompeu Fabra, candidat catalanista pur.

118 [Fabra i la Universitat]

TEXT: I[rene] P[olo], «Què és, realment, la Universitat Autònoma? Un interviu amb el president del Patronat, Pompeu Fabra», *LO* (17.x.1933), pàg. 1bd i 2c.

La Universitat Autònoma obrirà, d'aquí uns dies, el seu primer curs. Després d'haver estat, durant mig any, una pedra d'escàndol. Una nova Universitat! La gent no vol coses noves, quan no són per divertir-se. Els costums són allò més desesperadament immòbil del món. Cada novetat és una revolució. I a l'entorn d'una revolució, quantes passions, quantes fantasies!

La Universitat Autònoma de Barcelona obrirà les seves portes i les seves càtedres el pròxim dia 2 de novembre. Disposada a emprendre una tasca inèdita en l'universitarisme d'Espanya; una tasca efectiva, útil i racional, els profits de la qual no tardarem gaire a veure.

Per això cal que tothom se n'adoni i cal explicar en què consistirà aquesta tasca que l'esverament i la incomprensió han desfigurat sota cinquanta interpretacions estranyes.

Heus ací com l'explica el president del Patronat de la Universitat Autònoma, l'il·lustre filòleg i catedràtic de Filosofia i Lletres, Pompeu Fabra:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El bilingüisme

16 –Les reformes que hem introduït a la nostra Universitat no violenten ni destrocen res. Són naturals i eren necessàries...

Hem començat per deixar que cada alumne i cada professor expliquin la seva classe o facin les seves preguntes i exercicis en la llengua que vulguin: castellà o català. Si hi ha un professor castellà que no sap la nostra llengua, donarà les seves classes en castellà. Si hi ha un alumne que no parla el català, parlarà i escriurà en la seva llengua i se li contestarà igual.

El nomenament del professorat

Un dels grans avantatges de la Universitat Autònoma serà la seva facultat d'elegir lliurement el seu personal. Els catedràtics nous de la Universitat de Barcelona no entraran, com abans, pel clàssic sistema de la provisió de places per mitjà d'oposicions, sinó que el Patronat triarà entre els especialistes més eminents els encarregats de fundar la cultura del poble. Per exemple: cal posar un professor a la classe de Botànica? Anirem, doncs, a demanar-li
30 si vol ésser aquest professor al doctor Font i Quer, que és un dels més grans botanistes d'Europa.

Això ens permetrà adquirir per a la nostra Universitat la gent més capacitada, més experta, amplament, sense cap restricció.

Abans, això no es podia fer, a Espanya. Únicament Marañón, a Madrid, i jo, a Barcelona, per excepció, fórem afegits al professorat universitari per
36 aquest procediment. Jo vaig ocupar la càtedra de Filosofia i Lletres sense
37 ésser de la carrera, puix que la que he cursat és la d'enginyer...

Ara, doncs, això es farà normalment a casa nostra. Una mateixa matèria podrà ésser explicada per dos professors i els alumnes triaran el que els vagi millor.

Els vells exàmens i la deformació que han produït

La més important, però, de les reformes que hem fet a la Universitat de Barcelona és la supressió dels exàmens d'assignatures.

Els «exàmens» han deformat l'estudi i els estudiants del nostre país, tota la vida. Tothom sap què fan els estudiants: es passen l'any sense mirar-se un llibre. I quinze dies abans del dia de l'examen, a correcuita, agafen els textos i se'ls empassen. Com que coneixen la mecànica dels exàmens i han anat temptejant els professors, s'encasten a la memòria aquelles coses que calculen que els han de preguntar i ja els teniu que les repeteixen maqui-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nalment: «...se calienta el tubo hasta 85 grados y se produce un precipitado amarillo canario...», per exemple. Surten aprovats, i quinze dies després, ja no es recorden ni dels «ochenta y cinco grados» ni de l'«amarillo canario».

Un minyó es matricula de deu assignatures. Però no és més que per veure si en «treu» tres. Aquest sistema dels exàmens ha arribat a crear aquesta terminologia tan significativa: «treure» i «empollar».

Això s'acabarà amb la supressió dels exàmens per assignatures. Els estudiants no tindran el recurs d'aprovar-ne unes quantes i tirar endavant; hauran d'aprendre realment, per tal de poder-se presentar a l'examen global, en el qual es veurà si saben el que se'ls ha ensenyat o només han après a recitar unes quantes frases o fórmules textuals.

Això és indispensable per tal de formar veritables homes de carrera i no simples senyors amb un títol.

L'alarma de l'ingrés

A l'entorn dels exàmens d'ingrés hi ha hagut també una falsa alarma. S'ha dit que aquests exàmens eren tan difícils i tan intransigents, que ningú no podia entrar a la nova Universitat... I ja veieu: els exàmens aquests són tan simples, tan elementals, que es redueixen a veure si els alumnes saben bé el català i el castellà, i provar si entenen una llengua estrangera: francès, anglès o alemany.

Perquè és que jo he vist exercicis de Farmàcia i de Dret escrits amb una lletra d'aquelles de les cartes de les minyones, amb una ortografia lamentable i una sintaxi tristíssima. I això, a la Universitat, no pot ésser...

Els exàmens generals de català i castellà consistiran a donar a l'alumne una pàgina d'un text per a traduir-la de l'un a l'altre idioma. Per tal de veure si sap almenys una llengua estrangera –cosa no solament necessària, sinó àdhuc imprescindible en una persona que es disposa a aprendre una carrera, puix que aquesta persona es veu obligada, una infinitat de vegades, a haver de consultar llibres, annals i revistes estrangeres– es dóna a l'alumne un text en francès, anglès o alemany, i se li fa fer un resum d'aquest text. D'aquesta manera es comprova si l'alumne entén aquella llengua i, de passada, s'observa la seva capacitat d'interpretació.

Això ho imposa també la deformació que els mètodes emprats fins ara han operat sobre l'ensenyament. Un minyó estudia el francès: s'aprèn, doncs, els paradigmes, algunes claus de la gramàtica i ja està. El dia dels exàmens recita el «je veux, tu veux, il veut, nous voulons, vous voulez, ils veulent», i treu aprovat. Ja sap el francès, oficialment. Però resulta que si li donen a llegir un diari, no n'entén una paraula.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Els xicots s'han esverat davant l'anunci d'aquests exàmens previs per al seu ingrés a la Universitat Autònoma. «Per què m'he d'examinar jo de francès, ara –han dit–, si ja el tinc aprovat fa dos anys?». I us ensenyen el diploma que ho confirma.

Creieu, però, que n'hi ha per esverar-se? Jo no m'esveraria pas si ara em deien que m'anaven a examinar de sumar...

Després, doncs, d'aquests exàmens generals, tan poc espantables, vénen els de la Facultat. A l'alumne que vagi a Filosofia i Lletres, o a Dret, per exemple, se li faran preguntes sobre Història i Literatura i se li farà traduir un fragment fàcil de llatí. Als que vagin a Ciències, se'ls faran preguntes sobre matemàtiques, física, química, etc. I així successivament.

Ja veieu, doncs, que tot és ben senzill i raonat. I que aquestes preguntes es poden fer tranquil·lament, no ja a un batxiller, sino a qualsevol persona que tingui una cultura mitjana.

I cal remarcar encara que no hi ha res d'aquella intransigència. No tenim pas cap intenció d'apretar la gent en aquests exàmens; perquè a nosaltres ens interessa que a la Universitat hi entrin com més alumnes millor, i tenim en compte que de les imperfeccions d'ensenyament que pateixen els nostres escolars no en tenen pas la culpa ells.

El problema de l'adaptació

El problema de l'adaptació dels alumnes de l'antiga Universitat a la Universitat Autònoma, cal també situar-lo.

Els alumnes de l'altra Universitat no hi perdran res absolutament amb el règim nou. Al contrari: n'hi haurà que en resultaran afavorits. Ni hem canviat ni hem augmentat assignatures. Al noi que li mancaven quatre anys per acabar, segons el pla antic, acabarà dintre quatre anys igualment.

El nou règim de beques

En canvi, la matrícula sí que serà més cara. Com que hem ampliat considerablement el règim de beques, hem posat la matrícula més cara a fi d'establir la necessària compensació. Amb les beques, la Universitat serà assequible a tots els nois pobres que tinguin capacitat d'estudi. I el preu més elevat de la matrícula farà que els rics contribueixin a aquesta popularització de la cultura.

Enguany, però, com que no tenim encara acabat de muntar el règim de beques, les matrícules no sofriran cap augment.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

–Malgrat tot això, doncs –remarquem a l'il·lustre catedràtic–, sembla que hi haurà una gran desbandada. Els uns per por, els altres per despit, hi haurà molts d'estudiants que se n'aniran a cercar una Universitat més «hospitalària»...

–Millor. A nosaltres ens interessa tant o més que la quantitat, la qualitat de l'alumne. No en volem, de mals estudiants, d'aquests estudiants típics de fins ara. Que se'n vagin. Aspirem a que de la Universitat de Barcelona surtin autèntics facultatius. Gent veritablement apta i completament preparada.

La primera promoció de la nostra Universitat, en aquestes condicions, ens donarà un crèdit incalculable. Aquells que aspirin a un veritable ensenyament, vindran a cercar-lo a Barcelona, i serem, dintre poc, un dels principals fogars de cultura del món.

Ara mateix, només l'anunci d'aquest pla i d'aquesta nova estructuració, ha fet que vinguessin a matricular-se, per al primer curs, que començarà d'aquí uns dies, molts de nois castellans i àdhuc una colla de sud-americans...

Ⓝ 16-17 Cal recordar que al *DGLC* (1932) la grafia d'aquest verb era *destroçar*. ‖ 30 Pius Font i Quer fou un dels col·laboradors de Fabra en la redacció del *DGLC*. Les cartes creuades entre tots dos, aplegades corresponentment en Fabra (2011: 338-340 i 354, doc. 203-205 i 221), havien estat ja publicades, juntament amb les que va intercanviar-hi Miquel de Garganta, a Riera i Vallès (1991). ‖ 36 Vegeu, *supra*, **101**, esp. **101 b**, n. a lín. 3. ‖ 37 S'hi havia llicenciat, en l'especialitat de Química, el setembre de 1890, a vint-i-dos anys.

119 L'ARTISTA DEL VERB

TEXT: Domènec de Bellmunt [pseud. de Domènec Pallerola], «L'artista del verb. (Un interviu-biografia amb Pompeu Fabra)», *LO* (28.I.1934), pàg. 7ae.

EDICIÓ: *Esmenes*: 54 Massó i Ventós.] Massó i Torrents. ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: El text fou reproduït en Domènec de Bellmunt (1935: 25-36).

Avui la ciutat de Badalona homenatja Pompeu Fabra, el gran filòleg i gramàtic de Catalunya. El nomena «fill adoptiu» de la ciutat en la qual Fabra viu des de fa vint-i-dos anys.

L'autor del Diccionari català *està molt content d'aquesta prova d'afecte dels badalonins. Per tal de contribuir a l'homenatge de Badalona, al qual s'adherirà tot Catalunya, creiem interessant de publicar un interviu biogràfic que el nostre company Domènec de Bellmunt ha escrit expressament per a aques-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ta ocasió, després de celebrar una conversa amb Mestre Fabra. Divulgar la seva vida de treball i la seva obra admirable, constitueix la millor contribució al justíssim homenatge que els badalonins tributen al gran artífex del nostre verb.

L'Opinió s'adhereix amb tot l'entusiasme a la festa de Badalona a honor de Pompeu Fabra.

[...]

La infantesa

–No recordeu –hem preguntat a Pompeu Fabra– algun detall curiós del vostre pas per aquell Col·legi on vàreu aprendre les primeres lletres?

–No recordo gran cosa. Han passat molts anys. Però tinc presents tres detalls d'aquella Escola. A saber: la barretina negra del senyor mestre, la paleta enorme amb què ens castigava i, finalment, el paper secant que utilitzàvem per eixugar les pàgines del cartipàs i que consistia en escombrar amb les mans la pols que recollíem damunt de les rajoles.

[...]

Un enginyer, filòleg

En arribar a l'Escola d'Enginyers, feia compatibles els seus estudis de la carrera amb unes grans activitats literàries i musicals, les primeres consagrant-se en gran manera a la filologia, i les segones en integrar-se al grup dels 30, que organitzaven les primeres audicions de música de Càmera.

–Nosaltres som els precursors immediats de la Societat Catalana de Concerts que va presidir en Nicolau. Els intel·lectuals catalans ens anomenaven els «pequeños», perquè els capdavanters de l'Associació de Càmera no eren, precisament, uns gegants.

Eren, realment, molt petits d'estatura i s'explotà la seva poca talla per trobar un nom a la nostra agrupació.

–¿Vàreu arribar a exercir d'enginyer industrial? –hem preguntat al nostre amable interlocutor.

–No. En acabar la carrera vaig unir-me amb Puig i Cadafalc per tal d'organitzar una Acadèmia de preparació per a les escoles d'Enginyers i Arquitectura. Jo em guanyava la vida treballant en aquesta Acadèmia, donant classes i lliçons particulars. Els meus esplais eren la filologia i la música. No vaig voler fer d'enginyer perquè vaig adonar-me que era una carrera massa absorbent per al meu caràcter i les meves aficions.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

[...]

–Em vaig passar deu anys explicant química a les Bascongades. Però tenia una compensació en els meus esplais filològics col·laborant a la *Revue Hispanique*, de París, i treballant en l'establiment de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

[...]

Fabra periodista

Pompeu Fabra ha fet, també, de periodista. Prat de la Riba va invitar-lo a escriure per a La Veu *uns quants articles sobre les normes ortogràfiques, i, més tard, quan* La Publicitat *començà a publicar-se en català, va escriure durant molt de temps unes* Converses filològiques [...]

Però Pompeu Fabra ultra el seu títol d'enginyer i els seus coneixements filològics i literaris té en la seva vida (àdhuc en l'actualitat) unes activitats remarcables que convé destacar. Les d'excursionista. Ja d'estudiant era un dels primers excursionistes de Catalunya.

L'esportiu

–¿Sabeu qui va iniciar-me en l'excursionisme? Doncs, En Massó i Torrents. Amb ell vaig acostumar-me a les excursions llargues, a les grans sortides cap al Montseny i el Pireneu. Des d'aleshores no he perdut la meva afició a l'excursionisme. Fa set anys que faig càmping pirenenc.

–¿Quants dies esteu al Pireneu quan hi aneu per fer càmping?

–Dotze o quinze. Anem sempre a més de dos mil metres d'altura sobre el nivell del mar, i posats allí aprofitem l'avinentesa per tal de fer alpinisme.

–¿Us cuineu vosaltres mateixos?

–No. He de reconèixer que som una mica sibarites, perquè ens portem cuiner. Però és que així tenim lleure per a fer alpinisme. En tot el restant, el càmping és rigorós, intensiu i autèntic. Ens portem les vitualles i dormim a les tendes de campanya. A la nit encenem grans fogueres i contem rondalles com en els contes de fades i sovint canturregem aires populars catalans.

–Sou molts?

–Una colla d'amics, entre els quals no manquen mai Nicolau d'Olwer, el doctor Bordàs, En Torres i els germans Arnalot.

–No heu cultivat altres esports que l'excursionisme?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

–Quan era a Bilbao vaig fer molt temps pilota basca. Era un bon jugador. A Barcelona he fet vint anys de gran tennista, és a dir, he jugat al tennis des dels 44 anys als 64. I ara no hi jugo perquè no tinc lleure per a ferho, però no per manca de ganes. Les nostres partides tenien lloc a les pistes del Barcelona, al Passeig de la República.

La tasca de cada dia

–¿Voleu explicar-nos –hem preguntat, encara, a Pompeu Fabra– les vostres activitats normals de cada dia?

[...]

–La meva vida quotidiana no pot ésser més senzilla. Em llevo a quarts de vuit. Prenc la meva tassa de cafè amb llet i marxo cap a Barcelona en tramvia, autoòmnibus o tren; generalment en tramvia. Arribo a Barcelona i vaig a les oficines lexicogràfiques de l'Institut, on sóc fins a tres quarts d'una. Torno a Badalona a dinar i vinc a la tarda per tal de donar la meva classe de català, per anar a les sessions de l'Institut o per assistir a les reunions del Patronat. Generalment, abans, passo una estona a l'Ateneu amb la penya gran, la d'En Borralleres i Cia. A les nou sóc, una altra vegada, a Badalona i a dos quarts d'onze me'n vaig a dormir. Aquesta, naturalment, és la meva vida normal, sense complicacions, perquè en aquests darrers temps ha estat notablement pertorbada per una sèrie d'activitats com el formar part del Tribunal, les sessions del Consell de Cultura, les tasques del Patronat universitari, etcètera.

–Ens agradaria de poder explicar algunes anècdotes...

–Ja sabeu que les anècdotes viscudes en el transcurs dels dies solen ésser intranscendents i s'obliden. A mi, les coses que em fan més gràcia són les que m'han passat com a viatger conseqüent del tramvia de Badalona, en el qual fa vint-i-dos anys que viatjo cada dia, sense interrupció. Mireu si sóc un veterà important d'aquest tramvia que quan l'any 1922 *La Publicitat* va donar-me un «passi», vaig fer creure als meus companys de viatge que me'l donava la Companyia de Tramvies com a homenatge per no haver protestat mai del servei ni del material. Es podria escriure una novel·la molt divertida. Una vegada vaig sortir de Badalona a les vuit del matí i vaig arribar a Barcelona a dos quarts de dotze, però com que plovia a bots i barrals vaig optar per quedar-me al mateix tramvia i tornar a Badalona. Vaig arribar a la una! En certes èpoques havíem arribat a formar una penya tan interessant i divertida, que quan arribàvem a Barcelona ens sabia greu. Senyoretes ofi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cinistes, buròcrates, pageses, burots, àdhuc un capellà molt trempat, formaven part de la nostra penya movible del tramvia de Badalona.

Puc assegurar-vos que he viscut els temps heroics del tramvia. Des de les interrupcions de corrent i les batalles diàries entre cobradors i públic, als descarrilaments que portaven els cotxes a un camp de pastanagues. Hi he viscut converses molt divertides. Un dia tenia al costat una viatgera murciana molt simpàtica, adaptada al català, que té una afició boja a llegir novel·les cinematogràfiques. Jo que vaig començar a fer-li preguntes relacionades amb l'actualitat del món de la pantalla, com saber si li agradava tal o tal artista de cinema. Però resultava que cap dels que jo li anomenava, tot i ésser molt populars, ella no els coneixia. Això m'estranyà molt, sobretot quan vaig parlar-li d'artistes tan coneguts com Wallace Reid i Norma Talmadge. Aleshores vaig caure en el que motivava la incomprensió d'aquella noia. Jo li pronunciava els noms en anglès i deia, per exemple, «Uolas Rid» i la «Telmig». Però en dir-li si coneixia Wallace Reid i Norma Talmadge, em contestà, de seguida i rient com una folla: «Ja ho crec! Aquests sí. Però com que vostè pronunciava els noms tan malament!».

–Pompeu Fabra s'aguanta la pipa amb la mà, em mira i riu com un infant...

Ⓔ 53 Per trabucament de l'entrevistador o de l'entrevistat, a l'original es llegeix «Massó i Ventós» (vg. esmenes) en lloc de l'únic nom aquí versemblant, Massó i Torrents, pare altrament d'aquell.

Ⓕ 3 Vegeu, *infra*, **135**. ‖ 41-42 Les quatre col·laboracions de Fabra a la *Revue Hispanique* (del 1897, 1905, 1906 i 1907) són reproduïdes en Fabra (2006b: 55-83, 95-104, 141-157 i 159-205). ‖ 46 Sens dubte els signats també amb el pseudònim d'Esteve Arnau; vg., *supra*, **022-024**. ‖ 69 Vegeu Arnalot (1968).

Ⓝ 15 Un col·legi de Gràcia. ‖ 25 En realitat, Associació de Música «Da Camera»; vg. Aviñoa (1985: 123 i 344). ‖ 27 L'al·ludit és el compositor Antoni Nicolau i Parera; sobre aquesta Societat Catalana de Concerts, vg. Galí (XII, 108-109) i Aviñoa (1985: esp. 24-30). ‖ 28 La grafia del grup era deliberadament pedestre: «paqueñus»; vg. Aviñoa (1985: 28-32 i 60-63). ‖ 40 Química a l'Escuela Especial de Ingenieros Industriales de Bilbao de 1902 a 1912 i metal·lúrgia a l'Escuela de Artes y Oficios, també de Bilbao, de 1904 a 1912; vg., respectivament, Garaizar Axpe (1996: 383) i Escuela de Artes y Oficios de Bilbao (1929: 46). ‖ 57 Els germans Pere Ignasi i Xavier Arnalot (vg. n. a lín. 69) havien iniciat uns campaments pirinencs el 1924, que se celebraven a finals de juliol, amb una durada aproximada de deu dies; Fabra va incorporar-s'hi el 1927, motiu pel qual els germans Arnalot passaren a denominar-los Campaments Fabra; aquest va prendre-hi part fins al 1935; vg., per a una font coetània, Serch i Gelambí (1934: 28-29); per a una de posterior, Gabarró (1969, esp. 377-378). ‖ 85 El Patronat de la Universitat Autònoma. ‖ 85-86 Sobre la tertúlia presidida a l'Ateneu Barcelonès pel doctor Joaquim Borralleres i Grau, vg. Sans Orenga (1983: 18-22); també Casassas i Ymbert (1986: 104-107 i 113-114). Per a un testimoni coetani, vg. les abundants referències que n'hi ha en Pla (1988: 749-751).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

TEXT: Domènec de Bellmunt [pseud. de Domènec Pallerola], «Intervius de Foc Nou. Pompeu Fabra», *FN*, núm. 5 (7.x.1944), pàg. 1ce.

[...]

En sortir de la vil·la Claudette, on viuen Pau Casals i el nostre company Alavedra, vàrem acompanyar Pompeu Fabra fins a casa seva, la qual cosa ens permeté una excursioneta de més d'un quilòmetre a pas de passeig al costat del Mestre. I de la conversa que vàrem tenir-hi de cara a Foc Nou, *heu's-en-ací les coses més essencials:*

Mai no he perdut la meva fe en Catalunya. Jo he estat sempre dels optimistes, dels que han cregut fermament que la nostra pàtria superaria totes les proves, tots els obstacles, totes les persecucions. He tingut confiança en els catalans i crec que l'amor a la pàtria farà convergir en un bloc comú totes les voluntats, totes les aspiracions i tots els esforços.

–Què us semblen –preguntem– les gestions que es porten a terme per a la formació efectiva justament d'un bloc català que realitzi ací i a casa nostra aquest vostre ideal que és, indubtablement, l'ideal de molts, si no l'ideal de tots?

–Me n'han parlat i he acollit amb entusiasme els projectes que tendeixen a realitzar-lo. Però cal que sigui un moviment general per al qual es mobilitzin totes les forces democràtiques i obreres genuïnament catalanes. Un bloc català en aquestes condicions seria una garantia segura d'una renovació catalana plena de promeses.

[...]

Pompeu Fabra, que ja ha depassat la setantena, se sent jove i vigorós com un jove de trenta. I treballa activament. Ara, tot parlant-nos del seu treball, els seus ulls s'il·luminen de joia ingènua, d'una flama viva i alegre:

–Ja ho podeu dir. Treballo molt. No vull perdre el temps. He acabat una Gramàtica catalana en anglès i estic a punt d'enllestir una altra obra que considero molt important. És una Gramàtica catalana per als Mestres, obra extensa de vast contingut filològic i gramatical destinada a la preparació dels joves pedagogs catalans. Veieu? Així l'exili té una utilitat i de la nostra llarga estada fora de la pàtria n'haurà quedat quelcom de bo i d'interessant.

[...]

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 1 A Prada de Conflent. ‖ 2 Joan Alavedra. ‖ 24 Fabra diu que la té «enllestida» en la seva carta de primers de gener de 1942 a Ferran Soldevila (Fabra 2011: 528, doc. 336) i l'esmenta també com *A Grammar of the catalan language* en carta de 30.III.1942 a Josep Tarradellas (Fabra 2011: 534-535, doc. 341). S'hi referiria igualment en tres cartes a Joan Coromines, de 14.X.1945, 15.III.1948 i 8.V.1948 (Fabra i Coromines 1998: 60-61, 71 i 75-76); segons afirmen els curadors de l'epistolari, Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas, «[a]quest esborrany de la *Catalan Grammar* [...] és extraviat» (Fabra i Coromines 1998: 76, n. 18); totes tres cartes són també reproduïdes a Fabra (2011: 627-629, doc. 404; 710-711, doc. 463; 716-719, doc. 468). ‖ 25 *Gramàtica catalana per als Mestres*: és la denominació amb què Fabra es referia a l'anomenada –després de la seva mort– «gramàtica pòstuma» (Fabra 1956); vg. Solà (2009: esp. 274-275). Fabra la donava ja per «enllestida» en la seva carta de 27.XII.1941 a Nicolau d'Olwer (Fabra 2011: 525-526, doc. 334).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3. Manifestos subscrits

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Els textos reproduïts en aquest bloc són sols una mostra representativa del compromís cívic i sociopolític de Fabra.[1] Tal com aquest s'expressa a través del substantiu que denomina el gènere a què són d'una manera àmplia adscrivibles –el de «manifest»–, i amb el grau d'autoria atribuïble d'acord amb l'adjectiu emprat en la present edició per qualificar-los: el de «subscrits», que matisa encara més, si no exclou, el valor més fidedigne que puguin revestir els –també en aquesta edició– designats com de simplement «reportats».

Del conjunt de documents de què tenim notícia, almenys fins ara, d'ajustats, o d'ajustables, a unes tals característiques,[2] se'n trien aquí només tres.

Perquè Fabra hi figura com a primer o, si més no, com a segon signatari; al capdavant, doncs, d'una redacció que, si bé possiblement no

1. En la mateixa línia, ho són semblantment els textos **096** i **097**, així com els textos **102**, **103** i **104**, respectivament situats en la present edició dins dels dos apartats que més els escauen per context: el dedicat a Palestra i el dedicat a la Universitat Autònoma.

2. Fabra apareix en qualitat de cosignant com a mínim dels següents altres textos amb valor de manifest: 1) «La guerra europea. Manifest dels Catalans», *LET*, any XXXVII, núm. 1891 (26.V.1915), pàg. 194; 2) «Per la llengua catalana. Comunicació de l'Institut d'Estudis Catalans», *Quaderns d'Estudi*, any I, vol. II, núm. 3 (abril 1916), pàg. 236-238; 3) «Lletra a M.G. Dwelshauvers», *LP* (15.IV.1924), pàg. 1g; 4) «Convergència espiritual. L'homenatge a la intel·lectualitat castellana», *LP* (18.III.1930), pàg. 4g i 5a; 5) «L'expulsió de Francesc Macià. Un manifest», *LP* (3.X.1930), pàg. 1cd; 6) «Per la conservació de la raça catalana», *LP* (12.V.1934), pàg. 3a; 7) «Missatge als mallorquins», *LP* (21.V.1936), pàg. 1cd; 8) «Manifest dels intel·lectuals de Catalunya», *LP* (28.V.1937), pàg. 1ef; 9) «Els intel·lectuals de Catalunya s'adrecen al President d'Euscadi, afirmant una vegada més la seva solidaritat amb el poble basc», *LP* (27.VI.1937), pàg. 3ab.

era sorgida de la seva pròpia mà, sí que ben probablement havia estat supervisada per ell.

Perquè cadascun a la seva manera contribueix a posar èmfasi en la delimitació, en magnitud i en dignitat, de la nació catalana: en reforçament dels qui maldaven per cohesionar-la més (**121**), enfront dels qui l'eixamplaven en excés (**122**), en denúncia del qui bregaven per anorrear-la (**123**).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Fabra n'és el primer sotasignat, seguit, entre molts d'altres, per Guillem Forteza, Lluís Nicolau d'Olwer, Ventura Gassol, Maria Antònia Salvà, Guillem Colom, Joan Mascaró, Antoni M. Sbert, Joan Estelrich, Manuel de Montoliu, Ramon d'Alòs, J. M. Batista i Roca, A. Duran i Sampere, Miquel Ferrà, Francec Martorell. Massot (1978: 51-52) assenyala que aquest manifest, redactat amb motiu del centenari de la Renaixença en la data que figura al peu de **a**, no pas de **b** ni de **c**, no va ser fet públic, per raons desconegudes, fins al maig de 1934. En **a** s'especifica que: «Ahir al migdia [el dia 14, per tant] els senyors Pompeu Fabra, Antoni M. Sbert i Miquel Ferrà lliuraren al President de la Generalitat el manifest següent». Sempre segons Massot, que cita ara Francesc de B. Moll, els Fets d'Octubre d'aquell any, amb el col·lapse subsegüent de les activitats «de tipus cultural organitzades a Catalunya» i de l'anomenat «comitè catalano-mallorquí», haurien convertit en «ineficaç» el tal manifest. Sobre la recepció a Mallorca d'aquest manifest, vg. Massot (1978: 54-56) i Rafanell (2006: II, 1194-1201).

TEXT: **a** *LP* (15.v.1934), pàg. 3de | ALTRES TESTIMONIS: **b** *EM* (16.v.1934), pàg. 10bc; **c** *LNT*, núm. 77 (v.1934), pàg. 181-182.

EDICIÓ: Es dóna preferència al text de *LP* (**a**), el primer aparegut en el temps, però substituint-ne el que és probablement un títol de redacció («Les relacions entre Catalunya i Mallorca») pel que reporten *EM* (**b**) i *LNT* (**c**). **a** no és referenciat per Massot i Muntaner (1978: 52-54), que reprodueix el text a partir de **c**; les mínimes variants entre **a** i **b** i **c** (encara més mínimes entre aquests dos últims, ja que **c** procedeix de **b**) són irrellevants, amb excepció d'uns pocs casos oportunament indicats en l'aparat crític. *Esmenes*: 26-27 coneixen Mallorca –i rarament de les illes germanes, amb les quals tots estem en deute d'afecte– el pintoresc **a** [coneixen Mallorca –i rarament de les illes germanes, amb qui tots estem en deute d'afecte– pel pintoresc **b c**]] coneixen de Mallorca –i rarament de les illes germanes, amb les quals tots estem en deute d'afecte– el pintoresc ‖

Aviat farà un segle que un mateix esperit començava d'agermanar, en els inicis d'una renaixença gloriosa, els primers vidents de Catalunya i de Mallorca, votats a la restauració de la nostra llengua. I de Marià Aguiló fins als nostres dies, mai no s'ha desmentit la fidelitat dels nostres escriptors continentals i insulars a un comú ideal de pàtria, vivament sentit per les seleccions d'ambdues Catalunyes.

Però potser ha arribat l'hora de fer quelcom d'eficaç per a estendre a tot el poble la consciència d'aquella unitat de sang, de llengua i de cultura que a l'una i l'altra ribera de la Mediterrània ha de suscitar dins tots els ordres de l'esperit la mateixa florida que, com una penyora, ha suscitat ja dins el camp de les lletres.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

A ajudar aquesta obra d'aproximació vivificadora, en la qual algunes associacions han vingut treballant en distintes èpoques amb un elevat patriotisme, convidem avui tots els qui en sàpiguen sentir la transcendència.

El que ens proposem no és una obra política; és quelcom més profund i més espiritual.

No està bé que dos pobles que veïnegen units per vincles del parentiu més proper, venerant En Jaume I i Ramon Llull, els mateixos herois d'una mateixa raça, parlant amb lleugeríssims matisos diferencials la mateixa llengua, visquin una vida de relació tan pobra. Si fóra l'ideal que, fins per damunt les més profundes diferències nacionals, les gents de tot arreu s'acostessin per conèixer-se i estimar-se, els qui sentim el poble mallorquí i el català tan prop l'un de l'altre, no podem resignar-nos a aquesta incomunicació espiritual que els isola fora de les confraries literàries.

Tot i la simpatia que sovint li porten, són molts els fills de Catalunya
26 que només coneixen Mallorca –i rarament de les illes germanes, amb les quals tots estem en deute d'afecte– pel pintoresc superficial ofert a l'ull del turista. I són massa els mallorquins que passen per la metròpoli catalana i només a través de les més estranyes deformacions n'entreveuen l'ànima.

30 La cultura nacional que s'hi elabora irradia escassament fins a les illes. Els llibres catalans a penes s'hi llegeixen. El teatre català, el meravellós Orfeó, hi són desconeguts... I, si moltes gents de Mallorca ignoren on jau el Rei En Jaume i sols vagament i com a cosa quasi exòtica sabrien figurar-se
34 les pedres de Poblet i els paisatges del Pireneu, bressol de la raça, els paratges recòndits de la Serra millor guarden la intimitat de l'ànima mallorquina, són verges de la petjada d'aquell excursionisme català que té una tan gloriosa tradició patriòtica.

Perquè creiem que mútuament ens podríem donar alguna cosa, ens dol que el nostre comerç espiritual no s'intensifiqui. La Poesia deu als mestres mallorquins quelcom que cap hipercrítica de darrera hora no podria desvalorar. Mallorca, d'altra banda, llanguirà i diluirà la seva personalitat en un cosmopolitisme d'estació d'hivern, sense el contacte estimulant de Catalunya. I ningú no sap les forces latents que en una i altra pot despertar aquell contacte ni per quins gloriosos camins pot emmenar-nos.

A les Corporacions Públiques, a totes les entitats animades pels ideals de Renaixença, a tots els devots i patrocinadors de la nostra espiritualitat, volem adreçar-nos. Per Catalunya, per Mallorca, per la nostra unitat espiritual, demanem la vostra col·laboració i el vostre ajut.

49 Octubre del 1933

Ⓔ 34 *Pireneu*: idèntica lectura en **a**, **b** i **c**.
Ⓥ 30 **b** i **c**: s'hi labora [*possiblement per error*] ‖ 49 **b** i **c**: [*No consta la data.*] ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Fabra n'és el primer sotasignat, seguit, per ordre alfabètic, dels noms de R. d'Alòs Moner, R. Aramon i Serra, Pere Bohigas, Josep Maria Capdevila, J. M. de Casacuberta, Pere Coromines, Joan Coromines, Francesc Martorell, J. Massó-Torrents, Manuel de Montoliu, L. Nicolau d'Olwer, Marçal Olivar, A. Rovira i Virgili, Jordi Rubió, Pau Vila. En **b** i en **c** apareix també, entre Aramon i Bohigas, el nom de J. M. Batista i Roca. Segons Balcells i Pujol (2002-2007: 246), aquest manifest «[v]a ser redactat per Aramon, d'Alòs-Moner i Casacuberta i aprovat per Fabra».

TEXT: **a** *Oc*, núm. 16-17 (I-IV.1934), pàg. 76-80 | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (5.VI.1934), pàg. 3de; **c** *LO* (5.VI.1934), pàg. 8ad; **d** *LVC* (6.VI.1934), pàg. 8bd; **e** *EM* (6.VI.1934), pàg. 1cd.

EDICIÓ: Es dóna preferència aquí a la versió del manifest apareguda a la revista de Tolosa de Llenguadoc *Oc* (**a**), cronològicament –en principi– la primera ocurrència del text.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu, a propòsit d'aquest manifest, la carta adreçada per Fabra a Loïs Alibert el 7.V.1934 (Fabra 2011: 405-406, doc. 260); també la que, arran d'idèntica avinentesa, adreçaren divuit intel·lectuals mallorquins a Fabra (Fabra 2011: 407-408, doc. 261). Per un resseguiment circumstanciat de la gestació i de la recepció arreu d'aquest manifest, vg. Rafanell (2006: II, 1139-1239), que reprodueix **e** en facsímil (2006: II, 1183). Com a breu i puntual compleció al tal resseguiment, basti aquí remetre al ressò que, d'aquest manifest, es feia el diari madrileny *ESo* (9.V.1934), pàg. 1a, sota el títol de «Un documento de diez y seis catalanes conspicuos», en una concisa glossa prou ajustada que, no per això, s'estava de postil·lar irònicament al final: «Nos abstenemos del comentario que fluye solo al margen de los textos transcritos. A los catalanes notorios no les sorprende "la aurora de la nueva edad" (la imagen les corresponde) dormidos».

I

L'inici de la segona centúria de la Renaixença ens ha portat a meditar conscienciosament sobre el camí fet pel catalanisme i el que encara resta per fer. Constatem, d'una banda, com el sentiment patriòtic s'ha estès considerablement i com l'actuació de diverses generacions ha cristal·litzat en guanys culturals i polítics. D'altra banda, però, cal aclarir unes desviacions actuals, que comporten perills gravíssims. Dues són aquestes errors o desviacions que intentem de rectificar amb les presents ratlles: 1.er, la concepció de la nostra Pàtria com a formada únicament pel territori de l'actual Generalitat, és a dir, la seva reducció a una de les regions que la integren, fruit d'un afebliment de consciència nacional; 2.on, la concepció que dóna a la nostra Pàtria una extensió excessiva, que no ha tingut mai, provinent d'una confusió de catalanisme amb occitanisme.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

II

La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana. Comprèn, doncs, de les Corberes a l'Horta d'Oriola i de les comarques orientals d'Aragó a la Mediterrània. Composta de quatre regions –Principat, València, Balears i Rosselló– cadascuna amb interessants característiques pròpies, cal conservar en tots els ordres llur personalitat, que ens dóna una tan gran riquesa d'aspectes. No existeix cap perill –ni cap desig– d'absorció d'una regió per les altres. Fóra contradictori a la tradició històrica i a l'esperit liberal del nostre poble. Respectuosos amb aquesta diversitat, ens cal, també, adquirir plena consciència de la nostra unitat i enfortir-la convenientment, sobretot en l'aspecte cultural. Unitat no vol dir pas submissió d'uns als altres ni uniformació externa; unitat vol dir creació d'uns ideals comuns i la joia de posseir una cultura que tots anomenem nostra. Allà on aquesta unitat ha de manifestar-se amb més energia és davant els altres països; en el contrast entre nacional i estranger és on més hem d'enfortir el sentiment de pàtria, per damunt de les diferències regionals. I no exposem, amb aquestes paraules, cap teoria nova; elles responen a la concepció tradicional i ortodoxa del catalanisme conscient. Això no significa, és clar, que vulguem tancar el pas a cap aspecte possible d'expansió catalana que es pogués plantejar oportunament i que fos viable.

III

De les dues errors que combatem, la primera, que limita la nostra pàtria al territori de les quatre ex-províncies, és, sens dubte, la més estesa i inveterada. Les manifestacions de consciència nacional durant l'Edat Mitjana (el cronista Muntaner i el rei Pere III en són alts exponents) responen al sentiment integral de pàtria. L'afebliment i la desaparició del sentiment d'unitat coincideix amb els temps de decadència, i no cal dir que la nació que ens governa des de fora, ha procurat –i procura encara–, per tots els mitjans, de fomentar i accentuar la divergència entre els països catalans. Sortosament, de mica en mica, la Renaixença restaura el vell esperit de totalitat. Molt ha estat el camí fet, però cal reconèixer que encara no hem arribat a la plena consciència col·lectiva. El fruit millor de la commemoració del Centenari de la Renaixença ha d'ésser l'extirpació de tot allò que s'oposi a la consecució immediata d'aquest ideal. I creiem, sincerament, que la segona desviació a què hem al·ludit –tot i ésser filla d'una noble i fervent intenció patriòtica– constitueix un obstacle gravíssim per a aquest assoliment.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

IV

En la qüestió occitanista trobem avui, entre nosaltres, una fluctuació de conceptes: unes vegades Occitània és la suma de diverses regions que formen una nacionalitat única (com ja definia Josep Aladern a començaments de segle); altres vegades Occitània és un compost de nacionalitats amb personalitat pròpia que formen vagament una «supernació». 49

Dins les dues concepcions indicades es troba força estesa l'opinió que tots els territoris compresos del Llemosí al sud de València, i dels Alps a l'Atlàntic, parlen una sola llengua amb diversos matisos o dialectes, els quals –suposen– són poc divergents. Això porta, naturalment, a la conclusió que dintre el gran marc de la pretesa llengua occitànica es troben en un mateix peu d'igualtat el valencià i el català, el llemosí i el provençal, el gascó i el mallorquí, etc.

Caldria reflexionar bé sobre el perill que enclou per a la consciència de la unitat de la llengua allò que de primer antuvi podria semblar tot el contrari: en comptes d'eixamplar-se l'àrea geogràfica del nostre idioma, com algú creuria, el català queda diluït en aquesta superior unitat lingüística i esbocinat en altres llengües o dialectes; l'occitanisme, concebut així, tendeix, per via indirecta, a contraposar a la llengua catalana una *llengua valenciana* i una *llengua mallorquina*, amb la mateixa raó que hi hauria per a l'existència d'una *llengua menorquina* o *lleidatana* o *castellonenca*, etc.

Altrament, hi ha una raó científica que s'oposa a aquestes teories occitanistes. Avui la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc –coneguda per tots els romanistes amb el nom de provençal– són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part, malgrat les semblances de diversa índole que hom hi pugui trobar, les quals no són més grans que les que hi ha entre el castellà i el portuguès. Alguna de les varietats del provençal és, certament, de fàcil comprensió per a un català mitjanament il·lustrat, però això no vol dir pas identitat de llengua. A ningú no se li acudirà de dir que el català i l'italià formen part d'una mateixa unitat lingüística pel sol fet que un públic català pugui seguir amb relativa facilitat una representació teatral en italià, llengua fàcil si hom la compara amb algun dels parlars occitans, com l'auvernès o el gascó, només comprensibles al qui s'ha dedicat especialment a llur estudi.

Per a la comparació de dues llengües hem de tenir especialment en compte l'època dels textos comparats i els dialectes a què pertanyen. Cal referir-se, naturalment, als temps actuals, i els termes de comparació no han d'ésser els dialectes fronterers, ans aquells que han cristal·litzat en llengües literàries (dos escriptors la llengua dels quals pot servir a aquest objecte, serien Mistral i Verdaguer). Si comparésssim textos catalans primitius amb

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

els provençals coetanis, ens trobaríem en el cas de semblances que tots ells presenten també amb els d'altres llengües romàniques. Cal prescindir de la poesia trobadoresca catalana, que empra exclusivament el provençal –com els trobadors italians adopten també el provençal, com Alfons X de Castella escriu en gallec, i com vells escriptors d'Anglaterra usen el francès–, i de molts poetes catalans dels segles XIV i XV, i àdhuc alguns textos en prosa que contenen abundosos provençalismes, fet comparable a la influència lingüística castellana damunt els nostres escriptors de la decadència.

Aquesta posició nostra no ens priva d'apreciar en tota llur valor els forts motius (veïnatge, paral·lelisme de les renaixences occitana i catalana, actual cordialitat entre les seleccions dels dos països) per a estudiar amb interès la llengua, la literatura i la història de les terres occitanes (Gascunya, Llemosí, Auvèrnia, Llenguadoc i Provença) i per a intensificar l'intercanvi entre uns i altres (en els ordres literari, artístic i altres aspectes culturals), que més que mai ara convé d'estimular. D'una manera especial volem expressar la nostra simpatia als conreadors de les arts, les lletres i les ciències de les terres occitanes que han manifestat llur afectuós interès per la nostra terra i la seva cultura.

V

Insistim sobre la transcendència que tenen, en els moments actuals, els confusionismes i les vacil·lacions en el concepte de Pàtria.

Recordem l'afebliment que va comportar-nos l'ús del nom d'Aragó per a designar la confederació catalano-aragonesa; a l'estranger la confederació era coneguda amb el nom de «regne d'Aragó», i el nom de Catalunya perdia injustament valor internacional precisament d'ençà que la integració nacional s'acomplia amb les conquestes de Ramon Berenguer IV i Jaume I. Avui hi hauria un perill similar si les terres de llengua catalana es consideraven incloses sota la denominació d'Occitània.

Recordem, per altra banda, com les vacil·lacions ortogràfiques i gramaticals van retardar, durant el segle passat, la concreció de la nostra llengua literària i han dificultat notòriament la seva expansió actual.

Cal evitar, doncs, que unes vacil·lacions semblants en el concepte de Pàtria vinguessin ara a pertorbar i retardar en el nostre poble la consolidació d'una plena consciència nacional.

118 Barcelona, maig del 1934

Ⓥ 118 **b**, **c**, **d** i **e**: Barcelona, 30 d'abril de 1934 ‖

Ⓕ 49 Josep Aladern [pseud. de Cosme Vidal i Rosich] (1903: 47); vg. també Rafanell (2006: I, 212-214).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Després del de Josep Pous i Pagès, llavors president de la Institució de les Lletres Catalanes i primer signant del present manifest, apareix ja el nom de Pompeu Fabra, seguit, entre d'altres, dels de Pere Bosch Gimpera, Jaume Aiguader, Antoni Rovira i Virgili, Jordi Rubió, Joan Rebull, Cèsar August Jordana, Pere Cavaller, Joan Oliver, Francec Trabal.

TEXT: «Una al·locució dels intel·lectuals. Per a la restauració del Centre de Lectura de Reus», *LP* (1.x.1937), pàg. 3a.

EDICIÓ: El text aparegut a *LV* (1.x.1937), pàg. 3a, «El Centro de Lectura de Reus. Una iniciativa de los intelectuales de Cataluña», no és sinó la traducció castellana del de *LP*, sense variants altres que les pròpies de tota traducció pràcticament literal; reproduït per Anguera (1977: 183-185).

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: «Cosint-la transversalment de punta a punta», va produir-se el primer bombardeig massiu de l'aviació franquista contra la ciutat de Reus el 17 de setembre de 1937, amb el resultat de més de cinquanta cases destruïdes i una dotzena de persones mortes, entre les quals la bibliotecària del Centre de Lectura; vg. Gort i Palomar (2010: 33-45), Solé i Villarroya (1986: 40-42) i Anguera (1977: 183-185).

El Centre de Lectura de Reus ha estat malmès i gairebé destruït per l'aviació facciosa. Una bomba caigué a la Biblioteca, una altra a la Sala d'Espectacles. La bibliotecària de servei morí en el compliment del seu deure. La Cultura 3
té també les seves víctimes heroiques. Sembla com si les bombes faccioses, amb un encert maligne, triessin els punts més vitals de les institucions de cultura que ataquen, a fi de ferir-les mortalment. No diríeu enginys destructors guiats per l'atzar, sinó perllongació de l'intent i el desig dels que ordenen la tràgica sembra de mort i destrucció, executors intel·ligents de llur voluntat de fer desaparèixer tot allò que trempa el caràcter i desvetlla la intel·ligència. El que més odien ells, els defensors de la cultura i de la civilització occidental, com sarcàsticament s'anomenen, és el que fa la noblesa de la vida humana, el voler-se guiar del propi seny i voler pensar pel propi compte. I les bombes faccioses s'encaminen, servint fidelment aquest odi, una a la Biblioteca, fogar de la intel·ligència, una altra a la Sala d'Espectacles, on les accions humanes exemplars evocades pels dramaturgs eduquen la voluntat de l'home.

El Centre de Lectura era un gran lluminar de l'esperit encès a les terres tarragonines. Tota la gent del camp n'estava orgullosa, i amb molta raó. I els reusencs més que ningú. Lentament, de mica en mica, amb un esforç persistent d'anys i més anys, havien aplegat els materials d'aquell noble fogar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de cultura. L'un hi portava un llibre, l'altre un mineral, aquest un document d'arxiu, aquell una pedra històrica, l'artista l'obra eixida del seu llapis, de la seva paleta o del seu cisell. I tots plegats hi posaven aquell escalf d'amor que
24 fa les coses vives. No hi ha gaires anys, un reusenc benemèrit, Evarist
25 Fàbregues, havia ampliat i reconstruït tot el casal del Centre, fent-ne un estoig monumental, digne en tot i per tot de les activitats que en el seu si es desenrotllaven.

Catalunya no pot deixar abandonats els reusencs en aquesta seva actual tragèdia. Tots els catalans els hem d'ajudar en l'empresa de restauració del palau aixecat al bell mig de la ciutat del Camp en honor de la cultura catalana. Els intel·lectuals hi venim obligats més que ningú. Diverses generacions d'homes de lletres i de pensadors nostres han desfilat per la tribuna del Centre de Lectura de Reus: diverses vegades els artistes catalans hi han vist hostatjades llurs obres: tot el Teatre Català ha estat aclamat successivament damunt la seva escena. Els treballadors intel·lectuals de Catalunya hem de pagar l'ininterromput i gentil acolliment que hem trobat en aquell Centre de Lectura obert a totes les inquietuds de l'esperit. Per això convidem tots els catalans a ajuntar-se a nosaltres per a ajudar els reusencs a reconstruir el seu centre, seu i fogar de cultura. A l'hora que Catalunya no regateja el seu ajut a tots els germans de les terres hispàniques que l'han de menester, no podem pas restar indiferents a les nostres pròpies tragèdies. En nom de la Cultura Catalana demanem a totes les entitats culturals de Catalunya que recullin donatius per a la reconstrucció del Centre de Lectura de Reus, malmès per les bombes d'aquesta gent que, tot dient-se els més autèntics defensors de la cultura occidental, demostren amb llurs obres el que són en realitat: els enemics de tota cultura i de tota civilització.

Ⓝ 3 Es deia Regina Figuerola i Rebull i tenia dinou anys; vg. Gort i Palomar (2010: 35) i també Amorós (1996: 52-54). ‖ 24 *No hi ha gaires anys*: probable construcció per gal·licisme. ‖ 25 Es tractava del casal dels Tamarit, del qual havia fet donació al Centre de Lectura Evarist Fàbregas l'any 1916; vg. Tous (1990: 62-63).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

4. Declaracions

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Serveix per tipificar a bastament els textos aquí aplegats la definició que, del terme que els engloba, *declaració*, trobem *s. v.* íd., accepció 3, al *DIEC*: «Manifestació de fets o d'idees que voluntàriament realitza un personatge, més o menys implicat en allò que diu, especialment als mitjans de comunicació».

Així, a instàncies expresses d'algun mitjà periodístic (**126**, **127**, **129**, **130**, **131**), d'efemèrides institucionals (**125**, **128**, **132**), o fins i tot en algun cas *motu proprio*, Fabra es pronuncia públicament sobre avinenteses vàries: literàries (convocatòria d'un premi literari: **129**; centenari de la Renaixença, **127**); cinematogràfiques (estrena de dos films en un context de progressiva acceptació i valoració del setè art, **126**, **131**); de reconeixença pública de personatges ja traspassats (Marià Aguiló, **128**) o rigorosament coetanis (Loïs Alibert, **132**); institucionals (davant la possible creació d'una Acadèmia Valenciana de la Llengua, **130**; a manera d'argumentat refús –davant l'opinió pública catalana, **124**; o davant representants de la intel·lectualitat espanyola, **125**– a l'arterosa invitació cursada perquè passés a incorporar-se a la Real Academia Española de la Lengua).

Fabra, l'home que, quan hi era requerit, no s'estava tampoc d'opinar lliurement, tot raonant el seu parer.

124 UNA DECLARACIÓ

CONTEXT: És aquest text la succinta resposta pública de Fabra a la polèmica generada en el si del catalanisme davant el decret promulgat pel Directori militar de Primo de Rivera, el 26.XI.1926, a fi i efecte de donar entrada al català, el gallec i el basc en la Real Academia Española de la Lengua. Tot i haver estat suggerits els noms de Rubió i Lluch i el de Fabra com a possibles representants de Catalunya, aquest hi havia renunciat a instàncies de Francesc Cambó; vg., *infra*, **141 o**. Al final, els dos acadèmics catalans elegits, el 10.III.1927, per figurar a la RAE van ser el ja esmentat Rubió i Lluch i Eugeni d'Ors; vg. Roig i Rosich (1992: 198-205); també Llanas (1998: 201-208).

TEXT: *LP* (25.III.1927), pàg. 1b.

Els que coneixen la meva manera de pensar sobre quina ha d'ésser la col·laboració de gramàtics i escriptors en l'obra de depuració i fixació de la llengua literària, ja podien preveure que jo no havia d'aprofitar, si mai se m'oferia, cap ocasió de recolzar la meva autoritat en un suport altre que el consentiment dels nostres escriptors. Aquesta ocasió s'ha presentat, i jo he obrat des del primer moment d'acord amb la meva manera de pensar. Si algú, doncs, vol ara fer creure que la meva actitud d'inhibició m'ha estat imposada, falta senzillament a la veritat. I si vol recolzar la seva afirmació en fets, no cal dir que els ha de tergiversar.

125 [FABRA I LA RAE]

DATA: 21.XII.1927 | LLOC: Madrid | CONTEXT: Breu parlament pronunciat per Fabra amb motiu del banquet clausural de l'exposició de llibre català celebrada a Madrid a instàncies de *LGL* d'Ernesto Giménez Caballero el XII.1927; vg. Mosquera (1996).

TEXT: *Cataluña ante España*, Madrid: La Gaceta Literaria, 1930, pàg. 202-203.

Mi fortuna ha sido señalar el camino que ha de seguir el catalán para conseguir el mayor parecido posible entre la lengua escrita y la lengua hablada, sin divorcio de una y otra. Os aseguro que no es cierto que, como se ha dicho, en esta obra ha habido deseo de separar arbitrariamente el catalán del castellano. Se han quitado de la lengua los castellanismos impropios, pero nunca ha habido odio, que sería ridículo. Es sencillamente lo mismo que si

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

os tachase a los castellanos de francófobos porque procuráis suprimir del castellano escrito los galicismos. No pude aceptar –continuó– el puesto que en la Real Academia Española me ofrecían, porque creí que el oficio de depurar la lengua sólo a catalanes, baleáricos y valencianos corresponde. Pero mi gratitud porque alguien pensó en mí es inmensa.

Ⓝ 10 Vegeu, *supra*, **124**.

126 [SOBRE *AL·LELUIA* DE KING VIDOR]

CONTEXT: Publicació, sota l'epígraf genèric d'«Algunes opinions», d'aquesta de Fabra juntament amb les de Gaziel, Xavier Nogués, Miquel Llor, Jaume Pahissa, Carles Riba, Carles Soldevila, Miquel Utrillo, Amadeu Vives. A la mateixa pàgina on apareixien reproduïdes aquestes, columna a, s'informava de la presentació pública d'aquesta pel·lícula al cinema Fèmina de Barcelona, per a dos dies després, dissabte 3.1, i per deferència de Metro Goldwyn Mayer Ibérica, S.A., envers el setmanari *Mi*. A les columnes d i e de la mateixa pàgina, Just Cabot feia una crítica elogiosa de la pel·lícula en qüestió, la primera de sonora del seu director. Per una valoració no ja coetània, sinó prou posterior, vg. Gubern (1971: I, 323-324).

TEXT: *Mi*, núm. 100 (1.1.1931), pàg. 6b.

Cap film no m'ha produït tot ell una emoció tan forta com *Al·leluia*. Hi és admirable la pintura de l'ambient en què es desenvolupa l'acció: recordem només aquell camp de cotó on treballa aplegada la família de Zeke, el camí de retorn a la llar finit el treball quotidià, totes les escenes domèstiques fins a colgar-se tots ells en el vast dormitori comú; i després, encara, l'embarcador on acuden els colliters negres, i el cabaret on Zeke perd els diners que ha fet amb la venda del cotó... Són d'una força punyent les escenes de conjunt com aquella en què la família i els veïns de Zeke ploren la mort del seu germà Spunk; com la del bateig dels adherents de la secta religiosa de Zeke; com la formidable del jubileu. I, dins el drama de Zeke, hi ha moments com pocs en trobaríem en els millors films: Mummy adonant-se, en el dormitori, de l'absència dels seus fills Zeke i Spunk, el pare aturat davant el carro que porta el cadàver d'aquest, l'emportament de Zeke per Chick a les acaballes del jubileu, Missy Rose cridant en va el seu estimat en la foscor de la nit, la fugida de Chick i el seu company de cabaret, la mort d'ella, i sobretot l'encalç salvatge del company de Chick per Zeke a través dels aiguamolls del bosc...

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Respostes a un *Qüestionari* enviat per *LR* a tots els seus col·laboradors amb motiu de la commemoració del primer centenari de la Renaixença.

TEXT: *LR*, any XIX (1-VI.1933), pàg. 150a.

EDICIÓ: Cada paràgraf de la resposta de Fabra correspon respectivament a cada una de les següents preguntes formulades: «I. Quin record teniu de la vostra iniciació en el moviment espiritual de Catalunya? II. Quins ideals heu servit, amb quin lligam amb el passat i amb quina esperança de futur? III. Quin concepte teniu format del present?».

Noi encara, un dia que em vaig posar a escriure a uns nebots meus absents, l'*a mis queridos sobrinos* amb què havia començat la meva carta, em va sonar com una cosa tan inadequada a l'expressió del meu afecte, que no vaig vacil·lar a escriure'ls en català, jo que mai no hi havia escrit ni pensat que s'hi podia escriure. Aquell fet desvetllà en mi el sentiment nacionalista. Després, a la Universitat, em vaig fer amb estudiants catalanistes, i el meu catalanisme s'afermà. Més tard vaig integrar el grup de *L'Avenç* i em vaig trobar de ple dins el moviment catalanista.

Quin ha estat el meu ideal en l'obra de redreçament de la llengua, és prou conegut: fer del català provincià de la decadència la llengua moderna que el nostre català medieval hauria esdevingut si, a l'hora del Renaixement, no hagués sobrevingut la nostra decadència política i la supeditació a una cultura aliena; una llengua, doncs, recolzada en el passat, però que, en el futur, depurada i enriquida, pogués elevar-se a la categoria d'una llengua de cultura. I el meu anhel ha estat que en totes les coses del nostre poble s'operés un redreçament anàleg al que hem intentat i ja en gran part aconseguit quant a la llengua.

Avui, en el moment en què hem aconseguit indubtablement avantatges en el terreny polític, em sembla notar una minva en els ideals patriòtics i un reviscolament de provincianisme. Crec, però, en l'eficàcia de la tasca que pot fer una minoria selecta aprofitant els mitjans de catalanització que les circumstàncies actuals posen a la nostra mà.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

128 [Centenari de Marià Aguiló]

DATA: 20.V.1925 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Vetllada d'homenatge a Marià Aguiló amb motiu del centenari de la seva naixença, amb assistència, entre altres, del fill de l'homenatjat, Àngel, de Francesc Pujols, vocal secretari de la Junta Directiva de l'Ateneu, de Francesc Matheu pels Jocs Florals, de Llorenç Riber, i de representants de nombroses i vàries institucions culturals.

TEXT: **a** *LVC* (21.V.1925), ed. del m., pàg. 7cd | ALTRES VERSIONS: **1** *LP* (21.V.1925), pàg. 4d.

EDICIÓ: La preferència per una o altra versió és aquí força relativa, ja que tots dos reports –anònims, com d'habitud–, des de la diferencialitat respectiva, són oportunament complementaris; una major extensió per poc, així com sobretot un major descriptivisme sintètic aconsellen de reservar per al de *LVC* (**a**) la condició de preferent. *Esmenes*: **1** | 12 havia explanat [*desconeixement ortogràfic o ultracorrecció*]] havia esplanat ‖

[...] féu remarcar l'altíssima significació del mestre renaixentista en la seva qualitat de restaurador de la llengua.

Calia incorporar a la llengua malmesa el corrent popular, la riquesa dels girs de l'idioma, moltes vegades perduda en recons de poble.

Hi ha valencians i mallorquins –diu– que entenen que la unificació i la depuració del català suposaria una *capitis diminutio* dels respectius llenguatges. No. Cada dialecte català té la seva personalitat, cada regió té els seus clàssics. Que valencians i mallorquins s'apliquin a la pròpia depuració, i la unitat de la llengua dintre la varietat sorgirà esplendorosa.

Marian Aguiló es va enfrontar, amb un esforç formidable, amb l'enorme tasca del redreçament de la llengua; féu una arreplega, amb un esperit de gust i selecció, que revelava un instint lingüístic de primera categoria.

El millor elogi de l'enginy filològic de l'Aguiló és assenyalar l'obra del seu inventari. Avui que el seu inventari és ja en gran part publicat, podem admirar l'obra fecunda d'aquest mestre renaixentista, que el tomb dels anys ens presenta com un exemple en el qual podem emmirallar-nos.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1

[...] glossà l'obra filològica d'aquest [Aguiló], explicant com sabé comprendre que, malgrat de les diferències dialectals, una depuració de la llengua catalana parlada l'acostaria, no solament a la llengua antiga, sinó que acostaria els diferents dialectes entre si. Per això, en fer Aguiló el seu diccionari, féu una replega formidable de mots, no solament dels documents antics, sinó també de la llengua parlada. I pogué constatar en fer aquesta replega que molts mots antics, que hom considerava definitivament perduts, es retrobaven en la parla habitual del poble.

Explicà també el senyor Fabra com Aguiló no es limità en l'aspecte de la depuració de la llengua catalana a fer una obra filològica, sinó que el preocuparen també les qüestions gramaticals, resolent els dubtes d'acord amb la seva màxima de «ningú té raó contra la llei». Cità diferents exemples que la confirmen, i acabà fent l'elogi del poeta que en la depuració de l'idioma havia esplanat la via àrdua.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

129 [Declaracions com a jurat del Premi Crexells]

DATA: 13.XII.1929 | LLOC: Ateneu Barcelonès | CONTEXT: Concessió del Primer Premi Joan Crexells de novel·la. Fabra era el president del Jurat. N'eren els altres integrants: Just Cabot, Agustí Calvet, Josep M. Junoy, Josep M. López-Picó, Carles Rahola, Carles Riba. No tothom es va mostrar conforme amb el veredicte del jurat; vg. per exemple la diatriba que, amb el títol «Un altre fals prestigi», va proferir-hi Lluís Montanyà des dels anomenats *Fulls Grocs / 1*, conjuntament signats amb Sebastià Gach i amb G. Díaz Plaja, reproduïts en facsímil i transcrits a Molas (1983: 441-445).

TEXT: *LVC* (14.XII.1929), ed. del m., pàg. 6c.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Sobre el primer Crexells, vg. Casacuberta (1995).

Em dol que no hi hagi sinó un premi –diu–. Els estatuts ens imposaven de premiar una novel·la. L'obra que és més novel·la de totes les que entraven a concurs és innegablement la de Puig i Ferreter. *Fanny* és una filigrana, però no és pròpiament un *roman*. Subratllo la puresa de lèxic, l'estil prodigiós d'aquesta obra de Soldevila. Subratllo la força de l'obra de Puig i Ferreter. I permeteu-me de subratllar encara aquell moment d'*El cercle màgic*, en què el protagonista troba la seva antiga estimada.

No oblidéssim tampoc aquells personatges episòdics de la novel·la, tan vius i tan reals que no sembla sinó que els haveu conegut.

El secretari us deu haver dit les altres obres, preses en gran consideració.

Ⓝ 10 Era el secretari del premi, Just Cabot, l'únic a votar per la *Fanny* de Carles Soldevila; Josep M. Junoy s'havia decantat per *Entre flames* de Joaquim Ruyra; els altres membres del Jurat, incloent-hi Fabra, s'havien pronunciat a favor de l'obra guanyadora, *El cercle màgic* de Joan Puig i Ferreter.

130 Diu En Pompeu Fabra

CONTEXT: Es tracta de les declaracions de Fabra en resposta a l'enquesta de la revista *Acció Valenciana*, en el marc de la visita de Fabra a la ciutat del Túria el maig d'aquell any 1930. Complementària d'aquest text ho és la carta adreçada per Fabra a *Taula de Lletres Valencianes* el 15.VII.1930, recentment reproduïda a Fabra (2011: pàg. 342-343, doc. 208).

TEXT: *AV* (1.VIII.1930), pàg. 3a.

EDICIÓ: *Esmenes*: 8 així ha d'ésser | això ha d'ésser ‖

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Reprodueixen el text Pérez Moragon (1982: 69-70), Segarra (a *SPF*: 209-210) i, darrerament, Pitarch (2011: 105).

Em sembla molt bé la creació d'un centre d'estudis filològics, però no pas amb el fi de regular l'evolució de la llengua, dictar unes normes, fixar la gramàtica del valencià literari, etc. L'objecte d'un tal centre hauria d'ésser l'estudi gramatical i lexicogràfic dels parlars actuals, l'arreplega de tots els mots i girs valencians encara existents, l'estudi de les deturpacions sofertes per la llengua, etc., coses totes indispensables per a descobrir les defectuositats a remeiar i posseir els mitjans d'eliminar-les (arcaismes, dialectalismes, etc.).

Ara, una altra cosa és fixar la llengua literària: això ha d'ésser obra dels escriptors, d'un gramàtic, més que dels mers investigadors dels fets lingüístics. Cal, dieu, que sorgeixi una autoritat per a treure'ns del desconcert i de l'anarquia actuals: aquesta autoritat ¿no la conqueriria un grup d'escriptors ben orientats i acordats que s'imposés per llur *actuació* intensa dins el camp de les lletres valencianes?

Aquests, em sembla, estan ja dins el bon camí (en el seu temps hi estava també Llorente, molt més que els actuals ratpenatistes): el bon camí és el que porta a una identificació del valencià literari i del *català* literari en tot allò en què les dues variants valenciana i *catalana* no són verament incompatibles. Ara bé: les incompatibilitats entre aquestes dues variants de la nos-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tra llengua comuna es redueixen gairebé a les morfològiques. No us cal, doncs –a part de l'enriquiment i redreçament del lèxic i de la sintaxi amb les aportacions dels parlars actuals– sinó procedir a una selecció ben feta de les formes valencianes vivents, anàloga a la que hem fet a Catalunya amb les formes *catalanes* (adoptant, per exemple, *saber* i rebutjant *sapiguer*, *sebre*, *sabre*, etc.).

Ⓝ 15 Vegeu Roca (2011).

131 [SOBRE *MATERNITAT* D'E. TISSÉ]

CONTEXT: Estrena, el 28.I.1932, a l'Olympia, de la pel·lícula d'E. Tissé, *Maternitat o el dret a la vida*, del Grup Eisenstein (Escola russa), realitzada sota el patrocini de la Societat de Nacions. Segons notícia de *LO* (31.I.1932), pàg. 6e, el film fou projectat també, «amb retolació catalana», solament el 3.II a la nit. Amb no gaire anterioritat al dia 24.I d'aquell any (notícia també de *LO* de 24.I.1932, pàg. 6e), se n'havia fet una projecció privada al Palau de la Generalitat amb assistència, entre altres personalitats, del mateix Fabra.

TEXT: **a** *LO* (27.I.1932), pàg. 6b | ALTRES TESTIMONIS: **b** *LP* (27.I.1932), pàg. 9c; **c** *LH* (27.I.1932), pàg. 4d.

EDICIÓ: Tots els diaris que reprodueixen l'opinió de Fabra sobre aquest film el 27.I.1932 (*LO*, **a**; *LP*, **b**; *LH*, **c**) ho fan emmarcant-la en un destacat en què es llegeix: «Pompeu Fabra Il·lustre President de l'Institut d'Estudis Catalans diu»; les variants que presenten possiblement es deuen a la traducció d'un text difós en castellà, com el que figura a *ECC* (27.I.1932), pàg. 6f, també emmarcat en un destacat semblant: «*Maternidad* es un gran film. El valor está en que sabe enfrentarnos ante una realidad viva, fuerte como en la misma vida», retraduït d'una originària declaració oral en català i, doncs, no conservada.

1 [...] és un gran film. El seu valor està en que sap enfrontar-nos davant una realitat viva, forta com és la mateixa vida...

Ⓥ 1 **b**: en que sap acarar-nos davant ‖ 1 **c**: en que ens sap acarar davant ‖

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

DATA: 2.III.1932 | LLOC: Universitat de Barcelona | CONTEXT: Conferència de Loïs Alibert «suls parlars occitans», amb assistència, entre altres, de Ventura Gassol, Jaume Bofill i Mates, Alexandre Galí, Josep Carbonell.

TEXT: El títol genèric de *LP* és: «La conferència occitanista de Lois Alibert», *LP* (4.III.1932), pàg. 4ab.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Rafanell (2006: II, 995-999).

Fabra [...] presentà [Loïs Alibert], en breus paraules, plenes de consideració i afecte per l'obra que realitza el senyor Alibert entre els occitans d'enllà dels Pireneus –tasca que recorda la tasca del propi Fabra a Catalunya.

Posà de manifest les dificultats de tota mena que l'intent del senyor Alibert haurà de vèncer, però està segur que no es tracta de cap impossible i que el reeiximent del filòleg llenguadocià obrirà a l'esdevenidor de Catalunya un camp de possibilitats insospitades.

La decadència de les variants franceses de la llengua d'Oc començà –diu mestre Fabra– molt abans que la de la nostra llengua: vet ací perquè la vostra tasca serà molt més dura que la que nosaltres hem hagut de realitzar.

Com a catalans –afegeix– ens hem d'interessar per aquesta tasca, i veure-la amb tota la nostra simpatia.

Si l'Alibert reïx, haurem aconseguit una aproximació que farà una parla meridional perfectament entenedora per a nosaltres i ensems contribuirà a l'expandiment del nostre idioma, que es farà més comprensible per als nostres germans del Migdia de França.

I adreçant-se al senyor Alibert, acabà:

Si reeixiu, no solament sereu digne de l'agraïment dels vostres compatriotes, sinó de nosaltres, els catalans.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

5. Paraules

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

«Paraules» en el sentit que revesteix el terme en la seva accepció 2.1 segons el *DIEC* –el mateix sentit altrament que correspon a l'alemany *Worte* (a diferència de *Wörter*, equivalent germànic de l'accepció 3.1 del *DIEC*, la que remet al concepte gramatical de *mot*).

Paraules, doncs, les de **133**, perquè així, amb voluntat litòtica, és que designa Fabra el breu text destinat a encapçalar l'abecedari il·lustrat per Xavier Nogués per a ús dels infants a les escoles de Catalunya.

Paraules però, especialment, totes les altres; proferides per Fabra *ex abundantia cordis* amb motiu d'homenatges que li foren retuts al llarg de la seva vida (**134**, **135**, **137**, **139**); però també en un context de difusió internacional de la llengua i de la cultura de Catalunya com a país amfitrió (**136**); o d'esperançada al·locució malgrat tot a representants de la joventut catalana enmig de la desolació de la postguerra (**138**).

133 UNES PARAULES

TEXT: «Unes paraules» a Xavier Nogués, *Abecedari català per a nens*. Barcelona: Llibreria Nacional Catalana, 1920, sense paginar.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

XAVIER NOGUÉS

ABECEDARI CATALÀ

PER A NENS

PRECEDIT D'UNES PARAULES D'EN POMPEU FABRA, DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

LLIBRERIA NACIONAL CATALANA
SALVAT-PAPASSEIT
1920

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

UNES PARAULES

M dieu que aquest *Abecedari* és el primer llibre d'una sèrie que penseu dedicar als nostres infants. Davant aquesta obreta excel·lent ¿qui no us encoratjarà a prosseguir en una tasca tan bellament començada?

Fins ara estàvem, pot dir-se, mancats de llibres per a infants. Avui una de les tasques en què l'Associació protectora de l'Ensenyança catalana esmerça principalment la seva activitat és la confecció de llibres escolars, i no és lluny el dia que, gràcies a l'esforç d'aquesta Associació, les escoles catalanes disposaran dels llibres més indispensables per a llur funcionament. Però hi ha tant a fer perquè en llengua nostra puguem oferir als nostres infants tot allò que troben en llur llengua els nois d'altres nacions més sortoses, que és amb un gran goig que tots els que treballem en l'àrdua tasca veiem l'aparició de nous col·laboradors.

Per això sol ens plauria ja la publicació del vostre *Abecedari*. Però ens plau encara, que més no ens podria plaure, pel fet d'haver-ne estat encomanada la il·lustració a un artista com

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

23

En Xavier Nogués. Havem de veure amb joia que els nostres artistes es posin en contacte amb els infants. Ahir era N'Obiols dibuixant les capçaleres d'uns cartipassos, avui és En Nogués il·lustrant deliciosament un abecedari. No cal ponderar com ha d'ésser profitosa per a l'educació dels nostres infants la col·laboració dels artistes a les tasques de l'escola. Penseu, només, en la majoria dels nostres llibres escolars, amb llurs il·lustracions banals i sovint barroeres, i digueu si no havem d'acollir amb entusiasme la publicació d'obres com la que ara oferiu a la mainada catalana.

Es, doncs, ben cordialment que us felicitem per la publicació d'aquest *Abecedari,* i estem segurs que el seu èxit, prop dels mestres i sobretot prop de la gent menuda de les nostres escoles, ha d'ésser per a encoratjar-vos a portar activament a execució la sèrie d'obretes escolars que teniu projectades.

POMPEU FABRA

Ⓝ 23 Entre 1916 i 1921, les Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, a través de l'Editorial Pedagògica, van posar en circulació, en nombre de 5 volums, un *Cartipàs Català* (Romeva 1916-1921) amb textos de Pau Romeva i il·lustracions de Josep Obiols. Sobre l'aportació en concret d'aquest últim, vg. Castillo (1997: 243-260).

5.2 *Textos reportats*

134 [PARAULES D'AGRAÏMENT]

DATA: 17.XII.1932 | LLOC: Barcelona, Restaurant Pàtria | CONTEXT: Banquet-homenatge ofert per Palestra a Fabra per l'obtenció de la càtedra universitària; vg., *supra*, **101 a**.

TEXT: *LP* (18.XII.1932), pàg. 10fg.

Pompeu Fabra començà dient que li hauria d'ésser permès dir una única paraula: gràcies. Féu constar el seu agraïment per aquell acte a tots els seus deixebles i amics, presents o representants a l'àpat.

Afegí que la Universitat actual no és pas la que voldríem. Aquests dies s'ha dit que el meu estimat amic Serra i Hunter era el primer Rector de Universitat catalana. La nostra Universitat no és catalana encara: s'ha de catalanitzar. A aquest fi no hem de perdre ocasió per a treballar-hi eficaçment. Hem de col·laborar-hi tots. S'ha de combatre aquella actitud merament protestària: cal aprofitar el poc per aconseguir el tot. Aquesta no és la posició més lluïda, per contra és la de més abnegació, però sens dubte la més eficaç.

Acabà donant les gràcies al Rector, Jaume Serra i Hunter, i a altres professors que m'han cridat –digué– perquè contribueixi al redreçament de la nostra Universitat de Barcelona.

135 [PARAULES D'AGRAÏMENT]

DATA: 28.I.1934 | LLOC: Saló de Sessions de l'Ajuntament de Badalona | CONTEXT: Lliurament a Fabra d'un pergamí nomenant-lo fill adoptiu de la ciutat i fent-li'n ofrena de la medalla.

TEXT: *LP* (30.I.1934), pàg. 3b.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Amb motiu d'aquest homenatge, J. V. Foix va escriure: «Un dels elogis més francs –i, per ventura, més paradoxal– que mereixerà Pompeu Fabra serà precisament aquest: d'haver realitzat "una política" sense moure's del terreny literari. I, per què no?, el primer a realitzar "una política nacional"» (Associació de la premsa de Badalona 1934: [25]).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Jo no sé, a vós, alcalde, a la comissió organitzadora de l'acte, i a tots, de quina manera donar-vos les gràcies més efusives. Aquest homenatge el trobo tan desproporcionat als meus mèrits, que em cal trobar una explicació que em permeti justificar-lo sense que en pateixi la meva modèstia.

Jo em penso –afegí– que aquest homenatge que m'heu dedicat a mi el dediqueu també a tots els que han treballat en l'obra de reconstrucció de la nostra llengua. Gràcies a ells, el català avui ja pot entrar a tots els centres importants de cultura.

Com que jo sóc el més conegut de tots, per això em feu l'homenatge. Jo l'interpreto així, i així l'accepto. I l'agraeixo doblement –digué per acabar– perquè heu creat un premi anual destinat a una obra de caràcter filològic. Moltes gràcies dono per tot, senyor alcalde.

136 [Paraules amb motiu del XIII Congrés internacional de Pen Clubs]

DATA: 21.V.1935 | LLOC: Barcelona, Casal del Metge | CONTEXT: Inauguració del XIIIè Congrés Internacional de Pen Clubs, celebrat a Barcelona entre el 21 i el 25.V.1935, sota la presidència de H. G.Wells, com a president del Comitè Executiu Internacional, i de Pompeu Fabra, com a president del Comitè Directiu del Pen Club de Catalunya.

TEXT: *LP* (22.V.1935), pàg. 4d.

INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Foix (1935).

Obrí l'acte el president del Pen Club Català, senyor Pompeu Fabra, el qual saludà els Pen Clubs estrangers i agraí la distinció feta pels congressistes de Dubrovnik (Eslovènia) en triar per absoluta unanimitat Barcelona per a celebrar el XIII Congrés del Pen Clubs internacionals, i pels congressistes de Dublín en ratificar l'anterior decisió. Referent a aquesta gentilesa manifestà la benvolença i gratitud de Catalunya envers els dignes representants de les nacions estrangeres.

Creient interpretar el sentiment general de l'assemblea demanà un minut de silenci a la memòria de la fundadora del Pen Club, senyora Dawson Scott, traspassada l'any passat, que fou observat a peu dret per tots els congressistes.

El senyor Fabra acabà dient en català: «Congressistes no catalans que ens haveu honorat amb la vostra presència, sigueu benvinguts entre nosaltres, i que us sigui plaent l'estada a Catalunya».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 3 En realitat, no a Eslovènia, sinó a Croàcia, a la costa dàlmata. ‖ 9-10 Catherine Amy Dawson Scott, coneguda també amb el pseudònim de Sappho, cofundadora del Pen Club l'octubre de 1921 a Londres, havia mort el 4.XI.1934. ‖ 12 Les paraules anteriors les havia pronunciat en francès, llengua oficial del Congrés juntament amb l'anglès.

137 [Paraules d'agraïment]

DATA: 1.XII.1945 | LLOC: París | CONTEXT: Sopar d'homenatge a Fabra.
TEXT: *LH*, núm. 31 (13.XII.1945), pàg. 1-2.
INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA: Vegeu Manent (2005: 286-287).

Digué tota l'alegria que li causava retrobar-se amb vells amics, molts d'ells figures representatives de la nostra cultura.

El mateix que deia a Tolosa el dia que la seva Universitat m'investia amb el Doctorat *Honoris Causa* haig de repetir avui. Una etapa de la reconquesta de la nostra cultura a través la seva llengua, està acomplerta. Aquesta etapa a la qual ha volgut lligar-se el meu nom, era la de la normalització de l'idioma, empobrit i decadent. Jo no he creat res –afirmà el Mestre–. M'he limitat a presidir un treball d'estructuració i de fixació de l'idioma. Avui això ho accepta tothom.

Però no n'hi ha prou en haver arribat a aquest estadi. Ara es tracta de complir una segona etapa. I aquesta etapa correspon realitzar-la a tots aquells que escriuen el català i, sobretot, als nostres escriptors. No és un secret per ningú que en les nostres publicacions d'exili les incorreccions gramaticals i ortogràfiques abunden. No n'hi ha prou, amics, en dir que el català ha arribat a l'estadi d'una llengua de cultura. Cal que tots palesem la veracitat d'aquesta afirmació i això han de fer-ho tots els catalans i, sobretot, aquells que pretenen ésser l'exponent de l'ànima del nostre poble.

Una gran ovació acollí les darreres paraules del Mestre. Somrient i en to irònic, Pompeu Fabra afegí: «Ja em permetreu que no parli de política, car en això sóc un neòfit».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

138 [Paraules d'exhortació als estudiants catalans]

DATA: 13.IV.1947 | LLOC: Prada de Conflent | CONTEXT: Setmana d'Estudis Catalans celebrada a Prada de Conflent; vg. Miracle (1968: 578) i Manent (2005: 305-310).
TEXT: a *LH*, núm. 67 (28.IV.1947) | ALTRES TESTIMONIS: **b** *Ger*, any XXXV, núm. 518 (VII-VIII.1947), pàg. 49-50.

Jo he de creure –digué– que les mostres d'afecte que em prodigueu els catalans van adreçades a l'home que ha consagrat la seva vida a l'obra de redreçament de la nostra llengua. Per això les accepto tot agraint-les del fons del meu cor. Sovint, en homenatjar-me s'ha qualificat d'exemplar el meu captenir en l'exili: no he fet altra cosa que esforçar-me a suportarlo amb dignitat i resignació, com han fet tants altres exiliats catalans. I així, he continuat la meva tasca com era el meu deure. Feliç si el meu exemple fa que, en l'àrdua tasca que ens espera, sou com vull creure que sereu, dels que saben
9 que no cal abandonar mai ni la tasca ni l'esperança.

Ⓝ 9 Extreta del seu context i esdevinguda lema i consigna, la darrera frase ha estat sempre transmesa sota la formulació: «Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança».

139 [Paraules d'agraïment amb motiu de l'homenatge pels vuitanta anys]

DATA: 29.II.1948 | LLOC: Prada de Conflent | CONTEXT: Homenatge a Fabra amb motiu d'haver complert vuitanta anys, celebrat a Prada de Conflent els dies 28 i 29 de febrer de 1948; vg. Manent (2005: 310-314).
TEXT: «Pompeu Fabra a Prada», *TN*, núm. 33 (1979), pàg. 67b.

Podria limitar-me a dir només una paraula: gràcies. Però vull afegir la satisfacció que em produeix veure aquest reconeixement de l'obra a la qual he dedicat la meva vida. I haig de dir que bona part del que he fet ha estat degut a l'encoratjament i els alliçonaments d'un mestre excel·lent: Marià Aguiló, i a l'ajut de tots els col·laboradors que vaig trobar. I la unanimitat en aquest homenatge d'avui em permet de creure que l'àrdua tasca que ens empreníem els que tinguérem la missió de tornar a la nostra llengua el seu prestigi ha trobat l'assistència de tots els catalans i que serà duta a terme, pel bé del català i pel bé de Catalunya.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

6. Comentaris, opinions, records

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Nota preliminar

Sota la triple denominació, deliberadament genèrica, de «Comentaris, opinions, records», s'ofereix aquí una mostra de materials fragmentaris, amb valor tots ells de textos reportats, extrets de converses amb les característiques pròpies de l'oralitat col·loquial.

La majoria d'ells sorgeixen a l'escalf de tertúlies tingudes per Fabra amb exiliats catalans, a Montpeller, entre el març de 1941 i l'estiu de 1942, que és quan un dels participants, Artur Bladé Desumvila, pren les notes que anys després publicaria en qualitat de *Contribució a la biografia de Mestre Fabra* (Bladé Desumvila 1965).

Hi ha també el text de la conversa que Fabra hauria mantingut amb Josep Pla, i que constitueix el pinyol de l'«homenot» que aquest li dedicà (Pla 1969), així com també una altra conversa amb Fabra ho és del Retrat de passaport que Pla esbossa a propòsit de Tomàs Garcés (Pla 1970).

Les altres aportacions provenen bé d'obres memorístiques dels respectius autors (Alavedra 1968, Benguerel 1971, Foix 1965, Villalon 2001), bé del testimoniatge sobre Fabra recollit per Jordi Mir en boca de gent que van tractar-lo personalment (Mir 1998).

De la bigarrada informació derivada de totes aquestes fonts, s'ha fet aquí una selecció centrada només en aquelles que presenten un interès eminentment lingüístic, tant en relació amb circumstàncies i esdeveniments com en relació amb personalitats concretes, amb un breu afegitó referent a la Universitat. Això significa haver descartat a gratcient la compilació d'anècdotes que, si bé diuen molt de l'esmolada ironia de Fabra davant certes situacions[1] o de la seva perspicàcia valorativa de les

1. Fóra el cas d'Unamuno i de Fabra visitant el noviciat dels jesuïtes a Loiola (Pla 1969: 71-72).

persones,[2] poc tenen gaire a veure amb la seva dimensió professional o cívica.

Bibliografia específica

Alavedra, Joan (1968): *Personatges inoblidables i altres records*. Barcelona: Selecta.

Bladé Desumvila, Artur (1965): *Contribució a la biografia de mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.

Bladé Desumvila, Artur (1968): «Amb Fabra a Montpeller», *SdO* (iv), pàg. 57-59.

Benguerel, Xavier (1971): *Memòries 1905-1940*. Barcelona: Alfaguara.

Coromines, Joan (1971): «Pompeu Fabra (1868-1948)», dins *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, pàg. 393-417.

Fabra Mestre, Carola (1990): «Carola Fabra entrevistada per Albert Punsola», *ET* 291 (15.i), pàg. 56-60.

Fabra Mestre, Carola (1991): *Pompeu Fabra, el meu pare: records personals de Carola Fabra*, Rosa Maria Piñol (ed.). Barcelona: La Campana.

Foix, J.V. (1965): *Catalans de 1918*. Barcelona: Edicions 62.

Granier-Barrera, [Emili] (1935): «Pompeu Fabra a "l'Uruguay"», *LRC* (28.x), pàg. 2c.

Manent, Albert (2003): «Jaume Vallcorba i Rocosa, ciència i passió per la llengua», *RdC* 186 (vii-viii), pàg. 64-73.

Miracle, Josep (1932): «Tres anys amb Pompeu Fabra», *Mi* (10.xi), pàg. 6.

Miracle, Josep (1968): *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.

Miracle, Josep (1989): *Seguint la petja de Pompeu Fabra*. Barcelona: El Llamp.

Mir, Jordi (1998): *Memòria de Pompeu Fabra: 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Proa.

Passarell, Jaume (1938): *Pompeu Fabra*. Barcelona: Biblioteca Política de Catalunya.

Pla, Josep (1969): «Pompeu Fabra», dins *Obra completa*, 11, *Homenots. Primera sèrie*. Barcelona: Destino, pàg. 63-98.

Pla, Josep (1970): «Tomàs Garcés», dins *Obra completa*, 17, *Retrats de passaport*. Barcelona: Destino, pàg. 232-239.

TN (1979): «Pompeu Fabra a Prada», *TN* 33, pàg. 67b.

Villalón, Josep (2001): *Memòries: periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

2. Com ara, per exemple, a propòsit de Francesc Pujols (Bladé Desumvila 1965: 13).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

140 a ANTECEDENTS

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 18)

Em va plaure molt sobretot que el meu pare sabés parlar la llengua italiana, i en aquest fet, segons com es vulgui interpretar, es podria veure un antecedent de la meva afició a les qüestions lingüístiques.

PROCEDÈNCIA: Passarell (1938: 10 i 18)

Aquell mestre, cada dia, els donava classe d'escriptura [...] Moltes vegades es posava dret darrera la taula que hi havia dalt d'una tarima ratada, donava un cop de palmeta al damunt, o bé feia sonar el timbre escardalenc, i cridava:

–«¡Lleven la plana!». Els alumnes, en sentir-lo, alçaven el cap, el miraven –qui sap si rient per sota el nas [...]

[...] aquell mestre de l'escola del carrer Gran de Gràcia, que quan cridava als alumnes per tal d'examinar i corregir la plana de cartipàs que els havia fet omplir, els deia:

–«¡Lleven la plana!».

Aleshores ja li feia mal a l'orella [a Fabra] que aquell pobre mestre fes servir la paraula «lleven» en lloc de la paraula «traigan».

PROCEDÈNCIA: Passarell (1938: 19 i 20)

Tenia aleshores dotze o tretze anys. Els nois Galí, que eren nebots seus [...] van anar a passar una temporada a Camprodon. Determinaren que s'escriurien. Quan, un dia, Pompeu Fabra es decidí a fer-ho, va començar la carta amb la forma protocol·lària ritual. Posà d'antuvi: «Queridos primos». En haver-ho fet, parà d'escriure, titubejant. La fórmula no li agradava, no li feia gens de gràcia. Li semblà inexpressiva i freda i, a més, buida. [...] ¿Per què no havia de fer-ho en català? [...] I la carta fou escrita ràpidament, en el llenguatge que li va dictar el cor. El seu pare, en veure-la, va tenir una grossa sorpresa. I en lloc de renyar-lo, va decidir que d'aleshores endavant ell també les escriuria en català. El primer alumne del futur filòleg fou, doncs, el seu pare. 24

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 21)

[...] l'arribada a Barcelona d'una família cubana –pare, mare i fill– expatriada per motius de caràcter polític i la qual portava una recomanació d'un capità de vaixell, amic dels Fabra. Les dues famílies van lligar bona amistat.

Els expatriats, nascuts a Cuba, eren d'origen basc. El pare es deia Arregui i la mare Ziburu. Però tenien també un avantpassat italià i sabien parlar la llengua italiana. Coneixien així mateix el francès i en poc temps van aprendre el català, sobretot el noi, que era de la mateixa edat i condeixeble de Pompeu Fabra.

Els dos infants tenien una gran afició als idiomes i van acabar per inventar un joc en el qual intervenien soldats de diverses nacions. Però com que el català, el castellà, el francès i l'italià, no bastaven a proporcionar una llengua a cada «exèrcit», van haver d'arbitrar llenguatges imaginaris.

Mestre Fabra deia que, a desgrat de la seva puerilitat, aquest joc era relativament sistematitzat i que, més endavant, ell va ensenyar-lo als seus nebots. Les paraules inventades s'organitzaven d'acord amb certes regles i formaven frases més o menys correctes. Els mots tenien, fins i tot, una fonètica especial que venia a ser una barreja dels sons parlats que ells coneixien.

De l'amic Arregui, del meu primer amic aficionat com jo a la gramàtica i als idiomes, en guardo un bon record.

PROCEDÈNCIA: Passarell (1938: 21)

Des d'aquell dia Pompeu Fabra va escriure totes les seves cartes en català. Però tenia el nas fi, l'orella molt sensible, i ben aviat això li va semblar insuficient. Escriure sense regles no el va satisfer gens ni mica. Un dia, furgant a la llibreria del seu pare, va trobar el diccionari de Labèrnia i la gramàtica d'A. Bofarull i A. Blanch. Fullejà aquests llibres amb passió. No trigà a adonar-se de llur insuficiència. La gramàtica, sobretot, mancada de mètode, era incoherent.

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 25)

Tothom parlava del «sistema de Bofarull», però el sistema no existia. I no em va costar gaire de comprendre que la gramàtica catalana estava per fer. Més tard, estudiant el *Diccionari* de Labèrnia, vaig anar veient, amb sorpre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sa i tristesa, la decadència a la qual havia arribat la nostra llengua, tot el que era mort, les paraules perdudes, els girs oblidats, les conjugacions que calia «deixar al bon criteri» de l'aprenent. Feia pena. Però en feia més de constatar que el propi Bofarull no escrivia tal com la gent parlava. («Parlam» en comptes de «parlem», per exemple.) Era també paradoxal, d'altra banda, que Bofarull, al costat de les seves manifestacions de tolerància, es dediqués a combatre criteris d'altres gramàtiques i que es fes ressò de velles discussions sobre la qüestió. Cal dir que en el segle passat, de gramàtiques no en mancaven: n'hi havia de catalanes, de valencianes, de mallorquines i fins de... menorquines. Tothom es creia autoritzat a fer una gramàtica i, com és lògic, 62
no n'hi havia cap d'igual. Va ser davant d'aquest pandemònium que vaig tenir la idea d'escriure una gramàtica sintetitzada, és a dir, per l'estil de les que jo estudiava a col·legi...

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 26)

Una de les primeres observacions era que el català escrit, encarcarat i capriciós, no s'ajustava al llenguatge parlat, viu i mogut. La gent tenia dificultats per a escriure; però no pas per a parlar. I d'aquestes observacions i reflexions va néixer el meu primer assaig, aquell *Ensayo de Gramática del* 69
Catalán Moderno, el qual, si bé no passa de ser un entreteniment didàctic, indica un esperit d'ordenació. Així, quan preconitza, per exemple, la conjugació dels verbs d'acord amb les formes vives, i la sistematització de l'*em*. Jo volia demostrar sobretot que la nostra llengua podia tenir la regularitat de qualsevol altra llengua culta i viva. En canvi, en aquesta obreta (acabada quan jo encara no tenia setze anys), donava la raó a Bofarull pel que toca al plural en *as* (*casas*, *donas*). Va ser més tard, quan ja anava a la Universitat i després de moltes discussions que vaig comprendre que els partidaris del plural en *es* marxaven pel bon camí. Una altra característica de l'*Ensayo* és la fòbia contra els arcaismes. Jo era un antiarcaïtzant a ultrança. I és que aleshores encara no veia que no es podia prescindir de la llengua tradicional. La veritat és que sense aquesta no s'hauria pogut fer l'obra que es va fer. La unitat que jo somiava, la que va prevaldre, va sortir de la llengua vella i de la nova.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 37)

EDICIÓ: *Esmenes*: 1 Pérez-Tassen] Pere Estasén ‖

84 Casas-Carbó acabava de traduir i publicar en català un opuscle de Pere Estasén sobre la doctrina positivista de la qual un homònim meu –Pompeu Gener– era el Sant-Pau a Catalunya. Me'n va regalar un exemplar i jo vaig constatar de seguida que si bé algunes idees de l'autor, pel que fa a la gramàtica, s'apropaven a les meves, en el moment d'escriure en català també «bofarullejava» i es deixava portar, com els altres escriptors, per la fantasia. En preguntar-me què pensava de la seva ortografia, li vaig dir: «Home, hi ha
91 coses que em semblen bé, però d'altres no poden anar». Ell, en Casas, adoptava el llenguatge parlat barceloní i escrivia, per exemple, «quest» per «aquest». I això, naturalment, era inadmissible.

Ⓕ 62 Al·ludeix possiblement, entre aquestes últimes, a la de Soler (1858). ‖ 69-70 *Ensayo de Gramática de catalán moderno*, escrit així, sense article (Fabra 1891). ‖ 84-85 Estasén (1887). ‖ 91-93 Altres exemples en serien: «qu'en questos moments», «que quêt cas», «historias de quêt Regne», etc. (Estasén 1887: 3, 8 i 9).

Ⓝ 24 Vegeu, *supra*, **113**, n. a lín. 18. ‖ 28 Sobre la relació de Fabra amb aquesta família, vg. Miracle (1968: 96-100). ‖ 32 Tan amics deurien ser que Carreras Candi ([1922]: 663), bé per confusió fruit del desconeixement, bé per voluntat d'intoxicació informativa, a l'hora d'arremetre contra el grup de *L'Avenç* parlava d'«el cubano Pompeyo Fabra»; vg., *supra*, **115**, n. a lín. 29. ‖ 43 Vegeu, *supra*, **115**, n. a lín. 29. ‖ 44 Des de la carta als seus nebots Galí; vg., *supra*, **133**. ‖ 84-85 Per una aportació recent sobre Pere Estasén, vg. Ferré (2007: esp. 98-136).

140 b *L'Avenç*

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 45-46)

La primera època de *L'Avenç* renovat es caracteritza, com ja us vaig informar, per la seva fúria antiarcaïtzant i pel radicalisme ortogràfic. La *y*, com a conjunció, va desaparèixer de seguida i les hacs també. Vam adoptar sistemàticament la *d* i la *g* com a lletres de final de paraula (*ràpid*, *amarg*, etcètera). L'*amb*, patrocinat per Casas-Carbó, fou així mateix admès des de bon principi. Vam restaurar la ç –la qual cosa no era cap innovació ja que Marian Aguiló l'emprava sempre. La qüestió dels plurals va quedar resolta en favor de les *es* (*plantes*, *coses*), àdhuc en les terminacions verbals, i arribàrem a suprimir l'apòstrof (*nol veig*). Després havíem de constatar que aquesta supressió era exagerada, com ho era també l'ús sistemàtic de la *d* i de la *g*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en final de paraula. Cal dir, però, que l'adopció de la *d* fou motivada perquè els mots acabats en *t* desfiguraven massa els mots savis derivats del llatí, *solidus*, per exemple. Escriure *sòlit* era evidentment incorrecte. La mateixa tendència a la unificació produí l'erro de donar com a norma l'escriure *d* i *g* sempre que els derivats en portessin. Llavors resultava que calia adoptar *estimad*, *amig*... No podia ser. La regla, la bona regla, consistí a seguir l'etimologia llatina: *amicus*, *estimatus*, etc. Tots els problemes filològics es mostraven complicats i calia una autocrítica severíssima per no deixar-se enlluernar per solucions que semblaven viables i no ho eren. Vam emprendre també de seguida la reforma tipogràfica, a la qual donàvem també molta importància. Trencant la moda gòtica, vam introduir a Barcelona una nova concepció (en el fons era la clàssica) de la tipografia. Lletres, títols, llibres, cobertes, tot, en una paraula, havia de ser pulcre, clar, modèlic, tal com volíem que fos la nostra llengua escrita. Però també, en aquest aspecte, trobàvem dificultats. La ç no hi era o s'havia perdut i calia posar un *5* cap per avall. No teníem –o ens mancaven– apòstrofs i en lloc d'aquest signe usàvem una coma tombada. Una altra dificultat –i aquesta insuperable durant algun temps– era la manca d'*as* amb accent greu. Tot plegat era més greu que ara no sembla, donat que la pèrdua dels elements tipogràfics en qüestió havia contribuït a la castellanització del català escrit... La nostra tasca fou reforçada amb conferències. Vam donar les primeres al Centre Excursionista, provocant una reacció violentíssima, amb la qual, però, ja comptàvem. Diversos factors hi van concórrer, llargs d'escatir. Hi havia, fins i tot, en la reacció d'alguns, una mica de gelosia pel fet que nosaltres podíem publicar llibres amb una relativa facilitat i amb tots els requisits. Cal sumar-hi així mateix una prevenció de caràcter polític, car en certs medis se'ns considerava revolucionaris –*snobs* si voleu– inconscients i, per tant, perillosos. Per aquest motiu, els atacs més virulents van venir de la dreta. Mossèn Collell, per exemple, va escriure un article contra *L'Avenç* que semblava una excomunió. Afirmava que la nostra intenció era convertir el català en un «volapuk»; i si no deia que aniríem tots a l'infern, no hi mancava gaire. Massó i Torrents, que no tenia pèls a la llengua, ni a la ploma, va contestar-li sense gaires miraments i, com aquell qui diu, engegant-lo a dida. A mi, de vegades, tanta passió en una cosa que jo mirava fredament, em feia pena. No comprenia que la gent arribés a barallar-se per una lletra o una forma verbal, apriorísticament i, sovint, sense haver-se pres la molèstia de llegir una gramàtica. Què no ha de passar quan les disputes són per interessos materials!

31

40

43

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 62)

Així, els de *L'Avenç* vam anar realitzant l'obra somiada. Treballàvem de ferm i, mentre aprofundíem les qüestions, s'obrien noves perspectives davant els
50 nostres ulls. Estudiant els tractats de l'alemany Gröber i els del francès
51 Meillet em vaig fer càrrec de l'abast de la filologia. La llengua és un fet biològic, però també és un fet social de caràcter evolutiu i un factor de civilització.

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 71)

Els darrers temps de *L'Avenç* van ser consagrats a la depuració de la llengua, sobretot en l'aspecte sintàctic. Una frase podia ser pura de paraules, però sovint no ho era de construcció. Tothom escrivia: «El llibre del *que* hem parlat», però calia escriure: «El llibre del *qual* hem parlat». El castellà té dos relatius, *el cual* i *el que*, com el català col·loquial, però el català antic *Tirant lo Blanc*, Bernat Metge, les quatre Cròniques, etc. només té *el qual*. Així vam anar fent forat, i encara que algunes innovacions de la primera època de *L'Avenç* van desaparèixer per massa radicals, o perquè la pràctica va demostrar que no eren viables, aquella envestida determinà tot el moviment posterior. Devíem estar tan carregats de raó, que la nostra veu arribà fins i tot a *La Vanguardia*, la qual publicà un article recolzant els nostres punts de vista respecte la necessitat d'unificar l'ortografia i d'acabar amb l'anarquia de la llengua. (Si la memòria no m'enganya, l'autor d'aquest article fou el perio-
67 dista Omar i Barrera.) Alhora, *La Vanguardia* obrí una enquesta sobre la qüestió perquè tothom hi digués la seva. Els meus amics van designar-me
69 per a contestar. Ho vaig fer en un article molt ponderat i atapeït de raons. El meu treball tingué la virtut d'impressionar un home tan antimodernista com Narcís Oller. Va felicitar-me personalment, dient que l'article estava molt bé, que jo tenia estil i que era un polemista... però ni un mot sobre el fons de l'enquesta.

Ⓕ 40-41 La citació de Collell (1891: 589) no és literal; a propòsit de la reforma ortogràfica empresa des de *L'Avenç*, parlava d'«un sistema que talment nos fa l'efecte de que han castrat l'idioma mes viril y ferreny dels neo-llatins, donantli uns ayres de dialecto *tagalo* ó cosa axís». ‖ 43 Vegeu Massó i Torrents (1891b). ‖ 50 Gröber (1888-1897). ‖ 51 Meillet (1903). ‖ 67 Omar y Barrera (1891: 1ab; també 1892: 4ac). ‖ 69 És el text, *supra*, 006.

Ⓝ 31-32 El Centre Excursionista de Catalunya, el CEC.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 46)

Per fortuna, no ens van mancar, als reformistes, encoratjaments ni amics de qualitat. Maragall, per exemple, va posar-se de seguida al nostre costat (encara que potser fou per equivocació, car ell ens devia prendre per anarquistes, pel que fa a la gramàtica i a la llengua, quan, de fet, els anarquistes eren els qui s'oposaven a les reformes). Vam rebre moltes cartes d'adhesió i de simpatia. En recordo una, molt afectuosa, d'Ignasi Iglésies, i una altra d'Apel·les Mestres. (Aquest s'havia de caragirar, però ja fou en temps de l'Institut i per raons especials).

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 85)

Maragall era un gran poeta i tenia un prestigi immens, però de qüestions 9
lingüístiques no se n'havia preocupat mai. I més aviat creia –tal com va dir en un article– que la unificació de la gramàtica acabaria «amb la magnífica llibertat» de la nostra llengua.

CONTEXT: El text es refereix a Santiago Rusiñol; vg. la semblança que li dedicà Fabra, *supra*, 108.

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 47)

És curiós que un home tan sensible a totes les innovacions i als batecs d'aquells temps, no tingués gaires preocupacions, escriptor com era, pel que fa a la reforma de la llengua. Amb tot, ell es considerava –o nosaltres el consideràvem– de la colla. 16

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 57-58)

El 1899, *L'Avenç* publicà *Fulls de la vida* de Santiago Rusiñol i, com era lògic, 17
el llibre va sortir amb l'ortografia nova. L'endemà mateix, Pompeu Fabra entrà a can Parés en el moment en què Narcís Oller hi feia una rebentada de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

les reformes, mentre arborava, com a peça de convicció, un exemplar d'aquella obra. L'autor, Rusiñol, defugia la discussió:

–És que jo de gramàtica no en sé res...

–No cal saber-ne per a comprendre que això no té cap ni peus! –clamava l'autor de *La Papallona.*

–Ací teniu el culpable! Digueu-li-ho a ell! –exclamà, respirant, Rusiñol, en veure entrar Fabra.

El gramàtic, amb la seva flema característica, va deixar que el novel·lista s'esbravés.

L'argument màxim que l'Oller esgrimia era que els «avencistes» mancaven de respecte la generació anterior. Feia, doncs, de la gramàtica un problema sentimental.

Pompeu Fabra intentà demostrar-li que les reformes no implicaven cap manca de respecte a ningú i que només obeïen al desig de millorar la llengua treient-la de l'anarquia regnant.

La discussió es generalitzà. Tots, llevat de Fabra, s'esgargamellaven. Per a Narcís Oller, l'ortografia era quelcom personal, íntim gairebé. El gramàtic acabà per dir-li:

–Si vostès, fins ara, ho han fet malament, permetin que nosaltres provem de fer-ho millor.

En un moment de la disputa, el novel·lista va recordar a Fabra l'assaig que aquest havia enviat als Jocs Florals de l'any anterior, afirmant que si no el van premiar era «perquè l'obra presentada no estudiava la sintaxi».

–És que no la devíeu llegir –replica Fabra–. Si voleu, aniré a casa a buscar l'original per a demostrar-vos que esteu equivocat.

–Fos com fos –esclatà Narcís Oller–, jo vaig propugnar perquè us fos concedit el premi, i no m'ho agraïu!

Molts anys després, evocant aquella batussa verbal, el pintor Miquel Utrillo va dir a Mestre Fabra: «Vós estàveu fred com un *mantecado*!».

Narcís Oller, després d'haver estat anys i anys un dels més aferrissats enemics de les reformes ortogràfiques, a les darreries de la seva vida es donà per vençut i consentí que les seves *Obres completes*, editades per Gustau Gili, i manta reedició esporàdica d'alguna de les seves excel·lents novel·les, fossin publicades amb l'ortografia reformada. Abans ja hi havia transigit permetent que una o dues traduccions seves d'obres teatrals italianes apareguessin en la «Biblioteca Popular» de *L'Avenç*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 110)

A poc a poc, tothom va anar transigint amb les reformes, àdhuc Francesc Matheu. Va venir un temps en què a la mateixa editorial antinormista que ell va contribuir a crear, ja admetien els treballs de qualsevol escriptor sense fer qüestió de l'ortografia. 56

Ⓕ 9-12 L'article de Maragall al·ludit per Fabra bé podria ser la comunicació presentada per aquell al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en exposició del Tema III de la Secció Literària del tal Congrés, intitulat: «La literatura catalana ¿ha de concedir a un dialecte determinat el predomini absolut demunt tots els altres? ¿ha de mantenir y utilisar les diferentes varietats dialectals?», i publicat després sota el títol no menys indicatiu d'«En pro de les varietats dialectals» (Maragall 1908). ‖ 17 Rusiñol (1898).

Ⓝ 16 De la colla de *L'Avenç*. ‖ 17 En realitat, doncs, aquest recull de narracions va aparèixer l'octubre de l'any anterior, el 1898; vg. Casacuberta (1997: 236-248). ‖ 27 *Flema*: aquesta forma (i no *flegma*) és la que dóna Fabra dins el *DGLC*. ‖ 45-46 La versió que donava el novel·lista d'aquell incident era evidentment tota altra (Oller 1962: 271 i 284, n. 5). ‖ 51-53 Amb correcció a cura d'Emili Guanyavents. Sobre l'intervencionisme d'aquest en el tal procés, vg. Martínez-Gil (1999: 277-286, esp. 282-286; 1997: 189-218, esp. 199-202); vg., *supra*, **109**, n. a lín. 10-11 i a lín. 11-12. ‖ 53-55 Van ser moltes més; per a una relació completa, vg. Gallén (2001: 17-19). ‖ 56-57 Sobre aquest personatge, vg. la biografia que va dedicar-li la seva filla, Roser Matheu (1971); més recentment, Casacuberta (2007: 233-243); també Martí Baiget (2007).

140 d I Congrés Internacional de la Llengua Catalana

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 84)

El cert és que la nostra hora –l'hora de *L'Avenç*– va començar a sonar fort durant el congrés. Els nostres treballs van situar-se en el primer pla de les discussions, i en un pla constructiu, la qual cosa havia d'arribar a coneixement de Prat de la Riba. Però encara va caldre que la creació de la Secció Filològica de l'Institut fos un fet, perquè algú suggerís de facilitar el meu retorn a Barcelona.

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 76)

Del que estic segur és que abans d'aquesta data jo encara no havia parlat mai amb el senyor Unamuno. El veia de tant en tant, pels carrers, però ningú no me'l va presentar ni jo vaig demanar a ningú que ens presentés... La cele- 7

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

10 bració d'aquell congrés va coincidir amb una visita que ell, Unamuno, va fer a Barcelona, on donà unes conferències. I assistí, per cert, a la sessió inaugural dels treballs, els quals no li devien plaure gaire, ja que els va comentar despectivament. Però això jo no ho vaig saber fins passats uns mesos. L'amic que m'ho contava afegí que Unamuno havia dit: «Con la excepción de Fabra...»; aneu-ho a saber! El fet és que l'anada a Barcelona d'Unamuno va donar lloc a una altra coincidència. Una de les seves conferències, a la qual jo vaig assistir, va donar-la al teatre Novetats. A la sortida, després de parlar un moment amb un conegut, vaig pujar a un tramvia del passeig de Gràcia. En aquest tramvia anava l'escriptor basc en companyia dels organitzadors de la conferència. Va mirar-me i preguntà: «Usted es Pompeyo Fabra...?». Era la primera vegada que ens parlàvem. I vam enraonar durant tot el trajecte.

Ⓝ 7 L'octubre de 1906. ‖ 10 Vegeu Unamuno (1906), reproduït a Unamuno (1968-1971: IX, 214-231). Invitat per l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Unamuno pronuncià una conferència al Teatre Novedades de Barcelona el 14.X.1906, per les mateixes dates en què s'hi celebrava el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana; una conferència tot seguit polèmica ja que, a propòsit explícit de l'eusquera, però en al·lusió tàcita al català, equiparava aquell amb una espingarda mentre que reclamava per a l'espanyol la condició de màuser; vg. Manent (1969: 9-19).

140 e LES NORMES I ELS ANTINORMISTES

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 87)

[...] tenia fama d'iconoclasta i de fer estropicis. D'ací que Prat de la Riba hagués combinat les coses amb temps i en previsió dels suposats arrauxaments d'aquell qui, això no obstant, acabava d'arribar a Barcelona amb els originals de la seva gran *Gramática* sota el braç i la qual no tardaria a publicar. Els elements moderadors –segons el criteri del president de l'Institut– encarregats de vigilar-lo i de frenar, si convenia, la dèria innovadora del gramàtic de *L'Avenç*, eren, dintre la Secció, Josep Carner i mossèn Clascar.

I es va donar la paradoxa que més d'un cop i ja des d'un bon principi, vaig ser jo qui va refusar alguna de les reformes proposades pel propi... mossèn Clascar! L'home va respirar i corregué a dir-ho a en Prat: «Ja podeu estar tranquil, que en Fabra no trencarà res!».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 87-88)

Hom suposava, potser amb un optimisme excessiu, que tots els membres de l'Institut eren experts en qüestions gramaticals, posat que tots tenien veu i vot. Per si no fos prou, ja sabeu que a casa nostra, parlar de vots i votacions equival gairebé sempre a fer política, de tal manera que a la Comissió de les Normes també se'n feia, la qual cosa, a mi, em semblava absurda. No arribava a entendre que l'adopció d'una lletra o d'una regla gramatical hagués de ser tractada amb passió com si fos un principi ideològic o un problema sentimental. Recordo que, trobant-me encara a Bilbao, vaig rebre una carta de Josep Carner en la qual em deia que ja s'havia començat a discutir la qüestió de les *is*... «Em sembla que triomfarà la *i* grega», escrivia el poeta, no pas content. «No s'hi amoïni –vaig contestar-li–; escriurem amb *i* grega». Amb en Carner vam anar gairebé sempre d'acord, però ell maldava més que jo, «políticament», per fer triomfar els nostres punts de vista. No n'hi faig retret, al contrari; vull assenyalar simplement que ell també, moltes vegades, a força de parlar i discutir amb l'un i amb l'altre, feia la impressió que buscava vots. En realitat, la qüestió de les *is* seguia apassionant la gent d'una manera que ara sembla mentida. Tant és així, que arribà a lligar-se amb un problema «internacional». Però això ja era després de la publicació de les *Normes*, és a dir, a començos de la guerra de 1914-18. Aquest gran conflicte provocava a Catalunya interminables discussions i polèmiques entre els partidaris d'Alemanya i els amics de França. Un dia, el bisbe de Tarragona, López Peláez, va declarar-se francòfil. Això va fer sensació, ja que era, entre 33
el clergat, un cas excepcional. Tots sabem que a la nostra terra, igual que a la resta de la península, els eclesiàstics eren germanòfils. El gest del bisbe tarragoní va commoure els catalans liberals i, aleshores, en Casas-Carbó va redactar un manifest –en català, naturalment– demanant l'adhesió dels nostres literats a favor de López-Peláez. El manifest va córrer de mà en mà i fou 38
presentat a Narcís Oller, el qual era conegut pels seus sentiments francòfils. «Sí –digué de seguida al portador del manifest–, tot el que sigui francès compta amb la meva adhesió, i més ara en què la salvació del món civilitzat depèn del triomf de França i dels pobles llatins. Jo, per sobre de tot, sóc llatí; ah!, però si voleu que signi aquest document ha de ser amb una condició: que el meu nom (Oller i Moragues) surti amb una *i* grega. Jo no puc tolerar la *i* que vosaltres preconitzeu ni encara que m'ho demani López Peláez».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 89)

Tornant a les *is*, només us diré que en parlaven fins els analfabets: «Què vol dir això de la *i* grega i de la *i* llatina», em va preguntar un senyor d'aquells. «No té importància vaig contestar-; es tracta d'amagar una mica la *i* grega. Ara, en comptes d'escriure *aygua*, escriurem *aigua*». «Ah!, així no és tant com diuen». I el bon home es va donar per satisfet. D'altres, força amics meus, me'n parlaven en to de retret: «Jo trobo el vostre sistema molt enraonat, però això de canviar la *i* grega per la *i* llatina, confesseu que és un capritci vostre!».

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 104-105)

L'elaboració de les *Normes* no fou pas una tasca fàcil. Tenien molts enemics i sorgien obstacles dintre i fora de l'Institut. Portes endins, un dels més caracteritzats opositors va ser Rubió i Lluch (fill de Rubió i Ors), membre de la Comissió de les Normes, i el qual va distingir-se, si es pot dir així, defensant fins a la darrera hora la *ch* final. Un altre que no va facilitar mai res i que va posar dificultats i entrebancs a qualsevulla proposició, només per ganes de presumir i de fer el savi, fou el senyor Eugeni d'Ors. Era un «tiquismiquis» que allargava les discussions amb discursos quilomètrics i, el que és pitjor, absolutament innecessaris. La seva actitud obstruccionista arribà a ser tan extremada que Pere Coromines va haver de protestar formalment davant Prat de la Riba. Dintre l'Institut hi havia també els indiferents que no assistien mai a les sessions i escrivien tal com rajava. I aquests eren potser els que ens feien més mal ja que molts escriptors s'abroqueraven en la pretesa autoritat dels membres de l'Institut per escriure sense fer cas de l'ortografia reformada... Al carrer, les coses continuaven, si fa no fa, com en els primers temps de *L'Avenç*, és a dir, en plena discussió, però amb molta més amplitud, ja que ara es parlava de les *Normes* no solament a Barcelona, sinó arreu de Catalunya...

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 105)

Cal pensar que, fora de l'Institut, els antinormistes van ser majoria durant molt de temps i fins van engrescar-se amb la idea de fundar una acadèmia enfront de la institució oficial. No es van atrevir, però van arribar a fer sor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tir unes «antinormes»... Almenys, ells s'ho creien, car la veritat és que no passaven de propugnar per la persistència de tres o quatre punts arcaics: la *i* grega, la *h* final... O sia que s'entestaven en coses insignificants. L'ortografia acaba per ser una habitud i es nodreix d'imatges visuals fixades. Comprenc que els canvis, en aquest sentit, puguin irritar; però, gramaticalment, són aquests canvis, justament, els que tenen menys importància i, per això mateix, els susceptibles de fer més soroll, perquè tothom es veu amb cor d'arrapar-se a un costum, a una tradició i de sortir a defensar-la. Les tradicions es revesteixen sovint d'una mena d'aura mítica, per no dir religiosa, i això sol fer-les respectables. Jo les respecto... sempre, però, que no siguin massa absurdes. Sense lògica no hi ha criteri ni es pot fer una gramàtica. 75

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 108)

D'altres, en canvi, els floralistes particularment, només volien una llengua de cenacle, purament literària i amb tots els avantatges (!) del que ells anomenaven «llibertat poètica», sense comprendre que la veritable llibertat és condicionada i normativa. Nosaltres, els de l'Institut i tots els que ens van seguir, volíem que de les reformes en sortís una llengua culta i nacional, degudament estructurada i, per tant, apta per a tothom, des del col·legial al filòsof.

Ⓕ 38 Possiblement es tracta del «Manifest dels Catalans», fet públic a *LET* (26.III.1915), pàg. 194, subscrit, entre molts altres, per Casas-Carbó i per Fabra, també per Narcís Oller, amb l'exigència ortogràfica exposada en el present passatge. ‖ 75 Molt possiblement es refereix a les *Regles Ortogràfiques* (1916) de l'anomenada Acadèmia de la llengua catalana, reconegudes també per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Ⓝ 33 Vegeu Cortade (1969: 34-39). ‖ 75 Vegeu Segarra (1985a: 361-367).

140 f CODIFICACIÓ I CULTURA DE LA LLENGUA

PROCEDÈNCIA: Pla (1969: 76-79)

Un dia em descriví el panorama davant del qual es considerà obligat a reaccionar. Primer, la llengua medieval, els nostres clàssics, una llengua admirablement construïda, d'una riquesa prodigiosa, d'una homogeneïtat perfecta, amb solucions per a totes les dificultats, però arcaica. Arcaica en el sentit que, havent estat afectada per pressions marginals polítiques, es trobà en la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

impossibilitat de transformar-se paral·lelament a la marxa de la societat, i així quedà aturada en l'obscuritat del seus testimonis escrits. Segon, el que la gent en diu el català que ara es parla, és a dir, la llengua sorgida per activitat merament espontània i popular de la llengua medieval. El català que ara es parla és un complex de dialectes d'una gran riquesa lexicogràfica però d'aspecte molt irregular i d'utilització perfectament anàrquica. Tercer, el català que ara s'escriu, o sia una expressió precària com correspon a la tradició de la decadència, voluntàriament acastellanada.

El que s'anomena el moviment renaixentista, el romanticisme primer i el que vingué més tard, es trobà davant d'aquest panorama i no resolgué res per manca de coneixements per a enfrontar-s'hi amb eficàcia. El renaixentisme fou un corrent d'espontaneïtat lingüística i d'anarquia gràfica. Compreneu? Allò que se'n diu ploure sobre mullat.

–Nosaltres –diu sempre Fabra– proposàrem una solució del problema, la que consideràrem més adient amb el geni de la llengua. És a dir: formar la llengua moderna que hauria sortit, segons l'experiència filològica, de la llengua medieval si hagués estat lliurement i plenament cultivada. Aquesta idea implica tenir del llenguatge una concepció viva, compatible amb totes les transformacions imaginables. Això vol dir que, posats a donar solucions, haguérem de tenir presents les transaccions indispensables. No vaig pas anar a la composició de mala gana, perquè hi havia una qüestió urgentíssima a resoldre: aturar, frenar la descomposició general. Una vegada atès el més urgent, la gent dirà –els literats– si l'instrument que els ha estat donat els és més fàcil i de més utilitat.

–De tota manera –vaig gosar-li dir– la transacció que imposà la reforma no fou pas mirada per tothom amb la mateixa simpatia.

–És clar. És el que passa sempre. Crec, però, que, en aquest país especialment, les coses sòlides i durables tenen generalment un origen transaccional. La reforma de *L'Avenç*, en fi, era extremista. Vaig demanar la supressió de la *h* etimològica com en italià, que si s'hagués acceptat hauria fet molt bonic i la llengua hauria guanyat en personalitat: vaig suggerir l'ús del punt volat que els editors dels vells textos utilitzen. Vaig demanar molt per aconseguir una transacció positiva. No penseu pas que no em dolgués haver de desprendre'm de solucions que considerava útils i positives. Però no hi havia cap altre camí. Heu de pensar, d'altra banda, que la reforma fou adoptada per l'Institut. Una cosa són les suggestions d'un particular o d'un grup de particulars, per més importants que siguin, i una altra els acords d'una acadèmia, i d'una acadèmia, encara, que acabava tot just de néixer, i que fatalment havia de mirar per la consolidació del seu prestigi. L'Institut no podia adoptar, almenys en aquell moment, solucions massa detonants,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

massa susceptibles de provocar una vociferació excessiva. Prou que se'n produïren, de crits! Massa, s'entén, des del punt de vista de l'acadèmia. A aquests organismes, els agrada la benignitat, i en la benignitat, el senyor Prat s'hi complaïa especialment. Des del punt de vista personal, la situació era diferent. Arribà un moment en què tot aquell enrenou terrible em divertí. Les hores que vaig passar llavors, sobretot amb Josep Carner, seguint els esdeveniments, foren d'una amenitat vivíssima. I això no vol pas dir, ben entès, que a mi no m'agradi la calma i la complexió pacífica de la vida acadèmica. Heu de pensar, d'altra banda, que la reforma per ella mateixa representava simplement l'inici d'un procés. Hauria pogut ser proposada, adoptada i fins i tot beneïda i no arribar a tenir cap virtualitat entre la gent i entre els literats especialment. Perquè no es tracta pas solament d'escriure i de parlar amb correcció gramatical. Es tracta d'escriure i de parlar el català correctament –cosa sensiblement distinta. La primera aspiració és important. La segona ho és molt més. És sobretot la més positiva, la d'efectes més reals i transcendents. La correcció gramatical és una qüestió de l'ordre de la higiene. L'altra és una qüestió del pensament. Les llengües tenen un esperit, un geni, que en condiciona la morfologia i la sintaxi. Si podem tornar a la construcció correcta i autèntica, apareixerà l'esperit de la llengua.

–Aquesta deu ser principalment la finalitat que perseguiu escrivint les Converses filològiques...

–És clar. La intenció és general, però especialment la finalitat és aquesta.

El tros de conversa que acabo de reportar, una de les poques tingudes amb ell sobre la qüestió, que trobo en els meus vells papers, és de la primavera de 1920.

141 Aspectes de l'idioma i del llenguatge

141 a Estudi de la filologia i evolució de les llengües

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 62-64)

[...] l'estudi de la filologia va ser per a mi la revelació de l'ànima catalana, a través de la nostra llengua, i va reforçar les meves conviccions patriòtiques. Abans d'arribar a la paraula escrita –símbol del mot– l'home ja es trobava en possessió, gràcies al llenguatge oral, d'una vastíssima herència de coneixences i de tradicions, d'històries i de llegendes que es transmetien de generació en generació informant l'esperit del poble. Sense aquest llegat –llegat

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de records formulats en paraules– no era possible la cultura. D'ací pervé la força del llenguatge i la resistència que oposa a l'estranger. És un organisme viu, amb vida pròpia, i, com a tal, no vol morir. I si mor, mor també un aspecte, una part, de la civilització, car la llengua, cada llengua, correspon a un estat de civilització... Estudiar la filologia tal com cal, d'una manera científica –ja que no hi ha altra manera de fer-ho bé– és una aventura intel·lectual extraordinària i produeix les més pures emocions. Hom segueix el curs del llenguatge primitiu dels homes, llenguatge concret, plàstic gairebé, i hom el veu avançar inventant les primeres expressions abstractes, els tendres balbuceigs d'un pensament en el qual fins els mots isolats tenen vida pròpia. N'hi ha que neixen, evolucionen i fan el seu camí amb petja segura, s'imposen, procreen i es volten de derivats. Són com a patriarques triomfants. D'altres, en canvi, avorten o neixen penosament, tenen una existència migrada i moren sense deixar rastre. I una cosa semblant passa en certs estats d'una llengua ja formada. La biologia del llenguatge vol que s'estableixi una diferenciació i àdhuc una mena de divisió de treball. Es crea una aristocràcia de paraules i expressions que vénen a constituir la llengua literària, la qual va separant-se a poc a poc de la llengua popular, amb la particularitat que la primera tendeix a petrificar-se, mentre que el poble troba sempre la manera de renovar el llenguatge. I és això el que fa evolucionar les llengües. El català, per exemple, no és un fill del llatí ni tampoc diferent d'aquest. En realitat, és una continuació de la llengua latina, és la mateixa llengua evolucionada. D'altra banda, cada llenguatge és una unitat pròpia d'un cert tipus de cultura. Cal imaginar una escala on cada graó s'empalma amb el de sota i forma la base del que segueix. Conservar un graó equival a mantenir tota l'escala, de la mateixa manera que conservar una llengua unificada significa mantenir la cultura precedent i assegurar-ne la continuïtat. Ara, en un altre sentit, en un sentit quantitatiu, la importància d'una llengua s'observa en la seva força dinàmica, expansiva. (En això, la imatge de l'escala és relativament falsa, però calia aclarir el concepte d'unitat.) L'hegemonia romana no solament fou un fet d'armes, sinó de cultura i, en el fons, un fenomen lingüístic. I quan França, en el segle XVIII, i fins en el XIX, intel·lectualment, dominava el món, el francès era el llenguatge de la cultura universal. Ara passa una cosa semblant amb la llengua anglesa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 64)

Hi ha factors filològics –i lleis també– àdhuc en el camp limitat de la fonètica. Si a mi l'excursionisme em va entusiasmar de seguida, és perquè vaig trobar-hi la confirmació de les teories que jo estudiava. La diversitat fonètica del català, que jo podia constatar anant de poble en poble, vingué a corroborar pràcticament molts dels meus principis filològics. Un d'aquests principis és, per exemple, la tendència observada arreu, segons la qual certes vocals i certes consonants es transformen en sons diferents dels sons primitius. Passa així mateix que certes paraules comencen a modificar-se, fonèticament, en algun lloc. Si aquest lloc té molt de prestigi o n'assoleix, la modificació guanya adeptes i s'escampa. És el que ha passat amb la fonètica barcelonina. Els pobles dels voltants de Barcelona, i fins d'altres de més allunyats, han adoptat els matisos més característics de la fonètica barcelonina (la *e* oberta sobretot), a desgrat de la resistència que oposen els pobles amb fonètica pròpia a les expressions forasteres. De manera que no solament hi ha llenguatges hegemònics: hi ha també fonètiques dominadores...

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 70-71)

Fonèticament, és molt important el cas de Valls, on la gent segueix pronunciant la *v*, malgrat la tendència general a convertir-la en *b*. Els vallencs han sabut conservar –dit sia per a honorar-los– una de les característiques tradicionals de la nostra llengua, un tret fonètic contra el qual tot sembla conspirar. Quan nosaltres, a *L'Avenç*, vam proposar la substitució de la *b* per la *v* en les paraules *cavall*, *fava*, *taverna*, *avet*, etc., tothom va creure que ho fèiem sense cap raó, o perquè en castellà aquestes paraules s'escriuen amb *b*. El cert és que aquella reforma fou basada en els models medievals i en el llenguatge viu de Valls.

Era, com després vaig saber, el criteri de l'Aguiló, el qual solia dir, quan li retreien d'escriure *cavall*: «Bé, bé; en català antic, és cavall, i a Valls encara diuen cavall». Jo vaig propugnar sempre, tant a *L'Avenç* com a l'Institut, que a Catalunya s'hauria d'ensenyar a pronunciar la *v* (així ho van fer els anglesos) en tots els indrets on no és dita com cal... El cas de Valls va contribuir també a refredar els meus primers bulls antiarcaïtzants. L'horror a la llengua medieval es tempera i llavors vaig començar a tenir una idea clara

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de quina havia de ser la nostra tasca, és a dir, la noció que calia empalmar el passat amb el present i que l'ideal era fer del català modern la llengua que s'hauria produït per simple evolució sense el col·lapse de la decadència.

PROCEDÈNCIA: Amadeu Serch i Gelambí (Mir 1998: 170)

Era a mitjan desembre del 1933 durant el primer Curs Superior de Català que professava Mestre Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Els nombrosos alumnes que seguíem aquest primer Curs Universitari de Català vam quedar justament alarmats quan Mestre Fabra ens féu notar, dins la recomanació ortoèpica d'aquella classe, com en el català de Barcelona s'iniciava l'«apitxament»; p. e. en lloc de pronunciar *dosomes* (dos homes) ja s'anava dient *dossomes*; i ens insistia en la gravetat del cas, que a València ja havia pres carta de naturalesa, especialment en la seva zona central (l'Horta), on ja es parlava habitualment «apitxat» (que consisteix com ja és sabut a convertir en sord el so sonor de la *s* intervocàlica, i el so palatal de la *g* davant *e* o *i*, en sons sords de *tx* –com la *ch* castellana– i que pronuncien, doncs, *ròssa* i *cassa*, en lloc de *rosa* i *casa*; i *metxe* i *platxa*, en lloc de *metge* i *platja* i escriuen i diuen *Puchol* en lloc de *Pujol*, etc.).

Mestre Fabra denunciava la gravetat del mal, o sigui la corrupció del llenguatge que avançava com una marea i ja començava a envair-nos i, visiblement excitat, acabà la seva acusació amb un crit de guerra: Guerra a l'«apitxat»!

141 c GRAFIA I ETIMOLOGIA

PROCEDÈNCIA: Coromines (1971: 405)

EDICIÓ: El text de Fabra reproduït a continuació és la seva resposta –transcrita per Coromines entre cometes de literalitat– a la següent qüestió plantejada per aquest: «...el gran problema referent a la grafia dels noms compostos, molt nombrosos, que comencen per *Mont–*: és a dir, *Montserrat, Montseny, Montoliu, Montcada* etc.; jo sostenia que calia escriure'ls amb una *u* (com *Muntaner, muntar, Sant Llorenç del Munt*, etc.), i aportava per defensar-ho, ultra raons de coherència, el fet historic que provava que ens aquests mots la grafia *u* va ser sempre predominant, sobretot a l'Edat mitjana; però per altra banda vacil·làvem a condemnar la grafia amb *o*, que és general i ben arrelada avui dia. Doncs bé, ell em persuadí que renunciés a la meva reforma, amb un raonament molt efectiu, si bé admetent la força del meu punt de vista» (Coromines 1971: 405).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Estic enterament convençut que vostè té raó des del punt de vista històric; jo mateix he pensat a vegades que hauria valgut més escriure com vostè proposa; però com que al capdavall es podrà legítimament pronunciar amb *u* tot escrivint-ho amb *o*, segons les regles generals de l'ortografia catalana, i com que això és el que faran en tot cas la majoria dels catalans, ¿creu que val la pena de xocar contra una habitud gràfica que s'ha imposat des de fa segles? ¿Creu que és una bona ocasió aquesta de barallar-se amb la massa immensa i rutinària, i amb els seus mestres? Li quedarà perfectament el dret de constatar, en els tractats i els diccionaris toponímics que vostè no deixarà d'escriure, que la grafia amb *u* és la més respectable històricament, i que en el fons hauria estat més justa, però cregui'm, seria un gran error tàctic de voler imposar una reforma tan revolucionària en una qüestió d'un abast limitat i d'una bondat relativa, quan prou que ens veurem obligats a combatre altres grafies acostumades, en problemes més essencials.

141 d ORTOGRAFIA

PROCEDÈNCIA: Ferran Soldevila (Mir 1998: 85-86)

Recordo que un dia li vaig adreçar la pregunta: «Com és que tenint la forma llatina *januarius*, en català fem *gener* i no *janer*». La resposta fou irrebatible. 2
«Els idiomes que fan la distinció entre els sons d'*a* i de *e* han optat per la forma *gener*. Vegeu el valencià i vegeu també el cas de l'italià» –va venir a argumentar convincentment.

PROCEDÈNCIA: Joaquim Santasusagna (Mir 1998: 128)

Tant se val escriure un mot d'una manera com d'una altra. Allò que cal és que tothom l'escrigui de la mateixa manera. I ara que sembla que podem tenir escola pròpia no hem de pertorbar les criatures amb una diversitat.

Ⓝ 2 Fabra li va respondre per escrit a la «conversa filològica» de 10.II.1923 (Fabra 2010: 411-412, núm. 315).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Miracle (1989: 89-90)

Pompeu Fabra va entrar en una pastisseria de Badalona a preguntar què és un bombó. El pastisser n'hi va ensenyar un. «Ja sé que és això; però què és?». El Mestre volia la definició exacta proporcionada per un professional, i el pastisser, confús, no va saber donar-la. Del garbuix de les seves explicacions Pompeu Fabra va treure, per rigorosa anàlisi, la definició de «bombó». Quan fèiem el diccionari, el Mestre dubtava si dient «ollaó» el cavall havia d'anar a la dreta o a l'esquerra. Jo vaig resoldre el problema sortint al carrer en cerca d'un carreter, el qual, astorat i atabalat, es va fer un embull amb les seves explicacions. Com en el cas del pastisser, Fabra en va saber trobar la definició apropiada.

141 f MOTS NOUS

PROCEDÈNCIA: Joan Oller i Rabassa (Mir 1998: 30)

–¿Així que copso d'algú un mot que mai no he sentit puc emprar-lo escrivint?

–Home! –exclamà somrient, guaitant-me de fit a fit–. De primer asseguri's que no sigui una turpitud de llenguatge del seu interlocutor. Després, vegi si altres persones del mateix lloc el coneixen i esbrini'n ben bé el significat. Els gramàtics l'estudiaran després.

PROCEDÈNCIA: Rafael Dalmau i Ferreres (Mir 1998: 160)

7 Vaig dur-l'hi personalment i llavors em preguntà si publicaria altra cosa del mateix autor. En dir-li que, efectivament, teníem diversos projectes, em pregà insistentment que no oblidés d'enviar-li un exemplar de cada obra. La seva insistència m'intrigà i, és clar, li vaig demanar el perquè d'aquest interès.

–Oh, no us estranyi –va respondre'm el mestre–, Santamaria és un autor que en els seus textos apareixen paraules que jo diria que són inventades i, si ho són, us he de dir que estan tan ben inventades que cal tenir-les en compte.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1968: 58c)

[...] el Mestre diu que acaba d'enllestir el seu *Abregé de Grammaire Catalane* i que ha començat un *Tractat de formació de paraules*. Sobre aquest punt afegeix que el català es presta a formar mots nous, la viabilitat dels quals ve revelada pel fet d'ésser adoptats per la gent. Altres cops és la mateixa gent que els inventa. Així, per exemple, «gatosar» (lloc de gatoses) que el Mestre va sentir dir, per primera vegada, a un pastor pirinenc. I en aquest cas fou ell, el lingüista, que adoptà el mot. Però aqueixa facilitat dóna lloc sovint a l'abús. I cita el cas d'un jove lletraferit que inventava mots inacceptables. Un d'ells fou «incolltorçable». Si seguíem aquests mals exemples, cauríem en el *volapuk*.

PROCEDÈNCIA: Benguerel (1971: 258-259)

A mi m'encarregà de despullar els textos del poeta [Verdaguer] i de dreçar un inventari dels mots que no es trobaven al *Diccionari de la Llengua Catalana* (el Fabra) i en canvi apareixien a l'opus verdaguerià. (Més tard, al mas Perxers d'Agullana, ran de frontera i ja a les acaballes de la guerra, vaig sotmetre a Pompeu Fabra un d'aquells vocabularis extret de les «Rondalles». Fabra em feia la impressió d'operar amb mètodes d'entomòleg: s'apoderava de cada una de les meves paraules, l'examinava lentament, com si ho fes al microscopi.

–No, «marxandissa» no m'agrada, i molt menys «malhorós». Els castellanismes em fan por, però també els gal·licismes que Verdaguer importà del Vallespir. En canvi, «xana», sí, i «rabijol», i «tocar ruixola»... A estones parlava com si l'endemà hagués d'assistir en una sessió de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ⓝ 7 L'editor Rafael Dalmau, a Fabra, un exemplar, que aquest li havia demanat, de la novel·la *Adam i Eva* de Santamaria (1935). ‖ 15 L'obra amb aquest títol havia ja aparegut el 1928; vg. Fabra (1928), SM 087. Aquí, per la data en què deuria tenir lloc la conversa reportada per Bladé Desumvila, possiblement deu referir-se a la *Grammaire catalane* publicada el 1941; vg. Fabra (1941), SM 130. ‖ 20 Fabra s'hi havia referit ja al seu discurs inaugural de l'Ateneu Barcelonès, «L'obra de depuració del català» (040). ‖ 23 El *DCVB* documenta ja «colltòrcer» en Vilanova i en Verdaguer i «colltorçar» en Ruyra, així com «colltorçament» en Carner. La forma aquí denunciada per Fabra, certament no recollida al *DCVB*, es llegeix en Gasch (1933): «La passió per l'estudi és tan incolltorçable com un vici o l'ús d'un tòxic»; i en Amat (1936): «[...] i, tanmateix, la seva arrogància incolltorçable prou ho feia sospitar». El mot ha estat incorporat al *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana. Diccionari de freqüències* (1998: 184 i 735). ‖ 24 Vegeu, *supra*, **140 b**, n. a lín. 40-41.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Foix (1965: 55)

En Fabra, docte, flemàtic i precís, en desenrotllant les lliçons –que sovint acompanyava amb la lectura dels clàssics– ens fixava l'atenció en els paràgrafs on el bell dir senyorejava; s'hi adelitava ostensiblement, i va aconseguir de fer-nos compartir les seves admiracions. En la clara exposició dels temes, de tant en tant s'arriscava a proposar algunes solucions extremes com la de l'adopció, anys a venir, de la *ch* per a la transcripció dels mots que una tendència general a l'apitxament podria fer necessari; o la de la inclusió al diccionari del vocable *adiós*, d'ús general, en substitució de l'*adéu*. Tots hi fèiem cara llarga, i En Fabra, infantívolament, hi gaudia. I retreia, adés extremament docte, adés enginyosament sofístic, el pragmatisme dels anglesos, que no s'hi miren gens a anglicitzar els mots, vinguin d'on vinguin, si expressen un fet o una cosa noves, o sense representació en l'idioma propi; i els escandinaus, que han acceptat l'*adieu* francès perquè ha esdevingut d'ús universal.

PROCEDÈNCIA: Domènec Guansé (Mir 1998: 78)

Una nit, al Teatre Novetats, durant l'estrena d'una obra de Sagarra, Pompeu Fabra seia en una llotja de la planta baixa. En un entreacte m'hi vaig acostar un moment i vaig preguntar-li: «Què us en sembla?». Enriolant-se-li els ulls, exclamà amb un cert èmfasi: «Aquesta ària amb tants pinyols...». I la seva mà, amb gest ponderatiu, insinuava el dibuix d'una muntanya. Va interrompre la frase i el gest, modificà la intenció del somriure, i afegí: «Però, renoi, hi ha tants castellanismes! Caldria que ho diguessin!».

Ⓝ 1 *Flemàtic*: cal recordar que al *DGLC* la grafia de l'adjectiu era aquesta, i no la tinguda després per normativa: *flegmàtic*. ‖ 15 Pels volts del 1930. ‖ 21 A partir de la informació proporcionada per Guansé sobre any i lloc d'estrena, cabria especular si es tractava de l'obra teatral *El cas del senyor Palau (Farsa en tres actes i en vers)*, en el text autògraf de la qual es poden constatar castellanismes com ara *averiguat* (Sagarra 1930: 24), *m'assento* (1930: 35), *recatat* (1930: 29), *apuros* (1930: 37), *deslís* (1930: 43), etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Domènec Guansé (Mir 1998: 79-80)

I, en haver-ne enllestit la redacció, vaig pregar-li que hi donés un cop d'ull per si se m'hi havia filtrat cap error. Vacil·là com qui vol i dol, però es decidí: «Bé, però només comprovaré els fets; els comentaris, els adjectius són de la vostra exclusiva responsabilitat». No s'ho devia mirar gaire perquè, precisament, només m'objectà un adjectiu: en un lloc on qualificava de «pueril» un dels seus actes, m'aconsellà que el substituís per «infantil». I el corrector, més fabrista que Fabra, hi posà «infantívol». 1

PROCEDÈNCIA: Alavedra (1968: 21)

Un dia, després d'escriure un autògraf per a *Tramontane*, em passa el paper i diu, somrient: 8

–No hi ha pas cap falta d'ortografia?

Tots esclafim a riure i Fabra sosté que ell hi està exposat com qualsevol altre...

–Tot menys ésser infal·lible! –exclama–. Tinc horror a les «patums»!

Ⓝ 1 L'autor, de la seva biografia de Fabra per als «Quaderns Blaus» de la Llibreria Catalònia, 1934 o 1935. ‖ 8 L'autògraf al·ludit va ser reproduït a la revista igualment nord-catalana *TN*, núm. 33 (1979), pàg. 97; vg., *infra*, **141 p**. La *Tramontane* fou una revista fundada a Perpinyà el 1917 per Carles Bauby i que va aparèixer fins al 1975.

141 i CORRECCIÓ DE PROVES

PROCEDÈNCIA: Miracle (1932)

Quan un hom comença a corregir, ho veu tot; però al cap de dues hores, no veu res. Corregint, un hom es torna idiota.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 59)

L'escriptor Farran i Mayoral fou un obcecat defensor del *qui* (subjecte), a la manera francesa. A mi, aquesta forma, de bon principi va interessar-me, 3 però després vaig veure que no «calava»: «L'aigua *qui* cau...». No podia anar. El senyor Eugeni d'Ors (encara no s'havia transformat en Eugenio), quan 5 parlava de Farran i Mayoral en deia sempre «l'home qui treballa i qui juga».

Ⓝ 3 Vegeu la «conversa filològica» de 10.IX.1924 (Fabra 2010: 616-617, núm. 595). ‖ 5 Farran i Mayoral, juntament amb Ramon Rucabado, havia tingut cura de compilar, i de traduir a l'espanyol, una selecció d'escrits filosòfics d'Ors ([1914]); vg. Jardí (1990: 148 i 379, n. 3).

141 k HIPOCORRECCIÓ

PROCEDÈNCIA: Granier-Barrera (1935)

1 Altrament, si mai algun altre pres s'aventurava a fer-li una consulta de caire gramatical, Fabra solia al·legar amb un somriure que estava en plenes vacances, i si tant insistia l'agosarat, tenia una resposta imprevista:

–És que em fareu mirar el diccionari!

I també al vaixell, per fer-se perdonar imperceptiblement la seva immensa superioritat, ens repetia el truc que a l'Ateneu desespera C. A. Jordana: deia «buenu», «desde luegu» i altres enormitats per l'estil estratègicament repartides.

PROCEDÈNCIA: Manent (2003: 65)

Fabra, en una de les primeres classes [del curs 1937-1938] els advertí [al seus alumnes de català a la Universitat] que cridaria el «bidell», no el «bedel», i quan aquest entrà li demanà un «cenicero». Tot seguit, picardiosament, digué 12 als alumnes: «Ja sé que es diu cendrer. Me'n vaig adonar jo que es deia així».

Ⓝ 1 Al vaixell Uruguay, arran del Sis d'Octubre, el 1934. Durant la seva forçada estada al vaixell presó, Fabra va fer-hi com a mínim una conferència als altres companys d'infortuni, sobre «Com es forma un idioma»; vg. Bernades (1935: 164). ‖ 12 Vegeu, *supra*, 062, lín. 83.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

141 l El bon mot

PROCEDÈNCIA: Fabra Mestre (1990)

Sagarra era un dels seus millors amics, tot i que era un gran renegaire i això al meu pare no li agradava; li deia: «Sembla mentida tan noble com ets que parlis d'aquesta manera».

141 m Toponímia

PROCEDÈNCIA: Joan Alavedra (Mir 1998: 95)

Fèiem passejades –fins a Sant Miquel de Cuixà, on hi havia Puig i Cadafalch. O fins al castell de Rià, país de Guifré el Pilós. O fins a Marquixanes: «Quin nom tan català i tan bonic!», deia.

PROCEDÈNCIA: Alavedra (1968: 9)

Era el dia de Nadal al vespre, i el Mestre Fabra, assegut en un seient del vagó, el cap endarrera, respirant amb pena, va mirar, per darrera vegada, els llums escampats del poble d'Eus, penjats pel pendent de la muntanya com un altaret encès en la nit fosca, i va sentir, encara, el nom de «Marquixanes!» en deturar-se, amb un sotrac, el tren a l'estació anterior a Prada. 4

–Marquixanes! Quin nom tan català!

Ⓝ 4 El dia de Nadal del 1948.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Miracle (1968: 546)

Sense deixar de considerar que Marià Aguiló era, per a Fabra, l'home de més autoritat de tots els seus predecessors, el seu gran model havia estat el Webster (*); el seguí volenterós, com seguí també el Diccionari de l'Acadèmia Espanyola.

(*) Me'n deia: «Hi és tot, i alguna cosa més».

PROCEDÈNCIA: Joaquim Santasusagna (Mir 1998: 127)

Fou acollit i acomiadat amb una ovació delirant. Sobre la tauleta Fabra es deixà les notes que li havien servit per a parlar i me les vaig quedar. En adonar-se que no les tenia, les demanà:

–M'he deixat les notes sobre la taula. Me les voleu fer recollir?

Li vaig dir que jo les tenia i que em proposava guardar-les per a controlar les que havia pres, quan escrivís l'extracte de la seva dissertació.

–És que són en anglès –va advertir-me.

Però en dir-li que, malgrat això, em servirien, insistí:

–És que les necessito per a una altra ocasió.

PROCEDÈNCIA: Fabra Mestre (1991: 79)

El meu pare va comprar una revista alemanya per llegir-la al tren, una vegada que tornava de Perpinyà a Prada. En el seu compartiment hi anaven tres soldats alemanys, i un seia al seu costat i els altres dos al davant. El meu pare ja ho veia, que el miraven de reüll. Però ell anava llegint. I en baixar a Prada sent una mà a l'espatlla i li diuen: «queda detingut, segueixi'ns», i van anar fins a la caserna. Nosaltres vam pensar que potser s'havia quedat a dormir amb els néts, perquè els tenia una bogeria. I a les 10 va comparèixer. «Els alemanys m'han detingut –va dir–. M'han preguntat per què llegia en alemany, i jo els he dit que ho feia perquè el sé, i perquè no he trobat premsa francesa». Un d'ells, al final, li va preguntar quina nacionalitat tenia. «Sóc espanyol», va dir ell. «Ah, ho haguéssiu dit de seguida...». Ell deia espanyol,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

perquè si hagués dit català els alemanys no l'haurien entès. L'haurien fet parlar tres hores seguides.

PROCEDÈNCIA: Alavedra (1968: 37)

El dia que va complir vuitanta anys, en anar a felicitar-lo el vaig trobar, com 27
sempre, assegut a la taula del menjador, que molt sovint li feia de taula de treball.

–Per molts anys, Mestre!

Ens abraçàrem amb cordialitat, i tot seguit va dir-me:

–M'estava repassant aquesta *Gramàtica Romanesa* perquè aquest idioma té una morfologia molt curiosa.

Els ulls se li animen, la cara se li acoloreix un xic i acompanyada d'aquell gest tan incisiu i tan sobri de la seva mà, comença l'exposició, a través de les llengües llatines, del procés d'una *n*, o d'una *s*, o d'una *i*, que en el francès desapareixen en un segle, en l'italià en un altre i que els catalans, en canvi...

No crec que mai ningú hagi sentit o hagi explicat d'una manera tan humana, tan interessant, tan emocionada, la vida, la mort i resurrecció de les lletres o dels sons de les paraules.

Ⓕ 3 Webster (1828).

Ⓝ 5 A Reus, on havia pronunciat, el 25.IV.1930, la conferència que constitueix 055. ‖ 27 El 20.II.1948.

141 o PENSAMENT I LLENGUATGE, ESTIL

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1968: 59ab)

El pensament i el llenguatge –o el llenguatge i el pensament, ja que és molt difícil d'indicar-ne la prioritat– són, naturalment, anteriors a la gramàtica, però aquesta no ha constituït mai un obstacle per a pensar ni per a escriure. És el contrari, que jo crec. Ara, el vostre cas, en tant que escriptor que no 4
«sent» la gramàtica, o que no es preocupa de les seves regles, és més freqüent que no sembla. Talment, que Littré –el qual com a filòleg en sabia 6
més, i perdoneu, que com a filòsof– va fer remarcar que no hi havia un sol escriptor francès que no fes faltes gramaticals. ¿I qui és que no en fa? Jo

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

també: no caldria dir-ho. I, de vegades, em fio més del diccionari que de la memòria. A mi no m'esvera que vós, o un altre, escrigui, per exemple, *trevall* en lloc de *treball*; però si vós, o un altre, diu –i si ho escriu, pitjor: «Tinc que marxar», en comptes de «He de marxar», això m'enerva una mica perquè és una falta que fa tort no solament a la gramàtica, sinó encara a la llengua. Ara, quant a l'estil, jo també trobo encertada la definició de Buffon, la
15 qual, però, citada exactament, diu així: «Le style est l'homme même». Vol dir, doncs, que l'estil expressa la característica personal d'una manera de fer (d'escriure, de pintar, etc.). I en aquest sentit podem admetre que les relacions entre l'estil i la gramàtica no sempre han d'ésser, forçosament, amoroses. Hi ha escriptors que escriuen correctament, des d'un punt de vista gramatical estricte, i no tenen estil, o el tenen feixuc, gairebé il·legible. N'hi ha d'altres que fan faltes i posseeixen una gràcia –un estil– que els salva. Per a mi, el bon escriptor és aquell que amb els mots corrents i àdhuc amb frases fetes, sempre que siguin vives i ben plaçades, fa la impressió de renovellar el llenguatge. En resum: l'estil «ideal», al meu entendre, per al meu gust, consistiria a escriure les tres quartes parts tal com parla tothom, i la resta amb aquella gràcia peculiar, aquell quid –en definitiva, un misteri– que vivifica la llengua. I no cal dir que, per a mi, no hi ha «estil ideal» amb faltes de sintaxi: deu ésser el séc de l'ofici.

Ⓕ 6 Emile Littré (1801-1881), fundador de la *Revue de philosophie positive* (Littré 1867), autor entre altres estudis d'un sobre *A. Comte et la philosophie positive* (Littré 1863) i d'un altre sobre *La science au point de vue philosophique* (Littré 1873); és evident però que Fabra el valora més pel seu *Dictionnaire de la langue française* (Littré 1863-1869) i per la seva *Histoire de la langue française: études sur les origines, l'étymologie, la grammaire, les dialectes, la versification et les lettres au moyen âge* (Littré 1878). ‖ 15 Buffon (1753).

Ⓝ 4 Es refereix a Francesc Pujols.

141 p LLENGUA I IDENTITAT

PROCEDÈNCIA: Villalón (2001: 57)

Pompeu Fabra es trobava al davant de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans quan s'implantà la dictadura de Primo de Rivera. Els zelosos servidors d'aquell règim d'excepció, que veien separatisme pertot arreu, l'interpel·laren una vegada acusant-lo de fer obra antiespanyola des de les susdites oficines. El Mestre, que no perdia mai la sang freda, els demanà, ben amablement i amb el seu somriure habitual, si tot el que hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

havia dintre Espanya era espanyol. A això, li respongueren afirmativament; que tot era espanyol. I Fabra, com qui no diu res, afegí: «Doncs, si tot allò que hi ha a Espanya és espanyol, el català també és espanyol, igual que el castellà. Per tant, si és espanyol, la seva difusió no pot ésser considerada mai una obra separatista, sinó ben nacional».

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 83)

Què hi voleu fer? Hi ha molts que no entendran mai que el català és una llengua tan espanyola com la castellana...

PROCEDÈNCIA: Villalón (2001: 57)

[...] el cas d'un ciutadà de parla castellana que s'entestava a afirmar que el català no era sinó un simple dialecte, no pas un idioma. «Sí, senyor –li va respondre Fabra–; teniu tota la raó: el català és un dialecte... Sí, un dialecte... com l'occità, el francès, l'italià, el romanx, el romanès, el portuguès i l'espanyol: un dialecte del llatí».

PROCEDÈNCIA: Alavedra (1968: 36)

Tothom sap que Fabra no cercà mai cap honor. Ben al contrari, més d'una vegada en refusà algun. Durant la Dictadura de Primo de Rivera, Milà i Camps, aleshores President de la Diputació, va oferir al Mestre d'entrar a la Real Academia Española de la Lengua. Fabra va preguntar què hi havia d'anar a fer. Milà i Camps va contestar-li que Primo de Rivera, desitjós de demostrar la seva estimació pel català, el valencià, el mallorquí, el gallec, etc., volia que allò que s'hagués de legislar sobre aquests «dialectos españoles», es fes des de l'«Academia». Fabra va refusar. Alguns amics, però, l'instaven a acceptar sostenint que fer-ho «era més polític», que sempre era «guanyar una posició», que «potser més tard...». Pompeu Fabra, per fer-los callar, volgué saber l'opinió de Francesc Cambó.

–Si el Govern espanyol –va dir-li Cambó– s'interessés seriosament per la nostra llengua, subvencionaria una Acadèmia de la Llengua Catalana. Cridar-vos a vós, Fabra, a la Real Academia Española és com si el Sant Pare posés un rabí jueu en el Cos de Cardenals.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Miracle (1968: 540)

El renunciant era Pompeu Fabra. I el seu refús no acabava de ser entès. Alguns conspicus catalanistes s'hi desesperaven. Fins passats tres o quatre anys llargs Fabra no va explicar-se. Em va dir, d'una manera molt senzilla i sense donar-hi massa importància:

–Si a mi se'm considerava com una mena de símbol de la llengua catalana, em va semblar molt clar que, si jo fallava, fallaria la llengua. I m'era evident que si la llengua fallava, fallava tot.

PROCEDÈNCIA: Miracle (1968: 569)

Hi havia coses que el desesperaven molt més que no pas els ja massa sovintejats bombardeigs: la general docilitat a acceptar la castellanització de Catalunya en nom d'una malentesa convivència que d'ençà uns anys –els de la República– es coneixia amb el nom de *conllevància*. Aquest mot, que es pronunciava a la catalana, és un mot castellà. I en virtut d'aquest mot, tants de refugiats del sud de la península com arribaven a Catalunya es podien permetre el luxe de viure entre nosaltres no com uns refugiats, sinó com uns colonitzadors. Al barri de Coll-blanc dit La Torrassa, van aparèixer dos cartells que eren tan indignants com insultants: l'un deia «Prohibido hablar catalán»; l'altre, «Murcia vence a Cataluña». Fabra, indignat fins al capdamunt, un dia parlà d'aquest problema amb l'aleshores alcalde de Barcelona, Jaume Aiguader. «No hi ha perill; són bona gent i esquerrans», li digué Aiguader per tranquil·litzar-lo. A la qual cosa Fabra va respondre: «Sí: molt esquerrans, però es menjaran les dretes i les esquerres de Catalunya». Això explica bastant, no ja la insubornable catalanitat de Pompeu Fabra, sinó la poca bel·ligerància que donà als polítics de casa nostra. I àdhuc el profund sentit d'aquella frase que em va dir el dia 25 d'octubre de 1937: «Més m'estimo un català que combati Catalunya en català, que no un català que lloï Catalunya en castellà».

PROCEDÈNCIA: Alavedra (1968: 12)

Un dia anava amb uns amics parlant pel carrer i, de cop, un grup de gitanes que passaven pel seu costat va deturar-se, i una d'elles, alta i plena, es mirà el Mestre i li digué: «Que parleu en català?». «Sí –contestà en Fabra–. Parlem català perquè som catalans».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

CONTEXT: Paraules transcrites en citació literal entre cometes per Josep Maria Corredor i Pomés amb motiu de la lliçó inaugural pronunciada per Fabra d'un curs de gramàtica catalana organitzat el 1946 pel Casal Català de Perpinyà; vg. Manent (2005: 288-298).

PROCEDÈNCIA: Josep Maria Corredor i Pomés (Mir 1998: 212)

No us plegueu de braços en espera de canvis i transformacions que estan per damunt de la vostra voluntat. Treballeu, i treballeu tots els dies, perquè el conreu d'una llengua no es pot abandonar mai. La llengua catalana ha rebut aquests darrers anys una sotragada molt forta; motiu de més perquè tots nosaltres fem el que puguem per a mantenir-la i depurar-la. No us cregueu que, fins i tot en circumstàncies favorables, una llengua arribi mai a una fita definitiva; una llengua, perquè no degeneri en un dialecte empobrit i inapte, exigeix un esforç constant, un esforç que no es pot aturar.

PROCEDÈNCIA: *TN*, núm. 33 (1979: 51 i 97)

EDICIÓ: Text autògraf dedicat per Fabra a la revista *La Tramontane*, de Perpinyà, el II.1948.

Quan treballem per a redreçar la nostra llengua, també pensem en vosaltres, catalans de França, que parleu la mateixa llengua que nosaltres, catalans de l'altre costat dels Pirineus.

73

Ⓕ 30-33 Alavedra (1948: 86). Ho reportava també en un seu escrit a *LNR*, de Mèxic, segons cita Manent (1976: 217, n. 7). ‖ 44 *Conllevància*: «Voz inventada por J. Ortega y Gasset en las cortes de 1931», segons Coromines (1980: *s. v. llevar*).

Ⓝ 30-33 Vegeu també sobre aquesta mateixa qüestió, *supra*, **124** i **125**. ‖ 34 Al setial ofert el 1926 en el si de la Real Academia Española pel Govern de Primo de Rivera. ‖ 35 Vegeu, *supra*, **124** i **125**. ‖ 59 A Montpeller. ‖ 73 Vegeu, *supra*, **141 h**.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

142 a MARIÀ AGUILÓ

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 92-94)

Quan jo el vaig conèixer, l'Aguiló era ja molt vell i no el vaig poder tractar tant com jo hauria volgut, però vaig estudiar a fons la seva obra admirable. Ell havia vist amb goig la reforma ortogràfica dels avencistes. Recordo que venia algun cop a la redacció de *L'Avenç* i ens encoratjava. Això, de primer, ens sorprenia perquè li havien donat fama d'arcaïtzant. No es va deixar enlluernar mai pels modismes barcelonins i també d'això li'n feien un greuge. En canvi, amb nosaltres s'engrescava puix veia que defensàvem el que ell havia propugnat enfront de «l'escola de Bofarull». Coneixia el català antic i, alhora, les modalitats del català parlat arreu de Catalunya, millor que cap altre gramàtic de la seva època. Tenia, d'altra banda, una intuïció excepcional, un gran nas, per dir-ho vulgarment, i fins quan s'equivocava –la qual cosa passa a tothom– s'equivocava en les particularitats, però no pas en l'essencial. Va ser el primer a lligar l'estudi de la llengua amb l'excursionisme i en les seves excursions anà aplegant tot el material, valuosíssim, que després donaria fama a la seva calaixera... La calaixera de l'Aguiló! D'aquells calaixos va sortir el *Diccionari Aguiló* i una gran quantitat de notes que nosaltres, a l'Institut, vam aprofitar. Qui sap les normes que van sortir de la calaixera famosa! Una de les coses millors que va fer l'Institut, després de la mort de l'Aguiló, va ser tractar amb un fill seu per tal de publicar tot el que el vell gramàtic havia deixat, encara!, a la calaixera. Entre la gent de la seva època fou el més ben orientat, no solament en les qüestions filològiques sinó en totes les que s'hi relacionen. Escrivia un catala puríssim, els plurals en *es* i utilitzant sempre la *ç*, quan tothom semblava d'acord per arraconar aquesta lletra. Era un gran poeta i un enamorat de la música, de la de Beethoven sobretot. Estimava i comprenia els nostres clàssics com ningú del seu temps. La seva divisa era aquesta: «Ningú no té raó contra la llengua», car ell creia que les llengües són forjades per la vida, no pas pels gramàtics. En una època en què tothom admetia que el mot treball venia de *trabacus*, l'Aguiló sostenia que aquesta etimologia no podia ser certa. El seu punt de
30 vista va ser després confirmat per Meyer, el qual demostrà que treball venia de *tripalium*. (La *i* s'havia tornat *e* i la *p* transformada en *b*.) Abans de les Normes, l'Aguiló era la màxima autoritat entre els escriptors intel·ligents, els quals, si dubtaven del sentit o de la grafia d'una paraula, anaven a consul-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tar... la calaixera! Val a dir que la cosa resultava un xic difícil ja que no hi posava les mans qui volia. Era la nineta dels ulls del filòleg i gairebé sempre era ell qui, personalment, regirava els calaixos i en treia les notes amb una precaució extraordinària, a la manera de l'avar que consent a mostrar el seu tresor. De vegades, penso que seria curiós estudiar els orígens familiars de l'Aguiló. Probablement, entre els seus avantpassats en trobaríem algun de jueu... Poc temps després de la seva mort, vaig anar a Palma en companyia dels amics Xammar i Sagarra, per tal d'assistir a un acte en honor del gran filòleg. Jo vaig parlar i vaig dir que en l'obra de redreçament i de purificació 42
de la nostra llengua, calia donar el mèrit màxim a Marian Aguiló ja que si nosaltres havíem pogut seguir el camí planer, l'únic camí bo, va ser gràcies al seu guiatge. L'obra exemplar de Marian Aguiló m'havia de guiar encara molt sovint a la Secció Filològica i, gairebé sempre, per combatre les opinions escabellades de mossèn Alcover, el qual, en lingüística, semblava trobar-se als antípodes del seu il·lustre conterrani.

Ⓕ 30 Meyer (1888).
Ⓝ 42 Vegeu, *supra*, 041.

142 b MOSSÈN ANTONI MARIA ALCOVER

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 91-92)

Mossèn Alcover, en certa ocasió, va presumir que una resolució que anàvem 1
a votar no era la que ell havia defensat. Llavors va dir que si la resolució triomfava, ell no l'acataria. Va haver d'intervenir Prat de la Riba per tal de fer-lo entrar en raó. En primer lloc, una actitud com la de mossèn Alcover no era seriosa ni pròpia d'un gramàtic responsable. Segonament, equivalia a l'incompliment de l'estatut interior de la Secció el qual estipulava que les bases de discussió de les Normes sortirien d'una ponència *ad hoc* encarregada de proposar les solucions convenients. Els membres de la comissió les discutien i les votaven. No es podia adoptar una solució si no guanyava la votació per majoria de les quatre cinquenes parts dels votants. De manera que les garanties que feien legítima l'adopció d'una norma eren clarissimes i ningú no tenia el dret de rebel·lar-se. «Imagini's –deia Prat de la Riba a mossèn Alcover– el que dirà la gent quan sàpiga que vostè no vol complir els tractes que hem tingut! Imagini's el que significa que sigui un senyor membre de l'Institut el primer que es nega a acceptar una de les normes que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nosaltres volem que acceptin tots els catalans!». Calia que la situació fos greu perquè en Prat arribés a la comminació directa. Ell preferia utilitzar la diplomàcia...

[...] [Prat de la Riba] en el cas de mossèn Alcover va haver de tirar-se a fons i plantar cara. Altrament, les *Normes* no s'haurien imposat ni tan sols dintre la pròpia Comissió. Per la meva part –i contràriament al que Prat creia en un principi– no recordo haver obstaculitzat mai cap solució, un cop votada, per desencertada que la cregués.

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 95-97)

EDICIÓ: *Esmenes*: 28 formes verbals per] formes pronominals per | 52 eren als sufixos,] eren els sufixos, ‖

Mossèn Alcover no va comprendre mai l'obra de *L'Avenç* i més aviat com a filòleg, si es pot dir així, defensava també «la magnífica llibertat de la llengua», és a dir, l'anarquia lingüística.

Creia, per exemple, que la riquesa del llenguatge consistia a posseir i a
28 mantenir diverses formes pronominals per a expressar una mateixa cosa:
29 *nosaltres, naltres, naltros*... Això, que és esgarrifós, a ell li agradava. Estimava la llengua, però volia ser original de totes passades. Ara, jo mai no vaig arribar a capir les raons de la seva dèria. El més clar de tot era que aspirava a fer un diccionari i que aquesta idea, gairebé una obsessió, l'impulsava a treballar amb una obstinació admirable. Recordo que a principis del segle, abans d'anar jo a Bilbao, ja cercava col·laboradors perquè l'ajudessin a bastir el diccionari. Les seves excursions –que ell anomenava «eixides filològiques»– no tenien altre objectiu. Amb la mateixa finalitat aprengué l'alemany, anà a l'estranger i publicà el seu *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. En un dels viatges, va conèixer un professor el qual va dir-li que si volia tenir bons col·laboradors, calia que els enviés prèviament a estudiar filologia a Alemanya. El suggeriment era bo ja que els alemanys foren els primers, durant el segle passat, a estudiar científicament els problemes del llenguatge. Però els resultats van restar molt per sota de les il·lusions que mossèn Alcover s'havia forjat. Cal insistir que ell mai no va tenir una idea clara d'allò que els catalans necessitàvem, és a dir, una llengua de cultura apta per a tot. Ell pensava que tot s'havia de reduir a l'aplec de materials, bons i dolents i com més millor. Va ser una mania que va proporcionar-li molts treballs inútils i àdhuc va convertir-lo en víctima de les bromes que li gastaven certs «amics» els quals li enviaven paraules inventades, «mots vius» que no existien enlloc de Catalunya, però que ell prenia de seguida i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sense comprovació per or de llei. En el butlletí, on publicava les impressions recollides en les seves «eixides», hi ha coses inefables. Afirmava, totalment convençut, que una de les maneres d'enriquir la llengua eren els sufixos, uns 52
sufixos estranys que no sé d'on treia. El seu estil era així mateix pintoresc i s'adeia amb la seva figura –semblava un brau– i amb el seu rostre d'escorniflaire. Una vegada, en un dels butlletins, parlant de les seves activitats no recordo en quina ciutat, escrivia: «A les sis del matí pec cossa als llençols i 56
me les espitx a la primera església que trobo». Com a bon monàrquic que era, en certa ocasió anà a Madrid i aconseguí de parlar amb el rei. Tot seguit 58
va escriure un article en el qual deia que havia sortit encantat de l'entrevista i que, en arribar al carrer, va posar-se a meditar sobre els benifets del règim monàrquic. I, després de donar el fruit de les seves meditacions, acabava: «Però com que no hi volia fer puces, agafí el tramvia».

[...]

Com que mossèn Alcover vivia a Palma, cada quinze dies feia un viatge a Barcelona per tal d'assistir a les reunions de la Secció Filològica. Un dia, algú dels reunits va insinuar la conveniència de comprar un armari per a guardar-hi –tal com feien a la Secció Històrico-arqueològica– les actes i els resums impresos de la feina que s'anava enllestint.

L'endemà mateix, mossèn Alcover adquirí l'armari i portà a la impremta uns papers que havia redactat a la seva manera. I a la reunió vinent va comparèixer amb el moble i presentà els articles horrorosament impresos.

Amb el tracte i el concurs del temps, tots els membres de la Secció Filològica van acabar per tenir un concepte semblant de la tasca que calia realitzar; tots, llevat de mossèn Alcover, el qual, moltes vegades, quan no sabia què dir contra un criteri que no era el seu, es girava i deia al del costat:

–Tot això s'ho ha tret des carbassot en Fabra!

Ⓔ 52 L'original «als sufixos» (vg. esmenes), ¿per error?, ¿per un ús de complement locatiu amb *constructio ad sensum* abusiva?

Ⓕ 58-62 Fabra al·ludeix a la primera de les dues audiències concedides per Alfons XIII a mossèn Alcover, tinguda a Madrid el 3.v.1919 i degudament reportada per aquest (Alcover 1919). La relació exacta que fa del passatge aquí citat per Fabra és la següent: «Me trobava jo vertaderament dins uns escitació nirviosa fora mida. Me'n acabava de dur una sèrie d'impressions tan fortes i tan fondes i ensems tan agradables i afalagadores, que no sabia que'm passava, ni veya casi allà on posava els peus. / Repar ab això que elze pos dalt els rails del tranvia que passa per devant Ca'l Rey, i allò m'ha fet recordar que no calia ferhi gayre pusses, no fos cosa que se'n vegués un tranvia i me passàs per demunt» (Alcover 1919: 584).

Ⓝ 1 En el si de la Secció Filològica de l'IEC. ‖ 29 Vegeu, *supra*, 040, n. a lín. 357-360. ‖ 56-57 Més que no pas una citació rigorosament literal, deu tractar-se d'un pastitx –a gratcient o a la insabuda per part de Fabra– de l'estil del mossèn.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 99-100)

EDICIÓ: *Esmenes*: 25 Balbuena i Valls.] Valbuena i Prat. ‖

Tots tres eren intel·ligents i ho van demostrar amb llurs aportacions, però l'excés d'ambició els va perjudicar perquè els decantava a la intriga i els feia córrer massa. Dels tres, a mi em sembla que era Manuel de Montoliu el que tenia un concepte més clar de la llengua i el de més entusiasme patriòtic. D'aquest entusiasme n'havia donat proves des de molt jove. Així, per exemple, fou un dels qui, emportat pel seu liberalisme francòfil, va córrer a aplaudir, en una manifestació tumultuosa –i subversiva segons les autoritats–, l'esquadra francesa de l'almirall Fournier ancorada, l'any 1899, davant Barcelona.

En tornar d'Alemanya d'estudiar filologia, va creure que això el feia mereixedor d'un alt càrrec. Ja no volia ser funcionari de les Oficines Lexicogràfiques sinó director de la Biblioteca de Catalunya, acabada de fundar. Però Prat de la Riba va designar Jordi Rubió, el qual havia anat a Hamburg per a estudiar, precisament, la tècnica de les biblioteques. Després, és clar, Montoliu hagué de retornar a la Secció Filològica i no tothom li va fer bona cara. No va resultar un bon col·laborador per culpa del seu caràcter i perquè dispersava el seu talent en lliçons, conferències i articles, car també era també director i crític d'un diari de Sabadell. Però mai no va estar content de la vida ni de ningú perquè es creia tenir dret a tot i no trobava res a la mesura de les seves aspiracions. Així començà d'entebeir-se el seu entusiasme patriòtic. Més tard, ja refredat del tot, es dedicà a fer la gara-gara a Menéndez Pidal a fi d'entrar al professorat espanyol i només aconseguí que l'enviessin a Buenos Aires a explicar filologia castellana. Al cap d'uns mesos va retornar. I com que el seu retorn va coincidir amb la mort de Rubió i Lluch, va fer oposició a la càtedra que aquest havia deixat vacant, però el tribunal va donar-la a Valbuena i Prat. Però això va ser després de l'aprovació de les *Normes*.

Ⓝ 1 Els tres becats per la Diputació de Barcelona a la Universitat de Halle: Montoliu, Griera i Barnils; vg. Julià i Muné (2000: 17-46). ‖ 8 Va fer-hi estada entre el 16 i el 24 de juliol. Durant els actes de confraternització entre els militars francesos i les autoritats amfitriones, va haver-hi, el dia 21, aplaudiments a la interpretació de *La marsellesa* i xiulets a la de la *Marxa reial*, i, el dia 22, una escridassada al pas d'una comitiva d'oficials, amb visques a França i a la llibertat de Catalunya; en el transcurs d'aquests incidents van ser detinguts «dos conocidos jóvenes» (*DdB*, 24.VII.1899, ed. del m., pàg. 8246), un dels quals era Manuel de Montoliu; vg. Jardí (1969: 87). ‖ 17 Aquest diari era *La Ciutat*, de tendència catòlica i d'un catalanisme tradicionalista; vg. Torrent i Tasis (1966: II, 92).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 100-102)

En principi –contava Mestre Fabra– els organitzadors de la cerimònia van decidir que mossèn Alcover faria el sermó en honor del recipiendari. Tots els col·laboradors de l'Institut vam ser invitats. Jo vaig anar-hi en tren i en companyia de mossèn Clascar, el qual, poc abans d'arribar a l'estació de Vic, em va dir: «Ara, en baixar del tren, trobarem el germanet de mossèn Griera que ens farà saber que mossèn Alcover no ha pogut venir... De manera que farà el sermó mossèn Collell i ja veureu com s'aprofitarà per dir alguna cosa en contra nostra...». Jo no he sabut mai d'on mossèn Clascar va treure la informació, però el cert és que tot va passar com ell havia predit. En un moment del sermó, mossèn Collell s'ho va fer venir bé i, adreçant-se a mossèn Griera, va dir: «I tu, fill meu, t'encarregaràs de defensar la nostra llengua tal com cal...». Tots els de l'Institut ens vam mirar estranyats i, alguns, esverats. L'al·lusió va ser tan clarament escandalosa que algú anà de seguida a contar-ho al bisbe... (No recordo ara com es deia.) I quan mossèn Clascar i jo sortíem de missa, vam trobar un seminarista que ens esperava: «El senyor bisbe tindria molt de gust a saludar-los. Si volen venir amb mi, els acompanyaré». Vam seguir-lo i el senyor bisbe, ple d'atencions, va fer tot el possible perquè oblidéssim la *gaffe*, o l'atreviment, de mossèn Collell, home temible, com mossèn Alcover, però així com aquest feia pensar en un brau, el canonge de Vic semblava un gall; i també de combat. Àdhuc la seva poesia fa pensar en un gall...

El primer somni de mossèn Griera, un cop nomenat col·laborador efectiu de l'Institut, fou el de confegir un Atlas Lingüístic de Catalunya. Seguia, en això, les petjades del filòleg francès Gilliéron, que estudiava l'evolució de la llengua i havia publicat un atlas lingüístic de França. Era una tasca certament important, però no pas urgent. Amb tot, mossèn Griera arribà a enlluernar no solament Josep Carner sinó el propi Prat de la Riba. Jo dirigia el Laboratori de Fonètica on treballava mossèn Griera, a qui vaig haver de dir, igual que a d'altres, que si ens entestàvem a fer «cientifisme» a ultrança, corríem el perill de menystenir la feina pràctica, la de més urgència en aquelles hores. O sigui que no es tractava de cercar noves paraules, sinó de classificar les que ja teníem a les mans. I, com era d'esperar, tothom em va recolzar. Descartat aquell projecte, mossèn Griera va imaginar-ne un altre de molt més arriscat, per bé que no fos original ja que era el mateix que mossèn Alcover agombolava feia molts anys: el d'enllestir un diccionari pel seu

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

compte. I això quan l'Institut preparava el seu. I com que va creure que podia seguir treballant a l'Institut i portar endavant el seu projecte, mossèn Griera fou acomiadat.

Ⓕ 12 Heus-ne aquí la versió que en dóna Griera (1963: 74): «En el sermó, el senyor Canonge [Collell] tingué unes frases justes, que incomodaren als [sic] barcelonins, en les quals en recomanava [sic] la devoció a la tradició i la repulsa per les innovacions».

Ⓝ 1 La missa de l'ordenació sacerdotal de Griera, celebrada a Vic, possiblement el 25.IX.1914, tot i que la informació que sobre el particular dóna el mateix Griera (1963: 73) presenta, en el mateix epígraf del capítol corresponent («XV. Missa nova»), una data divergent (el 25.X). ‖ 14 El bisbe era Josep Torras i Bages. ‖ 18 Segons la versió de Griera (1963: 74): «Després de la festa, els barcelonins visitaren al [sic] Dr. Torras i Bages. Mn. Clascar i companys es queixaren de l'atac del senyor Canonge Collell contra les normes ortogràfiques i, si no recordo malament, el senyor Bisbe destituí el seu amic dilectíssim de la direcció de la *Gazeta de Vich*, i el Dr. Torras i Bages es declarava convençut seguidor de l'ortografia de l'Institut».

142 e PERE BARNILS

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 102-103)

El «doctor» Barnils (tal com deien les seves targetes) era de Centelles i també havia de ser capellà, però va penjar els hàbits i es dedicà a donar conferències
3 i a escriure versos. En retornar d'Alemanya, va entrar al Laboratori de Fonètica amb la missió de reunir materials, trets de la llengua escrita, per al Diccionari de l'Institut. Era un treball de consulta i d'escorcoll de textes. Tenia també l'encàrrec de recollir mots «vius» de les comarques catalanes. (Per a això darrer s'enviaven, mensualment, qüestionaris als corresponsals que l'Institut havia nomenat arreu de la nostra terra.) No tardà tampoc a crear dificultats i ja començà demanant una gratificació per haver intervingut en el muntatge dels aparells del Laboratori. Tot seguit exigí un sobresou per fer funcionar aquests aparells i, més endavant, quan l'Institut publicà una revista sobre qüestions de fonètica experimental, demanà un altre estipendi a canvi de la seva col·laboració. En tot això, només treballava els matins. Al cap de sis mesos, sol·licità de ser nomenat membre de l'Institut. No en va treure res i, aleshores, abandonà –sense renunciar al seu càrrec– la feina del Laboratori de Fonètica i obrí un consultori a casa seva per a la curació dels quecs. (La
17 gent, en llegir les seves targetes, el prenia per metge.) Després, encara, aconseguí d'entrar –com a tècnic– a l'escola de deficients mentals de Vallvidrera («Vila Joana», on morí Verdaguer). Però com que ací, les seves hores de treball eren durant el matí, igual que al Laboratori, i no es podia desdoblar, havia

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de quedar malament en un lloc o en l'altre. Amb el desig de trobar una solució jo li vaig suggerir d'aprofitar les hores de la tarda per fer la feina del Laboratori de Fonètica, però no en va fer cas i el van cessar.

Tot això que ara només semblen anècdotes, i com a tals han de constar, en aquella època –bé que jo vaig maldar sempre per la concòrdia i amb ganes de no perjudicar ningú–, em va proporcionar molts malsdecaps, els quals es van reproduir amb caràcters més greus en temps del Directori. 27

Ⓝ 3 Aplegats en Barnils (1910 i 1913). ‖ 17 Sobre aquesta circumstància, vg. Julià i Muné (2000: 75, n. 115). ‖ 27 Del Directori militar de Primo de Rivera.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

142 f FRANCESC DE BORJA MOLL

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 108)

Per cert que aquest Moll va resultar un lingüista excel·lent, molt millor que el seu protector. L'actitud de mossèn Alcover no ens va fer cap mal pel que respecta a l'obra que s'anava realitzant. Ja he dit que ell no va tenir mai una visió clara del camí que seguíem i del punt on calia arribar. Degut a la seva megalomania lingüística, pecava per excés.

142 g MIGUEL DE UNAMUNO

PROCEDÈNCIA: Bladé Desumvila (1965: 76-77)

Tenia idees completament equivocades del nostre problema, ens atribuïa intencions inconfessables i creia que el moviment lingüístic català era una maniobra política per fer la guitza, etcètera. En retornar a Bilbao vaig anar a la seva penya del Lyon d'Or, on ell tenia sempre la paraula. De vegades arribava a la suprema concessió de demanar el meu parer sobre algun tema lingüístic o pedagògic. De manera que, fins a un cert punt, jo podria parlar de la meva amistat amb «don Miguel». I dic fins a cert punt, perquè no recordo haver-hi contribuït amb res. Amb ell, el diàleg era impossible. Es creia superior a tothom i estava convençut que l'únic peninsular que havia estudiat i que hi veia clar era ell. Solia parlar de llibertat, però en el fons era un intolerant. De les nostres converses, més ben dit, dels seus monòlegs, vaig

deduir que era inútil tota forma d'amistat amb ell, perquè anava a la seva sense escoltar ningú. Amb tot, molts anys després –en temps de la discussió de l'Estatut de Catalunya, a Madrid– vaig saber que el senyor Unamuno havia recollit algunes de les comptades coses que jo li havia explicat i àdhuc
16 que, segons deia, guardava un bon record de mi.

Ⓝ 16 Sobre l'actitud hostil d'Unamuno al reconeixement de la cooficialitat del català en l'Estatut d'Autonomia de 1932, vg. Ferrer i Gironès (2000: 278). Aquesta seva hostilitat s'havia manifestat també durant aquella conjuntura en el seu *Discurso sobre la lengua española*, llegit davant les Corts constituents de la República el 18.IX.1931, en el marc de la discussió sobre el projecte de constitució de la Segona República Espanyola (Unamuno 1968-1971: III, 1350-1361); tot i reprendre-hi la comparança del màuser i de l'espingarda amb referència a l'espanyol i al català respectivament (vg., *supra*, **140 d**, n. a lín. 7 i a lín. 10), no s'estava tanmateix de reconèixer que: «Hoy, afortunadamente, está encargado de esta obra de renovación del catalán un hombre de una gran competencia y, sobre todo, de una exquisita probidad intelectual y de una honradez científica como las de Pompeyo Fabra» (1968-1971: III, 1358).

142 h Tomàs Garcés, Josep Carner, Carles Soldevila

PROCEDÈNCIA: Pla (1970: 235-236)

El senyor Pompeu Fabra, amb el qual, quan anava a Barcelona, tenia llargues converses a l'Ateneu, tingué una gran satisfacció quan aparegueren els pri-
3 mers escrits de Tomàs Garcés al diari. Fabra coneixia molt bé les poesies de Garcés. Fabra coneixia tot el que s'anava publicant al nostre país i hi projectava el seu instint de perdiguer avesat. «Garcés –em digué Fabra una tarda– escriu admirablement i és una adquisició en el nostre periodisme. Potser només, mirant les coses fredament, hi hauria una cosa a dir sobre la prosa que fa: conté massa detalls de gràcia, conté massa detalls enrinxolats. ¿Compreneu el que vull dir? No és pas que vulgui fer una cosa a part; és degut simplement a la gràcia que té la seva poesia, que és realment remarcable. Quan escriu en prosa no es pot separar de la gràcia de la seva poesia. Garcés és, avui, el poeta més graciós de la llengua catalana –cosa curiosa atesa la pobresa i la rusticitat intrínseca del seu instrument de treball. La gràcia que posa en la seva poesia, la vol transportar a la seva prosa, i potser la transposició és equivocada. Quan ho fa, la seva prosa queda una mica *mièvre*, per dir-ho en francès, una mica massa literària en el sentit artístic de la paraula. En un diari, aquesta manera de fer queda una mica estranya, a pesar que la seva secció és tan especialitzada. L'estil periodístic ha de ser

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

totalment impersonal, genèric, s'ha de poder passar d'una llengua a l'altra d'una manera intercanviable. De tota manera, aquesta petita *mièvrerie* que és possible d'observar en la prosa de Garcés, que no és mai important ni decisiva, perquè en l'estat actual de la nostra llengua, tan aspra i precària, seria impossible, a mi m'interessa perquè demostra les possibilitats que tenim. És clar que Carner ha treballat i fuetejat molt la llengua. N'ha fet veure moltes possibilitats que vint anys enrera no haurien estat ni tan sols imaginables. Garcés està en aquest camí... Sigui com sigui, el «Full de Dietari» que escriu Soldevila i la secció de Garcés –de vegades intranscendent, però això rai!– fan un gran servei perquè acosten insensiblement la gent a llegir en català d'una manera còmoda, normal i positiva. Aquest és el problema decisiu. L'esforç que fan és decisiu».

Ⓝ 3 Es refereix a *LP*.

143 UNIVERSITAT

143 a

PROCEDÈNCIA: Rossend Llates i Serrat (Mir 1998: 118)

En temps de la República, sent President del Patronat de la Universitat de Barcelona, imposà les portes de vidre que encara avui hi són. Li va costar molt d'imposar-les. Tothom deia que, al primer aldarull, quedarien fetes miques i bocins. Però Fabra els responia:

–No és veritat. Els estudiants, quan se sentin amb la responsabilitat d'aquestes portes de vidre, les respectaran. La cosa que torna més brutals els infants i el jovent és la brutalitat amb què siguin tractats. Si els tracten amb respecte, ells respecten.

143 b

PROCEDÈNCIA: Miracle (1989: 76)

La primera feina del Patronat consistí a rentar les parets, a humanitzar el 1
jardí, a oposar-se a la destrucció dels llibres, a bandejar l'aire de caserna. I

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

semblantment, a reformar el pla d'estudis, a fer-lo menys rígid, més flexible, amb el qual l'estudiant pogués completar la seva formació amb les matèries que ell cregués més adients a les seves activitats; a suprimir aquells exàmens per assignatures que eren el terror de fi de curs, i a fer que l'alumne es preparés sense obsessions pertorbadores. Tot aquest programa era massa bonic. S'havia començat a perfilar en el primer any d'existència del Patronat, i els resultats eren encoratjadors. Pompeu Fabra s'hi apassionava. «Mai no he treballat tant a gust com ara!», deia, literalment engrescat amb la idea de catalanitzar, d'europeïtzar la Universitat de Catalunya.

Ⓝ 1 De la Universitat Autònoma.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

143 c

PROCEDÈNCIA: Miracle (1968: 558-559)

Fabra em deia un dia: «La universitat espanyola ha tingut una certa afinitat amb les casernes per la incúria, per la brutícia. Poca gent hi ha que quan acaben els estudis sentin mai el desig de tornar a la universitat». Ell no hi havia posat més els peus d'ençà que n'havia sortit enginyer, i ja sabem que aquelles classes del 1912 no desvirtuen l'afirmació. La Universitat de Barcelona era bruta i deixada. Segons ell, a les parets hi havia brutícia de quan es va inaugurar. El jardí era una selva intransitable, aprofitada i tot per un rector per a fer-hi pasturar unes cabres. Els llibres havien arribat a un estat de destrucció només perquè mai ningú no s'havia ocupat de conservar-los. Els estudis s'hi donaven, si fa no fa, amb el mateix escrúpol. I seguí dient Fabra: «A Espanya, obtenir un títol era, simplement, una carrera d'obstacles. Calia aprovar vint assignatures? Doncs un dia o altre s'aprovaven baldament no se sabés res. Pel que fa al proveïment de catedràtics, el règim d'oposicions, desprestigiat arreu, només era conservat a Espanya. Cajal no volgué concórrer a unes oposicions perquè un contrincant recitaria el llibre d'ell, de Cajal, i ell, l'autor, no en recordaria les estadístiques».